

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TAR-YL-2007-04**

**1946-1950 YILLARI ARASINDA AYDIN'DA SİYASAL
YAŞAM**

**HAZIRLAYAN
Menderes AKDAĞ**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ**

AYDIN-2007

ÖNSÖZ

Lise yıllarındayken ismim bana uzun zaman politik geldi. Bu nedenle bir ara ismimi değiştirmeyi düşündüm. Ailemin onca çabası beni ikna etmeye yetmedi. Ailemin beni kırmamak için açtığı isim değişikliği talebini içeren davada mahkeme heyeti öğüt verircesine “*Menderes, Batı Anadolu’da büyük bir ovaya hayat veren nehrin adıdır. Üstelik bu ve benzer adla Anadolu’da pek çok filozof yetişmiştir. Menderes isminin dava dilekçesinde iddia edildiği gibi politik olduğunu düşünecek olsak dahi o zaman Türkiye’de bütün Süleyman isimli vatandaşların isim değişikliği hakkı doğacaktır. İsim değişikliği talebini mahkememiz bir gencin geçici bir hevesi olarak değerlendirmiştir.*” dedi. Davamın mahkemece reddinden sonra siyasete ve siyasi tarihe ciddi bir biçimde merak sardım. Bundan dolayı konuyla ilgili sıkı bir okuma ve inceleme sürecine girdim. Sorduğum sorular nedeniyle bazen çevremdeki büyüklerimin bunaldığı zamanlar oldu. Ancak çabalarımın sonucunda Aydın ilinin yakın siyasi geçmişiyile ilgili hiçbir zaman istediğim bir sonuca ulaşamadım. İşte o andan itibaren bu konuyla ilgili bir araştırma yapmayı planladım. Adnan Menderes Üniversitesi Tarih Bölümündeki yüksek lisans programı bu planımı gerçekleştirmek adına benim için büyük bir fırsat oldu. Program esnasında tez konusu seçme zamanı geldiğinde tez danışmanım hassasiyet ve ilgilerimi dikkate alarak bana II. Dünya Savaşı sonrası Aydın ilinde siyasi yaşamın araştırılmasını önerdi. Bu öneriyi büyük bir heyecanla kabul ettim. Başlangıçta II. Dünya Savaşı’ndan 1960 yılı DP iktidarının sonuna kadar Aydın ilinde siyasi yaşamı araştırmayı düşündüm. Ancak bu süreç iki farklı dönemi içermekteydi. Bu dönemlerden ilki 1946-1950 yılları arasında kalan çok partili yaşama geçiş süreci; diğeri ise DP iktidarı dönemi. Bu iki dönemi birlikte ele almak sorunu tam anlamıyla ortaya koymayı engelleyeceğinden çalışmamı 1946-1950 yıllarıyla sınırlandırdım. ‘1946-1950 Yılları Arasında Aydın’da Siyasal Yaşam’ adlı çalışmamı 3 yılı aşkın bir zaman sürecinde hazırladım. Dönemin kaynakları onca eksikliğine rağmen o kadar zengindir ki bu çalışmamın çerçevesi tüm bu kaynakları değerlendirmeye yetmemiştir. Tezimi hazırlarken büyük bir keyif aldım. Özellikle Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’ndeki zengin belgeleri gördükçe, okudukça, en önemlisi dokundukça aldığım hazzın tarifi mümkün değildir.

Bir Aydınlı olarak çalışmam sırasında tezimin Aydın ili yerel tarih çalışmalarına büyük bir katkı yapmasını amaçladım. Çok kritik ve önemli bir süreçte Aydın ilinde olup bitenleri araştırmak beni heyecanlandırmıştır. Bu nedenle araştırmamın hemen her aşamasını çevremdeki kişilerle paylaştım. Ve en yararlı bulguların pek çoğunun üniversitede kendi bölüm hocalarım, meslektaşlarımla yaptığım tartışmalar sonucunda ortaya çıktığını gördüm. Tezimin sahasında ilk araştırma örneği olmasından dolayı her zaman dikkatli ve özenli çalıştım.

Konuyu incelemeye başladığım andan itibaren her basamakta bana yol gösteren tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Günver Güneş, bölüm başkanım Prof. Dr. Serap Yılmaz'a, maddi ve manevi bana destek olan kardeşim Hülya Akdağ ve annem Emine Cerit'e, yardımlarından dolayı İzmir ve Ankara Milli Kütüphane ile İzmir Kent Arşivi Müzesi çalışanlarına, çalışmalarım sırasında büyük bir anlayış ve incelik gösteren Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri personeline, kıymetli bilgi ve anılarını benimle paylaşan Saadettin Demirayak, Mustafa Kemal Yılmaz, Necati-Meral Özçöllü, Dr. Hakkı Başarık, Ünal Uyguç, Zehra Ulaş Takçı'ya çok teşekkür ederim.

18.05.07/AYDIN
Menderes AKDAĞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
İÇİNDEKİLER	3
KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ	9
GİRİŞ	10

I. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ SÜRECİ (13)

1.1. 1946 YILINA GELİNCEYE KADAR TÜRKİYE'DE SİYASİ YAŞAM.....	13
1.2. ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞİN NEDENLERİ.....	21
1.2.1. Türkiye’de Çok Partili Yaşama Geçişin Dış Nedenleri (1939-1945)..	21
1.2.2. Türkiye’de Çok Partili Yaşama Geçişin İç Nedenleri.....	27
1.3. PARTİLERİN KURULUŞU ve ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ.....	30
1.3.1. Çok Partili Yaşama Geçişin Hukuki Alt Yapısı	30
1.3.2. II. Dünya Savaşı Sonrası İlk Muhalefet Hareketi Milli Kalkınma Partisi’nin Kurulması.....	31
1.3.3. Demokrat Parti’nin Kurulması.	32
1.3.4. Demokrat Parti’nin Kurulması’nın Oluşturduğu Tepkiler ve Çok Partili Yaşama Geçişin CHP Üzerinde Yarattığı Etkileri	38

II. BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ SÜRECİNDE AYDIN İLİNDE

SOSYO-EKONOMİK YAŞAM VE SİYASET (41)

2.1. ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ SÜRECİNDE AYDIN İLİNİN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI.....	41
2.1.1. Aydın İlinin Konumu.....	41
2.1.2. Aydın İlinin Nüfusu ve Seçmen Durumu.....	42
2.1.3. Aydın’da İdari Yapı	44

2.1.4. Aydın İl Ekonomisi.....	48
2.1.5. Aydın İlinde Tarım ve Hayvancılık.....	59
2.1.6. Aydın İlinde Sağlık Durumu.....	74
2.1.7. Aydın İlinde Eğitim Durumu.....	80
2.1.8. Aydın İlinde Belediye Hizmetleri.....	84
2.1.9. Aydın İlinde İmar ve Ulaşım Faaliyetleri.....	92
2.1.10. Aydın İlinde Devlet Hizmetleri ve Güvenlik.....	96
2.2. CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDAN ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞE KADAR KISACA AYDIN İLİNDE SİYASİ YAŞAM(1924–1946)	99
2.3. ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ SIRASINDA CHP AYDIN İL TEŞKİLATI	106
2.4.DEMOKRAT PARTİ’NİN AYDIN TEŞKİLATININ KURULMASI.....	109
2.4.1. Merkez İlçe Teşkilatlanması.....	110
2.4.2. Bozdoğan İlçe Teşkilatı.....	111
2.4.3. Söke İlçe Teşkilatı.....	112
2.4.4. Germencik İlçe Teşkilatı.....	113
2.4.5. Nazilli İlçe Teşkilatı.....	113
2.4.6. Koçarlı İlçe Teşkilatı.....	115
2.5. DEMOKRAT PARTİ’NİN KURULUŞU ve AYDIN İLİNDEKİ YANKILARI	115
2.6. AYDIN İLİNDE DEMOKRAT PARTİ’NİN HIZLA GELİŞMESİ KARŞISINDA CUMHURİYET HALK PARTİSİ.....	118
2.7. AYDIN’DA ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ KARŞISINDA DEVLET MEMURLARI ve BÜROKRATLARIN TUTUMU.....	122
2.8. HALKEVLERİ’NİN DURUMU ve AYDIN İLİNDE HALKEVLERİ TARTIŞMASI	128

2.9. İKTİDARLA MUHALEFET ARASINDA GERGİNLİK.....	135
2.10. SİYASİ PARTİLER ARASINDA REKABET.....	142
2.11. PARTİ TEŞKİLATLARINI KUVVETLENDİRME ÇABALARI.....	152
2.11.1. Demokrat Parti.....	152
2.11.2. Cumhuriyet Halk Partisi.....	163
2.11.3. Partilere Gelir Sağlamak İçin Yapılan Etkinlikler.....	170
2.12. DEMOKRAT PARTİ’NİN PARÇALANMASI.....	172
2.12.1. Demokrat Parti I. Büyük Kongresi.....	172
2.12.2. 12 Temmuz Beyannamesi.....	173
2.12.3. Demokrat Parti İçinde Bölünme.....	175
2.12.4 Millet Partisi’nin Kuruluşu.....	177
2.12.5. Millet Partisi’nin Aydın İl Teşkilatı.....	178
2.12.6. Demokrat Parti’nin Parçalanması ve MP ile DP Arasındaki Rekabet’in Aydın İline Etkileri.....	178
2.13. 1948 YILINDA AYDIN’DA MEYDANA GELEN SİYASİ GELİŞMELER.....	184
2.13.1. Nazilli DP’nin Kuruluş Yılı Dönümü	185
2.13.2. Köşk Çiftlik Köyü DP Toplantısı.....	187
2.13.3. 1948 Yılında Aydın İlinde CHP İle DP Arasında Görülen Rekabet.....	188
2.13.4. Orhan Çiftçi’nin Aydın Belediye Başkanlığı’ndan İstifası.....	190
2.14. DEMOKRAT PARTİ’NİN II. BÜYÜK KONGRESİ ve MİLLİ ANT.....	191
2.15. DP II. BÜYÜK KONGRESİ SONRASINDA İKTİDAR VE MUHALEFET İLİŞKİSİ	192
2.15.1. Nihat Erim Aydın’da.....	193
2.15.2. İsmet İnönü Aydın’da.....	194
2.15.3. Cevdet Kerim İncedayı Olayı.....	201

III.BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ SÜRECİNDE SİYASİ PARTİLERİN AYDIN İL KONGRELERİ (206)

3.1. CUMHURİYET HALK PARTİSİ KONGRELERİ.....	206
3.1.1. 1946 Yılı Kongreleri.....	206
3.1.2. 1947 Yılı Kongreleri	211
3.1.3. 1948 Yılı Kongreleri.....	218
3.1.4 1949 Yılı Kongreleri.....	224
3.2. DEMOKRAT PARTİ KONGRELERİ.....	232
3.2.1. 1946 Yılı Kongreleri	232
3.2.2. 1947 Yılı Kongreleri	239
3.2.3. 1948 Yılı Kongreleri	261
3.2.4. 1949 Yılı Kongreleri	271
3.3. MİLLET PARTİSİ KONGRELERİ.....	277
3.3.1. Millet Partisi Aydın İl Kongresi.....	277

IV.BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ SÜRECİNDE AYDIN İLİNDE YAPILAN SEÇİMLER (279)

4.1. BELEDİYE SEÇİMLERİ.....	279
4.1.1. Koçarlı Belediye Seçimi.....	279
4.1.2. Aydın İlinde Belediye Seçimleri Hazırlıkları.....	283
4.1.3. Seçimler.....	284
4.2. ÇOK PARTİLİ YAŞAMIN İLK GENEL SEÇİMİ (21 TEMMUZ 1946).....	293
4.2.1. Seçimlerin Öne Alınması.....	293

4.2.2. Seçim Hazırlıkları.....	294
4.2.3. Seçim Komisyonlarının Teşekkülü.....	298
4.2.4. Adaylar.....	298
4.2.5. Seçim Sonuçları.....	301
4.2.6. Seçimlerle İlgili Yapılan Spekülasyonlar.....	302
4.2.7. Aydın’da DP Tarafından Düzenlenen 1946 Seçimlerini Protesto Mitingi	303
4.2.8. Seçim İtirazlarının Meclise Taşınması.....	305
4.3 ÇAKIRBEYLİ CİNAYETİ.....	308
4.4. İL GENEL MECLİSİ SEÇİMLERİ.....	312
4.5. KÖY ve MAHALLE MUHTARLIĞI SEÇİMLERİ.....	316
4.6. 1948 YILI ARA SEÇİMLERİ.....	322
4.6.1. Yeni Seçim Kanunu Çalışmaları.....	322
4.6.2. Demokrat Parti’nin Seçimleri Boykot Etmesi.....	322
4.6.3. Aydın’da İlde 1948 Yılı Ara Seçimi.....	329
4.7. TEK PARTİ DÖNEMİNİN SON BELEDİYE SEÇİMİ ORTAKLAR SEÇİMİ.....	334
4.7.1. Demokrat Parti’nin Ortaklar’da Düzenlemiş Olduğu Miting.....	335
4.7.2. Seçim Hazırlıkları.....	337
4.7.3. CHP Mitingi.....	338
4.7.4. Seçim.....	340
4.7.5. Ortaklar Belediye Seçiminin Ardından Yaşananlar	344
4.8. 14 MAYIS 1950 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ.....	347
4.8.1. 1950 Seçimlerinin Genel Özellikleri.....	347
4.8.2. Seçim Sathı Mahalli ve Parti Faaliyetleri.....	348
4.8.3. 1950 Genel Seçimlerinde Yaşanan Rekabet.....	355

4.8.4. Yeni Bir Seçim Kanunu.....	358
4.8.5. Seçim Hazırlıkları.....	359
4.8.6. Milletvekili Adayları.....	360
4.8.7. Seçimlere Giderken.....	361
4.8.8. Seçimler.....	363
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	368
KAYNAKÇA.....	378
EKLER.....	389
ÖZGEÇMİŞ.....	419

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
Age.	:Adı geçen eser
Agt.	:Adı geçen tez
Agm.	:Adı geçen makale
Av.	:Avukat
BCA	:Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivleri Daire Başkanlığı
Bkz.	:Bakınız
Bşk	:Başkan
C.	:Cilt
CHF	:Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
DiE	:Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	:Demokrat Parti
Dr	:Doktor
M.	:Metre
MP	:Millet Partisi
S.	:Sayfa
SCF	:Serbest Cumhuriyet Fırka
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	:Türk Ceza Kanunu
THK	:Türk Hava Kurumu
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
Vb.	:Ve benzeri

GİRİŞ

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla Türkiye'de siyasal, ekonomik, sosyal ve hukuksal vb. her alanda yüzü batılılaşmaya dönük bir değişim süreci başlamıştır. Bu süreci 1876 yılında anayasal düzene geçiş takip etmiştir. Söz konusu anayasal düzen içerisinde Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açılmasıyla monarşik idarenin yerine meşrutiyet sistemine geçilmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve Anadolu'nun işgaliyle birlikte Milli Mücadele dönemi başlamıştır. Bu mücadele sırasında kongrelerin toplanması, TBMM'nin açılması hep ilerici hamleler olmuştur. Türkiye böyle ilerici hamleler üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla bu genç ülkenin kendisine rejim olarak cumhuriyeti benimsemesi doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmıştır. Cumhuriyet rejimini demokratik esaslar üzerine oturtma çabasının bir sonucu olarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulabilmiştir. Ancak ülkemizde Tanzimat Fermanı'yla başlatılan demokratikleşme çabaları ve çok partili yaşama geçiş denemeleri çeşitli nedenlerle çoğu kez olumsuzlukla sonuçlanmıştır. Çok partili yaşama 1950 yılı genel seçimleriyle gerçek anlamda geçildiğini söylemek mümkündür. Çünkü demokratik bir seçimin temel unsurlarından olan birden fazla partinin seçimlere katılmış olması, seçimlerin yargı denetimi ve güvencesi altında yapılması, seçimlerde gizli oy-açık tasnif ilkesinin uygulanması gibi tüm konular 1950 genel seçimlerinde gerçekleşmiştir. En önemlisi seçim sonrası demokratik bir olgunlukla iktidar el değiştirmiştir. Türkiye'de, 18 Aralık 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendisini kapatmasından uzun bir zaman sonra Cumhuriyet Halk Partisi dışında partilerin tekrar kurulabilmesi 1945 yılında mümkün olmuş ve bu süreç Terakkiperver ve Serbest Fırka olaylarında olduğu gibi kesintiye uğramamıştır. Bu nedenle 1945-1950 yılları arasında kalan dönemi çok partili siyasal yaşama geçiş süreci olarak adlandırmak daha doğru olacaktır. Hazırladığımız tez Türkiye'de çok partili siyasi yaşamın bu tarihsel arka planına bakmaya yöneliktir.

Çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın ili önemli bir işleve sahip olmuştur. Demokrat Parti'nin kurucularından ve en önemli isimlerinden olan Adnan Menderes Aydınlıdır. Adnan Menderes, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da teşkilatlanmasından itibaren aktif olarak politika yapmış ve 1946 yılına gelinceye dek CHP Aydın milletvekili olarak TBMM'de bulunmuştur. Bu alt yapıyı değerlendirmek isteyen DP kurucuları Aydın ilini 1946-1950 arasında Demokrat Parti hareketinin üssü haline getirmeye çabalamışlardır. İçinde bulunduğu sosyal ve ekonomik doku

nedeniyle Aydın ili Demokrat Parti'nin çabalarına olumlu cevap vermeye başlayınca iktidar partisi CHP buna karşılık tedbirler almış ve yeni politikalar geliştirmiştir. Bu nedenle Aydın genelinde CHP ile DP arasında çok ciddi bir iktidar mücadelesi ortaya çıkmıştır. Bu süreçte CHP'nin teşkilatlarında büyük bir değişim yaşanmıştır.

Aydın ilinin çok partili yaşama geçiş sürecindeki fonksiyonu nedeniyle 1946–1950 yılları arası Aydın'da siyasi yaşamı araştırma konusu olarak seçtik. Literatür taramamız sırasında daha önce bu konuyla ilgili yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlayamadık. Bu açıdan çalışmamızın bu alanla ilgili önemli bir boşluğu dolduracağı düşüncesindeyiz. Araştırmamızda söz konusu dönem çerçevesinde Aydın'da siyasal yaşamı tüm boyutlarıyla ele aldık. Kurumlar arası ilişkiler, parti teşkilatları, devlet-halk ilişkisi ve bunların taşra boyutu inceleme başlıklarımızın birkaçıdır. Çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın ilindeki CHP ve DP arasındaki ilişkiler araştırmamızın omurgasını meydana getirmiştir.

Araştırmamızın temel kaynaklarını dönemin basını oluşturmuştur. 1946–1950 yılları arasındaki Aydın'da meydana gelen siyasi gelişmeleri İzmir basını çok ayrıntılı bir şekilde vermiştir. Ancak 1946–1950 arasında çıkan tüm gazeteler, belli bir siyasi görüşe ya da partiye taraf olmuştur. Bu nedenle farklı yelpazedeki gazeteler araştırma faaliyetlerimiz sürerken taranmıştır. Özellikle Anadolu ve Demokrat İzmir gazetelerinin 1946–1950 yılları arasında yayımlanan bütün nüshaları dikkatlice incelenmiştir. Bu dönemde Aydın'da çıkan Aydın, Ses ve Balova gazetelerinin devamlılığı olmadığı ve 1946-1950 yılları koleksiyonlarına çeşitli nedenlerden dolayı ulaşamadığımız için bunlar tarafımızdan, istenilen amaçlar doğrultusunda verimli bir şekilde kullanılamamıştır. İstanbul basınından birkaç gazetenin taranmasıyla konumuz desteklenmeye çalışılmıştır. Yine çok partili yaşama geçiş sorunsalıyla ilgili hazırlanmış doktora ve yüksek lisans tezleri Yüksek Öğrenim Kurulu'ndan istenip incelenmiştir. Söz konusu döneme şahit olmuş ve döneme dair anılarını bizimle paylaşma nezaketi gösteren kimi Aydınlıların verdikleri bilgiler çalışmamızda değerlendirilmiştir. Kimi Aydınlılar ise konunun siyasi olması nedeniyle bizimle bilgilerini paylaşmaktan çekinmiştir. Çeşitli aksiliklerden dolayı da bilgisine başvurmayı düşündüğümüz Adnan Menderes, Etem Menderes, Raif Aydoğdu gibi daha pek çok önemli ismin akrabalarıyla iletişim kurulamamış yâda görüşme zemini ve zamanı bulunamamıştır. TBMM ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden edinilen belgeler de çalışmamızda

değerlendirilmiştir. Ancak, ülkemizin parti mezarlığı haline gelmesinden ve siyasi partilerin arşivlerinin korunamamasından dolayı belge ve bilgi bulmakta çalışmamız sırasında zorlandığımızı söyleyebiliriz. Aydın İl Seçim Kurulu ve Adliyesi'ne dönemle ilgili araştırma yapmaya gittiğimizde bu dönemle ilgili hiçbir evrakın korunmadığına şahit olduk. Tüm çabalarımıza karşın Aydın ilinde bulunan resmi kurumlardaki belge ve bulgu tarama faaliyetlerimiz sonuçsuz kalmıştır.

Demokrasi sorunsalının sık sık tartışıldığı ülkemizde demokratikleşmenin temellerinin ortaya çıkartılması ve Türk halkının demokratikleşme aşama ve çabalarının mutlaka yerel ölçekte ele alınması zorunludur. Tezimiz çok partili yaşama geçerken Aydın ilindeki siyasi parti örgütlenmelerini ve politikalarını ortaya koymak, Aydın kent tarihi araştırmalarına ve demokratikleşme sorunsalının çözümüne katkıda bulunmak, kentin yakın geçmişine demokratikleşme çerçevesinde ışık tutmak amaçındadır.

I. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ YAŞAMA

GEÇİŞ SÜRECİ

1.1. 1946 YILINA GELİNCEYE KADAR TÜRKİYE’DE SİYASİ YAŞAM

Demokrasi kavramı, Türkiye’de, ülkemizin Batıyla ilişkilerinin devinimi sonucunda ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı sonucu ortaya çıkan Batı’daki tablo Türk siyasi yaşamının yeniden şekillenmesinde ciddi anlamda etkili olmuştur. Ancak *“Cumhuriyet devresi Türk siyasi tarihinde görülen hâkim temayüllerin, Batı’dan olduğu kadar kendi toplumumuzun tabii geçmişinden kaynaklanan geleneklerle güçlü irtibat noktaları vardır”*.¹ Bu açıdan demokrasi tarihimizde hangi dönemi ele alırsak alalım bir önceki döneme bakmamız konunun ya da sorunun net şekilde ortaya çıkması için zorunlu görünmektedir. Bu nedenlerle asıl konumuz olan 1946–1950 yılları arasında Aydın’da siyasal yaşamı ele almadan önce Türk Demokrasi tarihini özetlemek yararlı olacaktır.

Osmanlı Devleti, Yeni Çağ’da Avrupa’da meydana gelen gelişmelerin niteliğini uzun süre anlayamamıştır. Osmanlı ordularının Avrupa orduları karşısında sürekli yenilmesi ve bu yenilgilerin peşinden yaşanan toprak kayıpları ve diğer sorunların nedenlerini Osmanlı devlet yöneticileri uzun süre geleneksel devlet anlayışından uzaklaşma olarak algılamışlardır. Bu nedenle ıslahat çabaları askeri ve mali alanla sınırlı kalmıştır. Sömürgeci Avrupa devletleri Osmanlı Devleti’nin varlığını tehdit ettikçe Osmanlı Devleti kendi bünyesinde değişim sürecine girmiş ve iç dinamiklerin etkisiyle bu değişim kendine özgü bir nitelik kazanmıştır. 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı’yla, ıslahat hareketleri hayatın tüm safhalarını kuşatıcı bir mahiyet almıştır. Bu fermanla padişah yetkilerinden feragat etmiştir. Osmanlı ülkesinde yaşayanların can, mal, ırz-namus dokunulmazlığı garanti edilmiştir. Yine bu fermanla vergi toplamada adalet ilkesine uyulacağı taahhüt edilmiş ve askerlik yapma yükümlülüğü toplumun tüm kesimlerine yayılarak askerlik süresi sınırlandırılmıştır. 1856 yılında yapılan Paris Antlaşması’yla İngiltere ve Fransa tarafından Osmanlı Devleti, bir Avrupa devleti varsayılmış ve Osmanlı’nın Avrupa hukukundan yararlanabileceği gündeme getirilmiştir.

¹ Yeşil, A. (2001) Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş, s.1.

Tanzimat'ın uygulanma garantisi Avrupa devletlerine ve ilahi güce havale edilmiştir.² Kimi yazarlar, Tanzimat'ın sadece Osmanlı'yı idare eden paşaların can ve mal güvenliğini sağladığını ve Avrupalı devletlerin etkisiyle ilan edildiğini söylemektedir.³ Tanzimat'ı ilan ettiren güç millet olmadığı gibi, bu fermanın uygulanma garantisi de millete dayandırılmamıştır. Tanzimat'la tanınan haklar padişah tarafından reayaya bir lütuf olarak verilmiştir. Ancak Tanzimat hareketleri, meşrutiyet düzeni isteyen ve bu uğurda mücadele etmeye hazır bir neslin yetişmesini sağlamıştır. Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti, Avrupa'ya öğrenci göndermiştir. Bu öğrenciler, Avrupa'da meşruti krallıkları görmüş ve Osmanlı Devleti'nin yıkılışını önlemek için meşrutiyet sisteminin Osmanlı'ya getirilmesinin şart olduğunu düşünmüşlerdir.⁴ Osmanlılık fikrini, topluma yaymaya çalışmışlardır. Onlara göre yapılacak bir seçimle Osmanlı halkının her kesiminden belirlenen üyelerden oluşmuş bir meclis açılmalıydı. Bu düşüncüyü gerçekleştirebilmek için Genç Osmanlılar'ın çabalarıyla Sultan Abdülaziz tahttan indirilmiş, yerine II. Abdülhamit geçirilmiştir.

23 Aralık 1876 tarihinde İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Almanya ve İtalya gibi devletlerin katıldığı ve Osmanlı Devleti'nin kaderinin belirleneceği İstanbul'da bir konferans toplanmıştır. Konferansta özellikle Rusya'nın Osmanlı içerisinde yaşamakta olan azınlıklarla ilgili istek ve emellerini engellemek isteyen Osmanlı yönetimi, konferansın toplanacağı sabah Türk tarihinin ilk anayasa örneği olan Kanun-ı Esasi'yi ilan etmiştir. Konferansta Avrupalı devletlerin azınlıklar konusunda ayrıcalık istemeleri durumunda Osmanlı Devleti bunun olanaksız olduğunu ifade edecek ve Kanun-ı Esasi'ye göre bütün Osmanlı tebaasının birbirine eşit olduğu tezini ileri sürecektir. Yine Tanzimat ve Islahat Fermanlarında Osmanlı tebaasına tanınan bireysel özgürlüklere saygı, yönetimde keyfilik önlenmesi, haklarda ve ödevlerde eşitlik, kamu hizmetlerine serbestçe girebilme konuları anayasada tekrar edilmiştir. Osmanlı Devleti, Kanun-ı Esasi'yle Avrupa devletleriyle karşılaştırılabilecek bir rejimle donanmıştır.⁵

Kanun-ı Esasi'nin ilanıyla birlikte Osmanlı topraklarında seçimler yapılmıştır. Anayasa 25 yaşını doldurmuş kişilerin seçme, 35 yaşını doldurmuş kişilerin seçilme hakkının olduğunu söylemiştir. Yemen'den Balkanlar'a kadar uzanan genişlikte

² Akşin, S. (1995) Osmanlı Devleti Tarihi(1600–1908), 3. c., s.125.

³ Mardin, Ş. (1983) Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri; Türkiye'de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci, s.22.

⁴ Aybars Ergün (2000) Atatürkçülük ve Modernleşme, s.71.

⁵ Dumont, P. (1995) Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II, s.135.

topraklara sahip olan Osmanlı'da seçimler haliyle güç olmuştur. 18 Mart 1877'de Osmanlı'nın ilk meclisi Meclis-i Mebusan İstanbul'da açılmıştır. Siyasi parti kimliği olmadığı için meclis, başta birlik görüntüsü vermemiştir.⁶ Kanun-ı Esasi Osmanlı Devleti'nin monarşik ve teokratik yapısını değiştirememiştir.⁷ Başlangıçta Padişaha sadakat görüntüsü veren meclis daha sonra azınlık sorunlarını konuşmaya başlayınca 93 Harbi'nin etkisiyle padişah ve hükümete karşı ağır eleştiriler yöneltmeye başlamıştır. Padişah II. Abdülhamit Kanun-i Esasi'nin kendisine vermiş olduğu yetkiyle Mebusan Meclisi'ni feshetmiştir. Meclis-i Mebusan bir yıl gibi kısa bir süre açık kalabilmiştir. Ancak hükümet değişikliğine neden olacak kadar sert muhalefet yapmıştır.

II. Abdülhamit, Mebusan Meclisi'ni dağıttıktan sonra ülkede istikrarı sağlama adına basın özgürlüğünü ortadan kaldırmıştır. Ancak aynı padişah dönemi, eğitim ve kültürde atılım dönemi olmuştur. Bu atılımların temel amacı, ülkeyi Avrupa devletlerinin tehditlerine karşı korumaktır. Bu dönemde Osmanlı'da pek çok teknik okul açılmıştır.⁸ Burada okuyan öğrenciler ise bu teknik bilgilerin arka planında yatmakta olan Avrupa düşüncesini kavramakta gecikmemiştir. II. Abdülhamit'in istibdadına karşı muhalefet hareketi bu okullarda başlamıştır.⁹ 1889'da İttihad-ı Osmanî adıyla İstanbul'da bir cemiyet kurulmuştur. II. Abdülhamit'in baskı siyasetinden dolayı bu cemiyet daha çok yurt dışında faaliyet göstermiştir. Cemiyet daha sonra Terakki ve İttihat, Teşebbüs-ü Şahsiyet ve Adem-i Merkeziyet adıyla iki gruba ayrılmıştır. Teşebbüs-ü Şahsiyet ve Adem-i Merkeziyet gurubunun başı Prens Sabahattin, II. Abdülhamit'i devirme planlarında yabancı devletlerin ve Osmanlı ordusunun desteğine kesin karşı çıkmıştır. İttihat ve Terakki ise "sivil- asker-aydın" işbirliğini savunmuştur.

İttihat ve Terakki'nin baskısıyla Padişah II. Abdülhamit, anayasayı ikinci kez yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nde siyasi parti bolluğu yaşanmıştır.¹⁰ Bunlardan en güçlüleri İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'dır.¹¹ Yine olağanüstü koşullar altında bulunan ülkede siyasi istikrar sağlanamamıştır. 1908–1918 yılları arasında yirmi iki hükümet işbaşına gelmiştir. Her hükümete ortalama beş ay ömür düşmüştür. Osmanlıların I. Dünya

⁶ Armağan S. (1978) Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri, s. 153-155.

⁷ Aybars Ergün, age. s.73.

⁸ Lewis B. (1984), Modern Türkiye'nin Doğuşu, s. 179.

⁹ Göçek, Fatma M. (1999) Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü, s. 107-108.

¹⁰ Tunaya Tarık Z. (1952) Türkiye'de Siyasi Partiler, s. 233-358.

¹¹ Akkerman C. (1950) Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar, s.26.

Savaşı'nı kaybetmesi üzerine İttihat ve Terakki 1918 yılında iktidarı bırakmış ve Talat ve Enver Paşa gibi İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri yurt dışına çıkmıştır. İttihatçıların tekrar yurt içinde etkin olma çabaları ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde ülkenin siyasi yaşamında söz sahibi olanların çoğunluğu bir zamanlar İttihat Terakki Cemiyeti üyesiydi. Bu yüzden İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kimlik açısından burada kısa bir şekilde analiz etmek yararlı olacaktır. İttihat ve Terakki mensuplarının geneli Türk ve Türkçüdür. Gençtirler ve bürokrasinin içinden gelmişlerdir. Mektepli ve burjuva zihniyetine sahiplerdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti başlangıçta gizli bir ihtilal örgütü olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyelerinin çoğunlukla gençlerden oluşması olağandır. Zira gençler her yerde genellikle daha sabırsız, daha atak ve tehlikeleri göze almaya hazırdır. İttihat ve Terakki mensuplarının genelde memur ya da subay veya bu görevlere aday oldukları görülmüştür. Osmanlı'da serbest meslek sahibi az olduğu için bunların İttihat ve Terakki içindeki oranı da oldukça düşüktür. İttihat ve Terakki mensupları Batı modelinde kurulmuş okullardan mezun olmuştur ya da bu kurumların öğrencisidir. Onlar az çok Avrupalı bir dünya görüşüne sahip kişilerdir. Bu nedenle kendilerine mektepli denmiştir. Bu kişiler Avrupa'nın hemen her alanda üstün olduğuna ve Osmanlı kurtulacaksa önemli ölçüde Osmanlı'nın Avrupa'ya benzemesi gerektiğine inanmışlardır. Devletin ve yönetimin yalnızca padişahın ya da bazı paşaların keyif ve isteklerine göre ayakta durmaması, kurumlaşmış yani nesnel niteliklere göre halka hizmet sunma amacına yönelmesi gerektiğinin az buçuk farkındadırlar. Onlara göre bir kişi yükselecekse padişahın keyfi ve lütfü ile değil işinin ehli olması ile yükselmelidir. İttihat ve Terakki mensupları memur oldukları halde kafaca burjuvazidirler. Onların burjuva zihniyeti mektepliliğin bir sonucudur. Onlar, memleketi kurtarmak için Avrupalı bir burjuva toplumu inşa edilmesi ve feodal toplum düzenine son verilmesi gerektiğine inanmışlardır.¹²

Anadolu, Mondros Ateşkesi sonucunda işgal edilmiştir. İşgallere karşı başlatılan direnişin temel amacı milli egemenliğe dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız bir Türk devleti kurmak olmuştur.¹³ Olağanüstü koşullara rağmen, kongreler yapılmış ve İstanbul'da Mebusan Meclisi'nin tekrar toplanması sağlanmıştır. Meclis,

¹² Akşin, S. age., s.184.

¹³ Atatürk, Mustafa K. (2005) Nutuk, s.14.

bağımsızlığımızı hedefleyen Misak-ı Milli kararlarını alınca İstanbul'u işgal eden İtilaf devletleri tarafından dağıtılmıştır. Bunun üzerine 23 Nisan 1923'te Ankara'da TBMM açılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk TBMM açıldıktan hemen sonra 24 Nisan 1920'de Meclis'e verdiği önergede “*Geçici hükümet başkanı seçmek ya da padişah vekili atamak doğru değildir.*” demiştir. Buna gelecek tepkileri azaltmak için de padişah ve halifeliğin durumu ileride TBMM tarafından belirleneceğini belirtmiştir. Böylece bu makamların kaderi TBMM'ye bırakılmıştır.

I. TBMM yasama, yargı, yürütme erklerini bünyesinde toplamıştır. Kurucu meclis fonksiyonu üstlenmiş ve olağanüstü koşullarda görev yapmıştır. TBMM'nin açılması ve üyelerinin seçimle belirlenmesi, ülkenin savaş koşullarında olmasına rağmen Kurtuluş Savaşı'nı yürüten elit tabakanın milli egemenliğe ve demokratikleşmeye ne denli önem verdiklerini göstermiştir. I. TBMM, birbirinden oldukça farklı siyasi kimliğe sahip kişilerden oluşmuştur.¹⁴ Bu kişiler, vatanın kurtuluşu fikri etrafında birleşmiştir. Yine Kurtuluş Savaşı'nı yürüten elit tabaka başlangıçta TBMM'deki bu birlikteliği parçalayacak politikalardan büyük bir özenle kaçınmıştır. Ancak savaşın sonuna doğru TBMM üyelerinin siyasi kimlikleri ön plana çıkmaya başlamıştır. TBMM'de guruplaşmalar görülmüştür. Süreç sonucunda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Cumhuriyet Halk Fırkası'na dönüştürülmüştür. Bu dönüşümden sonra CHF'den ayrışma ve kopmalar olmuştur. Ancak bu parti, ülkenin kontrolünü tek başına alarak 1946 yılına kadar ülkeyi yönetmiş ve yapılan inkılâpların banisi olmuştur.

1923–1946 yılları arasında kalan sürece CHP iktidarının hüküm sürdüğü tek partili yıllar denilmektedir. 1924-1925'te Terakkiperver Fırkası, 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleriyle iki kez kesilmiş olsa da bu yıllarda tek partinin ülke yönetimine hâkim olduğu ve bu parti egemenliğinin tüm siyasal etkinlikleri kapsayacak şekilde olduğu görülmüştür.¹⁵ Terakkiperver Fırkası, Gazi'nin yakın silah arkadaşları ve Meclis'e karşı birleşen eski İttihatçılar tarafından kurulmuştur.¹⁶ Terakkiperver Fırkası'nın Başkanı Kazım Karabekir, 2. Başkanı Rauf Orbay ve Adnan Adıvar'dı. Ali

¹⁴ Kili, S.(1983) Atatürk Devrimi Bir Çağdaştırma Modeli, s.96. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. İhsan Güneş, I.TBMM.

¹⁵ Tunaya Tarık Z. age., s. 756.

¹⁶ Tunaya age., s.606-622, Teziç, E. (1976) Siyasi Partiler, Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler, s. 243-244. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası hakkında geniş bilgi için bkz. Yeşil A. (2002) Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.

Fuat Cebesoy ise parti yönetiminde yer alan diğer bir güçlü isim olmuştur.¹⁷ Bu yüzden Terakkiperver Fırkası başlangıçta güçlü bir muhalefet partisi görüntüsü vermiştir. Bu partinin etkisiyle İsmet Paşa 20 Kasım 1924 tarihinde başbakanlıktan ayrılmıştır. Yerine Fethi Okyar getirilmiştir. Terakkiperver Fırkası, dine karşı daha ılımlı politika izleyeceğine duyurmuştur. Bundan cesaret alan rejim karşıtları Terakkiperver Fırkası bünyesinde yuvalanmaya başlamıştır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Musul sorunu nedeniyle, İngiliz kışkırtmasıyla çıkan Şeyh Said İsyanı Terakkiperver Fırkası'nın sonu olmuştur. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programında yer alan din ile ilgili hükümler Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından din istismarı ve irtica olarak değerlendirilmiştir.¹⁸ Bu gerekçeyle Terakkiperver Partisi kapatılmış ve yöneticileri siyaset dünyasından uzaklaştırılmıştır. Elbette ülke bütünlüğünü tehdit eden Şeyh Said İsyanı'yla Terakkiperver Fırkası kurucularının direk ilgisi olmamıştır. Ancak yeni rejim henüz sağlam temellere oturtulmamıştır. Bu nedenle Mustafa Kemal ve arkadaşları Cumhuriyet'i tehlikeye sokacak her türlü davranışa karşı büyük bir duyarlılık göstermişlerdir. Şeyh Said İsyanı'nın bastırılması ve ülkede tekrar sükûnetin sağlanması için 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla hükümete olağanüstü yetkiler tanınmıştır. Çok kısa bir zaman sonra İstiklal Mahkemeleri tekrar devreye sokulmuştur. Bu yasaya dayanarak hükümetin yapmış olduğu uygulamalar sonucunda Türk siyasi yaşamı uzun süren bir sessizlik dönemine girmiştir.

Atatürk, 1930'lara gelindiğinde tek parti iktidarının getirdiği sıkıntı ve hoşnutsuzlukları ortadan kaldırmak istemiştir. İktidara karşı hoşnutsuzlukları giderebilmenin iki yolu vardı. Bunlardan birisi ya tam bir baskı rejimine geçmek ya da sıkıntıların dile getirilebildiği denetlenebilir bir muhalefete izin vermektir. Mustafa Kemal Atatürk ikinci yolu tercih etmiştir.¹⁹ Bunun için arkadaşı Fethi Okyar'ı yeni bir parti kurma konusunda teşvik etmiştir. Bu partinin kurulması kamuoyunda ilgiyle izlenmiştir. İstanbul'da yayımlanan Yarın gazetesi CHP'ye karşı sert eleştiriler yöneltmiştir. İzmir'de ise Hizmet, Halkın Sesi, Yeni Asır gazeteleri iktidar partisine karşı Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan yana tavır almıştır. Hizmet gazetesi iktidar partisine karşı *“İflas ettiniz siz ismen mevcut, cismen namevcutsunuz”* diye

¹⁷ İnönü, İ. (1987) Hatıralar, c.II, s.194.

¹⁸ Zurcker, Eric J. (1992) Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, s. 120-121.

¹⁹ Ağaoglu, S. (1993) Serbest Fırka Hatıraları, s.1-29. Yetkin, Ç. (1997) Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, s.29-39.

haykırmıştır.²⁰ 1929 yılı Dünya ekonomik buhranının ülke içinde doğurduğu sıkıntılar CHP'ye karşı artan tepkinin en önemli sebebiydi. Gelişmeler karşısında iktidar partisini endişelenmiştir. Meclis'te muhalif gazetelerin susturulmasıyla ilgili ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalarda İsmet İnönü basın özgürlüğünün çağın gereği olduğunu ancak kötüye kullanılmaması gerektiğini söyleyerek ılımlı bir politika sergilemiştir. Ancak sertlik yanlıları, halkı mevcut yönetim tarzından, Türk Devrimi ve sonuçlarından, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranlardan, anayasanın sağladığı hak ve özgürlüklerden soğutacak yayım yapan gazetelerin süresiz olarak kapatmaya varan bir öneriyi meclise sunmuştur. Öneriye imza koyanlar arasında Celal Bayar da vardı.²¹

Fethi Okyar'ın İzmir'e gelişinde yaşanan olaylar, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kısa zamanda ülkenin pek çok yerinde teşkilatlanabilmesi, yapılan belediye seçimlerindeki başarısı, büyük halk kitlelerinin CHF iktidarına karşı memnuniyetsizliğini ve SCF'nin çok güçlü bir iktidar adayı olduğunu göstermiştir. Bunu fark eden CHF tahammülsüzlük göstererek SCF'nin tasfiyesine çalışmıştır.²² CHF taraftarları SCF'nin gericilerin, basın ve yenilik aleyhtarı kimselerin yuvası haline geldiğini söyleyerek Mustafa Kemal Atatürk'ün partiler karşısında tarafsızlığı bozup kendi öz partisi CHP'ye sahip çıkması gerektiğini söylemişlerdir. Gerilen ortam nedeniyle Fethi Okyar, 18 Aralık 1930 tarihinde partisini tasfiye ettiğini açıklamıştır. SCF 100 gün bile yaşayamadan ortadan kalkmıştır.²³

Serbest Fırka tecrübesiyle birlikte CHF pek çok yapısal düzenlemeye gitmiş ve taşra teşkilatlarının pek çoğunu yenilemiştir. SCF'nin çalışmalarında Türk Ocakları etkin rol oynamıştır. CHF'ye göre Türk Ocakları artık gizli bir parti potansiyeline sahiptir.²⁴ İleride ikinci bir SCF olayı yaşanmaması için bu ocaklar kapatılmıştır.²⁵ Bunun yerine Halkevleri kurulmuştur. Türk Ocakları'nın yanında pek çok dernek de kapatılmış veya kendisini feshetme zorunluluğunda bırakılmıştır.²⁶

²⁰ Hizmet, 8 Eylül 1930.

²¹ Topuz, H. (2003), Türk Basın Tarihi, s.155-158.

²² Okyar, O. - Seyitdanlioğlu M. (1999), "Fethi Okyar'ın Anıları" s.72.

²³ Okyar, age. s.151-153.

²⁴ Deniz A. (2002) Kapanış Sürecinde Türk Ocakları, s. 29. Daha ayrıntılı bilgi için bk: Üstel F. (2004). İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları 1912-1931.

²⁵ Yetkin, Ç. (1983), Türkiye'de Tek Parti Dönemi 1930-1945, s. 63. Türk Ocakları'nın Turancı eğilimler göstermesi Rusya'yı rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlığı Rusya, Türk hükümetine açık bir şekilde dile getirmiştir. Türk Ocakları'nın kapatılmasında kuşkusuz bunun da etkisi olmuştur.

²⁶ Uyar, H. (1999), Tek Parti Dönemi ve CHP, s. 321.

Atatürk'ün vefatından önce İnönü başbakanlıktan ayrılmıştır. Yerine Celal Bayar göreve gelmiştir. Bayar, Atatürk'ün son Başbakan'ı olmuştur. Atatürk'ün ölümünden sonra Atatürk'e yakın olan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak gibi kişiler İnönü'nün tekrar devletin başına gelmemesi için büyük çaba sarf etmiştir. Örneğin Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras İnönü'yu Washington Büyük Elçiliği'ne atamaya çalıştıysa da bunda başarılı olamamıştır.²⁷ Bunu başaramayan muhalifler, çoğunluğu İnönü taraftarı olan meclisi seçime götürerek, yeni bir meclis oluşumu ve bu meclisteki İnönü taraftarlarının tasfiyesini denemiş ancak bir kez daha başarısız olmuşlardır.²⁸ Muhalifler Atatürk'ün makamına Fevzi Çakmak'ın daha layık olduğunu, onun birleştirici gücüne inandıklarını söylemişlerdir.²⁹ Cumhurbaşkanlığı seçiminde, Celal Bayar sessiz kalmıştır. İnönü, Cumhurbaşkanı olduktan sonra yeni hükümet kurma görevini tekrar Bayar'a vermiştir. Ancak İnönü, cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde aleyhinde çalışma yapan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras'ı yeni kabinede görmek istememiştir. Bayar da Cumhurbaşkanı'nın görüşüne uyarak bu bakanlara yeni kabinede görev vermemiştir.³⁰ İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. İnönü, 11 Kasım 1938'den 1950 yılı seçimlerine kadar kesintisiz bir şekilde Cumhurbaşkanlığı yapmış ve ülkenin idaresini elinde bulundurmuştur. Bu süreçte İsmet İnönü, '*Partinin daimi başkanı ve devletin sembolü olarak yüceltilmiştir.*'³¹

İnönü'nün, döneminde ulusal birliğin sağlanmasını temel amaç edindiğini uzlaşmacı bir siyaset yürütmeye çalıştığını söylemek mümkündür. Yalnız Atatürk'ün silah arkadaşları değil o dönemin muhalifleri de mecliste yer bulmuştur. Adnan Adıvar ile Halide Adıvar'ın 1939'da yurda dönmesi ve Adnan Adıvar'ın milletvekili seçilmesi buna örnek gösterilebilir. Kazım Karabekir, Hüseyin Cahit Yalçın, Hasan Rıza Soyak ve Rauf Orbay'ın Meclis'te yeniden yer alması hep bu siyasetin bir sonucudur.³² Ancak daha sonra II. Dünya Savaşı'nın olağan üstü koşulları nedeniyle demokratikleşme çabaları durmuş, mevcut durumdan geriye gidiş süreci başlamıştır.

²⁷ Koçak, C.(1996), Türkiye'de Milli Şef Dönemi, c. I, s.121.

²⁸ İnönü İ, age. s.121.

²⁹ Soyak, Hasan R. (1973), Atatürk'ten Hatıralar, c. 2, s.758–759.

³⁰ Koçak C., age., s.147.

³¹ Karpat, K. (1976) Türk Demokrasi Tarihi, s. 82–83.

³² Turan, Ş. (2000), İnönü'nün Yaşamı Dönemi ve Kişiliği, s.137.

1.2. ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞİN NEDENLERİ

1.2.1. Türkiye’de Çok Partili Yaşama Geçişin Dış Nedenleri (1939-1945)

I. Dünya Savaşı’nın doğurduğu sonuçlar Avrupa’da aşırı milliyetçiliğin yükselmesine neden olmuştur. Bu durum özellikle savaş mağlubu ülkelerde açık bir biçimde kendisini hissettirmiştir. Versay Antlaşması’nın getirmiş olduğu ağır yükümlülükler altında ezilen Almanya buna örnektir. I. Dünya Savaşı’nda kazanan blokta yer almasına rağmen umduğunu elde edemeyen İtalya şovenizmin yükseldiği diğer bir ülke olmuştur. Bu iki devletin durumu, pek çok ülkede benzer rejimlerin kurulmasının önünü açmış yada diğer ülke rejimlerini bir şekilde etkilemiştir. Örneğin Almanya’da Hitler, Führer unvanını kullanmıştır. Türkiye’de ise Atatürk’ün vefatıyla beraber Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanlığına seçilen İsmet İnönü “Değişmez Genel Başkan” ve “Milli Şef” unvanlarını almıştır. Kimilerine göre İsmet İnönü, II. Dünya Savaşı sırasında ihtiyaç hissedilen milli birliği, Milli Şef kavramını kullanarak sağlamayı düşünmüştür.³³ Ancak Avrupa’nın totaliter rejimlerinden etkilenildiği muhakkaktır.³⁴ Yine Milli Şef döneminde Atatürkçü dış politika anlayışından kopmalar olmuştur. Atatürk döneminin en uzun Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuş, deneyimli devlet adamı Tefik Rüşti Aras’ın bu görevden alınıp yerine Şükrü Saraçoğlu’nun getirilmesi bunun en önemli göstergesidir.³⁵

İngiltere, I. Dünya Savaşı sırasında Türkiye’nin tehdit algılamasının merkezinde yer almıştır. Cumhuriyet ilan edildikten sonra Musul sorunu nedeniyle bu tehdit algılaması bir süre daha böyle devam etmiştir. İtalya’nın Akdeniz’deki faaliyetleri, Habeşistan’a saldırması Türkiye’nin, İtalya’yı varlığına yönelmiş bir tehdit olarak görmesine yol açmıştır. Yine yayılmacı Almanya, Türkiye tarafından tehdit olarak algılanan diğer bir unsur olmuştur. Türkiye artan tehdide karşı Sadabat ve Balkan Paktları’nın kurulmasında öncülük etmiştir. Ancak Atatürk döneminde kurulan bu ittifaklar, Milli Şef döneminde Avrupa’nın kendi içinde yaşadığı çelişkileri iyi okuyamayan Türkiye’nin dış politikada ortaya koymuş olduğu acelecilikler nedeniyle işlevsiz kalmıştır.³⁶

³³ Giritlioğlu, F.(1965) Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii, s.140.

³⁴ Yetkin, Ç. (1983), Türkiye’de Tek Parti Yönetimi(1930-1945), s.159.

³⁵ Aras, Tefik R. (1968), Görüşlerim, II. Kitap, s.2.

³⁶ Soyak, Hasan R., age., s. 527.

II. Dünya Savaşı bütün şiddetiyle devam ederken İngiltere, Türkiye'nin Almanların hava bombardımanına karşı savunmasız olduğuna bakmaksızın savaşa girmesini istemiştir. Ancak Türkiye savaşa girecek teknik donanıma sahip değildir. Türkiye'nin savaşa girmesini çabuklaştırmak için İngiltere, Mısır yoluyla Türkiye'ye tank vb. savaş araçları gönderilmesini ve Türkiye'de inşa edilmekte olan hava üslerinin bir an önce bitirilmesini planlamıştır. Rusya Devlet Başkanı Stalin ve ABD Başkanı Roosevelt, İngiliz Başbakanı Churchill'le aynı görüşte olduklarını 1941 yılında açıklamışlardır.³⁷ İngiltere'nin verdiği onca garantilere rağmen Yunanistan Almanlar tarafından işgal edilmiştir. Bu nedenle Türkiye, müttefikler tarafından şartlar yerine getirilmediği sürece savaşa girmeyeceğini duyurmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Almanya çok kısa bir sürede Fransa'yı işgal etmiştir. Savaşın başlarında Alman-Rus saldırmazlık antlaşması imzalanmıştır. Bu nedenle savaş İngiltere ile Almanya arasında geçecektir. Tam bu noktada Türkiye'nin önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Almanya, Türkiye'ye kendi yanında savaşa girmesi konusunda baskı yapmaya başlamıştır. Çünkü ada devleti olan İngiltere'yi işgal edemeyen Almanya, Boğazlar kanalıyla kendi amaçları için gizli tehdit olarak gördüğü Sovyet Rusya üzerinde baskı kurabilecek ve Anadolu üzerinden İngiliz ve Fransız denetiminde olan Ortadoğu bölgesine sarkabilecektir. Savaşın başlarında tek devlet, tek millet fikriyle hareket eden Almanya'nın Avusturya'yı işgalini Türkiye anlayışla karşılamıştır. Ancak Almanya işgal alanlarını doğuya doğru yaymaya başlayınca Türkiye endişeye kapılmış ve Trakya'da Alman tehdidine karşı önemli bir askeri yığınak yapmıştır. 1939 yılından beri İngiltere'yle sıcak ilişkiler kurmaya çalışan Türkiye bir kez daha rotasını bu ülkeye çevirmiştir. Ancak ekonomik ilişkiler nedeniyle Almanya'ya karşı da açık bir tavır alamamıştır. Aynı zamanda Türkiye, Almanya'yı kızdırmak istememiştir. Türkiye Almanya'nın lehinde olan tutumunu II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürdürmüştür.³⁸ Savaşın seyri Türkiye'yi Ortadoğu ve Balkanlar'ın kilit devleti haline geline getirmiştir. Almanya ise Türkiye'ye saldırma planlarından son anda vazgeçmiştir. Almanlar, öncelikle Rusların etkisiz hale getirilmesi gerektiğine inanmıştır.³⁹ 18 Haziran 1941 tarihinde Türkiye ile Almanya arasında Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla güney

³⁷ Gönülbal M., Sar C. (1974) Olaylarla Türk Dış Politikası, s.175-178.

³⁸ Özgüldür, Y.(1993), Türk Alman İlişkileri (1923-1954), s.141.

³⁹ Deringil, S. (1994) Denge Oyunu s.131-135.

kesimini güvenlik altına alan Almanya, Rusya'ya saldırmıştır. Türkiye'nin böyle bir antlaşmaya imza koymasına İngiltere ve ABD çok sert tepki göstermiştir.⁴⁰ Türkiye'nin bu tavrı II. Dünya Savaşı sonrası kendi varlığına yönelecek Rus tehdidini de şekillendirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti için en ideal çözüm, İngiliz ve Almanların aralarındaki savaşı durdurmaları ve işbirliği yaparak Rusya'nın güçlenmesini engellemeleridir. II. Dünya Savaşı'nın en sıcak döneminde Türkiye, Almanların Anadolu'ya saldırımlarına neden olacak her türlü davranıştan uzak durmuştur. Çünkü istilaya uğramış Türkiye'nin Kızıl Ordu(Rus ordusu) tarafından kurtarılışı Türkiye açısından daha vahim sonuçlar doğurabilirdi. 1945 yılından sonra ortaya çıkacak gelişmeler Türk devlet adamlarının bu tezlerindeki haklılığını ortaya koymuştur.⁴¹

Aşırıliklar Çağı olarak adlandırılan 1920–1945 yılları arası Türkiye'nin tehdit algılaması daha çok Avrupa merkezlidir. II. Dünya Savaşı sonuçları itibariyle Türkiye'nin tehdit algılamasını değiştirmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Çarlık rejiminin yıkılmasıyla Türkiye ile Rusya arasında başlayan iyi ilişkiler II. Dünya Savaşı sonucunda tamamen seyir değiştirmiş ve Sovyet Rusya, Türk hükümeti tarafından 1 numaralı tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır. Türkiye'nin tehdit algılaması Batı ve Güney Avrupa ekseninden çıkıp Doğu Avrupa eksenine oturmuştur. II. Dünya Savaşı'yla birlikte Avrupa'daki totaliter rejimlerin yıkılması ve Sovyet Rusya'nın savaştan güçlenerek çıkması Türkiye'nin iç ve dış siyasetini derinden etkilenmiş ve Türkiye çok partili yaşama bu süreçte geçmiştir.

1943 senesinin Ağustos ayında rejim değişikliği yaşayan İtalya savaştan çekilmiştir. Akdeniz'de İtalya baskısından kurtulan İngiltere, Türkiye'ye daha az ihtiyaç hissetmiştir Ancak İngilizler, Almanlarla yaptıkları Rodos Savaşı'nı kaybetmiştir. Ege Adaları'nın Almanların eline geçmesiyle birlikte İngilizler yine zor duruma düşmüştür. Bunun üzerine İngiltere, Ege Adaları'nı bombalayabilmek için İngiliz uçaklarının Türkiye'de inşa edilecek üslerden kalkmalarını istemiştir. Türkiye bu öneriyi fiilen savaşa girme şeklinde değerlendirmiş ve reddetmiştir.⁴² Ancak Almanya'nın Kuzey

⁴⁰ Yetkin, Ç., age. s.231.

⁴¹ Erkin, Feridun C. (1980) Dışişlerinde 34 Yıl Anılar Yorumlar, c.I, s.135-139.

⁴² Erkin, Feridun C., age., s.212–215.

Afrika ve Sovyetler Birliği cephelerindeki savaşları kaybetmesi sonucu Türkiye üzerindeki Almanya baskısı ortadan kalkmıştır. Almanya bu aşamadan sonra Türkiye'nin savaşta tarafsız kalması için çaba göstermiştir. Türkiye savaş boyunca Almanya'ya krom satışında bulunmuştur. Hatta Almanya'nın savaş içerisinde durumu kötüleşmesine rağmen Türkiye, Almanya'ya silah sanayi için oldukça önemli olan krom ihracatının miktarını artırmıştır.⁴³ Buna tepki duyan ABD, Türkiye'ye yapmış olduğu silah yardımını durdurmuştur. Gelen tepkiler nedeniyle Türkiye Almanya'ya yapılan krom ihracatını durdurmasına rağmen, Almanya ile ilişkilerini bir sürede daha devam ettirmiştir. Boğazlardan savaş gemilerinin geçmemesi gerekirken Almanya bazı savaş gemilerini ticaret gemisi süsü vererek Boğazlardan Karadeniz'e geçirmiştir. Bu durum Rusya'yı çok öfkelenmiştir. Bütün bu gelişmelerin akabinde İngiltere, Türkiye'den bir kez daha Almanya'yla olan ilişkilerini kesmesini istemiştir. Almanya'nın askeri durumun iyice kötüleşmesinin etkisiyle Türkiye, İngiltere'nin bu önerisini kabul etmiştir. Müttefikler Türkiye'nin bu tutumunu olumlu bulurken, Rusya Türkiye'nin böyle bir öneriyi kabul etmede geç kaldığını söyleyerek kendisinin Türkiye'yle ilgili bağımsız bir politika yürüteceğini duyurmuştur.⁴⁴ Böylece Türkiye'nin endişe duyduğu ve ileride Türkiye'nin iç ve dış politikasının yeniden şekillenmesine yol açacak Rus tehdidi, kendini göstermeye başlamıştır.

Türkiye Almanya'yla diplomatik ilişkilerini keserken ABD'den savaş sonrasında müttefik muamelesi göreceği konusunda garanti almıştır. Türk hükümeti 4 Ağustos 1944'te 1000'den daha fazla personel sayısı bulunan İngiliz radar birliğini Türkiye'ye kabul etmiştir. Aynı yıl içerisinde İngiltere Balkanlar'da Alman etkinliğini kırmak için Yunanistan'a asker çıkarmıştır. Türkiye, bu durumu memnuniyetle karşılamıştır. Çünkü Türkiye'nin en büyük korkusu Alman işgalinden kurtarılan Balkanlar'ın Rus kontrolüne geçmesiydi. Türkiye'ye göre, İngilizlerin Balkanlar'a asker çıkarması Rusya'nın Balkanlardaki faaliyetlerini engelleyecektir.

Almanların, Ege Adaları'nı boşaltırken On İki Ada'yı Türkiye'ye devretme önerisine İngilizler karşı çıkmıştır. Türk hükümeti de Rusya'ya karşı müttefik olarak görmeye başladığı İngiltere ve ABD'yi karşısına almamak için Almanların bu önerisine soğuk bakmıştır. Yalta Konferansı'nda ABD Başkanı Roosevelt, İngiltere Başbakanı

⁴³ Özgüldür, Y., age., s.158.

⁴⁴ Esmer Ahmet Ş., Sander O. (1974), Olaylarla Dış Politika(1919–1973), s.195–197.

Churchill Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'in kurulma çabalarına katılmasını istemiştir. SSCB Başkanı Stalin ise bu öneriyi soğuk karşılamakla beraber kabul etmek zorunda kalmıştır.⁴⁵ Yalta Konferansı'ndan sonra İngiltere, Türkiye'ye, Müttefikler arasında San Francisco'da bir konferans toplanacağı açıklayarak Türkiye'nin bu konferansa katılabilmesi için Almanya'ya savaş ilan etmesi gerektiğini bir muhtırayla bildirmiştir. Türkiye bunun üzerine önce Japonya'ya hemen ardından da Almanya'ya 1945 yılının başlarında savaş ilan etmiştir. Böylece Türkiye, San Francisco Konferansı'na davet edilmiş ve Birleşmiş Milletler'in kurucu üyeleri arasına katılmıştır. ABD'nin Sovyet yayılmacılığına karşı tavrı da Türkiye'yi ABD'nin yanına itmiştir.

1945 yılı Mart ayında SSCB, Ankara'ya bir nota vererek 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Tarafsızlık Antlaşması'nı tek taraflı olarak feshettiğini bildirmiştir. Gelişen olaylar karşısında Türk Dışişleri Bakanı Selim Sarper Moskova'ya gitmiştir. Burada Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'la yapılan görüşmede Molotov, Boğazlarda Sovyetlere üs verilmesini ve Sovyet-Türk sınırının yeniden gözden geçirilmesini Türkiye'den istemiştir. Tiflis'te çıkan bir gazetede iki Gürcü Profesör, Kars, Ardahan, Artvin, Oltu, İspir, Bayburt, Gümüşhane, Giresun üzerinde haklarının olduğunu iddia etmiştir. Sovyetler Birliği, Türkiye'nin hem bağımsızlık ve egemenliğine hem de toprak bütünlüğüne yönelik istekler ileri sürmüştür. 1946 yılında Türkiye, tarihinin en buhranlı zamanını yaşamıştır.⁴⁶ Bütün bunlardan dolayı Türkiye, Sovyet tehdidine karşı Batı dünyasında kendisine yer aramaya başlamış ve ABD'ye yanaşmıştır.⁴⁷ Rusya'nın bu isteklerine başlangıçta İngiltere ve ABD olumlu yaklaşmıştır. Bu durum Türkiye'yi iyice endişelendirmiştir. Türkiye bunun üzerine bir yandan güvenlik endişesiyle diplomatik girişimlerle, demokratik dünya'nın yanında yer almaya çalışırken, diğer yandan rejimini bu ulusların rejimine benzetmeye çalışmıştır.

Savaş bitmesine rağmen ordusunu, Sovyet tehdidinden dolayı terhis edemeyen Türkiye bütçe açıklarıyla baş edememiştir. Bunun sonucunda ilk kez Türkiye tarafından dış borç istenmiştir. Borç istenen ülke ise ABD olmuştur. Yine ABD tarafından Türkiye'nin kendisinin talebi sonucu Marshall Planı kapsamına alınması Türkiye'yi

⁴⁵ Erkin, Feridun C. (1968), Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi, s.244.

⁴⁶ Armaoğlu, F. (2001) 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914–1995), s.426.

⁴⁷ Topuz, H. , age., s.182.

Batı'ya bağımlı hale getirmiştir.⁴⁸ 1945 yılına gelindiğinde demokratikleşme çabalarının, Amerika'nın Türkiye'ye yapacağı yardımlar üzerinde olumlu etki yapacağına inanılmıştır. Türkiye, demokratikleşme sinyallerini ilk kez 1945 yılında Birleşmiş Milletler Anayasası'nı imzalarken vermiştir. Dışişleri Bakanı Hasan Saka 1945 yılında Reuters Haber Ajansı'na yaptığı açıklamada Türkiye'nin demokrasi yolunda ilerleyeceğini belirtmiştir. Bundan birkaç gün sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs kutlamaları münasebetiyle yaptığı konuşmada aynı mesajı vermiştir.⁴⁹ 12 Temmuz 1947'de Amerikan-Türk Yardım Anlaşması imzalandığı gün, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından muhalefetle iktidar arasındaki gerginliğin giderilmesini amaçlayan 12 Temmuz Beyannamesi'nin yayımlanmış olması tesadüf olmamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği, çeşitli baskı ve oyunlarla bir taraftan İran üzerinden Basra ve Hint Okyanusu'na; diğer taraftan Yunanistan ve Türkiye üzerinden Doğu Akdeniz'e inmek için çaba harcamaya başlamıştır.⁵⁰ Bundan dolayı 1945 yılı sonrası ABD ve SSCB arasında sürekli bir gerilim yaşanmıştır. 1945–1960 yılları arasında yaşanan bu süreç, 'Soğuk Savaş Dönemi' olarak adlandırılmıştır.⁵¹ Türkiye'de demokratikleşme hareketleri bu süreçte gelişme göstermiştir.

II. Dünya Savaşı sonucunda dünyada yeni bir düzen kurulmuştur. Savaş sonucu iki totaliter rejim yıkılmış ve Sovyetler güçlenmiştir.⁵² 1945 yılı sonu itibariyle Amerikan basını yeni bir dünya savaşından söz etmiştir.⁵³ Churchill 26 Mayıs'ta verdiği nutukta Sovyetlere karşı açıkça cephe aldığını ortaya koymuştur.⁵⁴ 1945 yılı sadece yeni blokları doğurmamıştır. Bu dönem, III. dünya ülkelerinin hızla uyanışına sahne olmuştur. Suriye, Fransa'ya başkaldırırken, Mısır İngiltere'ye karşı isyan etmiştir. Bu hareketler birden bire başarıya ulaşmasa da milli kurtuluş savaşları önüne geçilmez hızla yayılmış ve gelişmiştir. Asya patlamaya hazır kazan haline gelmiştir. Japonya, atom bombalarıyla zapt edilemeyecek derecede bir değişimin içerisine girmiştir. Yarım milyarlık nüfusa sahip Çin'de çok büyük bir iç isyan çıkmıştır. Yaşanan iç savaş

⁴⁸ Gönübol, M., Ülman, A. H. (1996) Türk Dış Politikası'nın Yirmi Yılı, s.156.

⁴⁹ Karpat, K. age., s.128.

⁵⁰ Armaoğlu, F. age., s. 424.

⁵¹ Armaoğlu F. age., s. 416.

⁵² Eroğlu, C. (1970) Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi, s.1.

⁵³ Cumhuriyet, 16 Mayıs 1945.

⁵⁴ Cumhuriyet, 27 Mayıs 1945.

sonucunda Çin’de komünist bir rejim kurulmuş ve Çin dünya kuvvetler dengesini bozabilecek yeni bir güç haline gelmiştir.⁵⁵ İşte Türkiye böyle bir süreçte çok partili yaşama geçmiştir. Demokrat Parti de tam bu düzenin ürünü olmuştur. ABD baskısı, Türkiye’nin savaştan sonra San Francisco Konferansı’na katılma garantisi alma arzusu, savaşı çok partili rejimlerin kazanması ve Türkiye’ye yönelen SSCB tehdidi Türkiye’de II. Dünya Savaşı sonrası çok partili yaşama geçişte etkili olmuş başlıca dış faktörler arasında sayılabilir.

1.2.2. Türkiye’de Çok Partili Yaşama Geçişin İç Nedenleri

Türkiye Cumhuriyeti, kaynakları talan edilmiş Osmanlı mirası üzerine kurulmuştur. Şehirleri yakılıp yıkılmış bir ülkede kalkınmayı sağlamak güç olmuştur. Aynı zamanda Kurtuluş Savaşı bittiğinde Türkiye’nin devraldığı insan kaynağının çok nitelikli olduğu söylenemez. Anadolu kalkınması’nın motor gücü olacak aydın insanlar savaşlarda yitirilmiştir. Bütün bunlardan dolayı Türkiye, I. Dünya Savaşı ve Anadolu’nun işgalinin getirdiği yıkımların etkisini ortadan kaldırmak için mücadele ederken dış dünyada ansızın ortaya çıkan gelişmelerden derhal etkilenmiştir. Örneğin Kurtuluş Savaşı’ndan sadece 7 yıl sonra ortaya çıkan 1929 yılı dünya ekonomik buhranı Türkiye’yi her yönüyle sarsmıştır. Yine 1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı, Türkiye’nin bu savaşa katılmamasına rağmen ülkenin ekonomik, siyasal ve sosyal bütün iç dinamiklerini derinden etkilemiştir.

Şevket Süreyya Aydemir’e göre; Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’na hazırlıksız yakalanmıştır. Ülkemizde, tarımda teşkilatlanma eksikliği, ilkelik, verimsizlik ulaştırma konusundaki birçok yetersizlikler kendisini savaş yıllarında ciddi bir biçimde hissettirmiştir. Yollar ve ulaştırma vasıtalarının çok az olduğu ve ilkeliliği savaş yıllarında apaçık ortaya çıkmıştır. Ülkenin sıkıntılarını hafifletecek milli stokların ve stoklama yapılabilecek depolama tesislerinin olmadığı görülmüştür.⁵⁶ Bu yüzden savaş yıllarında ülkemizde açlık, kıtlık ve sefalet çok kısa bir sürede yaygın ve etkili şekilde kendisini hissettirmiştir. Ülkenin zor durumunu açıklayacak somut örneklerden bir tanesi de ekmeğin karneyle dağıtılmasıdır. 1942 yılında ekmek üretimi 7 yaşından büyükler için kişi başına günlük 175 grama kadar düşmüştür. Evlerde ekmek kavgaları

⁵⁵ Eroğlu C. age., s.2.

⁵⁶ Aydemir, Şevket S. (1968) II. Adam/1938–1950, c.2, s. 23.

ekonomiye geçiş adına Cumhuriyet tarihinde ilk defa devalüe edilmiştir.⁶⁴ Dolar kurunun 1,30 liradan 2,80 liraya çıkarılması sonucu Türk lirası % 115,4 oranında değ er kaybetmiştir. Ancak bu karar ekonomik sorunların     lmesinde yetersiz kalmıştır.

Tek parti iktidarı II. Dünya Savaşı'nın sıkıntılarını yok etmek için Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, sıkı yönetim uygulaması gibi tedbirlere başvurmuştur. Ancak bu uygulamalar vatandaşta bir yılgınlık oluşturmuş ve vatandaşın iktidara karşı olan güvenini önce azaltmış zamanla ortadan kaldırmıştır.⁶⁵ Milli Korunma Kanunu'yla, işçilerin iş yerlerini mazeretsiz terk etmeleri yasaklanıp işçilere zorunlu çalışma yükümlülüğü getirilmiştir. Hafta sonu tatilleri kaldırılmıştır. Bu kanuna dayandırılarak hazırlanan kararnamede idare mekanizmasına darphane, damga matbaası, iplik fabrikalarındaki işçilere 3 saate kadar fazla mesai yaptırma izni çıkmıştır.⁶⁶ çiftçilerin, devlet çiftliklerinde; ocaklara yakın köylerin maden ocaklarında ihtiyaç duyulduğunda ücretli çalışma zorunluluğ  getirilmiştir.  alışmak istemeyenlere, çalışırken ka anlara ağır cezai yaptırımlar uygulanmıştır.⁶⁷ Devletin bu yıllarda öküze ihtiya ı olmuştur. Ancak üretime zarar vermemek adına büyük çiftliklerin  k zlerine el konmamıştır Bunun yerine 40 dönümden az arazisi olan köylü, öküzlerini devlete verme mecburiyetine tabi tutulmuştur. Bunun sonucu olarak sanayileşmemiş toplumda, köylünün elinden üretim vasıtası alınmış ve k  k  ift i üretimden uzaklaşarak yoksullaşmıştır.⁶⁸

 lke ekonomik sıkıntılarının yanında ciddi sağık sorunlarıyla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde salgın hastalıkların önüne geçilememiştir. Halk, bir kutu ilaç için el ayak  per hale gelmiştir.⁶⁹ Sıtma ve verem memleketin üzerine karabasan gibi   km ştir. Yaklaşık 18 milyon nüfusa sahip Türkiye'de II. Dünya Savaşı sırasında ve bunu takip eden yıllarda senede ortalama 40 bin kişi veremden hayatını kaybetmiştir. Savaş bitiminde İstanbul'da veremle savaş kongresi toplanmış ve kongrede verem sorunun bir ülke meselesi olarak ele alınmasına karar verilmiştir. Ülkede 46 tane veremle savaş derneğı açılmıştır. Ancak sorun çok büyük olduğundan bu dava büyük

⁶⁴ Avcıoğlu, D. (1987) Türkiye'nin Düzeni, I. Kitap, s. 568.

⁶⁵ Karpat K. age., s.95.

⁶⁶ Yetkin,  . (1983) Türkiye'de Tek Parti Yönetimi(1930–1945), s.250.

⁶⁷ Avcıoğlu, D. age., s.471.

⁶⁸ TBMM, ZC, D.6, C.8, I.1(18.01.1940).

⁶⁹ Akşam, 6 şubat 1946.

hizmetler beklemiştir.⁷⁰ Bu yüzden savaş sonrası alınan önlemler sorunların hızla ortadan kalkmasını sağlayamamıştır.

Türkiye’de 1938 yılının altıncı ayında çıkartılan Matbuat Kanunu’yla gazete çıkartmak valilerin iznine bırakılmış ve iyice zorlaştırılmıştır. Aynı zamanda devlete büyük miktarda teminat parası yatıramayanlar gazete çıkartamamışlardır.⁷¹ Memlekette savaşın getirdiği her türlü sıkıntı hüküm sürerken, sıkıntıların tercümanlığını yapan basın üzerinde oluşturulan sansür, muhalif sesleri kısmıştır.⁷² Bakanların sözüyle gazetelerin neşriyatına son verilebilmiştir. Basın, ülkede savaştan kaynaklanan gazete kâğıdı sıkıntısıyla ayrıca mücadele etmek zorunda kalmıştır. O dönemde büyük gazetelerin sahibi aynı zamanda CHP milletvekilidir. Çünkü söz konusu dönemde muhalif bir gazetenin yaşaması mümkün olmamıştır. Ülke sıkıyönetimle idare edilmiştir.⁷³ II. Dünya Savaşı bittikten sonra da sıkıyönetimin kaldırılması konusunda hükümet isteksiz davranmıştır. Savaş yıllarında CHP bütün muhalefeti susturmuş ve siyasi, sosyal ve iktisadi alanda bütün memleketi tam bir kontrol altına almıştır.

II. Dünya Savaşı sırasında karaborsa faaliyetleri nedeniyle zenginleşen belli bir kesim, kendilerine karşı iktidarın bir müdahalesinden çekinmiştir. Köylüler ise jandarma baskısından şikâyetçi olmuş, sabit gelirli memurlar ise harp yıllarında artan enflasyon nedeniyle zor duruma düşmüştür. Azınlıklar, savaş sırasında kendilerine karşı konulan Varlık Vergisi’ni unutmamışlardır. Hemen hemen toplumun her kesiminde çok partili yaşama geçiş konusunda bir beklentisi oluşmuştur. En önemlisi II. Dünya Savaşı nedeniyle geniş halk kitlelerinde yaygın bir bıkkınlık meydana gelmiştir. Yine bu çerçevede CHP’nin, kendisinin uzun yıllar iktidarda kalmış olmasının vermiş olduğu bir yıpranmışlığından da söz etmek gerekir.

1.3. PARTİLERİN KURULUŞU ve ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ

1.3.1. Çok Partili Yaşama Geçişin Hukuki Alt Yapısı

Cemiyet kurma hürriyeti 1924 Anayasası’nda kabul edilmiştir(madde 70). Ancak bu anayasada siyasi partiler konusunda bir belirsizlik vardır. Yürürlükte tek parti iktidarı olmasına rağmen bu anayasada birden daha fazla parti kurulamaz şeklinde bir

⁷⁰ Anadolu, 5 Ocak 1948.

⁷¹ TBMM ZC, D.5, C.26, I.3(28.06.1938).

⁷² Toker, M. (1998) Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950, s.21

⁷³ Koçak, C. age. s.511.

hüküm de yoktu.⁷⁴ “Siyasi partilerin tabi oldukları hukuki durum, Cemiyetler Kanunu olmuştur. Bu kanun içinde de siyasi partilerin yapısı, amaç ve faaliyetleri için ayrı düzenleme yoktur. Cemiyet Kanunu’nun yasak olan hükümleri dışında Türkiye her türlü dernek faaliyetlerini bu anayasa ile serbest bırakmıştır. Çok partili yaşama geçiş de bu hukuki çerçevede içinde ortaya çıkmıştır.”⁷⁵

1924 Anayasası’nda yer alan belirsizliklere rağmen çok partili yaşama geçişte ciddi engellemeler ortaya çıkarılmamıştır. Bu anayasa ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ortaya çıkabilmiştir. Yine 1946 yılında ortaya çıkan çok partili yaşama geçiş süreci bu anayasa ile mümkün olabilmıştır.⁷⁶ Çok partili yaşama geçme kararı alındıktan sonra, bu kararın gerektirdiği hukuki düzenleme 5 Haziran 1946 tarihli 4119 sayılı yasayla yapılmıştır.⁷⁷

1.3.2. II. Dünya Savaşı Sonrası İlk Muhalefet Hareketi Milli Kalkınma Partisi’nin Kurulması

Milli Kalkınma Partisi, 18 Temmuz 1945’te Nuri Demirağ önderliğinde kurulmuştur.⁷⁸ Diğer önemli kurucuları ise Cevat Rifat Atılhan ve Hüseyin Avni Ulaş’tır.⁷⁹ Bu parti başlangıçta “Devletçilik” ilkesini ekonomik uygulamalarda reddetmemiş, bunun yanında, partinin sosyal menfaatleri tehdit etmeme şartıyla özel teşebbüse yer vereceğini duyurmuştur.⁸⁰ Ancak 1946 yılında yapılan belediye seçimlerinde Milli Kalkınma Partisi propaganda çalışmalarında devletçiliğe karşı çıktığını belirtmiştir.⁸¹ Parti, Türkiye ile Rusya’nın ilişkilerinin bozulduğu ve Türkiye’nin Batı yanında yer almak istediği bir dönemde CHP’yi dış politikada Rusya yanlısı olmakla suçlamıştır. Buna benzer pek çok çelişkili düşüncüyü yada tutumu Milli Kalkınma Partisi’nin bünyesinde görmek mümkün olmuştur. Bu partiyi kuranlar, dış politikada ‘Şark Federasyonu ve İslam Birliği’ tezini savunmuştur.⁸² Milli Kalkınma Partisi, Nuri Demirağ önderliğinde iktisattan eğitime, oradan dış politikaya kadar her alanda önemli görüşler ileri sürmüştür. Ancak bu düşüncelerini düzenlenen kuzu

⁷⁴ Kili, S. (1982) Türk Anayasaları, s.58.

⁷⁵ Tunaya, Tanık Z. age. s.541-550.

⁷⁶ Bayazıt, M. T. (1992) İzmir Basımında Demokrasi Mücadelesi(1923-1950), s. 9-10.

⁷⁷ Teziç E. age., s.28-30.

⁷⁸ Haytoğlu, E. (1992), Milli Kalkınma Partisi Kurucusu Nuri Demirağ’ın Hayatı ve Projeleri, s.257-264.

⁷⁹ Vatan , 25 Temmuz 1945.

⁸⁰ Sencer M. (1971) Türkiye’de Partilerin Sosyal Temelleri s.200.

⁸¹ Haytoğlu, E.(1990) Milli Kalkınma Partisi ve Siyasi Hayatı, s. 155.

⁸² Teziç, E. (1976) Yüz Soruda Siyasi Partiler, s.253.

ziyafetleriyle ve basın kanalıyla yaymak istemesinden bu parti kamuoyunda pek samimi bulunmamıştır.⁸³ Bu parti meclis dışından birileri tarafından kurulmuş⁸⁴ ve yukarıda anlatılan diğer nedenlerden dolayı kendine sosyal bir taban bulamamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi, meclis içinden kendisine yönelen muhalefeti daha çok dikkate almış ve Milli Kalkınma Partisi'nin halkın teveccühünden uzak bir teşkilat olduğunu bildiği için bu partiye ciddi bir tepki göstermemiştir. Bu durum, bu partinin halk nezdindeki itibarına olumlu katkı sağlamamıştır. Milli Kalkınma Partisi'nin kısa zamanda iktidar adayı bir muhalefet partisi olamayacağı anlaşılmıştır.⁸⁵

Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasıyla Türkiye'de CHP dışında bir parti de kurulabilir düşüncesi ortaya çıkmış ve bu düşünce zamanla toplumda yerleşmiştir.⁸⁶ Bu açıdan Milli Kalkınma Partisi'nin kurulması, Demokrat Parti'nin kurulmasının önünü açmıştır diyebiliriz. Milli Kalkınma Partisi'nin CHP karşısında kurulan ilk muhalefet partisi olması dışında bir önemi ve etkisi olmamıştır.⁸⁷ Bu partinin Aydın teşkilatı ya da Aydın'daki faaliyetleriyle ilgili yaptığım çalışmalarda herhangi bir kayda rastlayamadım.

1.3.3. Demokrat Parti'nin Kurulması

Çok partili yaşama geçiş tarihi olan 1945 yılına kadar CHP içinde gizli bir muhalefetin varlığı söz konusudur. Nitekim Demokrat Parti ileri gelenlerinin pek çoğunun eski Serbest Fırkalı oluşu bu savı güçlendirmektedir. II. Dünya Savaşı sonucunda uygun ortam oluşunca bu muhalefet hemen açığa çıkmıştır. CHP, dış dünyanın ve iç dinamiklerin etkisiyle çok partili yaşama geçişte başta oldukça istekli davranmıştır. Bu nedenle 17 Ekim 1945'te yapılacak ara seçimlerde bağımsız adayların seçilebilmesi için bazı yerlerde aday göstermemiş, aynı zamanda parti içindeki muhalefeti, ayrı bir parti oluşturmaları için dışlamıştır. Ancak CHP içindeki muhaliflerden önce, Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. 1945 yılında kurulan Milli Kalkınma Partisi'ni 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kuruluşu

⁸³ Goloğlu, M. (1982) Demokrasiye Geçiş(1946-1950), s.36.

⁸⁴ Toker M. (1998) Tek Parti'den Çok Parti'ye, s.90.

⁸⁵ Yeşil A. (2001), Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş, s.58.

⁸⁶ Çolak F. (1995) Demokrat Parti'nin İzmir'de Kuruluşu (1946-1950), s.35.

⁸⁷ Akandere O. age. s.410.

izlemiş ve böylece Türkiye’de çok partili yaşama geçilmiştir.⁸⁸ Çok partili yaşama geçiş sürecinde irili ufaklı pek çok parti kurulmuştur. Ancak bu partilerden hiçbirisi Demokrat Parti kadar etkili olamamıştır.^(*)

Zürcher’e göre; Türkiye, Mustafa Kemal önderliğinde subayların başa çektiği bürokratlar, kentlerdeki Müslüman tüccarlar ve kırsaldaki büyük toprak sahiplerinin koalisyonuyla kurulmuştur. Ancak II. Dünya Savaşı, bu koalisyonun temel taşlarını yerinden oynatmıştır. Savaşın getirdiği enflasyonist baskı memurların alım gücünü ciddi şekilde düşürmüştür. Bu, bürokrasi taşının yerinden oynaması demektir. Varlık Vergisi ise burjuva sınıfı olarak nitelendirilebilecek tüccarları iktidara karşı soğutmuştur. Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylüler sefaletе düşmüştür. Büyük toprak sahipleri bu koalisyonun en büyük taşlarından birisidir. Fakat hükümetin, II. Dünya Savaşı sırasında toprak ürünlerini kendi önceliğiyle fiyatlandırması, Toprak Mahsulleri Vergisi ve 1945 yılının başında getirilen Toprak Reformu yasa tasarısının TBMM’den geçirilip uygulanmak istenmesi büyük toprak sahiplerini CHP’den uzaklaştırmıştır.⁸⁹ CHP’ye karşı ilk ciddi muhalefet yine CHP’den kopup gelen bir topluluk tarafından oluşturulmuştur. Kimilerine göre çok partili yaşama geçişte egemen sınıfların, iktidar tarafından rahatsız edilmesi etkili olmuştur. Meclis’e sevk edilen Toprak Reformu yasa tasarısından hemen sonra CHP’ye karşı etkin bir muhalefetin ortaya çıkması buna bir örnek oluşturmaktadır. Rahatı kaçırılan egemen sınıflar iktidar değişimi istemiştir. Bu egemen sınıfların CHP’ye karşı dayanacakları tek meşru zemin ise II. Dünya Savaşı sırasında tek parti tarafından uygulanan sosyal-ekonomik politikalar sonucunda iyice yılmış olan halk kesimidir.⁹⁰

Toprak reformu Türkiye’de hür ve müstakil bir toplum dokusu oluşturmak için Cumhuriyet’in ilanından beri düşünülmüştür. Ancak bu fikir uzun bir süre hayata geçirilememiştir. Çünkü büyük toprak sahiplerinin pek çoğu Milli Mücadele’ye destek vermiştir. Savaştan hemen sonra toprak reformunu girişmek onları cezalandırmak olacaktır. Yine böyle bir girişim, inkılâpları daha gerçekleştirme aşamasında büyük

⁸⁸ Kabasakal, M. (1991) Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960), s. 137.

^(*) Yaptığımız çalışmada çok partili yaşama geçiş sürecinde CHP, DP, MP dışında diğer partilerin Aydın’da teşkilatlanamadıklarını gördük.

⁸⁹ Zürcher, Erik J. (1996) Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, s.301.

⁹⁰ Eroğul, C. age., s.4.

ekonomik güce sahip bu kesimleri inkılâp hareketlerinin karşısına alacaktır.⁹¹ Sonuç olarak uzun süreden beri bekletilen Toprak Reformu yasa tasarısı Meclis'e 1945 yılının Ocak ayında geldiğinde CHP içinde kutuplaşma olmuştur. CHP içindeki sertlik yanlıları bu kanunla Türkiye'yi bağımsız mülk sahibi köylülerin bulunduğu cumhuriyete dönüştürmek isteyerek büyük toprak sahibi ile savaş zenginlerinin devlet içindeki güçlerini kırmak istemişlerdir. Öbür yandan Meclisteki büyük toprak sahibi temsilcileri bu kanun tasarısının mülkiyet hakkına bir tecavüz olduğunu ve aynı zamanda toprakların bölünmesiyle üretim miktarının düşeceğini iddia etmişlerdir.⁹²

Adnan Menderes, Toprak Reformu Yasa Tasarısı Meclis'te görüşülürken yaptığı konuşmalarla dikkatleri üzerine çekmiştir. 1945 yılında bütçe görüşmelerinde ve Saraçoğlu Hükümeti'nin güvenoyu yoklamasında ret oyu veren beş kişi, Toprak Reformu yasa tasarısı görüşülürken bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu kişiler, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan, İzmir Milletvekili Celal Bayar, Kars Milletvekili Fuat Köprülü ve Eskişehir Milletvekili Emin Sazak'tır.⁹³ Bu kişilerin muhalefetine rağmen Toprak Reformu yasa tasarısı, 11 Haziran 1945 tarihinde Meclis'te kabul edilerek kanunlaşmıştır. Toprak Reformu yasa tasarısı ve bütçe görüşmeleri muhalefetin öncülerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁹⁴ Muhalifler, Toprak Kanunu çıkmış olmasına rağmen hızlarını kesmemiştir. Muhaliflerden Adnan Menderes, Refik Koraltan, Celal Bayar ve Fuat Köprülü CHP Meclis Grup Başkanlığı'na yazılı bir önerge sunmuştur. Bu önerge söz konusu dört milletvekilinin imzasını taşıdığı için 'Dörtlü Takrir' olarak anılmıştır. Bu önergede halkın, anayasa ile teminat altına alınmış demokratik hak ve özgürlüklerini kullanmasının önündeki engellerin kaldırılması istenmiştir. Bu önerge, parti kurultayında görüşülmesi gerektiği gerekçesiyle CHP'nin ilgili kurulu tarafından ret edilmiştir. Muhalifler eleştirilerini gazetelerde çıkan yazılarıyla sürdürmüştür. Bunun üzerine, Dörtlü Takrir'i verenlerden önce Adnan Menderes ve Fuat Köprülü⁹⁵, ardından Refik Koraltan CHP'den ihraç edilmiştir. Adnan Menderes ve Refik Koraltan'ın partiden ihracı kamuoyunda çok büyük bir yankı uyandırmıştır. Çünkü bu iki kişi, partiden ihraç edilen ilk milletvekilleri olmuşlardır. Bu süreçten çok az bir zaman sonra Celal Bayar 28 Eylül 1945 tarihinde

⁹¹ Avcıoğlu, D. age., s.353.

⁹² Ahmad F. (1999) Modern Türkiye'nin Oluşumu, s.126.

⁹³ TBMM, ZC. D.7, c.17,T.2(29.5.1945),65. birleşim.

⁹⁴ Bal, D. (2001) Demokrat Parti'nin Kuruluş Çalışmaları ve Çok Partili Siyasi Hayata Katkıları (1939–1950), s.66.

⁹⁵ Anadolu, 22 Eylül 1945.

önce milletvekilliğinden, 2 Aralık 1945'te ise CHP üyeliğinden istifa etmiştir. Bu süreçte basında muhalif ve iktidar yanlısı olmak üzere keskin bir ayrışma olmuştur. Ulusal basından Vatan ve Tan gazeteleri muhalefeti desteklerken, Akşam ve Ulus gazeteleri iktidarı desteklemiştir. Aynı ayrışma İzmir basınında da görülmüştür. Anadolu gazetesi, hükümet yanlısı yayın yaparken, Demokrat İzmir gazetesi muhalefetin adeta sözcülüğünü yapmıştır.

Muhaliflerin ayrı bir parti kuracağı önce basında konuşulmaya başlanmıştır. Celal Bayar da yaptığı açıklamalarla yeni bir parti kurma niyetinde olduklarını, bununla ilgili hazırlıkların sürdüğünü söylemiştir.⁹⁶ Bu açıklamalardan yaklaşık bir ay sonra 2 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'nin kurulduğu resmen ilan edilmiştir.

Tüzük ve Programı

DP'nin program ve tüzüğü 7 Ocak 1947 tarihinde hükümete sunulmuştur. Aynı günde ilgili makamlarca onaylanmıştır. Parti tüzüğüne göre DP genel idare kurulu üyelik görevlerini, büyük kongreye kadar parti kurucuları üslenecektir. Kurucular kendi aralarında yaptıkları toplantıda geçici olarak parti başkanlığına Celal Bayar'ı seçmiştir. Tüzüğe göre parti iki yılda bir olağan genel kurul yapmak zorundadır.

Parti yapısı içinde en yetkili birim, genel idare kuruludur. Parti, merkez, il, ilçe, bucak ve ocak kademelerinden oluşturulacaktır. Partinin mahalle ve köy teşkilatları, ocak teşkilatı olarak nitelendirilmiştir. Parti merkezi Genel Başkan, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı'ndan oluşturulmuştur. Bu üç birimin üyeleri kongre seçimleriyle belirlenecektir. Parti il, ilçe, bucak, ocak diye adlandırılan taşra teşkilatları yılda bir kez kongre yapmak zorundadır. Bu teşkilatlar, 3 ile 7 üyelik idare kurullarına sahip olacaklardır. Her idare kurulunda 1 başkan, bir yazman ve bir muhasip bulunmak zorundadır.^(*)

⁹⁶ Anadolu, 3 Aralık 1945.

(*) DP Tüzüğü'nün İlk Beş Maddesi:

İsim ve Maksud

Madde 1- Demokrat Parti, Cemiyetler Kanunu'na göre kurulmuş bir siyasi cemiyettir. Merkezi Ankara'dadır.

Madde 2- Partinin maksadı, programında yazılı esasları gerçekleştirmek için, kanunun verdiği haklar ve tüzüğü hükümleri dairesinde çalışmaktır.

Üyeler

Madde 3- Demokrat Parti'ye:

a- Milli Mücadele'ye aykırı harekette bulunmamış,

b- Türk milletinin birlik ve istiklalini parçalamaya hedef tutan ideolojilere sapmamış,

DP'nin programı 85 maddeden oluşturulmuştur.^(**) Programının birinci maddesinde partinin kuruluş amacını şöyle belirtilmiştir: "*Siyasi hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur*". Programda partinin liberal bir ekonomik anlayış yürüteceği ifade edilmiştir. Ancak devletçilik olgusu tamamen reddedilmemiştir. Üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliklerinin olması gerektiği savunulmuş, Türk toplumunun aile ve mülkiyet esasına dayalı olduğu belirtilmiştir. Programda dolaylı vergilerin oranının bütçe gelirlerinde düşürülmesi; bunun yerine vasıtasız vergi gelirlerinin artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Tek dereceli ve serbest seçim öngörülmüştür.⁹⁷ DP programında dağ gibi her geçen gün büyüyen ekonomik sorunların nasıl çözüleceğinden ise söz edilmemiştir.

c- Ağır hapis veya şeref veya haysiyet kırıcı bir suç yüzünden hapis cezası ile mahkum olmamış, hacir altına alınmamış ve halkça kötü tanınmamış,

ç- Türk kültürünü ve Parti'nin prensiplerini kabul etmiş olan kadın ve erkek yirmi iki yaşını bitiren, her Türk girebilir.

Madde 4- Üçüncü maddedeki vasıf ve şartlara haiz olup da partiye girmek isteyen her vatandaş, Parti'de kayıtlı iki arkadaş tarafından gireceği yerin Ocağına tanıtılır. Kendisi de parti program ve tüzüğünü kabul ettiğine dair bir taahhütname verir.

Parti Teşkilatı

Madde 5- Parti teşkilatı şunlardır:

a- Büyük Kongre

b- Merkez Genel İdare Kurulu

c- Merkez Haysiyet Divanı ve İl Haysiyet Divanları

ç- Köy, mahalle, bucak, ilçe ve il idare kurulları.

^(**) Demokrat Parti Programı'nın İlk Beş Maddesi:

I- Umumi Prensip

Madde 1- (Yukarıda metin içerisinde ifade edildi.)

Madde 2- Partimiz, demokrasi esaslarına en uygun devlet şeklinin Cumhuriyet olduğuna kanidir.

Madde 3- Partimiz, demokrasiyi, milli menfaate ve insanlık haysiyetine en uygun prensip olarak tanıy ve Türk milletinin siyasi olgunluğuna inanır.

Madde 4-Geniş ve ileri manasıyla demokrasi, bütün devlet faaliyetlerinde milli iradeyi ve halkın menfaatini hâkim kılmak, yurttaşların ferdi ve içtimai bütün hak ve hürriyetlerine sahip olmasını gerçekleştirmek, yurttaşlar arasında hukuk eşitliğini, karşılıklı sevgi ve saygıyı ve iktisadi menfaatlerde ahengi sağlamaktır.

Madde 5- Aile ve mülkiyet esasına dayanan Türk cemiyetinde, içtimai adalet ve insani tesanüt prensiplerinin milli vicdanda kökleşmesi ve tatbikatta geniş yer bulması için çalışmayı vazife biliriz. İnsanlık haysiyetinin korunması için, çalışmak isteyen her işsiz yurttaşa iş bulunması; ihtiyarlık, hastalık ve sakatlık gibi hallerde yurttaşların yardım görmelerini demokrat bir cemiyetin başlıca hedeflerinden sayarız.

Demokrat Parti'nin Tüzük ve Programının tam metni için bkz. Bal, D. (2001) agt., Demokrat Parti Tüzük ve Programı (1946),

⁹⁷Eroğul, C. age. s.13-14.

DP programı, CHP programıyla derin bir farklılık göstermemiştir. Örneğin DP, tıpkı CHP gibi Atatürk ilkelerine sahip çıkacağını duyurmuştur.⁹⁸ II. Dünya Savaşı sonrası, CHP iktidarının özellikle uyguladığı dış politika DP'nin dış politika prensiplerine benzediği görülmüştür. 1946 yılının Kasım ayında Amerikan Donanma Filosu'nun İzmir Limanı'nı ziyareti sırasında hem CHP yanlısı hem de DP yanlısı gazeteler, günlerce bu konuyla ilgili duyulan sevinci manşetlerine taşımışlardır.⁹⁹ II. Dünya Savaşı sonrası CHP iktidarının uygulamaya koyduğu dış politika çizgisini daha sonra DP iktidarı da devam ettirmiştir.¹⁰⁰ II. Dünya Savaşı sonucunda Türkiye yeni ittifaklar yapmak zorunda kalmıştır. ABD tarafından yapılan Marshall yardımı CHP iktidarı zamanında başlamıştır. Yeni ittifakların izlerini, yerel bölgelerde de görmek mümkün olmuştur. Aydın'da lise talebeleri 1949 yılında bir coğrafya sergisi açmıştır. Bu sergide Amerikan tarım modelleri anlatılmıştır. Sergiye, Amerikan Ticaret ve Tarım Bakanı'nın resimleri konmuştur. Sergide sunulan pek çok materyalinin Amerika'dan getirildiği söylenmiştir.¹⁰¹ Sergi açılışında Aydın Valisi ve ABD İzmir Konsolosu hazır bulunmuşlardır.¹⁰²

DP, Halk Partisi'nin devamı olmamakla beraber bu partinin pek çok uygulamasının CHP geleneğine dayandığı söylenebilir. Bu partiyi kuranların uzun yıllar CHP kadrolarında çalıştıkları hatırlanmalıdır. Bu açıdan şu tespit yerinde olacaktır: DP, iktidara geldikten kısa bir zaman sonra muhalefete karşı baskıcı tutuma yönelmiştir. Emre Kongar'a göre; *“Menderes yönetiminin tek parti dönemine öykünen bu uygulamalara yönelmesinin nedeni, partinin kurucularının ve önderlerinin tek parti dönemindeki deneyimlerle yetişmiş siyaset adamları olmasıdır.”*¹⁰³

Teşkilatlanması

DP ilk il teşkilatını Zühtü Velibeye'nin başkanlığında 31 Ocak 1946'da Ankara'da, ikinci il teşkilatını ise Etem Menderes başkanlığında Aydın'da kurmuştur.¹⁰⁴ Batı illerinin 1946-1950 yılları arasındaki sosyal ve siyasal konumlarından dolayı Demokrat Parti bu illerde daha kolay ve hızlı teşkilatlanabilmiştir. Bunda DP

⁹⁸ Çolak, F. agt., s.42.

⁹⁹ Konuyla ilgili bkz. Anadolu, 23 Kasım 1946. Anadolu, 24 Kasım 1946. Anadolu, 26 Kasım 1946. Anadolu, 27 Kasım 1946.

¹⁰⁰ Demokrat İzmir, 26 Kasım 1950.

¹⁰¹ Demokrat İzmir, 1 Aralık 1949.

¹⁰² Anadolu, 4 Aralık 1949.

¹⁰³ Kongar, E. (1977) İmparatorluk'tan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, s.160.

¹⁰⁴ Burçak, Rıfkı S. (1979) Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945–1950), s.64.

kurucularının bu bölgelerde tanınıyor olmasının da etkisi olmuştur. Örneğin, Celal Bayar Milli Mücadele döneminde Batı Anadolu’da Kuva-yı Milliye birliklerinde etkili bir biçimde görev aldığından buralarda bilinmektedir. “DP’ye üye olabilmek için, CHP’de olduğu gibi ‘Milli Mücadele’ye aykırı harekette bulunmamış’ ve 22 yaşına girmiş olmak şartları getirilmiştir.”¹⁰⁵

1930 yılında SCF’nin ülke genelinde kısa zamanda örgütlenmesindeki başarısında “tek parti yönetiminin ve Halk Fırkası’nın bazı uygulamalarının toplumda uyandırdığı tepkiler etkili olmuştur.”¹⁰⁶ DP de ülke genelinde kısa sürede örgütlenmiştir. Çünkü 1946 yılına gelindiğinde Türkiye, II. Dünya Savaşı nedeniyle daha ağır koşullardan geçmiştir. DP böyle bir zeminde doğmuş ve örgütlenmiştir. Bu yönüyle serbest Fırka’nın doğuşu ve ortaya çıkışıyla benzer özellikler taşımıştır.

1.3.4. Demokrat Parti’nin Kurulması’nın Oluşturduğu Tepkiler ve Çok Partili Yaşama Geçişin CHP Üzerinde Yaratdığı Etkileri

DP’nin kurulması ülke içinde ve dış dünyada olumlu etki uyandırmıştır. Muhalefet yanlısı basın bu olayı büyük bir sevinç ve coşkuyla karşılarken, iktidar yanlısı gazetelerin bu olayı soğukkanlı bir şekilde haber yaptığı görülmüştür.¹⁰⁷ DP’nin kuruluşu sırasında CHP ile DP arasında bir dostluk havası olduğu görülmüştür. Bu nedenle İçişleri Bakanı, idare amirlerini siyasi partiler karşısında tarafsız kalmaları konusunda uyarın bir genelge yayımlamıştır. 12–13 Nisan 1946 tarihlerinde Adnan Menderes’in Nazilli’yi ziyaretleri sırasında DP toplantılarına CHP’li parti yöneticileri ve ilçe belediye başkanı da katılmıştır. Toplantılar memnuniyet verici bir ortamda geçmiştir.¹⁰⁸ DP’nin güçlenmesine karşılık CHP, DP’ye karşı sert tutum takınmaya başlamıştır. Bu tutum özellikle Recep Peker hükümeti zamanında iyice belirginleşmiştir. Sıkıyönetim yasaları nedeniyle aynı hükümet döneminde İzmir’de çıkan gazetelerde siyasi haberler azalmıştır. İfade edilen düşünceler önceki dönemlere göre daha dikkatli kaleme alınmaya başlanmıştır. Adnan Menderes’in DP’nin kurulması aşamasında CHP’nin kendilerine şartlar ileri sürdüğünü iddia etmesi bu açıdan ilginçtir. Adnan Menderes bu şartların ne olduğunu 17 Temmuz 1946 günü, milletvekili

¹⁰⁵ Demokrat Parti Tüzük ve Programı (1946), bkz. madde:3.

¹⁰⁶ Başar, Ahmet H. (1981), Atatürk’le Üç Ay ve 1930’dan sonra Türkiye, s.6–8.

¹⁰⁷ Anadolu, 8 Ocak 1946.

¹⁰⁸ Demokrat İzmir, 13 Nisan 1946.

seçimlerinden dört gün önce düzenlenen DP Aydın mitinginde açıkça ifade etmiştir: Buna göre DP,

- 1-Doğu ve sınır illerinde teşkilat kurmayacak, köylere asla uzanmayacak ve hatta fikir cereyanı müsait diye kabul edilen vilayetlerin dışında teşkilat kurmayacak;
- 2-Teker teker, see see ancak sınırlı sayıda ye kaydetmekle yetinecek;
- 3-Halk Partisi'ne karşı hiç olmazsa 40–50 sene iktidara gelme iddiasında bulunmayacaktır.¹⁰⁹

Demokrat Parti'nin kurulmasının CHP üzerinde meydana getirdiği etkileri anlamak için bu partinin biraz geçmişine bakmak gerekir. Atatürk'ün ölümünden hemen sonra TBMM Başkanı Abdülhalik Renda, Meclisi 11 Kasım 1938 günü toplantıya çağırmıştır. Meclisteki oylamadan sonra İsmet İnönü 348 oyla Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Böylece İsmet İnönü, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı olmuştur. İnönü, bu seçimden sonra Cumhurbaşkanlığında, Atatürk'ten sonra en uzun süre kalacak kişi olacaktır. CHP'nin 26 Aralık 1938 tarihinde toplanan I. Olağanüstü Kurultayı, İnönü'nün tartışmasız ve sarsılmaz iktidarının belgelediği bir toplantı olmuştur. Bu kurultayda İnönü 'CHP'nin değişmez genel başkanı ve Milli şef ilan edilmiştir.¹¹⁰ İsmet İnönü, böylece Atatürk'te bile bulunmayan bir sıfat ve yetkiyle yeni bir dönem başlatmıştır. Olağanüstü CHP kurultayı, partinin otoriter yapısını güçlendirmiştir.¹¹¹ Ancak çok partili yaşama geçiş ve Demokrat Parti'nin kuruluşu, CHP'de yapısal ve düşünsel bir takım değişikliklere neden olmuştur. Bunlardan en önemlisi DP kurulduktan sonra CHP, 10 Mayıs 1946 tarihinde II. Olağanüstü Kurultayı'nı yapmak durumunda kalması ve bu kurultayda İnönü'ye atfen verilen Milli şef ve değişmez genel başkanlık unvanlarının kaldırılmasıdır. Söz konusu kurultayda genel başkanların kurultayca belirlenmesine karar verilmiş ve 1938 yılında CHP içinde oluşturulan, muhalefet partilerinin kurulmasıyla bu işlevsiz hale gelen 'Müstakiller Gurubu' kaldırılmıştır.

CHP iktidarı, DP'nin güçlenmesiyle birlikte bazı politikalarında değişikliğe gitmiştir. Bu, komünizm tehlikesinin önlenebilmesi adına özellikle din sahasında belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde dinsel alanda, daha önceki tutumların

¹⁰⁹ Adnan Menderes'in Konuşmaları ve Demeçleri-Makaleleri (1991), Demokratlar Kulübü yayınları 3, C.1. Ankara, s.93.

¹¹⁰ Döndü Bal, agt. s.3-5.

¹¹¹ Tunaya, Tarık Z. age., s.572.

aksine teşvik edici yasalar çıkartılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı, ilkokul 4 ve 5. sınıflarda din derslerinin okutulmasına karar vermiştir. İlgili genelge gereği yapılması üzerine tüm valiliklere gönderilmiştir. Din dersleri zorunlu olmayacaktır. Aile isterse çocuğuna din dersi aldırabilecektir. Bu dersler sınıf geçmede etkili olamayacaktır. İmam-hatip yetiştirme kurslarının açabileceğine dair kanun çıkarılmıştır.¹¹² Çetin Yetkin'e göre; çok partili yaşama geçiş sürecinde CHP bünyesinde barındırdığı sağ kanattan daha fazla kopmaları ve bunların DP'ye geçmelerini engellemek için inkılâpçı yapısından büyük ölçüde taviz vermiştir. Aynı kaygı ile Köy Enstitüleri yıpratılmış ve Toprak Reformu Kanunu uygulanmamıştır. Sovyet Rusya tehdidine karşı dış politikada rotasını ABD'ye çeviren hükümet Amerikan emperyalizmin farkına varmamıştır. Değişim o denli hızlı ve yaygındır ki çok partili yaşama geçiş sürecinde yürütülen politikaları Çetin Yetkin çok sert bir şekilde eleştirerek, karşı devrim olarak nitelendirmiştir.¹¹³

¹¹²Demokrat İzmir, 2 Şubat 1949.

¹¹³ Yetkin, Ç. (2003) Karşı Devrim/1945-1950, s.607-614.

II. BÖLÜM: ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ SÜRECİNDE AYDIN İLİNDE SOSYO-EKONOMİK YAŞAM VE SİYASET

2.1. ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ SÜRECİNDE AYDIN İLİNİN SOSYAL ve EKONOMİK YAPISI

2.1.1. Aydın İlinin Konumu

Aydın ili yaklaşık olarak 37 derece 48. dakika ve 37 derece 52 dakika kuzey enlemleri; 27 derece 46 dakika ve 27 derece 54 dakika doğu boylarının kesiştiği yerde, Ege Bölgesi'nin Batı Anadolu Bölümü'nde, Büyük Menderes Havzası'nın orta kesiminde yer almaktadır.¹¹⁴ Aydın söz konusu konumundan dolayı tarihte pek çok uygarlığa beşiklik etmiş bir ildir.

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de sosyal ve ekonomik şartlar ciddi biçimde ağırlaşmıştır. Kitleleri rahatsız eden ve mevcut iktidardan uzaklaştıran bu durum, II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle iyileşmeye yüz tutmuş ve bütün parametrelerde hızlı bir iyileşme görülmüştür. Ancak II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan sıkıntıların derinliği, bu savaştan hemen sonra çok partili yaşama geçilmiş olması halkın yeni kurulan partilere ümit bağlamasına neden olmuştur. 1950 seçimlerinde ülkemizde iktidar değişikliği yaşanmıştır. O dönemin Aydın'lı yazarlarından Samim Kocagöz, şu tespitte bulunmuştur: “*CHP, güzel işler yapmaya başlamıştır. Ancak bu saatten sonra asla oy alamayacaktır.*”¹¹⁵

¹¹⁴ Uğur, A. (2003) Aydın Şehir Coğrafyası, s.5.

¹¹⁵ Demokrat İzmir, 28 Haziran 1949.

2.1.2. Aydın İlinin Nüfusu ve Seçmen Durumu

Tablo 2.1: Aydın Nüfusu

Aydın İl Nüfusu ¹¹⁶		
Nüfus Sayımı Yapıldığı Yıllar	Aydın İlinin Genel Nüfusu	Bir Önceki Yıla Göre Nüfusun Artış Miktarı
1927	212,541	-
1935	261,068	48,527
1940	281,784	20,716
1945	294,407	12,623
1950	335,663	41,256
1955	414,564	78,901

II. Dünya Savaşı Türkiye nüfus artışını durma noktasına getirmiştir. Bu durum Aydın ili içinde geçerlidir. Aydın Merkez İlçe'nin 1940 yılında nüfusu 17.732'dir. 1945 geldiğimizde nüfusu, 772 artarak 18.504 olmuştur. Bu, %08,5'lik bir artış oranıdır. İl genel nüfusu 1940 yılında 281.784 iken 1945'e geldiğimizde 294.407'ye çıkmıştır. Nüfus artış oranı ise %0.87'dir.¹¹⁷ II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle yaşanan sıkıntılar yavaş bir şekilde ortadan kalkmıştır. Her alanda yaşanan nispi iyileşme Aydın ilinin nüfusunu olumlu etkilemiştir. Aydın ilinde ölümler azalmış, doğum, evlenme gibi olaylar artmıştır. Yine başka illerden Aydın'a yapılan nüfus nakillerinin yüksekliği Aydın ilinin göç aldığıının ispatıdır.

Tablo 2.2: Doğum ve Ölüm Oranı

AYDIN Merkez İlçe ¹¹⁸		
	1945 yılı	1946 yılı
Doğum	2393	3295
Ölüm	1547	1448
Evlenme	1110	1267
Boşanma	132	148

¹¹⁶ Yurt Ansiklopedisi, II. Cilt, Aydın Maddesi, s. 977-978. Bkz. Aydın 1967 Yıllığı, s.69-75.

¹¹⁷ DİE(TÜİK), Genel Nüfus Sayımı Sonuçları (1945).

¹¹⁸ Anadolu, 27 Ocak 1947.

1945 yılından itibaren Aydın ilinde artış gösteren evlilik oranları sürekli artış göstererek 1947 senesinde daha önceki yıllara göre rekor seviyeye ulaşmıştır.¹¹⁹ Bunda ekonomik sorunların çözülmeye başlanması ve II. Dünya Savaşı nedeniyle askere alınan gençlerin terhis olarak memleketlerine dönmesi etkili olmuştur.

Tablo 2.3: Nüfusun Niteliği

Aydın'da Nüfusun Niteliği ve Hareketi¹²⁰						
1946 Yılı				1947 Yılı		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Doğum	4.265	4.168	8.433	4.557	4.509	9.066
Ölüm	1.822	1.762	3.584	1.793	1.750	3.543
Evlenme	-	-	3.368	-	-	3.990
Boşanma	-	-	390	-	-	402
Yapılan Yeni Kayıt	65	84	149	78	97	175
Başka İlden Nakil Gelen	516	1027	1543	716	1265	1981
Başka ile Nakil Giden	227	857	1084	336	1055	1391

1948 yılının daha ilk altı ayında Aydın Nüfus Müdürlüğü'ne yapılan yeni kayıt sayısı, doğum gibi parametrelerde bir önceki yılın toplamına yaklaşılmıştır.¹²¹ Bu iyiye gidiş sürekli bir şekilde devam etmiştir.

II. Dünya Savaşı öncesi Aydın nüfusunun çoğu vasıfsızdır. Bu nedenle kent ekonomisine olumlu katkı sağlamak için 1946'lı yıllarda Denizli yöresinden dokumacılık konusunda ustalaşmış 80 kadar aile getirilip Aydın'a yerleştirilmiştir.¹²² Yine günümüzde bu ailelerin devamı olan pek çok aile kentin sosyal ve ekonomik yapısında etkili olmaktadır.

¹¹⁹ Anadolu, 21 Ocak 1948

¹²⁰ Anadolu, 28 Ocak 1948

¹²¹ Anadolu, 23 Temmuz 1948.

¹²² Uğur, A. agt., s.83 Bu ailelerin kent ekonomisine katkıları muhakkaktır. Bu aileler daha sonra Aydın'ın en zengin ailelerini oluşturmuştur. Bunlardan bir tanesi Şahinler ailesiydi.

Aydın ilinde II. Dünya Savaşı sonrası dönemde nüfus artış oranı yüksek çıkmıştır. Aydın merkez ilçede 1945 yılına geldiğimizde 18.504 kişi yaşamaktadır. 1950'ye gelindiğinde bu nüfus 1.657 kişi artarak 20.161 kişi olmuştur. Bu %17,1'lik artış oranıdır. Aydın ilinin 1945 yılı genel nüfusu ise 294.407 kişi iken 1950 yılında 335.663'e çıkmıştır. Nüfus artış oranı ise %26,2'dir.¹²³ II. Dünya Savaşı sonrası'nda Türkiye nüfusu da artış göstermiştir. Aydın'daki nüfus artışı ise Türkiye ortalamasının biraz üzerinde gerçekleşmiştir.

1945 yılından sonra hızla artış eğilimine giren Aydın nüfusu, ildeki seçmen sayısının artışını sağlamıştır. Dolayısıyla seçimlerde oy kullanılan sandık sayıları da artmıştır. İncelediğimiz dönemde 4 yılda bir yapılan genel seçimlere katılan seçmen sayısını karşılaştıracak olursak:

Tablo 2.4: Nüfusun Niteliği

1946 ve 1950 Genel Seçimlerinde Aydın İlindeki Seçmen Sayısı Karşılaştırılması¹²⁴				
	1946 Genel Seçimlerinde		1950 Genel Seçimlerinde	
<u>İlçeler</u>	<u>Seçmen Sayısı</u>	<u>Seçim Sandığı Sayısı</u>	<u>Seçmen Sayısı</u>	<u>Seçim Sandığı Sayısı</u>
Aydın Merkez ilçe	33.658	89	35.658	132
Bozdoğan	15.901	62	17.479	63
Çine	15.990	83	18.615	89
Germencik	10.423	24	11.008	41
Karacasu	6.549	24	7.739	30
Koçarlı	7.716	44	9.055	46
Nazilli	31.841	81	37.396	130
Söke	15.386	39	17.421	61
TOPLAM	137.013	446	154.371	592

2.1.3. Aydın'da İdari Yapı

Devlet hizmetlerinin daha iyi görülebilmesi için zaman zaman Aydın ilinin idari yapısında değişiklik yapılmıştır. Çok partili yaşama geçiş sürecinin başlarında Aydın'a

¹²³ DİE(TÜİK) Genel Nüfus Sayımı Sonuçları (1950).

¹²⁴ Anadolu, 8 Mayıs 1950.

bağlı 6 ilçe vardı. Bu ilçeler Aydın Merkez, Bozdoğan, Çine, Karacasu, Nazilli ve Söke'dir. Çok partili yaşama geçiş sürecinde nüfus açısından bu ilçelerin en büyükleri sırayla Aydın Merkez, Nazilli ve Söke olmuştur.¹²⁵ İncelediğimiz 1946-1950 yılları arası Aydın il sınırlarının kendi içinde değiştiği bir dönemdir. Örneğin 1946 yılında Koçarlı ilçe haline getirilmiştir. İki yıl sonra ise merkeze bağlı bir bucak olan Germencik ilçe yapılmıştır. Böylece çok partili yaşama geçiş sürecinin sonunda Aydın'a bağlı ilçe sayısı sekize çıkmıştır. 1950 genel seçimlerinden sonra Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Aydın ilinin sınırları içte değişmeye devam ettiği gibi dışa doğrudan değişmiştir. Örneğin Nazilli'ye bağlı Kuyucak Bucağı'nın 1953 yılında ilçe haline getirilmesiyle ilin ilçe sayısı 9'a çıkmıştır.¹²⁶ 1957 yılında Yenipazar, 1958'de Sultanhisar ilçe yapılmıştır. İzmir'e bağlı Kuşadası, 1957 yılında Aydın'a bağlı bir ilçe haline getirilmiştir.¹²⁷ Böylece çok partili yaşama geçiş sürecinde ve bu sürecin devamında Aydın, idari yapılanma açısından çok büyük değişimler yaşamıştır.

İdare bölünme ya da yapılanma bir ilin gelişmesinde önemli bir fonksiyondur. Örneğin Ankara'nın gelişimi başkent oluşuna bağlıdır. Bu her zaman aynı etkiyi doğurmamaktadır. Bu böyle olsaydı Koçarlı, ilçe olduktan sonra çoktan gelişip bir kent haline dönüşebilirdi. Ancak bu gerçekleşmemiştir.¹²⁸ Koçarlı'nın ilçe haline getirilmesiyle burada yaşayan vatandaşlar, sadece tapu, nüfus vb. işlerini görmek için Aydın kent merkezine gitmekten kurtulmuşlardır.

Köylerin bucak; bucakların ilçe; ilçelerin il olmasında vatandaşların bununla ilgili talepleri oldukça etkili olabilmektedir. Bu açıdan Aydın ilinin idare yapılanmasının en çok değiştiği dönemin çok partili yaşama geçişle birlikte görülmesi insana şaşırtıcı gelmemektedir. 1946 yılı CHP İnebolu köy, Bozdoğan ilçe ve Aydın il kongrelerinde İnebolu'nun belde haline getirilmesi istenmiştir. İlgili istek CHP Genel Sekreterliği ve İçişleri Bakanlığı'na gereği yapılması için bildirilmiştir.¹²⁹ Bu istek daha sonra yerine getirilmiştir. 03.12.1948 tarihinde yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Aydın il kongresinde Köşk'ün ilçe; Başçayır Köyü'nün buraya bağlı bir belde haline

¹²⁵ Aydın İl Yıllığı 1967, s.70-71.

¹²⁶ Aydın İstatistiği (2001), İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Müdürlüğü.

¹²⁷ Aydın İl Yıllığı 1967, s.35-49.

¹²⁸ Abdullah Uğur, agt., s.168.

¹²⁹ BCA, 490.01/233.918.2.

getirilmesi istenmiştir.¹³⁰ Daha sonra Başçayır'ın belde haline getirilmesi talebi İçişleri Bakanlığı'na yazılı olarak da iletilmiştir.¹³¹ Türkiye 1950 genel seçimlerine giderken Aydın milletvekilleri Başçayır köyünü ziyaret etmişler ve bu ziyaret sırasında Başçayırlılar, köylerinin belde haline getirilme talebini vekillere de iletmışlerdir.¹³² 1950 seçimlerine çok az bir süre kala dile getirilen Başçayırlıların bu talebi CHP iktidarı tarafından yerine getirilememiştir. Aynı dönemde devlet hizmetlerden daha etkin ve hızlı yararlanmak isteyen Kuyucak halkı beldelerinin ilçe haline getirilmesi için hükümetten talepte bulunmuşlardır.¹³³ Demokrat Parti iktidarı döneminde Kuyucak ilçe haline getirilmiştir.

Çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın'da ilçe haline getirilen yerleşim yerlerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Germencik, ilçe olmasıyla birlikte elektriğe kavuşmuştur. Yatırım, Germencik'in on yıllık gelişme durumuna göre yapılmıştır.^(*) Germencik kent merkeziyle istasyon arasında çok büyük bir incir bahçesi vardı. Şehir buraya doğru yayılma eğilimi gösterdiği için bu bahçe kamulaştırılmıştır. Hazırlanan imar planına göre bu bölge iskana açılmıştır. Belediye kentin gelişme gösteren bu kısmı için de 50.000 liralık elektrik yatırımı yapmıştır. İstasyona kadar getirilen suyun şehre dağıtılması için yatırımlar bu süre içerisinde devam etmiştir. Germencik'in ilçe haline getirilmesiyle burada yeni ve modern mahalleler oluşturulmuştur. Belediye Başkanı Neşet Zincirci ve Kaymakam Vekili Mustafa Gönül arasındaki işbirliği ve eşgüdümün gayet iyi olduğu görülmüştür.¹³⁴ Aynı zamanda bu kent siyasi partilerin ve

¹³⁰ CHP Aydın İl Kongresi (03.12.1948), 1948 CHP Basımevi, Aydın s:6.

¹³¹ Anadolu, 7 Mayıs 1948. Başçayır köyü 300 hanelidir. 1000 nüfusu vardır. Bu köyün çevresinde 12 köyün de kurulacak bu beldeye bağlanması istenmiştir.

¹³² Anadolu, 29 Eylül 1949.

¹³³ Anadolu, 13 Ocak 1950. Kuyucak'ta ciddi içme suyu sıkıntısı vardır. İçme suyuna bağlı olarak kasabada hastalıklar baş göstermektedir. Kasabaya 10 km uzaklıkta Karınca dağında bir memba suyu bulunmuştur. Ankara'dan mühendis çağrılarak ilgili proje hazırlanıp İller Bankası ve hükümet nezdinde girişimde bulunulmuştur. Yine kasaba elektriğe kavuşmak da istemektedir. Kasabaya bağlı 32 köy vardır. Merkez nüfusu ise 2300'dür. Kuyucaklılar, beldelerinin ilçe haline getirilmesiyle söz konusu taleplerinin daha hızlı bir şekilde yerine getirileceğini düşünmüştür.

^(*) Belediye, elektrik motorları için 88.000 lira harcama yapmıştır. Bu, giderlerin çoğu, borçlanma yoluyla karşılanmıştır. Yedek elektrik motorları dahi satın alınmıştır. Elektrik 60 kilovat güçle şehre verilmiştir. 200 olan elektrik aboneli sayısı 300'ü bulmuştur. Ancak istasyona kadar getirilen elektrik Devlet Demir Yolları tarafından masrafi karşılanmadığı için istasyona bağlanamamıştır. Bu yüzden Germencik istasyonu akşamları zifiri karanlık içinde kalmıştır. Bu durum yolcuları çok zor durumda bırakmıştır. Yolcular trenlere zorlukla binip inmiştir. Yine istasyona elektrik verilemediği için, bu hattın devamı olan istasyonun öte yakasındaki mahalleye de elektrik iletilememiştir. Germencik elektrik projesini genç bir mühendis olan Orhan Baykent yapmıştır (Anadolu, 11 Ocak 1948).

¹³⁴ Anadolu, 11 Ocak 1948. Bahçenin istimlak bedeli 8.000 lira olarak belirlenmiştir. Mal sahibi ile belediye arasında anlaşmazlık çıkmıştır. İstimlak bedeli daha sonra 15.000 liraya çıkartılmıştır. Bu fiyat

bürokratların gözde mekânı haline gelmiştir. 1950 genel seçimlerine yaklaşık 1 yıl kala Ortaklar, Germencik'e bağlı bir belde haline getirilmiştir. İlgili kararname çıktıktan hemen sonra burada belediye teşkilatı kurmak için gerekli çalışmalara başlanmıştır.¹³⁵ Buranın belde haline getirilmesi bu çevredeki kalkınma hamlelerini ateşlemiştir. Özellikle eğitim kalkınmasına büyük önem verilmiştir. Germencik kaymakamlığı öncülüğünde Moralı, Üzümlü, Uzunkum köylerine ait ortak bir okul ile buna bağlı öğretmen lojmanının açılışı yapılmıştır. Bu hizmetlere köylüler de katkı sağlamıştır. Naipli, Moralı köylerinde de okul binaları, camiler ve öğretmen lojmanlarının yakında açılacağı dönemin basınına yansıyan gelişmelerdir.¹³⁶

Ulaşım ve ticaret yollarının uzağında kalması nedeniyle Koçarlı'nın ilçe haline getirilmesi, gelişimine çok büyük etki yapmamıştır. Ancak bir takım olumlu gelişmelerin olduğu da yadsınamaz. Koçarlı'nın ilçe olmasıyla birlikte 3 yıl içerisinde ortaya çıkan gelişmeler şöyledir:

- 1-Nüfusu 1800'den 3000 bine çıkmıştır.
- 2-450 olan hane sayısı 600'e ulaşmıştır.
- 3-Arsa bedellerinin metrekare fiyatı ortalama 1 lira iken 5-6 liraya yükselmiştir.
- 4-Koçarlı ilçe olmadan önce 20.000 liralık bütçeye sahipken 1949'a geldiğimizde bu bütçe belediyenin sarfı nazarında 70.000 liraya çıkmıştır.
- 5-İlçenin elektrik sorununun halledilmesi için 300.000 liralık yatırım yapılmıştır.1950 senesinde Koçarlı'nın elektriğe kavuşması beklenmektedir.
- 6-Saf içme suyu kaynaklarına sahip Koçarlı'da artan nüfusa karşın su kaynaklarının daha rasyonel kullanılabilmesi için yatırımlar yapılmıştır.
- 7-Koçarlı'da yapılan yatırımlar sonucunda Koçarlı pamuğu, Liverpool pamuk borsasında bir nama sahip olmuştur. Pamuk Satış Kooperatifi öncülüğünde yaptırılan üç sulama tesisiyle 1500 dönüm tarlanın sulanması sağlanmıştır. Böylece pamuk üretim miktarı 1,5 kat artmıştır. Çiğitli pamuk üretimi 3,5 milyon kiloya yaklaşmıştır.
- 8-Koçarlı'da zeytin ve pamuk işleyen bir fabrika varken, özel şahıslarca açılan iki fabrikayla bu sayı üçe çıkmıştır.

da mal sahibini razı etmemiştir. Durumun mahkemeye intikalini istemeyen belediye 20.500 liraya mal sahibinin rızasıyla bölgeyi istimlak etmiştir.

¹³⁵ Anadolu, 5 Ocak 1949.

¹³⁶ Anadolu, 19 Ocak 1949.

9-Koçarlı'nın kalkınmasına olumlu katkı yapması amacıyla kentin bürokratları tarafından Koçarlı Hayırlar Derneği kurulmuştur. Bu derneğin yaptığı çalışmalar sonucunda Koçarlı'da açılacak bir ortaokul binasının temelleri atılmıştır.

10-Koçarlı, merkezi hükümetten Koçarlı-İncirliova arasındaki yolun ıslah edilmesi, Menderes üzerinde yer alan yangın gibi değişik nedenlerle sürekli yıkılan ahşap köprünün betonarme olarak yapılması ve Çakırbeyli üzerinden giden Koçarlı-Çine yolunun ıslah edilmesini istemiştir. Ulaşım sorunlarının çözülmesi kente önemli katkı sağlayacaktır.

11-Koçarlı'nın ilçe olması buradaki vatandaşlar için yeterli gelmemiştir. İlçeye bağlı Çeşme, Cincin gibi köylerin de belde haline getirilmesi istenmiştir.¹³⁷

Çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın idare yapısında çok önemli değişiklikler olmuş ve bu süreç Aydın'da devlet hizmetlerinin yürütülmesine olumlu sağlamıştır.

2.1.4. Aydın İl Ekonomisi

II. Dünya Savaşı sırasında Türk devlet yöneticileri Türkiye'yi ne pahasına olursa olsun savaş dışında tutmaya çalışmışlardır. Onlar, Osmanlı Devleti'nin yıkılıp, Anadolu topraklarının işgaline yol açan I. Dünya Savaşı trajedisinin tekrarına izin vermemişlerdir. Ancak II. Dünya Savaşı'nın büyük riski ve Türkiye'yi de içine alabilme ihtimali Türkiye'yi seferberlik durumuna geçirmiştir. Bu yüzden bozulan iktisadi dengeler Türkiye'nin ekonomi politikasının sertleşmesine neden olmuştur. Savaş içerisinde çıkartılan kanunlar, olağanüstü şartlar nedeniyle sosyal yapıyı ve iktisadi yaşamı ciddi bir biçimde sarsmıştır.¹³⁸

II. Dünya Savaşı nedeniyle Türkiye'de vergi oranlarında aşırı bir artış olmuştur. Varlık ve Toprak Mahsulleri vergisi bu dönemde ihdas edilmiştir. Kimin ne kadar vergi ödeyeceği, kurulan komisyonların yada bu konuyla görevlendirilmiş memurların takdirine bırakılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle bu tip vergilerin bir kısmı kaldırılmıştır. Ancak uygulamaların savaşın biter bitmez sona erdiğini söylemek doğru değildir. Genelde atlı olarak köylünün tarlasına gelen memur göz kararıyla oradan çıkabilecek mahsulü hesapladıktan sonra, tahakkuk edecek vergiyi hesaplayarak

¹³⁷ Anadolu, 7 Aralık 1949.

¹³⁸ Güneş, G.(2002) Türkiye'de Savaş Ekonomisi ve Toplumsal Yaşama Etkileri, s.615.

yükümlüye bildirmiştir. Köylü hesaplanan vergiye itiraz edince çoğu kez köylüye, memura hakaret muamelesi yapılmıştır. Zaman zaman köylünün ürettiği değer, hesaplanan vergi miktarının altında kalmıştır. Bunun üzerine köylü başka yerden ödünç tahıl tedarikine giderek ofise vergi borcunu ödemiştir. Bu vergiyi bizatihi köylünün ofise kendisinin getirmesi gerekmiştir. Öküz arabalarıyla ürününü teslim gelen köylü, kimi zaman aynı gün içinde mahsulünü ofise teslim edememiş, bu nedenle öküzünün akşam hana bağlamış ve böylece ayrı bir maddi külfetle karşı karşıya kalmıştır¹³⁹. Varlık Vergisi uygulaması söz konusu döneme damgasını vurmuştur. Vergisini ödeyemeyenler, Erzurum Aşkale'ye gönderilerek burada devlet adına çalıştırılmıştır. Devlet bu vergiden amaçlanan tahsilâtı yapamamış ve bu vergi uygulaması pek çok olumsuz sonuç doğurmuştur. Vergi 15 Mart 1945 tarihinde yürürlükten kaldırılmış, kalan vergi borçları da silinmiştir.¹⁴⁰ O günkü Varlık Vergisi yükümlüsü Aydınli ailenin bir bireyi, bu vergi hesaplanırken adaletli davranılmadığını söylemiştir. Ancak bu verginin uygulanışı sırasında Aydın'da, İstanbul'a göre çok daha az sorun yaşandığını; çünkü İstanbul'da bulunan azınlıkların savaş nedeniyle büyük sermaye edindiklerini, bu nedenle bunlara büyük vergi yükü düştüğünü belirtmiştir.¹⁴¹

Kırsal kesimde yaşayanlar için II. Dünya Savaşı'nın sosyal ve ekonomik koşulları daha ağır sonuçlar doğurmuştur. Köy Kanunu gereğince köy hizmetleri için ihtiyar heyetlerince takdir edilen salmalar, matrahsız olduğundan köylüye çok ağır gelmiştir. Özellikle kendisi başka yerde oturup o köyde gayrimenkulu bulunanlar için, konulan salmalarda hiçbir fark gözetilmemiştir. Salmalarda adalet ilkesi yerine eşitlik ilkesinin uygulanışı nedeniyle büyük toprak sahibi çiftçilerle aynı miktar salma ödeyen fakir köylü çok büyük zararlar görmüştür. İlgili kanununda vergide adalet ilkesine uygun düzenleme yapılması istenmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında köy esnafları için uygulanan kazanç vergileri çok nispetsiz ve ağır olmuştur.

1939 yılına gelindiğinde Çine Akçaova bucağında 50'den fazla dokuma tezgâhı bulunuyordu. Karacasu halkının %90'ı dokumacılık yaparak geçimini sağlamakta, yine bu ilçeye bağlı köylerde yüzlerce kişi dokumacılıkla uğraşmaktaydı. İstatistiklere göre Aydın merkez ilçede de dokumacılık yapan aile sayısı oldukça fazla idi. Bu aileler, II.

¹³⁹ Özden Kadir, 1932 Bozdoğan Güvendik köyü doğumlu.

¹⁴⁰ Lewis B. age. s.299.

¹⁴¹ Göçen Mehmet, 1930 Muğla Kavaklıdere doğumlu.

Dünya Savaşı'nın olumsuz sonucu olarak ortaya çıkan buhranlı günlerde dokuyacak iplik bulamamışlardır. Kimi aileler, karaborsadan kendilerini zorlayarak iplik temin edebilmiştir. Ancak yüzlerce aile geçim sıkıntısı içine düşmüştür. Orman Kanunu da çok sert idi. Bu yüzden piyasada sık sık kereste, mangal kömürü sıkıntısı yaşanmıştır.¹⁴² Devlet savaş sırasında temel tarım ürünlerine el koymuş ve kimi temel gereksinimlerin ticaretini yasaklamıştır. Bu yüzden inhisar (istif ve tekelleşme), hayat pahalılığı ve karaborsa en önemli sorun olmuştur. Tek parti yönetimi savaş bitiminde ise mevcut sert ekonomik önlemlerden birdenbire vazgeçememiştir. II. Dünya Savaşı'nın bitimini takip eden günlerde halk bir süre daha, temel ihtiyaç maddelerini tedarik etmede zorluk çekmiştir. Örneğin ekmeğin bir süre daha karneyle dağıtılmasına devam edilmiştir. İnsanlar kimi zaman elindeki karneye rağmen ekmek bulmakta zorlanmıştır.¹⁴³ Diğer temel ihtiyaç maddeleri için de sıkıntı çekilmiştir. Örneğin iki hafta boyunca Kuyucak'ta kibrit bulanamamıştır. O günlerde gazeteler Tekel İdaresi'nin dikkatini bu konuya çekmek için günlerce yayın yapmıştır.¹⁴⁴ Akaryakıt ticareti serbest bırakıldığı halde uzun süre Nazilli'de gazyağı sıkıntısı çekilmiş ve bu mamul karaborsada satılmıştır.¹⁴⁵ Aynı şekilde Sultanhisar ve köylerine 2 ay boyunca gazyağı ulaşmamıştır. Gazyağı karaborsada satılmıştır. Kentin ileri gelenleri 150–200 kuruşa karaborsadan gazyağı temin edebilmiştir. Kaput bezi ve Sümerbank manifatura malzemeleri bucağa gelmemiştir. Vatandaş giyim ve giyim malzemesi tedarikinde güçlük çekmiştir.¹⁴⁶ Nazilli'de dokuma fabrikası olduğu halde Aydın iline bağlı ilçe ve köylerde uzun süre piyasada kefen bezi bulunamamıştır.¹⁴⁷ Sert geçen kışa rağmen tüm Türkiye'de olduğu gibi zaman zaman Aydın'da da odun ve kömür sıkıntısı baş göstermiştir.¹⁴⁸

Alınan sert ekonomik önlemler, bazı yolsuzluk ve kanunsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Aydın'da Milli Koruma Kanunu'na muhalefet, ihtikâr ve karaborsacılık iddiasıyla onlarca dava açılmıştır. Bunlardan en önemlisi Nazilli Basma Fabrikası Müdürü, Fabrika Ticaret Şefi ve Muhasebe Memuru'nun Milli Koruma Kanunu'na muhalefetten tutuklanması idi. Mahkemede savcılık tarafından bu kişilerin, Nazilli'de İbrahim Yavaşoğlu adlı manifaturacıya yüksek fiyatla kumaş sattıkları iddia

¹⁴² BCA, 490.01/233.918.2.

¹⁴³ Demokrat İzmir, 6 Temmuz 1946.

¹⁴⁴ Demokrat İzmir, 26 Haziran 1946.

¹⁴⁵ Demokrat İzmir, 5 Ocak 1946.

¹⁴⁶ Demokrat İzmir, 6 Kasım 1947.

¹⁴⁷ Demokrat İzmir, 23 Mayıs 1947.

¹⁴⁸ Anadolu, 9 Şubat 1947.

edilmiştir.¹⁴⁹ Mahkeme heyeti sanıkların her birisini 200 lira kefaletle tutuksuz olarak yargılanmalarına karar vermiştir.¹⁵⁰ Görülen davada sanıkların açık menfaat temin etmediği, sadece fabrika malını fabrika işletmesini düşünerek açık artırma usulüyle sattıklarını, böylelikle ihtikâr yaptıkları, bu nedenle Milli Koruma Kanunu'na muhalefet ettikleri karara bağlanmıştır.¹⁵¹

Tek parti yönetimi, II. Dünya Savaşı boyunca uygulamış olduğu sıkı ekonomik politikaları savaş bitimiyle yumuşatmaya başlamıştır. Bunun sonucunda piyasalar rahatlatmış, karaborsacılık ve inhisarcılık zamanla gücünü yitirmiştir. Türk halkının pek alışık olmadığı bir biçimde çarşıda, pazarda kimi zaman fiyatlar düşmüştür.¹⁵² Özellikle zahire fiyatlarının düşmesi halkı sevindirmiştir.¹⁵³ Çok partili yaşama geçme sürecinde Aydın ilinde ekonomik faaliyetlerde bir iyileşme yaşanmıştır. Karacasu dokumacıları kendilerine verilen iplik miktarının az olmasından şikâyetçi olmakla beraber bilânçolarıyla düzelen bir ekonominin işaretlerini vermişlerdir.¹⁵⁴

Aydın'da 2007 yılında da faal olan Şahnalı linyit ocağının 1946'lı yıllarda fizibilite çalışması yapılmış ve yılda 3–4 bin ton kömür çıkartılabilecek ölçekte rezerve sahip olduğu hesaplanmıştır. İlde madenciğin geliştirilmesi için hükümet, bu konuyla ilgili teşvik kararı almıştır.¹⁵⁵

¹⁴⁹ Anadolu, 2 Mart 1946.

¹⁵⁰ Anadolu, 5 Mart 1946.

¹⁵¹ Anadolu, 19 Mart 1946.

¹⁵² Anadolu, 4 Mayıs 1947.

¹⁵³ Anadolu, 25 Mayıs 1947.

¹⁵⁴ Anadolu, 17 Şubat 1946.

¹⁵⁵ Anadolu, 1 Nisan 1947.

Tablo 2.5: Madencilik/Linyit

Aydın'da Bulunan Üç Linyit Ocağının Yıllara Göre Üretim Toplamları	
Yıllar	Üretim Miktarı/Ton
1942	2.000 ton
1946	3.000 ton
1947	9.000 ton
1948	15.000 ton
1949(tahmini)	25-30 bin ton

Oduna dayalı ısıtma biçimi görülen Aydın'da özellikle linyit üretimi ve tüketimi bölgedeki orman yataklarını yok olmaktan kurtarmıştır. 1949 senesi itibariyle Aydın'da imtiyazlı 3 linyit, 2 zımpara taşı ocağı vardır. İlde altın, gümüş, bakır, kurşun, simli kurşun, çinko, krom, antumuan, arsenik, traminet, amyant, bizmut, magnezyum, karbonat, gibi madenlerin de aranması için gerekli Türk hükümeti tarafından ruhsatlar verilmiştir. İlgili bakanlıklar, her türlü madencilğin memlekette gelişebilmesi için bürokratik işlemleri azaltmıştır.¹⁵⁶

Tablo 2.6: Maden İşleme Ruhsat Sayısı

Aydın İlinde Maden İşletme ve Çıkarma İçin Verilen Ruhsatname Sayısı¹⁵⁷	
Yıllar	Ruhsat Sayısı
1946	1
1947	3
1948	10
1949	22

Milli Aydın, Ziraat ve Osmanlı Bankalarının dışında bankacılık sektöründe gelişimin bir göstergesi olarak 1949 yılında İş Bankası'nın Aydın'da bir şubesinin açılması planlanmıştır. Banka hizmet binası yapımına bu dönemde başlanmıştır.¹⁵⁸ Söke'de eski yıllardan beri İngilizlere ait bir meyan kökü fabrikası vardı. Fabrikada XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki kadar bir verimlilik yaşanmasa da bu işletme bölgeye

¹⁵⁶ Anadolu, 22 Nisan 1949.

¹⁵⁷ Anadolu, 5 Mart 1950.

¹⁵⁸ Demokrat İzmir, 10 Nisan 1949.

ekonomik bir canlılık kazandırmaya yetiyordu.¹⁵⁹ Aydın ilinde üretilen pamuk, Nazilli Basma Fabrikası sayesinde yerinde değerlendirilebilmiştir. Bu nedenle tarım ürünlerinin ihracatıyla ilgili uygulamalar Nazilli Pamuk Satış Kooperatifi'ni, İzmir Kooperatifi'nden ayrılma noktasına getirmiştir. Pamuğu yerinde değerlendirilen Nazillili üreticiler, İzmir Kooperatifi'nin sadece sırtlarına yük olduğunu düşünmüşlerdir.¹⁶⁰

Aşağıda verilecek döküm, Aydın ilindeki işyeri adedindeki artışı ortaya koymaktadır. Ancak toptan iş yapan ticarethanelerin azlığı savaş sonrası ekonomide kıpırdanmaya rağmen Aydın ilinde ticari yaşamın henüz tam canlanamadığını bize göstermektedir.

Tablo 2.7: Aydın Merkez İlçe İşyeri Sayısı

Kuruluş Yıllarına Göre Aydın Merkez İlçede Ticari İş Yerleri		
Ticaret Grubu, Açılan İşyeri	Yılı/1940–1944	Yılı/1945–1949
Toptan Ticaret	-	-
Perakende Ticaret	8	10
Lokanta ve Pastane	1	1
Kişisel ve Ev Hizmetleri	2	3
Oteller	1	-
Toplam	12	14

Tablo 2.8: Aydın İl Geneli İşyeri Sayısı

Kuruluş Yıllarına Göre Aydın İl Genelinde Ticari İş Yerleri¹⁶¹		
Ticaret Grubu, Açılan İşyeri	Yılı/1940–1944	Yılı/1945–1949
Toptan Ticaret	-	2
Perakende Ticaret	21	36
Lokanta ve Pastane	4	8
Kişisel ve Ev Hizmetleri	5	7
Oteller	2	0
Toplam	32	53

¹⁵⁹ Demokrat İzmir, 3 Temmuz 1949.

¹⁶⁰ Anadolu, 10 Mart 1946.

¹⁶¹ DİE(1980), Genel Sanayi İşyerleri Sayımı.

II. Dünya Savaşı sonrası ekonominin seyri normale döndükçe Aydın ilinde vergi tahsilâtının ise iyileştiği gözlenmiştir.

Tablo 2.9: Vergi

Yıllar	Tahakkuk Eden Vergi	Tahsilât	Bir Sonraki Yıla Devreden Vergi Alacağı	Tahakkuk Eden Vergiyi Tahsil Edebilme Oranı
1946	7.863.610	7.461.631	400.979	%94.1
1947	8.021.609	7.870.279	151.330	%98.1

Zamanla tahakkuk eden vergi miktarı arttığı gibi, tahsil edilebilen vergi oranı da artış göstermiştir. 1947 yılı sonu itibariyle Aydın vergi dairesi, 498.942 lira başka alanlardan da girdi sağlamıştır. Böylece toplamda 8.369.221 lira tahsilât yapılmıştır. 1947 yılı Eylül ayından itibaren bitkisel yağlar üzerinden alınan muamele vergisi kaldırılmıştır. İşçi yevmiyelerinin 200 kuruştan aşağı olan kısmı vergiden muaf tutulmuştur. Yine toprak mahsulleri vergisinin kalan taksitleri ya da alacakları af edilmiştir. Bütün bunlara rağmen tahakkuk eden ve tahsil edilen vergi miktarındaki artış memleketteki iş hacminin gittikçe büyüdüğünü bize göstermektedir.¹⁶²

Ekonominin düzelmesi Aydın kent merkezi ve ilçelerinin kültürel ve sosyal dokusuna olumlu etki yapmıştır. İnsanların tüketim alışkanlıkları değişmiştir. 1948 yılında geçen yıllara göre pahalı (kaliteli) sigara ve bira tüketiminde Aydın ilinde bir artış gözlenmiştir.¹⁶³ Nazilli’de Ege Bölgesi’nin en büyük sinema salonunun inşasına bu dönemde başlanmıştır. İş olanaklarının artması gençlerin umutlarını artırırken onları daha rahat yuva kurmaya yöneltmiştir.¹⁶⁴

Aydın ilinde II. Dünya Savaşı’yla birlikte durma noktasına gelen bayındırlık faaliyetleri yeniden başlamıştır. Öyle ki talebi karşılayamayan arz nedeniyle kereste,

¹⁶² Anadolu, 28 Ocak 1948.

¹⁶³ Anadolu, 20 Ağustos 1948.

¹⁶⁴ Anadolu, 16 Temmuz 1948.

çimento ve tuğla gibi inşaat malzemelerinin fiyatları hızla yükselmiştir. Orman Müdürlüğü, ormanları koruma adına yaş ağaç kesilmesine izin vermemiştir. Ancak yönetmeliğe uygun kesilen ağaç sayısı ihtiyacı karşılayamamıştır. Bu nedenle ormanlardan kaçak kesim artmıştır.¹⁶⁵

Devletin ekonomik durumu düzeldikçe yoksul aileler için sosyal yardım muslukları açılmıştır. Bununla ilgili olarak Aydın ilinde Kızılay, Vakıflar İdaresi, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi kuruluşlar önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bunun yanında Aydın ilinde birçok ilçede kentin ileri gelenleri tarafından kurulan hayır cemiyetleri de önemli görevler üslenmiştir. Bunlardan bir tanesi kentin bürokrat eşlerinin meydana getirdiği Nazilli Yardım Cemiyeti'dir. Bunların içerisinde Basma Fabrikası Müdürü ve Cumhuriyet Savcısı'nın da eşleri vardır. Bu cemiyet yoksullar yararına balolar ve müsamereler tertip etmiştir. 1947 yılının ilk sekiz ayında 60 yoksul öğrenciye ayakkabı, elbise, gömlek ve fanila; 200 yoksul vatandaşa da yakacak olarak 50'şer kilo mangal kömürü temin etmiştir.^(*) Kimi yoksul ailelere doğum yardımı yapmış; fakir öğrencilere her ay verilmek üzere burs sağlamıştır. Memleketlerine dönmek isteyen fakat yoksulluktan dönemeyen kişilere tren biletlerini temin etmiştir. Pek çok hayırseverin yanında Kaymakam Feyzi Akkor da bu cemiyeti desteklemiştir.¹⁶⁶

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Türkiye ekonomisine yön veren ve Aydın ve Türkiye siyasi yaşamında önemli olaylara ev sahipliği yapmış Nazilli Basma Fabrikasını burada ayrıca değerlendirmek yararlı olacaktır. Cumhuriyet'in ilanıyla planlı ekonomi dönemine geçilmiştir. Türkiye'yi tarım toplumu olmaktan çıkarmak isteyen Cumhuriyet'in kurucuları Teşvik-i Sanayi Kanunu'nu çıkartmış ve sanayileşme planları yapmışlardır. İşte Nazilli Basma Fabrikası, I. Sanayileşme Planı'na göre Sümerbank'ın kurmuş olduğu ilk basma fabrikasıdır.¹⁶⁷ Nazilli Basma Fabrikası 8 milyon lira sermaye ile kurulmuştur. 1948 senesine gelindiğinde bu sermaye miktarı 11 milyon lirayı bulmuştur. Fabrikanın faaliyete geçmesinden 1948 senesine kadar 768 adet olan tezgâh sayısında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Ancak 1943 senesinde işçi sayısının düşmesine bağlı olarak 140 tezgâhın İzmir Sümerbank Halkapınar

¹⁶⁵ Anadolu, 3 Ekim 1947.

^(*) Söz konusu dönemde, evlerde ısınma aracı olarak soba değil, mangal kullanılmaktadır. Mangal kömürü ısınmak için kullanılmasına rağmen kış aylarında pek çok zehirlenme olayı meydana gelmiştir.

¹⁶⁶ Anadolu, 17 Ağustos 1947.

¹⁶⁷ Güneş G. (2006), Atatürk ve Aydın, s.53.

Fabrikası'na nakli düşünülmüştür. Nazilli Fabrikası çevresindeki bataklıklar kurutulup sıtma vakalarında azalma görülmesiyle birlikte fabrikaya işçi olma talebi artınca bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Fabrika'da hallaç ipliği, dokuma ve basma kısımları vardır. Fabrikaya kombina denmesinin nedeni budur. 1947 senesi sonunda fabrikanın basma kısmı yerli makinelerle takviye yapıp üretimin artırılması planlanmıştır. Fabrika 24 saat çalıştırılmıştır. 1948 senesine gelindiğinde fabrikada 3 vardiya halinde 2500 işçi çalışmaktadır.

Fabrikanın yıllık basma üretim kapasitesi 16,5–17 milyon metredir. Savaş yıllarında artan basma ihtiyacını karşılayabilmek için fedakârca çalışılmış üretim miktarı 22 milyon metreye kadar çıkmıştır. Yine fabrika yıllık 2 milyon kilo pamuk işleme kapasitesine sahip olmuştur. Başlangıçta 21 numara iplik kullanılırken, daha sonra daha kalın olan 25 numaralı iplik kullanılmaya başlanmıştır. Böylece fabrika 20 milyon metre basma için 600 bin kilodan daha fazla pamuk kullanmıştır.

Tablo 2.10: Basma Fabrikasında Üretim

Nazilli Basma Fabrikasının Üretim Miktarı	
Yıllar	Üretilen Basma Miktarı/Metre
1937(Tecrübe İmalatı)	183.000
1938	6.614.000
1939	11.265.000
1940	12.432.000
1941	13.895.000
1942	18.305.000
1943	18.136.000
1944	20.941.000
1945	21.316.000
1946	20.477.000
1947	19.000.000

Fabrikada II. Dünya Savaşı sırasında artan ihtiyaca cevap verebilmek için sadece üretime önem verilmiştir. Savaş sonunda kalite ön plana çıkmıştır. Basmaların desen, boya, mukavemetine (dayanıklılık) daha çok dikkat edilmiştir. Bu daha çok emek ve zaman istediğinden üretimde kısmi düşme olmuştur. Yine fabrika savaş sonrası bazı malların satışına hükümetçe izin verilmesi sonucu dışarıdan getirilen basmaya karşı

rekabet edebilmek için üretim miktarından ziyade kaliteye önem vermiştir. Nazilli Basma Fabrikası el dokuması için 20 numaralı, halı imalatı için 2–4 numaralı iplik imal etmiştir. Bunların yıllık üretim miktarı 36.000 tondur. Yine bu fabrika, Bakırköy Sümerbank Fabrikası'na 100 ton çulaki iplik göndermiştir. Fabrika'nın 1944 yılındaki günlük 40.000 metre karelik olan dokuma miktarı 1947 yılı sonu itibariyle 70.000 metre kareyi geçmiştir. Fabrika, savaş yıllarında başka fabrikalardan getirttiği dokumalara da basma işi yapmıştır. 1948 senesinden itibaren fabrika sadece kendinin büküğü iplikleri dokumaya başlamıştır.

Zamanla işçi ücretlerindeki kazanç vergisi oranı düşürülmüş, hayat pahalılığı göz önünde bulundurularak işçi ücretlerine zam yapılmıştır. Bu nedenle işçiye yıllık ödenen para 1.000.000 liradan 3.600.000 liraya çıkmıştır. İşçiler, kendilerini zamanla müesseseye daha çok bağlı hissetmiştir. Böylece fabrikada iş verimi ve kalite gittikçe artmıştır. 1947 yılına gelindiğinde fabrikada işçi başına saatlik %50'lilik bir verim artışı meydana gelmiştir.

Fabrikanın kurulduğu yıllarda kullanılan linyit miktarı günlük 150 ton iken 1947 yılına gelindiğinde üretim miktarı ve kalitedeki artışa rağmen aynı miktar kömür tüketimi olmuştur. Bu da kaynakların zamanla daha rasyonel kullanıldığını bize göstermektedir. I. Dünya Savaşı sırasında Aydın demiryolu lokomotiflerinin yakacağı kömür Gereniz Köyü'ndeki linyit ocaklarından temin edilmiştir. Nazilli'de Basma Fabrikası'nın kurulması aşamasında Sümerbank bu linyit yataklarının işletme imtiyazını almıştır. Ancak fabrika bu konuyla ilgili tekniğe sahip bulunmadığı için bu ocaklar metruk (terkedilmiş) ve atıl kalmıştır. Bu yüzden günlük ihtiyaç olan 150 tonluk kömür Soma'dan taşınmıştır. Bu durum maliyetleri artırdığından Gereniz Köyü linyit yataklarının işletilebilmesi için fabrika Etibank'tan yardım istemiştir.

Bünyesinde çırçır ünitesi bulunan fabrika bu nedenle piyasadan ham pamuk almayı tercih etmiş ve 1947 yılı sonu itibariyle bununla ilgili olarak bir satın alma komisyonu oluşturmuştur. Bu komisyon tarlaları dolaşarak ürünü yerinde satın almıştır. Çevreden alınan bu pamuk üretim ihtiyacını karşılamadığı için fabrika Sümerbank'ın gönderdiği preslenmiş pamuğu da kullanmıştır. Fabrikanın çırçır teşkilatı son sistem makinelerle çalıştırılmıştır. Yıllık işleme kapasitesi 15 milyon kilo çiğitli pamuktur. Fabrikada 1947 yılında 12,5 milyon kilo pamuk işlenmiştir.

Pamuk ihtiyacını karşılamak için Nazilli’de Celal Eğriboz’un öncülüğünde pamuk üretme istasyonu kurulmuştur. Akala cinsi pamuk ekimi bölgede başlatılmış ve teşvik edilmiştir. Sümerbank pamuk üretimini artırmak için her türlü teşvikte bulunmuş ve köylüye kredi imkânı sağlamıştır. Fabrika pamuk üreticisine kaput bezi ve basma yardımı yapmıştır. Devlet sulama kanalları üzerine 9 adet sifon koyarak sulama işlemlerini kolaylaştırmıştır.¹⁶⁸ İncelediğimiz dönemde Ege pamuğunun alınmasında en büyük paya Tariş ve Sümerbank sahiptir.¹⁶⁹

1937–1947 yılları arasında fabrikada 18 milyon kilo pamuk işlenmiş, yarım milyon tona yakın yerli linyit yakılmış, işçiye 20 milyon lira ödenmiş, 153 milyon metre basma, 6000 ton iplik üretilmiştir. Bu rakamlar, II. Dünya Savaşı nedeniyle sanayileşme programının uygulanmasının zorluğuna rağmen hamlenin durmadığını bize göstermektedir.¹⁷⁰

Fabrika bünyesinde eskiyen yıpranan makinelerin tamir ve bakımının yapıldığı çok büyük bir atölye ve 30 yataklı bir hastane bulunmaktadır. Her yıl eklenen binalarla burası çok büyük bir komplekse dönüşmüştür. Fabrika içindeki ilkokul, çeşitli spor alanlarıyla işçi ailelerine modern bir yaşam sunmuştur. Fabrika, halkevi, müzik kolları, sineması, kantini ve mağazalarıyla medeni ve sosyal bir kalkınma da sağlamıştır. Bu fabrika sosyal, iktisadi, ticari, zirai kalkınmaya yaptığı katkının yanında ürettiği elektriğin bir kısmını ucuz fiyata Nazilli’ye vermiştir.¹⁷¹ Yine fabrika, kendi işçisinin sağlığını korumak için çevredeki tüm bataklıkları kurutmuştur. Bu durum Nazilli’de sıtma hastalığının önlenmesine büyük katkılar sağlamıştır. *“Dünya üzerindeki herhangi bir fabrika elbette o şehir üzerinde birtakım değişiklikler yapmıştır. Ama hiçbirisinin Nazilli Basma Fabrika’sının, Nazilli üzerinde yarattığı sosyal, kültürel ve ekonomik değişimler kadar büyük sonuç yaratması mümkün değildir.”*¹⁷² Cumhuriyet’in ilk yıllarında kalkınma hamlelerinin sembolü olan bu fabrika çok partili yaşama geçişte

¹⁶⁸ Bazen bundan aradaki komisyoncuların yararlanması gibi yanlış sonuçlar da ortaya çıkmıştır.

¹⁶⁹ Söz konusu dönemde, kimi zaman Sümerbank’ın diğerler alıcılarla birleşerek pamuk alımında tröst oluşturduğu iddiası olmuştur.

¹⁷⁰ Anadolu, 19 Ocak 1948.

¹⁷¹ Fabrikayı kuran Ruslar buraya 2500 kilovatlık iki tane elektrik motoru monte etmişlerdir. 1943 yılına gelindiğinde yıpranan bu makineler yedek parça yokluğundan işlemez hale gelmiştir. Bu yıllarda Rusya-Türkiye ilişkileri bozulduğundan Rusya’dan teknik yardım alınamamıştır. Bunun üzerine İsviçre firmalarından yeni makineler temin edilmiştir. Eski makinelerin tamiri konusunda bu firmalar yardımcı olmamıştır. Türk teknikerler uzun çabalardan sonra makinenin birini tekrar çalıştırmaya muvaffak olmuştur(Anadolu, 19 Ocak 1948).

¹⁷² Güneş G. (2004) Atatürk’ün Nazilli Seyahatleri ve Seyahatlerin Yarattığı Sonuçlar, s.128.

hem muhalefetin hem de iktidar partisinin oldukça önemsedikleri bir mekân olmuş ve siyasi partiler burada birer şube açmışlardır. İktidar ve muhalefet partisi üst düzey temsilcileri bu sanayi tesisini sürekli ziyaret etmişlerdir.

2.1.5. Aydın İlinde Tarım ve Hayvancılık

Cumhuriyet'in ilanından çok partili yaşama kadar geçen süreçte Türkiye ekonomisinde hayvancılık ve tarım oldukça önemli bir yer tutmuştur. Örneğin bu süreçte hayvan sayısı üzerinden alınan vergiler bütçede önemli bir paya sahip olmuş ve ulaşım araçları henüz modernize edilemediği için nakliyat hayvanlar aracılığıyla yapılmıştır. Devlet, özellikle taşımacılıkta kullanılan hayvan varlığını sıkı denetlemiştir. Çünkü deve sahipleri bu dönemde hem deve âdeti üzerinden hem de taşımacılık nedeniyle iki kez vergilendirilmekteydi. Hayvancılık çok önemli bir vergi kaynağı olduğundan devlet tarafından her sene hayvan sayımları yapılmış ve hayvancılıkla ilgili istatistikler düzenli olarak tutulmuştur. Ancak II. Dünya Savaşı Türkiye'de her alanda olduğu gibi hayvancılıkla ilgili önemli sorunların yaşanmasına neden olmuştur.

Tarih boyunca İç Anadolu'dan küçükbaş hayvan sürüleri kışlamak için Aydın ovasına gelmiştir. Uzun yıllar durgun bir seyir izleyen hayvancılık II. Dünya Savaşı sonrası gelişme göstermiştir. Bölgede hayvan varlığı sayısında ciddi bir artış olmuştur. Ancak imar, tevzi ve tarla açma nedeniyle meralar hızla azalmıştır. Ciddi sorunlar çıkmadan Ziraat İdaresi'nin hayvan yemliğı olabilecek bitkilerin ekimini teşvik etmesi gerekmiştir. Yine yonca vb. bitkilerin tohumunun tedarikini söz konusu idare sağlamalıydı. Ancak bu konuyla ilgili önlemler yavaş alınmıştır.¹⁷³ Hayvancılığın modernize edilmemiş olması kendi içinde riskler doğurmuştur. 1948 senesinde Söke ve civarında yağmur olmaması nedeniyle müthiş bir kuraklık yaşanmıştır. Hububat ekimi yapılamamış ve meralar kurumuştur. Bu nedenle Orta Anadolu'dan kışlamak için getirilen 50–60 bin koyun tehdit altına girmiştir.¹⁷⁴ Yine aynı dönem içerisinde pek çok beldede ve köyde sığır neslini sağlayacak damızlık boğa bulunamamış, hayvan tohumlamada güçlükler yaşanmıştır.¹⁷⁵

¹⁷³ Anadolu, 18 Şubat 1947.

¹⁷⁴ Anadolu, 28 Kasım 1948.

¹⁷⁵ Anadolu, 7 Şubat 1947.

Köylünün bu dönemde yaşadığı en önemli sorunlardan bir tanesi hayvan hırsızlıkları olmuştur. Hatta uzunca zaman Söke sahillerine adalardan gelen Yunan çeteleri buralardan hayvan çalmıştır. Hayvanı çalınanlar arasında Doğanbey belediye başkanı da vardı. Zaman zaman hırsızlarla vatandaş arasında silahlı çatışmalar çıkmış, bu durumu vilayet makamı da doğrulamıştır.¹⁷⁶ Yunan çetelerinin yapmış olduğu bu hayvan hırsızlıkları Hürriyet, Demokrat İzmir, Anadolu gazeteleri arasında söz dalaşına neden olmuştur. Anadolu gazetesi olayı doğrulamakta, gerekli tedbirlerin alınmasını istemektedir. Ancak diğer gazetelerin Söke’de herkesin silaha sarıldığı şeklindeki haberlerine karşı çıkmış ve halk arasına bu tarz haberlerle korku salındığını, devletin kolluk güçlerinin olduğunu ve bu güçlerin görevini yerine getireceğini belirtmiştir.¹⁷⁷ Bölgede büyük sorunlar yaratan hayvan hırsızlıkları vatandaş büyük zararlara uğratmıştır.¹⁷⁸

Hayvancılık üzerindeki vergiler II. Dünya Savaşı yıllarında çok fazla artırılmıştır. Bunun üzerine çift vergi uygulamasıyla karşı karşıya kalan deve sahipleri geçimlerini sağlayamaz hale gelmiştir. Kazanç karnesi olan develerden böyle çift vergi alınması Aydın’da halkın şikâyetlerine neden olmuştur. Çünkü ağır vergiler, dağ köylerinde üretilen incir, zeytin gibi mahsulün deve sahiplerinin taşıma işini yapmak istememesi nedeniyle bahçelerde çürüme riskini ortaya çıkarmıştır.¹⁷⁹

Köylüyü zor durumda bırakan gelişmelerden birisi de salgın şekilde ortaya çıkan hayvan hastalıklarıdır. 1946 yılında Aydın merkeze bağlı Işıklı, Şevketiye ve İncirliova bucağına bağlı Acarlar köylerinde çıkan pasteralloz hastalığı ile Çine ilçesine bağlı Dorumlar köyünde görülen şap hastalığı buna örnek olarak verilebilir.¹⁸⁰ Hayvan hastalıklarını önlemek için devlet tarafından ciddi uğraş verilmiştir. Bölgede görülen hastalıklarından 25.919 hayvan dolaylı ya da direk olarak etkilenmiştir. 1946 yılı sonbaharında 590 hayvanda salgın hastalık belirtisi görülmüştür. Salgın hastalıkların önüne geçebilmek için 20.355 adet hayvan aşılanmıştır. Hastalanan hayvanlardan 25.067’si kurtarılmış, 207 hayvan ölmüştür. Bu veriler, döneminde hayvan kıran adıyla anılan salgın hastalıkların yavaş yavaş önüne geçilmeye başlandığını bize

¹⁷⁶ Anadolu, 21 Kasım 1948.

¹⁷⁷ Anadolu, 28 Kasım 1948.

¹⁷⁸ Demokrat İzmir, 27 Kasım 1948.

¹⁷⁹ BCA, 490.01/233.498.2.

¹⁸⁰ Demokrat İzmir, 5 Mayıs 1946.

göstermektedir. Çok partili yaşama geçiş sürecinin başlarında Aydın ilindeki hayvan sayımlarında elde edilen sonuçlar iyiye gidişin ipuçlarını vermiştir.¹⁸¹

Tablo 2.11: Hayvan Sayısı

Hayvan Varlığındaki Değişim		
	1945 Yılı	1946 Yılı
Koyun	200.815	218.577
Merinos	831	2.501
Kıl keçisi	156.554	157.143
Tiftik Keçisi	128	162
Deve	4.867	4.986
At, kısırak	17.350	18.233
Katır	1.824	1.924
Eşek	31.221	31.414
Manda	3.522	3.340
Öküz, inek	126.124	121.889
Toplam	543.286	560.159

Aydın ilinde tüm hayvan varlığı sayısında bir artış olmuştur. Sadece büyük baş hayvan sayısında nispi gerileme söz konusudur.

Tablo 2.12: Canlı Hayvan İhracatı

Hayvan İhracatındaki Değişim		
	1945 yılı	1946 yılı
Koyun	82.363	82.892
Merinos	-	-
Kıl keçisi	7.010	7.871
Tiftik Keçisi	-	-
Deve	-	667
At, kısırak	480	398
Katır	17	32
Eşek	241	323
Manda	754	754
Öküz, inek	19.083	15.576
Toplam	109.948	108.516

¹⁸¹ Anadolu, 8 Ekim 1946.

Tablo 2.13: Kesilen Hayvan Sayısı

Mezbahalarda Kesilen Hayvan Sayısındaki Değişim ¹⁸²		
	1945 Yılı	1946 Yılı
Koyun-kuzu	27.026	30.250
Sığır	6.598	8.669
Kıl keçisi-Oğlak	7.315	4.535
Tiftik Keçisi	-	13
Deve	22	10
Manda	27	10
Toplam	40.988	43.486

Türkiye’de II. Dünya Savaşı sırasında ekmek, şeker, tuz gibi temel gıda maddelerinin tedarikinde zorluk yaşanmıştır. 1945 ve 1946 yıllarında Aydın mezbahalarında kesilen hayvan sayısının artması, savaşın bitimiyle beraber halkın beslenme sorunlarının çözümlenmeye başladığının bir göstergesidir.

1946–1950 yılları arasında Aydın vilayetinde tarım kesiminin en önemli sorununun sulama olduğu resmi makamlar tarafından da dile getirilmiştir. Basına ulaşan haberlere göre yazın dereler kurumuş, su motorları da yetersiz olduğundan sebze tarlalarından tam verim alınamamıştır.¹⁸³ Sulamayla ilgili yapılan yatırımlar yavaş ilerlemiş, Nazilli’de Bucak, Yamalak ve Azıabat mevkilerinin sulanması için başlatılan kanal çalışmaları 6 yılda bitirilememiştir. Yeni kanal yapma adına eski kanal yatakları da bozulmuştur. Kimi yerde yeraltı suları bol olmasına rağmen bunu çıkartacak imkânlar oluşturulamamıştır.¹⁸⁴ Sulama sorununa bağlı olarak bölgede pamuk ekiminde ciddi sorunlar yaşanmıştır. Yaşanan sorunlar nedeniyle çiftçi borcunu ödeyememiştir.¹⁸⁵ Tohumluk tedariki çiftçinin diğer önemli sorunlarından birisidir. Tohumlukların kaliteli olmadığı, üstelik çok pahalı olduğu görülmüştür.¹⁸⁶ Ürünü devletle teslim eden köylü parasını zamanında alamamıştır. Köylüye yapılan ödemelerin, birtakım hesap kurnazlıklarıyla eksik yapıldığı, bu konuyla ilgili hak arayışına giren köylülerin resmi makamlarda insan onuruna yakışmayan muameleyle karşılaştığı dönemin gazetelerinde çıkan haberler arasında yer almıştır. Demokrat İzmir gazetesi özellikle üreticilerin,

¹⁸² Anadolu, 18 Şubat 1947.

¹⁸³ Demokrat İzmir, 5 Mayıs 1946.

¹⁸⁴ Demokrat İzmir, 23 Mayıs 1947.

¹⁸⁵ Demokrat İzmir, 17 Nisan 1946.

¹⁸⁶ Demokrat İzmir, 24 Mayıs 1946.

Aydın Tütün İnhisar Heyeti'nin bu tip uygulamalarından şikâyetçi olduğunu yazmıştır.¹⁸⁷

1948 yılına gelinceye kadar Nazilli-Karacasu yolunda Menderes nehri üzerinde köprü yoktu. Yol olmadığı için Nazilli'den Karacasu'ya Kuyucak üzerinden gidiliyordu. Bu nedenle tarım ürünlerinin pazarlanmasının oldukça güç olduğu görülmüştür. Karacasu mahsullerinin sevki için ise Arpaz yolu kullanılıyordu. Bu yol uzun, bakımsız ve çamurlu idi. Bu nedenlerden ötürü Karacasu'nun ziraat mahsulleri çürümeye terk edildiği özellikle tek parti yönetimine muhalif basın tarafından iddia edilmiştir. Yol ve köprü yapımı için il idare bütçesinden Karacasu'ya pay aktarılmadığını dönemin gazetelerinden öğreniyoruz.¹⁸⁸

Tarım ürünlerinden alınan vergilerin fazlalığı önemli bir sorun olmuştur. Batı Anadolu'da, özellikle Aydın'da, zeytin üzerinden alınan muamele vergisinden dolayı pek çok yağhane ve fabrika faaliyet alanından çekilmiştir. Bu vergi ayakla yağ sıkılan yerlerden dahi alınmıştır. Ayakta kalabilen kimi fabrikalar ise teknolojilerini yenileyememişler ve eski makinelerle üretim yapmaya çalışmışlardır. Bu durum üretim esnasında zeytinyağının ziyanına neden olmuştur. Yine zeytin, sıkılma öncesi çok bekletildiği için yağ asidi yüksek çıkmıştır.¹⁸⁹ Gazeteler bu verginin kaldırılmasıyla mevcut fabrikaların genellikle yenileneceği, hatırı derecede yağ kaybına neden olan yağhanelerin tamamının fabrikaya çevrileceği ve şaraphane ile yağ teknelerinin tarihe karışarak birer müze malı haline geleceği konusunda sıkça yayın yapmıştır.¹⁹⁰

II. Dünya Savaşı öncesinde Aydın'da sabun imal eden işletmeler, Türkiye'nin sabun ihtiyacının çok büyük bir kısmını karşılamışlardır.^(*) 1940'lı yıllarda Aydın civarında 3 milyon kilo yıllık sabun üretimi varken, üretim II. Dünya Savaşı nedeniyle üretim 1,5 milyon kiloya kadar gerilemiştir. Bunda devletin o yıllarda zeytinyağına el koyması da etkili olmuştur. Savaş bitmesine rağmen hükümet, söz konusu fabrikaların ve zeytinciliğin inkişafı için gereken tedbirleri almakta yavaş kalmıştır.¹⁹¹ Zeytinyağını depolama imkânlarından yoksun olan Ege çiftçisi, tüccar ve köylüsü bölgedeki fiyat

¹⁸⁷ Demokrat İzmir, 1 Mart 1947.

¹⁸⁸ Demokrat İzmir, 5 Ocak 1948.

¹⁸⁹ Anadolu, 4 Mart 1947.

¹⁹⁰ Anadolu, 9 Şubat 1947.

^(*) Bu işletmeler Kars'a kadar sabun göndermiştir.

¹⁹¹ Anadolu, 4 Mart 1947.

istikrasızlıklarından çok büyük zarar görmüşlerdir. II. Dünya Savaşı bitmesine rağmen devlet zeytinyağının ihracıyla ilgili yasağı kaldırmada yavaş davranmıştır. Aydınli çiftçi hiç olmazsa pamuk çekirdeği, ayçiçeği, susam yağı gibi diğer nebati yağların ihracatına izin verilmesini istemesini talep etmiştir. Üretici söz konusu uygulamalardan kurtulamadıkça zeytin yetiştirmek istememiştir.¹⁹²

Köylü ve çiftçiler çok çalışıp üretmesine rağmen emeğinin karşılığını alamamışlardır. Söke’de 1949 yılına gelindiğinde ortalama yıllık pamuk üretimi 10 bin tona çıkmıştır. Ancak kent ve kent halkı ekonomiye yaptıkları bu katkıya rağmen pek çok sorunla karşılaşmışlardır.¹⁹³ Çine, Germencik gibi yerlerde tütün, zeytin gibi ürünlerde kimi zaman bolluk yaşanmıştır. Ancak bu ürünlerin pazarlanması konusunda sorunlar olmuştur. Bolluk yaşanan dönemlerde fiyatlar sürekli düşmüştür. Ürün pek çok yerde köylünün elinde kalmıştır. Örneğin Çine’de 1948 yılı tarım sezonunda üreticinin elinde 4000 balya tütün kalmıştır. Bu sıkça tekrarlanan bir tablo olmuştur.¹⁹⁴ Bazen de mahsulün kıt olduğu dönemlerde ülke, tarım ürünlerini depolama alt yapısına sahip olmadığı için mahsul tedarikinde ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Ülkede bolluk da kıtlık da dert olmuştur. Özellikle hububat mahsulünün azlığı kıtlık tehlikesi doğurmuştur. 1948 yılında Türkiye, hububat sezonunun kötü geçmesi üzerine ABD, Kanada ve Avustralya’dan 30.000 ton buğday satın almıştır. Durumun acilliği nedeniyle ABD hemen buğday sevkıyatına başlamıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi genel müdürü hububat tarımının Türkiye’de iklime bağlı olduğunu, ürünün bol olduğu yıllar da bile kıtlık olabileceğini çünkü Türkiye’nin bu vakte kadar hububatı saklayabileceği silolara sahip olamadığını, Toprak Mahsulleri Ofisi’nin bundan sonraki öncelikli hedefi’nin silolar inşa etmek olduğunu söylemiştir.¹⁹⁵

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de en önemli sorunlardan birisi köylünün topraksız ve arazilerin pek çoğunun tapusuz olmasıydı. Buna en güzel örnek Karacasu ilçesinin durumudur. 1946 senesi itibarıyla Aydın Karacasu’da gayrimenkullerin % 70’i tapusuzdur. Arazi satışları genelde tapu tescili olmadan sözlü, yada alıcı ile satıcı arasında hazırlanan bir tutanakla; bazen de noter tasdikiyle yapılmıştır. 1946’lı yıllarda kimi arazilerden kadastro dahi geçmemiştir. Arazisini tapulandırmak isteyen köylü

¹⁹² Anadolu, 24 Ekim 1947.

¹⁹³ Demokrat İzmir, 7 Aralık 1949.

¹⁹⁴ Anadolu, 19 Mart 1948.

¹⁹⁵ Anadolu, 1 Mayıs 1948.

bürokrasiden yılmıştır.¹⁹⁶ Arazi anlaşmazlıkları çoğalıp ve mahkemeler bunlarla ilgili karar vermede zorlanınca, özellikle CHP kongrelerinde hükümete tapulandırma çalışmalarının hızlandırılmasıyla ilgili bir baskı gelmiştir. Bu baskıyla birlikte Aydın'da araziye tapulandırma işlerine önem verilmeye başlanmıştır. Ancak tapulandırma işlemleri gerektiği hızla tamamlanamadığı ve insanların arazi satışlarını tapu dairesine gelerek yapma alışkanlığı henüz sağlanamadığından bununla ilgili sorunlar yaşanmaya bir süre daha devam etmiştir.¹⁹⁷

II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle tarımda kalkınma hamleleri tekrar hızlanmıştır. Tarım modernleştirilmeye çalışılırken, bu sektör üzerindeki ağır vergi ve kısıtlamaların kaldırılmasına başlanmıştır.^(*) Topraksız köylüye, toprak dağıtmaya çalışılmıştır. Devlet, hazine arazileri içerisinde kalan delicelikleri (ıslah edilmemiş zeytinlik), imar edilmesi koşuluyla köylüye dağıtmıştır. Aydın'da tarımda kalkınma hamleleri daha çok pamuk ekimi ve zeytincilikte kendini göstermiştir. Tarım Bakanlığı zeytinciliği geliştirmek için Aydın'da Zeytin Bakım ve Geliştirme İstasyonu'nu kurmuştur.^(**) 1946 senesi sonu itibariyle Aydın ilindeki zeytincilikle ilgili istatistikler şöyledir:

Tablo 2.14: Zeytin Ağacı Sayısı

Zeytin Ağacı Varlığı	
Yerleşim Yeri	Zeytin Ağacı Miktarı
Aydın Merkez	1.595.870
Bozdoğan	278.000
Çine	1.336.536
Karacasu	25.000
Koçarlı	710.468
Nazilli	852.000
Söke	652.500
TOPLAM	5.460.374

¹⁹⁶ BCA, 490.1/233.918.2.

¹⁹⁷ Anadolu, 25 Eylül 1948. Tarım Kredi Kooperatifleri'nin tapusuz araziye sahip köylülerin kredi işlemlerini zorlaştırması sonucunda arazisini tapulandıran köylü sayısında büyük artış olmuştur. Bu süreçte arazi anlaşmazlıkları olduğu için konuyla ilgili mahkeme sayılarında bir artış olmuştur (Anadolu, 16 Ocak 1949).

^(*) Zeytinden alınan muamele vergisi bu dönemde kaldırılmıştır.

^(**) Bu kurumun düzenlemiş olduğu fenni budama ve aşılama kursları rağbet görmüştür. Zeytinciğimiz söz konusu dönemde önemli bir gelişme göstermiştir. 1942 yılındaki şiddetli soğuklar zeytin ağaçlarını olumsuz etkilemiştir. Bunun zararlarının atılmasında bu kursların faydası görülmüştür.

Tablo 2.15: Dağıtılan Delicelik Miktarı

Köylüye Dağıtılan ve Tapulandırılan Devlete Ait Delicelikler		
Yıllar	Arazi Miktarı(Dekar)	Kaç Kişiye Dağıtıldığı
1944	2.156	67
1945	2.069	92
1946	5.824	185
TOPLAM	10.044	344

Tabloda II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle Aydın ilinde halka dağıtılan deliceliklerin yüzölçümü açısından 3 kat arttığı açıkça görülebilir. Kendisine imar edilmek üzere delicelik dağıtılan kişi sayısı ise neredeyse 6 kat artmıştır.

Tablo 2.16: Zeytin Üretimi

1946 Yılında Aydın İlindeki Zeytin Üretimi	
Yerleşim Yeri	Zeytin Miktarı(Kilogram)
Aydın Merkez	5.695.000
Bozdoğan	410.000
Çine	2.297.340
Karacasu	91.000
Koçarlı	1.777.290
Nazilli	3.200.000
Söke	1.200.000
TOPLAM	15.345.630

1946 yılı toplam zeytin üretiminin 12.134.630 kilosunun yağı sıkılmıştır. Geri kalan ise salamura olarak değerlendirilmiştir. Aydın'da prina maddesi Kuşadası'na gönderilmekteydi. 1946 yılında Aydın'da bir prina işletmesi açılmıştır. Aynı zamanda Umurlu'da vakıflara ait zeytin işleme fabrikasına prina makinelerinin konulmasına karar verilmiştir. Ortaklar'da ise özel şahsa ait bir prina fabrikasının açılmak üzere olduğu dönemin basınına yansıyan haberlerden birisi olmuştur. Prina fabrikasının makineleri 1947 yılının başlarında Avrupa ülkelerine ısmarlanmıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Anadolu, 9 Şubat 1947.

Tablo 2.17: Zeytinyağı Fabrikaları

1947 Yılı Aydın İlindeki Mevcut Zeytinyağı Fabrikaları	
Yerleşim Yeri	Adedi
Aydın- Merkez/Beşi Bucaklarda	11
Çine/Biri Karpuzlu'da	2
Koçarlı/ Biri Dedeköy'de	3
Nazilli/Yedisi Bucaklarda	8
Söke/ Beşi Bağarası'nda	8
TOPLAM	32

Tablo 2.17: Yağhaneler

Yağhaneler	
Yerleşim Yeri	Adedi
Aydın Merkez	24
Çine	16
Koçarlı	5
Nazilli	1
Söke	10
TOPLAM	56

Tablo 2.18: Şarap kınalar

Şarap kınalar	
Yerleşim Yeri	Adedi
Aydın Merkez	2.475
Çine	1.571
Koçarlı	527
Nazilli	1.655
Söke	500
Bozdoğan	698

Batı Anadolu'da Antik Çağlardan beri zeytinyağı önemli bir tarımsal mamul olmuştur. Çok partili yaşama geçiş sürecinde ise Türkiye'nin ihraç ettiği mamuller arasında zeytinyağı oldukça önemli bir paya sahipti. II. Dünya Savaşı

nedeniyle zeytincilik sektöründe önemli sorunlar yaşanmıştı. Bu durum, halkın geçim sıkıntısına düşmesine neden olmuştur. Demokrat Parti, Aydın'daki propaganda çalışmalarında zeytincilikte yaşanan sorunları sürekli dile getirmiştir. Bu pratik propaganda çalışması halk nezdinde oldukça etkili olmuştur. Çünkü zeytin Aydın ili köylerinde yaşamın ta kendisiydi. Öyle ki çocuğunu evlendirmek ya da sünnet ettirmek isteyen çiftçi zeytin hasadını beklemekteydi.

Tablo 2.19: Zeytinyağı Üretimi

1947 Yılı Aydındaki Zeytinyağı ve Yağhanelerin Toplam Yağ Üretimi	
Zeytin Yağı üretim Yerleri	Miktar/Kilogram
Fabrikalar	1.592.028
Yağhaneler	1.028.276
Şarap kınalar	617.036
TOPLAM	3.597.340

Yağhaneler ve şarap kınalar genelde teknelerde ayakla yağ sıkılan yerlerdir. Buna rağmen fabrikalarda sıkılan yağ miktarı ile yağhane ve şarap kınalarda sıkılan yağ miktarı arasında derin bir fark görülmemiştir.

Tablo 2.20: Sabun Üreten İşletmeler

1947 Yılı Sabun Fabrika ve İmalathaneleri Sayısı¹⁹⁹		
Yerleşim yeri	Sabun Fabrikası	İmalathane
Aydın Merkez	2	8
Nazilli	1	5
Söke	2	0
Koçarlı	1	0

¹⁹⁹ Anadolu, 4 Mart 1947.

Tablo 2.21: Zeytin Ağacı Sayısı

Yıl	Zeytin Ağaç Sayısı
1946	5.460.374
1947	5.494.770
1948	5.523.350
1949	5.579.350

II. Dünya Savaşı sonrasında her geçen sene Aydın'da zeytin ağacı sayısında bir artış gözlenmiştir. 1946'da 5.490.374 olan ağaç sayısı, 1949'da 5.579.350'ye ulaşmıştır.

Tablo 2.22: 1949 Yılında İlçeler Göre Zeytin Ağacı Sayısı

İlçe Adı ²⁰⁰	Zeytin Ağacı Sayısı
Aydın Merkez	1.595.870
Bozdoğan	279.000
Çine	1.339.000
Germencik	74.380
Karacasu	6.200
Nazilli	863.700
Söke	700.000
TOPLAM	5.579.350

Çok partili yaşama geçiş sürecinde Orman Kanunu ile Tarım Kanunu arasındaki çelişkiler zeytin varlığının 3–4 misli birden artmasını engellemiştir. Kimi delicelikler, orman içerisinde gösterilmiştir. Yine köylüye ıslah edilme şartıyla hibe edilen deliceliklerin sınırlarının net tespiti yapılamadığından köylüler ile orman daireleri arasında deliceliklerin ıslahı konusunda sürekli sorun çıkmıştır. Kimi delicelikler, Aydın'da odun fiyatlarının yükselmesi üzerine, aşılınmayıp, köylü tarafından odunluk olarak değerlendirilmiş ve kesilen ağaçlar satılmıştır. Aydın ilinde hesaplanan 200.000 dönümlük delicelik sahasının sadece 12.000 dönümü köylüye dağıtılabilmektedir.²⁰¹ Ziraat

²⁰⁰ Anadolu, 3 Ekim 1949.

²⁰¹ Ancak söz konusu dönemde 12.000 dönümlük bir alanın dahi zeytinciliğe kazandırılması büyük bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

uzmanlarının tespitlerine göre zeytincilikle ilgili köylüden ya da kanundan yana hiçbir problem yaşanmasaydı zeytin üretimi konusunda en az on misli artış olabilecekti.

Türkiye’de iktidar, II. Dünya Savaşı sonrasında sanayi bitkilerinin üretimini artırmak için büyük bir çaba içerisinde girmiştir. Aydın ili için önem arz eden önemli bir ürün de pamuktur. Bunun için Nazilli’de Pamuk Araştırma Enstitüsü kurulmuştur. Bu kuruluşun, sanayide kullanılabilecek vasıflı pamuk üretimine yaptığı çalışmalarla çok büyük katkısı olmuştur. Bu kurum 1949 senesinde 42.762 kilo kaliteli pamuk tohumu dağıtmış ve bölgede tohum temin eden diğer istasyonların da açılmasına öncülük etmiştir.²⁰² 1949 senesine geldiğimizde yapılan çalışmalarla Aydın ilinde pamuk ekilen yerler mevcut tarım alanlarının %35’ine denk gelmiştir.²⁰³ Nazilli de ise Feslek regülâtöründen Kuyucak, Nazilli, Atça hattına uzanan bir sulama kanalının tamiri bitirilmiştir. Kanalin, Arpaz Köyü’ne oradan Pirlibey’e kadar uzatılması, Akçay kullanılarak Yenipazar’a kadar uzanan bir sulama sisteminin kurulması hükümet tarafından planlanmıştır. Söke ovasını taşkınlardan korumak için Menderes üzerindeki setler tamir ettirilmiştir. Yine selleri önlemek için Menderes’e dökülen derelerin ıslah çalışmaları başlatılmıştır.²⁰⁴ Ayrıca taşkınları önlemek için Allangüllü çayının suyunu Menderes’e boşaltacak kanal da Kasım 1948’de açılmıştır.²⁰⁵ Pamuk ziraatı için oldukça önemli Nazilli civarındaki su yolları yenilenecektir. Kimi su yolları Akçay’ın bir uzantısı olduğundan ve bu yenileme olayları Bozdoğan ilçesine bağlı köyleri de ilgilendirdiğinden iki ilçe kaymakamı bu konuyla ilgili ortak çalışmaya karar vermiştir.²⁰⁶ Aydın’da bir tohum temizleme atölyesi kurulmuştur. Bu atölye 1948 yılında 555.925 kilogram tohumluğu arındırmıştır.²⁰⁷ Yapılan çalışmalar sonucunda her geçen yıl pamuk ekilen arazi miktarında ve pamuk üretiminde bir artış olmuştur:

²⁰² Anadolu, 19 Aralık 1949.

²⁰³ Demokrat İzmir, 30 Nisan 1949.

²⁰⁴ Anadolu, 14 Mart 1947.

²⁰⁵ Demokrat İzmir, 16 Kasım 1948.

²⁰⁶ Anadolu, 29 Aralık 1948.

²⁰⁷ Anadolu, 13 Aralık 1948.

Tablo 2.23: Pamuk Ekilen Arazi

Pamuk Ekim Alanları		
İlçe	Yıl/Ekilen Alan(Hektar)	
Yıllar	1948	1949
Aydın Merkez	2.700	2.950
Germencik(Bir önceki yıl Aydın Merkez içerisinde değerlendirilmiştir.)	0	1.500
Bozdoğan	1.400	1.480
Çine	150	210
Karacasu	600	2.300
Koçarlı	2.200	3.000
Nazilli	6.000	7.500
Söke	1.500	6.500
TOPLAM	14.550	25.646

Pamuk ekim alanları artarken hem sulama, hem tarımda makineleşme sebebiyle dekar başına alınan pamuk miktarında % 20-30'luk bir verim artışı olmuştur.²⁰⁸ 1948 yılında Aydın ilinde her biri 200 kilo olan 30 bin balya pamuk üretilmiştir. 1949 yılında ise 55–60 bin balya pamuk üretimi beklenmiştir. Bu tahmin büyük ölçüde tutmuştur. Pamuk fiyatında ise geçen yıla göre çok az bir düşme olmuştur. Örneğin 1948 yılında mahliç pamuğun fiyatı kilo başına 254 kuruş iken 1949'da 251 kuruşta kalmıştır.²⁰⁹

Pamuk üretiminin artışında tarımda makineleşme etkili olmuştur. Aydın ovasında 70 traktör pamuk ziraatının hizmetine sokulmuştur. Ovada 10–15 su motoru da çalışmaktadır. Bu yüzden pamuk tarımı her geçen gün iyileşmiştir.²¹⁰ Aydınli çiftçiler Marshall yardımı çerçevesinde Aydın ovası için 144 traktör, 445 çeşitli tarım makinelerinin sağlanabilmesi için gerekli resmi teşebbüslerde bulunmuşlardır.²¹¹ Ancak tarımda makineleşme Aydın'da büyük ekonomik kazanç sağlayan meyan kökü ticaretinin yavaş yavaş tarihe karışmasına da neden olmuştur. Her yıl Orta Anadolu'dan binlerce kişi kış aylarında Aydın ovasına meyan kökü kazmak için geliyordu. 1948 yılı

²⁰⁸ Anadolu, 26 Ağustos 1949.

²⁰⁹ Anadolu, 9 Kasım 1949.

²¹⁰ Anadolu, 15 Ağustos 1948.

²¹¹ Anadolu, 27 Nisan 1949.

itibariyle Aydın ilinde ortalama 9.000 tonluk meyan kökü üretimi mevcuttu. Bunun 8000 tonunu Forbes Şirketi; geri kalan kısmını diğer şirketler satın alıyordu. Forbes Şirketi'nin Söke ve Aydın'da iki tane meyan kökünü presleyen fabrikası vardı ve bu fabrikalarda pek çok işçi çalışıyordu. Meyan kökü II. Dünya Savaşı öncesinde kilosu 1,5–1,175 kuruşa satın alınırken, bu fiyat üretimin düşmesi sonucu 1948 yılında kilosu 6,5 kuruşa kadar çıkmıştır.²¹² Traktör ova yüzeyine girdikçe meyan kökü tarih olmuştur.

Tarımda kalkınmayı sağlamak ve Türkiye'yi feodal yapıdan kurtarmak için Toprak Reformu Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunun uygulanışı sonucu istenen amaca ulaşılamamıştır. Ancak bu kanunun uygulama safhasında Aydın ayağında önemli gelişmeler olmuştur. Nazilli'nin Kuyucak Bucağı'nda 1600 dekarlık Mali Paşa Çiftliği köylüye toprak edindirme kanunu çerçevesinde dağıtmaya başlanmıştır. Bununla ilgili burada kurulan komisyona 360 aile müracaat etmiştir. Aile başına 20'şer dekar arazi verildiğinden, komisyon en fakir ailelerden başlamak üzere toprak dağıtımına başlamıştır. Araziler her müracaat edene verilmemiştir. Yine aynı kanun çerçevesinde Nazilli'nin Bucak köyü civarındaki 70 bin dekar arazi ve 15 bin dekar ormanlık alana sahip başka bir bölge²¹³ ile Söke'de Atburgazı ve Kumburgazı köylerinde hazineye ait 25 bin dönüm arazi topraksız köylülere dağıtılmıştır.²¹⁴

Köylünün desteklenmesi gerçekten bu dönemde önemli bir konu olmuştur. Ziraat Bankası kanalıyla tütün üreticisine ödenen avans uygulaması kaldırılınca Söke civarında köylülerin tefecilerin eline düşme riski ortaya çıkmıştır.²¹⁵ Köylüyü topraklandırma projeleri çoğu zaman kesintiye uğramıştır. Çünkü kendisine toprak verilen köylü bir müddet sonra bu toprağı işleyecek finansal güce sahip olmadığı için toprağını tekrar satışa çıkarmıştır. Bu açıdan tarımın finanse edilmesi için Aydın ilinde pek çok kooperatif ve kurum faaliyet göstermiştir. Bu kooperatifler faaliyetleriyle çiftçiye kolay üretim kredisi imkanı ve tarım ürünlerinin değeri üzerinden satılabilmesini sağlamış; çiftçiye sermaye sahibi yapmış; iktisadi konularda eğitmiş ve Türk köylüsünü komisyoncu ya da tefecilerin elinden kurtarmıştır.²¹⁶ 1946 senesinde Aydın'da Ziraat Bankası'nın desteklediği 14 tarım kredi kooperatifi bulunmaktaydı.

²¹² Anadolu, 5 Aralık 1948.

²¹³ Anadolu, 18 Temmuz 1948.

²¹⁴ Anadolu, 4 Eylül 1948.

²¹⁵ Anadolu, 15 Ağustos 1948.

²¹⁶ Anadolu, 18 Nisan 1947.

Ortaklar, Germencik, Köşk, Koçarlı, Aydın Merkez, Dalama, Gölhisar, İncirliova, Umurlu, Bıyıklı, Ömerbeyli, Cincin, Üzümlü, Hızırbeyli kooperatiflerin bulundukları yerlerdi. Bu kooperatiflerin toplam 6.254 ortağı vardı. Bu kooperatifler 1946 yılında 37.747 lira kar etmiştir. Bu kooperatifleri finanse eden Ziraat Bankası faiz oranını % 6'dan % 5'e çekmiştir. Yine yardım miktarlarını da arttırmıştır.²¹⁷ Bu kooperatiflerin sayısı 1 yıl sonra 16'ya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'yla ciddi sarsıntı yaşayan kooperatifler yıl yıl gelişen bir performans sergilemiştir.

Tablo 2.24: Tarım Kooperatifleri

Aydın Ziraat Bankasına Bağlı Çalışan 16 Tarım Kredi Kooperatifinin Gelişen Performansı²¹⁸		
	1947 yılı	1948 yılı
Ortak sayısı	6.768	6.947
Sermayeleri Toplamı	25.409/TL	427.275/TL
Verdiği Kredi Miktarı	3.362.837/TL	3.364.481/TL

Aydın ilinde tarımsal ürünlerin en büyük belası olan çekirgelerle Amerika'dan getirilen alev makineleriyle mücadeleye edilmiştir.²¹⁹ Tarım Bakanlığı'nın direktifiyle mücadele Aydın, Koçarlı, Milas, Muğla ve Yatağan'da ortak bir çalışmayla yürütülmüştür.²²⁰ Bu direktif çerçevesinde sadece çekirgeyle değil karga, domuz gibi zararlılarla da mücadele edilmiştir.²²¹

Zirai Donatım Kurumu aracılığıyla uzun vadeli ödeme imkânlarıyla çiftçiye tarım makineleri sağlanmıştır. Böylece tarımda makineleşme faaliyetleri hız kazanmıştır.²²² II. Dünya Savaşı sonrası tarım üzerindeki sıkı ekonomik önlemler

²¹⁷ Anadolu, 18 Nisan 1947. Bu kooperatifler çiftçinin hemen her sorunuyla ilgilenmişlerdir. Örneğin, Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Nazilli'de pamuk ziraatının sulama sorununu çözmek için ovaya 4 adet sulama türbini yerleştirmiştir (Anadolu, 18 Temmuz 1948).

²¹⁸ Anadolu, 5 Aralık 1948.

²¹⁹ Anadolu, 23 Nisan 1949.

²²⁰ Anadolu, 23 Nisan 1949.

²²¹ Anadolu, 29 Nisan 1949.

²²² Anadolu, 30 Eylül 1946.

kaldırılmış ve tarım ürünlerinin ihracına tekrar izin verilmiştir. Bununla ilgili çiftçiye pazar bulunulmasına çalışılmıştır. Bu nedenle henüz 1950 yılına gelmeden Aydın'da incir ve pamuk alımlarında Tariş ve hükümetin ortak çalışması sonucu çiftçiye ödenen ücretlerde % 35'lere varan artış olmuştur.²²³ Çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın'da yaşayan halkın büyük çoğunluğu köy ya da kırsal alanda yaşıyordu. Bu nedenle uygulanan tarımsal politikalar birinci derecede halkın siyasi tercihinin ortaya çıkmasında etkili olmuş; çok partili yaşama geçiş sürecinde iktidar da muhalefet de köylüyü memnun edecek söylemler peşinde koşmuştur.

2.1.6. Aydın İlinde Sağlık Durumu

II. Dünya Savaşı Türkiye'de etkisini önce ülke ekonomisinde göstermiştir. Bu durum, diğer hizmet sektörlerini hızla etkilemiştir. Gıda yokluğuna bağlı olarak ülkede hastalıklar hızla artmıştır. İçme suyunun sağlıklı şekilde temin edilememesi tifo, kolera ve dizanteri vakalarını artmıştır. Bu tür vakalar yoksul kesimlerde daha yaygın görülmüştür. Yoksul kesim ilaç temini konusunda zorluklar yaşamıştır. Sıtma, verem ülkede görülen diğer yaygın hastalıklar olmuştur. Bulaşıcı olan verem, uygun sağlık koşullarına sahip olmayan ve açlık sınırına gelmiş ülkenin neredeyse tamamını etkisi altına almıştır.

II. Dünya Savaşı sırasında Aydın ilinde sıtma, verem gibi hastalıklar yaygın olarak görülmüştür. Bu hastalıkların önlenmesiyle ilgili başlangıçta birtakım sorunlar yaşanmıştır. Hastalıklarla daha etkin mücadele etmek için kurslar açılmıştır. 1946 yılı Mart'ında Aydın'da açılan sıtma ile savaş kursuna 95 kişi katılmıştır. Kurs katılan kişiler uzak köylerden gelmiş ve kendi masraflarını kendileri karşılamışlardır. Kurs sonunda yapılan sınavda 62 kişi başarılı olmuştur. Ancak konu acil olmasına rağmen ekonomik yetersizlikten dolayı ilgili kişilerin bir türlü tayinleri yapılamamıştır.²²⁴ Demokrat İzmir gazetesinin yazdığına göre hastalıklarla mücadelede çoğu zaman yetersiz kalınmıştır. Aydın ilinin Çine ilçesinde sıtmadan halk kırılmıştır. Halk ilacını parasıyla satın almak zorunda kalmıştır. Batakliklar kurutulamamıştır. Mahalle araları ve evlerin önü çamurdan geçilmeyen Çineler, konuyla ilgili olarak Bakanlığa birçok defa şikâyetle bulunmuşlar, ancak bir sonuç alamamışlardır.²²⁵ 1946 yılında Aydın'da

²²³ Anadolu, 26 Eylül 1946.

²²⁴ Demokrat İzmir, 11 Temmuz 1946.

²²⁵ Demokrat İzmir, 26 Eylül 1947.

yapılan CHP ilçe kongrelerine ve il kongresine, sağlık hizmetleriyle ilgili yapılan tartışmalar ve istekler damgasını vurmuştur. Konuyla ilgili yapılan tartışmalar, istek ve öneriler zabta geçirilip gereği yapılması için CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilmiştir.

Bu tartışma ve isteklerden bazıları şunlardır:

—Doğumla ilgili acil durumlarda köylü Aydın'a gelinceye kadar bebek yâda anne kaybedilmektedir. Germencik bucağına bir doğum evinin açılması sağlanmalıdır.

—Büyük köylerde dahi ebe bulunmamaktadır. Bunlardan bir tanesi Köşk'ün Başçayır köyüdür. Buralara Ebe gönderilmesi sağlanmalıdır.

—Sağlık çalışanları tam olarak görevlerini yerine getirmemektedir. Bunların köyleri sık sık gezerek halkın sağlığıyla daha çok ilgilenmeleri sağlanmalıdır.

—Koçarlı ve Karacasu'ya bağlı köylerde vatandaşlar, sağlık çalışanlarını köylerinde daha çok görmek istemektedir. Gezici sağlık memurları, bu köylere yılda bir kez uğramaktadır. Bunların, 15 günde bir köyleri dolaşmaları temin edilmelidir.

—Akköy, Kuyucak bucaklarına ebe ve sağlık memuru gönderilmelidir.

—Memleket Hastanesi'nde röntgen çekilmesi gereken hastalar oldukça çok uzun zaman beklemektedir. Bunun çabuklaştırılması sağlanmalıdır.

—Pek çok yerde hasta nakledecek otomobil yoktur.

—Germencik Bozköy, Karacasu'ya bağlı Dikmen, Geyre, Kepre köyleri, Nazilli'ye bağlı Aşağıavra köylerinde sıtma hortlamıştır. Bu yerler Sıtma Savaş Bölgesi'ne dâhil edilmelidir.

—Sıtmalı hastaların, muayene ve tedavi işlemleri uzun sürmektedir. Hastalar acı çekmektedir. Bu sürelerin kısaltılması temin edilmelidir.

—Çakırbeyli Köyü'ndeki Karagöl sıtma kaynağı olduğundan kurutulmalıdır.

—Sıtmayla mücadele için açılan pek çok kanalın bakımı yapılmamaktadır.²²⁶

Büyük Menderes vadisinde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında en önemli hastalık tartışmasız sıtma idi. Sıtmanın en yaygın olarak görüldüğü yer ise Köşk olmuştur. Bu nedenle "Köşk'ün kuşlarını bile sıtma tutar." sözü darb-ı mesel haline gelmiştir. Bu bölgede yaşayan her bir vatandaşın hayatlarında en az bir defa sıtmaya tutulduğu söylenebilir. Bataklıkları Menderes nehrine dikey olarak akmakta olan çaylar oluşturuyordu. Bunlar sıtmaya neden olan sivrisinek yuvaları idi. Gerek II. Dünya Savaşı'nın bitmesinin yarattığı olumlu etki ve gerekse çok partili yaşama geçişin verdiği

²²⁶ BCA, 490.1/233.718.2.

rekabetle Aydın ilinde pek çok konuda olduğu gibi sağlık alanında da hızla nispi bir iyileşme sağlanmıştır. Sağlık Bakanlığı sıtmanın kökünü kazımak için ülkeyi sıtmayla savaş bölgelerine ayırmıştır. Bunlardan bir tanesi Aydın-Denizli-Muğla Sıtma Savaş Bölgesi olmuştur. Daha sonra bu bölge, sıtmayla daha iyi mücadele yapılabilmesi için Aydın-Denizli Sıtmayla Savaş Bölgesi şeklinde daraltılmıştır. Sıtmayla Savaş Bölge Müdürlükleri bir yandan sıtma hastalarını tedavi etmeye çalışırken, bir yandan da bataklıkları kurutmaya çalışmıştır. Aydın Merkez Çeştepe, Tepecik, Hızırbeyli, Gümüş, Karahayıt köylerinde; Nazilli, Söke ve Bozdoğan'a bağlı köylerde; Denizli ilinin Çivril ve Acıpayam ilçelerinde 1945 yılında toplam 29.535 metre kanal ve arık açılmış; 17.912.512 metre karelik bataklık ve su birikintisi kurutulmuştur. 1946 yılında bataklık kurutma ve kanal açma çalışmalarının daha iyi yürütülebilmesi için Sağlık Bakanlığı bölgeye bir yüksek mühendis göndermiştir. Bu mühendis sıtma ile savaşta görevli doktorlarla koordineli çalışmıştır. Bataklık kurutma çalışmaları, Sağlık Bakanlığı kanalıyla yürütülmüş ve kurutulan yerler tarım arazisi olarak köylüye dağıtılmıştır. Zaman zaman bataklık kurutma işlerine yerel kuruluşlar da katılmıştır. Örneğin Nazilli'de Basma Fabrikası'na yakın bataklıklar, burada çalışan işçilerin sağlıklarını tehdit edince fabrika işçileri ve Nazilli Belediyesi tarafından ortaklaşa bu bataklıkların kurutulmasına çalışılmıştır. Bayındırlık Bakanlığı da Menderes Nehri'ne dikey olarak akmakta olan dere yataklarını ıslah etmiştir.²²⁷

1942–1945 yılları arasında Nazilli Basma Fabrikası'nda ciddi verim düşüklüğü yaşanmıştır. Uzun vadede, fabrikadaki verim düşüklüğü'ne işçilerin sık sık sıtmaya tutulmasının neden olduğu anlaşılmıştır. Bu yüzden 1946–1947 döneminde fabrikada sıtmayı önleme çabaları hızlanmıştır.²²⁸ Fabrika çevresinde yer alan tüm bataklıklar işçiler tarafından kurutulmuştur. Bu, Nazilli'de halk sağlığına da olumlu katkı yapmıştır. Sıtma ile mücadele için Aydın Merkez, Bozdoğan, Çine, Karacasu, Nazilli, Söke ilçeleriyle beraber Bağarası Bucağı'nda olmak üzere 7 tane sıtmayla mücadele hekimliği oluşturulmuştur.

1945 yılının sonuna kadar Aydın ilinde toplam 10.575.714 metre kare bataklık kurutulmuş, 38.542 metre kare çukur doldurulmuştur. 590.046 metre uzunluğundaki arık ile 101.336 m. uzunluğundaki kanal temizlettirilmiş; 71.652 m. arık ile 61.436 m.

²²⁷ Anadolu, 11 Ekim 1946.

²²⁸ Anadolu, 1 Eylül 1947.

uzunluğundaki kanal yeniden açılmıştır. Su baskınlarını önlemek için 1.300 m. set ile 6 bent yaptırılmıştır. 8.084 adet çeşme ve bunların suyolları ıslah edilmiş ve 46 kuyu kapattırılmıştır. 65.000 metre karelik alan mazotlanmış; 60.418 metre karelik sazlık temizlettirilmiştir. 530.523 metre karelik gölcüğün suları boşaltılmıştır. Sıtmayla mücadele için kurulan seyyar hastaneye başvuran her sıtmalı hasta kabul edilmiştir.²²⁹ Bozdoğan'da sıtma vakalarında artış görülünce, bölgeye bir doktor atanmıştır. Bu doktor 52.450 hastayı görmüş ve 200.000 ataprin dağıtmıştır. 50.000 metre karelik su tutan bölgeler bu doktorun gözetiminde mazotlanmıştır. Böylece sıtmanın önüne geçilmiştir. Halk şükranlarını bakanlığa telgrafla bildirmiştir.²³⁰

1947 yılında yapılan çok büyük mücadelelerle sıtma vakaları sonucunda dalak büyümesi hastalığına yakalananların oranı %3'e düşürülmüştür.²³¹ Fakat bu gelişme yeterli görülmemiş, çalışmaların hızla devamına karar verilmiştir. Sağlık Bakanlığı'nın yardımı ile Sıtma Savaş Bölge Müdürlüğünce Germencik Turanlar Köyü'nde inşa edilen 4 km.lik kurutma kanalı törenle açılmıştır.²³² Söz konusu kanalla 5000 hektar arazinin kurutulması amaçlanmıştır.²³³ 1947 yılında İzmir'e bağlı Kuşadası, Aydın Sıtma Savaş Bölgesi içine alınmıştır. 1947'de kurutulan bataklıkların metre karesinde düşüş yaşanmıştır. Ancak bu durum, çalışmaların yetersizliğinden değil, kurutulacak bataklıkların oran olarak azalması sonucu ortaya çıkmıştır. Örneğin bu dönemde Dalama Bucağı'nda yapılan çalışmalar sonucunda sıtma sorunu tamamen bitirilmiştir. Halkevi başkanı ve sıtma savaş doktoru Şakir Saraçoğlu'nun yapılan çalışmalara büyük katkısı olmuştur.²³⁴ Aynı yıl içerisinde yapılan çalışmalar sonucu Bafa Gölü sivrisinek yuvası ve sıtma kaynağı olmaktan kurtarılmıştır.²³⁵ Germencik ilçesinde DDT kullanılarak sıtmayla mücadele edilmiştir. Uzunkum Köyü civarındaki mevcut azmak, 3 km. kanal açılarak kurutulmuştur. 3000 dönümlük arazi böylece ekilebilir hale getirilmiştir. Alangüllü çayı taşıdığı zaman Kara, Turan, Reis köyleri arazisini bataklık haline getirmekte ve bazen sel suları Turan Köyü'nü istila ederek pek çok evin yıkılmasına neden oluyordu. Çayın ıslahı ve temizlenmesi çalışmalarına 1948 yılı bahar

²²⁹ Anadolu, 21 Ocak 1946.

²³⁰ Anadolu, 24 Ocak 1947.

²³¹ Cumhuriyetin 50. yılında Aydın (1973), Aydın Valiliği, s.207.

²³² Demokrat İzmir, 16 Kasım 1948.

²³³ Demokrat İzmir, 25 Kasım 1949.

²³⁴ Anadolu, 3 Ekim 1947.

²³⁵ BCA, 490.1/824.261.1. Aydın Gazetesi, 25.03.1947.

aylarında başlanmıştır. Böylece bölgede 4000 bin dönüm arazi tarıma kazandırılırken, bu bölgenin sıtmadan kurtarılacağı yetkililer tarafından ifade edilmiştir.²³⁶

Tablo 2.25: Sıtmalı Hasta Durumu

Yıl	Muayene Edilen Hasta Sayısı	Sıtma Teşhisi Konan Hasta Sayısı	Dalaklı Hasta Sayısı
1945	127.445	55.253	16.820
1946	129.618	50.604	26.526
1947	132.034	54.567	17.476
1948	125.766	38.445	10.317

Tablo 2.26: Sıtmayla Mücadele

Senesi	Sıtma Tedavisi İçin Verilen Kinin Sayısı	Sıtma Tedavisi İçin Verilen Atebrin Sayısı	Bataklıkları Kurutmak ve Sıtmayı Önlemek İçin Açılan Kanal Uzunluğu/Metre
1945	4.769	955.924	46.100
1946	8.569	1.260.025	17.537
1947	11.935	2.588.691	18.770
1948	13.229	2.272.696	16.115

1950 yılı için Nazilli'ye bağlı Pirlibey Köyü , Kuyucak, Aydın Merkez Ilıcabaşı ve Beyköy, Hocaoglu'nda kanal açma faaliyetleri projelendirilmiştir.²³⁷ Germencik Morali Köyü'nde bataklıklardan Menderes nehrine su verecek olan ve Genç Yılmaz kanalı Aydın, Söke ve Germencik'ten bu bölgeye gelenler ve etraftaki köylerin iştirakiyle açılmıştır. Kanal ile 8 bin dönüm arazinin bataklıktan kurtarılması hedeflenmiştir.²³⁸

Çok partili yaşama geçiş sürecinde yeniden yapılan yada onarılan sağlık kuruluşlarının sayısında bir artış olmuştur. 1950 yılının başında Aydın'da Veremle Savaş Derneği kurulmuştur. Açılışa takiben 2 gün içerisinde bu derneğe 3.099 lira bağış

²³⁶Anadolu, 9 Nisan 1948.

²³⁷Anadolu, 25 Eylül 1949.

²³⁸Anadolu, 16 Temmuz 1947.

yapılmıştır.²³⁹ Nazilli’de de Verem Savaş Derneği açılmıştır.²⁴⁰ Yine Nazilli’de yeni bir hastane yapılabilmesi için gerekli ihaleler yapılmıştır.²⁴¹ Söz konusu dönemde Türkiye’nin en büyük sorunlarından birisi çocuk ölümleri olmuştur. Bu ölümlerin Aydın il ölçeğinde azaltılması için Memleket Hastanesi bünyesinde 20 yataklı doğum ve çocuk ünitesi oluşturulmuştur.²⁴²

II. Dünya Savaşı sonrası Memleket Hastanesi, Aydın’da sağlık hizmetlerinin yürütüldüğü en büyük kurum olmuştur. Burada 8 uzman doktor görev yapmıştır. Hastane, 110 yatak kapasitesine sahip olmasına rağmen ödenek yetersizliğinden 70 yatak kapasitesi ile çalışmış ve asgari 4 uzman doktora daha ihtiyaç hissetmiştir. Dolayısıyla uzman doktor ihtiyacı duyulan hastane servislerinde ciddi sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Memleket Hastanesi’nin sahip olduğu 110 yatak tam anlamıyla değerlendirilse bile bu, nüfusu sürekli artan Aydın için yeterli değildi. 1947 yılı için en az 50 yataklığa daha ihtiyaç duyuluyordu. Veremli hastalar için ayrılmış 50 yatağın 40’ı ödenek yokluğundan boş tutulurken, bu sorunun da bir an evvel çözülmesi yetkililerden istenmiştir. Tüm olanaksız koşullara rağmen Aydın Memleket Hastanesi iyi hizmet üretmiş, günde ortalama 60 hastanın poliklinik muayenesini yapmıştır. 1932’den 1946 yılına kadar Memleket Hastanesi’nin hizmet üretimindeki artış aşağıdaki tablodan daha iyi anlaşılabilir.²⁴³

Tablo 2.27: Aydın Memleket Hastanesi

Yıl	Yatan Hasta Sayısı	Yapılan Ameliyat Sayısı
1932	2.250	520
1946	3.049	1.250

1947 yılında röntgen dairesine yeni cihazların alınması, bununla ilgili uygulama sayısını artırdığı gibi teşhis ve tedavi hizmetlerini de kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır. dış servisi de bulunan hastanede hekim olmadığından servis haftada 3 gün çalışmış ve

²³⁹ Anadolu, 18 Ocak 1950.

²⁴⁰ Anadolu, 5 Şubat 1950.

²⁴¹ Anadolu, 26 Mart 1947. Hastane’nin 150 bin liraya mal olması öngörülmüştür. Bunun 60 bin lirası halktan toplanan bağışlarla karşılanacaktır. Anadolu, 11 Kasım 1946.

²⁴² Uğur A. agt., s.250.

²⁴³ Anadolu, 13 Ağustos 1947.

yeterli ve kaliteli hizmet üretememiştir. Hastaneye acilen dış hekimi atanması istenmiştir.²⁴⁴ Aydın'da yapılan yatırım ve alınan önlemlerle sağlık hizmetlerinde hızla iyileşme kaydedilmiştir.

2.1.7. Aydın İlinde Eğitim Durumu

Cumhuriyet'in ilk yıllarında laik, ulusal, kamusal, zorunlu, karma, çağdaş bir eğitim anlayışı amaçlanmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, bu eğitim anlayışının hukuki alt yapısını oluşturmuştur. Halkevleri ve Köy Enstitüleri eğitim amaçlarına ulaşmanın araçları olmuşlardır. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte Türkiye'de eğitim alanında büyük atılımlar yapılmıştır. Örneğin 1923 yılından 1928 yılına kadar 4.770 olan ilkokul sayısı 6.060'a çıkmıştır. Bu rakam toprakları işgalden yeni kurtulmuş, kaynakları talan edilmiş bir ülke için oldukça büyüktür. Bu yatırımlar daha sonraki yıllarda da artarak devam etmiştir. Ancak eğitim yatırımları, II. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle neredeyse durma noktasına gelmiştir.²⁴⁵ Bu durum, ülke içinde çeşitli kentlerde olduğu gibi Aydın ilinde de ciddi eğitim sorunlarını beraberinde getirmiştir. Aydın'ın eğitim durumuyla ilgili yapılan değerlendirmelerde 1940 senesinden 1948'e kadar Aydın merkezde ilkokullarda sınıfların kalabalık olduğu ifade edilmiştir. CHP kongrelerinde Aydın merkeze en az dört tane daha ilkokulun acilen yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Yine bu kongrelerde kimi ilkokulların geçici binalarda hizmet vermesi eleştiri konusu olmuştur.²⁴⁶ Anadolu'nun en seçkin kentlerinden birisi olan Nazilli için söz konusu dönemle ilgili verilecek eğitim istatistiği karşılaşılan sorunları bize açıkça göstermektedir. 1946 yılı itibarıyla Nazilli'de kent merkezinde kız çocuklarının % 42'si, erkeklerin ise % 17'si; köylerdeyse kız çocuklarının % 51'i, erkeklerin % 21 okula devam etmemiştir. Diğer bir ifadeyle toplamda 5.789 kız çocuğundan sadece 2.985 kişisi ilkokula gidebilmiştir. 6.385 erkek çocuğunun 4.793'ü okula gidebilmiştir. Kızlarda okula gitmeme oranı % 49, erkeklerde ise % 25 olmuştur. Nazilli merkez ilçede 4, köylerde 35 olmak üzere toplam 39 tane okul eğitim-öğretim faaliyetini yürütüyordu. İlçeye bağlı 72 köyün yarısından fazlasında ilkokul yoktu. Nazilli'de mevcut bir ortaokulda okuyan 371 öğrencinin sadece 79'u kızdı. İlçede 1.795 kişi merkezde, 5.984 kişi köylerde olmak üzere toplam 5.984 öğrenci vardı. 36 öğretmen merkezde, 62 öğretmen değişik köylerde olmak üzere toplam öğretmen sayısı 98 idi.

²⁴⁴ Anadolu, 8 Mart 1948.

²⁴⁵ Öztürk Adil A. (1999) Türkiye Modern Eğitimin Gelişimi ve Aydın İli, s.57-71.

²⁴⁶ CHP Aydın İl Kongresi (3.12.1948) İlçe Kongrelerinden Gelen Dileklerin Özeti, s.1.

Her öğretmene ortalama 79 öğrenci düşüyordu.²⁴⁷ Aydın ilinin tamamında eğitim alanında benzer sorunlar yaşanmıştır. Örneğin incelediğimiz dönemde Aydın Merkez İlçe'ye bağlı Erbeyli Köyü demiryolu güzergâhında kalmasına rağmen 1933-1953 yılları arasında Erbeyli İlkokulu'na kaydolun toplam 692 öğrencinin sadece 150'si kız öğrenciydi. 104 öğrenci ise eğitimlerini tamamlayamadan okulu terk etmişlerdi. Erbeyli İlkokulu öğrenci kütüklerinde öğrenciler için *“evlendiğinden kaydı silindi, fakir olmasından dolayı aile kayıt sildirdi, göçmen olduklarından öğrencinin kaydı silindi.”* gibi ifadelerle sıkça rastlamak mümkündür.²⁴⁸ Kimi zaman yapılan okul binaları öğretmen yokluğundan zamanında açılmamış, açılış bir sonraki seneye ertelenmiştir. Muhalif gazeteler bu durumu öğretmen yokluğuna değil ekonomik sorunlara bağlamıştır.²⁴⁹ Çok partili yaşama geçiş sürecinde eğitim işleri sadece öğrenci ve bina boyutunda değil, eğitim çalışanları da ciddi sorunlar yaşamıştır. Öğretmenlerin maaş ve özlük sorunları en başta geliyordu. Bu nedenle Aydın'da görev yapan öğretmenler Milli Eğitim Bakanlığı'na açık mektup yazmış, sorunlarına çözüm bulunmasını istemişlerdir.²⁵⁰

Aydın ilinde okullaşma oranında gözle görülür değişim 1945–1950 yılları arasında gerçekleşmiştir. 1946 yılının başında dönemin Aydın Valisi Salim Gündoğan 4 yıl içerisinde okulsuz köy bırakmamayı amaçladıklarını söylemiştir.²⁵¹ Rüknettin Nasuhioğlu'nun Aydın valiliği döneminde eğitim sorunlarını çözmek için kendi başkanlığı'nda kaymakamlar, il süreli komisyon üyeleri, bayındırlık ve milli eğitim müdürleri, müfettiş ve memurları, gezici başöğretmenler ve köy muhtarlarının katıldıkları bir toplantı yapılmıştır. Bu ciddi çabalar sonucunda 1948 senesi itibariyle Aydın ilinde ilkokul sayısı 105'ten 205 ulaşmıştır. Aynı yıl itibariyle 64 okul ve 34 öğretmen evi (lojman) inşaatı ise devam etmekteydi. Bunların yanı sıra 20 öğretmen evi daha yapılması planlanmıştı. Bütün iyi niyetli girişimlere rağmen köy okullarının kadro eksikliği hayli fazlaydı. Bu eksikliği gidermek için 591.000 lira bakanlıktan yardım ödeneği istenmişti. 1948 yılı verilerine göre 248 köyde okul bulunmuyordu. Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerin bazılarının bu köylere gönderilmesiyle buralarda okul yapımının hızlanacağı düşünülmüş, çocuk sayısı 30'un altında olan köylere köy

²⁴⁷ Demokrat İzmir, 16 Mayıs 1946.

²⁴⁸ Aydın, İncirliova, Erbeyli İlköğretim Okulu, 1 ve 2 Numaralı Öğrenci Kütükleri (1933-1953).

²⁴⁹ Demokrat İzmir, 30 Ekim 1948.

²⁵⁰ Anadolu, 10 Eylül 1948.

²⁵¹ Anadolu, 2 Ocak 1946.

eğitmeni gönderilmesi planlanmıştır. 1943-1948 yılları arası Aydın ilinde okullu köylerin sayısı hızla artmıştır. Ancak sorunlar o kadar büyüktür ki Salim Gündoğan'ın valiliği dönemindeki eğitim yatırımları planı revize edilmiştir. Yeni yapılan planda 10 yıllık stratejiye göre 1957 senesine kadar Aydın ilinde okulsuz köy bırakılmaması hedeflenmiştir.²⁵² Okul durumu çok sıkışık olan Aydın merkezde İl Genel Meclisi 1950 senesi bütçesine ilkokul yapımı için 100 bin liralık bir ödenek koymuştur. Bu, kentte sevinçle karşılanmıştır.²⁵³ Aşağı Nazilli'den Yukarı Nazilli'ye öğrencilerin kış şartlarında okula gelmeleri güç olunca Aşağı Nazilli'de ayrı bir okul yaptırılmış, Sümerbank ve İl Özel İdaresi bu işin bitirilmesi için parasal kaynak sağlamıştır.²⁵⁴

Çok partili yaşama geçişte ilkokul yatırımları yanında orta eğitim yatırımlarına da büyük önem verilmiştir. 1948 yılında Aydın Lisesi ve Aydın Ticaret Lisesi açılmıştır. Aydın Lisesi, ilin ilk lisesi olma özelliğindedir.²⁵⁵ Aydın Lisesi'nin açılmasıyla azalmaya yüz tutan ortaokul talebesi yine artmaya başlamış ve Aydın kültürel açıdan ileri kentlerden biri haline gelmiştir. Aydın Lisesi, Ticaret Lisesi ve Kız Sanat Okulu'yla birlikte ilin üçüncü ve köklü bir okulu olmuştur. Aydın Lisesi sıkıntılı bir dönemde açıldığından bu durum, Cumhuriyet'in bir zaferi ve insanlarımızın iş yapma becerisi olarak algılanmıştır.²⁵⁶ Aydın Lisesi, 60 öğrenciyle eğitime başlamıştır. Aydın Halkevi 8 öğrenci kürsüsünü okula bağışlamış, tüm varlıklı kimseleri de Aydın Lisesi'ne katkı yapmaya çağırmıştır.²⁵⁷ 1943 yılında özel mahiyette açılan Söke Ortaokulu 1946 senesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. 1946 senesi itibarıyla bu okulda 30'u kız, 105'i erkek olmak üzere 135 öğrenci eğitim görmüştür. Bu okul öğrencileri tüm Sökelilerin takdirini kazanan faaliyetlerde bulunmuştur.²⁵⁸ Aynı dönem içerisinde Çine ilçesi tüm mülki erkânın katıldığı bir açılış töreniyle bir ortaokula kavuşmuştur.²⁵⁹ 1949-1950 eğitim yılında Karacasu ortaokulu açılacaktır. Okulun öğretmen kadrosu atanmıştır. Geçici olarak okul, bir ilkokul binasında hizmet verecektir.²⁶⁰ Kuşadası'nda da bir ortaokul açılmıştır. ²⁶¹ Koçarlı'da bir ortaokul

²⁵² Anadolu, 24 Mart 1948.

²⁵³ Anadolu, 30 Ocak 1950.

²⁵⁴ Anadolu, 7 Mart 1949.

²⁵⁵ Uğur A. agt., s.233.

²⁵⁶ Anadolu, 26 Eylül 1948.

²⁵⁷ Anadolu, 13 Ekim 1948.

²⁵⁸ Anadolu, 5 Ocak 1946.

²⁵⁹ Demokrat İzmir, 11 Ekim 1948.

²⁶⁰ Anadolu, 30 Ağustos 1949.

²⁶¹ Anadolu, 2 Ekim 1949. Bu okul öğretmen kadrosu geçici olarak ilkokul öğretmenlerinden oluşturulmuştur. Bu okula ait bina yapılması ise ekonomik sebeplerden dolayı kısa zamanda mümkün

yaptırılması için deve güreşi tertip edilmiştir. Buradan 4.500 lira gelir temin edilmiştir.²⁶² Nazilli Ortaokulunu sıkışıklıktan kurtarmak için 60 bin lira keşifle bu okula ek bir pavyon binası yaptırılmıştır.²⁶³ Ortaklar Köy Enstitüsü bünyesine 1949 senesi itibariyle 3 yeni bina daha kazandırılmıştır.²⁶⁴ Enstitü'nün kurulduğu saha bataklık, kıraç bir araziydi. Burası, tarım yapılabilecek bir şekle dönüştürülmüş ve köylüye örnek, modern bir irfan yuvası haline getirilmiştir. Enstitü çevresindeki sıtma tehlikesi de ortadan kaldırılmıştır. Öğrencilere işliklerde marangozluk demircilik, yapıcılık (inşaat), tarım alanlarında uygulamalı eğitim verilmiştir. Okula ait 3000 dekarlık arazinin 970 dekarında çiftçilik uygulamaları yapılmıştır. Okulun elindeki fazla arazinin ise köylüye dağıtılması düşünülmüştür. 1949–1950 eğitim-öğretim döneminde öğrenci sayısı 400'den 481'e; 18 olan kız öğrenci sayısı da 51'e ulaşmıştır.²⁶⁵

görülmeyince Tekel İdaresi'ne ait bir binayı Milli Eğitim istemiştir. Bunun üzerine iki kurum arasında çok büyük bir tartışma çıkmıştır (Anadolu, 13 Kasım 1949).

²⁶² Anadolu, 3 Şubat 1950.

²⁶³ Anadolu, 11 Kasım 1946.

²⁶⁴ Bunlardan bir tanesi 500 kişilik yemekhane salonudur. Bu yemekhane salonunun üst katı yatakhane olarak kullanılacaktır.

²⁶⁵ Anadolu, 18 Ocak 1950.

Tablo 2.28: Eğitim Durumu

Aydın İlinde İlkokul Düzeyinde Eğitim Durumu ²⁶⁶									
Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Erkek Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Mezun Erkek Öğrenci Sayısı	Mezun Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Mezun Öğrenci Sayısı	Okullaşma Oranı %
1935/1940	100	285	10,876	4,518	15,397	769	254	1023	16
1940/1945 II.Dünya Savaşı Dönemi	114	351	13,754	7,639	21,393	1273	425	1698	17.3
1945/1950 Çok Partili Yaşama Geçiş Dönemi	225	485	17,460	10,770	28,230	1,533	601	2,134	34.1
1950/1955 DP İktidarı Dönemi	276	673	21,134	15,201	36,335	2,248	1,240	3,488	10.4

II. Dünya Savaşı'yla durma noktasına gelen eğitim yatırımları, çok partili yaşama geçiş sürecinde tekrar ivme kazanmıştır. İktidar Partisi CHP, eğitim kurumlarını bu dönemde tekrar güçlendirmeye, daha yaygın ve çeşitle hale getirmeye çabalarırken, bir yandan da muhalefetin bu eğitim kurumlarına getirmiş olduğu eleştirilere cevap vermeye çalışmıştır. Yapılan çalışmalar halkın siyasi tercihinin ortaya çıkışında etkili olmuştur.

2.1.8. Aydın İlinde Belediye Hizmetleri

Belediyeler, sağlık alanından spor faaliyetlerine çok geniş bir alanda hizmet üretirler. Ancak bir ülkenin sağlık, eğitim, sosyal, ekonomik ana politikalarını belirleyen kurumlar değildir. Ama ürettikleri hizmet oranıyla halk sağlığını, halkın sosyal ve kültürel dokusunu direk etkilerler. Bu açıdan çok partili yaşama geçiş döneminde Aydın halkının sosyal ve kültürel yapısını daha net koymak için bu ildeki belediye hizmetlerine değinmek yararlı olacaktır. Belediye meclisleri ve başkanlarının seçimle belirlendiği göz önüne alınacak olursa belediyelerin ürettikleri ya da

²⁶⁶ Aydın İl Yıllığı (1973) s.83.

üretemedikleri hizmetler halkın yeni siyasi tercihlerinin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla bitirilmesiyle birlikte işgalci Yunan güçleri geriye yakılmış ve yıkılmış bir Aydın bırakmışlardır.²⁶⁷ Cumhuriyet ilan edildikten sonra belediyeler Aydın'ı yeniden imar etme konusunda yoğun bir çaba harcamışlardır. Örneğin Cumhuriyet Devri'nin ilk Aydın belediye başkanı olan Fuat Şahin Erilaçın döneminde kent planı ve haritası hazırlanmış ve bu plana göre arsa üretilip Aydınlılara dağıtılmıştır. Böylece kentin ilk dokusu ortaya çıkmıştır.²⁶⁸ Aydın ilinde belediyeler yaptıkları hizmetlerle işgalin izlerini büyük ölçüde silmişlerdir. Bu şekilde hızla hizmet üreten belediyelerin çalışmaları II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu zorluklar nedeniyle durma noktasına gelmiştir. Kereste pahalılığı, inşaat malzemelerinin yokluğu, çimento sıkıntısı kentteki imar faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Bu sıkıntılar, II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle bir süre daha devam etmiştir. Bu süreç, aynı zamanda Türkiye'de çok partili yaşama geçiş dönemine denk gelmiştir. 1940-1945 yılları arasında had safhada görülen belediyelerin hizmet sorunları, 1945'ten sonra tekrar iyileşmeye başlamıştır. Ancak yığılan sorunların çözülmesi için zamana ihtiyaç duyulmuştur.

Aydın Merkez İlçe:

Türkiye'de çok partili yaşama geçiş süreci başında yerel yönetimler ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Örneğin II. Dünya Savaşı'yla ortaya çıkan fiyat artışlarından vatandaş korumak isteyen Aydın Belediyesi'yle esnaf gurupları arasında kimi zaman sürtüşmeler çıkmıştır. Girdi fiyatlarındaki aşırı artışı ve kazanç vergisini göz önünde bulundurmadan belediye çoğu kez esnafın ürettiği mamuller için maliyetlerin altında fiyat belirlemiştir. Gazeteler, aynı zamanda belediyenin esnaf gurupları arasında adil davranmadığını iddia etmiştir.²⁶⁹ Aydın'da itfaiye teşkilatının ne kadar yetersiz olduğu Memleket Hastanesi'nde çıkan bir yangın sonucunda anlaşılmıştır. Bu yangın askeriye'nin yardımıyla söndürülebilmiştir.²⁷⁰ Aydın Belediyesi, kentin aydınlatılması için 119 liraya mal olan üçüncü bir elektrik motoru satın aldığı

²⁶⁷ Gökbel, A. (1964) Milli Mücadelede Aydın, s. 345.

²⁶⁸ Güneş, G. (2003) Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydın, s.239.

²⁶⁹ Demokrat İzmir, 21 Kasım 1946.

²⁷⁰ Demokrat İzmir, 31 Ekim 1947.

halde aydınlatma sorunu uzun süre çözülememiştir.²⁷¹ Elektrik motorlarının sık sık arızalanması nedeniyle kent genellikle ışıksız kalmıştır. İtalya'dan alınan elektrik motorlarının yedek parçası temin edilememiştir. Bunun üzerine devreye sokulan Sanat Okulu'nun elektrik motorlarından şehrin çok az bir kısmına elektrik verilebilmiştir.²⁷² Arızalanan elektrik motorları da günlerce tamir edilememiştir. Aydın kenti uzun süre ışıksız kalmıştır. Tek parti döneminin yöneticilerine karşı acımasız bir eleştiri politikası izleyen Demokrat İzmir gazetesi Aydın halkının Aydın Valisi ve Belediye Başkanı'nın Sanat Okulu'nun elektriğinden yararlandıkları için halkın derdini anlayamadıklarını ve bu nedenle konuyla ilgili istekli davranmadıklarını iddia etmiştir. Gazeteye göre bu dönemde Aydın'ın iki önemli sorunu olmuştur; ışıksızlık ve işsizlik.²⁷³

Yağmur yağdığı zaman Aydın'da caddelerin pek çoğu sular altında kalmıştır.²⁷⁴ Aydın'da kentin içinden geçen Tabakhane Deresi ıslah edilemediği için Orta, Tatar ve Cuma Mahalleri çoğu kez sel baskınına uğramıştır. Halk kazma kürekle sel sularının yönünü çevirmek için çoğu zaman kendisi mücadele etmek durumunda kalmıştır.²⁷⁵ Bunun yanında kentin içme suyu sıkıntısı uzun süre çözümlenememiştir. 1930 senesinden sonra Tabakhane Deresi kullanılarak yapılan sistemle Aydın kentine ilk kez su verilmeye başlanmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı'nın araya girmesiyle bu su, filtre edilmeden şehre verilmiştir. Bu sağlıksız su sevkıyatı 1956 yılına kadar sürmüştür.²⁷⁶

II. Dünya Savaşı'nın bitimine müteakip Aydın Belediyesi'nin vatandaşlara sunduğu hizmetlerde bir iyileşme görülmüştür. 1949 yılında Aydın Belediyesi daha iyi hizmet verebilmek için yeni binasına taşınmıştır. Şehir parkı içindeki eski bina kütüphane olarak düzenlenmiştir.²⁷⁷ Çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın Belediyesi'nin özellikle şehir içme suyunun sağlıklı bir şekilde temin edilmesi ve kentin aydınlatılması için tekrar büyük yatırımlar yaptığı görülmüştür. Yine İller Bankası'ndan Aydın Belediyesi'ne kentin imarı için 300.000 liralık tahsisat ayrılmıştır. Belediye bu parayla asri bir mezarlık, hal, zahire pazarı, kültür park ve belediye şehir gazinosu

²⁷¹ Demokrat İzmir, 18 Haziran 1947.

²⁷² Anadolu, 22Aralık 1948.

²⁷³ Demokrat İzmir, 8 Şubat 1949.

²⁷⁴ Demokrat İzmir, 29 Temmuz 1947.

²⁷⁵ Özden, Kadir. 1932 Bozdoğan Güvendik köyü doğumlu, 1940 yılından beri Aydın'da yaşıyor. Görüşme Tarihi: 22.10.2006.

²⁷⁶ Uğur, A. agt., s.325.

²⁷⁷ Uğur, A. a.g.t, s.243.

yapmış, mezbahayı da genişletmiştir.²⁷⁸ Bunların yanında Aydın Belediyesi Pınarbaşı alanını güzelleştirmiş ve burada bir mesire alanı oluşturmuştur.²⁷⁹

Yukarıda söz edildiği gibi Aydın Belediyesince kentin aydınlatılması için satın alınan elektrik motorları sürekli arızalanınca halk aylarca sıkıntı çekmiştir. Bu elektrik motorlarının yedek parçalarını temin konusunda zorluklar çıkması üzerine Belediye elektrik motorlarını yenilemeye karar vermiştir. Bunun için de İçişleri Bakanlığı'ndan 175.085 liralık ödenek çıkartılmıştır. Yapılan yatırımlarla elektrik şebekesi yenilenmiştir. Yol yapımı ve elektrik şebeke işlerinde çalıştırılmak üzere belediye iki mühendis almış, yapılan yatırımlarla şehre kesintisiz elektrik verilmeye çalışılmıştır. Belediye ayrıca bakanlıktan gelen ödenekle ayrıca içerisinde 40 dükkân bulunan bir pazaryeri yapmıştır. Bunun yanında üzeri örtülü bir yoğurt ve peynir pazarı da inşa etmiştir. Gelen ödeneklerle şehir içme suyu tesisatı bir nebze de olsa iyileştirilmiştir. Su şebekesinin tevsi, ıslahı ve firtresi için 282.229 lira keşif bedeli belirlenmiştir. Bu paranın 25.094 lirasını Belediye, 157.135 lirasını hükümet karşılamıştır. Aynı zamanda 100 bin lira tutarında da İller Bankası kredisi kullanılmıştır.²⁸⁰ Su bağlanan ev sayısı artmıştır. Bunun dışında şehre 11 tane daha umumi çeşme konmuştur.

Aydın Belediyesi halk sağlığını korumak adına söz konusu dönemde esnaf üzerindeki denetimlerini artırmıştır. Aydın Belediye encümeni tüm han, dükkân ve kahvehanelerin kireçle boyanmasına karar vermiş, han ücretlerinin han duvarlarına asılması sağlanmıştır.²⁸¹

Aydın Belediyesi, bu dönemde her alanda hizmet üretmeye başlamıştır. 1947 yılının kış aylarında şehirde baş gösteren kömür sıkıntısını Aydın Belediyesi almış olduğu tedbirlerle ortadan kaldırmıştır. Belediye bununla ilgili sıkıntıyı gidermek için Ortaklar'dan iki vagon kömür getirmiş ve bu kömürleri maliyetine satarak sıkıntıyı gidermeyi amaçlamıştır.²⁸²

²⁷⁸ Anadolu, 31 Mart 1946.

²⁷⁹ Anadolu, 31 Ocak 1946.

²⁸⁰ Anadolu, 5 Haziran 1949.

²⁸¹ Anadolu, 9 Nisan 1947.

²⁸² Anadolu, 10 Ocak 1947.

Nazilli:

Aydın'ın en büyük ilçelerinden Nazilli'de 1946 senesinde 20.000'e yakın insan yaşamaktaydı. Bu şehre et 1 saat uzaklıktaki mezbahadan belediyenin çöp arabasıyla ve yolların bozuk olması nedeniyle tozun toprağın içinde getiriliyordu. Belediye şehre, kuyu ve dere suyunu karıştırarak veriyordu. Bu durum muhalif basın tarafından ciddi bir biçimde eleştirilmiştir. Kentin su şebekesi bozuk olduğu gibi su depolarının da üstü açıktı. Belediyenin sağlamış olduğu içme suyu bu yüzden sağlıklı değildi. Zenginler, litresi 40 kuruşa memba suyu alabiliyorken çeşme suyu kullanan fakir halk arasında dizanteri, tifo gibi hastalıklar yaygın olarak görülüyordu. Söz konusu dönemde Nazilli'de pazar hafta sonları kurulmaktaydı. Ancak her şey tozun toprağın içerisinde satılıyor, belediye ise bununla ilgili bir önlem alamıyordu.²⁸³ Yine Nazilli Belediyesi'nin elektrik dağıtımında halktan usulsüz para topladığına dair iddialar olmuştur. Gazeteler, usulsüz olarak toplanan bu paraları belediye tarafından halka iade edilmesini istemişlerdir.²⁸⁴ Nazilli içinden geçen dere defalarca taşıp civar evleri sular altında bıraktığı halde mülki idare ve belediye derenin ıslahı için uzun süre hiçbir şey yapamamıştır. Aynı zamanda bu civarda izinsiz palamut kesilip demiryoluyla sevk edildiği halde hiçbir sorumlu tarafından olaya müdahale edilmemiştir.²⁸⁵

1947 yılından sonra ülke II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu sıkıntılardan kurtuldukça Nazilli Belediyesi tekrar hizmet atağına geçmiştir. Bu dönemde Nazilli Belediyesi'ne bulunduğu bina dar gelmeye başlayınca 1947 yılı belediye bütçesine kentin adına yakışır bir hizmet binası yapılabilmesi için ödenek konmuştur.²⁸⁶ 1950 senesinin başlarında Nazilli Belediyesi hizmet binasının temel atma töreni yapılmış ve inşasına başlanmıştır.²⁸⁷

Sümerbank Basma Fabrikası ürettiği elektriğin bir kısmını Nazilli'ye vermiştir. Ancak verilen bu enerji kentin tamamının aydınlatılması için yeterli değildir. Nazilli Belediye Başkanı Rifat Tuncer, kentin aydınlatma projesine destek sağlamak için

²⁸³ Demokrat İzmir, 5 Mayıs 1946.

²⁸⁴ Demokrat İzmir, 17 Mayıs 1946.

²⁸⁵ Demokrat İzmir, 11 Aralık 1946.

²⁸⁶ Anadolu, 5 Mart 1947.

²⁸⁷ Anadolu, 2 Şubat 1950.

defalarca Ankara'ya gidip gelmiştir. Burada çeşitli anlaşmalar yapmıştır. Yapılan planlamayla 23 Nisan 1947'ye kadar tüm Nazilli'nin aydınlatılması öngörülmüştür.²⁸⁸

Belediye, Nazilli'nin su şebekesi için İller Bankası'ndan 250 bin liralık ödenek çıkartmıştır. Şebekede kullanılacak boruların bir İngiliz firmasının tarafından ithal edilebilmesi için Sanayi Bakanlığı'ndan ilgili onayı vermiştir. Nazilli'ye 25 km uzaklıktaki 16 pınarın suyu toplanarak bir boruya alınacak ve şehre aktarılacaktı.²⁸⁹ Bunun yanında CHP idaresinde olan Nazilli Belediyesi, şehirdeki susuzluk sorununu çözmek için şehre yakın bir yerde sondaj çalışması yapmıştır. 230 metre derinlikte çok güçlü bir su kaynağı bulunmuştur. Amerika'dan ithal edilen pompalarla şehre saatte 36 ton su bu derinlikten pompalanmaya başlanmıştır.²⁹⁰ Bu yatırımların dışında Sümerbank Basma Fabrikası'yla şehir arasına otobüs konmuştur. Şehir ortasındaki yıkıntılar kaldırılıp yerine park yapılmıştır. Yeni bir pazaryeri ve hal binası inşa edilmiştir.²⁹¹ Yapılan çalışmalarla Nazilli'de çağdaş bir kent yaratma yolunda önemli mesafeler katledilmiştir.

Söke:

II. Dünya Savaşı sürecinde Söke'de belediye hizmetlerinde sokakların temizlenmemesi, şehrin gece aydınlatılamaması, vergilendirmede ve sunulan hizmette mahalleler arasında adalet ilkesine uyulmaması gibi ciddi sorunlar yaşanmıştır.²⁹² Ancak ilerleyen süreçte yığılan sorunların bir bir çözümlendiği görülmüştür. Bu bağlamda Söke Belediyesi ve kaymakamlığı öncülüğünde, Söke'nin elektrik işleri tamamen bir çözüme kavuşturulmuştur.²⁹³ Söke Belediyesi'nin 1950 yılı bütçesi 277.860 liradır. Bu bütçede yer alan yatırım planlamasına göre Belediye, ileride kentte çıkabilecek mesken buhranını önlemek için ilçenin genişleme alanları içerisinde kamulaştırma çalışmalarına hız vermiş ve vatandaşa ucuz ve imarlı arsa sağlamış, kentin içme ve kullanma suyunu takviye etmiş ve kent sokaklarına parke taşı döşetmiştir.

²⁸⁸ Anadolu, 10 Şubat 1947.

²⁸⁹ Anadolu, 11 Kasım 1946.

²⁹⁰ Anadolu, 3 Kasım 1949.

²⁹¹ Anadolu, 12 Mayıs 1946.

²⁹² Demokrat İzmir, 16 Aralık 1947.

²⁹³ Anadolu, 19 Ağustos 1948. Elektrik işleri için 190 bin lira İller Bankası'ndan kredi sağlanmıştır. Proje için kente 400 elektrik direği dikilmiş ve 120 beygir gücünde iki tane dizel elektrik motoru satın alınmıştır. Daha sonra bu işlere katkı sağlamak için İçişleri Bakanlığı fonlarından 148 bin liralık tahsisat yapılmıştır. Kentin elektrik işleri ihale usulüyle müteahhit firmalara yaptırılmıştır (Anadolu, 4 Mayıs 1949).

Belediye aynı zamanda merkezi hükümetin yetki ve sorumluluğundaki kentteki yatırımlara da destek olmuştur. Örneğin Söke Belediyesi kentte yapılmakta olan hastanenin biran evvel bitirilmesi için 10.000 lira yardım etmiştir.²⁹⁴

Söke’de Belediye Başkanı Adil Azbardar öncülüğünde Söke’de çok büyük bir hayvan panayırı açılmıştır. Açılışa Aydın Valisi Rüknettin Nasuhioğlu, Milletvekili General Refet Alpman ve Aydın Veteriner Müdürü Selim Yatağan da katılmıştır. Panayırda Aydın ovasında yetiştirilmesi amaçlanan merinos koyunlar, damızlık boğalar, inekler sergilenmiştir.²⁹⁵

Diğer Belediyeler:

Çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın ilinde Merkez ilçe, Söke ve Nazilli dışında Atça, Sultanhisar, Kuyucak, Koçarlı, Karacasu, Çine, Bozdoğan, Kuşadası, Yenipazar, Germencik, İncirlioğlu ve Umurlu belediye teşkilatı olan diğer yerlerdir. 1945’li yıllarda Kuyucak Belediyesi’nin, vergilerin toplanmasında gösterdiği hassasiyeti sokakların temizliği ve aydınlatılması konusunda göstermediği dönemin gazeteleri tarafından iddia edilmiştir. Buna rağmen Belediye azalarının kapılarının önünde ise lambaların muntazam yanması halk nezdinde şikayet konusu olduğu muhalif gazetelerde sıkça dile getirilmiştir.²⁹⁶

II. Dünya Savaşı yıllarında Kuşadası’nda herhangi kalkınma hamlesi gözlemlenmemiş, bunun ötesinde Ada’nın sokakları doğru dürüst süpürülmemiştir. Belediye bununla ilgili olarak tahsilâtın yeterli olmadığını söylemiştir. Ancak sonuç olarak halk Kuşadası’nda belediye hizmetlerinden memnun kalmamıştır.²⁹⁷ Kuşadası halkı kuyu suyu kullanmıştır. Kent, uzun süre susuzluk çekince Dr Hulusi Buyral ve Cihan Acun, zeytin müstahsillerinin prinaların su şebekesi ve yolunu yaptırmak üzere belediyeye teberra etmelerini sağlamıştır. İlçe Kaymakamı Cezmi Özışık da buna destek çıkmıştır. Cezmi Özışık başkanlığında bu konuyla ilgili müstahsil ve fabrikatörlerle bir toplantı yapılmıştır.²⁹⁸ Toplantıya Mustafa Berberoğlu (Ali Demirel adına), Sedat Akdoğan (Naci Akdoğan adına), Mustafa Adalıoğlu, Kemal Kutucu gibi kentin ileri

²⁹⁴ Anadolu, 19 Şubat 1950.

²⁹⁵ Anadolu, 3 Ekim 1948.

²⁹⁶ Demokrat İzmir, 23 Aralık 1948.

²⁹⁷ Demokrat İzmir, 22 Şubat 1947

²⁹⁸ Demokrat İzmir, 19 Aralık 1947.

gelenleri katılmıştır.²⁹⁹ Halkın belediyeye teberrularla yardım etmesi, suyun kente getirilme işini kolaylaştırmıştır.

Hükümet tarafından Atça'nın su ve elektrik tesisatının tamamlanması için belediye'ye 92.520 lira bir ön ödenek çıkartılmıştır. 40.000 lira ayrıca fonlardan tahsisat yapılmıştır. Belediye bu işlerin ihalesini yaparak kenti 3-4 ay içerisinde elektrik ve suya kavuşturmuştur.³⁰⁰ Germencik'in ilçe olduğu 2 Ocak 1948 tarihinde kentin elektrik tesisatının açılışı, birçok davetlinin hazır bulunduğu bir törenle Aydın Valisi Salim Gündoğan tarafından yapılmıştır.³⁰¹

1947 yılında İncirliova Belediyesi'nin kentin aydınlatılması için hazırladığı elektrik projesi ve fenni mezbaha ile³⁰² belediyeye ait yeni hizmet binası projeleri Bayındırlık Bakanlığı tarafından onaylanmıştır.³⁰³ Yeni hizmet binası 10 odalı kâgir bir bina şeklinde projelendirilmiştir. Bir de hizmet binasına bağlı büyük bir nikâh salonu yapılması düşünülmüştür.³⁰⁴ 2007 yılına gelindiğinde Köşk ve İncirliova'da bu kentleri süsleyen pek çok çam fıstığı 1947 yılında dikilmiştir.³⁰⁵ Bozdoğan Belediyesi ise, kentte pazar kurulduğu zamanlarda köylerden gelen kişilerin hayvanlarını bağlayabilecekleri bir ahır inşa etmeye başlamıştır. Bununla ilgili gerekli istimlaklar yapılmıştır. Şehir böylece hayvan pisliklerinden kurtarılmıştır. Yine belediye şehre yakın meyve bahçelerinin sulanabilmesi gerekli yatırımlara girişmiş, aynı zamanda şehir meydanına çok büyük bir çeşme yaptırmıştır.³⁰⁶

II Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan sorunların ağırlığı nedeniyle, savaş sonrasında ülke ekonomisindeki sıkıntıların giderilmesine paralel olarak belediye hizmetlerindeki görülen hızlı iyileşmeye rağmen halkın çoğunluğu belediye seçimlerinde tercihini DP'den yana kullanmıştır.

²⁹⁹ Demokrat İzmir, 23 Aralık 1947.

³⁰⁰ Anadolu, 23 Mart 1949.

³⁰¹ Demokrat İzmir, 7 Ocak 1948.

³⁰² Anadolu, 16 Haziran 1947.

³⁰³ Anadolu, 26 Ocak 1947.

³⁰⁴ Anadolu, 24 Şubat 1947.

³⁰⁵ Anadolu, 24 Şubat 1947.

³⁰⁶ Anadolu, 10 Mart 1947.

2.1.9. Aydın İlinde İmar ve Ulaşım Faaliyetleri

28 Aralık 1946 yılında yapılan CHP Aydın İl Kongresi'ne, ilçe ve bucak kongrelerinden yazılı olarak belirtilen köprü, yol yapım ve onarımı hakkında onlarca istek damgasını vurmuştur. Bu isteklerin her biri il kongresinde tartışıldığı gibi yazılı olarak gereği yapılmak üzere CHP Genel Sekreterliği'ne iletilmiştir.³⁰⁷ Bu kongreden sonraki süreçte hükümet tarafından bayındırlık sahasında gereken pek çok şeyin yapıldığı görülmüştür. II. Dünya Savaşı'nı atlatan Türkiye, tekrar imar faaliyetlerine yönelebilmektedir. Bu nedenle aynı dönemde Aydın ilinin imar faaliyetlerinde ciddi bir gelişme görülmüştür.

Aydın Merkez İlçe

Milli Mücadele döneminde Yunan işgal güçleri tarafından yakılmış ve yıkılmış Aydın'da bulunan Eski Rum Mahallesi, 23 yıl boyunca yıkıntıların tam anlamıyla kaldırılamaması sonucu harabe görüntüsünden kurtarılamamıştır. Buradaki kalıntılar II. Dünya Savaşı sonrası dönemde tamamen temizlenebilmiştir. Vali Salim Gündoğan önderliğinde kurulan bir kooperatif eliyle Aydın'da 103 evin yapımına başlanmıştır. Zahire pazarı, yüzme havuzu, hal, mezbaha, şehir gazinosu ve misafirhanesi, talebe yurdu, pazaryeri inşaatı planlanan yatırımlardan bir kaçısı olmuştur.³⁰⁸ Vali önderliğinde kurulan kooperatif Kepez mevkiinde yapılmakta olan 40 evin 35'ini kısa sürede bitirerek sahiplerine teslim etmiştir. Kepez mevkiinde Aytepe adında yeni bir mahalle kurulmuş ve bu mahalle Cumhuriyet'in imar ve bayındırlık anlayışıyla oluşturulmuştur. Evler üç tipte ve kooperatif ortaklarından toplanan aidatlarla ve Emlak Bankası'ndan sağlanan krediyle yapılmıştır.³⁰⁹ Aydın kent merkezi için planlanan yüzme havuzu inşaatı da bitirilerek hizmete sokulmuştur.³¹⁰ Tüm ülkeye hizmet için dağılacak olan kaymakam stajyerleri atama öncesi Aydın'a getirilmiş ve onlara buradaki yüzme havuzu, kooperatif evleri örnek uygulama olarak gösterilmiştir.³¹¹ 1949 yılı il idare bütçesinden Memleket Hastanesi'ne ek pavyon yapılması için ödenek ayrılması parti kongrelerinde önerilmiştir. Memleket Hastanesi'nin ahşap olan pek çok yerinin betonarme hale getirilmesi için 90 bin liraya ihtiyaç duyulmuştur. 1948 yılında Gençler

³⁰⁷ BCA, 490.01/233.918.2.

³⁰⁸ Anadolu, 2 Ocak 1946.

³⁰⁹ Anadolu, 10 Ocak 1947.

³¹⁰ Demokrat İzmir, 12 Aralık 1946.

³¹¹ Anadolu, 11 Ekim 1946.

için spor kompleksleri yapılması düşünülmüş fakat gerekli ödenek sağlanamamıştır.³¹² Aydın Valisi Ruknettin Nasuhioğlu Ankara'da Aydın'ın sorunlarını çözmek için pek çok temaslarda bulunmuştur. Gelen eğitim ödeneğiyle Aydın Lisesi'ne ek bir pavyon daha yapılırken eğitim binası eksikliğini gidermek için hayırsever vatandaşlardan destek istenmiş, bu destek bizzat Vali tarafından dile getirilmiştir.³¹³

Diğer İlçeler

Bozdoğan'da bir hükümet konağı yaptırılması için 200 bin liralık ödenek ayrılmıştır.³¹⁴ Karacasu'da kasaba'nın gelişim alanında yeni bir Halkevi binası yaptırılmıştır. Bunun kasabının gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmüştür.³¹⁵ Bozdoğan'da yeni cezaevinin inşaatına başlanmıştır. Temel atma töreni mülki amirlerin katılımıyla yapılmıştır. Yapı, Cumhuriyet idaresinin yeni bir eseri olarak değerlendirilmiş ve törende kurbanlar kesilmiştir.³¹⁶

Germencik'e bağlı Ortaklar köy muhtarlığı kanalizasyon yaptırarak pis suların sokak aralarından akmasını engellemiştir. Böylece sıtma tehlikesi kısmen önlenmiştir. Köy Enstitüsü üzerindeki eski köprü yıktırılarak yerine betonarme bir köprü yaptırılmıştır. Hayvan pazarının duvarları yükseltilmiştir. Vatandaşlardan kimileri bir okul yaptırılması için muhtarlığa teberruda bulunmuşlardır. Bir vatandaş da köyün yıkık minaresini tamir ettirmiş ve köy sokaklarına parke taşı döşenmesi için yardımda bulunmuştur. Muhtar vilayet tarafından yaptığı çalışmalar nedeniyle takdirnameyle ödüllendirilmiştir.³¹⁷

Ulaşım ve Bayındırlık Sahasındaki Gelişmeler

Aydın-İzmir arasında çok zayıf bir karayolu bağlantısı vardı.³¹⁸ Ancak çok partili yaşama geçiş sürecinde Eski Aydın-İzmir yolunun tadilatına başlanmıştır. Tadilat çalışmaları sırasında Malgaç, Koçak ve Musluca köprüleri de yaptırılmıştır. Aydın-İzmir karayolunun Çamlık-Selçuk kesiminin bozuk olması nedeniyle genelde Aydın'dan İzmir'e gidecekler Söke-Kuşadası-Pamucak-Selçuk güzergâhını

³¹² Anadolu, 31 Mart 1948.

³¹³ Anadolu, 13 Aralık 1948.

³¹⁴ Anadolu, 10 Şubat 1946.

³¹⁵ Anadolu, 18 Temmuz 1948.

³¹⁶ Anadolu, 22 Aralık 1948.

³¹⁷ Anadolu, 29 Mayıs 1946.

³¹⁸ Uğur A. agt., s.196.

kullanıyorlardı. Bu yol 64 km daha uzun ve 1946'lı yıllarda Amerikan cipleriyle yaklaşık 7 saat sürmekte idi. Sonraki yıllarda Kuşadası-Söke, Kuşadası-Selçuk arasına şose yol yapılmış ve bu hatlar üzerinde kalan bazı köprüler tamir edilmiştir.³¹⁹

1948'li yıllarda Aydın il dâhilinde 430 kilometrelik yol vardı. Buna rağmen yeni yolların yapılmasına ihtiyaç duyulmuş, mevcut yolların ise ciddi ıslahı gerekmiştir. Yol işlerinde en büyük güçlük köprü ve menfez yapımında yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası Aydın ilinin pek çok yerinde ulaşımın sağlanabilmesi için zaruri olan köprü yoktu. Mevcut köprülerin çoğu ağaçtan yapılmıştı. İl Genel Meclisi'nce oluşturulan üç yıllık imar planı Bayındırlık Bakanlığı tarafından kabul edilmiştir. Plana göre 1948 yılında 5–6 metre uzunluğundaki betonarme köprülerin yapılmasına ağırlık verilecekti.³²⁰ Yine aynı plan doğrultusunda Söke-Bağarası yolu üzerinde yapılması zorunlu olan altı betonarme köprünün üçünün yapılması ve İncirlioğlu-Koçarlı yolu üzerindeki Menderes köprüsünün köklü bir şekilde tamiri için ihale açılmıştır. Nazilli-Bozdoğan yolu üzerindeki ahşap köprüler betonarme şeklinde yeniden yapılmış, Yenipazar ve Söke'de Menderes köprülerinin yeniden yapılması için gerekli projeler tamamlanmıştır. Vali Rukneddin Nasuhioğlu, Bayındırlık, Milli Eğitim ve Ziraat müdürleriyle beraber ilçe, belde ve köyleri dolaşmış, eksikler ve ihtiyaçları tespit ederek ileride tamamlanmak üzere not almıştır.³²¹ Bu geziler esnasında edinilen izlenimlerle Bağarası-Söke yolu üzerinde Menderes üzerine 4,5 metre genişliğinde tahtadan bir köprü yapılmasına karar verilmişti. Koçarlı ve Morali köprülerinin tamirati bitmiştir.³²² Yenipazar'da Menderes Nehri üzerindeki ahşap köprünün yıkılmasından sonra uzun süre yenisi yaptırılmamıştır.³²³ 1948 senesinde ise buraya bir köprü yaptırılması için vilayet tarafından ihaleye çıkılmıştır.³²⁴ Halkın da katılımıyla Nazilli'de fabrika yolu yenilenmiştir. Aynı zamanda Hükümet, Nazilli-Muğla arasına şose yol yapımı için 30.000 lira tahsisat ayırmıştır. Anadolu Gazetesi bunu gelecek adına önemli bir yatırım

³¹⁹ Anadolu, 20 Ekim 1946. Ortaklar-Çamlık-Selçuk arasında kalan yolda bir tüneldeki 2 kilometrelik tesviye çalışması bitirilemediği için uzun zaman İzmir'e gitmek için Ortaklar-Söke-Kuşadası-Selçuk yolu kullanılmıştır. Hâlbuki Çamlık yolu üzerinde daha önce yirmiden fazla beton menfez ve birçok köprü buradan ulaşımın bir evvel sağlanabilmesi için bitirilmiştir. Son kalan bu işin tamamlanmamış olması dönemin basını tarafından eleştirilmiştir (Anadolu, 30 Temmuz 1948).

³²⁰ Anadolu, 21 Mart 1947.

³²¹ Anadolu, 21 Nisan 1948.

³²² Anadolu, 13 Aralık 1948

³²³ Demokrat İzmir, 03.06.1948. Yenipazar, 'Dertli Pazar' olarak nitelendirilmiştir. Anadolu Gazetesi ise bu iddiaları yalanlamıştır. Yenipazar'da Menderes üzerinde tahta köprü yıkılmıştır. Ancak bu köprü uzun süre II. Dünya savaşı nedeniyle yaptırılmamıştır. Vatandaşın mağdur olmaması için belediye Menderes üzerine bir sal koymuştur.

³²⁴ Anadolu, 9 Haziran 1948.

olarak değerlendirmiştir.³²⁵ İktidar Partisi CHP, Aydın-Marmaris arasına yol yapım projesini, 1.400.000 liralık ödenekle uygulamaya koymuştur.³²⁶ Bu proje kapsamında daha önce ahşap olan Menderes nehri üzerindeki betonarme köprü ile Çine çayı üzerindeki köprü 1947 baharına kadar bitirilecektir. Küçük on dokuz köprünün yapımı ise bitirilmiştir. Gazeteler proje kapsamında yirmi köprü daha yapılacağını duyurmuştur.³²⁷ Yol yapım çalışmaları hızlansa dahi yol vergisinin zengin fakir demeden aynı miktarda alınması sıkça şikâyet edilen bir konu olmuştur. Çünkü bu vergi fakire çok ağır; zengine ise önemsiz bir şey gelmiştir. Yine yol vergisi gelirlerinin, bu vergiyi veren kentlere tahsis edilmesi parti kongrelerinde dile getirilen önemli dilekler arasında yer almıştır.³²⁸

Demiryolları üzerindeki pek çok istasyon'da ısınma, tuvalet ve aydınlatma sorunu olduğu iddiaları geldiği zaman³²⁹ Demiryolları Bölge Müdürlüğü sorunlu yerlere müfettiş göndermiştir. Müfettişlerin hazırladığı raporlar doğrultusunda gerekli önlemler alınmıştır.³³⁰ Gerekli incelemeler sonucunda Hamzalı, İmamköy, İsabeyli, Güzelköy gibi yerlere 18.000 lira harcanarak birer istasyon binası yaptırılmıştır.³³¹ İl Genel Meclisi, İller Bankası'ndan gönderilen 200 bin lira ile Güllübahçe'de şehir yollarının yeniden yapılması, şehre su tesisatı döşenmesi ve şehirde bir buzhane ve elektrik fabrikası kurulmasına karar vermiştir.³³²

Türkiye genelinde olduğu gibi II. Dünya Savaşı sonrası Amerika'dan sipariş yoluyla Aydın'a araba getirilmiştir. Döneminde halk arasında şeytanarabası olarak bilinen cip bunların içerisinde en yaygın olanıdır. Bu dönemde Aydın ilinde cip kullanmak önce, Amerika'ya tahsile gitmiş ve Türkiye'ye döndüklerinde önemli görevler üslenmiş ya da seçkin tüccar veya fabrikatör olmuş kişiler arasında görülmüştür.³³³

³²⁵ Anadolu, 3 Aralık 1948.

³²⁶ Anadolu, 27 Mart 1949.

³²⁷ Anadolu, 2 Ocak 1946.

³²⁸ BCA, 490.01/233.918.2, Yol vergisi, çok partili yaşama geçiş sürecinde halk tarafından 'süs yolu vergisi' nitelendirilmiştir.

³²⁹ Anadolu, 7 Ocak 1949.

³³⁰ Anadolu, 12 Ocak 1949. Bazen yapılan inceleme sonucunda müfettişler Genel Müdürlüğe sorun yoktur şeklinde rapor sununca bu rapora bölge insanları ve gazeteler itiraz etmiştir.

³³¹ Anadolu, 18 Temmuz 1948.

³³² Anadolu, 24 Eylül 1946.

³³³ Anadolu, 1 Eylül 1946.

1946 senesinden sonra yavaş yavaş hava ulaşımı bölge halkının yaşamına girmeye başlamıştır. İzmir-Ankara, İzmir-İstanbul uçak seferlerinin başlaması Aydın ilini de ilgilendirmiştir. Söz konusu uçaklara vatandaşın yetişebilmesi için Devlet Demir Yolları, Nazilli-Aydın-İzmir hattındaki trenlerin kalkış zamanlarını yeniden düzenlemiştir.³³⁴

Çok partili yaşama geçiş sürecinde iktidar partisi eliyle imar ve bayındırlık yatırımlarına hız verilmiştir. Yapılan çalışmalarla Aydın ilinin çehresi değişmiştir.

2.1.10. Aydın İlinde Devlet Hizmetleri ve Güvenlik

II. Dünya Savaşı sırasında savaşın etkilerini en aza indirmek için çıkartılan kimi kanunlar, bazı memur ve uygulayıcıların istismarı, kimilerinin ise duyarsızlığı sebebiyle diğer etkenlerle birleşerek amaçlananın tam tersi bir sonuç doğurmuştur.³³⁵ Savaş yıllarında pek çok bölgede ilan edilen sıkıyönetim savaş bitmesine rağmen İstanbul'u içine alan bir bölgede süresi uzatılmıştır.³³⁶ Bu durum çok partili yaşama geçiş sürecinde muhalefet tarafından baskı olarak nitelendirilmiştir. Polis Salahiyet Kanunu'nun iktidar tarafından yeniden düzenlenmemesi muhalefeti rahatsız etmiştir. Bu kanun polise, mahkeme kararı olmadan şüpheli kişilerin ev ve üstünü arama ve kişiyi sınırsız bir süre gözaltına alabilme yetkisi vermektedir.³³⁷ Çok partili yaşama geçildikten sonra bu durum bazen keyfiliğe sebebiyet vermiştir. Ancak muhalefet bunu yaygın oluyor şeklinde kamuoyuna sunmuş ve propaganda aracı olarak kullanmıştır. Devlet dairelerinde işler alabildiğince uzamış, bitmek bilmemiştir. Bunda devlet memurların tutumu kadar kimi zamanda personel ve teçhizat eksikliği etkili olmuştur.

Yukarıda sözü geçen aksaklıkları mikro ölçekte Aydın'da da görmek mümkün olmuştur. Germencik adliyesinde personel azlığına rağmen günde 15–20 dava görülecek şekilde iş yükü oluşmuştur. Bu nedenle davalar bir türlü bitirilememiştir. Sabah'ın erken saatlerinden itibaren adliyenin önünde davası görülen insanlar büyük bir kalabalık oluşturmuştur. Özellikle görülen davaları için Germencik'e 5-6 saatlik at ve eşek

³³⁴ Anadolu, 21 Mart 1947.

³³⁵ Güneş, G. (2002). Türkiye'de Savaş Ekonomisi ve Toplumsal Yaşama Etkileri, s.618–619.

³³⁶ Ulus, 05 Aralık 1946.

³³⁷ Karpat, K. age., s.133.

yolculuğundan sonra gelen köylüler uzayan davalar nedeniyle mağdur olmuşlardır.³³⁸ Vergi suçundan pek çok insan aynı dönemde hapse girmiş ve kimi zaman vergi tahsilatı için insan onuruna yakışmayan yöntemler uygulanmıştır.³³⁹

Çok partili yaşama geçiş sürecinde kimi zaman ortaya çıkan jandarma ve polis baskısı, karakollarda yapılan insanlık dışı muameleler hep şikâyet konusu olmuştur. Demokrat İzmir gazetesine göre Kuşadası'nda jandarma kumar oynadıkları gerekçesiyle bazı kişileri çarşı ortasında elleri bağlı bir şekilde dövmüştür. Savcılık ise jandarmanın tutumuyla ilgili şikâyetleri dinlememiştir. Yine jandarma altı kişinin ardından yaylım ateşi açmıştır. Olay yerinde incelemelerde bulunan Denizli Milletvekili Reşat Aydın'ı savcı, jandarma komutanı ve kaymakamın görevden alınmasını İçişleri ve Adalet Bakanlığı'ndan talep etmiştir.³⁴⁰ Anadolu gazetesi ise Kuşadası'nda jandarmaların vatandaşlara yapmış oldukları muamelenin hem idari hem adli yönden soruşturulduğunu duyurmuştur. Habere göre tütün işleyen kişiler paralarını aldıktan sonra bahçe arasında kumar oynamışlardır. Yapılan ihbarla olay yerine jandarma'nın gelmesi üzerine kumar oynayan vatandaşların kimisi dur ihtarına uymayarak kaçırmaya başlayınca, jandarma kaçan şahısların ardından korkutma amacıyla ateş açmıştır. Şüphelilerden bazıları kaçırmıştır. Ele geçen kimselerin kaçmasına engel olmak için vatandaşlar elleri bağlı şekilde şehre getirilmiştir. Vatandaşlar karakola götürülürken yol üzerindeki DP binası önünden geçerken bağırıp çağırıp taşkınlık yapınca, jandarma dipçikle olaya müdahale etmiştir. Buna şahit olan DP'liler şüphelilerin yaptıkları taşkınlıkları alırmadan adliyeye gelerek şikâyetçi olmuşlardır. Yapılan inceleme sonucunda jandarmalar kısmen kusurlu bulunmuş,³⁴¹ ve dört jandarma ve bir gediklinin görev yerleri değiştirilmiştir.³⁴² İzmir Valiliği Kuşadası'ndaki olayda herhangi bir idari zaafın yaşanmadığını, olay duyulur duyulmaz hem adli hem idari soruşturmanın açıldığını açıklamıştır. Ayrıca vatandaşa kötü muamele yapan erlere ve çavuşa idari ceza verilmiştir. Cumhuriyet Savcısı ilgili kişiler hakkında kamu davası açmıştır.³⁴³

³³⁸ Demokrat İzmir, 30 Ocak 1949. 1948 yılında açılan pek çok dava dosyası söz konusu yıl içinde bitirilmediği için bu 1949 yılına devredilmiştir

³³⁹ Demokrat İzmir, 17 Eylül 1948. Kuşadası'nda vergi tahsildarları yanlarında emniyet görevlileriyle beraber sokakta yoldan çevirdikleri vatandaşların vergi borçlarının olup olmadığı kontrol etmişler ve borcu olanlar vatandaşları o esnada borcunu ödemeye mecbur tutmuşlardır. Kimi siyasi kuruluşların Kuşadası ilçe örgütleri hiçbir medeni toplumda rastlanmayacak olan bu tahsilât şeklinin kaldırılmasını istemişlerdir.

³⁴⁰ Demokrat İzmir, 2 Mayıs 1948.

³⁴¹ Anadolu, 5 Mayıs 1948.

³⁴² Demokrat İzmir, 4 Mayıs 1948.

³⁴³ Anadolu, 7 Mayıs 1948.

Kuşadası'nda jandarma olayıyla ilgili olarak ilçe Cumhuriyet Savcısı İsmail Kural hakkında, Adalet Bakanlığı'na görevi ihmal ve kötüye kullanmak iddiasıyla DP İlçe Başkanı Dr. Hulusi Buyral tarafından suç duyurusunda bulunulmuştur. Yapılan soruşturma neticesinde savcının kusursuz olduğu anlaşılmıştır.³⁴⁴ Çok kısa bir zaman sonra aynı kent, karakollarda polisin vatandaşa kötü muamelesiyle tekrar gündeme gelmiştir. Haklı haksız gözaltına alınan kimi vatandaşlar karakollarda şiddet görmüştür.³⁴⁵ Aydın ilinde diğer karakollarının çoğunda da değişen bir şey olmamıştır. Kapalı kapılar ardında uygulanan şiddet ve kötü muamele kimi zaman basında yer almıştır. Bunlardan bir tanesi de Koçarlı'daki karakollardır.³⁴⁶ Şurası bir gerçektir ki çok partili yaşama geçişte yukarıda sözü geçen kimi olaylar, muhalefet tarafından iktidara karşı sürekli siyasi koz olarak kullanılmıştır. Polis ve jandarma baskısını reddetmemekle birlikte münferit olan olaylar dahi abartılarak iktidarı yıpratma aracı haline getirilmiştir.

Aydın ilinde cinayet, adam yaralama, kavga, hırsızlık, zina ve iffetsizlik gibi olaylarda artış olduğu 1947 yılındaki CHP kongrelerinde ifade edilmiştir.³⁴⁷ Kongrelerde suçları önlemek için cezaların artırılması önerilmiştir. Hatta yüz kızartıcı suç işleyen kişilerin nüfus cüzdanlarına özel işaret konması dahi teklif edilmiştir.³⁴⁸ Bazen Karakollara yakın evlerin soyulduğu bile görülmüştür.³⁴⁹ Söke'de cinayet ya da yaralama olaylarında artış olmuştur. Özellikle Halkevi'nde çıkan kavgada meydana gelen yaralama olayı döneminde Halkevlerini bir kez daha muhalefet tarafından tartışma haline getirmiştir.³⁵⁰ İktidar yanlısı Anadolu gazetesi Söke'de ırza geçme, cinayet gibi suçlarda geçen yıllara göre artış meydana geldiğine dair görüşü paylaşmıştır.³⁵¹ Asayiş olaylarının bozulmasının nedenlerinden bir tanesi güvenlik hizmetlerinde görevli personel yetersizliği idi. Emniyet Genel Müdürü, İzmir, Aydın ve Denizli illerini kapsayan gezisi kapsamında Aydın ziyareti sırasında Aydın ve Nazilli emniyet teşkilatlarının takviye edileceğini ifade etmiştir.³⁵²

³⁴⁴ Anadolu, 18 Ağustos 1948.

³⁴⁵ Demokrat İzmir, 19 Mayıs 1948.

³⁴⁶ Demokrat İzmir, 7 Nisan 1948.

³⁴⁷ Demokrat İzmir, 8 Ocak 1948.

³⁴⁸ CHP Aydın İl Kongresi 30.12.1949, İlçe Kongrelerinden Gelen İstekler, s.1.

³⁴⁹ Demokrat İzmir, 30 Ekim 1947.

³⁵⁰ Demokrat İzmir, 8 Ocak 1948.

³⁵¹ Anadolu, 20 Ağustos 1948.

³⁵² Anadolu, 3 Şubat 1950.

Aydın Memleket Hastanesi'nde yaşlı hastaların yatılı olarak kabul edilmediğiyle ilgili şikâyetlerde artış görülmüştür.³⁵³ Doktor muayene ücretleri köylüye çok pahalı gelmiş, hükümet doktorları ise köylüye karşı isteksiz hizmette bulunmuşlardır.³⁵⁴ Vatandaşlar, çeşitli nedenlerle sağlık kuruluşlarından tam anlamıyla yararlanamamışlardır. Devletle ilişkilerinde sorun yaşayan vatandaşlar bunlardan dönemin iktidar partisini sorumlu tutmuşlardır. Çok partili yaşama geçiş sürecinde vatandaşın siyasi tercihlerinin şekillenmesinde devlet görevlilerinin hukuk dışı eylemleri önemli bir etken olmuştur.

2.2. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDAN ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞE KADAR KISACA AYDIN İLİNDE SİYASİ YAŞAM(1924–1946)

I. Dönem TBMM'si, kurucu meclis görevini üslenmiştir. Bu Meclis'te Aydın vilayeti, Cami (Baykurt), Mehmet Emin (Arkut), Ahmet Şürü, Yavuz (Yılmaz), Dr. Mazhar (Germen), Mahmut Esat (İleri), Sadık (Ünver), Tahsin (San) Bey adlı milletvekilleri tarafından temsil edilmiştir. Milli Mücadele'nin tamamlanmasıyla seçimler yenilenmiş ve II. Meclis görevine başlamıştır. Atatürk öncülüğünde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Cumhuriyet Halk Fırkası'na dönüştürülmüştür. 1924 yılında Terakkiperver Fırkası, ise CHF karşısına bir muhalefet partisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu fırkanın Aydın ilindeki faaliyetleri konusunda ciddi bir bilgiye ulaşamadık. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna kadar Aydın ili siyaset dünyasında Şahinzade Fuat (Erlaçin), Ahmet Emin (Arkayın), Raif (Aydoğdu), Mazhar (Germen), Tahsin (San), Dr. Reşit (Galip), Mithat (Aydın), Neşet (Akkor), Emin Fikri³⁵⁵ Bey gibi isimler etkili olmuşlardır. Ancak Serbest Cumhuriyet Fırkası sonrası bu isimlerden kimisi hem CHF'de hem de Aydın ili siyasi yaşamında etkisini kaybederek yerlerini Adnan(Menderes) ve Etem (Menderes) Bey isimlerine bırakmıştır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası varlığı kısa sürmüş ancak Türkiye'nin demokrasi geçmişinde önemli iz bırakmış bir muhalefet hareketidir. Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Demokrat Parti hareketinin arasında 15 yıllık bir süre vardır. Ancak Serbest Fırka'da ortaya çıkan muhalefet bir süre sonra Demokrat Parti'nin bünyesinde tekrar ortaya

³⁵³ Anadolu, 23 Mart 1949.

³⁵⁴ BCA, A/490.01/233.918.2.

³⁵⁵ Güneş G. (2006) Atatürk ve Aydın, s. 7.

çıkıştır. Diğer bir ifadeyle Demokrat Parti'yi oluşturacak alt yapıyı Serbest Fırka deneyimi oluşturmuştur. Örneğin Serbest Cumhuriyet Fırkası İzmir İl Başkanı Dr. Ekrem Hayri (Üstündağ), Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonra Cumhuriyet Halk Fırkası'na geçmiştir. Çok partili yaşama geçiş sürecinde bu kişi Demokrat Parti'nin de kurucularından olacak ve parti'nin İzmir teşkilatlanmasında önemli görevler üstlenecektir.³⁵⁶ Yine Adnan (Menderes) ile Etem (Menderes)'in Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın örgütünü oluşturdukları ve Adnan Menderes'in Aydın il örgütü başkanlığını yaptığı daha sonra ise Demokrat Parti'nin kurucularından olduğunu bilmekteyiz. Bundan dolayıdır ki “Demokrat Parti Olayı” ve 1946 senesinde Türkiye’de çok partili demokratik yaşama geçişin açıklanmasında “Serbest Cumhuriyet Fırkası olayı” bir çıkış noktasıdır.³⁵⁷ Bu nedenle çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın ilindeki siyasi yaşamı doğru biçimde algılayabilmek için Aydın ilindeki Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimine bakmak gerekmektedir.

Serbest Fırka'nın Aydın'da Örgütlenmesi

Aydın, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ilk örgütlendiği dördüncü kent olmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın diğer illerde örgütlenmesi sürecinde sert olaylar ortaya çıkmıştır. Fakat bu fırka Aydın'da örgütlenirken kendisine daha uygun bir zemin bulabilmiştir.³⁵⁸ Henüz Yunan işgalinin yaralarını saramayan Aydın'ı 1929 Dünya ekonomik buhranı derinden etkilemiştir. Bu yüzden bir muhalefet partisi olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası Aydın'da kolayca teşkilatlanmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi Okyar İzmir ziyaretinden sonra Aydın'a gelmiştir. Ancak Fethi Okyar henüz İzmir'deyken burada çıkan olaylar nedeniyle kendisine Aydın Merkez, Germencik, Söke, Nazilli, Bozdoğan, Çine, Karacasu ve Köşk halkından destek ve bağlılık telgrafları çekilmiştir.³⁵⁹ 9 Eylül 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri, Aydın'a gelmiştir. Aydın'a gelinceye dek pek çok istasyonda davul zurnalarla ve büyük kalabalıklarca karşılanmıştır. Fethi Okyar buralarda yaptığı konuşmalarda uygulanan sıkı ekonomi politikalarını şiddetle eleştirmiştir.³⁶⁰ Serbest Fırka liderinin Aydın konuşmasını 25.000 kişinin Hizmet gazetesi tarafından takip ettiği iddia edilmiştir.³⁶¹

³⁵⁶ Çolak F. (1995) agt., s.65.

³⁵⁷ Bayazıt, M. T. (1992) İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi (1923–1950), s.93.

³⁵⁸ Güneş, G. (2006) Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar, s.121.

³⁵⁹ Hizmet, 7 Eylül 1930.

³⁶⁰ Hizmet, 10 Eylül 1930.

³⁶¹ Hizmet, 10 Eylül 1930.

Başlangıçta SCF'nin Aydın teşkilatını oluşturacak isim olarak Eski Aydın Belediye Başkanı Şahinzade Fuat Bey'in (Fuat Şahin Ertaşın) adı geçerken daha sonra bu isim Fethi Okyar'ın Aydın seyahati sırasında değişerek yerini otuzlu yaşlarda bulunan Adnan Bey'in(Menderes) ismine bırakmıştır. Fethi Bey Aydın'ı ziyaretinde büyük bir ilgiyle karşılanmış ve herhangi bir taşkınlık yaşanmamıştır. Aydın'da çok fazla sayıda insan kısa zamanda SCF'ye üye olmuştur. SCF, çok kısa bir siyasi yaşama sahip olmasına karşın Atça, Söke, Çine, Kuyucak, Bozdoğan, Yenipazar, Karacasu ve Nazilli'de örgütlenebilmiştir.³⁶² Aydın Ticaret Odası idare heyeti toplu olarak istifa etmiş ve SCF'yi destekleyeceklerini duyurmuştur. Aydın'da çiftçi, tüccar ve esnaf gurupları SCF saflarında yer almışlardır.³⁶³ Ancak bu arada önemli bir gelişme olmuş ve SCF Genel Kurul Üyesi ve Aydın Milletvekili Reşit (Galip) Bey İzmir olaylarını gerekçe göstererek bu partideki görevinden istifa etmiştir.³⁶⁴

CHF, Aydın'da SCF'nin etkinliğini kırmak ve kan tazelemek için alternatif bir miting tertip etmiştir. Bu mitinge Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey(Bozkurt), Anadolu gazetesi sahibi Haydar Rüştü Bey ve de Denizli ve Muğla illerinden Halk Fırkası'nın ileri gelenlerinden pek çok kimse davet edilmiştir. Miting, mitinge katılımı sağlamak için Aydın pazarının kurulduğu Salı gününe denk getirilmiştir. Buna rağmen mitinge fazla katılım sağlanamayınca miting iptal edilmiştir.³⁶⁵

Belediye Seçimleri

SCF, kısa süre siyasi yaşamında yalnızca 1930 belediye seçimlerine katılabilmiştir. Bu seçimler öncesi Serbest Fırka çok kısa bir sürede teşkilatlarını kurarak seçimlere hazır hale gelmiştir. Seçimlere kadar CHF ile SCF arasında karşılıklı suçlamalar devam etmiştir. Aydın'da yapılan seçim çalışmalarında Halk Fırkalı Belediye Başkanı Ahmet Emin Bey(Arkayın) muhalif basın tarafından şiddetle eleştiriye tabi tutulmuştur. İktidar yanlısı Anadolu gazetesi ise buna karşılık Ahmet Emin Bey'in hizmetlerini övücü yayınlar yapmıştır. Seçimler sağlıklı şekilde yapılamamıştır. Serbest Fırka üyeleri, seçimlere hile karıştırıldığını ileri sürmüştür.

³⁶² Güneş, G. agm., s.125-126.

³⁶³ Hizmet, 21 Eylül 1930.

³⁶⁴ Anadolu, 9 Eylül 1930.

³⁶⁵ Güneş Günver, agm. s.126-127.

Aydın'da başlatılan belediye seçimleri usulsüzlükler nedeniyle durdurulmuştur.³⁶⁶ Suçlamalar karşılıklı olarak devam etmiştir. Halk Fırkalılar, Serbest Fırkalıların sandık başına gelen seçmenleri Halk Fırkası'na oy verme konusunda çeşitli tehditlerle engellediklerini söylemişlerdir.³⁶⁷

2 Ekim 1930 tarihinde Belediye seçimleri tekrar edilmiştir. Ancak SCF'nin Aydın merkezde seçimi kazanacağı inancı yerleşmişken seçimlerin iki gün daha uzatıldığıın ilan edilmesi hoşnutsuzluğu artırmıştır. SCF'liler Seçim Kanunu'nun ihlal edildiği gerekçesiyle durumu protesto etmiştir.³⁶⁸ Gerginliğin artmasına neden olan olaylardan diğeri SCF il idare heyeti üyelerinin tutuklanması olmuştur.³⁶⁹ Seçimlerde oy verme işlemi bittiğinde, CHF ve SCF bağlı gazetelerin her biri seçimin galibi kendilerinin olduğunu ilan etmişlerdir. Ancak açıklanan kesin sonuçlarla pek çok yerde seçim galibi Halk Fırkası olmuştur. Bunun üzerine Serbest Fırka, seçim sandıklarından oylarının çalındığı ve pek çok usulsüzlük yapıldığı iddiasıyla seçimlerin iptalini istemiştir.³⁷⁰ Aydın seçimlerinde usulsüzlük yapılmasıyla ilgili beş bin imzalı telgraf Mustafa Kemal Paşa'ya iletmek üzere Cumhurbaşkanlığı makamına gönderilmiştir. Dâhiliye Vekâleti ise Ahmet Emin Bey'in belediye başkanlığı adaylığını onaylamamıştır.³⁷¹ Bütün bunlara karşı CHF, SCF'nin hile ya da cebirle oy topladığını ileri sürmüştür. Halk Fırkası'na göre Serbest Fırkalılarca vatandaş kimi yerlerde tehdit edilmiş, kimi yerlerde ise vergi indirimi gibi sözlerle kandırılmıştır. Nazilli'de seçimi SCF kazanmıştır. Ancak bu, CHF tarafından eleştirilmiştir. Onlara göre Serbest Fırkalılar tarafından oy pusuları değiştirilmiştir.³⁷²

Seçim yolsuzluklarıyla ilgili Aydınlıların yapmış oldukları müracaatlar Dâhiliye Vekâleti tarafından kabul görmüştür. Dâhiliye Vekâleti bu iddiaları incelemek üzere Aydın'a müfettiş göndermiştir.³⁷³ Ancak bu süreçte gerginleşen ortam nedeniyle Serbest Fırka'nın 17 Kasım 1930 tarihinde kendisini fesh ettiği haberi Aydın'a ulaşmıştır. Aydın'daki muhalifler, bu durumu şaşkınlıkla karşılamış ve bu olaydan CHF'yi sorumlu tutmuşlardır.

³⁶⁶ Anadolu, 26 Eylül 1930.

³⁶⁷ Anadolu, 25 Eylül 1930.

³⁶⁸ Hizmet, 16 Ekim 1930.

³⁶⁹ Cumhuriyet, 18 Ekim 1930.

³⁷⁰ Cumhuriyet, 25 Ekim 1930.

³⁷¹ Anadolu, 27 Ekim 1930.

³⁷² Anadolu, 29 Ekim 1930.

³⁷³ Serbes Cumhuriyet, 9 Kasım 1930.

SCF deneyimi kavga ortamını körükleyen, milli bayramlarda bile ayrılığı derinleştiren bir zemin hazırlamıştır. 29 Ekim 1930'da yapılan Cumhuriyet Bayramı halkta bölünmüşlüğü ve kırınlıkları ortaya koyan apaçık gösterge olmuştur.³⁷⁴ Bu deneyim sonucunda demokratik hakların kullanılmasındaki eksikliklerin tam anlamıyla giderilemediği ve çoğulcu sistemin henüz özümsemediği anlaşılmıştır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası Sonrası

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasıyla birlikte Cumhuriyet Halk Fırkası örgütlenme dokusunu yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ise durum değerlendirmesi yapabilmek için yurt gezisine çıkmıştır. Bu gezi yalnız sorunların tespiti ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda yeni kişilerin tanınmasına olanak sağlamıştır. Bu yolla CHF içinde Türk siyasal yaşamına katılanlardan birisi de SCF'nin Aydın il başkanlığını yapmış olan Adnan Menderes olmuştur. 3 Şubat 1931 tarihinde Atatürk'ün Aydın'ı ziyaretinde bir toplantı sırasında Adnan Menderes kendisiyle tanışmış ve Atatürk'ün tavsiyesi üzerine Halk Partili olmuştur. Daha sonra CHF Aydın il başkanlığı görevine getirilmiştir. Atatürk'ün “Şayan-ı dikkat bir genç” diye nitelendirdiği Menderes, bu partiden 1931 yılı genel seçimlerinde IV. Dönem Aydın milletvekili seçtirilmiştir.

Adnan Menderes'in milletvekilli seçilmesiyle birlikte CHF Aydın il teşkilatının başına Adnan Menderes'in etkisiyle Etem Menderes getirilmiştir. 1945 yılının sonuna kadar diğer bir deyişle kesintisiz 15 yıl Etem Menderes, Cumhuriyet Halk Partisi Aydın il başkanlığını yapmıştır. 1938–1945 yılları arasında aynı zamanda Aydın belediye başkanlığı görevinde bulunmuştur. Bu arada Etem Menderes'in il daimi encümen üyeliğine seçildiğini hatırlatmalıyız. Etem Menderes, aynı zaman içerisinde sadece parti il başkanlığı ve belediye başkanlığı yapmamış, il ekonomisini yakından ilgilendiren Aydın Zirai Satış Kooperatifleri başkanlığı ve Aydın Tarım Kredi Kooperatifleri İdare Kurulu üyeliği görevlerini üslenmiştir. Adnan Menderes'in Ankara'ya milletvekili olarak gitmesinin ardından Aydın'da neredeyse tüm kurumların kontrolü Etem Menderes'in eline geçmiştir.^(*)

³⁷⁴ Serbes Cumhuriyet, 31 Ekim 1930.

^(*) Bu süreçte Adnan Menderes ile Etem Menderes arasındaki ilişkiler güçlü bir şekilde devam etmiştir.

19 Kasım 1942 tarih ve I/2376 sayıyla yayımlanan genelgede ise kesin ihtiyaç hissedilmedikçe belediye başkanlığı ile parti il başkanlığı görevlerinin aynı şahısta toplanmaması CHP Genel Sekreterliği'nden istenmiştir. Ancak Etem Menderes 1945 yılına kadar belediye başkanlığı ve parti il başkanlığı görevlerini birlikte yürütmüştür. 1944 yılının sonunda yapılan Halk Partisi Aydın il kongresinde il başkanlığına tekrar Etem Menderes seçilmiştir. Ancak o bu kez tıpkı Halk Partisi Nazilli ilçe başkanı seçilen aynı yerin belediye başkanı Emin Bilgen'in belediye başkanlığından istifa edip sadece parti başkanı olarak kalmak istemesi gibi 30 Aralık 1944 tarihinde belediye başkanlığı'ndan istifa edip sadece parti il başkanlığı görevini tercih etmiştir.

Etem Menderes'in görev yaptığı süre içerisinde Aydın'dan CHP Genel Sekreterliği'ne kendisi hakkında zaman zaman yolsuzluk ve usulsüzlük yaptığı iddialarını içeren isimsiz ve imzasız mektuplar gönderilmiştir. Genel Sekreterlik bu mektupları, parti Aydın il başkanı aleyhinde olanların bir düzeni olarak değerlendirmiş ve parti müfettişlerinden bu mektupların kimin tarafından yazıldığını gizlice soruşturmalarını istemiştir. 1945 senesinin sonuna doğru Etem Menderes'in parti nüfuzunu kullanarak şahsi menfaat temin ettiği iddialarını içeren mektuplar Genel Sekreterliğe tekrar gelmeye başlamıştır. Bu kez mektubu gönderenler hakkında bir soruşturmaya gerek görülmemiştir.³⁷⁵ Ancak 8 Kasım 1945 tarihinde toplanan CHP Genel İdare Kurulu görülen lüzum üzerine(hiçbir gerekçe göstermeden) Etem Menderes'i Aydın İl Başkanlığı görevinden almıştır. İlgili kararda Etem Menderes'e, Genel İdare Kurulu olarak on beş yıldan beri Aydın'da Halk Partisi'ne yaptığı hizmetlerden dolayı teşekkür edilmiştir. Bu görevden almanın, Etem Menderes'in Ankara'da son zamanlarda muhalif çıkışlarıyla gündeme gelen ve 21 Eylül 1945 tarihinde Halk Partisi'nden ihraç edilen Adnan Menderes ile olan yakın ilişkilerinden kaynaklandığını tahmin etmek zor değildir. Etem Menderes, kendisinin il başkanlığı görevinden alınmasından sonra 02 Aralık 1945 tarihinde Halk Partisi üyeliğinden istifa etmiştir. Yazmış olduğu istifa dilekçesinde 'kendisinin on beş yıldan beri Aydın halkının oylarıyla CHP il başkanlığına seçildiğini ancak Parti Genel İdare Kurulu'nun geçerli bir sebep göstermeksizin kendisini görevden almasını kendisine duyulan itimatsızlık olarak gördüğünü ve bu şartlarda bu partide üye olarak dahi kalamayacağını' belirtmiştir. Bunun üzerine Etem Menderes'in CHP Aydın Köprülü

³⁷⁵ BCA, 490.01/245.973.1.

Ocağı'ndaki kaydı silinmiştir. Ancak Etem Menderes'in istifası ilde ciddi sonuçlar doğurmuştur. Partideki etkinliği de göz önünde bulundurularak Yeni Asır gazetesi Etem Menderes'in istifasından sonra evinin sevenleriyle dolup dolup boşaldığını yazmıştır. Kimi Halk Partililer, gazetenin bu haberini tekzip etmiştir. Kentte oldukça iyi bilinen bir sima olan sinemacı Hakkı(Darcan)^(*), Emekli Yüzbaşı Salih (Kalaycıoğlu) gibi pek çok kimsenin imza attığı bir yazı CHP Genel Sekterliği'ne gönderilmiştir. Bu yazıda Etem Menderes'in istifasının Aydın halkı tarafından doğal karşılandığı belirtilmiştir. Genel Sekreterliğe gönderilen başka bir yazıda ise Etem Menderes'in eski bir Serbest Fırkacı olduğu belirtilmiş, kendisi Serbest Fırka kapanınca koltuk temin edebilmek için maske takarak Halk Partisi'ne geçmekle suçlanmıştır. Yazıda ilçe, belde ve köy parti ocaklarında Etem Menderes'in etkisiyle başa gelmiş insanların yerinde durduğu, bunların Etem Menderes'in yanına gelip gittikleri, özetle CHP'de temizlik yapılarak Etem Menderes ekibinin de tamamen değiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bundan sonra yapılacak Aydın ilindeki Halk Partisi kongrelerinde Etem Menderes etkinliğini kırmak için kongrelerin bir süre gözetim altında yapılması istenmiştir. Bütün bunlardan dolayı Halk Partisi Aydın İl Başkan Vekili Neşet Akkor durum değerlendirmesi yapmak üzere Genel Sekreterlikçe derhal Ankara'ya çağırılmıştır.³⁷⁶ Etem Menderes daha sonra Demokrat Parti'nin Aydın örgütlenmesinde rol oynamış ve bu partinin il başkanlığı görevini üslenmiştir.

Türk Ocakları'nın kapatılmasıyla birlikte 19 Şubat 1932 tarihinde Halkevleri kurulmayla başlanmıştır. İlk olarak 14 Halkevi faaliyete geçmiştir. Halkevi açılan 14 ilin içinde Aydın'da bulunuyordu. Aydın Halkevi'nin kurulmasında ilin milletvekili olarak Adnan Menderes'in emeği geçmiş ve bu durum Halkevince hazırlanan bir

(*) CHP Eski Aydın Milletvekili Mustafa Kemal Yılmaz, Aydın Eski Senatörü Sadettin Demirayak ve Ünal Uyguc belirttiğine göre; Hakkı Darcan'ın sineması Aydın Merkezde Bey Camii ile Şehitler Abidesi arasında yer almaktaydı. Hakkı Darcan, Adnan Menderes ile çok iyi arkadaşı. Adnan Menderes CHP Aydın milletvekilli olduğu dönemde, her Aydın'a gelişinde Hakkı Darcan'ı ziyaret ederdi. Hakkı Darcan ve Adnan Menderes birlikte tavra oynamayı çok severdi. Demokrat Parti kurulduktan sonra Hakkı Darcan CHP üyesi olarak kalmayı sürdürdü. Ancak Adnan Menderes ile arkadaşlıkları devam etti. Adnan Menderes, özellikle tavra oynarken Hakkı Darcan'ı kızdırmaktan çok hoşlanırdı. Hakkı Darcan kızınca küfürlü konuşurdu. Bu durum karşısında Adnan Menderes kızmaz, tersine bundan keyif alırdı. Hatta Adnan Menderes, başbakanlığı döneminde Aydın'ı ziyaretleri sırasında Hakkı Darcan'la oyun oynarken onu kızdırınca, Darcan biraz küfürlü konuşunca, o esnada Adnan Menderes'in yanında bulunan İçişleri Bakanı Namık Gedik, bir başbakana karşı böyle konuşulması hoşuna gitmemiş, bu nedenle Darcan'ı tutuklatmaya çalışmıştır. Ancak Menderes buna biz iki arkadaş arasında oyun oynuyoruz diyerek engel olmuştur.(Görüşme Tarihi: 15.05.2007)

³⁷⁶ BCA, 490.01/139.560.1.

broşürde belirtilmiştir.³⁷⁷ Daha sonra Halkevleri müfettişliğine getirilen Adnan Menderes ismini yurt çapında yavaş yavaş duyurmaya başlamıştır.³⁷⁸ Atatürk'ün keşfi olan bu genç siyaset dünyasında hızla yükselmiştir. Adnan Menderes daha sonra 1935, 1939, 1943 yıllarında olan milletvekili genel seçimlerinde de Cumhuriyet Halk Partisi Aydın milletvekili seçilmiş ve sırayla V, VI ve VII dönemlerde de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir üyesi olmuştur. Diğer bir ifadeyle onbeş yıl, aralıksız dört dönem CHP Aydın milletvekili olarak Mecliste bulunmuştur.^(*) 1945 senesinin sonuna doğru CHP'den ihraç edilen Adnan Menderes, DP kurucularından birisi olmuş ve 1950 senesine kadar muhalefet partisi milletvekili olarak Meclis'te bulunmuştur. Aynı yıl mensubu bulunduğu DP'nin seçimleri kazanmasıyla birlikte başbakan olmuş ve 1960 senesine kadar da kesintisiz on yıl başbakan olarak kalmıştır.

2.3. ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ SIRASINDA CUMHURİYET HALK PARTİSİ AYDIN İL TEŞKİLATI

Çok partili yaşama geçiş sürecine Aydın ili CHP örgütü, 1944 yılı il, ilçe, bucak ve köy kongrelerinde seçilmiş kadrolarla girmiştir. Bu kadrolar şu şekilde oluşmuştur:

Aydın İl İdare Kurulu:

- 1-Etem Menderes(Başkan, Çiftçi)
- 2-Halim Aysin(Üye, İl Genel Meclisi Üyesi)
- 3-Ekrem Çiftçi(Üye, Çiftçi, Fabrikatör, Belediye Meclisi Üyesi)
- 4-Neşet Akkor(Üye, Avukat, İl Daimi Encümen Üyesi)
- 5-Ahmet Emin Arkayın(Üye, THK Bölge Müdürü, İl Daimi Encümen üyesi)
- 6-Ahmet Nesim Boratav(Üye, Türk Hava Kurumu Başkanı)
- 7-Abdurrahman Akkum(Üye, Osmanlı Bankası Müdürü)
- 8-Mustafa Güven(Üye, Emekli Memur, İl Genel Meclisi Üyesi)
- 9-Raif Aydoğdu(Üye, Matbaacı, Belediye Meclisi Üyesi)

İlçe İdare Kurulu Başkanları:

- 1- Aydın Merkez İlçe Ziya Evren(Eczacı, Belediye Encümen Üyesi)

³⁷⁷ Aydın Halkevleri Broşürü(1933), İzmir Nesafet Matbaası, , s.5.

³⁷⁸ Tünay, B. (Tarih Belirtilmemiştir) Menderes Devri Anıları-Gördüklerim Bildiklerim-Duyduklarım, s.79.

(*) Milletvekilliği seçimleri söz konusu dönemde 4 yılda bir yapılmıştır. Adnan Menderes 4 Dönem CHP Aydın milletvekili seçilmiştir. Ancak 1946 senesinin başlarında Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte İktidar tarafından Genel Seçimler bir yıl öne alınınca 7. dönem meclisi üç yıl görev yapmış oldu. Bu yüzden Adnan Menderes'in toplam CHP Aydın Milletvekilliği süresi on altı değil on beş yıl olmuştur.

- 2-Bozdoğan-Şemi Duyar(Çiftçi)
 3-Çine-Nuri Güngör(Ticaret Odası Ajanı)
 4-Karacasu-Salih Alpbaz(Kereste Tüccarı, Belediye Encümen Üyesi)
 5-Nazilli-Emin Bilgen(Çiftçi)
 6-Söke-Eyyüp Özbaş(Çiftçi, Belediye Meclis Üyesi)

Tablo 2.29:CHP’nin Aydın İlinde Üye Durumu

CHP Aydın İl Örgütü Üye Sayısı					
İlçeler	1944	1946	İlçeler	1944	1946
Aydın Merkez	12.656	12.928	Karacasu	2.479	2.412
Bozdoğan	2.869	3.507	Koçarlı	2.299	2.299
Çine	5.976	6.086	Nazilli	9.020	9.125
Yenipazar	975	1.102	Söke	3.753	4.014
TOPLAM: 40027(1944 Yılı), 41473(1946 Yılı)					

Tablo 2.30:CHP Üyelerinin Niteliği

Aydın İli CHP Üyelerin Tahsil Durumu	
Tahsil Derecesi	Adet
Yüksek okul	157
Lise	267
Orta Okul	2.117
İlkokul ve Millet Mektebi	17.247
Okuma Yazma Bilmeyenler	21.685
TOPLAM	41.473

Tablo 2.31:CHP Aydın Örgütlenmesi

Aydın İli CHP Ocak ve Teşkilat Sayısı					
İlçeler	Bucaklar	Mahalle Ocağı	Köy Ocağı	Semt Ocağı	Toplam
Aydın Merkez İlçe	6	13	120	4	143
Bozdoğan	1	5	41	-	47
Çine	2	4	82	-	88
Karacasu	-	5	20	-	25
Koçarlı	2	3	37	-	42
Nazilli	3	15	82	-	100
Söke	4	6	41	-	51
Yenipazar	1	2	11	-	14
TOPLAM	19	53	434	4	510

Çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın'da kurulan ilk muhalefet partisi, Demokrat Parti olmuştur. Bu partinin kurulma süreci yukarıda sözü geçen CHP teşkilatlarında çözülme meydana getirmiştir. Çünkü Demokrat Parti Aydın il, ilçe teşkilatlarını kuranların pek çoğu CHP teşkilatlarında da etkin görev almış kişilerdir. Çözölmeye bağılı olarak CHP il, ilçe, bucak idare kurullarında görevinden istifa etmiş kişilerin yerine yedek üyeler davet edilmiştir. Örneğın CHP Aydın İl Başkanı Etem Menderes'in görevden ayrılmasıyla onun yerine Neşet Akkor getirilmiştir. 24 Haziran 1946 tarihinde CHP Aydın Merkez İlçe Başkanı Ziya Evren bu görevinden istifa etmiştir. İl İdare Kurulu, ikna için çok uğraşmışsa da sonuç alınamamıştır. Onun yerine Orhan Çiftçi seçilmiştir. Ziya Evren, parti içinde çok çalışmasına rağmen bazı kişilerin çalışmadığı halde ödüllendirildiğı, bunun en son örneğinin yapılan belediye seçimleri olduğı iddiası ve gerekçesiyle CHP'den istifa etmiştir. Yine bu istifada CHP Merkez İlçe İdare Kurulu üyesi Ekrem Torunlu'nun bu görevinden ayrılıp DP'ye geçmesi de etkili olmuştur. 1946 yılı kongrelerine kadar CHP teşkilatları bu şekilde kalmış ve 1946 kongrelerinde yeni idare kurulları oluşturulmuştur.³⁷⁹

³⁷⁹ BCA, 490.01/139.560.1.

2.4. DEMOKRAT PARTİ AYDIN TEŞKİLATI'NIN KURULMASI

DP, Ankara'dan kısa bir süre ikinci il teşkilatını Aydın'da kurmuştur. Partinin Aydın'da kısa bir sürede teşkilatlanmasının ardında burada hazır bir alt yapı bulunması etkili olmuştur. Etem Menderes bu alt yapının hazırlanmasında önemli bir görev üstlenmiştir. DP il idare kurulu üyeleri Etem Menderes başkanlığında bucak ve köylere bizatihi gidip örgütlenmeyi gerçekleştirmişlerdir. Bazen köy ve bucaklardan, buralarda oluşturulan heyetler, DP İl İdare Kurulu'nu ziyaret etmişler ve İdare heyetini bulundukları yerlere davet ederek kendilerinden buralarda DP teşkilatı kurmalarını istemişlerdir. Umurlu DP müteşebbis heyeti böyle bir davet sonucunda oluşturulmuştur.³⁸⁰ Taşrada önce müteşebbis heyetleri oluşturulmuştur. Müteşebbis heyeti ise bulunduğu yerleşim biriminde parti örgütünü kurmuş ve güçlendirmiştir. Sonra da kongreye gidilmesini sağlamıştır. Kongrede yapılan seçimlerle parti teşkilatlarının idare heyetleri oluşturulmuştur.

Adnan Menderes'in parti örgütü üzerinde güçlü etkisi açık bir şekilde gözlenmiştir. DP'nin Aydın'da teşkilatlanma çalışmalarını, Adnan Menderes sık sık Aydın'a gelerek refakat etmiş ve denetlemiştir. "12 Nisan 1946 tarihlerinde Aydın Milletvekili Adnan Menderes DP müteşebbis heyetlerini oluşturmak için Aydın'da temaslarda bulunmuştur. Bu bağlamda Adnan Menderes Nazilli'ye de gitmiştir. Nazilli'de eski müteşebbis heyetinin çalışmalarını yeterli görmeyerek bu heyeti görevinden istifa ettirmiş, yerine yeni bir müteşebbis heyeti oluşturmuştur. Etem Menderes ile birlikte Çine, Koçarlı, Yenipazar müteşebbis heyetleriyle görüşen Adnan Menderes bu ziyaretlerinden oldukça memnun ayrılmıştır.³⁸¹ 16 Nisan 1946'da bu bölgedeki temalarını tamamlayan Adnan Menderes Ankara'ya dönmüştür.³⁸²

Aydın DP il ve merkez ilçe müteşebbis heyetleri Rıza Gökdağ, Ragıp Ege, Etem Menderes tarafından oluşturulmuştur. İktidar yanlısı Anadolu gazetesi, DP'nin Aydın'daki teşkilatlanma çabalarında görev almış müteşebbis heyetlerinin kimlerden oluştuğunu hiçbir zaman yayımlamamıştır. Demokrat İzmir gazetesi ise Aydın'da müteşebbis heyetlerinin kimlerden oluştuğunu kimi zaman okuyucusuna duyurabilmiştir. Parti teşkilatları Aydın ilinde oturdukça dönemin gazeteleri daha

³⁸⁰ Demokrat İzmir, 11 Haziran 1946.

³⁸¹ Demokrat İzmir, 12 Nisan 1946.

³⁸² Demokrat İzmir, 16 Nisan 1946.

sağlıklı bilgi akışı sağlamaya başlamıştır. DP'nin Aydın ilinin kimi bölgelerinde çeşitli nedenlerden dolayı geç teşkilatlandığı yadsınamaz. Yine erkene alınan belediye ve milletvekilliği genel seçimleri DP'lilerin örgütlenme faaliyetlerinin hızını kesmiştir. Demokrat İzmir gazetesi bu durumu şu şekilde açıklamıştır: “*Seçim çalışmaları nedeniyle Demokratlar köylere gitmek için pek imkân bulamamaktadır. Bu yüzden kimi yerlerde teşkilatlanma çalışmaları gecikmektedir.*”³⁸³ Ancak DP'nin 1946 yılının bahar aylarında kasaba ve köylere varıncaya kadar örgütlerini tamamladığı dönemin basınının verdiği bilgilerden açıkça anlaşılmaktadır.

2.4.1. Merkez İlçe Teşkilatlanması

Umurlu:

Raci Barlas (Bşk), Bahri Aras, Kemal Bayırlı, Faruk Özen, Ali Işık, Mustafa Bayraktar, Halil Bozkurt, Şahap Onur.³⁸⁴

Köyler:

Karahayıt Köyü: Demokrat İzmir gazetesinin haberine göre; CHP eski köy idare heyetinden toptan istifa edenler tarafından Demokrat Parti Karahayıt idare heyeti oluşturulmuştur. Bu yüzden CHP'ye ait evrakların teslim edileceği bir yer bulunulamamıştır. İl teşkilatından bu evrakların DP Karahayıt teşkilatından alınması istenmiştir. Köyde DP müteşebbis heyeti şu isimlerden oluşmuştur: Halit Kayalp (Bşk), Ahmet Zengin, Mustafa İşlek, Kazım Posacı, Mehmet Öztürk, Mustafa Hatip.³⁸⁵

Daha sonra bu heyete Mustafa Işık, Ahmet Kinsiz, Mehmet Özçiftçi de katılmıştır.”³⁸⁶

Dağemiri Köyü: İbrahim Songür (Bşk), Hasan Arslan, Kamil Karabudak, Emin Şahin, Mehmet Karakaya, Ahmet Yakar, Nuri Top.³⁸⁷

Göhlisar Köyü: Emin Köle (Bşk), Mehmet Gülşen, Mustafa Telli, Salih Avcı, Halil İbrahim Demirtaş, Kamil Baş, Mustafa Gülşen, Hasan Bıyık.

³⁸³ Demokrat İzmir, 25 Mayıs 1946.

³⁸⁴ Demokrat İzmir, 11 Haziran 1946.

³⁸⁵ Demokrat İzmir, 27 Nisan 1946.

³⁸⁶ Demokrat İzmir, 30 Nisan 1946.

³⁸⁷ Demokrat İzmir, 11 Haziran 1946.

Şahnalı Köyü: Mehmet Kavaklı (Bşk), Mustafa Önder, Ahmet Emin Öztürk, Mehmet Menderes, Bayram Uludağ, Cemal Aydın, Bayram Ercan.³⁸⁸

Kozalaklı Köyü: Ahmet İpekçi (Bşk), Mehmet Başkurt, Mehmet Karatosun, Abdullah Gökbel, Ahmet Karakaş.³⁸⁹

Acarlar Köyü: Hasan Özer (Bşk), Mustafa Özdağ, Hasan Atar, Hüseyin Özcan, Cemal Bircan, Hüseyin Erkan.³⁹⁰

2.4.2 Bozdoğan İlçe Teşkilatı

Mahalleler:

Merkez Cumhuriyet Mah: Mehmet Karabudak (Bşk), Sabri Eser, Mehmet Günaydın, Veli Parlak, Mehmet Özkan, Mehmet Uysal.

Yenice Mahallesi: Halim Taşlı (Bşk), Beytullah Bala, Ali Pirim, İzzet Türker, Şükrü Ercan.

Hıdırbaba Mahallesi: Osman Cengiz (Bşk), Mustafa Ağırbaş, Mehmet Sürçen, Kazım Kızılyer, Mehmet Özcan.

Çarşı Mah: Kemal Şenyılmaz (Bşk), Mehmet Bacaksız, Mehmet Altunay, Halit Sönmez, Nevzat Oğuz, Ahmet Bekan.

Hisar Mahallesi: Ali Uyan (Bşk), Tahir Kızıldere, Kadir Nalbantoğlu, Ahmet Yeşilsu, Mustafa Göksu.

Köyler:

Çakaldere Köyü: Bekir Yılmaz (Bşk), Mustafa Ercihan, Mehmet Erişken, Nuri Karaca, Mehmet Cengiz, Bekir Aksoy.

Yaykın Köyü: Mehmet Ünal, Durmuş Yaşar, Zeki Yılmaz, Hüseyin Akçay.

³⁸⁸ Demokrat İzmir, 20 Haziran 1946.

³⁸⁹ Demokrat İzmir, 7 Mayıs 1946.

³⁹⁰ Demokrat İzmir, 11 Haziran 1946. Acarlar, günümüzde İncirliova ilçesine bağlı bucaktır.

Amasya Köyü: Enver Öztürk (Bşk), Ali Üzen, Mehmet Teke, İbrahim Ocak, Mehmet Ulus, Hüseyin Kolcu, Mustafa Kocadan

Kazandere Köyü: Mehmet Atalay (Bşk), Mehmet Yıldırım, Mehmet Sarban, Durmuş Aksoy, Ahmet Aydın, Durmuş Pek

Koyuncular Köyü: İbrahim Ülgen, Mehmet Derleme; Ramazan Topaloğlu, Mehmet Bendik, Mustafa İçöz, Mehmet Ulaş.³⁹¹

İnebolu Köyü: Mehmet Sert (Bşk), Şükrü Tarhan, Hüseyin Kalas, Nazmi Yıldırım Kazım Şenel, Ali Topal, Mustafa Türk.

Kılavuzlar Köyü: Hasan Kılavuz, Halil Kara, Hasan Aygördü, Ali Baysal, Ahmet Kurucuoğlu, İbrahim Aydın, Nuri Kılavuz.³⁹²

2.4.3. Söke İlçe Teşkilatı

Söke Merkez: Söke'nin bucak ve köylerinde müteşebbis heyetleri daha önceden oluşturulduğundan ilçe müteşebbis heyetinin oluşturulmasıyla Söke çapında DP örgütlenmesi tamamlanmıştır. Söke Müteşebbis Heyeti şu isimlerden oluşmuştur: Dr. Baki Özden (Bşk), Cami Özkaya, Sabri Şavlı, Mehmet Çifçioğlu, Mustafa Öz.³⁹³

Bağarası Bucağı: Mehmet Yurtçu (Bşk), Kasım Güler, Sabri Güler, İlyas Erçetin, Mehmet Sevim.³⁹⁴

Akköy: Ahmet Gündüz (Bşk), İsmail Selcan (Muhasip), Mehmet Meryem (Katip), Ahmet Menderes (Üye), İbrahim Buyruk (Üye).³⁹⁵

Burunköy: Hasan Cengiz (Bşk), Kamil Avcı, Süleyman Seyfun, Mehmet Maldar, Emin Gökekiz, Kadir Akarsu, İsmail Akaya.³⁹⁶

³⁹¹ Demokrat İzmir, 21 Haziran 1946.

³⁹² Demokrat İzmir, 11 Haziran 1946.

³⁹³ Demokrat İzmir, 23 Haziran 1946.

³⁹⁴ Demokrat İzmir, 11 Haziran 1946.

³⁹⁵ Demokrat İzmir, 13 Kasım 1947.

2.4.4. Germencik İlçe Teşkilatı

Ortaklar: Recep Süzen (Bşk), Mustafa Yılmaz, Mehmet Emin Yurt, Şakir Ötkün, Ali Önder, Ali Rıza Aslan.³⁹⁷

Turanlar Köyü: Ali Çelik (Bşk), Eyüp Çakır, Hamit Gürer, Lütfü Parlar, Salih Aksoy, Halil Arabacı.

Ömerbeyli Köyü Mustafa Telli (Bşk), Hüseyin Çakır, Salih Kıvrak, Mustafa Çilek.

Reis Köy: Hüseyin Gökçen (Bşk), Hakkı Çetinel, Rıfat Yılmaz, Ahmet Işık, Mehmet Uçar, Nuri Kocatürk.

Neşetiye Köyü: Ali Devrim (Bşk), İsmail Sever, Sadık Keskin, Hasan Çakmak, Feyzi Gülşen.

Hıdırbeyli Köyü: Mehmet Demiral (Bşk), İsmail Mızrak, Mehmet Çene, Hamit Agral, Arif Madran, Halil Sivri, Halil Cesur.³⁹⁸

Dağbeyi Köyü: Hüseyin Yılmaz (Bşk), Ahmet Yılmaz, İbrahim Çetin, Hakkı Kaya, Ziya Arıcı, H. Hüseyin Aykut, İsmail Yılmaz.

Çamköy: Mehmet Dünkar (Bşk), Ali Kaymak, Durmuş Çapkın, Hasan Özaran.³⁹⁹

2.4.5. Nazilli İlçe Teşkilatı

Nazilli Merkez: Dr. İsmail Hakkı Şevkay (Bşk), Dr. Fuat Köseoğlu, Ali Nihat Amasya (Fabrikatör), Emin Ünlü (Tüccar), Şevki Hasırcı (Tüccar), Ahmet Polatlı.⁴⁰⁰

Nazilli/Mahalleler

Dumlupınar Ocağı: Ali Aksoy (Bşk), Galip Aydoğdu, Mehmet Arslantaş, Veli Arıkan.

³⁹⁶ Demokrat İzmir, 11 Haziran 1946.

³⁹⁷ Demokrat İzmir, 20 Haziran 1946.

³⁹⁸ Demokrat İzmir, 17 Mayıs 1946.

³⁹⁹ Demokrat İzmir, 11 Haziran 1946.

⁴⁰⁰ Demokrat İzmir, 12 Nisan 1946.

Sümer Ocağı: Şevket Arıkan, Mehmet Karamercan, Ali Önal, Mustafa Sadık.

Çapahasan Ocağı: Bahri Yenipazar (Bşk), Hilmi Ayfer, Şakir Yayoğlu, Mustafa Barut, Ali Kahyaoğlu, Ali Tarkan, Ahmet Yüksel.

Karaçay Ocağı: Hidayet Durak (Bşk), Nuri Kabadayı, Süleyman Atamış, Ali Özyeşil, Tahir Yapıcı.⁴⁰¹

Cumhuriyet Ocağı: Mustafa Akgüneş, Ahmet Demirci, Halit Akacan, Halil Kızılcın, Hüseyin Kabasakal.

Atça Bucağı: Nuri Atalay (Bşk), Osman Göçmen, Mustafa Başkaya, Mehmet Yılmaz, Mustafa Ersöz, Behçet Özen⁴⁰²

Köyler

Işıklar Köyü: Hidayet Sökmen (Bşk), M. Ali Acar, Hüseyin Dalak, Mehmet Şahin, Ali Karaman, Mehmet Dinçel, Ali Dönmez.

Bağcılı Köyü: Mehmet Şahin (Bşk), Ali Işık, Hasan Ekici, Mehmet Güler, Emin Özdemir

Aksu Köyü: Mustafa Efe (Bşk), Hüseyin Felek, Yusuf Dereli, Hasan Aktaş, Zeki Aydın, Hasan Ay, Ali Akkoyunlu.⁴⁰³

Derebaşı Köyü: Ali Demirtaş, Mehmet Akbaş, Ali Barut, Şakir Yıldız, Ali Kuru, Mustafa Ay.

İsabeyli Köyü: İbrahim Aydın (Bşk), Mustafa Önder, Mehmet Tutar, Hüseyin Özdere, Hüseyin Erim, Ahmet Özova, Hüseyin Güler.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ Demokrat İzmir, 10 Haziran 1946.

⁴⁰² Demokrat İzmir, 14 Haziran 1946.

⁴⁰³ Demokrat İzmir, 25 Mayıs 1946.

⁴⁰⁴ Demokrat İzmir, 10 Haziran 1946.

Haydarlı Köyü: Mehmet Önal (Bşk), Mehmet Özel, Mustafa Burhan, Sabri Arslan, Mehmet Özen.

Bereketli Köyü: Ahmet Türkkaynağı, Hasan Şahin, Musa Eyigün, Hüseyin Dövez, Osman Yılmaz.

Kocakesik Köyü: Mehmet Ceylan (Bşk), Yusuf Sürücü, Ali Arslan, Nuri Öztürk, Kadir Altın.

Sailer Köyü: Ali Karataş, Ali Ünal, Mehmet Gezer, Mehmet Ceyhan, Mehmet Küçükkiriş.

Kozdere Köyü: İbrahim Tahran (Bşk), Mehmet Keser, Mehmet İbar, Ali Demirtaş, Ahmet Dede.⁴⁰⁵

2.4.6. Koçarlı İlçe Teşkilatı

Haydarlı Köyü: Mustafa Karpuzlu (Bşk), Ali Bozca, Ömer Akoğlu, İsmail Geçilli, Süleyman Beşli.⁴⁰⁶

Tekeli köyü: İsmail Aşık, Mehmet Onur, Salih Kutlu, Mustafa Erden.⁴⁰⁷

2.5. DEMOKRAT PARTİ KURULUŞUNUN AYDIN İLİNDEKİ YANKILARI

Tıpkı SCF'nin oluşumunda olduğu gibi Aydın ilinde Demokrat Parti'nin kuruluşu halk nezdinde olumlu karşılanmıştır. Demokrat Parti, Söke, Nazilli, Germencik, Ortaklar gibi demiryolu ve ticari yol güzergâhları üzerinde kalan yerleşim yerlerinde kısa sürede örgütlenmiştir. Bunun yanında Karacasu, Buharkent gibi uzak noktalarda örgütlenmesi güç olmuştur. DP'nin Aydın ilinde teşkilatlanmasında daha çok çiftçi, tüccar, fabrikatör ve serbest meslek sahipleri aktif görev alırken devlet memurları ve bürokratların büyük bir çoğunluğu bundan uzak durmuştur. DP Aydın müteşebbis heyetlerinin hiçbirisinde kadınlar yer almamıştır.

⁴⁰⁵ Demokrat İzmir, 14 Haziran 1946.

⁴⁰⁶ Demokrat İzmir, 20 Haziran 1946.

⁴⁰⁷ Demokrat İzmir, 30 Nisan 1946.

Yeni partinin adeta sözcüsü olan Demokrat İzmir gazetesi, DP'ye katılımların her geçen gün arttığını bildirmiş ve bu partiye katılanların isim listeleri köy köy, mahalle mahalle yayımlamıştır.⁴⁰⁸ Tek parti yönetimine muhalif olan gazeteler daha DP'nin ilk yılı dolmadan Ortaklar'da seçmen sayısının %70 civarının DP'ye kaydolduğunu iddia etmişlerdir.⁴⁰⁹ DP'nin hızla Aydın'da teşkilatlanmasının Aydın'daki zeminini hazırlayan ilin sosyal, ekonomik şartları dışında DP lideri Celal Bayar'ın Kurtuluş Savaşı'nda Galip Hoca olarak bölgede tanınıyor olması da etkili olmuştur. Yine Celal Bayar Atatürk Dönemi'nin son başbakanıdır. DP'nin kurucularından Adnan Menderes'in Aydın'da çok sevilen birisi olması ve on beş yıl boyunca CHP il başkanlığı yapan Etem Menderes'in DP il teşkilatlanmasının başına getirilmesi Demokrat Parti'nin Aydın'da tutunmasının diğer nedenlerinden bazılarıdır. Etem Menderes teşkilatçıdır. Aynı zamanda on beş yıldır CHP Aydın örgütlenmelerinin oluşumunda etkisi olmuştur. Aslında bu Aydın il teşkilatları, sadece CHP'nin değil aynı zamanda Etem Menderes'in kendi teşkilatları gibi düşünülebilir. Etem Menderes'in direktifiyle köy, ilçe, bucak CHP idare kurullarında vazife almış insanlar, görevlerinden istifa etmiş ve DP'ye katılmışlardır. Bütün bunlardan dolayı CHP Genel Sekreterliği, Etem Menderes'in CHP'den istifasının Aydın'daki etkilerini araştırmak üzere bir müfettiş görevlendirmiştir.⁴¹⁰ CHP idare kurullarındaki çözümler, üye kaçışını hızlandırmıştır. Bunun yanında DP'nin Mareşal Fevzi Çakmak'ı kendi safında göstermeye çalışması, Aydın'da halkın DP'ye bağlanmasının nedenlerinden birisi olmuştur. Aşağıdaki örnek bir istifa dilekçesi konuyu daha iyi açıklayacaktır:

*'Gerek babamın ve gerek benim emirleri altında vatani vazifem olan askerliğimi ifa ettiğim mareşalim Fevzi Çakmak'ın yine emirlerinde çalışmayı en büyük şeref sayarak listesinde yer aldığı DP'ye üye kaydedileceğimden CHP'den çekiliyorum. İstifamın kabulünü, kaydımın bu suretle işaretlenmesini Germencik CHP başkanından rica ederim.(Germencik'ten Sabahattin Dinçer)'*⁴¹¹

Fevzi Çakmak, DP listelerinden 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan genel seçimde milletvekili seçilmiş, 1946 yılı Ekim ayının sonunda da İzmir'i ziyaret etmiştir. Bu arada Aydın'dan Etem Menderes, Dr. Mükerrerem Sarol, Av. Şahap Gürsel,

⁴⁰⁸ Demokrat İzmir, 10 Ocak 1948.

⁴⁰⁹ Demokrat İzmir, 13 Temmuz 1946.

⁴¹⁰ BCA, 490.01/139.560.01.

⁴¹¹ Demokrat İzmir, 1 Temmuz 1946.

Eczacı Mithat Levent'in oluşturduğu bir heyet İzmir'e kadar giderek Mareşal'i Demokratlar olarak Aydın'a davet etmişlerdir. Çünkü bu durumun DP'nin Aydın'daki teşkilatlanma sürecine önemli katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Mareşal ise Aydın'a ziyaretinin mümkün olmadığını söylemiş ve başka bir zaman gelebileceğini belirterek Aydınlılara selam göndermiştir.⁴¹²

Demokrat Parti'nin Fevzi Çakmak'ı seçimlerde kendi listesinden gösterme çabalarına karşın CHP de Terakkiperver Fırkası'nın kapatılmasından beri siyaset dışı duran Kazım Karabekir'i kendi listesinden gösterme çabasına girmiştir. 21 Temmuz 1946 seçimleriyle oluşan VIII. Dönem Meclisi'ne Kazım Karabekir milletvekili olarak girmiş ve Meclis başkanı seçilmiştir. Bu görevde iken 1948 yılı Şubat ayında vefat etmiştir. Bu vefat üzerine Aydın CHP il ve ilçe idare kurulları ve başkanları bir araya gelerek bir toplantı düzenlenmiştir. Kazım Karabekir'in ölümü üzerine Aydın Belediye Meclisi tarafından da Aydın'ın en işlek caddelerinden İstasyon Caddesi'nin adı General Kazım Karabekir Caddesi (Sevgi Yolu) şeklinde değiştirilmiştir.⁴¹³

DP kurulma aşamasında devlet bürokrasisi, DP'ye karşı iktidar partisinden yana tavır almıştır.⁴¹⁴ Ancak zaman içerisinde bu, DP lehine bir durum yaratmıştır. DP sürekli baskı gördüğünden şikâyetçi olmuş ve halkı bu şekilde yanına çekmeyi başarmıştır. DP'nin mazlum rolü halkta bir çekim gücü oluşturarak, halkın bu partiye yönelmesini sağlamıştır. Sosyal, ekonomik sorunların derinliği kitlelerin siyasi tercihlerinin ne olacağını etkilemiştir. Ancak bunun yanında CHP'de kendi siyasi beklentilerine cevap bulamayan bazı kişilerin bu partiden istifa ettikleri de bir gerçektir. Örneğin yirmi bir senedir Kuşadası ilçesinde, belediye başkanlığı ve belediye meclis üyeliği yapmış olan Fazıl Yaman, yeni belediye seçimleri için yapılan adaylık toplantısına çağrılmayınca beraberinde on beş kişi ile CHP'den istifa ederek DP'ye geçmiştir.⁴¹⁵ Bazen de Aydın'da DP'ye geçen kimi vatandaşlar, beklentilerine cevap bulamayınca bu partiden istifa etmişlerdir. Bu nedenle 1946 yılını, siyasi tercihlerin ortaya çıkması adına bir arayış süreci olarak nitelendirebiliriz.

⁴¹² Demokrat İzmir, 1 Kasım 1946.

⁴¹³ Anadolu, 15 Şubat 1948. Kazım Karabekir, TBMM başkanı iken de Aydın ilinin fahri hemşerisi kabul edilmiştir.

⁴¹⁴ Demokrat İzmir, 05 Mayıs 1946.

⁴¹⁵ Demokrat İzmir, 25 Mayıs 1946.

2.6. AYDIN İLİNDE DEMOKRAT PARTİ’NİN HIZLA GELİŞMESİ KARŞISINDA CUMHURİYET HALK PARTİSİ

Demokrat Parti, Aydın ilinde partiyi kuranların bile beklemediği bir hızla teşkilatlanmıştır. Teşkilatlanma sürecinde başlayan tartışmalar sırasında Demokratlar, CHP’yi sert bir dille eleştirmişlerdir. CHP’liler ise Demokratları kin ve garaz dolu, hırçın siyaset yapmakla suçlamışlardır. Aydın’daki siyasi olaylar özellikle İzmir basını tarafından yakından takip edilmiş ve okuyucularına kısa sürede duyurulmuştur. Yeni Asır, Demokrat İzmir gibi gazetelerin çoğu muhalefeti desteklerken, Anadolu gazetesi ise tam anlamıyla iktidar partisi CHP’nin sözcülüğünü yapmıştır. DP ve CHP hem basın yoluyla hem teşkilatları aracılığıyla çetin bir rekabete girişmişlerdir. Bu rekabet Aydın ilinde milli bayram kutlamalarında dahi ortaya çıkmış, Halkevlerinden spor kulüplerine hayatın her alanına yayılmıştır. Kooperatif ve Ticaret Odaları idare kurulları seçimleri buna somut örnektir. CHP ve DP zaman zaman birbirinin üyelerini hile ile çalmakla suçlamışlardır. Eleştiriler bazen mevcut durumu irdelemekten öte geçmişi karıştırma biçimine dönüşmüştür. Kamuoyunu oyalamaya yönelik sansasyon haberler peşpeşe gazete manşetlerine taşınmıştır. Örneğin Demokrat İzmir gazetesi 14 Aralık 1946’da Eski Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun Milli Mücadele’ye katılmadığını iddia etmiştir. CHP Koçarlı Bucak Başkanı Mehmet Yunus’u ise bu iddianın doğruluğuna şahit göstermiştir. Mehmet Yunus ise gazeteye bir tekzip göndererek böyle bir beyanatının olmadığını ifade etmiş, haberi yalanlamıştır.⁴¹⁶

Demokrat Parti’nin kuruluşu Aydın’da CHP üyeleri tarafından sessiz bir şekilde takip edilmiştir. Kimi Halk Partililer, başlangıçta DP’yi lüzumu gereği kurulan bir parti şeklinde düşünmüşler, DP’de kendi iktidarlarını tehdit edecek bir potansiyel görmemişlerdir. Onlara göre DP, CHP’nin ihsanıyla kurulmuş kontrol edilebilir bir muhalefet partisidir. Oysaki DP’nin kurulduğu ilk gün sorulan soru üzerine Celal Bayar DP’nin muvazaa partisi olmadığını ilan etmiştir.⁴¹⁷ Ancak bir kısım halk ve CHP’li buna inanmamıştır. Bu nedenle kamuoyunu inandırmak için uzun süre DP’li yöneticiler tarafından benzer açıklamalara devam edilmiştir. Celal Bayar DP’nin muvazaa partisi olduğu iddialarını bitirmek için çok sert bir şekilde şu açıklamayı yapmıştır: “*DP, CHP’nin lütfü ile kurulmamıştır. DP, bir kukla partisi değildir.*”⁴¹⁸ CHP ve DP’nin

⁴¹⁶ Demokrat İzmir, 20 Aralık 1946.

⁴¹⁷ Vatan, 08 Ocak 1946.

⁴¹⁸ Vatan, 18 Temmuz 1946.

zirvesinde bu tartışmalar devam ederken, bu partilerin taşra örgütlerinde de benzer tartışmalar devam etmiştir. DP'nin kalesi olarak düşünülen Aydın ili de bu tartışmalardan nasibini almıştır. Demokrat İzmir gazetesi, Nazilli gazetesinin 17 Aralık 1946 tarih 35 sayılı nüshasına atıfta bulunarak CHP ilçe idare kurulu'nun neşrettiği bildirgeye sütunlarında yer vermiştir. Aynı zamanda İsmail Hakkı Şevkay bu bildirgeyle ilgili bir değerlendirme de bulunmuştur:

“1-CHP bildirgesinde, kendi partilerinin Atatürk'ün hayata gözlerini yumarken Türk milletine bıraktığı yegâne miras olduğunu belirtmiştir. CHP ilçe kurulu lâfazanlık yaparak halkı mugalâta sevk etmektedir. Atatürk'ün Türk milletine bıraktığı mirası, tertemiz Türk vatani; Türk yaradılış ve ruhuna uygun, milli hâkimiyete dayalı, zümre tasallutundan azade anayasal düzen ve Türkiye Cumhuriyeti'dir.

2-CHP, 'kendi partilerinin Milli Mücadele döneminde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti adıyla Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar teşkilatlandığını ve bu parti önderliğinde Türk milleti bağımsız olmuştur ve de Türk milleti CHP'nin ocağında yoğrularak medeni telakkilere ermiştir.' demektedir. CHP'nin bu görüşü üzerinde fikir yormağa lüzum yoktur. Milli Mücadele, Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti'nin teşekkülü ile başlar. CHP ise Milli Mücadele bittikten millet ve vatan kurtarıldıktan epeyce zaman sonra teşekkül etmiştir. Atatürk'ün bütün hakiki kurtarış ve kurtuluş işlerinde başlı başına bir etken olduğu halde bu şerefi hiçbir zaman kendisine hasretmemiş ve her vesileden istifade ederek muvaffakiyetlerini Türk milletinden aldığı ilhamla yaptım diyerek bütün başarılarını Türk milletinin benliğine mal etmiştir. Buna rağmen CHP'nin bu şerefi kendisine hasretmesi gülünçtür. Türkiye II. Dünya Savaşı'na katılmamıştır. Bunda CHP'nin başarısı var. Ancak hayat pahalılığı, karaborsanın temadisi, sefalet psikolojisinin gün geçtikçe artması CHP idare mekanizmasının basiretsizliğini gösterir.

3-CHP, partilerinin ileri demokrasi prensipleri çerçevesinde çalışma yaptığını ve bu çerçevede diğer partilerin kurulmasına izin verildiğini söylemektedir. Diğer partilerin kuruluşu anayasa hükmü ile mümkün olmuştur. Bu kanun da Atatürk önderliğinde neşredilmiştir. Muhtelif partilerin kuruluşu CHP'nin ihsanı değildir. Millet bu müsaadeyi anayasadan almıştır. Bunun delili Atatürk'ün sağlığında hiziplerin, Terakkiperver ve Serbest Cumhuriyet partilerinin kurulabilmesidir.

4-Nazilli ilçe CHP örgütü bildirgesinde 'bucakta, ocakta bütün partili vatandaşların il ve ilçede görülecek meşru ve kanuni işlerinin takibini partimiz üzerine almıştır.'

demektedir. Bir parti teşkilatının böyle sözler söyleyebilmesi şayanı teessürdür. Vatandaşın haklı olduğu konularda memur görevini yapmak zorundadır. Aracıya lüzum yoktur. Devlet memurları demek ki vatandaşın kanuni işlerini zamanında yapmamaktadır. O halde memurları CHP iyi seçmemiştir ve CHP gerçek bir iktidar sahibi değildir..”⁴¹⁹

CHP’ye Sağlanan Ödenekler ve CHP’nin Kamu Hizmetlerinden Yararlanması

Konusu

Aydın’da DP ile CHP arasında ilk büyük tartışma, CHP’ye kamu kaynaklarından ödenek aktarılması konusunda çıkmıştır. Çünkü DP’lilere göre; ‘Halkevleri ya da Halk odalarına’ veya ‘dernek ve hayır kurumlarına yardım’ adı altında CHP’ye ödenek ayrılması siyasi partilerin birisinin imtiyazlı hale getirilmesi anlamına geleceği ifade edilmiştir. CHP Aydın il bütçesinden 10 bin liralık bir ödenek istediğinde kıyamet kopmuş; eski CHP’li, yeni DP’li ve İl Süreli Komisyon Üyesi Etem Menderes ve Ekrem Torunlu buna karşı çıkmıştır. Onlara göre bu durum tek parti iktidarı teamülüdür. Fakat çok partili yaşamda buna gerek kalmamıştır. Partilerin gelir kaynağı devlet bütçesi değil, parti üyelerinin ödeyeceği aidatlar olmalıydı.⁴²⁰ Etem Menderes, Demokrat İzmir gazetesinde yayımlanan açık mektubunda bu uygulamaya itiraz ederek, kaygılarını şöyle ifade etmiştir: ‘Siyasi partilerin birinin imtiyazlı hale getirilmesi büyük bir haksızlıktır.’⁴²¹ İçişleri Bakanı Hilmi Uran, Etem Menderes’e cevap vermekte gecikmemiştir: “Hayır Cemiyetlerine ve CHP’ye bütçeden para aktarılmasında kanuna karşı bir aykırılık yoktur. CHP il başkanlığı yaptığı dönemde Etem Menderes niçin bu durumdan şikâyetçi olamayıp da şimdi şikâyetçi olmaktadır?”⁴²² Hilmi Uran yayımladığı açık mektup nedeniyle Etem Menderes’i, aleyhinde soruşturma açtırmakla tehdit etmiştir. İçişleri Bakanı’nın açıklamasının yer aldığı sayfada Demokrat İzmir gazetesi, bütçeden hayır cemiyetlerine para aktarılmasının kanuni bir uygulama olabileceğini, ancak bu durumdan CHP ve Halkevlerinin yararlanamayacağını çünkü CHP ve Halkevlerinin bir hayır cemiyeti sayılamayacağı yorumunu yapmıştır.⁴²³ Ancak söz konusu ödenek Aydın Valisi Salim Gündoğan nezaretinde çıkartılmış, bunun üzerine ise Etem Menderes Vali Salim Gündoğan’ı eleştirmiştir. Bu süreçte Germencik

⁴¹⁹ Demokrat İzmir, 26 Aralık 1946.

⁴²⁰ Demokrat İzmir, 18 Nisan 1946.

⁴²¹ Demokrat İzmir, 14 Nisan 1946.

⁴²² Demokrat İzmir, 16 Nisan 1946.

⁴²³ Demokrat İzmir, 18 Nisan 1946.

Belediye Başkanı ile Etem Menderes'in arası açılmıştır. Aydın Valisi Salim Gündoğan, Aydın Belediye Başkanı Orhan Çiftçi, Germencik Belediye Başkanı Neşet Zincirci tarafından Etem Menderes aleyhine hakaret davası açılmıştır.⁴²⁴ Davaya Aydın Asliye Mahkemesi'nde bakılmıştır. 20 Ekim 1946 tarihindeki duruşmada şahitler dinlendikten sonra duruşma 11 Kasım 1946 tarihine ertelenmiştir. Bu davanın görülmesi uzun sürmüştür.⁴²⁵ Söz konusu davada Etem Menderes'in avukatlığını Şahap Gürsel yapmıştır.⁴²⁶ 2 Aralık 1946 tarihinde tekrar görülen dava, 6 Aralık 1946 tarihine tatil edilmiştir.⁴²⁷ Etem Menderes, 6 Aralık 1946 tarihindeki duruşmada Vali Salim Gündoğan'ın sistemli bir şekilde DP'lilere baskı yaptığını iddia etmiştir. Bununla ilgili olarak mahkemeye deliller sunmuştur. Dava, 23 Aralık 1946'ya ertelenmiştir.⁴²⁸ Mahkeme Etem Menderes'in Germencik Reisköy'de yaptığı konuşmada Aydın Valisi Salim Gündoğan'a hakaret ettiğine hükmetmiş ve Etem Menderes'i hapis cezasına çarptırmış, ardından hapis cezasını, para cezasına çevirmiştir.⁴²⁹

DP'lilerin itirazlarına rağmen kamu kaynaklarından CHP'ye ödenek ayırma uygulamasına 1950 senesine kadar devam edilmiştir. Örneğin Karacasu Belediyesi 1947 bütçesinde yer alan 3000 lira ilgili hayır kurumlarına tahsis edilmiştir. 1948 bütçesi yapılırken 3500 lira hayır kurumlarına tahsis için ayrılmıştır. Belediye mülkündeki binalar CHP ve Halkevlerinin hizmetine sunulmuştur. Konuyla ilgili DP'li üyeler belediye meclisinde araştırma önergesi sunmuşlar ancak bu önerge ret edilmiştir.⁴³⁰ Demokratlar kamu binaları ile diğer imkânların CHP'ye tahsisine de karşı çıkmışlardır. Bu karşı çıkma daha çok aynı imkânlardan DP'nin yararlandırılmamasından kaynaklanmıştır. Demokrat İzmir gazetesinin yazdığına göre, Söke Belediyesi'nin temizlik işi için aldığı cip öğleye kadar çalıştıktan sonra CHP'nin köy kongreleri ve propaganda çalışmaları için kullanılmıştır. DP'ye göre halkın parasıyla alınan bu vasıta bir zümrenin ya da kişinin keyfiyeti için kullanılmamalıydı. Basmacılar Caddesi'ne parke taşı döşenirken bunun parası oradaki esnaftan alınmıştır. Bu uygulamanın yanlış olduğu dönemin muhalif basını tarafından dile getirilmiştir. Hal böyleyken o cadde

⁴²⁴ Etem Menderes, bu süreçte kendisine açılan bu davaya karşı bir dava açmıştır.

⁴²⁵ Demokrat İzmir, 4 Ekim 1947.

⁴²⁶ Demokrat İzmir, 21 Ekim 1946.

⁴²⁷ Demokrat İzmir, 2 Aralık 1946.

⁴²⁸ Demokrat İzmir, 12 Aralık 1946.

⁴²⁹ Demokrat İzmir, 30 Ocak 1947. Mahkeme, Etem Menderes'in Orhan Çiftçi ve Neşet Zincirci aleyhine hakarete bulunduğu iddialarını suç olarak değerlendirmemiştir. Demokrat Parti taraftarları davaya sahip çıkmışlar, hemen her duruşmada mahkeme salonunu doldurmuşlardır.

⁴³⁰ Demokrat İzmir, 26 Kasım 1947.

üzerinde arsası bulunan ve CHP mensubu olarak bilinen Hilmi Bey ve Kocagözoğlu Rahmi Bey'den böyle bir para alınmayarak ayrımcılık yapılmıştır. DP'nin katılmadığı 1946 seçimleriyle Belediye başkanı olan Adil Azbazdar'ın görevini ifa edemediği gerekçesiyle muhalefet tarafından başkanlıktan istifa etmesi istenmiştir.⁴³¹

1949 yılından itibaren seçimler sonucunda belediye yönetimleri DP'ye geçmeye başlamış, Demokrat Partili başkanlar tarafından önceki dönemlerde CHP'ye tahsis edilen belediye taşınmazları çok tartışmalı şekilde boşaltılmıştır.⁴³² DP iktidarıyla birlikte CHP'ye ayrılan tüm ödenekler de kesilmiştir.

2.7. AYDIN'DA ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ KARŞISINDA DEVLET MEMURLARI ve BÜROKRATLARININ TUTUMU

Türkiye'de tek parti iktidarı döneminde, devlet ile parti olgusu iç içe geçmiştir. Dolayısıyla kamu personeli çoğu zaman iktidar partisinin kadroları gibi düşünülmüştür. Çok partili yaşama geçiş sürecinde özellikle idari mekanizmayı yöneten bürokrat kesiminde bu eski alışkanlıklar bir süre daha devam etmiştir. Belli bir süre bürokratlar, muhalefet partilerine karşı CHP'nin hizmetinde olduklarını açıkça ve sıkça tekrar etmişlerdir. Ancak zamanla bu bürokratik elit önce kendi arasında iktidar ve muhalefet yanlısı şeklinde parçalanmıştır. Sonra da bu iki parçalı yapı kendi arasında rekabete tutuşmuştur. Zamanla memurların iktidar partilerinin personeli olduğu anlayışından uzaklaşmış, onun yerine kamu personeli kavramı yerleşmiştir. İncelediğimiz 1946-1950 yıllarında dönemin İktidar Partisi CHP, başlangıçta kendi kadrosu gibi gördüğü kamu kesimini, muhalefetle mücadelesinde bir araç gibi kullanmıştır. Bu kadroları muhalefete karşı takındıkları olumsuz tutum adına teşvik etmiştir. Muhalefet ise bu durumdan sürekli şikâyetçi olmuştur. CHP, zamanla muhalefetin güçlenmesine bağlı olarak bu kadrolarda parçalanma olunca kendisinden uzaklaşan bürokratları cezalandırma yoluna gitmiştir.

Devlet-parti bütünleşmesinin bir sonucu olarak valiler belli bir dönem aynı zamanda CHP'nin il başkanlığı görevini yürütmüştür. Valilerin, CHP il başkanlıklarını üslenmeleri, halkın partiye ilgisini azalttığı CHP kurultaylarında sıkça ifade

⁴³¹ Demokrat İzmir, 16 Aralık 1947.

⁴³² Anadolu, 21 Kasım 1949.

edilmiştir.⁴³³ II. Dünya Savaşı arifesinde bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi örgütlenmesinde genel merkez hemen her dönemde büyük ağırlık ve etkinlik kazanmıştır. Örneğin devlet büroları arasındaki pek çok yazışma CHP Genel Sekreterliği tarafından yürütülmüştür. Bunun nedenlerinden biri CHP’de liderliğin özel konumudur. CHP, 1946’dan başlayarak tek parti yönetiminden miras aldığı yapıyı demokratikleştirmek için bir dizi tüzük değişikliği yapmış, fakat tarihsel geçmişin örgütlenmedeki izlerini kolaylıkla silememiştir.⁴³⁴ Çok partili yaşama geçiş sürecinde uzun zaman CHP bürokratik elit kesimi elinde bulundurmuştur. Demokratik yapılanmada herkese aynı mesafede bulunması gereken bu bürokratik unsurlar muhalefete karşı pek objektif davranamamıştır. Örneğin bir vali açıkça DP’yi Rusya’nın uydusu olmakla suçlamıştır. Vali’ye karşı DP dava açmıştır. Adnan Menderes’e göre; *“Bütün bunlar, 23 yıl boyunca sürmüş tek parti iktidarında devlet ve kamu personeli kavramlarının iç içe geçmesinin doğal bir sonucudur.”*⁴³⁵ 21 Temmuz 1946 genel seçimlerinde Aydın Valisi Salim Gündoğan beraberinde kentin diğer bürokratlarıyla beraber ili karış karış dolaşarak CHP’nin seçim zaferi için çalışmıştır. Yine aynı vali 1946 genel seçimlerinde CHP tarafından İzmit milletvekili adayı gösterilmiştir.⁴³⁶ CHP Söke Başkanı Eyüp Özbaş ile birlikte İnönü İlkokulu Başöğretmeni Rıdvan Alpagut ve bir maarif memurunun Söke belediye aracılığıyla köy köy dolaşıp CHP propagandası yaptıkları 21 Temmuz 1946 Genel seçimleri öncesi muhalefet tarafından şikâyet konusu olmuş ve gerekli kanuni tatbikatın yapılması istenmiştir.⁴³⁷ Milletvekili seçimlerinde dörtte üçünün CHP’nin aleyhine oy verdiği tespit edilen devlet memurları Aydın Valisi tarafından uyarılmış ve 1946 senesindeki İl Genel Meclisi seçimlerinde CHP’ye oy vermeleri sağlanmıştır.⁴³⁸ Belediye, 21 Temmuz seçimleri ve İl Genel Meclisi seçimlerinde devlet memurları olmalarına rağmen

—Aydın Valisi Salim Gündoğan ile Aydın Emniyet Müdürü’nün,

—Nazilli, Söke, Bozdoğan, Koçarlı, Karacasu kaymakamları ile Söke kaymakam vekilinin,

—İncirliova, Germencik, Akköy, Köşk, Karpuzlu bucak müdürlerinin,

—Nazilli Ortaokul Müdürü’nün,

—Aydın Tekel Başmüdürü’nün,

⁴³³ CHP Büyük Kurultayı Zabıtları (1939) s.35–36.

⁴³⁴ Kabasakal, M. (1991) Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960), s.218.

⁴³⁵ “Adnan Menderes’in Konuşmaları ve Demeçleri-Makaleleri(1991), c.III, s.94.

⁴³⁶ Demokrat İzmir, 20 Temmuz 1946.

⁴³⁷ Demokrat İzmir, 18 Temmuz 1946.

⁴³⁸ BCA, 490.01/245.974.1.

—Aydın’da görevli Veteriner Selim Yatağan ve öğretmen Talat Kırıkgönül’ün,
—İl Özel İdare Müdür muavininin,

CHP’nin seçim çalışmalarına olumlu katkı sağladığı için CHP parti müfettişlerince hazırlanan raporda birer takdirname ile ödüllendirilmesi CHP Genel Sekreterliği’ne teklif edilmiştir.⁴³⁹

DP’nin Aydın’da teşkilatlanma sürecinde DP’li Dr. Mükerrerem Sarol ile Çine Kaymakamı arasında geçen ve tekzip edilmeyen şu diyalog anlamlıdır:

—Dr. Mükerrerem Sarol: Çine’nin bütün köylerini dolaştım sizden yaka silkmeyen tek vatandaşa rastlayamadım.

—Kaymakam: Ya öyle mi kime kötülük etmişim.

—Dr Hüsni Gökpınar(DP Çine Müteşebbis Heyeti Bşk): Geçenlerde bir çocuğun ishal tedavisi için çay tedavisi önerdim. Siz demokratsınız diyerek sağlık karnesi vermediniz.

—Kaymakam: Şaka yaptım.

—Dr. Mükerrerem Sarol: Bir müddet önce kül halinde DP’ye geçen Hallaç köyüne karşı çok kötü davranıyorsunuz.

—Kaymakam: Biz valilere tabiiyiz.

—Dr. Mükerrerem Sarol: Eğer bunu amirlerinize yaranmak, terfi etmek için yapıyorsanız aldanıyorsunuz. Bu yaptıklarınızın günahı ve manevi vebali çok büyüktür. Siz 1324 doğumlusunuz. Cumhuriyet döneminde yetişmiş bir mülkiyelisiniz. Eğer Osmanlı devri müstebit bir idareci olsaydınız sizi mazur görebilirdim...

—Kaymakam: ...

—Dr. Mükerrerem Sarol: Kaymakam olarak köylerde güttüğünüz tedhiş politikası doğru değildir.

—Kaymakam: Ben köylülerin siyasetle uğraşmalarına taraftar değilim. Onlar cahil ve geridir. Partilerin köylere girmelerine mani olacağım.

—Dr. Mükerrerem Sarol: Bu hareketinizden vazgeçiniz.

—Kaymakam: Vazgeçmeyeciğim.

—Dr. Mükerrerem Sarol: Mademki parti mücadelelerine karışarak CHP’nin emrinde hizmet etmek istiyorsanız memuriyetten istifa edin karşımıza bir CHP’li olarak çıkın çarpışalım. Aksi takdirde kanunları vatandaşlar arasında hiçbir tarafa iltizam tanımadan tatbik ediniz.

⁴³⁹ BCA, 490.01/139.560.1.

—Kaymakam(Sinirli ve duvardaki İnönü fotoğrafını göstererek): Akıllı adammış, size teşkilatlanmak için vakit bırakmadı.” diyerek hafif tertip ve tehditlerde bulundu.

—Dr. Mükerrer Sarol: Bizim Cumhuriyet kanunlarından başka bir şeyden korkumuz yoktur. Haklarımızın teminatını da idari makamlardan değil adliye cihazında bulmaktayız.⁴⁴⁰

Muhelif basın tek parti yanlısı kamu görevlilerine karşı acımasız bir üslupla saldırırken, tarafsız bir şekilde görev yapanlara da saygılı bir tavır takınmıştır. Bu açıdan Aydın vilayetindeki Celalettin Çoşkun adlı mülkiyeli bir gencin tarafsız tutumundan dolayı muhalif basın tarafından övülmesi ilginçtir.⁴⁴¹

Çok partili yaşama geçiş süreci başlarında DP’liler ile Aydın Valisi arasında çoğu kez sert tartışmalar yaşanmıştır. DP’liler valinin sadece siyasi tutumunu değil iyi ya da kötü tüm hizmetlerini eleştirmişlerdir. Ortam siyasi tansiyonun yükselmesiyle gittikçe gerilmiştir. DP’liler Aydın Valisi’nin de hazır bulunduğu bir toplantıda, valilikçe yaptırılan yüzme havuzunun halkın yararlanamayacağı bir yerde yapılmasını eleştirince taraflar arasında tartışma başlamış, Vali’nin isteği üzerine DP’liler salondan çıkartılmıştır.⁴⁴² DP’liler ile Aydın Valisi ilişkilerde gerilim kısa sürede tırmandı ve kavga aile boyutuna sıçradı. Nazilli Sümerbank Halkevi’ndeki bir baloda müstehcen küfürler savurarak Adnan Menderes, Şevki Hasırcı ve diğer DP’lilere hakaret eden⁴⁴³ Vali Salim Gündoğan’ın oğlu aleyhinde Adnan Menderes ve Şevki Hasırcı tarafından dava açıldı. Gündoğan’ın oğlu aramalara rağmen bir türlü bulunamadı.⁴⁴⁴ Aleyhine açılan dava ise uzun bir süre görülemedi. Vali’nin oğlu Sait Gündoğan Anadolu gazetesine verdiği beyanatta Şevki Hasırcı’nın Nazilli’de tertip edilen baloda babası aleyhinde konuşmaya başlayınca aile şerefini korumak zorunda kaldığını, kendisinin tahrik edildiğini söylemiştir. Kendisinin kaçtı iddialarının doğru olmadığını, rahatsızlandığı için istirahatına çekildiğini, doktor raporuyla bunun tespit edildiğini ve rahatsızlığı biter bitmez Nazilli’deki vazifesine döneceğini, kendisinin memur olduğunu ve karşı dava açacağını belirtmiştir.⁴⁴⁵ Oğul Gündoğan aleyhine açılan davanın ilk duruşması sakın geçmiş, Menderes ve Hasırcı’nın avukatlığını Cevat Ülkü, Sait

⁴⁴⁰ Demokrat İzmir, 13 Temmuz 1946.

⁴⁴¹ Demokrat İzmir, 30 Nisan 1946.

⁴⁴² Demokrat İzmir, 11 Aralık 1946.

⁴⁴³ Demokrat İzmir, 29 Nisan 1947.

⁴⁴⁴ Demokrat İzmir, 1 Mayıs 1947.

⁴⁴⁵ Anadolu, 7 Mayıs 1947.

Gündoğan'ın avukatlığını ise CHP Nazilli İlçe Başkanı Hulusi Çoğullu yapmıştır. Mahkeme karar alamadan ileri bir tarihe ertelenmiştir.⁴⁴⁶

Çok partili hayata geçiş sürecinde belki de en renkli görüntüler parti ocak açılışlarında yaşanmıştır. CHP'nin ocak açılışlarına ve diğer etkinliklerine o kentin mülki amirleri hep katılmış ya da bunları organize etmişlerdir. 1948 yılı Nisan ayı başlarında Sultanhisar Bucağı'nın İnönü ve Kurtuluş mahallelerinde CHP ocaklarının açılışları yapıldı. Ocakların açılış törenlerine Aydın, Nazilli, Söke, Bozdoğan, Çine, Karacasu ve Denizli'den 1000'den fazla kişi katıldı.. Törende Aydın milletvekilleriyle, Bursa Milletvekili Talat Seçer, Nazilli Kaymakamı Feyzi Akkor, Aydın ve Nazilli CHP idare heyetleri ve CHP Denizli İdare Heyeti'nden Esat Kaymakçı hazır bulundular. Törende Hulusi Çoğullu, Esat Kaymakçı, ve Mahmut Kırpar, Aydın Milletvekili General Refet Alpman, birer konuşma yapmıştır. Yapılan konuşmalarda İnönü'ye olan bağlılık vurgulanmıştır.⁴⁴⁷ 1948 yılında yapılacak ara seçimler için Salim Gündoğan ve Nazilli Kaymakamı Fevzi Akkor milletvekili aday olmak istemişlerdir. 17 Ekim'de yapılacak olan milletvekili araseçimleri için Aydın Valisi Salim Gündoğan, Osmanlı Bankası Müdürü Abdurrahman Akkum, Tarım Kooperatifleri Birliği İdare Kurulu Başkanı Doktor Sabri Akın, Muzaffer Kılıç, Yusuf Saim, Nazim Kılıç, Baytar Selim Yatağan CHP yoklamasında listeye girebilmek için kıyasıya rekabete girişmişlerdir. Eski Aydın Valisi yoklamaları kazanabilmek için Aydın'a gelmiş ilçe ilçe dolaşarak kulis yapmıştır. Ancak adayların belli grupları Aydın'da arkalarına aldıkları görülmüştür.⁴⁴⁸ Örneğin Abdurrahman Akkum'u Orhan Çiftçi'nin öncülüğünü yaptığı bir gurup desteklemiştir. Aydın CHP içinde oluşmuş güçlü grupların herhangi birisinin desteğini alamayan Fevzi Akkor ve Salim Gündoğan ön yoklamayı kaybederken, ön yoklama Dr. Sabri Akın'ın zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu gelişme Emekli Aydın Valisi Salim Gündoğan'ı kırmış ve rencide etmiştir. Belli ki kırlığının da etkisiyle Salim Gündoğan, Aydın valisi iken 1946 yılı genel seçimlerini CHP'nin Aydın'da kazanabilmesi için yaptığı girişimleri ortaya koyan belgeleri açıklayacağını iddia etmiştir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ Anadolu, 3 Haziran 1947. Mahkemenin nasıl sonuçlandığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁴⁴⁷ Anadolu, 2 Nisan 1948.

⁴⁴⁸ Demokrat İzmir, 26 Eylül 1948.

⁴⁴⁹ Demokrat İzmir, 30 Eylül 1948. Çalışmamızda Vali Salim Gündoğan açıklamış olduğu herhangi bir belgeyi rastlayamadık. Bu nedenle Gündoğan'ın çıkışı kırgınlık ve kızgınlıkla yapılmış bir açıklama olarak kalmıştır.

Geçen süreçte bürokraside CHP aleyhine parçalanma da söz konusu olmuştur. Örneğin Salim Gündoğan'dan sonra Aydın valiliğine getirilen Ruknettin Nasuhioğlu kentte DP'ye yakınlığıyla tanınmıştır. Bu vali daha sonra 1950 genel seçimlerinde IX. Dönem TBMM'ye DP milletvekili olarak girmiştir. Bu vali zamanında 1949 yılı Haziran ayında Germencik Kaymakamı Reşat Akşemsettinoğlu hakkında tarafsızlığı kaybettiği gerekçesiyle hakkında işlem yapılmıştır. Germencik'e bağlı Ortaklar belde haline getirildikten sonra valilik makamından izin alınmadan burada mahalleler oluşturulmuş ve Bucak müdürü ile Germencik kaymakamının işbirliğiyle burada kısa süre içinde muhtarlık seçimleri gerçekleştirilmiştir. CHP bu ani yapılan seçime son anda katılabiliştir. CHP İl idare kurulu ilgili makamlardan bu seçimin bozulması ve ilçe kaymakamı ve bucak müdürü hakkında İçişleri Bakanlığı tarafından işlem yapılmasını istemiş, durum 19 Mayıs 1949 tarihinde bir yazıyla CHP Genel Sekreterliği'ne bildirilmişti. 1949 yılı Mayıs ayında Kaymakam'ın Germencik'teki CHP'li köy muhtarlarını zorla görevinden istifa ettirip seçimleri yenilettiği iddiaları ortalıklarda dolaşıyordu.⁴⁵⁰ Kaymakam Fevzi Akkor'un emekliye ayrılmasından sonra Nazilli'de kaymakamlık makamı resmi ilanları Demokrat Nazilli gazetesine vermeye başlayınca Yeni Menderes gazetesi kaymakamlık aleyhinde haberler yapmaya başladı. Bunda telefon ücretlerini ödemeyen CHP ve Yeni Menderes gazetelerinin telefonlarının kesilmesi de etkili olmuştur. Büyük Menderes gazetesi kimi vatandaşların türbelere ilgi göstermesi üzerine, *"Kaymakam türbeleri ihya mı ediyor"* şeklinde haberler yapmıştır.⁴⁵¹ Gelişmeler karşısında Kaymakam Hilmi Dağcıoğlu, CHP İlçe Başkanı, Yeni Menderes gazetesi ve CHP aleyhine dava açmıştır. Aleyhinde dava açılan CHP Nazilli İlçe Başkanı Hulusi Çoğullu, Yazar Gani Dikmen ve Gazete Sahibi Nedim Yıldırım hâkim karşısına çıkmışlardır. Hulusi Çoğullu mahkemede *'Kaymakamın uygulamalarıyla DP'ye iltimas edip CHP'ye suikast düzenlediğini'* iddia etmiştir. Kaymakam 26 yıllık devlet memuriyetinin bulunduğunu, çocuklarına İstiklal Madalyası'nın dışında bırakacak hiçbir şeyinin olmadığını, şerefiyle görev yaptığını, eğer CHP başkanının kendisi hakkında söyledikleri doğruysa başkanın bunu belgelendirmesi gerektiğini söylemiştir. CHP başkanı, belgelerinin ifşasının parti iznine bağlı olduğunu söylemiştir. Mahkeme reisinin partiye bununla ilgili yazı yazılması teklifine CHP başkanı tepki vermemiş, şahitlerin dinlenmesi için mahkeme ileri bir

⁴⁵⁰ BCA, 490.01/245.974.1.

⁴⁵¹ Demokrat İzmir, 9 Nisan 1949.

tarihe ertelenmiştir.⁴⁵² 1949 yılının Ocak ayında Aydın Ticaret Lisesi Müdürü Mehmet Özmete, Milli Eğitim Bakanlığı'na, Bursa Ticaret Lisesi'ne öğretmen olarak atanmıştır. Halkevi'nde yapılacak çalışmalara bu müdürün, katkı sağlamayıp, eleştiriyi aşan sözler söylediği iddiasıyla Halkevi başkanlığınca bir yazıyla söz konusu kişi CHP Genel Sekreterliği'ne şikâyet edilmiş ve kendisinin idarecilik görevinden alınması istenmiştir. CHP Genel Sekreterliği, CHP Aydın Bölge Müfettişi Hulki Cura'dan durumu soruşmasını istemiştir. Müfettiş hazırlamış olduğu raporda Müdür Bey'in Halkevi'ne karşı kin ve garaz içinde olduğunu, bu yüzden görevden alınmasının isabetli olacağını belirtmiştir. Hatta raporda Müdür Bey'in ailesiyle geçinemediği gibi özel durumlarına da yer verilmiştir. Bunun üzerine CHP Genel Sekreterliği, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan ilgili kişinin görevden alınmasını istemiş, Milli Eğitim Bakanlığı da adı geçen kişiyi görevden almış ve sonucu bir yazıyla tekrar CHP Genel Sekreterliği'ne bildirmiştir.⁴⁵³

2.8. HALKEVLERİ'NİN DURUMU ve AYDIN İLİNDE HALKEVLERİ TARTIŞMASI

Halkevleri kuşkusuz ki Türkiye aydınlanmasında önemli rol üstlenmiş ve İnkılâpların benimsenmesinde bu kurumların önemli katkıları olmuştur.⁴⁵⁴ Halkevleri, yayınladığı yüzlerce eserle Türkiye'de kültürel gelişimin mimarlığını üslenmiştir. Bu kurumlar eliyle tiyatro en ücra köylerde dahi icra edilebilen bir sanatsal faaliyet haline gelmiştir. Halkevleri bünyesinde oluşturulan çeşitli faaliyet kolları Halkevleri'nin işlevini çeşitlendirmiştir. Bunlardan bir tanesi köycülük koludur. Merkezi hükümet ve CHP'nin üst kurulları Halkevleri'nin hangi amaçlarla kurulduğunu ve fonksiyonunun ne olduğunu bildikleri için Anadolu'da yüzlerce teşkilatı bulunan Halkevlerini her zaman korumuş ve desteklemişlerdir. Bunun örneklerini Aydın ilindeki Halkevleri içinde görmek mümkündür. Daha çok partili yaşama geçmeden merkezi Hükümet, Halkevlerini her türlü keyfi müdahaleden azade tutmak istemiştir. Örneğin Dalama'ya yeni atanan Bucak Müdürü Nuri Ayten kendisine uygun ev bulamayınca Dalama Halkodası'nı boşaltarak kendisine mesken olarak tahsis etmiştir. Buna CHP İl İdare Heyeti çok sert tepki göstermiştir. Vali, Bucak Müdürü'ne sahip çıkma duygusuyla

⁴⁵² Demokrat İzmir, 16 Nisan 1949. Mahkeme sonucuyla ilgili herhangi bir belgeye yaptığımız çalışmada rastlayamadık.

⁴⁵³ BCA; 490.1/825.263.1.

⁴⁵⁴ Çavdar, T. (1983) Halkevleri, s.878.

olayı sumen altı etmeye çalışmıştır. Durum, CHP Genel Sekreterliği'ne aksettirilmiştir. CHP Genel Sekreterliği olaya müdahale ederek Dalama Bucak Müdürü'nün derhal Halkodası'nı boşaltmasını istemiştir. Bu süreç, 1945 yılının Mayıs-Temmuz ayları arasında yaklaşık üç ay sürmüştür. 1941'li yıllarda Aydın'da Park Sineması Sahibi Hakkı Darcan ile Aydın Halkevi arasında ciddi boyutlara ulaşan tartışmalar yaşanmıştır. Hakkı Darcan Halkevi'nin sürekli ticari amaçla film göstermesinden dolayı CHP Genel Sekreterliği'ne çok fazla sayıda şikâyet mektubu göndermiştir. CHP Genel Sekreterliği'nin talimatıyla açılan soruşturma sonucunda düzenlenen müfettiş raporlarında Halkevi'nin ticari gayeyle film göstermediği; gösterilen filmlerin çoğunluğunun hayır kurumlarına gelir sağlamak amaçlı olduğu belirtilmiştir.

1942 yılında açılan Şehir Kulübü'nde de tartışmaların önü arkası alınamamıştır. Aydın kent merkezinde açılan Şehir Kulübü'ne üye olanlar girebiliyordu. Vali gibi kentin ileri gelenleri bu kulübe üye olmuşlar, kulüpte şans oyunları oynanmaya ve içki satışı yapılmaya başlanmıştır. Bütün bu hizmetler karşılığında belli bir ücrette alınıyordu. Halk Partisi Aydın il teşkilatı kendisine yeni bir hizmet binası yaptırmış, bu yeni binanın alt katı şehir kulübüne, üst katı parti idaresine ayrılmıştı. Kulübün mefruşatı ise İl Özel İdare tahsisatıyla karşılanmaktaydı. Bu tablo üzerine Şehir Kulübü hakkında CHP Genel Sekreterliği'ne peşpeşe şikâyet mektupları ulaştırılmaya başlanmıştır. Gelen şikâyet mektupları üzerine parti tarafından soruşturma açılmıştır. Müfettiş raporlarında CHP'nin yeni hizmet binasında alt kat ve üst kat girişleri farklı olmasına, dolayısıyla kulübün parti etkinliklerine zarar vermeyeceği belirtilmesine rağmen, merkezi hükümet Halkevlerinin fonksiyonlarının azalacağı endişesiyle buna karşı çıkmış, Şehir Kulübü'nün yasal olduğunu kabullenmekle birlikte, bu kulübün kamu gelirleriyle finanse edilmesinin doğru olmadığını belirtmiştir. Merkezi hükümet, mevcut binanın da Şehir Kulübü tarafından derhal boşaltılarak kulübün başka yere taşınmasını, boşaltılan yerin ise Halkevi'ne devredilmesini istemiştir.⁴⁵⁵

Çok partili yaşama geçişle birlikte Halkevleri'nin statüsü iktidar partisiyle muhalefet arasında çok sert bir tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar, 1950 genel seçimleri sonrasında hükümet değişikliğiyle birlikte Halkevleri'nin kapatılmasının zeminini oluşturmuştur. Tüzüğüne göre Halkevleri ve Halkodaları partili partisiz

⁴⁵⁵ BCA,490.01/824.261.1.

herkese açıldı. Ancak çok partili yaşama geçildikten sonra Halkevleri muhalefet tarafından CHP'nin kalesi gibi görülmüştür. Muhalefet her defasında Halkevleri'nin halkın malı olduğunu ve bu yerlerden muhalefetin de yararlanması veya CHP'nin de bu kurumlardan el çekmesi gerektiğini söylemiştir. Halka ulaşma adına bu teşkilatlar çok önemliydi. 1945 yılına geldiğimizde Türkiye genelinde Halkevlerinin sayısı 455'e, Halkodalarının sayısı ise 4066'ya ulaşmıştır.⁴⁵⁶ Böyle bir gücü muhalefet tek başına iktidara bırakmak istememiştir. 1947 yılında, CHP VII. Kongresi'ne sunulan bir raporda Halkevleri'nin CHP'ye bağlı kuruluşlar olduğu vurgulanmıştır.⁴⁵⁷

Çok partili yaşama geçer geçmez Halkevlerinin nasıl kullanılacağıyla ilgili Aydın ilinde CHP'liler kendi aralarında görüş ayrılığına düşmüştü. Bir kısım CHP'li başka partiye üye olanların Halkevleri'ne üye olamayacaklarını, halkevine üye olup da başka partiye üye olanların Halkevi'nden kayıtlarının silinmesi gerektiği fikrini savunmuştur. Başka bir gurup ise Halkevleri'nin herkese açık olması gerektiğini belirtmiştir. Halkevlerinin kullanımı konusunda CHP İl İdare Kurulu üyeleri arasında görüş ayrılıklarının olduğu bir resmi yazıyla CHP Genel Sekreterliği'ne bildirilmiş ve buradan görüş istenmiştir. Genel Sekreterlik, Halkevlerinin kültür yuvaları olduğunu ve siyasi propaganda amaçlı kullanılamayacağı şeklinde görüş bildirmiştir. DP'liler 1947 yılının Mart ayı sonunda Bozdoğan Halkevi'nde bir müsamere göstermek istemişlerdir. Halkevi idare kurulu tereddüde düşünce durum CHP Genel Sekterliği'ne sorulmuştur. CHP Genel Sekreterliği'nden bununla ilgili izin çıkmıştır. Durum acil ibaresiyle önce bir telgrafla sonra da resmi bir yazıyla CHP Bozdoğan İlçe Başkanlığı ile Halkevi Başkanlığı'na 24 Mart 1947 tarihinde bildirilmiştir. Aydın ilinin değişik yerlerinde DP teşkilatları kongre ya da değişik amaçlı toplantılar yapabilmek için Halkevi salonlarının etkinlikleri boyunca kendilerine tahsisini istemiş olmalarına karşın Halkevi idareleri, tüzüklerinin buna müsaade etmediği gerekçesiyle söz konusu taleplere olumlu cevap vermemişlerdir.⁴⁵⁸ Aydın ilinde Halkevleri hususunda CHP ile DP arasındaki en keskin tartışmalar Bozdoğan Halkevi'nde Mareşal Fevzi Çakmak'a ait olan resmin indirilmesi üzerine yaşanmıştır. Demokrat İzmir gazetesinin verdiği habere göre; Bozdoğan Halkevi İdare Heyeti bir kararla Mareşal Fevzi Çakmak'ın Halkevi salonundaki resmini

⁴⁵⁶ 1945 Yılında Halkevleri ve Halkodaları (1946), s.5.

⁴⁵⁷ Tosun, E. agt., s.173.

⁴⁵⁸ BCA, 490.01/824.261.1.

indirmiştir.⁴⁵⁹ Mareşal'in resminin niçin salondan indirildiğini Halkevi yönetimi, Başkan Şakir Saraçoğlu imzasıyla Demokrat İzmir'e gönderdiği bir yazıyla şöyle açıklamıştır: “*Sayın Mareşalimiz CHP’den ayrılmış ve partimiz aleyhinde çalışan karşı cephedeki partiye geçmiştir. Mareşalin fotoğrafı korunmak üzere salondan indirilmiştir. Tekrar Atatürk’ün partisi CHP’ye dönerse salona asılacaktır. Türk milletine hizmet eden yalnız Mareşal değildir. Atatürk’le Milli Şef İnönü’nün de nurlu hizmetleri pek çoktur. DP’nin açılmasına Milli Şef izin vermişken DP binalarında onun resmi niçin yoktur?*” Demokrat İzmir, buna karşılık şunları yazmıştır: “*Mareşal, harp sahasındaki tarihi zaferleri ve sulhta Türk ordusuna yaptığı sayısız hizmetleri ile milli bir kahraman olarak bütün bir milletin kalbine yerleşmiş nadir şahsiyetlerden birisidir. Milletin parası ile inşa edilen Bozdoğan Halkevi’ne onun resmini asan yegâne saik işte bu minnettarlık ve hürmet duygusudur. Hal böyleyken CHP safında değildir diye Mareşal’in millet tarafından oraya asılan resmini indirmek milli kıymetleri parti hırsları yüzünden harcamaya kalkışmanın en hazin örneklerinden bir tanesidir. Milletin irade ve isteğine karşı gelmenin başka bir tezahürüdür.*”⁴⁶⁰ Bu olaylar üzerine Mareşal’e, Aydın ahalisinden kimileri tarafından bağlılık telgrafları gönderilmiştir.⁴⁶¹ Gelen tepkiler üzerine Mareşal’in resmi tekrar eski yerine konmuştur.⁴⁶²

Oluşan sert atmosferde Bozdoğan Halkevi Başkanı Dr. Şakir Saraçoğlu çok gizli ibaresiyle 09 Nisan 1947 tarihinde CHP Genel Sekreterliği’ne bir yazı göndermiştir. Bu yazıda Bozdoğan’ın en koyu DP üyeleri adeta parti merkezine jurnallenmiş ve DP’lilerin, parti binalarına Milli Şef’in resmini asmadıkları ve bu nedenle kendisinin DP’lileri bu resmi asmalarına mecbur ettiğini belirtmiştir. Yine bu yazıda Halkevi Başkanı, Bozdoğan’da DP’lilerin seçilmesini engellediklerini; DP’den istifaların çıkış gibi büyüdüğünü, bundan dolayı bazı DP’lilerin kendisine husumet duyduğunu belirterek sözlerine şöyle devam etmiştir: “*Meclise Milli Şefimizin meclise teşrifinde ayağa kalkmayan DP’nin Bozdoğan’daki uzantıları CHP yıkılmalıdır demekten çekinmemektedir. Bunlardan en azılısı terzi Reşat’tır kendisi Milli Şef’e hakareten hapsi boylamıştır. DP’liler ise hapisanedeki bu adamı beslemek için aralarında para toplamaktadır. Milli Şef’e hakaret edenler, onun banisi olduğu Halkevleri’nin*

⁴⁵⁹ Demokrat İzmir, 6 Şubat 1947.

⁴⁶⁰ Demokrat İzmir, 13 Şubat 1947.

⁴⁶¹ Demokrat İzmir, 19 Şubat 1947.

⁴⁶² Demokrat İzmir, 2 Mart 1947, Demokrat İzmir gazetesi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün resimlerinin niçin DP binalarına asılmamasıyla ilgili hiçbir açıklama yapmamıştır.

Bozdoğan şubesinde temsil verecekleri gerekçesiyle zaman zaman buranın kendilerine tahsisini istemektedir. Halkevleri milletindir sözünün arkasına sığınanlar, sadece parti propagandası yapmak ve seçim hezimetlerini yaptıkları toplantılarla kapatmak için Halkevleri'nin kendilerine tahsisine istemektedirler. Partili partisiz herkes Halkevleri'nden yararlanmaktadır. Fakat siyaset kokan toplantıların Halkevleri'nde yapılmasına izin verilmemektedir. Konuyla ilgili tartışmaları bitirmek için Halkevleri tüzüğünde değişikliğe gidilerek Halkevlerinde gazete, risale, kitap, mecmua okumak ve müsamere, konser, balo, gibi törenleri temaşa için herkes gelebilir. Bunun dışında Halkevleri'nde siyasi faaliyete izin verilemez maddesi konmalıdır. Böylece tıpkı partimiz CHP gibi DP de siyasi faaliyetleri için dışarıdan kendisine bina kiralamak durumunda kalacaktır.”

Bozdoğan Halkevi Başkanı, CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği başka bir gizli bazı DP'lilerin kendisini ölümle tehdit ettiğini bildirmiştir. Başkan yazısında doktor olduğunu köylere hizmet götürdüğünü; muhaliflerin kendisini korkutup köylere gitmesini engellemek istediklerini söylemiştir. DP'lilerin kendisi hakkında Bozdoğan'ı bırakıp kaçtığı dedikodusunu yayarak kendisinin köylülerin gözünden düşürmek istediklerini belirtmiştir. *‘Yapılan tüm seçimlerde demokratlar, Bozdoğan'da hezimete uğramıştır. Bu yüzden bizimle uğraşıyorlar.’* demiştir. Şakir Saraçoğlu yazının devamında şunları söylemiştir: *“Milli Şef'in fotoğraflarının yer aldığı paraları ceplerinde taşıyanların parti binalarına onun da resmini asmalıdır. Bu nedenle Demokrat Parti ocaklarına Milli Şef'in fotoğraflarının asılmasını DP'lilere mecbur tuttum. Demokratları diz çöktürdük, kalkındırmayacağız. Milli Şef, onun partisi, hükümeti başımıza çok kıymetli ve ayarına ölçü bulunamayan pırlantalı ve elmaslı bir taçtır. O tacı her zaman taşıyacağız. İnönü'nün umdeleri akidemizdir. Bu nurlu yoldan ayrılmayacağız.”*

Bozdoğan Halkevi Başkanı, CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği söz konusu son yazısında, kendisine, CHP ve Halkevi'ne destek verenlerin ismini yazmayı ihmal etmemiştir. Gönderilen yazılar üzerine CHP Genel Sekreterliği, konuyla ilgili inceleme başlatıldığını bildirmiştir.⁴⁶³ Bütün bunların arasında Demokrat İzmir gazetesi, polisin

⁴⁶³ BCA, 490.01/824.261.1. Bu isimler şöyledir: Telgraf Memuru Sait, Sağlık Memuru Tahir Yalçın, Terzi Kemal Tuğrul, Kazım Selçuk, Halil Çetinkaya, Terzi Tevfik Şener, CHP parti başkanı İsmail Tarhan, Kaymakam vekili Celal, Cami İmamı Ahmet Efendi.

kimi vatandaşları 11 Şubat 1948 tarihinde Bozdoğan Halkevi'nde kumar oynarken suçüstü yakaladığını okuyucularına duyururken, şüpheliler, kumarı Halkevi'nin rızasıyla oynadıklarını söylemişlerdir.⁴⁶⁴ Yaşanan onca tartışmadan sonra 28 Aralık 1948 tarihinde DP Bozdoğan teşkilatı kongre yapabilmek için bir kez daha Halkevi'ne başvurdu. Bozdoğan Halkevi İdare Kurulu tarafından Ankara'ya acil olarak görüşleri soruldu. Genel Sekreterlik, bu karmaşık soruna son noktayı koyarak, 08 Ocak 1949 tarihli yazısında Halkevi salonlarının siyasi amaçlarla kullanılamayacağı şeklinde görüş bildirmiştir.⁴⁶⁵

Çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın Halkevi kimi düğünlere ev sahipliği yapmıştır. Ancak DP'liler bu düğünlerde haremlik selamlık uygulama yapılmasını eleştirmişlerdir.⁴⁶⁶ Muhalif gazeteler Halkevleriyle ilgili buna benzer pek çok olumsuz haber neşretmişlerdir. Anadolu gazetesi ise Halkevleriyle ilgili diğer gazetelerde çıkan hiçbir iddiaya cevap vermemiş, daha çok Halkevlerinin faaliyetlerini tanıtıcı haberler yapmıştır. Bunlardan bazıları şu şekilde ifade edilmiştir:

*“Aydın Halkevi kültür faaliyetleri açısından oldukça hareketli geçmektedir. Halkevi'nin Piyes Kolu ‘Ayşe Pınar ve Bir İlan Hatası’ adlı iki oyunu sergilerken Köşk Halkodası da ‘Casuslara Karşı, İstiklal, İnsan Sarrafı, Deliller’ adlı piyesleri sergilemiştir. Halk, bu oyunlar sergilenirken Halkevinin salonlarını doldurmaktadır.”*⁴⁶⁷

*“Bozdoğan Halkevi Köycülük Kolu, 16 Mayıs 1947 tarihinde Kamışlar Köyü'ne bandoyla birlikte, Halkevi Başkanı Dr. Şakir Saraçoğlu başkanlığı'nda bir gezi tertip etmiştir. Gezi sırasında köylünün dilekleri dinlenmiş ve sıtmal vatandaşlar ücretsiz muayene edilmiştir. Bunun için bol miktarda atebrin dağıtılmıştır. Köycülük Kolu Başkanı Tefik Şener Halkevleri'nin CHP'nin eseri olduğunu belirtmiştir.”*⁴⁶⁸

⁴⁶⁴ Demokrat İzmir, 17 Şubat 1948.

⁴⁶⁵ BCA, 490.01/824.261.1.

⁴⁶⁶ Demokrat İzmir, 07 Mayıs 1946.

⁴⁶⁷ Anadolu, 2 Şubat 1947.

⁴⁶⁸ Anadolu, 25 Mayıs 1947.

*“CHP Bölge Müfettişi Dr. Talat Simer, Aydın ilindeki bütün ilçe, bucak ve pek çok köye giderek Halkevlerini ve Halkodalarını, CHP merkezlerini denetlemiştir. Kendisi pek çok yerde ilgi uyandıran konuşmalar yapmıştır.”*⁴⁶⁹

*“Aydın Halkevi ve Halkodaları yararına zengin ikramiyeli eşya piyangosu tertip edilmiştir. Çekiliş noter huzurunda 19 Mayıs 1948 Gençlik Bayramı günü yapılacaktır.”*⁴⁷⁰

*“Atça’da Halkevi eliyle bucak mezarlığı yeniden düzenlenmiştir. Yine çarşı meydanındaki umumi tuvalet kaldırılarak yerine modern bir tuvalet yaptırılmıştır.”*⁴⁷¹

Çok partili yaşama geçişle beraber Halkevleri’yle ilgili çıkan sert tartışmalar ve halkın CHP’li ve DP’li olarak bölünmesi; Halkevlerinin sadece CHP’lilerin gittiği mekânlar olması nedenleriyle Halkevleri eski canlılığını kaybetmiştir. Aydın CHP İl İdare Kurulu Halkevlerinin eski canlılığını kaybettiğini CHP Genel Sekreterliği’ne göndermiş olduğu yazılarla belirtmiştir. CHP Aydın İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi imzasıyla CHP Genel Sekreterliği’ne 28 Temmuz 1947 tarihinde gönderilen bir yazıda, Halkevlerinde bir durgunluk yaşandığı, bu durgunluğun aşılması için ilçe, kasaba ve köylerde öğretmenlerin Halkevlerinde daha aktif rol oynaması gerektiği vurgulanmıştır. Dalama Halkevi’ndeki öğretmenler eliyle yürütülen faaliyetler örnek gösterilmiştir. Parti Genel Sekreterliği cevabi yazısında öğretmenlerin Halkevleri konusunda daha duyarlı olmalarını sağlamak için Milli Eğitim Bakanlığı düzeyinde girişimde bulunacaklarını bildirmiştir. Nazilli’den CHP Genel Sekreterliği’ne gönderilmiş olan diğer bir resmi yazıda Nazilli’de orta ve ilk okul öğretmenlerinin Halkevine küstükleri ifade edilmiştir. Öğretmenler, Halkevi idare kurulu seçimlerinin öne alınmasını istemiştir. Bu istek, DP’lilerin öğretmenleri kışkırtarak seçimleri öne aldırıp Halkevlerini ele geçirme girişimi olarak görüldüğünden CHP ve Halkevi yönetimince ret edilmiştir. Bunun üzerine öğretmenler Halkevi’yle olan ilişkilerini kesmişlerdir. Durum CHP İlçe İdare Kurulu Başkanı Hulusi Çoğullu tarafından Genel Sekreterliğe rapor edilmiştir. Görünen o ki çok partili hayata geçiş sürecinde Halkevleri’nde

⁴⁶⁹ Anadolu, 18 Haziran 1947.

⁴⁷⁰ Anadolu, 14 Mayıs 1948.

⁴⁷¹ Anadolu, 6 Ağustos 1948.

gerçekleştirilecek faaliyetler konusunda öğretmenler ile tek parti iktidarı CHP arasında ciddi tartışmalar baş göstermiştir.

1950 seçimlerinden hemen sonra iktidar değişikliği karşısında Aydın Halkevlerinden CHP Genel Sekterliği'ne gönderilen yazılarda CHP'ye bağlılık ifade edilmiş ve iktidar değişikliğine bağlı olarak Halkevlerine karşı kanunsuz bir takım uygulamaların başladığı ifade edilmiştir.⁴⁷² Bütün bunlar, DP iktidarının ilk yıllarında Halkevlerinin kapatılmasıyla son bulmuştur. SCF döneminde Türk Ocakları'nın statüsü ve konumuyla ilgili olarak ortaya çıkan tartışmalar ocakların kapatılması sürecini hazırlamış ve bu süreç DP kurulduktan sonra Halkevlerinin durumu ile tam bir benzerlik göstermiştir.

2.9. İKTİDARLA MUHALEFET ARASINDA GERGİNLİK

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılacak olan genel seçimler nedeniyle DP Aydın'da 17 Temmuz 1946 tarihinde bir miting düzenledi. Adnan Menderes, burada yapmış olduğu konuşmada DP'ye iktidar tarafından baskı yapıldığını iddia etti. Adnan Menderes'e göre; CHP, DP'ye karşı demokratik olmayan bazı tedbirler almakta, DP'ye karşı tezvir ve iftiradan ibaret propaganda yapmakta ve müsait gördükleri idare amirleri vasıtasıyla DP'ye her türlü baskı uygulamaktadır. Adnan Menderes, mitingde *"CHP, kendi iktidarını korumak için seçimleri öne almıştır ve seçimleri kazanmak için her türlü çareye müracaat etmektedir."* demiştir.⁴⁷³

Muhalef gazeteler özellikle Recep Peker Hükümeti tarafından DP'ye baskı uygulandığı; bu hükümet döneminde DP ile CHP arasında çok sert ilişkiler yaşandığını iddia etmişlerdir. CHP Nazilli İdare Heyeti, 27 Haziran 1946 tarihinde bütün köy muhtarlarını çağırarak DP'ye girmemeleri, girenlerin ise DP'den çıkmaları konusunda uyarmıştır. Bu durum köy köy dolaşıp teşkilatlanma çalışmaları yapan DP'lilerin hoşuna gitmemiştir.⁴⁷⁴ Sultanhisar'da DP Müteşebbis Heyeti'ne Milli Mücadele kahramanlarından Mahmudun Ali Efe katılmış, bu katılımla birlikte Müteşebbis Heyeti Başkanı Kemal Bayman istifa ederek başkanlığı Ali Efe'ye bırakmıştır. Efe'nin DP'ye katılımı Sultanhisar'da ciddi etki doğurmuştur. Demokrat İzmir gazetesinin ifadesine

⁴⁷² BCA, 490.01/824.261.1.

⁴⁷³ Adnan Menderes'in Konuşmaları ve Demeçleri-Makaleleri (1991) c.I, s.94.

⁴⁷⁴ Demokrat İzmir, 2 Temmuz 1946.

göre; Sultanhisar Jandarma Komutanlığı, Efe'nin evine baskın düzenleyerek Milli Mücadele yıllarında Efe'nin kullanmış olduğu silahı elinden almıştır. Bu silah Yörük Ali Efe'nin gayreti ile hükümet tarafından Mahmudun Ali Efe'ye hediye edilmiş, milli bayramlarda İzmir Fuarı'nda teşhir edilmekteydi. Yaşanan olaylar Sultanhisarlıları üzmüştü. Kurtuluş Savaşı'nın ulusal kahramanları bile çok partili hayata geçişin bitmek tükenmek bilmeyen kavgaları arasında sıkışıp kalmışlardı.

Demokrat İzmir gazetesi, 12 Temmuz 1946 tarihli sayında Aydın idare amirlerinin DP'ye karşı tahrik ve baskının artmasından şikâyetçi olmuştur. Gazete bu idare amirlerinin başında Aydın Valisi Salim Gündoğan'ın olduğunu yazmıştır. Vali, DP'nin faaliyetini önlemek için bütün kuvvetiyle çalışmaktadır.⁴⁷⁵ Dr. Mükerrer Sarol, anılarında bu olayı şöyle anlatmaktadır: *“Aydın Valisi birgün beni çağırdı ve DP'yle olan ilişkiyi derhal kesmem gerektiğini; eğer milletvekili olmak gibi bir isteğim varsa, CHP'nin karşısında politika yaptığım takdirde kendisinin Aydın Valisi olduğu sürece bunu engelleyeceğini söyledi.”*⁴⁷⁶

21 Temmuz 1946 genel seçimleri yaklaştıkça muhalefet yanlısı Demokrat İzmir gazetesi DP'ye yapılan siyasi baskıların arttığını yazmıştır. Yapılan haber başlıklarından bazıları şöyledir: *“Her yerde tazyik var.” “Kuşadası Sıhhat Memuru Halk Partisi'ne kaydolmayanların eşyalarını etüvden geçirecekmış.” “CHP'ye kaydolmayan vatandaşlar kahvelerde dövülüyor.” “Nazilli'de DP'li bir vatandaşın evi taşlanıyor.” “Hayır! Kimse seni rey için tazyik ve tehdit edemez. Reyini tam serbestlikle DP'ye vermelisin.” “CHP Ortaklar Başkanı Ahmet Hamdi Öztürk DP'li Neşetiyeli Hasan Torun'u seni kırmızı kalemle işaretledim. Devlet seni sürgün edecek diyerek korkutmuş. İlgili kişiyi DP'den istifa ettirerek CHP'ye kaydını yaptırtmıştır.”*⁴⁷⁷

Söke DP Müteşebbis Heyeti Başkanı Mehmet Özturanlı Akköy Beldesi'nde propaganda yaparken Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün mevkii ve şahsiyetini rencide edecek mahiyette söz sarf etmiş; dinleyiciler tarafından tutulan zabıtlı durum kaymakamlığa bildirilmiş; daha sonra söz konusu kişi adliyeye sevk edilmiştir.⁴⁷⁸ Aydın ilinde Faik Özkonak adlı bir DP sempatzanı, karakola götürülmüştür. Burada DP'ye

⁴⁷⁵ Demokrat İzmir, 12 Temmuz 1946.

⁴⁷⁶ Sarol M. (1983) Bilinmeyen Menderes, c.II s.52.

⁴⁷⁷ Demokrat İzmir, 13 Temmuz 1946.

⁴⁷⁸ Anadolu, 24 Eylül 1946.

üye kaydettiği ve DP propagandası yaptığı gerekçesiyle tehdit edilmiştir. Şahsın yanında bulunan DP üye kayıt formları ve Demokrat İzmir gazetesi suç delilleri şeklinde gösterilmeye çalışılmıştır. Söz konusu kişi uzun süre karakolda tutulmuştur. DP İl İdare Kurulu bu olaydan sonra bir dilekçe hazırlayıp bu dilekçenin birer nüshasını Aydın Valiliği, Cumhuriyet Savcılığı, CHP Aydın Bölge Müfettişliği'ne vermiştir. Bir nüsha da DP Genel Merkezi'ne göndermiştir. Bu dilekçede sorumlular hakkında yasal işlem yapılması istenmiş ve bu tip olayların vatandaşı DP'ye daha çok yaklaştırdığı ancak DP'nin kimsenin hürriyetinin sınırlandırılmasına razı olmadığı vurgulanmıştır. Anadolu gazetesine göre; Aydın'da Faik Özkonak adlı DP'li vatandaşın başına gelenler Demokrat İzmir gazetesinde anlatıldığı gibi değildir. Söz konusu kişi kalpazan olduğu şüphesiyle karakola götürülmüş, durum anlaşıncı bir saat içerisinde serbest bırakılmıştır. Adı geçen kişinin üzerinde kimlik taşımadığı, DP tarafından kendisine yetki belgesi verilmemesine rağmen DP'ye üye kaydettiği yapılan soruşturmada anlaşılmıştır.⁴⁷⁹

Siyasi atmosferin gerildiği bir ortamda Adnan Menderes ve Celal Bayar 1946 yılının sonlarına doğru birlikte Ege gezisine çıkmıştır. Bu gezi Ege'deki DP teşkilatlarını kuvvetlendirme adına oldukça önemlidir. Adnan Menderes ve Celal Bayar bu gezilerinde pek çok il ve ilçeyi ziyaret ettiler. Gezinin Aydın ayağı pek çok olaya sahne olmuştur. Liderler, Germencik ziyaretleri sırasında CHP'li kimi vatandaşların fiili ve sözlü hücumuna uğramışlardır. Adnan Menderes ile Celal Bayar Söke ve Germencik dönüşünde İncirlioğlu'na uğradılar. Celal Bayar ile Adnan Menderes İncirlioğlu istasyonunda büyük bir kalabalık tarafından karşılanmışlar. Bu iki liderin İncirlioğlu DP binasında bir gurup gürültü çıkarmış; ıslık ve bağırışlarla Bayar ile Menderes'i protesto etmişlerdir. Tecrübeli siyasetçi Celal Bayar, DP'lileri itidale davet etmiştir. Heyet Koçarlı'ya doğru yola çıktığında DP binasının camları indirilmiş ve Etem Menderes'in şoförü tartaklanmıştı. Olay çevrede infial uyandırmıştır. Heyet İncirlioğlu'dan büyük bir üzüntüyle uğurlanmıştır. Yaşanan talihsiz olaylar üzerine on iki yedek belediye azası görevlerinden istifa ettiler. Kimi CHP'liler üzüntülerini bildirdiler. Belediye Başkanı, Celal Bayar ile Adnan Menderes'in DP binasındaki konuşmaları sırasında elektriklerini kesmiş, bina dışında bir gurup teneke çalarak gürültü yapmıştır.⁴⁸⁰ Söz konusu olaylar üzerine Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu bir kınama

⁴⁷⁹ Anadolu, 29 Aralık 1946.

⁴⁸⁰ Demokrat İzmir, 19 Kasım 1946.

ve uyarı yazısı neşretmiştir.⁴⁸¹ İktidar yanlısı gazeteler ise, Germencik ve İncirliova’da Celal Bayar ve Adnan Menderes’in ziyaretleri sırasında çıkan olayların muhalefet tarafından abartıldığını iddia etmişlerdir. Anadolu gazetesine göre;

-Elektrikler kasten değil elektrik motorunun arızalanması nedeniyle kesilmiştir. Hatta bozulan motoru ilgili kişi, Demokrat Parti mensubu İsmail Kırbaş ile birlikte tamir etmeye çalışmıştır. Ancak motor üç günde tamir edilebilmiştir.

-Etem Menderes’in şoförü dövülmemiştir. Sadece arabasını taşıt trafiğine kapalı yerden sürme konusunda ısrar edince kendisi belediye reisi ve zabıta memurları tarafından uyarılmıştır.

-Belediye azaları görevlerinden istifa etmemiştir. Sadece yedek üyelerden yedi tanesi belediye reisiyle aralarındaki sorunlardan dolayı görevlerinden ayrılmıştır.

-Denizli dönüşü, Celal Bayar’ı kadınlı çocuklu bir gurubun İncirliova İstasyonu’nda çiçeklerle karşıladığı ve nümâyişte bulunduğu doğru değildir.

-Germencik’teki toplantıda Celal Bayar, “*Memlekette sefalet vardır. Bunu kaldıracacağız.*” demiştir. Bunun üzerine Halk Partisi mensubu Halil Zincircioğlu “*Sözünüzü geri alınız. Memlekette sefalet yoktur. Cumhuriyet hükümetinin nimetleriyle yaşıyoruz ve çalışıyoruz.*” diye karşılık vermiştir. Bu kişi orada bulunan bir gurup tarafından alkışlanmıştır. Bayar bunun üzerine “*Ben fırkacılık için gelmedim. Yanlış anlaşılmasın. Sefalet nispidir. Bunu gidermeye çalışacağız.*” diyerek hitabesini sona erdirmiştir. Bunun üzerine Halil Bahadır adlı DP’li, ‘Zincircioğlu gibi adamları burada görmek istemiyoruz. Dışarı çıkartılsın’ deyince kişi kendiliğinden dışarı çıkmıştır. Adı geçen kişinin dövüldüğü iddiaları yanlıştır.⁴⁸² CHP tarafından gönderilen söz konusu olaylarla ilgili tekzip muhalif gazete tarafından da yayımlanmıştır.⁴⁸³

Demokrat İzmir gazetesinin iddiasına göre; Nazilli Ortaokul Müdürü Arif Gönendi, İstasyon Meydanı’nda öğrencilerin göğsünde DP rozeti görünce onları söküp herkesin gözü önünde yere atarak çığnemiştir.⁴⁸⁴ Arif Gönendi Anadolu ve Demokrat İzmir gazetelerine gönderdiği tekzip yazısında rozetleri çığnemediğini sadece öğrencilerin yakasından çıkardığını çünkü bu yaştaki talebelerin siyasetle uğraşmasını uygun bulmadığını ve bunun yönetmeliklere aykırı olduğunu söylemiştir. DP’nin ise talebelere rozet vermesini hayret ettiğini belirtmiştir. Gönendi tekzibin devamında;

⁴⁸¹ Demokrat İzmir, 21 Kasım 1946.

⁴⁸² Anadolu, 1 Aralık 1946.

⁴⁸³ Demokrat İzmir, 2 Aralık 1946.

⁴⁸⁴ Demokrat İzmir, 29 Nisan 1947.

“Sabri Becerik, ortaokulda öğrenci olan oğlunun yakasından DP rozetini aldı diye beni suçlamaktadır. Demokrat İzmir’in böyle haberlerine alıştığım için aleyhime çıkan habere sadece güldüm.” demiştir.⁴⁸⁵ 16 Mayıs 1947 tarihinde Çakırbeyli köyünde vazifedeki köy bekçisi Mehmet Kabakçı kendisine kahvede ikram edilen rakı teklifini kabul etmeyince CHP Başkanı Kamil Orcan tarafından kendisine ve DP’ye hakarete bulunulmuş, bunun üzerine Kamil Orcan aleyhine hakaret davası açılmıştır. Görülen dava 12 Aralık 1947 tarihinde karara bağlanmıştır. Yargıç Bayan Melahat Bibioğlu TCK’nın 482. maddesine göre sanığı 4 gün hapis, 91 lira 30 kuruş para cezasına çarptırmıştır.⁴⁸⁶ 1947 yılı DP Nazilli İlçe Kongresi için Nazilli’ye gelen misafirlerin kimisinin polis baskısına uğradığı şeklinde dedikodular çıkmış, ancak Anadolu gazetesi bu dedikoduların aslının olmadığını okuyucularına duyurmuştur.⁴⁸⁷

Demokrat İzmir gazetesinin yazdığına göre; 12 Kasım 1948 tarihinde CHP, Kuşadası Türkmen mahallesinde atmış kişinin katıldığı bir törenle bir ocak açmış, ancak bu açılış tartışmalar arasında DP ile CHP arasında söz dalaşına neden olmuştur. Söz konusu gazeteye göre Muhtarlar ve devlet memurları mesai saatinde CHP ocağı açılış törenine gittiklerinden görevlerini ihmal etmişlerdi. Aynı olayda CHP ocak binasını kır bekçileri süslemiş, DP tarafından keyfiyet Kaymakamlığa şikâyet edilmiştir. Ancak kaymakam gerekli tahkikatın açılması konusunda ağır davranmıştır. DP, CHP’yi meşru olmayan yollardan taraftar bulmaya çalışmakla suçlamıştır. DP’ye göre Kuşadası’nda Çiftçi Mallarını Koruma Başkanlığı ve Belediye teşkilatı ile idare mekanizması CHP’nin bir şubesi gibi çalışmaktadır.⁴⁸⁸

İleri Demokrasi gazetesi sahibi İlhami Kaymak ve Yazı İşleri Müdürü İlyas Tunçaslan, memleket nizamını bozucu yayınlar yaptıkları iddiasıyla İzmir Ağır Ceza Mahkemesi’nde yargılanmışlardır. Mahkemenin vermiş olduğu beraat kararı rağmen üst mahkeme tarafından bozulmuştur. Dava uzunca süre devam etmiştir.⁴⁸⁹ Trabzon DP İdare Kurulu Başkanı Kemal Atal, hükümete ve devlet başkanına hakareten bir yıl ağır hapis cezasına mahkûm edilmiştir.⁴⁹⁰ Türkiye genelinde görülen bu tip olaylar Aydın yerelinde de yaşanmıştır. Vatandaşlar birbirlerini “hükümetin manevi şahsiyetine

⁴⁸⁵ Anadolu, 7 Mayıs 1947.

⁴⁸⁶ Demokrat İzmir, 16 Aralık 1947.

⁴⁸⁷ Anadolu, 2 Ocak 1948.

⁴⁸⁸ Demokrat İzmir, 18 Kasım 1948.

⁴⁸⁹ Anadolu, 12 Mart 1947.

⁴⁹⁰ Demokrat İzmir, 30 Nisan 1949.

hakaret ettiği gerekçesiyle” şikâyet etmeye başlamışlar, bunun üzerine şikâyet edilen kişiler aleyhine ardı arkası kesilmeyen davalar açılmıştır. Mahkemelerde bu kişileri DP’li avukatlar savunmuştur. Örneğin Mursallı köyünden İbrahim Bozok, Şaban Mert’in şikâyeti üzerine tutuklanmıştır. Cevat Ülkü’nün savunma avukatlığı yaptığı davada sanık beraat etmiştir. 21 Temmuz seçimleri sırasında Bozdoğan İnebolu Köyü’ne müşahit olarak giden Reşat Başlı, yapılan şikâyetler üzerine Reiscumhura gıyabında sözle tecavüzde bulunduğu gerekçesiyle tutuklanmıştır. Adı geçen kişi bir yıl hapis cezası almış, ancak aldığı ceza Yargıtay tarafından bozulmuştur. Mahkeme sanığı tahliye etmiştir. Bu süreç tamamlanana kadar adı geçen kişi sekiz ay tutuklu kalmıştır.⁴⁹¹ Kuşadası’nda Kadir Ekmekçi hükümete hakaret ettiği gerekçesiyle ağır ceza mahkemesine çıkarılarak tutuklanmıştır.⁴⁹² Kuşadası’nda hükümetin manevi şahsiyetini aşağılama iddiasıyla aleyhinde dava açılan Fabrikatör Kemal Kutucu’nun yargılanması uzun sürmüştür. Duruşma İzmir’de devam etmiştir.⁴⁹³ Yargılama sürecinde Savcı fabrikatörün cezalandırılmasını istemiştir. Durumla ilgili ihbarda bulunan CHP’li Şerif Manavlar ve tanık Mehmet Yerlikaya mahkemede dinlenmiştir.⁴⁹⁴ Kuşadalı fabrikatör Kemal Kutucu mensup olduğu partinin propagandasını yaparken hükümeti halk nazarında küçük düşüren kelimeler sarffetmiş ve hükümeti Kireççili Halil Efe’ye benzetmiştir. Şahitlerinin şahadeti, aksini ispat edecek güçlü delillerin bulunmamasına dayanarak sanığa isnat edilen suç mahkemece sabit görülmüştür. Mahkeme, TCK’nın 159. maddesine göre sanığın bir yıl hapsine; dört ay süre ile de İzmir’de mecburi ikametene Yargıtay yolu açık olmak üzere oybirliğiyle karar vermiştir.⁴⁹⁵ Demokrat Nazilli gazetesinin yaptığı bir siyasi haberden dolayı, gazete sahibi Şevki Hasırcı, Yazı İşleri Müdürü Ahmet Türker, tutuklanma talebiyle savcılıkça mahkemeye sevk edilmiş, ancak mahkeme kişileri delil yetersizliğinden tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakmıştır.⁴⁹⁶ Savcılığın duruma itiraz etmesi üzerine sanıklar tutuklanarak Aydın Cezaevi’ne gönderilmiştir. DP’liler, cezaevine konan bu kişileri desteklemek için onlarca telgraf çekmişlerdir.⁴⁹⁷ Dosyaya Aydın Ağır Ceza Mahkemesi bakmış, DP Afyon Milletvekili Kemal Özçoban’ın 19 Aralık 1948’de Nazilli DP Kongresi’nde yaptığı konuşmayı yayımladıkları ve bundan dolayı hükümete

⁴⁹¹ Demokrat İzmir, 10 Nisan 1948.

⁴⁹² Demokrat İzmir, 9 Mart 1949.

⁴⁹³ Demokrat İzmir, 23 Mayıs 1947.

⁴⁹⁴ Demokrat İzmir, 7 Haziran 1947.

⁴⁹⁵ Demokrat İzmir, 26 Haziran 1947.

⁴⁹⁶ Demokrat İzmir, 7 Haziran 1949.

⁴⁹⁷ Demokrat İzmir, 9 Haziran 1949.

hakaret edilmesine aracı olmak suçuyla yargılanmışlardır. Tutuklu olarak yargılanan sanıkları İzmirli avukatlardan Pertev Arat savunmuştur.⁴⁹⁸ Sanıklar, görülen son davada mahkûm olmuş ve birer yıl hapis cezası almışlardır.⁴⁹⁹ Yapılan temyiz başvuru sonucu Yargıtay, Aydın Ağır Ceza Mahkemesi'nin kararını esastan bozmuştur. Mahkemenin tahliye kararı vermesi ardından bu kişiler cezaevi çıkışında, çok büyük bir kalabalık ve güçlü bir tezahüratla karşılanmıştır. Adı geçen kişiler önceden hazırlanan konvoyla Umurlu, Köşk üzerinden Nazilli'ye gitmişlerdir. Konvoy, Umurlu ve Köşk'te de tezahüratlarla karşılanmıştır.⁵⁰⁰ Daha sonra tekrar görülen duruşmada Aydın Ağır Ceza Mahkemesi sanıklar hakkında beraat kararı vermiştir.⁵⁰¹

DP'liler, CHP'nin baskılarına karşı sinmemişlerdir. Örneğin 29 Nisan 1946'da belediye seçimlerini CHP öne almayı teklif edince, buna Meclis'te engel olamayan DP seçimleri boykot etmiştir. Yine seçim usulsüzlüklerini halka şikâyet etmekten de geri kalmamıştır.⁵⁰² 21 Temmuz 1946 genel seçimlerinde saldırganlıkları nedeniyle seçim kurulu, Söke DP Müteşebbis Heyeti'ni adli makamlara şikâyet etmiştir. DP bunun üzerine şu beyannameyi yayımlayarak daha sonra yapılan il genel meclisi seçimlerine girmemiştir: *“Giriştiğimiz insanlık davasında yılmadan, korkmadan, çekinmeden çalışmak partimizin en esaslı prensibidir. Davamız temiz ve büyüktür. Fikrimiz kuvvetlidir. Kuvvetli bir fikir hiçbir zaman tehdit, tazyik ve hile ile sindirilemez, öldürülemez. Tarih bunu ispat etmiştir. Önümüzdeki vilayet meclisi seçimlerine iştirak etmemek suretiyle mücadelemize devam kararını verdik. Bu da bir nevi mücadeledir. Aynı kanun ile seçimlere iştirak etmenin münasip olmayacağına, muhtar seçimlerini kazanmadan hiçbir şey elde edilemeyeceğine kaniyiz. Bütün bunlardan dolayıdır ki muhtarlık seçimlerine kadar bütün demokrat arkadaşlarımızın tarafsız ve pasif kalmaları partimizin yüksek menfaatleri gereğidir.”*⁵⁰³

Anadolu gazetesi DP'li vatandaşlara baskı yapılıyor şeklindeki haberleri çoğu zaman yalanlamış, abartılı bulmuştur. Hatta kimi zaman DP'nin CHP'ye baskı yaptığını okuyucularına duyurmaktan geri kalmamıştır. Davutlar CHP Kongresi toplanacağı gün, DP Kuşadası İlçe Başkanı Hulusi Buyral tarafından kamyonla doldurulan 100 kadar kişi

⁴⁹⁸ Demokrat İzmir, 14 Haziran 1949.

⁴⁹⁹ Demokrat İzmir, 15 Aralık 1949.

⁵⁰⁰ Demokrat İzmir, 2 Temmuz 1949.

⁵⁰¹ Demokrat İzmir, 18 Ağustos 1949.

⁵⁰² Eroğul, C. age., s.16.

⁵⁰³ Anadolu, 6 Eylül 1946.

Davutlar'a gelmiş sokaklarda yürüyüş yapmış ve CHP aleyhine tezahüratlarda bulunmalarının ardından kongreyi sabote etmeye çalışmışlardır.⁵⁰⁴

İncelediğimiz 1946-1950 yılları arasında kalan süreç Demokrasi kültürünün henüz yerleşmediği, temel hak ve özgürlüklerin yalnızca kendi yandaşları için istendiği bir ortamdır. Bu durum taşrada daha belirgin şekilde gözlenmiştir. Söz konusu dönemde muhalefet ile iktidar arasındaki ilişkiler sürekli gergin bir ortamda geçmiştir. Partiler arası kimi zaman sağlanan bahar havası kısa sürmüştür.

2.10. SİYASİ PARTİLER ve REKABET

Muhalefeti destekleyen gazeteler, DP'ye kaydolan ya da CHP'den istifa eden kişilerin isimlerini 1946 senesinden 1950'ye kadar düzenli olarak köy köy, mahalle mahalle, bucak bucak yayınlamışlardır. Bu psikolojik harpte vatandaşa her geçen gün iktidar partisinin çökmekte, muhalefet partisinin güçlenmekte olduğu mesajı verilmek istenmiştir. Örneğin Ortaklar'da CHP'den istifa ederek DP'ye geçtiği iddia edilen onlarca kişinin ismi bu şekilde yayımlanmıştır.⁵⁰⁵ Demokrat İzmir gazetesi 24 Kasım 1948'de Germencik Merkez ve bu ilçeye bağlı Hıdırbeyli, Dağkaraca, Mursallı, Tekin ve Turanlar köylerinden CHP'den istifa ederek DP'ye geçen onlarca kişinin ismini yayımlanmıştır.⁵⁰⁶ Daha sonra da bu ilçede iktidar partisinden istifa edip DP'ye geçenlerin listeleri yayımlanmaya devam etmiştir. Bu isim listelerinin başına konulan manşet dikkat çekicidir: *"İktidar Partisi her yerde olduğu gibi Germencik'te de köksüz bir ağaç gibi yıkılmaya mahkûmdur".*⁵⁰⁷ Demokrat İzmir Gazetesi, Germencik'e dair listeler yayımlanmaya uzun süre devam etmiştir.⁵⁰⁸ İncelediğimiz dönemde İzmir'e bağlı Kuşadası ilçesi'nde siyasi rekabet çok sıcak bir şekilde görülmüştür. Bu ilçede de mahalle mahalle, köy köy DP'ye kaydolan onlarca kişinin ismi yayımlanmıştır. Cami-i Atik, Hacı Feyzullah, Türkmen, Cami-i Kebir, Alaca Mescit Mahalleleri ile Davutlar Bucağı ve Kirazlı, Yayla köylerinde DP'ye onlarca kişi katılmıştır.⁵⁰⁹ Kuşadası'na dair farklı isim listeleri uzunca süre Demokrat İzmir gazetesi tarafından yayımlanmaya devam etmiştir.⁵¹⁰ Çine ilçesinden de DP'ye katılan onlarca kişinin isimleri

⁵⁰⁴ Anadolu, 21 Kasım 1948.

⁵⁰⁵ Demokrat İzmir, 24 Kasım 1948.

⁵⁰⁶ Demokrat İzmir, 24 Kasım 1948.

⁵⁰⁷ Demokrat İzmir, 9 Aralık 1948.

⁵⁰⁸ Demokrat İzmir, 03 Kasım 1948. Demokrat İzmir, 23 Aralık 1948. Demokrat İzmir, 20 Ağustos 1949

⁵⁰⁹ Demokrat İzmir, 1 Aralık 1948

⁵¹⁰ Demokrat İzmir, 17 Şubat 1948. Demokrat İzmir, 11 Kasım 1948

yayımlanmıştır. Çine Hamidabat, Şevketiye, Soğancılar, Sarioğlu Mahalleleri, Genevis Köyü, Damarası(Altınova), Hallaçlar, Yörükler, Sarı köyleri DP'ye katılımın en çok yaşandığı yerler olmuştur.⁵¹¹ Muhafif Demokrat İzmir gazetesinin DP il örgütünün kurulduğu ilk yılında Aydın vilayet merkezinde '3.200 kişi CHP'den istifa edip DP'ye geçmiştir' şeklindeki haberi oldukça tartışılmıştır.⁵¹² Bundan sonra bu tarz haberler uzun süre gazetelerde yayınlanmaya devam etmiştir. Örneğin Aydın'da CHP'den çekilip DP'ye katılan 500 kişinin isminin birer birer Demokrat İzmir gazetesinde neşredilmesi hayli ilginç olmuştur.⁵¹³ 1948 yılının sonuna doğru Aydın ilinde DP'ye son iki ay içinde, çoğu CHP'den istifa etmiş olan 1.000'e yakın vatandaş katılmıştır.⁵¹⁴ Söke ilçesinden de CHP'den istifa edip DP'ye geçenlerin isim listesi mahalle, köy köy ve bucak bucak yayımlanmıştır.⁵¹⁵ Bir defasında sadece Umurlu Bucağı'nda DP'ye geçen 200 kişinin isim listesi aynı gün içinde yayımlanmıştır.⁵¹⁶ Bozdoğan ilçesinde de DP'ye katılan kişilerin isimleri muhalif gazeteler tarafından okuyucularına duyurulmuştur.⁵¹⁷ CHP'den istifa haberleri aralıksız devam etmiştir.⁵¹⁸ Bir yerleşim yerinin tanınmış kişilerinin istifası özel haberle duyurulmuştur. İncirlioğlu'da Dr. Ali İrfan Aksoy⁵¹⁹ Bozdoğan Halk Partisi Başkanı Şemi Duyar ve Aydın'da Çiftçi ve Fabrikatör Eyüp Şahin'in Halk Partisi'nden istifa ederek DP'ye katılımı buna örnek olarak verilebilir.⁵²⁰

İktidar yanlısı Anadolu gazetesi CHP'den istifa haberlerine karşılık DP'den istifaları kendisine haber yapmıştır. Bu durum, 1950 senesine kadar devam etmiştir. Anadolu gazetesinin yazdığına göre Ocak 1947 yılı sonlarında Çine ilçesine bağlı köylerden otuz iki vatandaş DP'den çekilerek CHP'ye geçmiştir.⁵²¹ Söke ve Yenipazar'da DP'den yetmiş kadar kişinin istifa ettiği şeklinde haberler gelmiştir.⁵²² Özellikle seçimler döneminde istifa haberlerinin arttığı görülmüştür. Anadolu gazetesinde yazıldığına göre 21 Temmuz 1946 genel seçimlerine doğru, seçmen listeleri

⁵¹¹ Demokrat İzmir, 20 Ocak 1948.

⁵¹² Demokrat İzmir, 7 Temmuz 1946.

⁵¹³ Demokrat İzmir, 09 Temmuz 1948.

⁵¹⁴ Demokrat İzmir, 5 Aralık 1948. Demokrat İzmir, 27 Kasım 1948.

⁵¹⁵ Demokrat İzmir, 29 Ocak 1948. Demokrat İzmir, 7 Ocak 1948.

⁵¹⁶ Demokrat İzmir, 4 Mart 1948.

⁵¹⁷ Demokrat İzmir, 17 Ocak 1948.

⁵¹⁸ Demokrat İzmir, 9 Mayıs 1948.

⁵¹⁹ Demokrat İzmir, 1 Aralık 1949.

⁵²⁰ Demokrat İzmir, 15 Temmuz 1946.

⁵²¹ Anadolu, 31 Ocak 1947.

⁵²² Anadolu, 4 Mayıs 1946.

askıya çıkarıldığı tarihlerde, Bağarası, Köşk, Ortaklar'da bir kısım vatandaş, Nazilli'de pek çok köyde içlerinde DP'li ocak başkanlarının da bulunduğu pek çok kişi bu partiden istifa edip CHP'ye geçmiştir. Horsunlu, İsabeyli, Ketenova, Dallica, Çobanisa, Sinekler, Arpaz, Yalınkuyu, Dursallı, Yamalak, Görelköy, Malgaç, Kestel'de DP'den istifa edip CHP'ye geçen vatandaşların sayısı 1.000'i bulmuştur.⁵²³ Demokrat İzmir gazetesine benzer bir şekilde Anadolu gazetesi de istifaların fazlalığını özel haberle duyurmuştur. 1947 yılı Nisan ayında Aydın'da 3.771 kişinin DP'den istifasına dair yapılan haber buna örnektir.⁵²⁴ Anadolu gazetesi de bulunduğu kentin önemli simalarını DP'den istifa edişini özel haberle oyucularına duyurmuştur. Başçayır Köyü DP Ocak Başkanı Fehmi Öz,⁵²⁵ İncirliova'nın sevilen doktoru Elmas Çetin,⁵²⁶ Köşk DP Başkanı Kazım Şengün⁵²⁷ İncirliova'nın tanınmış çiftçilerinden Nevzat Sarı'nın DP'den istifa ederek CHP'ye geçmeleri Anadolu gazetesi tarafından özel haberle okuyucularına iletilmiştir.⁵²⁸ Anadolu gazetesi bazen istifa mektuplarını aynen yayımlayarak halka istediği mesajı bu şekilde vermek istemiştir.⁵²⁹

Muhtelif tarihlerde Kuşadası ve buraya bağlı Güzelçamlı'dan,⁵³⁰ İncirliova ve köylerinden,⁵³¹ Bozdoğan ve köylerinden,⁵³² Aydın vilayet merkezinden ve köylerinden⁵³³ çokça kişinin DP'den istifa ettiği görülmüştür. Çine ve Koçarlı'dan,⁵³⁴

⁵²³ Anadolu, 22 Şubat 1947.

⁵²⁴ Anadolu, 19 Nisan 1947.

⁵²⁵ Anadolu, 3 Mart 1949.

⁵²⁶ Anadolu, 23 Mart 1947.

⁵²⁷ Anadolu, 9 Ocak 1949.

⁵²⁸ Anadolu, 13 Kasım 1949. Bu aşamada bu kişi Aydın Lisesi'ndeki bir tesisin yapılmasına katkı sağlamak için babası rahmetli Ali Sarı adına iki cins tay bağışlamıştır. Okul aile birliği bu tayları satarak 506 lira gelir elde etmiştir.

⁵²⁹ Anadolu, 17 Aralık 1948. Feridun Güner'in DP'den istifa mektubu:

"DP'nin ilk kurulma aşamasında memlekette hakiki ve samimi bir muhalefetin kurulmasını canı gönülden istediğimden DP'ye girmiştım. Bunu kendimi bir vatan borcu saymışım. Hâlbuki muhalefetin sadece TBMM'de yapılacağını düşünmüş, kahve köşelerinde dedikoduyla, şahıslarla uğraşmak şeklinde bir siyaset yapılacağını aklımızdan bile geçirmemiştım. DP kurucuları muhalefet kahramanlığına soyunmuşlar ve memlekette hayırlı olan her işe dahi karışmak istemişlerdir. Vatandaşlar arasında ikilik çıkmasına meydan vermişlerdir. Hatta komşuları, aile içinde bireyleri birbirine düşürmüşlerdir. Particilik ve muhalefet demek bu mudur? Niçin partili arkadaşlar kendileri birbirleriyle konuşmıyor, fikir münakaşası yapamıyor ve dost kalamıyor? İşte bizler böyle bir muhalefet isteyerek DP'ye girdik. DP, memlekete hiçbir şey kazandırmamıştır. Memlekette Cumhuriyetin kurulduğu günden beri hürriyetin yokluğunu savunanların ve bizi buna inanmaya zorlayanların hürriyet anlayışı farklıdır. Onlar yaptıkları her şeyi hürriyet zannetmektedir. Artık bu hürriyet kahramanlarının arkasından gitmeyeceğim. Atatürk'ün temiz elleriyle Türk milletine sunulan CHP tüzüğüne her maddesinde vatandaşlık hak ve hürriyetleri korunmuştur. Bizi karanlıktan aydınlığa kavuşturan CHP'ye intisap ettiğimden, DP'den istifamın kabulünü rica ederim."

⁵³⁰ Anadolu, 26 Mart 1947. Anadolu, 4 Mart 1947.

⁵³¹ Anadolu, 11 Mart 1947. Anadolu, 12 Mart 1947. Anadolu, 21 Mart 1947. Anadolu, 18 Nisan 1947.

⁵³² Anadolu, 30 Mart 1947.

⁵³³ Anadolu, 9 Nisan 1947. Anadolu, 31 Ekim 1949.

Söke ve köylerinden,⁵³⁵ Köşk ve köylerinden,⁵³⁶ Nazilli, buca ve köylerinden,⁵³⁷ Germencik ve bu ilçeye bağlı köylerden,⁵³⁸ DP'den istifa edip CHP'ye geçen vatandaşların isimleri sıkça yayımlanmıştır. Atça'da istifalar nedeniyle DP bucağı dağılmıştır. Nazilli'den gelen DP heyetinin yeniden teşkilat oluşturma çabaları ilk aşamada sonuçsuz kalmıştır.⁵³⁹ Anadolu gazetesinin belirttiğine göre; 1950 yılı bahar aylarında, Türkiye genel seçimlere giderken, Aydın ve Aydın'a bağlı ilçelerden DP'den istifa haberleri gelmeye devam etmiş, hatta kimi yerlerde DP teşkilatları tamamen çözülmüştür.⁵⁴⁰

İstifalar konusunda gazeteler birbirini suçlamışlar ve yalan haber yazmakla itham etmişlerdir. Demokrat İzmir gazetesinin yapmış olduğu CHP'den istifa haberleri Anadolu, Anadolu gazetesinin DP'den istifa haberlerini Demokrat İzmir zaman zaman yalanlamıştır.⁵⁴¹ Bu durum neredeyse 1946-1950 döneminin tamamında devam etmiştir. Kimi zaman partiler birbirini, birbirlerinin üyelerini usulsüz şekilde istifa ettirip kendi partilerine kaydetmekle suçlamışlardır. Anadolu gazetesinin haberine göre; Söke'nin Sarıkemer köyü'nde DP müteşebbis üyelerinden Sabri Şanlı'nın usulsüz ve halkı yanıltıcı şekilde DP'ye üye kaydetmiştir.⁵⁴² Demokrat İzmir gazetesinde yayımlanan başka bir haberde ise tam tersi bir durum anlatılmıştır. Germencik'in Mursallı Köyü'nde DP'li bazı kimselerin buğday makbuzuna mühür basacağız diye imza mühürleri alınmış ve DP'den istifa ettiklerine dair dilekçelerde kullanılmıştır. Durum anlaşıncı ilgili DP'liler kendi imzalarıyla yazdıkları yeni dilekçelerle istifalarını iptal ettirmişlerdir.⁵⁴³ Aynı gazetenin başka bir haberine göre; 15 Temmuz 1946 günü kimi DP'li vatandaşlar DP'den istifa edip CHP'ye geçmiştir. Dr. Hulusi Buyral istifa dilekçelerinin aynı el yazısıyla ve aynı günde yazıldığından şüphelenerek istifaların CHP tarafından yaptırıldığı iddiasında bulunmuştur.⁵⁴⁴ 17 Kasım 1948 günü Demokrat İzmir'de çıkan

⁵³⁴ Anadolu, 21 Temmuz 1946. Anadolu, 18 Eylül 1949.

⁵³⁵ Anadolu, 22 Nisan 1949.

⁵³⁶ Anadolu, 7 Şubat 1947. Anadolu, 21 Şubat 1947. Anadolu, 27 Nisan 1949. Anadolu, 7 Eylül 1949

⁵³⁷ Anadolu, 12 Mayıs 1948. Anadolu, 10 Mayıs 1950. Anadolu, 9 Mayıs 1950. Anadolu, 26 Şubat 1950.

⁵³⁸ Anadolu, 14 Şubat 1947. Anadolu, 23 Şubat 1947. Anadolu, 28 Şubat 1947/Anadolu. 24 Kasım 1948. Anadolu, 20 Nisan 1950.

⁵³⁹ Anadolu, 16 Temmuz 1948. Diğer taraftan Atça DP Başkanı Rifat Kundakoğlu, idare kurulundan istifa eden Behçet Aydın hakkında şahsına ve DP'ye hakaret ettiği gerekçesiyle dava açmıştır.

⁵⁴⁰ Anadolu, 31 Mart 1950.

⁵⁴¹ Demokrat İzmir, 23 Mayıs 1946.

⁵⁴² Anadolu, 13 Temmuz 1946.

⁵⁴³ Demokrat İzmir, 12 Haziran 1946.

⁵⁴⁴ Demokrat İzmir, 20 Temmuz 1946.

Kuşadası'nda DP'ye yeniden katılımlar başladı şeklinde haber Anadolu gazetesi tarafından yalanlamıştır.⁵⁴⁵ Aynı hafta içinde Anadolu gazetesine göre Kuşadası DP ilçe başkanı hayali kişileri, CHP'den istifa etti şeklinde göstermeye çalışmıştır. CHP tarafından Kuşadası DP'de kayıtlı kalanların çoğunluğunu çocuk yaşıta kişilerin oluşturduğu iddia edilmiştir. Uzun bir süre DP'den istifalar devam etmiş ve ilgili istifa listeleri yayımlanmıştır.⁵⁴⁶ Bozdoğan Kamışlar köyündeki vatandaşların kimileri, 17 Ocak 1948 tarih 384 sayılı Demokrat İzmir gazetesinde CHP'li oldukları halde DP'li gibi gösterilmişlerdir.⁵⁴⁷ Nazilli CHP Başkanı Hulusi Çoğullu işlerinin çokluğunu gerekçe göstererek CHP başkanlığı görevini bırakmıştır. Yerine Nedim Yıldırım seçilmiştir.⁵⁴⁸ DP'liler, bu olayı, 'CHP'de çatlak' şeklinde yorumlamışlardır.

Partiler, birbirlerinden istifa edenlerin isim listelerini yayınlarken birbirlerini yıpratma ya da halk nezdinde kendilerini güçlü göstermeyi amaçlamışlar ancak bu konuda aşırıya kaçmışlardır. DP'nin kurulma aşamasında bu partiye geçen kimi yurttaşların aradığını burada bulamaması sonucu tekrar CHP'ye geri dönüşler yaşanmıştır. Peker Hükümeti zamanında DP'ye baskı uygulanması DP'den istifaların diğer bir nedenidir. 1950 senesine doğru DP'nin güçlenmesi ve teşkilatlanmasına bağlı olarak bu partiye doğru bir üye akınının olduğu bir gerçektir. 1946-1950 yılları arasında kimi vatandaşlar partiler arasında git gel yaşamışlardır.

Siyasi Rekabet Boyutlarının Genişlemesi

Çok partili yaşama geçiş sürecinde hizmet kuruluşu olan kooperatiflerden ticaret odaları'na her alanda, bütün kamu ve meslek kuruluşlarında, özerk kurumlarda iktidar partisiyle muhalefet arasında kadrolaşma konusunda ciddi bir rekabet ve tartışma yaşanmıştır. İlginç olan iktidar da muhalefet de bu kuruluşların birer meslek örgütü ya da özerk kuruluş olduğunu ve buralara siyasetin bulaşmaması gerektiğini ileri sürmüş olmalarına rağmen, muhalefet iktidarı bu kuruluşlardan el çekmemekle, iktidar da muhalefeti bu kuruluşları ele geçirme planı içerisinde olmakla suçlamıştır. Bu rekabet spor kulüplerinden resmi bayram kutlamalarına varıncaya kadar her alana yayılmıştır.

⁵⁴⁵ Anadolu, 21 Kasım 1948.

⁵⁴⁶ Anadolu, 28 Kasım 1948.

⁵⁴⁷ Anadolu, 28 Ocak 1948.

⁵⁴⁸ Anadolu, 25 Ocak 1950. CHP, Hulusi Çoğullu'nun görevi bırakmasında başka nedenler arayanların ümitlerinin boşa çıkacağını söylemiştir.

1946 yılında Aydın Ticaret Odası İdare Kurulu seçimlerini CHP mensubu kişiler kazanmıştır. Ticaret Odası İdare Kurulu Başkanlığı'na CHP İl İdare Kurulu üyelerinden Ekrem Çiftçi seçilmiştir. Nazilli Ticaret Odası'nda da benzer gelişmeler yaşanmıştır. İdare Heyeti Başkanlığı'na Nuri Tükenmez getirilmiştir.⁵⁴⁹ Nazilli çiftçileri, Nazilli Çiftçi Birliği adlı bir dernek kurmuştur. Fakat dernekte CHP ağırlığı vardır. Derneğin açılış törenine CHP İlçe İdare Kurulu, Ticaret Odası Başkanı ve Belediye Reisi iştirak etmiştir.⁵⁵⁰ Kooperatiflerde de iktidarla muhalefet arasında aynı rekabet görülmüştür. Bozdoğan kooperatifler müdürü aynı zamanda CHP başkanıdır. DP bu durumu tasvip etmemiştir. DP'ni düşüncesine göre; bu tip makamda bulunanlar tarafsız olmalıydı. Çünkü kooperatiflere her türlü partiden vatandaş üye kayıtlı bulunuyordu.⁵⁵¹ Baro seçimlerinde Aydın Valisi CHP'li İhsan Uzman'ın baro başkanı seçilebilmesi için gayret sarf etmiştir. Şahap Gürsel, Hulusi Çoğullu, Nezihi Akarsu, Adnan Karasu gibi avukatlar Baro'ya siyasetin bulaşmaması gerektiğini ve Baro'nun adalet mekanizmasının bir parçası olduğunu söylemişler ve kimseden direktif alamayacağı gerekçesiyle bu duruma karşı çıkmışlardır. Yapılan baro seçimlerinde başkanlığa hiçbir partiye üyeliği bulunmayan Adnan Akarsu; açık üyeliğe ise Hulusi Çoğullu ve İhsan Ünlü seçilmiştir.⁵⁵² Seçimlerin ardından muhalefet yanlısı Demokrat İzmir gazetesi söz konusu baro yönetimini övücü yayınlar yapmıştır. Aydın Barosu'nun yaptığı bir toplantıda DP il başkanı ile CHP müfettişi hazır bulunmuştur. Bu toplantı örnek bir toplantı olarak düşünülmüştür. Baro seçimi ve toplantısını demokratik düzenin oluşması için bir basamak olarak gören Etem Menderes şu ifadeleri kullanmıştır: “*Baro heyeti Aydın'da bir zihniyet inkılâbı yapmıştır. DP kurulduğundan beri ilk defa bize CHP'nin kıymetli müfettişi ve güler yüzlü başkanı ile bir arada bulunma fırsatını vermiştir. Bu, siyasi hayatın değer verilecek bir tecellisidir. Zaten hukuk telakkisinin şiarına yakışan da budur. Bu münasebetle baronun kıymetli başkanı ve heyetine teşekkürlerimi sunar, kadehimi kaldırırım.*”⁵⁵³

Nazilli Mensucat Sanayi İşçileri Sendikası Genel Kurulu'nda siyasetin sendikadan uzak tutulması için ciddi girişimler olmuştur. 11 Temmuz 1948 tarihinde Nazilli Mensucat Sanayi İşçileri Sendikası'nın genel kurulu yapılmış, kurula

⁵⁴⁹ Anadolu, 15 Nisan 1946

⁵⁵⁰ Anadolu, 26 Mart 1948

⁵⁵¹ Demokrat İzmir, 9 Mayıs 1948

⁵⁵² Demokrat İzmir, 17 Aralık 1946

⁵⁵³ Demokrat İzmir, 6 Şubat 1947

kaymakam, bölge çalışma müdürü, fabrika müdürü de katılmışlardır. Genel kurultan sendikaların her türlü ihtirasın dışında kalması, hiçbir siyasi teşekkülün oyuncağı olmaması ve sadece işçi sorunlarıyla ilgilenmesi dileği ortak bir temenni olarak çıkmıştır. Celal Ülkü(Nazilli Mensucat Fabrikası İşçileri Sendikası Başkanı): *“Sendikalarımız, partilerin yarış sahası değil, Türk işçisinin derbeder olmuş sosyal hayatının tedavi sahası olmalıdır. Sosyal hayatımızda her partiye söz dinletir bir topluluk haline gelmeliyiz.”*⁵⁵⁴

Cumhuriyet döneminin en köklü sosyal kuruluşlarından Türk Hava Kurumu çok partili yaşama geçiş sürecinde yaşanan kısır siyasi tartışmalardan nasibini almıştır. Türk Hava Kurumu Aydın Şubesi 1949 yılı kongresi siyasi tartışmaların gölgesinde gerçekleşmiştir. Bu şubenin yıllık olağan genel kurulu, Vali Etem Yetkiner’in huzurunda en yaşlı üye Dr. Nafiz Yazgan başkanlığında toplanmıştır. 1949 yılı içerisinde THK Aydın şubesi bağış, fitre ve kurban geliri olarak 50.502 lira gelir temin etmiştir. Bu gelirin 37.726 lirası merkeze gönderilmiştir. Geri kalan miktar şube masrafları için kullanılmıştır. Kurumun yüksek bağış, fitre ve kurban derisi geliri yeni kurulan DP’nin de iştahını kabartmış, dikkatini bu kuruma çevirmiştir. Bu maddi gücü tek başına iktidar partisinin kontrolüne bırakmak istemeyen DP ciddi bir mücadele başlatmıştır. Ancak THK Aydın Şubesi yeni idare kuruluna seçilenlerin isimlerine baktığımızda üyelerin çoğunluğunun CHP’li oldukları açıkça görülmektedir:

İdare Kurulu Üyeleri: Raif Günaydın, Vehbi Aydınlier (Bahçıvan Vehbi), Av. Mithat Eraydın, Nuri Güngör, Osman Becerik, A. Rıza Özkavruk, Mümtaz Mıhçı, Av. Nedim Müren, Hamdi Tuzcuoğlu, Eyüp Şahin,

Yedek Üyeler: Hikmet Aygen, İrfan Saylam, Dr. Orhan Müren, Hilmi Yazıcıoğlu, Veysel Kültür,

THK Büyük Kurultay Delegeliklerine Seçilenler: CHP milletvekilleri Mithat Aydın ve Neşet Akkor.⁵⁵⁵

⁵⁵⁴ Anadolu, 16 Temmuz 1948.

⁵⁵⁵ Anadolu, 30 Aralık 1949.

Kimin tarafından toplanacağı bugün bile tartışma konusu olan kurban derilerini çok partili yaşama geçiş sürecinde DP'ye ait bazı şubelerin toplamaya kalkmasıyla Aydın'da iktidar partisiyle muhalefet arasında çok büyük bir tartışma çıkmıştır. Olaya DP Genel Merkezi de dâhil olmuştur. DP Genel Başkanı kurban derilerinin THK'ya verilmesi konusunda sık sık açıklama yapma gereği duymuştur. Buna rağmen Kuşadası'nda DP teşkilatının kurban derisi topladığı görülmüştür. Halkın bir kısmı tarafından bu durum hoş karşılanmamıştır. Anadolu gazetesine göre; “en mukaddes varlık olan bir konunun siyasete alet edilmemesi” gerekmektedir.⁵⁵⁶ Bir yıl sonraki kurban bayramında yine kurban derileri üzerinde tartışma çıkmıştır. Fakat bu kez DP, partilerinin kurban derisi toplamadığını sadece kurban derisini getirip DP'ye bağışlayanların derilerini kabul ettiklerini söylemiştir.⁵⁵⁷ DP ocakları kurban derilerine talip olunca CHP her defasında buna DP'nin hakkı olmadığını söyleyerek kurban derilerinin sadece THK ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na verilmesi için seferberlik başlatmıştır.

DP'lilerin baskısı ve şikâyetleri nedeniyle Kuşadası Çocuk Esirgeme Kurumu'na bakan yetkililer görevlerinden istifa etmek durumunda kalmışlardı. İlgili kurumun kurul başkanlığına DP Kuşadası Başkanı Dr. Hulusi Buyral seçilmiş, geçen zaman içerisinde kurumun çok kötü duruma düştüğü resmi raporlarda ifade edilmiştir. Buyral'ın görevinden istifa edip, konuyla ilgili seçimlerin yenilenmesi gerektiği CHP tarafından özellikle dile getirilmiştir.⁵⁵⁸ DP Başkanı Buyral ile CHP başkanı arasında gazetelere gönderdikleri yazılar aracılığıyla çok sert tartışmalar yaşanmıştır. Bu normal siyasi münakaşanın dışına çıkmıştır. CHP başkanı, Buyral'ın mesleğiyle ilgili olarak '*acırim onun baktığı hastalara*' demiştir. Yapılan baskılar sonucunda Buyral görevinden istifa etmiştir. Anadolu gazetesinin belirttiğine; göre yeni seçilen idare heyeti iyi bir çalışma sergilemiştir.⁵⁵⁹ Çok partili hayata geçiş sürecinde spor kulüpleri de siyasi rekabet alanı içine girmişlerdir. CHP ve Halkevleri denetiminde olan spor kulüplerine karşılık Demokrat Parti alternatif spor kulüpleri kurmuştur. Demokrat İzmir gazetesinin haberine göre Nazilli'de futbol sahasındaki binada hizmet vermekte olan Menderes Spor Kulübü, gençlerin CHP'ye ilgilerini artırabilmek için CHP Altuntaş Ocağı binasına kaymakamlık oluruyla nakledilmiştir. Demokrat İzmir gazetesinin sütunlarına yansıyan

⁵⁵⁶ Anadolu, 23 Ekim 1948.

⁵⁵⁷ Anadolu, 3 Ekim 1949.

⁵⁵⁸ Anadolu, 28 Kasım 1948.

⁵⁵⁹ Anadolu, 11 Mart 1949.

haberlere göre DP'lilerin kurmuş olduğu Gençlik Kulübü'ne çalışmalarında kaymakamlık ve resmi kurumlar tarafından kolaylık tanınmamıştır.⁵⁶⁰ Demokratlar tarafından Bozdoğan Halkevi'nin bünyesindeki spor teşekkülünden ayrı bir spor kulübü kurulmuştur. Halkevi başkanlığı bu kulübün kendileriyle bir ilgisinin olmadığını CHP Genel Sekterliği'ne 26 Nisan 1947 tarihinde bir yazıyla bildirmiştir.⁵⁶¹

Tek parti iktidarı döneminde resmi bayram kutlama protokollerinde o yerleşim yerinin valisi veya kaymakamı, garnizon komutanı ve CHP başkanı yer almıştır. Protokol sırasının dahi çok partili yaşama geçişle birlikte sorun teşkil ettiği, Aydın'da yaşanan örneklerde somut bir biçimde görülmüştür. Kuşadası'nda 19 Mayıs kutlamalarında halkı selamlamak için oluşturulan protokolde Kaymakam, Garnizon Komutanı yanında CHP başkanı da yer alınca DP yöneticileri protokolde kendilerin de yer almasını istemiştir. Değilse CHP de protokolden çıkartılsın demiştir.⁵⁶² Resmi bayram kutlamaları geçitlerinde DP ve CHP'liler arasında rekabet ve sert tartışmalar çıkmıştır. İktidar ve muhalefet partileri resmi geçitlere ayrı ayrı oluşturdukları kendi parti flamalarını taşıyan guruplarıyla kortejde yer almışlardır. Demokrat İzmir'in haberine göre Kuşadası'nda DP teşkilatı Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında resmi geçide 750 atlı, 2000'den fazla yayayla katılmıştır. CHP ise çoğunluğunu köylerden naklettiği 300 kadar yaya, 15 atıyla resmi geçide iştirak etmiştir. Cumhuriyetin İlanı'nın 25. yıl münasebetiyle DP teşkilatı törenler için bir konuşma metni hazırlamıştır. Ancak kaymakam konuşma metninde değişiklik yapınca, DP'liler törende konuşma yapmamaya karar vermiştir. Resmi geçitte ise DP'liler kaymakamın (protokol) önünden geçerken başlarını başka yere çevirmek suretiyle pasif protestoda bulunmuşlardır.⁵⁶³ Nazilli'de 1947 yılı Cumhuriyet Bayramı kortejine katılan CHP'lileri, DP'liler çingene gurubu olarak nitelendirmiş, bununla ilgili olarak Anadolu Gazetesi'nde bir kınama yazısı çıkmıştır: *"Halk arasında Çingenelik, Çerkezlik, Tahtacılık, gibi farklar görenlerin milli hislerinin ve içtimai durumlarının noksan olduğuna hükmetmekten başka bir şey yapılamaz."*⁵⁶⁴ Demokrat İzmir gazetesinin haberine göre 1949 yılı Aydın kurtuluş günü merasimlerindeki yürüyüşe DP'liler çokça arabayla ve DP rozeti takmış yüzlerce yayayla yürüyüşe katılmışlardır. Gazete

⁵⁶⁰ Demokrat İzmir, 24 Aralık 1946. Anadolu, 30 Mart 1947.

⁵⁶¹ BCA, 490.01/824.261.1.

⁵⁶² Demokrat İzmir, 24 Mayıs 1946.

⁵⁶³ Demokrat İzmir, 30 Ekim 1948.

⁵⁶⁴ Anadolu, 19 Kasım 1947.

CHP'lilerin ise zayıf bir toplulukla etkinliğe katıldıklarını iddia etmiştir.⁵⁶⁵ Aydın kurtuluş Günü etkinliklerine Milli Mücadele'de yararlılık göstermiş Kuva-yı Milliye mensubu efeler ve bu mücadeleye katkı sağlamış kadın mücahitlerden Dudu Eren, Fatma Işık, Ayşe Şahbaz da katılmışlardır. DP'liler milli bayram ve kurtuluş bayramlarını bile gösteri ve propaganda yapma aracı haline getirmişlerdir. Bayram günü kürsüden konuşmalar yapılırken, DP'lilerin bando çaldırmaları halk tarafından hoş karşılanmamıştır. DP'liler kortejde sayılarını fazla göstermek için başka yerlerden kamyonlarla insan getirmişler, çocukların yakalarına DP rozetleri takmışlar ve ellerine bayraklar vererek korteje almışlardır.⁵⁶⁶ Demokratik geçmişi fazla olmayan Türkiye'de artık çocuklar da siyasi gösterilerin bir parçası haline getirilmeye başlanmıştı.

İktidar ve muhalefet partileri çok sert bir süreçten geçmişlerdir. DP, hemen her konuyu CHP'ye karşı eleştiri konusu yapabilmıştır. Eleştirini ise en çok halkın ilgisini çekebilecek konularda yoğunlaştırmıştır. Bu aşamada Cumhurbaşkanı'nın maaşı bile tartışma ve eleştiri konusu yapılmıştır. DP'ye göre Amerikan Devlet Başkanı Truman, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü kadar yüksek maaş almamaktadır.⁵⁶⁷ İncelediğimiz dönemde çoğulcu sistemin pratikte hayata geçirilmesiyle yaşanan sıkıntılar çok çarpıcı biçimde, örneklerle karşımıza çıkmaktadır. 1946 genel seçimlerinin sağlıklı bir şekilde yapılamadığı hep söylenir. Bu nedenle muhalefet partisi, sürekli CHP'nin iktidarı halk iradesine rağmen ele geçirdiğini iddia etmiştir. CHP iktidarının meşru olmadığını ileri süren muhalefete karşı iktidar partisi de aynı sertlikle cevap verince 1946-1950 yılları arasında bir gerginlik yaşanmıştır. 1950 genel seçimlerini DP kazanınca Aydın ilinde DP'liler seçim zaferini davul zurna çalarak kutlamışlardır. Hatta CHP'nin il ileri gelenlerinin evleri önünde nispet amaçlı davul çaldırıldığı da görülmüştür. Bunlardan bir tanesi çevresinde iyi bir insan olarak, en önemlisi fakir babası olarak bilinen Dr. Hulusi Eralp idi.⁵⁶⁸

⁵⁶⁵ Demokrat İzmir, 8 Eylül 1949

⁵⁶⁶ Anadolu, 9 Eylül 1949

⁵⁶⁷ Demokrat İzmir, 31 Ocak 1949

⁵⁶⁸ Özçöllü, N. 1926, Aydın Doğumlu. Özçöllü'nün bize anlattığına göre Dr. Eralp kendisine muayeneye gelen fakir hastalardan asla ücret talep etmemiştir.

2.11. PARTİ TEŞKİLATLARINI KUVVETLENDİRME ÇABALARI

2.11.1. Demokrat Parti

1946 yılında yapılan İl Genel Meclisi seçimlerinde DP, Aydın ilinde hiçbir sandalye kazanamamıştır. Bu başarısızlıkta DP'nin henüz yeteri kadar teşkilatlanamamasının da etkisi olmuştur. Seçimlerden sonra DP iç bünyesine yönelmiş ve parti teşkilatlarını kuvvetlendirmeye çabalamıştır. Bir yandan ilk kez yapılacak olan ocak, bucak, ilçe, il kongreleri hazırlıklarına başlamış, öte yandan tertip ettiği deve güreşlerinden, mitinglere çok geniş bir saha da etkinlik gösterir hale gelmiştir. Yeni parti şubeleri görkemli bir şekilde açılırken, parti teşkilatları sık sık birbirini ziyaret ederek kenetlenmiş ve birbirlerine destek olmuşlardır. Özellikle Demokrat Parti liderlerinin Aydın'ı sık sık ziyaret etmesi ve bu ilde olan DP çalışmalarına katılması ya da denetlemesi DP'nin Aydın'da hızla teşkilatlanmasında önemli bir etken olmuştur. Adnan Menderes'in Aydın'da parti teşkilatlarını oluşturmak için sık sık köy ziyaretlerine çıkması bunun en somut göstergesidir.

İl Genel Meclisi seçimlerinden çok az bir zaman sonra “9 Kasım 1946'da Celal Bayar ile Adnan Menderes, Muğla, Manisa, Söke, Aydın ve Denizli'yi kapsayan bir haftalık Büyük Ege gezisi başlatmak için İzmir'e gelmişlerdir. Heyet Manisa'dan sonra Aydın'a gelmiştir.⁵⁶⁹ Demokrat İzmir gazetesi trenle Aydın'a gelen Adnan Menderes ve Celal Bayar'ı istasyonda 5.000 kişinin karşıladığını yazmıştır. Işıklı Köyü DP Kongresi'ne katılan Bayar ile Menderes geceyi Aydın'da geçirmiş, ertesi gün Söke'ye oradan da Muğla'ya gitmiştir.⁵⁷⁰ Bayar ile Menderes'in Germencik'i ziyaretleri esnasında tatsız bir olay yaşanmış, kahvehane toplantısında Menderes'in konuşmasına müdahale eden Germencik Belediye Başkanı'nın yeğeni tartaklanmıştır.⁵⁷¹ Aydın'dan Muğla'ya geçerken Menderes ile Bayar Çine'de büyük bir kalabalık tarafından karşılandı. Bayar burada DP binası önünde bir konuşma yapmıştır.⁵⁷² DP'nin kurmayları sonraki yıllarda da pek çok kez Aydın'ı ziyaret etmişlerdir. 22 Şubat 1948'de Nazilli'de DP tarafından düzenlenen bir toplantıya Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, İhsan Şeref Özgen, Ahmet Veziroğlu ve Etem Menderes, Haydar Dünder, Dr. Hüsamettin Petek ve Mustafa Haydar Nazlı da katılmışlardır. Kafiye önce DP Sümer Ocağı'nı ziyaret etmiş, Adnan Menderes burada

⁵⁶⁹ Demokrat İzmir, 9 Kasım 1946.

⁵⁷⁰ Demokrat İzmir, 13 Kasım 1946.

⁵⁷¹ Demokrat İzmir, 14 Kasım 1946.

⁵⁷² Demokrat İzmir, 15 Kasım 1946.

yaptığı konuşmada iktidara geldiklerinde işçi ve köylü davasını ele alacaklarını söylemiştir. Akşam bu heyetin şerefine verilen yemekte CHP milletvekillerinden Emin Bilgen, CHP Nazilli İlçe Başkanı Hulusi Çoğullu ve Nazilli Belediye Başkanı Rıfat Tuncer de hazır bulunmuşlardır. CHP ve DP'liler milletin saadeti için birlikte kadeh kaldırmıştır. İrfan Konur yemekte; *“İki partinin mensupları aynı memleketin çocukları sıfatıyla aynı masalarda oturur, eğleniriz. Fakat memleket hizmeti saatinde futbol sahasına çıkmış iki takım gibi bütün kuvvetimizle lakin centilmence mücadele ederiz. Bundan herkes emin olmalıdır.”* şeklinde konuşmuş, Fuat Köprülü ise; *“Demokrat memleketlerde parti mücadelesi kardeşçe yapılmakta ve kanlı bir safhaya dökmemektedir. Bizdeki mücadele de bu safhaya yönelmiş durumdadır.”* demiştir.⁵⁷³

Nazilli DP bünyesinde köy kolu oluşturulmuştur. Bu kol 1948 senesi baharından itibaren etkili görevler yapmıştır. On altı otobüs, On iki taksiden mürekkep bir konvoyla bu kol Mastavra, Arslanlı, Sevindikli, Güzel, Hamzabali köylerine ve Kuyucak'a geziler düzenlemiştir. Bu gezilere zaman zaman Adnan Menderes de katılmıştır. Arslanlı Köyü^(*) sakinleri konvoyu köyün bir kilometre dışında davul zurnayla karşılamışlardır. Burada yapılan konuşmalarda Şevki Hasırcı: *“CHP'liler, CHP'yi Atatürk kurdu. CHP'den ayrılmayın diyorlar. Atatürk'ün aziz adı istismar ediliyor. Onun bütün bir millete ait kutsal bir varlık olduğu unutuluyor. Eğer Atatürk, kendi ölümünün ertesi günü paralar ve pullardan resmini kaldıran, 10 yıldır mübarek naşını ona layık bir kabre tevdi edemeyen Halk Partisi'nin bugünkü hale düşeceğini bilseydi eminim ki onu takbih edenlerin başında kendileri bulunurdu.”* demiştir. Adnan Menderes ise: *“Seçim kanunu oy masumiyetini temin edecek şekilde çıkmazsa DP'nin seçime iştirak etmeyeceği muhakkaktır. Bu istinkâf CHP için huzursuzluk ve ıstırap yaratacaktır.”* şeklinde konuşmuştur. Burada yeni açılan ocak binasının kurdelesini köyün en yaşlı demokrati İbrahim Avcı kesmiştir. Yeni ocak binasının açılışının ardından Sevindikli Köyü'ne gidilmiştir. Konvoy Sevindikli Köyü'nü çamur deryası içinde bulmuştur. Güzelköy'de ise CHP'li köy muhtarıyla Adnan Menderes arasında sert bir tartışma çıkmıştır. Etem Menderes, Güzelköy'deki toplantıda şöyle konuşmuştur: *“İncirliova'da Halk Partisi müfettişi DP işbaşına geçerse köy okullarını yıktırıp enkazını köylüye dağıttıracaklarmış diye konuşmuş. Biz buna teessür ederiz. Biz sadece köylünün üzerindeki angaryaları kaldırmaya kararlıyız. Yine aynı müfettiş -demokrasiyi biz*

⁵⁷³Demokrat İzmir, 22 Şubat 1948.

^(*)Burası Nazilli'nin en büyük köyüdür.

getirdik, DP'nin kurulmasına izin verdik ancak onlara iktidarı vermeyeceğiz, onlar sadece bizi tenkitle görevlidir- demiştir. Demokrat Parti, Ali Rana Tarhan Partisi değildir. Bizzat millet mücadelesinin meyvesidir.” Bu arada CHP'li bir gurup iki kamyonla oradan geçmiş, DP'liler tarafından bu kamyonların resmi araç olduğu iddia edilmiştir. Bununla ilgili olarak Adnan Menderes: *“Resmi otomobillerle seyahat edenleri ve ocak açma merasimine gidebilmek için devlet kesesine el uzatanları biraz önce gördünüz. Demokrasiyi memlekete biz getirdik diyenler, kamyonlara binip köylünün ayağına gitmek, halka güler yüz göstermek gibi demokratik harekette bulunmaya çalışmışlar, fakat bunu dahi becerememişlerdir. Halk Partisi ne zaman devlet arabasından inerek mensuplarının birer birer keselerinden çıkan paralarla böyle 30–40 kamyonluk konvoy oluşturabilirse o zaman belki gerçek bir halk partisi haline gelebilecektir.”* demiştir.⁵⁷⁴

DP'nin Yeni Ocakları

1946 yılı Temmuz ayı ilk haftası Bozdoğan'da DP müteşebbis heyetinin yeni binasının açılış töreni yapılmıştır. Bu tören için 300 kişi davet edilmiştir. Davetliler Bozdoğan'a gitmek için Nazilli'de toplanmıştır. Açılış tam bir gövde gösterisine dönüşmüştür.⁵⁷⁵ DP kuruluşundan itibaren teşkilatlanma çabalarına büyük önem vermiştir. DP'yi taşrada ilgi merkezi yapan belki de bu girişimi olmalıdır. Küçük bir mahalle ocağının açılışı dahi tam bir şölen içerisinde yapılmıştır. Açılışlara DP'den en üst düzeyden katılımların olmasına gayret gösterilmiştir. Eğer bu yapılamamışsa açılışlara DP Aydın il, ilçe ve bucak idare kurullarının katılımı sağlanmıştır. Yapılan konuşmalarla gerekli siyasi mesajlar verilirken, bandoların çaldığı marşlar, sergilenen zeybek oyunları ile açılışlar tam bir eğlenceye dönüştürülmüştür. Açılışlar kesinlikle basın yoluyla kamuoyuna duyurulmaya çalışılmıştır. Nitekim 28 Nisan 1948'de Aydın DP Mesudiye Mahallesi Ocağı açılışına Adnan Menderes de katılmıştır.⁵⁷⁶ Demokrat Parti, Karacasu teşkilatını kurma ve burada bir ocak binası açma konusunda birkaç denemesinde ise başarısız olmuştur. DP bu başarısızlığını dokumacılık yapan Karacasu halkının iplik temini konusunda uzun süre CHP tarafından tehdit edilmesine bağlamıştır. Demokrat Parti ısrarından vazgeçmemiş, burada DP teşkilatı bir yıl gecikmeli de olsa kurulabilmiştir. Adnan Menderes Karacasu'ya bizatihi giderek

⁵⁷⁴ Demokrat İzmir, 20 Nisan 1948.

⁵⁷⁵ Demokrat İzmir, 4 Temmuz 1946.

⁵⁷⁶ Demokrat İzmir, 30 Nisan 1947.

durumla ilgilenmiştir. Halil Öktem ve Mustafa Çakmak DP Karacasu teşkilatlanmasında önemli görevler üslenmiştir. DP Karacasu teşkilatı kurulduktan sonra buraya bağlı köylerde teşkilatlanma kolaylaşmış ve örgütlenme faaliyetleri hızlanmıştır.

Kasım 1947’de Çiftlik ve Yenice köyleri DP idare kurulu binaları açılmıştır.⁵⁷⁷ 4 Ocak 1948 tarihinde Kuşadası, Davutlar Bucak Müdürü’nün engellemelerine rağmen Caferli Köyü DP ocağının açılışı yapılmıştır. Törene Soğucak ve Kuşadası’ndan gelen pek çok kimse ve Söke DP Başkanı Dr. Baki Öktem de katılmıştır.⁵⁷⁸ 20 Ocak 1948 tarihinde Rıza Gökdağ, Etem Menderes, Ragıp Ege, Cemal Ekinci, Hüseyin Karabudak’ın katıldığı bir törenle Aydın Merkez Baltaköy DP ocağı açılmıştır. Ocak kurdelesini 74 yaşındaki Demokrat Osman Cerit kesmiştir.⁵⁷⁹ 19 Mart 1948’de Refik Gürel ile Etem Menderes’in de katıldığı başka bir törenle Umurlu Bucağı, İstasyon Mahallesi DP ocak binası açılmıştır. Kurdeleyi en yaşlı üye İbrahim Özcan kesmiştir. Refik Gürel törende “*DP ne şahısların, ne de bir zümrenin malıdır. İlk söz milletin olduğu gibi son karar da milletin olacaktır.*” demiştir.⁵⁸⁰ DP, Aydın Merkez Kızılcaköy Ocağı da 21 Mart 1948’de açılmıştır. Ocak açılışına Namık Toker, Orhan Gökdağ, Rıza Gökdağ, Refik Gürel, Av. Cevat Ülkü, Etem Menderes de katılmıştır. Ocak binasının kurdelesini en yaşlı üye Süleyman Demirkan kesmiştir. Yapılan konuşmalarda CHP’nin vatandaşı yıldırma politikasına yeniden başladığı anlatılmıştır.⁵⁸¹ 1949 yılında Ortaklar’a bağlı Neşetiye ve Kızılcapınar, Dereköy DP ocaklarının açılışları yapılmıştır. Açılış törenlerine Av. Ahmet Güçsav, Germencik DP Başkanı Kamil Sözer, Ortaklar DP Başkanı Recep Sözen ve arabalarla Söke, Ortaklar ve Germencik’ten gelen pek çok vatandaş katılmıştır.⁵⁸² Germencik’e bağlı Yenidoğan(Doğanyeni) Köyü DP Ocağı açılışı Aydın, Söke, Ortaklar, Germencik ve civar köylerden gelen heyetlerin de katıldığı bir törenle yapılmıştır. Tören nedeniyle davul ve zurnalar çalınmış, köy meydanının her yeri bayraklarla donatılmıştır. Bina kurdelesi, Kuva-yı Milliye sırasında Celal Bayar’ın evinde kaldığı köyün en yaşlısı olan DP Ocak Başkanı Hüseyin Yılmaz tarafından kesilmiştir. Hüseyin Yılmaz, Neşetiye Köyü’nden Sadık Keskin, Savcı Köyü’nden Mekki Özkaya, Dereköy DP Başkanı Mehmet Kocaeri, Ortaklar DP Başkanı Recep Süzen, Germencik’ten Abdülkadir Dolon, Çamköy’den Mehmet

⁵⁷⁷ Demokrat İzmir, 27 Kasım 1947.

⁵⁷⁸ Demokrat İzmir, 8 Ocak 1948.

⁵⁷⁹ Demokrat İzmir, 3 Şubat 1948.

⁵⁸⁰ Demokrat İzmir, 20 Mart 1948.

⁵⁸¹ Demokrat İzmir, 22 Mart 1948.

⁵⁸² Demokrat İzmir, 3 Nisan 1949.

Veziroğlu, Dereköy’den Nazmi Öktem, Moralı Köyü’nden Recep Ulus, Germencik DP Başkanı Kamil Sözer ve DP Aydın İl Başkanı Etem Menderes törende birer konuşma yapmışlardır. Törende köylü vatandaşların konuşmalarına ağırlık verilmiştir. Köylüler, ülke meseleleri hakkında güzel tespitlerde bulunmuşlardır. Bu da köylünün üç senede siyasi sahada edindiği inkişafı göstermesi açısından önemlidir. 21 Temmuz 1946 seçimlerinden sonra çok şeylerin değiştiğini Etem Menderes’in şu ifadelerinde bulmak mümkündür: *“Bugün burada yalnız Yenidoğan köylüleri ve gelen misafirler değil, bu toplantının ruhunda iktidara karşı hürriyet mücadelesine atılan bütün bir millet, Türk milleti konuşmuştur.”*

Bazen görkemli ocak açılış törenleri iktidarla muhalefet arasında söz dalaşına neden olmuştur. Anadolu gazetesi, DP’nin Kuşadası’nda çökmekte olduğunu iddia edince DP, Kuşadası Türkmen Mahallesi’nde bir ocak daha açmıştır. DP’liler, “Anadolu gazetesinin iddialarına en güzel cevap budur” demişlerdir.⁵⁸³ Yeni Asır gazetesi Atça’ya bağlı Yağdere Köyü’nün 01 Mart 1948 tarihindeki DP ocağının açılış töreninin sönük geçtiğini iddia etmiştir. Gazete muhabirinin verdiği habere göre, törene otuz iki kişi katılmıştır. Bunun üzerine DP’liler buraya açılış için gitmediklerini ifade etmişlerdir. Anadolu gazetesine göre bu gerçeği yansıtmamaktadır. Köy toplantısından sonra Atça’da hoparlörle konuşma yapılmıştır. Etem Menderes burada Anadolu gazetesinin kendileri hakkında kimi zaman doğru haber yapmadığını ifade etmiştir. Konuşmalarda İmar Kanunu, 21 Temmuz Beyannamesi, Polis Salahiyet ve Seçim Kanunu gibi konulardan söz edilmiştir. DP’liler kendilerinin iktidara zorla kabul ettirmesi sonucu anti demokratik yasaların değişmeye başladığını söylemişlerdir.⁵⁸⁴

Aydın Demokrat Parti’nin Teşkilatlarını Kuvvetlendirmek İçin Yapmış Olduğu Diğer Faaliyetler:

Demokrat Parti kurulduğu 1946 yılından itibaren resmi bayram törenlerine katılmaya büyük özen göstermiştir. Bu törenlere bütün varlığıyla katılıp güç gösterisinde bulunmuştur. Resmi programların dışında alternatif programlar da tertip etmiştir. 10 Kasım 1946 günü DP Aydın il binasında Atatürk’ün ölüm yıl dönümüyle ilgili ciddi bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda Şahap Gürsel Atatürk’ün

⁵⁸³ Demokrat İzmir, 20 Kasım 1948.

⁵⁸⁴ Anadolu, 5 Mart 1948.

kahramanlıklarını anlatan bir konuşma yapmıştır.⁵⁸⁵ DP, Nazilli teşkilatını 19 Mayıs 1946 tarihinde kurmuştur. 1947 yılının aynı gününde DP Nazilli teşkilatı kuruluşunun birinci yıldönümünü kutlamıştır. DP, bu tarihin aynı zamanda Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkma yıldönümü olması nedeniyle bu tarihe farklı bir anlam yüklemiştir. Demokrat İzmir gazetesi Nazilli'deki etkinlikleri şu şekilde duyurmuştur: *"19 Mayıs Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı ve hürriyet ve İstiklal davasını başlattığı; Türk gençliğinin vatan görevini teslim aldığı; Nazilli'nin hürriyet mücadelesinde DP saflarında yer tuttuğu gündür. Bu yüzden Nazilli, 19 Mayıs'ta üçlü bayram kutlamaktadır."* Kutlamalara Osman Kapani, Nuran Çatalkaya, Demokrat İzmir gazetesi Muharriri Burhan Belge de katılmıştır. Resmi Bayram kutlamaları bitimiyle öğleden sonra DP binası önünde ayrı bir kutlama programı gerçekleştirilmiştir. Bu kutlamalara kentin emniyet amiri ve jandarma komutanı da katılmıştır. Kutlamalar sırasında bir konuşma yapan Osman Kapani: *"İnsan takatini aşan fedakârlıklarımız, Halk Partisi'ne iktidar inhisarı temin etmek için değil, millete hürriyet vermek için yapılmıştır. Biz bu vatani hür ve müstakil olarak teslim aldık. Çocuklarımıza da aynı şekilde teslim etmekle mükellefiz. Mücadelemiz, hürriyet bayrağını demokrasi kalesine çekinceye kadar devam edecektir. Biz, sandık başına tahakküm zihniyetine karşı durduğumuz için gitmiyoruz. Henüz partilerin eşit şartlarda mücadele etme imkânı tahakkuk etmemiştir. Bu imkân tahakkuk edinceye kadar bizi sandık başında göremeyeceksiniz."*⁵⁸⁶ diyerek temel hak ve özgürlükleri önde tutan ilkeli bir şekilde siyaset yapacaklarını vurgulamıştır.

Demokrat İzmir gazetesinin Aydın muhabirinin yazdığına göre 7 Eylül 1947 tarihindeki Aydın'ın kurtuluş günü törenlerine DP'den herhangi bir temsilci çağrılmamıştır. Bunun üzerine DP, parti binasında alternatif bir program yapmıştır. Burada Orhan Özgedik ve Etem Menderes birer konuşma yapmıştır. Konuşmalar hoparlörle kentte verilmiştir. Binaya sığmayan DP'liler dışarıya kadar taşmıştır.⁵⁸⁷ Kuşadası'nda 29 Ekim 1947 tarihli Cumhuriyet kutlamaları sırasında çevre köylerden Ada'ya gelen ve törene Kuşadası'ndan katılan DP'liler büyük bir kortej oluşturmuştur. Bu kimilerinde hayranlık uyandırmıştır. Demokrat İzmir gazetesi CHP'lilerin yürüyüşe çok az bir toplulukla katıldığını iddia etmiştir.⁵⁸⁸ 1948 yılında 30 Ağustos Zafer Bayramı nedeniyle Aydın merkezde DP coşkulu bir program yapmıştır. DP'liler yapılan

⁵⁸⁵ Demokrat İzmir, 11 Kasım 1946.

⁵⁸⁶ Demokrat İzmir, 21 Mayıs 1947.

⁵⁸⁷ Demokrat İzmir, 8 Eylül 1947.

⁵⁸⁸ Demokrat İzmir, 10 Kasım 1947.

resmi töreni, günün anlamı yanında basit bulmuşlar, 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın iktidar tarafından önemsenmediği ifade edilmiştir.⁵⁸⁹

Aydın DP teşkilatı üyeleri sık sık mahalle ve köylere tanışma ziyaretleri yapmışlardır.⁵⁹⁰ DP, yapmış olduğu ziyaretlerle teşkilatlarının birbirleriyle kaynaşmasını ve onların heyecan ve çalışma arzularını devamlı canlı tutmayı amaçlamıştır. 12 Ekim 1947'de Aydın DP Güzelhisar Ocağı, Çine'ye bir tanışma ziyareti tertip etmiştir. Bu geziye merkez DP ilçe başkanı da iştirak etmiştir. Bu gezi sırasında Çineli demokratlarla faydalı görüşmeler yapılmıştır.⁵⁹¹ 1950 senesi genel seçimlerine daha bir yıl varken Aydın DP İl İdare Kurulu propaganda ekipleri oluşturarak köy gezilerine başlamıştır.⁵⁹² Hazırlanan programa göre Aydın'daki bütün köyler tek tek ziyaret edilecekti.⁵⁹³ 4 Nisan 1948'de Nazilli DP İdare Heyeti önderliğinde dört otobüs, iki kamyon dolusu DP'li Arpaz, Pirlibey, Dualar, Yazılı, Toygar, Hamidiye köylerini ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretlere Şevki Hasırcı, Av. Nail Geveci, Dr. Fuat Köseoğlu, Bozdoğan DP İlçe Başkanı Ali Özen de katılmıştır. Köylerde konuşmalar bir kamyonu monte edilen hoparlörle yapılmıştır.⁵⁹⁴ 20 Nisan 1949'da Söke'de DP'liler, 100 kişilik bir kafil halinde Bağarası'nın köylerini ziyaret etmişlerdir. İlk olarak Arslan Köy'e gidilmiştir. Köylüler, gelecek olan bu kafilayı iyi şartlarda karşılayabilmek adına yağmurdan bozulan yolların onarımı için çok çalışmıştır. Köylüler, kafilayı köyün dışında karşılamışlardır. Köyde konuşmalar yapılmış ve sohbetler düzenlenmiştir. Kafilaya DP Söke İlçe Başkanı Dr. Baki Öktem ile DP Bağarası Bucak Başkanı Sabri Özkan liderlik etmiştir. Kafilanın köy dönüşünde Bağarası'nda da bir konuşma yapılmıştır.⁵⁹⁵ İzmir İl İdare Kurulu üyelerinden Haydar DüNDAR, Galip Sertel ve Burhan Belge'den oluşan bir heyet de DP Kuşadası örgütünü ziyaret etmiştir.⁵⁹⁶

Demokrat Parti teşkilatlarını büyütme, canlı tutmak için seçim dönemlerini beklemeden devamlı eğlenceler, toplantılar ve mitingler tertip etmiştir. Teşkilatlarının kuruluş yıl dönümleri şölenlerle kutlanmıştır. 9 Haziran 1947'de Söke Bağarası DP'nin

⁵⁸⁹ Demokrat İzmir, 3 Eylül 1948.

⁵⁹⁰ Demokrat İzmir, 24 Ekim 1947.

⁵⁹¹ Demokrat İzmir, 13 Ekim 1947.

⁵⁹² Demokrat İzmir, 18 Nisan 1949.

⁵⁹³ Demokrat İzmir, 29 Nisan 1949.

⁵⁹⁴ Demokrat İzmir, 6 Nisan 1948.

⁵⁹⁵ Demokrat İzmir, 22 Nisan 1949.

⁵⁹⁶ Demokrat İzmir, 10 Mayıs 1947.

kuruluş yıldönümü kutlanmıştır. Kutlamalara Söke DP Başkanı Dr. Baki Öktem, Aydın İl Başkanı Etem Menderes de katılmıştır. Eğlenceler gece geç vakte kadar sürmüştür.⁵⁹⁷ Bu kutlamadan bir hafta sonra da Söke’de DP’nin kuruluş yıldönümü kutlanmıştır. Törene Bağarası ve Kuşadası’ndan gelen pek çok vatandaş ve İl İdare Kurulu’ndan Etem Menderes, Avukat Şahap Gürsel, Ekrem Torunlu katılmışlardır. Tören 21.30’da İstiklal Marşı ve “Dağ Başını Duman Almış” marşının hep birlikte söylenmesi başlamış, Etem Menderes ve Söke’den DP’li Sıtkı Özyıldırım törende birer konuşma yapmışlardır. Etem Menderes konuşmasında : *“Korkmuyoruz, yılmıyoruz. Hiçbir kimse bizi yolumuzdan ayıramaz. Biz kanun ve millete dayanıyoruz.”* demiştir. Törende zeybekler oynatılıp fıkralar anlatılmış ve monologlar sunulmuştur. Eğlence ve müzik gece yarısına kadar sürmüştür.⁵⁹⁸ Atça Bucağı’nın Yağdere Köyü’nde DP ocağının açılışının 2. yıl dönümü kutlama toplantısı yapılmıştır. Törene Etem Menderes, Eyüp Şahin, Nazilli İlçe İdare Kurulu’ndan Nail Geveci ve Atça DP Bucak Kurulu da katılmıştır. Törende yapılan konuşmalarda Aydın’lı demokratlar tarafından DP Genel İdare Kurulu’nun DP’den kopanlara karşı desteklendiği vurgulanmıştır.⁵⁹⁹ Kuşadası DP’nin kuruluş yıldönümünü kutlamak için çok güçlü bir tören yapılmıştır. Aydın, Söke, Germencik, Davutlar, Selçuk ve Ortaklardan törene iştirak etmek için heyetler gelmiştir. Törende yapılan konuşmalar özetle şöyledir:

Ahmet Güçsav: *“ Atlantik Paktı kurulmuştur. Dünya değişim içindedir. Ancak hükümet dış politikada milleti temsil edememektedir ve acizlik içindedir.”*

Hamdi Çakmak: *“CHP’nin hiçbir icraatı artık milleti tatmin etmemektedir.”*

Osman Kapani: *“Bizler, seçimlere kadar hürriyet ordumuzu terhis etmeyeceğiz.”*

Pertev Arat: *“Memleketin İstikbalini ancak DP garanti edebilir.”*

Rauf Onursal: *“ Milli hâkimiyetle ve iktisadi alanla ilgili ciddi sorunlarımız var.”*

⁵⁹⁷ Demokrat İzmir, 10 Haziran 1947.

⁵⁹⁸ Demokrat İzmir, 26 Haziran 1947.

⁵⁹⁹ Demokrat İzmir, 29 Şubat 1948.

Söke'deki törenden sonra kalabalık, kamyon ve taksilere binerek Davutlar ve Güzelçamlı köylerine gitmişlerdir.⁶⁰⁰

DP İl İdare Kurulu kendi arasında işbölümü yaparak her ilçede gezici hoparlörle konuşma etkinlikleri düzenlemiştir. 11-20 Ekim 1947 tarihleri arasında Aydın'da muhtelif sekiz konuşma gerçekleştirilmiştir. Etem Menderes, Ortaklar, Çine, Umurlu, Köşk'te "İdare Baskı ve 12 Temmuz Beyannamesi" konulu; Aydın merkezde ise Avukat Cevat Ülkü "Yurttaş Amme Hakları"; Etem Menderes ise "Halk Partisi'nin Devletçilik İlkesi" konulu birer konuşma yapmıştır. Dalama konuşmasını Adnan Menderes; Karacasu konuşmalarını Adnan Menderes ile birlikte Şevki Hasırcı ve Halil Öktem yapmışlardır. Adnan Menderes Karacasu dönüşünde Yenipazar'ı ve Yörük Ali Efe'yi ziyaret etmiştir. 23 Şubat 1947 tarihli Demokrat İzmir gazetesinin belirttiğine göre Nazilli'de Yeni Sinema Salonu'nda 200'ü bayan olan 500 kadar dinleyicinin katıldığı bir toplantı yapılmıştır. DP Genel İdare Kurulu üyelerinden Refik İnce burada 'DP'de Milli Terbiye'nin Ana Hatları' adlı bir konferans vermiştir.⁶⁰¹

23 Şubat 1949'da Nazilli DP Sümer Ocağı'nda düzenlenen toplantıda bir konuşma yapan Osman Kapani: *"Çok partili yaşama geçmeden önce Türk işçisinin hali yürekler acıydı. Bu necip kütle dertlerinden muzdarip bir şekilde ne zaman ağzını açsa komünist damgası yemekteydi. Bugün Türk işçisi mesleki haklarının istihsal edilmesi için siyasi haklarının istihsal edilmesi lazım geldiğini anlamıştır. DP işçi meselesine eline almıştır. Zafer, içtimai adalete en çok önem veren siyasi partilerindir. DP Türk işçisinin haklarını korumak için bütün mevcudiyeti ile çalışacaktır. DP, iktidarında bu memlekette bir tek ferdin aç ve perişan kalmasına asla izin vermeyecektir. Fabrika işçilerine iktidar partisi mensuplarınca baskı yapıldığını işitmekteyiz. Unutmasınlar ilerde şahsen mesul duruma düşeceklerdir. Dayanın, mücadele edin. Haksızlık yılanını yuvasında ezin. Kaçanı kovalarlar. Kovalayan olursa kaçarlara. Haklı olduğunuz zaman sonuna kadar takip ediniz. Fabrika şunun bunun siyasetine alet olamaz".⁶⁰²* diyerek işçileri kendi hakları için mücadele etmeye ve DP saflarında yer almaya davet etmiştir.

⁶⁰⁰ Demokrat İzmir, 2 Mayıs 1949.

⁶⁰¹ Demokrat İzmir, 23 Şubat 1947.

⁶⁰² Demokrat İzmir, 27 Şubat 1949.

29 Temmuz 1949 tarihinde Köşk Başçayır⁶⁰³ köyünde düzenlenen mitinge çevre yerleşimlerden iki kamyon ve taksi dolusu DP'li katılmıştır. Anadolu Gazetesi mitinge katılımın az olduğunu iddia etmiştir. Mitinge katılımı artırmak için miting biraz geç başlatılmıştır. Mitingde yapılan konuşmalarda;

Mehmet Emin Apay (DP Delegesi): “İslam dini, dünya dinlerinin en üstünüdür. Eğer iktidar demokrasiyi hazmedemiyorsa İslam'ı da hazmedemiyor demektir.”

Rıza Gökdağ: “Millet Partisi serencam peşinde koşan bir partidir. Bu memlekette asla yararlı bir parti olamaz. Hakiki bir muhalefet partisi olmuş olsaydı bizimle işbirliği yapması gerekirdi. Bizden ayrılan bozguncu adamlar olmasaydı DP bugün idealine kavuşmuş olacaktı.”

Etem Menderes: “Son genel kurultayımızda Milli Ant kararları alınmıştır. Seçim emniyeti istiyoruz. Milletin seçim emniyetsizliği durumunda DP meşru müdafaasını yapacaktır. Oylarımız ırz ve namusumuzdur. Hükümet baskı yapar oylarımız çalınır, ırz namusumuza tecavüz olursa bu hırsız yakaladığımız zaman sen beni öldürdün, akrabalarım seni dava edip adliyeye teslim etsin demeyeceğiz. Bu durum karşısında DP'li vatandaşlar meşru müdafaasını yapacaklardır.”⁶⁰⁴ diyerek laiklik, milli egemenlik ve seçim emniyeti konusundaki düşüncelerini halkla paylaşmışlardır.

Köşk'te 8 Mayıs 1949 tarihinde gerçekleşen DP mitinginde Köşk DP İkinci Başkanı Keçecioğlu, Umurlu DP Başkanı Mehmet Demirci, Hilmi Üzümcü, Sultanhisar'dan Süleyman Kayaalp, Atça'dan Şükrü Demirayak, Konya Ereğli'den Hilmi Çelenoğlu, Koçarlı'dan Babir Çobanoğlu, Germencik'ten Abdullah Soyok, Nazilli'den Dr. Reşat Tuncer, Nazilli DP Başkanı Şevki Hasırcı, DP Aydın İl Başkanı Etem Menderes birer konuşma yapmışlardır. Saat 14.00'te başlayan miting, 17.00'de bitmiştir. Etem Menderes yaptığı konuşmada : “CHP'liler, Demokratları taklit ederek böyle toplantılar yapmaya çalışmaktadır. Fakat toplantıları cılız geçmektedir. Hilmi Uran şu anda güzel vaatler vermektedir. Bu sözler katiyen samimi değildir. Ağzlarına da yakışmamaktadır. Bunlar, büyük seçimlerin yaklaşması münasebetiyle DP'nin

⁶⁰³ Başçayır köyü çevre dağ köylerinin merkezi durumundadır. Çevre dağ köyleri sakinleri Cuma namazı için bu köye gelmektedir. Cuma günleri burada pazar kurulmaktadır. Miting bu yüzden Cuma günü yapılmıştır.

⁶⁰⁴ Anadolu, 3 Ağustos 1949.

*hummalı faaliyetlerini uyışturacak oyun ve tertiplerden ibarettir.”*⁶⁰⁵ diyerek Halk Partisi’nin yaptığı etkinliklerde samimi olmadığını, halkın gerçek partisinin DP olduğunu konuşmasında ima etmiştir.

Demokrat Parti halkın duygularını okşayacak pek çok etkinlik yapmıştır. Bu amaçla Nazilli’de Demokrat Gençlik adıyla bir kulüp kurulmuştur. 1 Eylül 1948’de Söke DP İdare Kurulu, Belediye Parkı’nda DP’lilere ve ailelerine çay ve caz gecesi tertip etmiştir.⁶⁰⁶ Söke DP Yenicami Ocağı, fakir ve kimsesiz çocukları giydirerek ve eğlenceyle 27 Nisan 1947 tarihinde sünnet ettirmiştir.⁶⁰⁷ Rusya ve komünizm tehdidinden dolayı çok partili yaşama geçiş sürecinde Türkiye’de işçi sorunlarıyla ilgilenmek bu iki kavramla eşdeğer tutulmuştur. Ancak Demokrat Parti işçileri bu şekilde itham etmemiş somut çözüm önerileri sunmasa dahi onların sorunlarıyla ilgilenmiş ve tertip etmiş oldukları etkinliklere katılmıştır. Çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın, Nazilli Basma Fabrikası nedeniyle işçi yurdu olarak anılmıştır. Demokrat İzmir gazetesi, işçilerin sorunlarını şöyle dillendirmiştir: *“İşçiler, haklarıyla ilgili bir girişimde bulundukları zaman onlara komünist damgası vurulmasından şikâyetçidir. İşçiler ve memurlar arasında işçilerin aleyhinde haksızlık vardır. Örneğin işçi her çocuk başına 3 lira tazminat alırken, memur 10 lira almaktadır.”* Osman Kapani Nazilli’de yaptığı konuşmada, işçilere grev hakkı tanınacağını, sendikalara geniş yetkiler verileceğini, işçi sigortalarını yeniden düzenleneceğini söylemiştir.⁶⁰⁸ 9 Ekim 1947 tarihinde yapılan Nazilli Dokuma Fabrikası’nın 10. kuruluş yıl dönümü kutlamalarında fabrika kantininde işçilerle beraber 2500 kişilik bir balo tertip edilmiştir. Baloya Aydın Valisi de katılmıştır. Geceye İzmir’den katılan Kayagücü güreş takımı bir gösteri bulunurken Senirkent Efesi Ruhi Çohanka ekibiyle beraber zeybek oynamıştır. Gündüz ise Isparta futbol takımıyla Sümer Ocağı takımı maç yapmıştır. Etkinliklere DP’den sadece ilçe başkanı çağrılmıştır. DP’liler kutlamada etkili rol alamadığı için ilçe başkanına kızmıştır.⁶⁰⁹ Celal Bayar Zonguldak’ta yaptığı konuşmanın büyük bir kısmını işçi sorunlarına ayırmış, bunun üzerine Nazilli Sümer DP Ocağı Bayar’a tebrik ve bağlılık telgrafı çekmiştir. Telgraf şöyledir:

⁶⁰⁵ Demokrat İzmir, 9 Mayıs 1949.

⁶⁰⁶ Demokrat İzmir, 3 Eylül 1948.

⁶⁰⁷ Demokrat İzmir, 3 Mayıs 1947.

⁶⁰⁸ Demokrat İzmir, 22 Mayıs 1947.

⁶⁰⁹ Demokrat İzmir, 11 Ekim 1947.

“Sayın Celal Bayar,

Tarihi Zonguldak söylevinizde partimizin işçi davasına veciz bir ifade ile açıklamanız yurdun her yerinde olduğu gibi ekseriyeti basma fabrikası işçilerinden müteşekkil olan ocağımız ve muhitimizde büyük bir sevinçle karşılanmıştır. 04.05.1949 günü haftalık toplantısını yapan ocağımız idare kurulu fedakâr Demokrat işçilerin hissiyatına tercüman olarak en derin saygı ve bağlılıklarını teyit eder, sağlıklar diler.

Nazilli DP Sümer Ocağı Başkanı Dr. Reşat Tuncel.”⁶¹⁰

2.11.2. Cumhuriyet Halk Partisi

21 Temmuz 1946 genel seçimiyle, İl Genel Meclisi seçimini CHP büyük bir farkla kazanmıştır. Ancak DP, CHP bünyesinden doğup geldiği için çok partili yaşama geçiş sürecinde çok büyük bir yara almıştır. Bu nedenle söz konusu seçimler sonrasında CHP hızla teşkilatlarını güçlendirme çabası içerisine girmiştir. İstifalar nedeniyle dokusu zedelenen idare heyetlerini yaptığı kongrelerle yenilemiştir. DP’nin 1946’da başlayan çok hızlı örgütlenmesini başlangıçta fazla önemsemeyen CHP, tek parti olduğu dönemde parti teşkilatı kurmaya gerek duymadığı pek çok yerde çok partili yaşama geçilmesiyle beraber teşkilat oluşturmaya başlamıştır. CHP 21 Şubat 1948 tarihinde CHP, Nazilli Gereniz Köyü ocağını açmış,⁶¹¹ 19 Nisan 1948’de Aydın Nazilli Bilara Köyü CHP ocak binasının açılışı yapılmıştır. Törene Milletvekili Emin Bilgen de katılmıştır. Aydın il, Nazilli ilçe ve bucak CHP idare kurulları törende hazır bulunmuştur. Köy sakinleri törenlere göğüslerine taktıkları altı oklu rozetlerle katılmışlardır. Törenler, bando’nun çalmış olduğu marşlar eşliğinde yapılmıştır.⁶¹² Törende Horsunlu CHP Ocak Başkanı Şevket Arısal, Nazilli Belediye Başkanı Rıfat Tuncer heyecanlı birer konuşma yapmıştır. Bina kurdelesini Ekrem Çiftçi tarafından kesilmiştir. Törenler tertiplenen eğlencelerle devam etmiştir.⁶¹³ Bozdoğan Yaka Köyü CHP Ocağı’nda 10 Mayıs 1948’de açılmıştır. CHP’liler Nazilli’den otobüslerle bu törene katılmak için Bozdoğan’a gitmişlerdir. Törene Nazilli, Bozdoğan CHP ilçe idare kurulları ve Milletvekili Emin Bilgen de katılmıştır. Tören’e tam takım bir bando götürülmüştür. Köy bayraklarla donatılmış ve gelen heyetler köylülerce ilgiyle karşılanmıştır. Tören İstiklal Marşı’nın okunması ve Atatürk’ün anısına saygı duruşuyla başlamıştır. Konuşmalarda İsmet İnönü’ye olan bağlılık vurgulanmıştır. Nazilli’ye 5 km

⁶¹⁰ Demokrat İzmir, 18 Mayıs 1949.

⁶¹¹ Anadolu, 23 Şubat 1948.

⁶¹² Anadolu, 21 Nisan 1948.

⁶¹³ Anadolu, 26 Nisan 1948.

uzaklıkta olan Nazilli'nin Aslanlı Köyü CHP ocak binası da törenle açılmıştır. Heyet büyük bir kalabalıkla Nazilli'den bu köye yürüyerek, bayraklarla donanmış vaziyette gelmiştir. Milletvekili Emin Bilgen'in de katıldığı törenler bandoyla yapılmıştır. Törenlerde pek çok kişi konuşma yapmıştır. Hulusi Çoğullu konuşmasında: *“Cumhuriyet Halk Partisi faziletin, tekâmülün ve inkılâbın partisidir. Ebedi Şefimiz Atatürk'ün eseridir. İnönü'nün yolu, yolumuzdur. Bu eşsiz kahramana inanmakta ve güvenmekteyiz. Demokrat Parti mensuplarının yanlış iddialara dayanarak sarf ettikleri bütün gayretlere rağmen Cumhuriyet Halk Partisi'nin tüm çalışmalarını kadirşinas milletimiz asla unutmayacaktır.”*⁶¹⁴ demiştir.

15 Haziran 1949 tarihinde Germencik'e bağlı Dağyeni Köyü'nde CHP ocak binasına levha asma töreni yapılmıştır. Törene Aydın ve Germencik'ten gelen vatandaşlar da katılmıştır. Daha önce aynı köyde DP'de buna benzer bir toplantı düzenlemiştir. İşte bu tören sırasında CHP'ye karşı yapılan haksız eleştiriler çok sert bir dille kınanmıştır. Törende yapılan konuşmalarda;

Hakkı Darcan: *“Geçen burada olan DP toplantısında CHP bize düşmandan daha çok zulüm yaptı diyenler bugün sekiz arşın yatıp, dokuz arşın kalkıyorlarsa buna CHP iktidarına borçludurlar. Böyle diyenlere verilecek cevap sen nankörsünden başka ne olabilir? Şimdiye kadar yapılan toprak dağıtım törenlerine muhaliflerin iştirak etmemesi onların köylü ve köylünün kalkınmasıyla olan alakalarına güzel bir misal teşkil etmiştir.”*

Yusuf Uzman: *“Etem Menderes, Halk Partisi bize söz hakkı vermedi demektedir. Kendisinin bu partide il başkanlığı yaptığını hatırlatırız. CHP'nin kökü çürüktür, yıkılmağa mahkûmdur diyenlere diyoruz ki CHP'nin temeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti ve Atatürk'ün nurlu eliyle atılmıştır. Yıkılmağa mahkûm olan başka partilerin programlarıyla ortaya çıkan programsız, maksatsız partilerdir.”*⁶¹⁵ şeklinde konuşmuşlardır.

1 Temmuz 1949'da Umurlu Bucağı'nda CHP, Bayramyeri ve İstasyon Mahallesi ocaklarını açmıştır. Açılış törenlerine CHP'li milletvekilleri de katılmıştır.

⁶¹⁴ Anadolu, 12 Mayıs 1948.

⁶¹⁵ Anadolu, 17 Haziran 1949.

Törenlerde yapılan konuşmalarda DP ve MP mitinglerinde CHP'ye karşı söylenen sözler, DP II. Büyük Kongresi'nde alınan kararlara cevaplar verilmiştir. Hükümetin DP kongresinde alınan kararlardan dolayı yayımlamış olduğu beyannameye sahip çıkılmış, Umurlu'dan bu konuyla ilgili CHP merkezine destek telgrafları çekilmiştir.⁶¹⁶ CHP, 1947 yılında 3 mahalle, 13 köy ocağı olmak üzere 16 yeni ocak açmıştır. Aydın ilinde partiden ayrılan 1.522 üyeye mukabil 4.682 yeni üye partiye yazılmıştır. Bir önceki yıl 39.923 olan üye sayısı 1947 yılında 43.083 üyeye çıkarılmıştır. Bu Aydın il genel nüfusunun %16'sına denk gelmiştir.⁶¹⁷ 1948 yılında ise mevcut teşkilatlara yeni kurulan 3 mahalle, 5 köy ocağı daha katılmıştır. Ancak adını tespit edemediğimiz birkaç köyde ise CHP ocakları kapatılmıştır. 1949 yılı başlarında CHP, Aydın'da 8 ilçe, 17 bucak, 431 köy, 55 mahalle, 4 semtte örgütlenmiştir. CHP'ye 1948 yılı boyunca da üye kayıtları devam etmiştir. Bu çerçevede partiye 4.311 yeni üye kaydı yapılmıştır. Yeni katılımlara rağmen toplam üye sayısı 41.027'ye gerilemiştir.⁶¹⁸ Cumhuriyet'in kuruluşundan beri CHP'nin herhangi bir teşkilat kurmadığı pek çok yerde çok partili hayatın getirdiği rekabet sonucunda teşkilatlandığı dikkatlerden kaçmamıştır.

1946 yılında çok partili yaşama geçildikten sonra CHP milletvekilleri, bakanlar, parti üst düzey yöneticileri Aydın'ı daha çok ziyaret etmeye başlamıştır. Aydın'ı bu dönemde en üst düzeyde ziyareti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü gerçekleştirmiştir. İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer ve Tarım Bakanı Faik Kurtoglu da Aydın'ı ziyaret eden CHP'li hükümet üyeleri idi. İçişleri Bakanı, Aydın'da gerçekleştirdiği ziyaretler sırasında yaptığı konuşmalarda Toprak Reformu Kanunu'nu uygulamaya koyduklarını, tarımla ilgili her türlü gübre, ziraat aletinin ithalini serbest bıraktıklarını açıklamıştır. Aydın'ı ziyaret eden Bakanlara Vali Salim Gündoğan, İl ve ilçe CHP idare kurulları Ziraat Müdürü, Orman İşletme Müdürü ve Milletvekili Mithat Aydın eşlik etmiştir. Heyet Muğla'ya da gitmiştir. Dönüşte Çine Halkevi'nde yapılan konuşmaların ardından heyet İncirliova'ya geçmiştir. İncirliova Halkevi'nde büyük bir kalabalığın katıldığı toplantıda yapılan konuşmalarda Erbeyli Tarım İstasyonu'nun (İncir Araştırma) eksikliklerinin giderileceği sözü verilmiştir. Bakanlar burada Milli Mücadele kahramanlarından Durmuş Ali Efe ve Ali Çavuş'la bir süre konuşmuşlar ve beraber fotoğraf çektirmişlerdir. Bakanlar, fotoğraf çektirirken bağdaş çökerek efelerin arasına

⁶¹⁶Anadolu, 3 Temmuz 1949.

⁶¹⁷ CHP Aydın İl Kongresi Zabıtları, 03.04. 1948 (1948), s.7.

⁶¹⁸ CHP Aydın İl Kongresi Zabıtları, 30.12. 1949 (1949), s.6.

oturmuşlardır. Erbeyli ve Sınırteke köylerinin ardından Erbeyli'deki İncir Araştırmaya Merkezi'nde de incelemelerde bulunan heyet, daha sonra Söke ve Koçarlı'ya gitmiştir. Buralarda yapılan konuşmalarda 7 Eylül kararlarının ülkeye ferahlık getirdiği vurgulanmıştır.⁶¹⁹

CHP, teşkilatları arasında koordinasyon ve ilişkileri güçlendirici çalışmalar yapmıştır. 1948 yılı başlarında Nazilli CHP'ye bağlı idare kurulları sürekli yan yana gelerek toplantılar düzenlemişlerdir. Mahalle toplantıları yapıp, vatandaşla bir araya gelinmiş, vatandaşın şikâyetleri ve istekleri dinlenilmiştir.⁶²⁰ Yine İlçe İdare Kurulu parti binasında partilere çay ziyafeti vermiştir. Toplantıda CHP İlçe Başkanı Hulusi Çoğullu bir konuşma yapmıştır. Nazilli CHP İlçe İdare Heyeti ocak idare heyetleriyle sık sık yaptığı toplantılarla bir araya gelmiştir. Sultanhisar, 1946'lı yıllarda ilin önemli portakal üreticisidir. Bu kasaba da CHP tarafından portakal ziyafeti günü (festival) tertip edilmiştir. Festivale matbuattan, diğer il ve ilçelerden pek çok kimse davet edilmiştir.⁶²¹

CHP, DP'nin miting, toplantı ve eğlencelerine, düzenlemiş olduğu miting ve toplantı ve eğlencelerle cevap vermiştir. 28-29 Mayıs 1948'de CHP, Atça'da, Aydın, Nazilli ve buraya bağlı köylerden gelecek heyetlerle yüzlerce kişinin katıldığı bir toplantı yapmıştır. Toplantı DP'nin ortaya attığı fikirlere cevap vermek için düzenlemişti. Anadolu gazetesinin belirttiğine göre; toplantı nedeniyle Atça'da dükkânlar, evler ve sokaklar CHP bayraklarıyla donatılmıştır. Atça ilk kez bu kadar kalabalık olmuştur. Toplantıya katılanların göğüslerinde küçük tipteki CHP bayrağı asılıdır. İzmir ve diğer yerlerden toplantı için yüzlerce kişi trenlerle Atça'ya gelmiştir. Elliye yakın otobüs ve kamyonun da Atça'ya insan taşıdığı, tarla işlerinin yoğun olduğu bir zaman olmasına rağmen köylünün de toplantıya rağbet ettiği mahalli basın tarafından ifade edilmiştir. Anadolu gazetesi toplantıya on bin civarında kişinin katıldığını, on beş gün önce DP'nin aynı yerde gerçekleştirdiği mitingin ise sönük geçtiğini belirtmiştir. Atça'daki bu toplantıda Hulusi Çoğullu, Atıf Kuray ve Şevket Arsel birer konuşma yapmışlardır. Hulusi Çoğullu yaptığı konuşmada: *"Partimizin Türkiye'deki her eser ve abidenin altında imzası vardır. Biz bu kuvveti büyük milletimizden aldık."* diyerek CHP'nin Türkiye'nin kalkınmasına yaptığı büyük katkıya

⁶¹⁹ Aydın Gazetesi, 25.03.1947.

⁶²⁰ Anadolu, 23 Şubat 1948.

⁶²¹ Anadolu, 17 Mart 1948.

vurgu yapmıştır. Atıf Kuray yaptığı konuşmada muhaliflerin söylemlerine karşı sert eleştiriler de bulunmuştur: *“Mert Karakterli Efeler, Bugünkü Türkiye CHP eliyle kurulmuştur. Demokrasi CHP’nin eseridir. Karşı taraf demokrasiyi kendilerine mal etme, kendi kahramanlıklarının bir sonucu gibi gösterme gayretindedir. Buna şaşıyoruz ve bu, CHP’ye ve Atatürk’ün hizmetlerine nankörlüktür diyoruz.”* Toplantı bandonun çaldığı değişik marşlar, davul zurnalı eğlence ve zeybek oyunları ile sona ermiştir.⁶²²

Partilerin köylerdeki aylık olağan toplantıları bile bazen inanılmaz katılımlara sahne olmaktadır. 7 Haziran 1948’de CHP, Işıklı Köyü aylık olağan toplantısını çevreden gelenlerin katılımıyla gerçekleştirmiştir. Toplantıda DP’ye oy verenlerin kamudaki işlerinin görülmeyeceği iddiaları yalanlanmıştır.⁶²³ CHP Yenipazar Bucak İdare Kurulu bir tanışma toplantısı düzenlemiştir. Toplantıya Aydın, diğer ilçe ve bucaklardan kamyon ve otomobillerle pek çok vatandaş gelmiştir. Anadolu gazetesinin yazdığına göre toplantıya beş bin kadar vatandaş katılmıştır. Burada beş gün önce DP bir miting yapmıştı. Toplantı bu mitinge karşı bir cevaptı. Toplantıda yapılan konuşmalarda Celal Bayar’a cevap verilmiş, Celal Bayar ve ekibi seyyar mitingci ve kundakçı olarak nitelendirilmiştir. Toplantı, düzenlenen eğlencelerle sona ermiştir. Toplantıda Orhan Çiftçi, Dr. Sezai Çomo, Nazmi Akdeniz birer konuşma yapmışlardır.⁶²⁴

11 Ağustos 1948 tarihinde CHP Ortaklar’da bir miting tertip etmiştir. Miting Ramazan Bayramı’na denk getirilmiştir. Mitingde Ahmet Hamdi Öztürk şu şekilde konuşmuştur: *“Partimiz muhaliflerden müspet tenkitler beklemektedir. Ancak Muhaliflerin tertipledikleri toplantılarda konuşan bir kısım sözcüler, ele aldıkları ve dile doladıkları mevzularla partimize, partimiz mensuplarına ve hükümetine, çalışanlarına karşı insafsızca düzenlenmiş iftira ve isnatlarda bulunmuştur...Daha düne kadar hükümetimizin memleket ve millet işlerinde sorumluluk sahibi ve hissedar olmalarına rağmen muhalifler yaptıkları konuşmalarda yurdumuzda hürriyet olmadığını; halka yazı ve söz serbestliği verilmediğini, vatandaşların tahakküm ve işkenceye uğradığını, onların servetlerinin yok edildiğini, hayatın ucuzlatılmadığını, köylünün mahsulünün para etmediğini söylemektedir. Köy idarelerinde, belediyelerde*

⁶²² Anadolu, 30 Mayıs 1948. Anadolu, 31 Mayıs 1948.

⁶²³ Anadolu, 9 Haziran 1948.

⁶²⁴ Anadolu, 28 Haziran 1948.

ve hükümet dairelerinde bulunanların nizam tanımadıklarını bu yüzden vatandaşın hakkını arayamadığını, devlet memurlarının sadece üst kademedeki müteahhkimlerin işaret ve isteklerine körüne körüne boyun eğip yerine getirmekten başka bir şey yapmadıklarını, memleketin harabeye döndüğünü, milletin sefaletle sürüklendiğini iddia etmektedir. Bu muhaliflerimiz, Halk Partisi'nin ağılattığı vatandaşların gözyaşlarıyla oluşmuş bataklıkları derhal kurutup, memleketimizi cennet gibi ve milletimizi zengin yapacakları vaadinde bulunmaktadır. Bunlar daha önce partimize girerken ya da partimizin birer adayı iken hükümetimizin faaliyetlerini öve öve bitirememekteydi. Bunlar, 4 Temmuz 1948 tarihinde Ortaklar mitinginde istediklerin, istedikleri anda yapabileceklerini ve seçim kanunu istedikleri gibi olmazsa, devlet kudretinin zaafa uğrayacağını, anarşi doğacağını, milletin birbirini boğazlayacağını, bu da yurdumuzu paylaşma amacıyla olan dış güçlerin önüne fırsat koyacağını söylemiştir. Bunlar, seçim kurullarında görev alacak bizlerin vasiyetimizi yazarak gelmemiz gerektiğini, aksi bir şey olduğunda seçim sandıklarını başımızda kıracaklarını, kafalarımızın seçim sandıkları kadar sağlam olması gerektiğini, gerçekten bunu yapabilecek güçlerinin olduğunu, şiddet ve tehdit saçan sözlerle belirttiler. Ve bu sözleri söyleyenlerin çoğunluğun mesleği avukatlıktır. Demokrasi prensibiyle bağdaşmayan sözleri söyleyenler kendilerine mesleki çalışmalarında daha fazla müşteri çekme peşindedir. Bunlar istediklerini yapma hürriyeti aramaktadır... Onlar Demokrat Parti'nin ün salan kudreti olmasaydı Amerika'nın Türkiye'ye 1 dolar dahi vermeyeceğini söylemektedir. İktidarda olan parti bellidir. Yapılan yardım ve destekler partimizin eseridir... Yurdumuzda kurulan ve kurulacak olan partilerin güçlenmesini biz de isteriz. Yeter ki dillerindeki çürüklük gösteren, koku saçan kötülüklerini bizlere yükletip de kendilerini nur ile yıkanmış, ülkemize semadan yenice inivermiş melaikeler gibi kabul ettirmeye kalkışmasınlar. Evet, karşımıza çıkmış veya çıkacak partilerle topraklarımızın bütünlüğü, milli egemenliğimizin dokunulmazlığı, varlık ve kudretimizin hızla artırılması davalarımızda iyiniyetle tartışmadan iş birliği yapabiliriz.”⁶²⁵

15 Haziran 1949 tarihinde Nazilli CHP parti çevresinde bir etkinlik ve eğlence düzenlenmiştir. Törende bando değişik marşlar çalmış ve davul zurna eşliğinde folklor oynanmıştır. Eğlenceye DP'li ve MP'liler de katılmışlardır. Eğlencede Hulusi Çoğullu: “15 gün önce Ankara'da iken İnönü Savaşları'nın kahramanı ve Lozan Barışı'nın

⁶²⁵ Anadolu, 13 Ağustos 1948.

mimarı Reisicumhurumuz İsmet İnönü'yü de ziyaret etmiştik. Sayın Cumhurbaşkanımız selam ve sevgilerini Nazillililere bildirmemizi tarafımıza tebliğ buyurdular.” şeklinde konuşmuştur. Necip Mirkelamoğlu ise: “Türk gençliğinin milli duyguları yüksektir. Onların milli heyecanı her zaman komünizmle mücadele halindedir. Bu gençlik komünizmi nefretle karşılamaktadır... İnönü, Kemalist milliyetçiliği yürüten bir milli kahramandır. İnönü gibi bir dağı kimse deviremez, onun gibi bir kaleyi kimse fethedemez.” demiştir.⁶²⁶

Çok partili yaşama geçiş sürecinde CHP Aydın'da bayramları geçmiş yıllara oranla daha etkin kutlamaya çalışmıştır. 7 Ağustos 1948'de Germencik CHP'de bayramlaşma töreni düzenlenmiş, çevre köy ve bucaklardan kamyonlarla pek çok kişi iştirak için törene gelmiştir. Törende Dr. Sabri Akın ve Eski Ticaret Bakanı Nazmi Topçuoğlu hazır bulunmuş ve Nazmi Topçuoğlu, General Akarçay, Akif Kınaf ve Kenan Özden birer konuşma yapmışlardır. Bu mitinge benzer toplantı akşam saatlerine kadar devam etmiştir. Toplantıya 10 bin kişinin katıldığı iddia edilmiştir.⁶²⁷

Anadolu gazetesine göre Nazilli'nin 1948 yılı Kurtuluş Günü törenlerine yaklaşık 15 bin vatandaş katılmıştır. Gazetenin yazdığına göre bunların 10 bini çevre köy ve ilçelerden gelen CHP'li vatandaşlardır. Tören Halkevi önünde başlamıştı. Ödemiş CHP idare kurulunun göndermiş olduğu 30 kişilik bando takımı çaldığı marşlarla törene katılanları coşturmuştur. Törende Nazilli'nin kurtuluşu temsili olarak canlandırılmış, Nazilli Ortaokul Müdürü, Kaymakam, CHP İlçe İdare Kurulu üyelerinden Dr. Cengiz Özkavruk, DP'den Şevki Hasırcı birer konuşma yapmışlardır. Törende Atatürk'ün hatırası yâd edilmiş ve İnönü için muazzam tezahürat yapılmıştır. Gece fener alayı tertip edilmiştir. Yapılan tüm etkinliklerde CHP'lilerin çoğunlukta olduğu görülmüştür. Kaymakamlık ayrıca akşam saatlerinde bir balo düzenlemiştir.⁶²⁸ Yunan işgalinden sadece 38 bina ile kurtarılan Aydın'ın 1948 yılı kurtuluş günü kutlamalarına ziraat zamanı olmasına rağmen vatandaşlar çok fazla rağbet göstermişlerdir. Civar köylerden pek çok vatandaş törenler için Aydın'a gelmiş, törenler coşku içerisinde yapılmıştır. Törenlere DP'lilerin katılmaması yadırganmıştır.

⁶²⁶ Anadolu, 17 Haziran 1949.

⁶²⁷ Anadolu, 9 Ağustos 1948.

⁶²⁸ Anadolu, 6 Eylül 1948.

Törenlere iştirak eden efeler şerefine (Milli Mücadele'ye katılmış) ordu evinde yemek tertip edilmiştir.⁶²⁹

CHP, halka ulaşmak için çok farklı etkinliklerde bulunmuştur. 14 Nisan 1946'da Aydın CHP, partiye yeni iştirak edenlerle birlikte bir toplantı tertip etmiştir. Toplantıda Parti Bölge Müfettişi, Merkez İlçe Başkanı tarafından birer konuşma yapılmıştır. Konuşmalarda CHP'yi Atatürk'ün kurduğu ve onun başında Milli Şef'in bulunduğu vurgulanmıştır. Gecede Aydın Ortaokulu Müdürü Kemal Özkaynak'nın yazdığı, müzik öğretmeni İhsan Ünal'ın bestelediği Aydın efelerinin yaşayışlarını konu edinen bir operet de sergilenmiştir.⁶³⁰ Kuşadası CHP ve Halkevi, 24 Nisan 1946 tarihinde otobüslerle Efes ve Selçuk harabelerine bir gezi tertip etmiştir. Selçuk Halkevi yetkilileri gelen misafirleri samimi bir şekilde karşılamıştır.⁶³¹ Bozdoğan Belediye Başkanı Nurettin Karataş tarafından 10 Kasım gecesi ölümünün 9. yılında Atatürk'ün ruhunu taziye için mevlit okutmuştur.⁶³² 4 Ağustos 1948'den itibaren Parti Müfettişi Hüseyin Hulki Cura da köylere sık sık ziyarette bulunmuş, halkın sorunlarıyla ilgilenmiştir.⁶³³

2.11.3. Partilere Gelir Sağlamak İçin Yapılan Etkinlikler

Demokrat Parti, devlet ödeneklerinden muhalefet yıllarında yararlanamamıştır. İktidar Partisi CHP'nin de bu ödeneklerden yararlanmasına ise şiddetle karşı çıkmış ve bunu halka sürekli şikâyet konusu haline getirmiştir. Partiler için en önemli gelir kaynağı parti üyelerinin ödeyeceği aidatlardır. Ancak aidatların tahsilâtında yaşanan güçlükler ve parti harcamalarına karşılamada çok düşük bir miktar olarak kalması partileri başka gelir arayışları içerisine itmiştir. Ekonomik durumu iyi üyelerin partilere yapmış oldukları teberrular parti gelirlerinde önemli bir yekûn tutmuştur. Bunun yanında partiler, çok partili yaşama geçiş sürecinde gelir temin etmek için çok farklı yollara başvurmuştur. Kısıtlı ekonomik olanaklar bu alanda Demokrat Parti'yi öncülük yapmaya zorlamış, gelir getirmek için parti ilginç buluşlar ve yöntemler geliştirmiştir. Parti adına tertiplenen deve güreşleri binlerce kişiyi bir araya getirmiş, partiler hem gelir temin etmiş hem de kitle iletim araçlarının yaygın olmadığı bir dönemde bu tip sosyal

⁶²⁹ Anadolu, 8 Eylül 1948.

⁶³⁰ Anadolu, 16 Nisan 1946.

⁶³¹ Anadolu, 26 Nisan 1946.

⁶³² Anadolu, 16 Kasım 1947.

⁶³³ Anadolu, 6 Ağustos 1948.

etkinliklerle binlerce kişiye ulaşabilmiştir. Yine partiler düzenlediği eşya piyangolarıyla üyelerini seçim dönemi dışında bilet satışları gibi nedenlerle faal hale getirmiş, istediği zamanda vatandaşa ulaşma olanağı bulmuştur. Bütün bu etkinliklerin sonucunda partilere önemli gelir elde edildiği görülmüştür. CHP bu alanda DP'den daha iyi bir durumda bulunuyordu. Parti, gayrimenkul, matbaa, sinema salonu gibi yerleri kiraya vererek önemli bir gelir sağlamıştır. Demokrat Parti ise kimi yerde vatandaşın fitre, zekât ve kurban derisine talip olmuştur. Kongre zabıtlarına yansiyacak bir şekilde bu durum CHP tarafından şiddetle eleştirilmiştir.⁶³⁴

1949 yılının ilk günü DP, Çine'de bir deve güreşi düzenledi. Güreşler iki gün sürmüş, partiye önemli bir gelir elde edilmiştir. Uzun süreden beri Çine'de böyle organizasyon yapılmamıştı. Kazanan develere halı hediye edilmiş ve başpehlivan deveye ise para ödülü verilmiştir. Ancak deve sahibi 150 liralık bu ödülü partiye teberru etmiştir.⁶³⁵ Deve güreşleri artık partiler için iyi bir gelir kapısı haline gelmişti. 5-6 Ocak 1949 tarihinde İncirliova'ya bağlı Erbeyli Köyü DP binası yapımı yararına bu köyde deve güreşi tertip edilmişti. İzmir, Ödemiş, Tire ve Salihli'den pek çok pehlivan deve güreşe iştirak etmiştir.⁶³⁶ DP sık sık eşya piyangoları düzenlemiştir. Ev, arsa, otomobil çekilişlerin büyük ödülleri olmuştur. DP'nin düzenlediği eşya piyangolarında verilecek ödüller İzmir Fuarı'nda sergilenmiştir.⁶³⁷ Gazetelerde bir süre çekilişlerle ilgili ilanlar verilmiştir. 7 Ocak 1949 günü gecesi Söke DP'nin üçüncü kuruluş yıldönümü kutlamalarında parti yararına tombala çekilişi yapılmıştır.⁶³⁸

Partiler birbirinin düzenlediği gelir elde etme amaçlı sosyal etkinlikler konusunda da rekabet içinde olmuşlardır. Aydın CHP tarafından düzenlenen eşya piyangosu rağbet görülmediği için üç kez ertelenmiştir. Demokrat İzmir gazetesinin yazdığına göre bu olay alay konusu olmuştur. Gazete CHP'nin iktidar nüfuzunu kullanarak elindeki biletleri sattırmaya çalıştığını iddia etmiştir.⁶³⁹

Çok partili yaşama geçiş süreci siyasi partiler arasında rekabet doğurmuş, siyasetin daha geniş tabanda konuşulmasını ve yapılmasını sağlamıştır. Bu durum atıl

⁶³⁴ CHP Aydın İl Kongresi Zabıtları (30.12.1949), s.13, Anadolu, 15 Ocak 1947.

⁶³⁵ Demokrat İzmir, 11 Ocak 1949.

⁶³⁶ Demokrat İzmir, 22 Ocak 1949.

⁶³⁷ Demokrat İzmir, 17 Eylül 1948.

⁶³⁸ Demokrat İzmir, 14 Ocak 1949.

⁶³⁹ Demokrat İzmir, 9 Mayıs 1948.

hale gelmiş ve gevşemiş olan CHP teşkilatlarına belli bir dinamizm kazandırmıştır. 1946-1950 yılları arası siyaset dünyası her açıdan Aydın ilinde renkli ve hareketli görüntülere sahne olmuştur.

2.12. DEMOKRAT PARTİ'NİN PARÇALANMASI

2.12.1. Demokrat Parti I. Büyük Kongresi

Demokrat Parti I. Olağan Büyük Kongresi, 7 Ocak 1947 tarihinde Ankara Yeni Sinema Salonu'nda 906 delegenin katılımıyla toplanmıştır. Kongre, geceli gündüzlü çalışmak suretiyle beş gün sürmüştür. Basın, kongreyi büyük bir dikkatle takip etmiştir. Kongreye sadece delegeler değil, Anadolu'dan gelen pek çok vatandaş da katılmıştır. Demokrat Parti I. Büyük Kongresi'ni yaptığı tarihte, TBMM'de bir guruba sahipti. Kongre, Celal Bayar'ın konuşmasıyla başlamış, yapılan yoklamayla Kenan Öner kongre başkanlığına seçilmiştir.⁶⁴⁰ Kongrede partinin 1 yıllık faaliyet raporu Celal Bayar tarafından okunmuştur. Faaliyet raporunda özetle anayasada yer alan vatandaşlık hak ve hürriyetlerini sınırlandıran kanunların kaldırılması, seçim emniyetinin sağlanması ve bununla ilgili yasal düzenlemenin yapılması, devlet başkanlığı ile parti başkanlığı sıfatlarının aynı kişide toplamaması esasının uygulanması iktidar partisinden talep edilmiştir.⁶⁴¹

Kongrede faaliyet raporunun okunmasının ardından delegeler diledikleri gibi konuşmuşlardır. Bu esnada Egeli delegelerin teklifiyle “Ana Davalar Komisyonu” kurulmasını kongre kabul etmiştir. Adnan Menderes'in başkan olarak bulunduğu komisyon Mükerrer Sarol, Kenan Öner, Osman Kapani, Samet Ağaoğlu gibi delegelerden oluşmuştur. Bu komisyonda yer alan delegelerin pek çoğunun Egeli olması dikkat çekmiştir. Komisyon üç günlük bir çalışma sonucu ‘Hürriyet Misakı’ adı verilen bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor Kongrede oylanıp kabul edilmiştir. Hürriyet Misakı'nda faaliyet raporunda dile getirilen talepler tekrar edilmiştir. Ancak raporun getirdiği yenilik ise DP'nin söz konusu talepleri iktidar tarafından yerine getirilmediği takdirde DP'nin Meclis'i terk edip mücadelesini milletin içinde sürdürme tehdidi olmuştur. Hürriyet Misakı'nın kongrede kabul edilmesiyle İktidar-Cumhurbaşkanlığı-Muhalefet arasındaki ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir. İsmet İnönü, gelişen

⁶⁴⁰ Burçak, Rıfkı S. (1979), Türkiye’de Demokrasiye Geçiş(1945-1950), s.107.

⁶⁴¹ Orhan, M.(1947), Bütün Tafsilat ve Ayrıntılarıyla DP'nin I. Büyük Kongresi, s.5-16.

süreçte 21 Temmuz Beyannamesi'ni yayımlayarak iktidarla muhalefet arasındaki gerginliği bitirmek istemiştir. Bu durum Recep Peker hükümetinin istifa etmesine neden olmuştur. Yine aynı süreç, Demokrat Parti'nin parçalanmasına ve Millet Parti'sinin doğuşuna zemin hazırlamıştır.⁶⁴²

Kongrede Hürriyet Misakı'nın oylanmasının ardından parti Genel İdare Kurulu seçimleri yapılmıştır. DP Genel İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Celal Bayar (Parti Başkanı), Emin Sazak, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Refik Şevket İnce, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Cemal Tunca, Yusuf Kemal Tengirşek, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen, Samet Ağaoğlu, Celal Ramazanoğlu, Hasan Dinçer.

Kongre Türk siyasi tarihine yön verecek önemli sonuçlar doğurmuştur.

2.12.2. 12 Temmuz Beyannamesi

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinden 12 Temmuz 1947 tarihinde yayımlanan "12 Temmuz Beyannamesi" ne kadar geçen süre, iktidarla muhalefet arasında gerginliklere sahne olmuştur. Muhalefet tarafından ileri sürülen 21 Temmuz seçimlerindeki yolsuzluk iddiaları, daha sonra yapılan seçimleri protesto mitingleri gerginliğin başlangıç safhasını oluşturmuştur. DP tarafından I. Büyük Kongre sırasında yayımlanan Hürriyet Misakı'yla, sine-i millete dönmeyle hükümet tehdit edilmiştir. Şubat ayı içerisinde yapılan muhtarlık seçimleri iktidarla muhalefeti bir kez daha karşı karşıya getirmiştir.⁶⁴³ Başbakan Recep Peker İzmir ziyareti sırasında İstiklal Mahkemeleri'nin henüz kaldırılmadığını söyleyerek muhalefete gözdağı vermiştir.⁶⁴⁴ 1947 yılı bütçesi Meclis'te görüşülürken Demokrat Parti grubu adına Adnan Menderes'in yönelttiği eleştirileri, Recep Peker "Kötümser, psikopat, mariz bir ruhun ifadesi" olarak nitelendirince Mecliste çok büyük bir karışıklık meydana gelmiştir. Açık oy, gizli tasnif yöntemine rağmen 1946 seçimlerinde Meclise 66 milletvekili sokan Demokrat Parti grubu bu söz üzerine Meclis'i terk etmiştir. Bu durum çok partili hayata geçiş sürecinde en kritik dönem olarak nitelendirilebilir. Demokrat Parti milletvekillerinin bir süre Meclisteki oturumlara katılmamaları üzerine ortam iyice gerilmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bunun üzerine DP Genel Başkanı Celal Bayar

⁶⁴² Eroğul, C. age., ss.24-33.

⁶⁴³ Erer T. (1966), Türkiye'de Parti Kavgaları, ss.418-419.

⁶⁴⁴ Demokrat İzmir, 2 Nisan 1947. Tasvir, 2 Nisan 1947.

ve Fuat Köprülü ile CHP yöneticilerini alarak bir toplantı yapmıştır. Bu toplantılar sonucunda da bir beyanname yayımlamıştır. Siyasi tarihimizde 12 Temmuz Beyannamesi olarak bilinen belge budur. Bu beyanname, “Tek Partili Millî Şef Dönemi’nden” çıkan Türkiye’de çok partili sistemin kalıcı olarak yerleşmesinde önemli bir kilometre taşı olmuştur.⁶⁴⁵

İki parti arasındaki gerginlik ve siyasal mücadele, karşılıklı suçlamalarla her geçen gün biraz daha artmıştır. Peker hükümeti, muhalefeti yasa dışına çıkmak ve halkı isyana kışkırtmakla; Celal Bayar ise, Peker’i DP üzerinde sürekli baskı uygulamak ve tek-parti geleneklerini sürdürmekle suçlamıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü iktidarla muhalefet arasındaki gerginliği gidermek istemiştir. Bu nedenle İnönü tarafsız bir şekilde iki tarafla da müzakerelerde bulunmuştur. Hakem rolünü üstlenen İnönü her iki tarafında haklı ya da haksız yanlarının olabileceğini söylemiştir. Ancak İnönü, yarar sağlamayacağına inandığı için tarafların haklı ve haksız yanlarını vurgulamaktan kaçınmıştır. 12 Temmuz Beyannamesi’nde İnönü yasal sınırlar içinde muhalefet partisinin de iktidar partisi kadar hakları olduğunu ve buna saygı duyulması gerektiğini belirtmiştir. İnönü’nün söz konusu tespiti DP’nin lehine bir yaklaşım olarak yorumlanmıştır. Siyasal hayatın istikrar kazanması İnönü’nün 12 Temmuz Beyannamesi’yle artmış, DP ve CHP arasında yeni bir dönem başlamıştır. Beyanname iktidarı da muhalefeti de derinden etkilemiştir. İki partiden de partiler arasındaki gerginliğin azaltılması çabalarını olumlu karşılayanlar olmuştur. Bununla birlikte, bu beyanname her iki partinin içinde muhalif grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. DP içinden Kenan Öner önderliğinde bir grup DP’nin artık bir muvazaa partisi haline geldiği tezini savunmuştur. 12 Temmuz Beyannamesi’yle CHP’de sertlik yanlıları partilerinin muhalefete boyun eğmeye başladığını iddia etmiştir. Böylece her iki parti içerisinde çatışmalar baş göstermiştir. İlerleyen zamanda partilerin kendi içlerinde muhalif sesler yükselmeye başlamıştır. Bu durum partilerden istifa ve ayrılıkları doğurmuştur.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün muhalefetle uzlaşma yolları arayan yumuşak politika kullanmayı tercih etmesi, muhalefete karşı tek parti dönemin geleneklerinin sürdürülmesi taraftarı olan Başbakan Recep Peker’i parti içinde zor durumda

⁶⁴⁵ Cem Eroğul, age., s.30.

bırakmıştır. Mevcut durum karşısında Recep Peker, Meclis ve CHP içindeki gücünü belirlemek ve hükümetin geleceğini görmek için bir güvenoyu talep etmiştir. Ancak Meclis'te yapılan oylamada Peker hükümeti güvensizlik oyu almıştır. Sonuç olarak daha fazla direnemeyeceğini anlayan Recep Peker 9 Eylül 1947'de görevinden istifa etmiştir.⁶⁴⁶

Sertlik yanlısı Başbakan Recep Peker'in istifası ile çok partili hayata geçiş sürecine devam edileceği kesin olarak anlaşılmıştır. 12 Temmuz Beyannamesi'yle DP içinde ortaya çıkan muhalefet gerek istifalarla gerekse partiden ihraçlarla parti dışına çıkartılmıştır. Gelişmeler bir süre sonra Millet Partisi'nin kurulmasına neden olmuştur.⁶⁴⁷

2.12.3. Demokrat Parti İçinde Bölünme

12 Temmuz Beyannamesi olumlu yada olumsuz olarak nitelendirilen pek çok etki yapmıştır. Dolayısıyla bu durum CHP ve DP'nin iç dengelerini etkilemiştir. Bu beyannameyle birlikte CHP içindeki ılımlı kanat parti üzerindeki etkisini artırmıştır. Ancak 12 Temmuz Beyannamesi DP üzerinde daha çok parti örgütünü dağılışın eşiğini getiren bir etki yapmıştır. Bu beyannamenin niçin DP üzerinde böyle bir etki yarattığını anlamak için DP'nin yapısına bakmak gerekir. DP, oluşum aşamasında farklı fikirde ve siyasal kimlikteki kişileri bünyesinde toplamıştır. CHP'de aradığını bulmayanlar, yâda bu partiye tepki duyanlar, DP çatısına yönelmiştir. Çok geniş bir kesim özellikle genç kuşak siyasetle ilk kez DP'yle tanışmıştır. DP'liler bu karmaşık yapıyı bir arada tutmak için uzun süre çaba harcamıştır. Diğer taraftan CHP'yi ürkütmemek için devlet başkanlığı ile parti başkanlığı kavramlarını birbirinden ayrı olarak ele almışlar ve eleştirilerini devlet başkanına değil doğrudan doğruya hükümet başkanına yöneltmişlerdir. Ancak DP içindeki muhalefet aynı noktadan hareket ederek doğmuştur.

12 Temmuz Beyannamesi'yle İsmet İnönü muhalefet ve iktidar ilişkilerini yumuşatmak istemiştir. İsmet İnönü, 12 Eylül 1947 tarihinde doğu gezisine çıkarken CHP'den Nihat Erim, DP'den Nuri Özsan'ı beraberinde götürmüştür. İsmet İnönü bu davranışıyla partilere karşı bir devlet başkanı olarak eşit mesafede olduğunu göstermek istemiştir. Bazı DP'liler İsmet İnönü'nün samimiyetine inanmazken, CHP'ye karşı sert

⁶⁴⁶ Toker, M. (1990) Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973), s.206.

⁶⁴⁷ Tunaya, Tarık Z. age., ss.712-715.

muhalefet yapılmasını istemiştir. Ancak DP Genel İdare Kurulu İnönü'nün takındığı tavırdan hoşnut olmuştur. İnönü'yü bu gezisinden dönüşünde Fuat Köprülü ve bazı DP milletvekilleri karşılamışlardır. Böylece DP'nin kurulma aşamasında ortaya atılan DP muvazaa partisidir iddiaları bir kez daha gündeme gelmiştir. DP içindeki muhalefet bu aşamaya kadar sesini yükseltmemiş ve 17 Kasım 1947'de toplanacak olan CHP kurultayına kadar beklemiştir. Ancak kurultay DP içindeki muhalif kanadın beklentilerine cevap verecek şekilde karar almamıştır. Örneğin İsmet İnönü'nün hem devlet başkanlığı hem de parti başkanlığı görevini birlikte yürütmesi uygulamasına kongreden sonra devam edilmiştir. Bunun üzerine Ahmet Tahtakılıç, Yusuf Kemal Tengirşek, Kenan Öner'in başını çektiği muhalif gurup DP'den Hürriyet Misakı kararlarına uyup sine-i millete dönülmesini talep etmiştir.⁶⁴⁸

Yusuf Kemal Tengirşek defalarca bakanlık görevlerinde bulunmuştur. Ahmet Tahtakılıç ise CHP'ye yönelttiği eleştirilerle DP içerisinde dikkatleri üzerine çekmiştir. Kenan Öner ise avukattı. DP'li Kenan Öner kimi Köy Enstitüleri'ni komünistleri himaye etmekle suçlamıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, bunun üzerine Öner hakkında hakaret davası açmıştır. Dava'da Kenan Öner iddialarını ispatlamıştır. Hasan Ali Yücel ise bakanlıktan ayrılmıştır.⁶⁴⁹ Kenan Öner'in de yıldızı DP içinde iyice parlamaya başlamıştır. Öner, aynı zamanda DP I. Kurultayı'nda kongre başkanı seçilmiştir. DP'nin İstanbul il başkanıdır. Bu gruba meclis dışından Hikmet Bayur da destek vermiştir. Söz konusu bu üç kişinin başa geçtiği grup DP içerisinde sine-i millete dönmeyi dile getirince DP yöneticileri zor durumda kalmıştır. Kenan Öner, DP İstanbul kongresi sırasında önce il başkanlığından sonra DP üyeliğinden 18 Ocak 1948 tarihinde istifa etmiştir. Öner yaptığı açıklamalarda Adnan Menderes ve Celal Bayar'ı ağır bir dille suçlamıştır. Öner'e göre Bayar ve Menderes, İsmet İnönü'yle pazarlık içine girmiştir. Bu yüzden bu iki kişi DP içerisindeki muhalefeti ve İnönü karşıtlarını yaşatmamaya karar vermiştir.

Demokrat Parti içinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü CHP'ye karşı ılımlı kanadı temsil etmiştir. Sertlik yanlılarıyla ılımlı kanat arasındaki rekabet Meclis'e de yansımıştır. Demokrat Parti Meclis Gurubu, 7 Şubat 1948 tarihinde toplanmıştır. Adnan Menderes ve Celal Bayar'a rağmen gurup başkan vekilliğine Fuat

⁶⁴⁸ Ahmad F.ve Bedia T. Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1871-1945), s.37-38.

⁶⁴⁹ Bozdağ; İ. (1975) Demokrat Parti ve Ötekiler, s.32.

Köprülü yerine Fuat Hulusi Demirel seçilmiştir. Bu apaçık sertlik yanlılarının Bayar ve Menderes'e bayrak açmasıydı. Buna karşılık Bayar, söz konusu seçimin tüzüğe aykırı olduğunu iddia ederek gurup başkanlığından çekilmiştir. Yapılan ikinci seçimde de Fuat Köprülü tekrar seçilmemiştir. Geline nokta DP içindeki bunalımı iyice derinleştirmiştir. Bunun üzerine Demokrat Parti Genel İdare Kurulu ihtilafları incelemek üzere 06 Mart 1948 tarihinde toplanmıştır.⁶⁵⁰ Uzun süren görüşmeler sonucunda Necati Erdem, Kemal Silivri, Osman Nuri Koni, Sadık Aldoğan, Mithat Sakaroğlu gibi milletvekilleri parti Haysiyet Divanı'na sevk edilmiştir. Haysiyet Divanı da bu milletvekillerinin partiden ihracına karar vermiştir.⁶⁵¹ Bu karar üzerine Yusuf Kemal Tengirşek gibi milletvekilleri DP'den istifa etmiştir. İstifa ve ihraçlar nedeniyle DP'nin Meclisteki sandalye sayısı 32'ye düşmüştür. Daha sonra bu sayı Muammer Alakan'ın DP'ye katılımıyla 33'e yükselmiştir. DP'den ayrılan milletvekilleri Meclis'te müstakil bir grup oluşturmuşlardır.⁶⁵²

2.12.4. Millet Partisi'nin Kuruluşu

1948 yılının başlarında yeni bir parti'nin kurulacağı basında yer almıştır. Yeni partinin kurucuları arasında Rauf Orbay, Mustafa Kentli, Rasim Aktoğlu, Harun İlmen, Kenan Öner ve Fevzi Çakmak'ın adı geçmiştir.⁶⁵³ Kurulacak bu partiye DP'den ihraç edilmiş kişilerin de katılacağı haberi basında yer almıştır.⁶⁵⁴ DP içindeki sertlik yanlılarının harekete geçmesiyle Millet Partisi doğmuştur. 20 Temmuz 1948 tarihinde Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan, Kenan Öner önderliğinde Millet Partisi'nin kurulduğu ilan edilmiştir. Parti kurucuları, milletin iki siyasî seçenek arasında sıkıştırılmış olduğunu ileri sürerek milliyetçi-muhafazakâr çizgiyle üçüncü bir seçenek sunmak istemişlerdir.⁶⁵⁵

Millet Partisi'nin programında parti'nin devletçilik ile hür teşebbüs arasında bir denge kuracağı ifade edilmiştir. Katı devletçiliğe de kar hırsını ön planda tutan ve sömürüye dayalı hür teşebbüse de karşı çıkmıştır. Yine programda Türkiye'de değişik

⁶⁵⁰Eroğul, C. age., ss. 151-152.

⁶⁵¹ Demokrat İzmir, 10 Mart 1948.

⁶⁵² Demokrat İzmir, 25 Ekim 1948.

⁶⁵³ Anadolu, 25 Ocak 1948.

⁶⁵⁴ Anadolu, 14 Mart 1948.

⁶⁵⁵ Burçak, Rıfki S. (1979) Türkiye'de Demokrasi(1945-1950), s.156.

din ve mezhebe mensup cemaatlerin dini örgütler kurmaları fikri savunulmuştur. Millet Partisi, kendini programında Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Liberal olarak tanımlamıştır.⁶⁵⁶

2.12.5. Millet Partisi'nin Aydın İl Teşkilatı

Millet Partisi ülke genelinde beklediği hızda örgütlenememiştir. Millet Partisi'nin çok kısa bir zaman içerisinde iç kavgalara düşmesi ve Fevzi Çakmak'ın vefatı üzerine bu parti toplumda kendisine belli bir hava yakalayamamıştır. İzmir avukatlarından Şahap Gürsel Millet Partisi Aydın teşkilatının kurulması için öncülük yapmıştır. MP Aydın İl Müteşebbis Heyeti şöyle oluşmuştur:

- 1-Dr. Cemal Işlak
- 2- Eczacı Namık
- 3-Yağcı Kırımlı Muzaffer
- 4-Dış Dr. Fahri Eminakar
- 5-Manifaturacı Selahattin Pehlivanoğlu
- 6-Av. Refik Gürsel
- 7-Avukat Adayı Feyiz Turhan.⁶⁵⁷

2.12.6. Demokrat Parti'nin Parçalanması ve MP ile DP Arasındaki Rekabet'in Aydın İline Etkileri

Demokrat Parti'nin parçalanmasını parti yöneticileri bunu bir temizlenme, tazelenme süreci olarak değerlendirmişlerdir. Yöneticiler tarafından Demokrat Parti'nin şahıslara bağlı olmadığı, bir Kenan Öner giderse bin Kenan Öner geleceği ifade edilmiştir.⁶⁵⁸ Ancak söz konusu sürecinin Demokrat Parti'yi derinden etkilediği görülmüştür. Demokrat Parti yöneticileri söz konusu sıkıntıyı açıkça dile getirmemiş olsalar bile partiyi toparlama çalışmalarına hızla başlamışlardır. Bunun için mitingler, toplantılar tertip etmişler, parti teşkilatlarının birbirleriyle kaynaşmalarını sağlayacak çalışmalar yapmışlardır. Örneğin İzmir'de 45 otobüs dolusu, 1200 kişilik bir hürriyet kafilesi oluşturarak değişik ilçe ve kasabalara ziyarette bulunmuşlardır. Ziyaret ettikleri kasabalardan bir tanesi de o dönemde İzmir'e bağlı olan Kuşadası'ydı.⁶⁵⁹

⁶⁵⁶Tunaya Tarık Z. age., ss.718-732.

⁶⁵⁷ Anadolu, 23 Temmuz 1948.

⁶⁵⁸ Burçak, Rıfkı S. age., ss.151-152.

⁶⁵⁹ Demokrat İzmir, 22 Mart 1948.

Yaşanan olaylar üzerine DP Genel İdare Heyeti Aydın'da büyük bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıya Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Ahmet Veziroğlu ve Şerif Özgen gibi partinin etkin kişileri de iştirak etmiştir. Toplantı Aydın Yeni Sinema Salonu'nda yapılmıştır ve iki gün sürmüştür. Bu heyete DP İzmir, Muğla, Milas, Yatağan, Sarayköy ve Ödemiş idare heyetlerinden pek çok kişi eşlik etmiştir. Burada Adnan Menderes, Ali Rıza Gökdağ, Fuat Köprülü, İhsan Şerif Özgen birer konuşma yapmışlardır. Bu konuşmalar, MP kurulduktan sonra DP taraftarlarına verilen mesajlar açısından oldukça önemlidir.

Adnan Menderes toplantıda yaptığı konuşmada; *“Acaba partimiz iç ihtilafların girdaplarında boğulmak tehlikesine mi maruzdur gibi endişelere asla mahal yoktur. 40–50 mebus, 10–15 genel kurul azası arasında nazar farkı nedeniyle maksat ve niyet ayrılığı vardır diye partinin zayıf düştüğüne ve çözülüp dağılacağına hükmetmek katiyen doğru olmaz. Çünkü DP'nin davası, hürriyet, refah ve saadet davası olarak milletçe benimsenmiştir. Bu Parti, genel kurul ve meclis gurubundan ibaret değildir. Bunun gövdesi yurdun dört tarafına kök salmıştır... Sadece ıstıraptan ibaret olan ilk zamanlar geçtikten sonra partiye sahiplenme, parti iktidarından nasip ve pay elde etme hareketlerinin başlaması tabii görülmelidir. Bundan sonra şahlandığını görmemiz mukadder olan ihtiraslara karşı siyasi ahlak mücadelesi yapmak zorundayız. Bu mücadelesinin metot ve esasını da açıklık olarak kabul etmek gerekir. Demokrasilerin en büyük düşmanı demagojidir. Demokrasilerin soysuzlaşması demagoji çukuruna düşmeleriyle başlar. Sabotajcı bir amele, mühendis, idareci olarak bir müessesinin en nazik noktalarına kadar sokulup itimat kazandıktan sonra o müesseseye en büyük darbeyi vurma imkânını elde ederse elbette böyle kişilerin partimize yapabilecek zararlara karşı daima uyanık olmak mecburiyetindeyiz. Bir taraftan iktidar partisi ve idare mekanizmasının tarafgirine hareketlerine karşı mücadelemizi sürdürürken içimizdeki ihtiras ve demagoji sahiplerine karşı bir prensip, siyasi ahlak ve açıklık mücadelesi yapmak zorundayız. İktidara karşı mücadelemizde nasıl muvaffak olmuşsak bu iç mücadelemizde de muvaffak olacağımızdan asla şüphe edilmemelidir. Partimiz bir ihtiras, bir intikam, bir intifa partisi olarak vücuda gelmemiştir. DP bütün hürriyetlerin teminat altına alınması yoluyla memleketin refah ve saadetine emel edinmiş olduğu için milletçe bu denli benimsenmiştir.”* diyerek DP'den ayrılanları sabotajcı ve hain olarak nitelendirmiş, DP'nin her şeye rağmen dimdik ayakta olduğunu belirtmiştir.

Ali Rıza Gökdağ ise; *“Bu parti milletin partisidir. Böyle bir partide nasıl çözülme ve çatlaklık olabilir. Kenan Öner kendine bağlı âmâlarla birtakım toplantılar yapmaktadır. DP’nin mirasına konmak isteyen bu adamla birlikte davranan milletvekilleri var. Gelecek sefer milletvekillerini seçerken gözlerinizi dört açın. Sizi anlamayanlara oy verirsiniz en büyük hainliği yapmış olursunuz.”* diye konuşmuş, Kenan Öner’i DP’nin mirasını konmayı istemekle suçlamıştır.

Fuat Köprülü; *“Demokrasiye âşık bir insan için en büyük şeref milletin alelade bir ferdi olmaktır. Bu son hadiseler kısmen içte, kısmen partimizin dışında hazırlanan ve bu partiyi zaafa uğratacaklarını zannedenlerin suikast hareketleridir. Bunlar acınacak bedbahtlardır.”* diyerek, DP’den ayrılanları makam peşinde koşan, DP’ye süikast düzenleyen kişiler olarak nitelendirmiştir.

İhsan Şerif Özgen; *“Biz buraya trenle geldik. Trenimiz her uğradığı yerde aynı gayenin heyecanı ile karşılaşıyor, işini gücünü terk eden vatandaşlar; millet sizin arkanızdadır, diye bağırarak bizleri selamlıyordu. Ortaklar, Germencik, Incirliova sade birer istasyon değil hürriyet güzergâhıdır.”* şeklinde konuşarak DP’den kopmalara rağmen halkın çoğunluğunun DP’nin çevresinde kenetlendiğini vurgulamıştır. Aydın’daki etkinliklerden sonra heyet Nazilli’ye gitmiştir.⁶⁶⁰

DP Genel Merkezi’nde yaşanan olaylar üzerine Etem Menderes başkanlığında Aydın DP ilçe idare kurulları il merkezinde bir araya gelerek bir toplantı düzenlemişlerdir. Toplantı sonrasında DP genel merkezine bir telgraf çekerek her zaman DP Genel Merkezin yanında olduklarını belirtmişlerdir. Telgraf şöyle idi: *“Partinin umumi düzen ve emniyetiyle oynayanlar, Demokrat Parti’ye dolayısıyla memleketin aziz davasına ihanet edenlerdir. Bozguncu hareketler parti saflarını sıkılaştırmış ve bünyesini daha da kuvvetlendirmiştir. Parti umumi vicdanından yükselen feragat ve dürüstlük ahlakına intibak edemeyenlerin değil parti ailesi içinde parti azası olarak dahi yerleri yoktur. Umulmayan ve beklenmeyen bu kötü tezahürler parti ahlakında daha asil temayüller yaratmıştır.”*⁶⁶¹

⁶⁶⁰ Demokrat İzmir, 21 Şubat 1948.

⁶⁶¹ Demokrat İzmir, 7 Mart 1948.

Milli Kalkınma Partisi'nin pekte parlak olmayan çıkışı sonrası siyasi sahneden silinmesinin ardından Millet Partisi'nin kurularak faaliyete geçmesiyle birlikte siyasi rekabet üç parti arasında yaşanmaya başlamıştır. Aydın ili iktidar partisi CHP, muhalefet partileri DP ve MP arasında görülen sert bir rekabete sahne olmuştur. 1949 yılı Mayıs sonralarında MP Genel Başkanı Hikmet Bayur, General Sadık Aldoğan ve Reşat Aydın'ı, Aydın'a gelmiştir. Daha önce böyle bir ziyaretin yapılacağı duyurulmasına rağmen heyeti ancak 50–60 kişilik bir grup istasyonda karşılamıştır. El ilanlarında Fevzi Çakmak'ın da geleceği duyurulduğu halde Paşa Aydın'a gelmemiştir. Ziyaret Aydın'da pazarın kurulduğu Salı gününe denk getirilmiştir.⁶⁶² Miting de pazarın kurulduğu alanda yapılmıştır. Miting de MP'lilerin sayısının 200 kadar olduğu Anadolu gazetesinin muhabiri tarafından belirtilmiştir. Miting sakin geçmiş, mitingde herhangi bir olay olmamıştır.⁶⁶³ MP'nin Aydın mitinginde yapılan konuşmalarda:

Sadık Aldoğan; *“Bizim ne CHP'yle nede DP'yle bir mücadelemiz yoktur. Bizim mücadelemiz DP'nin başındaki işe yaramaz bir zümre iledir. Bu zümrenin hiçbir ideali ve gayesi yoktur. Memleketi bunlardan kurtaracağız. İstanbul gazeteleri bizim görüşlerimizi yazmıyorlar. Fakat Memleketin hakiki evlatları hakikati biliyorlar.”*⁶⁶⁴ diyerek DP yöneticilerini sert bir dille suçlamış, MP'nin bu yöneticilerle mücadele edeceğini duyurmuştur.

Hikmet Bayur konuşmasında Türkiye'de uygulanan laiklik anlayışını eleştirerek şöyle demiştir: *“CHP ve DP'nin programları hakiki anlamda laik değildir. Çünkü laiklik din ve devlet işlerinin birbirine karıştırmamak demektir. Rumlar, Ermeniler, Yahudiler gibi 18 milyon Türk'e de evkaf işleri devredilerek cemaat kurma hakkı verilmelidir. İdare işlerinde ise Bucak Müdürleri intihapla seçilmeli, vali ve kaymakamlar İçişleri Bakanlığınca azledilmemelidir.”* Süleyman Külçe ise *“Din ile Dünya birbirinden ayrılmaz. Ayrılırsa din yok olur.”* şeklinde konuşmuştur. Süleyman Külçe, dini devlet yönetiminin bir parçası olarak sunarken, Hikmet Bayur ise tam tersi bir görüş ileri sürmüştür. Görünen o ki Millet Partisi yöneticileri pek çok alanda olduğu gibi laikliğin tanımlanmasıyla ilgili görüş birliği içinde değillerdi.

⁶⁶² Anadolu, 30 Mayıs 1949.

⁶⁶³ Anadolu, 3 Haziran 1949.

⁶⁶⁴ Anadolu, 30 Mayıs 1949.

Osman Bölükbaşı, Hikmet Bayur ve Süleyman Külçe yaptıkları konuşmalarla laiklik konusunu kendilerince tartışmaya açınca CHP ve DP başta olmak üzere pek çok kesimden çok sert tepkiler almıştı. Osman Bölükbaşı konuşmasında: “ *Bize gerici diyorlar, değiliz. Eğer öyleyse buyursunlar bizi tevkif ettirip adalete versinler. Başında sarık, elinde tespih fakat koltuğunun altında haç olan bir hükümete itimat edilemez.*” diyerek kendilerine yöneltilen eleştirilere cevap vermiştir.

Reşat Aydın: “*Memleketimizde çok partili idarenin tesisi San Francisco görüşmelerinden sonra bir emrivaki oldu. O zamanlar ben Bakanlarla temasım vardı. İnönü en emin bildiği Celal Bayar’ı çağırarak konuştu. DP bu surette kuruldu. Bu sebeple bu parti muhalif olamaz. Memlekette esas muhalefet MP kurulduktan sonra başlamıştır.*” şeklinde konuşmuş, DP’yi açıkça muvazaa partisi olmakla suçlamıştır. Reşat Aydın’ya göre; İnönü dış şartların ağırlığı altında çok partili yaşama geçişi izin vermiştir. Aydın konuşması sırasında Demokrat İzmir gazetesinde kendileriyle ilgili haberi göstererek ‘bu haber yalandır, bir iftiradır’ deyip ve gazeteyi dinleyicilere doğru fırlatmıştır.

Aydın’da bir ocak toplantısında DP’li Recep Kaymak’ın ‘*bu ülkeye demokrasinin gelmesi için Fransız İhtilali’ne benzer ihtilal olmalıdır*’ sözleri mitingde şiddetle eleştirilmiştir. Türkiye’de ihtilalin olmayacağı, böyle konuşanların susturulması gerektiği söylenmiştir.⁶⁶⁵ DP’liler bir kez daha ihtilal hazırlığı yapmakla suçlanmıştır.

Mitingden sonra MP üst düzey yöneticileri, Aydın’da köy köy, bucak bucak dolaşıp parti propagandası yapmışlardır. Millet Partisi Başkanı Hikmet Bayur, milletvekillerinden Sadık Aldoğan, Reşat Aydın yapılan toplantılarda da DP ve CHP’ye şiddetli hücumlarda bulunmuştur. Demokrat İzmir gazetesinin iddiasına göre bu heyet DP ileri gelenlerine hakaret sayılabilecek sözler söylemiştir. Hatta MP heyetinden kimilerinin, Aydın DP İl Başkanı Etem Menderes’in dayağı hak ettiğini söylediği bile iddia edilmiştir.⁶⁶⁶ MP Aydın Müteşebbis Heyeti Başkanı Dr. Cemal Işlak tarafından bir tekziple söz konusu iddia yalanlanmıştır. DP’liler ise Millet Partilileri yaptıklarını inkâr etmekle suçlanmışlardır.⁶⁶⁷

⁶⁶⁵ Anadolu, 3 Haziran 1949.

⁶⁶⁶ Demokrat İzmir, 31 Mayıs 1949.

⁶⁶⁷ Demokrat İzmir, 4 Haziran 1949.

Hikmet Bayur'un Aydın'da verdiği konferanslar hem iktidar partisini hem de DP'yi rencide edici nitelikteydi. Bayur'un konuşmaları her iki kesim tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Hikmet Bayur, Aydın Söğütlü Kahve'de bir konferans vermiştir. Bayur, verdiği konferans'ta Atatürk ve Cumhuriyet Halk Partisi'ni kötüleyince orada bulunan kimi vatandaşlar bu duruma tepki göstermiştir. Bayur'a tepki duyanlar apar topar dışarı atılmıştır. Bayur'un daha önce DP'ye söylediği kötü sözler için DP'liler de Söğütlü Kahve etrafında toplanmıştır. Ancak çıkabilecek kavgadan çekinen Hikmet Bayur DP konusuna Söğütlü Kahve'deki konferansında hiç değinmemiştir. Bayur'un aleyhine söylediği sözler üzerine Anadolu gazetesi ise CHP'lilerin Hikmet Bayur'u ciddiye almadığını söylemiştir.⁶⁶⁸

Hikmet Bayur'un Aydın'ı ziyareti sırasında birçok iddia ortaya atılmıştı. Bu dedikodular birbirinin tam aksiydi. Bir iddiaya göre; Hikmet Bayur Aydın'a gelmeden önce Ankara'da Adnan Menderes tarafından "Aydın'a gitme, orası benim memleketim, sonra dayak yersin" demiştir. İkinci dedikodu; Adnan Menderes'in Celal Bayur'la arası açılmış, bunun için Bayur'la gizlice anlaşmıştı. Bayur, Menderes'le kuracakları yeni partinin alt yapısını oluşturmak için Aydın'a gelmişti." Bu haber Anadolu gazetesinin ön sayfasında verilmiştir. Öte yandan Adnan Menderes 3 Haziran 1949'da Söke'de yaptığı konuşmada MP'lilere cevap vermiştir: *"MP iktidarı bırakıp, DP'yle uğraşmaktadır. 20 milyonluk Türkiye'de 4-5 milyon gibi muazzam mensubu bulunan DP'yi idarecilerinin şahsında kötülemenin memleket hesabına faydalı olmayacaktır. Onlar hakiki muhalefetin kendilerinin olduğunu iddia etmektedir. Demokrat Parti'den daha fazla ne yapmışlardır? Muhalefetin, ikiye üçe bölünmesi iktidara kuvvet vermiştir. İktidar alacağı oyu yine alacaktır. Fakat muhalefetin oyu bölünmüştür. Bundan iktidar kazançlı çıkacağından muhalefeti parçalayanlar davaya zarar vermiştir. Saflarımızı sıkılaştırdık. Bu mücadelede şer ve ihtiras tarafında bulunanlar muvaffak olamadılar. Aramızdan ayrılan 3-5 kişi yerine 300-500 bin kişi geldi. DP Türk milletinin gönülden sevgi ve itimadını kazanmıştır. Bu yüzden çökmedi. MP, DP'yi muvazaa partisi olmakla suçlarken İktidar partisi ihtilal hazırlığı yapmakla suçlamaktadır. Bu durum karşısında DP'nin torpil tarlalarıyla dolu denizde halk gemisini dikkatle ve basiretle yürütmesi lazımdır."*⁶⁶⁹

⁶⁶⁸ Anadolu, 5 Haziran 1949.

⁶⁶⁹ Anadolu, 5 Haziran 1949.

MP, DP ile giriştiği siyasi mücadelede çok fazla mesafe kaydedememiştir. Zaman zaman kısır tartışmalar her iki partiyi de yıpratmak boyuta ulaşmıştır. MP, DP'ye karşı ciddi bir rakip olabilmek için çok büyük çaba harcamıştır. Örneğin 1948 yılı Eylül ayında DP Manisa'da miting yaparken Millet Partisi'nden Kenan Öner İzmir'e gelmiş, ancak beklenen ilgiyi görememiştir.⁶⁷⁰ Millet Partisi'nin kurulma çalışmaları Demokrat Parti'yi derinden etkilemiştir. Ancak DP'li yöneticiler iyi bir kriz yönetimiyle parti teşkilatlarını hızla toparlamıştır. DP içinde kopan fırtına partinin II. Olağan Kongresi'ne kadar durulmuştur. Bu kongreden DP yönetimi sağlam bir şekilde çıkmıştır. Sonuç olarak 1950 seçimlerinde DP tek başına % 52,68 oy oranıyla iktidar olurken, büyük iddialarla kurulan Millet Partisi ilk katıldıkları 1950 genel seçimlerinde % 3,11 oy almış ve MP'den sadece Osman Bölükbaşı milletvekili seçilebilmiştir. Alınan sonuç karşısında parti büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır. MP, Demokrat Parti iktidarı döneminde, 1954 yılında resmen kapatılmıştır.

2.13. 1948 YILINDA AYDIN'DA MEYDANA GELEN SİYASİ GELİŞMELER

Demokrat Parti, 1948 yılında Aydın ilinde çeşitli etkinlikler gerçekleştirmiştir. Mitingler, toplantılar yapmıştır. Parti teşkilatlarının kuruluş yıl dönümleri için kutlamalar tertip etmiştir. Bandolar oluşturmuş, eğlenceler düzenlemiştir.⁶⁷¹ Parti üyelerinin düğün ve sünnet gibi şöenlerine tam kadroyla katılmaya çalışmıştır. 7 Mayıs 1948'de Çine Hallaçlar köyünde Demokrat Partili bir ailenin düğün töreni tam bir gövde gösterisine dönmüştür. Pehlivan güreşlerinin de tertip edildiği düğüne Çine DP başkanı Ali Şen, 2. Başkan Hüsamettin Çoşkun ve Etem Menderes de katılmışlardır.⁶⁷² Demokrat Partiler bu tür etkinliklerle bir araya gelerek birbirleriyle olan ilişkilerini geliştirerek bütünlük sağlamaya çalışmışlardır. Demokrat Parti, bu tür toplantıları halkla kaynaşma, bütünleşme ve ilişkileri kuvvetlendirme vesilesi olarak görmüş ve bu toplantılara ciddi bir katılım sergilemiştir.

10 Ocak 1948'de Aydın merkez DP Cumhuriyet Ocağı açılış töreni yapılmıştır. Törende misafirlere şeker, kahve, sigara ikram edilmiştir. Aynı gün içerisinde Hürriyet Misak-ı'nın ilan günü kutlanmıştır. İbrahim Pehlivan (Cumhuriyet Ocağı Bşk), Mehmet

⁶⁷⁰ Demokrat İzmir, 27 Eylül 1948.

⁶⁷¹ Demokrat İzmir, 1 Ocak 1948.

⁶⁷² Demokrat İzmir, 9 Mayıs 1948.

Önüt (Makine Tamircisi), Emin Arslan (Tenekeci), Cemal Ekinci (Nakliyecisi), Sadık Cantaş (Demirci), Rıza Gökdağ (DP Aydın Merkez İlçe Bşk.), Av. Cevat Ülkü, Refik Gürel, Etem Menderes.⁶⁷³ birer konuşma yapmışlardır.

2.13.1. Nazilli DP'nin Kuruluş Yılı Dönümü

19 Mayıs 1948'de Nazilli DP teşkilatının açılışının ikinci yılı kutlanmıştır. Demokrat İzmir gazetesine göre yapılan törene 10 bine yakın kişi iştirak etmiştir. Bu törene Aydın, Denizli, Çine, Sarayköy, Bağarası, Dereköy, Germencik, Ödemiş, Bayındır vb. ilçe ve ocaklardan ve Nazilli'nin köylerinden pek çok Demokrat Partili katılmıştır. Törene Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Mustafa Nazlı da iştirak etmiştir. Törende yapılan konuşmalarda;

Sadık Giz (DP Tire Bşk): *“Emek ve gayretlerimizin semeresini pek kısa zamanda göreceksiniz. 21 Temmuz ve Seçim Kanunu Türk milleti için bir kara lekedir. Seçim Kanunu Türk milletine sağlam bir emniyet temin etmedikçe ve adli murakabeye dayanmadıkça ona hür seçim diyemeyiz.”*

Namık Kılıçoğlu (DP Ödemiş Bşk): *“Nazilliler şuanda çifte bayram kutlamaktadır. Hala mı inat edeceksiniz? Seçim gibi kutsal bir hakka elini ve dilini uzatan bu gerilik sistemine hitap ediyorum, milletin mukadderatıyla oynamayın. Sabır ve tahammülümüz kalmamıştır. Hakkımızı veriniz. Millet böyle kitle halinde bulunduğu sürece önünde baş eğmeyecek hiçbir kuvvet olmayacaktır.”*

Av. Rauf Onursal (İzmir DP'den): *“Bugün kahraman Atatürk Samsun'a çıkmıştır. Bunun nadide anlamı her an aklımızdadır. Ancak 29 seneden sonra Türk milleti hala hâkimiyetini eline almak için mücadele etmek zorunda bulunuyor. Müsebbipleri için hakikaten utanç vericidir. Seçimlerin fesat ve sahte zabıtlardan arî olarak tecellisini ve gizli oy, açık tasnif esasına dayalı ve adalet adamların murakabesinde yapılmasını istiyoruz. 21 Temmuz seçimlerinde bazı idare amirleri millet iradesinin tam olarak tecellisine mani olmalarına rağmen taltif edildiler. İstikbalde yapılacak seçimlerin dürüstlüğünden nasıl emin olabiliriz. Biz Türk hâkimlerinin tarafsızlığına inanıyoruz. Türk hâkimleri itimada değer vazife*

⁶⁷³ Konuşmaların tam metni için bkz; Demokrat İzmir, 12 Ocak 1948.

görmüşlerdir. CHP müfritlerinden birisi Seçim Kanunu selamete tatbik edilirse CHP iktidarı kaybedecektir diyor. Ne pahasına olursa olsun onlar iktidarı çalmak gayretinden vazgeçemedikleri takdirde kollarından tutulup sandalyelerinden yere vurulmağa müstahak olacaklardır.”

Etem Menderes: “DP’nin gayreti ve ısrarıyla iktidar partisi yeni bir seçim kanunu yapmaya girişmiştir. Eğer bu defa da milletin iradesi tecelli ettirilmeyecek olursa DP seçimlere iştirak etmeyecektir.”

Adnan Menderes: “Üç seneden beri harp bitmiş olmasına rağmen ıstıraplarımız azalmış değildir. Demokrat Parti etrafında toplandığımızdan günden beri hayatı daha cazip, daha ümitli görüyor, ona daha kuvvetle bağlanmış olduğumuz için yeni ve taze bir heyecan hissediyor, istikbale gururla bakıyoruz... II. Dünya Savaşı’nın müthiş ve emsalsiz tahribatına uğrayan diğer memleketler büyük ıstırap içinde kıvrandı. Harbin nihayetleşmesinden 3 yıl sonra o diyarlarda artık ıstıraplar yok edilmiş ve şikâyetler azalmıştır. Buna rağmen harbe girmeyen Türkiye’de türlü sıkıntıların yanında şeker vesika usulüne dökülmekte, ekmek darlığı çekilmektedir. Bunlar kötü idare edilmenin sonucudur. Artık çok iyi biliyoruz ki maddi ve manevi ıstırapların çaresi demokrasi davasının muzaffer olmasındadır... Siyasi bünyede esaslı bir ıslahat yapılması lazımdır. Dünya dev adımlarla ilerlerken memleketimiz yerinde saymakta hatta ileri dünya ile aramızda olan büyük mesafe gittikçe açılmaktadır. Nasıl 19 Mayıs Bayramı’nı vatan kurtarmanın mebdei sayıyorsak Demokrat Parti hareketini de bu memlekette hak ve hürriyetleri kökleştirmenin bir mebdei saymamız lazımdır. Nazilli kasabesindeki toplantıda dahi on binleri topluyoruz. CHP iktidarda olmasına rağmen safları iyice seyrekleşmiştir. Ümit ederiz ki CHP muhalefete düştüğü zaman saflarındaki bir avuç bakiyeyi muhafaza edebilsin... Memleket Türk milletinin olgunluğuna inanmayanlar tarafından idare edilmektedir... Türk milletinin hürriyet davasını tahakkuk ettirmek, ıstırapları dindirmek için ihtiyar olunacak tek yoldur. 25 yıl evvel iktidarı eline alan CHP milletin beklentilerine cevap veremeyince millet ona ders vermesini bilerek –dur artık sana güvenim yoktur, malın sahibi olan ben varım- diye bağırmıştır. Doğudan batıya, kuzeyden güneye milyonlarca vatandaş – yeter söz milletindir, milletin olacaktır.- diyor. Henüz DP’nin kurulması 2,5 sene olmasına rağmen bu millette en az 100 sene ileri giden bir zihniyet hâsıl olmuştur... Partiler herhangi bir ciddi murakabeden mahrum kalırsa evvela kendisini sonrada gayesini kaybetmeye

mahkûmdur... Bütün hatalara rağmen değişmez belediye reisleri, değişmez mebuslar, değişmez hükümet sistemleri devam ede gelmiştir. Memleket namına her şeyin değişmesi lazımdır. Değişmeyecek olan yalnız Türk milletinin hâkimiyetidir. Bunun içindir ki Türk milleti her zorluğu yenmesi nasıl bilmişse inkılâpların en ilerisi olan demokrasiyi tahakkuk ettirmeyi de behemehal başaracaktır... 19 Mayıs Türk milletinin mücadele ruhunun şahlandığı ve millet iradesinin mümessili olan Türk'ün büyük evladı Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı gündür. Bugün aynı zamanda milletin başlı başına ümit kaynağı olan gençliğin de bayramıdır. Yine bugün Nazillilerin burada DP'yi kurdukları gündür..."

Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu: *"Geçirdiğimiz hicranlı günlerden başka önümüze daha acılı günler yaşayabiliriz. Yılmadan, iyi günlere kavuşacağımız ümidiyle yaşamak lazımdır. Mücadelemiz Hürriyet Misak-ı mücadelesidir. Seçim Kanunu'nun millete ferahlık ve güven verecek tarzda değiştirilmemesi iktidar partisinin bu bahisteki namertliğini göstermektedir. İktidar partisinin içi, iktidar elden gidecek diye ürpermektedir. Orhun Kitabesi'nde millete iyi hizmet etmiş bir devlet adamı için şu satırların yazılı olduğunu okumuştum, -Aç kavmini doyurdu, çıplak kavmini giydirdi, susuz kavmine su, neşesizlere neşe getirdi.- Ölümlerinden sonra bu satırları mezar taşlarına yazdıramayacak siyaset adamlarının hala iktidarda kalmak istemelerinde bir mana var mıdır?"* demişlerdir.

Demokrat İzmir gazetesi yapılan konuşmaları milletin birer sesi olarak değerlendirmiştir.⁶⁷⁴ Biz ise incelediğimiz dönemdeki siyasi atmosferi mitinglerde yapılan konuşmalar çok iyi yansıttığı için tezimizde çoğu kez bu konuşmalara yer verdik.

2.13.2. Köşk Çiftlik Köyü DP Toplantısı

Köylerden kasabalara her kademedede DP sıkça toplantılar yapmaya gayret göstermiştir. Köy toplantıları bile bazen DP'nin en üst düzeydeki temsilcilerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Söz konusu toplantılar, DP ideolojisini, düşüncesini, ve fikrini canlı tutmayı amaçlamıştır.

⁶⁷⁴ Demokrat İzmir, 20 Mayıs 1948.

Adnan Menderes'in katılımıyla Köşk'ün Çiftlik köyünde bir toplantı yapılmıştır. Adnan Menderes toplantıda şunları söylemiştir: *“Arkadaşlarım, buraya gelirken bana Halk Partili vatandaşların bizleri dinlemek üzere toplantımıza iştirak ettiklerini söylediler. Bundan memnunluk duyarız. Bu arkadaşlara söylüyorum: Bizim sitemli sözlerimizden gücenmesinler. Çünkü partimiz kurulduğundan beri çok ağır tazyiklere uğradık. Çok ıstıraplar çektik. Onun için bütün ıstıraplara Halk Partisi'nin umumi tedbiri içinde ifade etmeye alışmış bulunuyoruz. Fakat biraz düşünersek şu neticeye varırız. Halk Partisi'nin bir manevi hürriyeti vardır. Bir de onun ötesinde maddi varlıkları ve mensupları vardır. Bu mensupların da bir de idarecileri vardır. Bu idarecilerin içinde de partinin fena gidişinden ıstırap duyanlar, DP'ye hak verenler pek çoktur. Bunun için bizim sitemlerimiz Halk Partisi'ne değil, takip ettiği zihniyete ve bu zihniyeti devam ettirmek isteyenlere karşıdır. Öte yandan DP'yi yok etmek için çalışanlara gelince, artık bugün bu kadar hakikatler meydana çıktıktan ve DP bir millet partisi olarak kökleştikten sonra bu emellerine muvaffak olamayacaklardır.”*⁶⁷⁵

2.13.3. 1948 Yılında Aydın İlinde CHP İle DP Arasında Görülen Rekabet

1948 yılı, Aydın'da CHP ve DP arasında rekabetin en üst düzeye çıktığı yıl olmuştur. Bu rekabet önceki yıllara göre nispeten sertlikten arınmış, daha olgun bir düzeyde gerçekleşmiştir. Ancak yine de münferit kavgalarda yaşanmamış değildi. 1948 senesinde de dönemin gazeteleri partilerden istifa haberlerini yayınlamaya devam etmiştir. Anadolu gazetesi DP'den istifaları kendisine haber yapmıştır. Kuşadası-Davutlar'da meydana gelen istifa olayları buna örnektir.⁶⁷⁶ Yine aynı gazete, Davutlar DP toplantısında Türk Ordusu aleyhinde konuşulduğunu ve DP'lilerin Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında olumsuz tutum takındıklarını iddia etmiştir Bu nedenlerden dolayı DP'den tepki istifaları günlerce devam etmiştir.⁶⁷⁷ Kurban derisi toplama çalışmaları, piyango işinin becerilememesi ve yukarıda geçen diğer nedenlerden dolayı Kuşadası DP, üyelerinin yarısını kaybetmiştir. Anadolu gazetesi, Kuşadası'nda DP teşkilatının çöktüğünü iddia etmiştir. Bütün bunlardan dolayı DP yöneticileri iyice hırçınlaşmıştır. CHP üyesi köylülerle, DP idare kurulu üyesi Şükrü Küçük arasında bir lokantada kavgaya çıkmıştır. Yapılan şikâyet sonucu açılan davada Şükrü Küçük beş gün

⁶⁷⁵ Demokrat İzmir, 10 Kasım 1948.

⁶⁷⁶ Anadolu, 14 Kasım 1948.

⁶⁷⁷ Anadolu, 3 Kasım 1948.

hapis cezasına çarptırılmıştır.⁶⁷⁸ Demokrat İzmir gazetesi Kuşadası'nda DP'den istifaların olduğunu kabul etmekle beraber bu konuyla ilgili CHP'yi sert bir şekilde suçlamıştır. Bu gazeteye göre Kuşadası'nda CHP idarecileri maddi menfaat temini ve vaadiyle DP'li üyeleri partilerinden istifa ettirmektedir.⁶⁷⁹ Demokrat İzmir gazetesi, Anadolu gazetesinin tam aksine CHP'den istifaların arttığını söylemiştir.⁶⁸⁰

DP'nin resmi yayın organı gibi hareket eden Demokrat İzmir gazetesi 29 Şubat 1948 tarihli sayısında senelerden beri köy muhtarlarının teftiş ve denetimden uzak keyfi davrandığını iddia etmiştir.⁶⁸¹ CHP'li belediyeler veya yönetimlerin iyi çalışmadığını söylemiştir. Bu tip haberlere karşı CHP, gazetelere tekzip göndererek yazılanları yalanlama yoluna gitmiştir.⁶⁸² Anadolu gazetesi CHP'li belediye ve yönetimlerin yaptıkları hizmetleri övmüştür. Anadolu gazetesinin 2 Şubat 1948 tarihli haberine göre İller Bankası'yla temasa geçilerek Atça'ya elektrik getirilmeye çalışılmıştır. Bununla ilgili inşaatlara başlanmıştır.⁶⁸³ Anadolu gazetesinin bir başka haberine göre Bozdoğan genç Belediye Başkanı Nurettin Karakaş önderliğinde kasabadaki birçok cadde yeniden yapılarak daha düzenli hale getirilmiştir. 1947 senesinde çimento yokluğundan tamamlanamayan çarşı çeşmesi tamamlanmış ve ilçe merkezi on kurnalı modern bir çeşmeye kavuşmuştur.⁶⁸⁴

Siyasi partilerin kendi içinde yaşadığı tartışmalar bu dönemin gazetelerine yansıyan olayları olarak dikkati çekmiştir. Anadolu gazetesi Aydın DP teşkilatları içerisinde meydana gelecek en ufak antlaşmazlığı ya da uyumsuzluğu hemen sütunlarına taşımıştır. Anadolu gazetesinin bir haberine göre Germencik DP kongresinden sonra 20 Aralık 1948 tarihi akşamı DP binasında eski idare kurulu ile yeni idare kurulu arasındaki münakaşa kavgaya dönüşmüş, kavga sırasında parti binasının

⁶⁷⁸ Anadolu, 17 Kasım 1948.

⁶⁷⁹ Demokrat İzmir, 10 Kasım 1948.

⁶⁸⁰ Demokrat İzmir, 26 Aralık 1948.

⁶⁸¹ Demokrat İzmir, 29 Şubat 1948.

⁶⁸² Demokrat İzmir, 23 Aralık 1948.

⁶⁸³ Anadolu, 2 Şubat 1948, Mezbahadan etler üstü açık arabayla kente nakledilmekteydi. Mezbahaya kapalı bir araba yaptırılmıştır. Kentte umumi bir tuvalet yaptırılmış, güreş festivali düzenlenmiştir. Buradan elde edilen gelirle eski kabristanlık asri kabristanlığa dönüştürülerek halkın hizmetine sunulmuştur. Ova yüzüne giderken çiftçiye sıkıntı veren dereler üzerinde 3 adet betonarme köprü yaptırılmıştır. Bucakta bir mandolin, bir de nakış olmak üzere iki adet kurs açılmıştır. Nakış kursuna bakanlıktan öğretmen tayini yaptırılmıştır. Aydın'a ortaokula giden fakir öğrencilere halkevleri kanalıyla ücretsiz tren pasosu temin edilmiştir. Halkevinin yeni bir binaya taşınması temin edilmiştir.

⁶⁸⁴ Anadolu, 16 Şubat 1948.

camları kırılmıştır.⁶⁸⁵ Demokrat İzmir ise bu haberi yalanlamıştır.⁶⁸⁶ Anadolu gazetesi'nin bir başka haberine göre Köşk Bucak köyünde, köy kahvecisi Durmuş, Ata'nın ölüm yıldönümü için kahvehanesinde oyun oynamayı durdurmuştur. Bu nedenle DP ocak başkanı Mehmet Emin Apaydın'la aralarında tartışma çıkmıştır. Kahvede oyun oynamak isteyen bu zat hararet ve tahkir etme suçuyla adliyeye verilmiştir.⁶⁸⁷

Aydın'da 1948 yılı, partiler arası meydana gelen münakaşalarla geçmiştir. Partiler genelde çok nadir işbirliği yapmıştır. Köşk Çarşı camisini harap halden kurtarmak için DP, CHP ve MP idare kurulları yan yana gelerek bu camii yararına deve güreşi tertip edilmesine karar vermişlerdir. İşleri yürütmek üzere ortak bir heyet oluşturulmuştur. Bu hayırlı iş için partilerin birlik olması ilçede hayranlıkla karşılanmıştır. Bu işbirliği 1948 yılı için partiler arası işbirliğinin ender görülen örneğini oluşturmıştır.⁶⁸⁸

2.13.4. Orhan Çiftçi'nin Aydın Belediye Başkanlığı'ndan İstifası

1948 yılında Aydın ilinde partiler arasında en çok tartışılan konulardan birisi General Kazım Karabekir'in kayınbiraderi olan dönemin Aydın Belediye Başkanı Orhan Çiftçi'nin 26 Nisan 1948 tarihinde görevinden istifa etmesi olmuştur. Orhan Çiftçi için hazırlanan sağlık raporunda kendisine hipertansiyon, sürmenage teşhisi konmuştur. Bu nedenle Belediye Başkanı Orhan Çiftçi sağlık durumunu gerekçe göstererek görevinden ayrılmak istediğini CHP Aydın İl İdare Kurulu'na iletmıştır. Çiftçi istifa dilekçesinde partisine bağlılığının devam edeceğini belirtmiştir. CHP İl İdare Kurulu sağlık nedeniyle Orhan Çiftçi'nin Belediye Başkanlığı'ndan çekilme isteğini onaylamış, 17 Mayıs 1948 tarihli bir yazıyla da CHP Genel Sekreterliği'ne bildirmiştir. CHP Genel Sekreterliği 22 Mayıs 1948 tarihli cevap yazısında yaptığı

⁶⁸⁵ Anadolu, 24 Aralık 1948.

⁶⁸⁶ Demokrat İzmir, 26 Aralık 1948. Demokrat İzmir Gazetesinin anlatımına göre olay şu şekilde gerçekleşmiştir: 20 Aralık 1948 Pazartesi günü yeni idare kurulu aralarında işbölümü yapmak üzere toplanmıştır. Bir iki üyenin gelmesi beklendiği anda parti üyelerinden Ahmet Akyar adlı vatandaş herhangi bir ziyafet ya da düğünden evine dönmekte iken kendisini muktedir olamayacak kadar içkili halde parti merkezine uğramıştır. Bir iki arkadaş onu eve götürmek isterken binanın iki camı kırılmıştır. Durum jandarma'ya bildirilmiştir. Yine durum parti prensiplerine mugayir bulunduğu tutulan bir zabıtlı kişi parti haysiyet divanına sevk edilmiştir. Anadolu gazetesi basit bir durumu abartmak ve DP'li üyeler arasında birbirlerine sandalye atacak kadar kavgaya çıktığını iddia etmektedir. Bu iddialar doğru değildir.

⁶⁸⁷ Anadolu, 21 Kasım 1948.

⁶⁸⁸ Anadolu, 15 Aralık 1948.

hizmetlerden dolayı Orhan Çiftçi'nin kendisine teşekkür etmiştir. Yazının devamında Orhan Çiftçi'ye acil şifalar ve tekrar parti çalışmalarına hızla dönebilmesini dilemiştir. Bu yazı üzerine Orhan Çiftçi, CHP'nin emrinde olduğunu CHP Genel Sekreterliği'ne 15.06.1948 tarihli mektubuyla bildirmiştir.⁶⁸⁹

Demokrat İzmir gazetesi ise Orhan Çiftçi'nin sağlık sorunları nedeniyle görevinden ayrıldığı resmi raporlarla belgelenmiş olmasına rağmen konuyu istismar etmiş, Orhan Çiftçi'nin CHP tarafından istifa ettirildiğini iddia etmiştir.⁶⁹⁰ Bunun üzerine Aydın CHP İdare Heyeti ve Orhan Çiftçi bu gazeteye ayrı ayrı birer tekzip göndermişlerdir. Bu tekziplere göre Orhan Çiftçi, sağlık sorunları nedeniyle, doktorların görüşü ve raporuyla görevinden ayrılmıştır. İstifasından öncede parti İl İdare Kurulu'ndan bununla ilgili izin istemiştir. İl İdare Kurulu bu izni önce vermemiştir. Ancak Belediye Başkanı'nın sağlık durumu kötüye gitmeye başlayınca gerekli izin verilmiş ve başkanın istifa dilekçesi vilayet makamına sunulmuştur. Kimi gazetelerin Orhan Çiftçi'nin görevine liyakat göstermediği için başkanlık görevinden CHP tarafından istifa ettirildiği haberlerinin asılsız olduğu vilayete sunulan yazı ile belgelenmiştir.⁶⁹¹

Orhan Çiftçi'nin istifası üzerine toplanan CHP İl İdare Kurulu oybirliğiyle uzun yıllar Aydın Belediyesi'nde fen memuru olarak çalışmış İrfan Saylam'ı belediye başkanı seçmiştir. Durumu İl İdare Kurulu, CHP Genel Sekreterliği'ne bir yazıyla bildirmiştir. Genel Sekreterlik de İrfan Saylam'a bir kutlama mesajı göndermiştir.⁶⁹²

2.14. DEMOKRAT PARTİ'NİN II. BÜYÜK KONGRESİ ve MİLLİ ANT

Demokrat Parti'nin II. Olağan Kongresi 20 Haziran 1949 tarihinde Ankara Sergi Evi'nde açılmıştır. Demokrat Parti II. Olağan Kongresi'ni toplarken Şemsettin Günaltay hükümeti iş başındadır. Bu hükümet, yapımı henüz bitmiş olan sergi salonunu DP'ye kongre yapabilmesi için tahsis etmiştir. Kongreye gelenlerin bir kısmı Maliye Yüksek Okulu'nda misafir edilmişlerdir.⁶⁹³

⁶⁸⁹ BCA, 490.01/245.974.1.

⁶⁹⁰ Demokrat İzmir, 13 Mayıs 1948.

⁶⁹¹ Anadolu, 27 Mayıs 1948.

⁶⁹² BCA, 490.01/245.974.1.

⁶⁹³ Uran, H.(1960) Hatıralarım, s.507-508.

Demokrat Parti II. Olağan Kongresi'ne büyük bir sarsıntı geçirmiş olarak girmiştir. Kongre, DP Genel İdare Kurulu için oldukça önemlidir. Çünkü DP'den ayrılma ya da tasfiyelerin sebebi olarak Genel İdare Kurulu'nun uygulamış olduğu politikalar gösteriliyordu. 1500 delegenin huzurunda parti Genel İdare Kurulu bu çerçevede hesap vermek için kongre huzuruna çıkmıştır. Genel İdare Kurulu yürüttüğü politikaları kongrenin tasvibine sunmuştur.⁶⁹⁴

Kongre Başkanlığı'na İzmir delegesi Ekrem Hayri Üstündağ, başkan vekilliklerine Erzurum delegesi Memiş Yazıcı ile Balıkesir delegesi Sıtkı Yırcalı seçilmiştir. Genel İdare Kurulu'nun faaliyet raporu Celal Bayar tarafından okunmuştur. Faaliyet raporunda DP'den kopanlar ya da tasfiyeyle DP'den çıkarılanlar için bozguncular olarak söz edilirken, ağır ifadeler kullanılmıştır.

Kongrede iktidar Seçim Kanunu'nu değiştirmeyip, seçimlerde adli teminat sağlamaması durumunda DP'nin izleyeceği strateji üzerinde sert tartışmalar yaşanmıştır. Öyle ki delegelerden Pertev Arat söz alıp şöyle demiştir: *“21 Temmuz seçimlerini burun kanamadan yapmak için her türlü çareye başvurduk. Fakat günü geldiği zaman halkı artık serbest bırakacağız. Ölmek icap ederse öleceğiz, öldürmek icap ederse öldüreceğiz. Bu davanın başka hal yolu kalmamıştır.”*

Kongrenin ilk günü oluşturulan Ana Davalar Komisyonu'nun hazırladığı rapor altıncı günde kongreye sunulmuştur. Milli Ant olarak anılan bu rapor kongrece onaylanmıştır. Bu raporda seçimlerin serbestçe gerçekleşmesi gerektiği; millet iradesine müdahale edilmesi durumunda vatandaşların meşru müdafaa hakkını kullanacağı söylenmiştir. Millet iradesini hiçe sayanların milletin husumetiyle karşılaşacakları belirtilmiştir. Hükümet yayımlanan bu andın “Hukuk devleti anlayışına tamamen ters nitelikte” olduğunu duyurmuştur.⁶⁹⁵

2.15. DP II. BÜYÜK KONGRESİ SONRASINDA İKTİDAR VE MUHALEFET İLİŞKİSİ

DP Kongresi'nde ilan edilen Milli Ant iktidarda tam bir şaşkınlık yaratmıştır. Çünkü iktidar Recep Peker hükümeti zamanından oldukça farklı bir noktaya gelmiştir.

⁶⁹⁴ Burçak Rıfkı S. age., s.168.

⁶⁹⁵ Ağaoğlu, S.(1992) Siyasi Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu, s.334-335.

Günaltay hükümeti döneminde iktidar demokrasi yolunda hızla ilerlemiş ve muhalefete karşı da anlayışlı davranmıştır. Bu nedenle iktidar, Milli Ant gibi bir beyannameyi hak etmediğini düşünerek, beyannameye çok sert bir tepki göstermiştir. Başbakanlık bu beyannameyle memurların tehdit edildiğini, vatandaşların korku ve baskı altına alındığını açıklamıştır. CHP, bu andı ‘Milli Husumet Andı’ olarak nitelendirmiştir.⁶⁹⁶

2.15.1. Nihat Erim Aydın’da

Siyasi ortamın iyice gerildiği bir dönemde Başbakan Yardımcısı Milli Eğitim Bakanı’yla beraber Ege gezisine çıkmıştır. Bakanlar önce İzmir’e uğramış, 19 Temmuz 1949 tarihinde ise Aydın’a gelmiştir. Bu ziyaret esnasında Nazilli Kaymakamı Hilmi Dağcıoğlu, CHP Nazilli İlçe Başkanı Hulusi Çoğullu, Belediye Başkanı Rıfat Tuncer’den oluşan Nazilli ekibi hükümet üyelerini Aydın’da ziyaret edip Nazilli’nin sorunlarını iletmiştir. Başbakan Yardımcı ve diğer bakanlar dilek ve şikâyetleri not almış ilgileneceklerine dair söz vermiştir. Hatta Nihat Erim aynı gün içerisinde Nazillili pamuk üreticileri için gerekli yardımların yapılması için Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü’ne talimat vermiştir. Böylece 637 bin liralık yatırım Nazilli’ye tahsis edilmiştir. Olayın hızlılığı çiftçiye sevindirmiş ve Başbakan Yardımcısı Nihat Erim’in enerjikliği takdir edilmiştir.⁶⁹⁷ Ancak muhalefet bu gezinin başka amaçlar taşıdığını iddia etmiştir. Adnan Menderes’e göre; CHP, iktidarın süresiz bir şekilde kendisinde kalması için ordu ve idare teşkilatının desteğini sağlamak ve anlaşmak için böyle bir gezi tertip etmiştir. Çünkü Nihat Erim gittiği her yerde idari mekanizmayla kapalı toplantılar yapmış ve durup dururken Aydın’da yapmış olduğu bir toplantıda muhalefete çok sert bir şekilde tepki göstermiştir. Ancak kısa bir zaman sonra iktidarla muhalefet arasındaki ilişkiler tekrar normale dönmüştür. Bu aşamada partiler yeni bir seçim yasası çıkartılması hususunda uzlaşmışlardır. Yeni Seçim Kanunu’yla, seçimlerin yönetimi yargıya bırakılmış, Yüksek Seçim Kurulu oluşturulmuştur. Gizli oy ve açık tasnif bu yasanın unsurlarından birisidir. Ayrıca ilk kez devlet radyosundan diğer partilere de propaganda yapma olanağı sağlanmıştır.

⁶⁹⁶Eroğul C. age., s.41-42.

⁶⁹⁷Anadolu, 20 Temmuz 1949.

2.15.2. İsmet İnönü Aydın’da

23 Temmuz 1949 tarihinde İzmir’e bağlı Karaburun ve Çeşme’de can ve mal kaybının yaşandığı şiddetli bir deprem meydana gelmiştir.⁶⁹⁸ Cumhurbaşkanı İnönü, deprem bölgesini ziyaret etmeye karar vermiştir. Bu gezi sadece deprem bölgesiyle sınırlı değil Aydın, Denizli ve İzmir’i içine alacak şekilde uzun ve kapsamlı bir Ege gezisi şeklinde düşünülmüştür. Cumhurbaşkanı İnönü’nün gezi kararı üzerine Ege’deki CHP teşkilatları devlet başkanını en iyi şekilde karşılamak ve CHP’nin gücünü göstermek amacıyla ciddi şekilde hazırlık yapmışlardır. Bu arada DP’lilerin bir milis teşkilatı kurmak üzere oldukları söylentileri çıkınca DP’liler kendilerine karşı bir tertip planlandığı konusunda endişeye kapılmışlardır. Buna karşılık eş zamanlı olarak Celal Bayar da İzmir’e gelmiş ve DP en büyük silahını ortaya koymuş ve İnönü İzmir’deyken 60.000 kişilik protesto mitingi toplanmıştır.⁶⁹⁹

Cumhurbaşkanı İnönü İzmir’deki temaslarından sonra Aydın’a gelmiştir. İnönü’ye bu ziyaretlerinde TBMM Başkanı Şükrü Saraçoğlu, Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan, İkinci Ordu Müfettişi Orgeneral Hakkı Akoğuz eşlik etmiştir. Aydın CHP milletvekilleri, CHP Aydın Bölge Müfettişi, Aydın Valisi, İnönü’yü Çamlık İstasyonu’nda karşılamışlardır. İnönü Aydın İstasyonu’na geldiğinde ise büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. İnönü, otomobille önce belediye binasına gitmiştir. İzdiham nedeniyle belediyeye ulaşmak kolay olmamıştır. İnönü’nün karşılanması sırasında Aydın’da teşkilatı bulunan tüm siyasi parti temsilcileri hazır bulunmasa bile tüm siyasi partiler Aydın’daki İnönü’nün faaliyetlerini dikkatlice takip etmişlerdir. İnönü, istasyon ile belediye binası arasında kalan meydana bir konuşma yapmıştır. İnönü’yü 10 bine yakın vatandaş dinlemiştir. İnönü burada yaptığı konuşmada;

“Düşmanlık istidadı ortadan kalktıktan sonra gözlerimizden perdeler de ortadan kalkacaktır. Siyasi partiler arasındaki gerginlik ne olursa olsun bunların faaliyetlerinde kanun içerisinde kalan hakları sekteye uğramayacaktır. Birbirimize düşman olmayacağımıza sesimizin bütün kuvvetiyle bağırarak söylüyoruz...”

Benim kibar, çalışkan Aydın’lı hemşerilerim,

⁶⁹⁸ 24 Temmuz 1949, Anadolu.

⁶⁹⁹ Eroğul, C. age., s.41-48.

Bir demokratik cemiyette insana her şeyi- dünyanın ve vatanın bütün güzelliklerini- haram eden, vatani insana cehennem çeviren sövme edebiyatı, küfür devri ve hastalık buhranı sona ermek üzeredir. Buraya, Aydın'da bulunduğunu bildiğim her 4 siyasi partinin bütün üyeleri ve bütün vatandaşlar karşısında birbirinizi örselemekten ve birbirinize düşman olmaktan uzak durmanız gerektiğini anlatmak için geldim. Partili partisiz tüm vatandaşlarımız zihinlerinde beliren bir sorunun ıstırapı içindedir. Bu halin sonu nereye varacak, biz bu rejimi yürütebilecek miyiz yoksa bu rejimi yürütelim derken vatanımızı mı kaybedeceğiz? (Asla sesleri). Cevap veriyorum. Selamet yolundayız. Bu hastalığı yeneceğiz. Yalnız bir şartım var. Hiçbir sebep ve bahaneyle birbirimize düşman olmayacağız. (Asla sesleri). Bütün Türkiye'de olduğu gibi Aydınlılar da bana vatandaşların asla birbirine düşman olmayacaklarını söylüyorlar. Doğru mu? (Doğru sesleri). Vatandaşlar arasındaki siyasi münakaşalar ne kadar anlaşılmaz, ne kadar uzlaşılmaz olsa ve göz karartır manzaralar gösterse de vatandaşlar birbirlerinin boğazını sıkmaya götürecek olan düşmanlıkları reddedeceklerdir. Vatandaşlarımız da bu mizaç, ahlak ve kararlılıkta olunca memleket müşküllerin hepsini yenecektir... Hadiseler ne olursa olsun hükümet memlekette vatandaşın emniyetini, huzurunu temin edecek kudrettedir. Ve bu kudretini tereddüt etmeden ve düşünmeden her hadiseye tatbik edecektir. Siyasi Partiler arasındaki gerginlik, uzaklık, münakaşanın sertliği ne olursa olsun, hiçbir sebeple bunların faaliyetleri içinde haiz oldukları haklar sekteye uğramayacaktır. Hatta bir siyasi partinin içinde memleketin bir köşesinde herhangi bir vukuat çıkarsa bilin ki bu vukuat o siyasi partinin tamamına teşmil edilmeyecektir. Ama buna karşılık siyasi partilerden hiç birisi diğerinden üstünlük, ötekinden daha fazla hak ve imtiyaz istemeyecektir. Ve hiçbir sebep ve bahane ile kanun dışı vasıtalarla meramına nail olmaya çalışmayacaktır. Bu çerçeveleri vatandaşlarımız kabul ettiği sürece karşısında bulunduğumuz güçlükleri halletmek kolay olacaktır.

Aydınlılar,

Bu işler dönüp dolaşıp seçime varacaktır. Seçimde memleketi kimin idare edeceğini rey veren vatandaşlar tayin edecektir. Dünyada her iyiliği biz nefsimizle yaparız. Her iktidar bizde toplanmıştır. Bütün fenalıklar karşımızdadır. Aciz değiliz. Bu zihniyetten arınacağız... Birbirimizin sözüne inanır hale geleceğiz. Birbirimizi bir elmanın diğer yarısı gibi göreceğiz.

Aydınlılar,

Seçim emniyeti üzerinde durulmaktadır. Tüm Türkiye’ye sesleniyorum; seçim emniyeti denilen mevzuu üzerinden vesveseyi kaldıracak, selameti bulacak tedbirler vardır. Bunlar iyi niyetle bulunur ve tatbik olunur...Bu konuyla ilgili çalışanları hürmete ve sükûnetle çalışmaya davet ediyorum. Seçim emniyeti hile ihtimalini ortadan kaldırdığı gibi seçimlerde zorlama imkânını da ortadan kaldıracaktır. Zorlama, seçimi mutlaka kapatmak şartı ile vatandaşa baskı uygulanmasıdır. Hükümet seçim için makul arzuları yerine getirecek ve hatta masum olan seçim vesveselerini izale edecek bütün tedbirleri alacaktır. Artık seçimi kazanamamış parti, seçimlerde haksızlık yapıldı iddiasında bulunamayacaktır. Seçim üzerinde vatandaşları neticenin kabulünde tereddüde sevk edecek hiçbir açık kapı bırakılmayacaktır. Seçim münakaşaları senelerden beri memleketin huzurunu ihlal eden başlıca sebeptir. Bu hastalıktan kurtulacağız.

Aydınlılar, yeni yetişen gençler,

Siyasi münakaşalar içinde hangi parti hoşunuza giderse gitsin birbirinize ve ailelerinize düşman olmamayı esas ahlak olarak tanıyacaksınız. Sizin içinizde siyasetin kolay cezbeden maceralarına kendisini erkenden kaptıracak olanlar bulunacaktır. Fakat gençlik büyük mikyasta öğrenme, çalışma, memlekete hizmet etme idealleriyle kendisini bezemiştir. Siz gençler, siyaset hastalıklarına galebe alabilmek için canlı misaller olabilirsiniz. Vatanda huzur mahfuz tutulacaktır. Memleketin karşılaşacağı tehlikeler karşısında vatandaşlarımız karar ve kanaat sahibidir. Vatandaşların, ister bir siyasi partiye mensup olsun veya olmasın siyaset adamlarının istedikleri gibi sevk edebilecekleri şekilde gözleri kapalı değildir. Vatandaş bunu siyaset adamlarına ispat ettiği anda ve gerek iktidar partisinin gerekse muhalefetin ve de gazetelerin bunu takdir ettikleri gün, memleket pek çok mugaltadan kurtulacaktır.

şu anda 4 farklı siyasi partiden yurttaşlarımız ve parti temsilcileri yan yana beni dinlemektedir. 4 farklı partiden de olsa yurttaşımızın omuz omuza bir adamı dinleyebileceklerini dış dünyaya da gösterdiğimiz anda memleketimizin istikbali için çok büyük bir delile sahip olacağız... Kimi siyaset adamları sizin dostça yan yana bulunmanızdaki kuvveti anlamamış olabilirler. (Anlatacağız sesleri). Bu durum farklı siyasi görüşlere sahip olsalar da vatandaşlarımızın yan yana gelebileceklerini tüm dünyaya göstermemize mani olmaktadır...” diyerek milli birlik ve beraberliğe vurgu yapmış, siyasi rekabetin düşmanlığa dönüşmemesi gerektiğini devlet başkanı olarak öğütlemiştir.

İsmet İnönü Aydın'da bulunduğu sırada Kurtuluş Savaşı kahramanlarından Demirci Mehmet Efe, Erbeylili Durmuş Ali Efe, Sancaktarın Ali Efe, Mahmut Ali Efe, Başpınarlı Sinan Efe, Kara Durmuş Efe, Aydın'dan Muharrem Efe, Köşk'ten Tekeli İbrahim Efe'yi kabul ederek onlarla görüşmüş ve onlara iltifat etmiştir. İnönü temaslarından sonra Muğla'ya geçmiştir. İsmet İnönü, yol üzerinde bulunan Çine'de büyük kalabalık ve tezahüratlarla karşılanmıştır.⁷⁰⁰

İnönü'nün Nazilli'ye geleceği haber alınca CHP Nazilli İlçe Başkanlığı İnönü'nün Nazilli'de bir konuşma yapacağına dair bir beyanname neşretmiştir. İstasyonda DP'li vatandaşlarında bulunduğu büyük bir kalabalık İnönü'yü beklemiştir. Kaymakam Hilmi Dağcıoğlu, CHP İlçe İdare Kurulu Başkan Vekili Alim Mumcu, Belediye Başkanı Rıfat Tuncer, Demirci Mehmet Efe, Menderes gazetesi Başyazarı Gani Dikmen'den oluşan bir heyet İnönü'yü karşılamıştır. Ancak İsmet İnönü Nazilli'de beş dakika oyalandıktan sonra Denizli'ye hareket etmiştir. DP'liler, İsmet İnönü'nün 'partiler arasında ayırım yapılmayacağını' söylemesine rağmen CHP'ye hamilik etmeyen ve partiler arası eşit muamele eden idari ve adli mensuplarının uzak yerlere tayinlerinin çıkarıldığını, Devlet İktisadi Teşekkülleri'nde çalışan DP'lilerin işten atıldığını, DP mensubu vatandaşlara bazı kooperatiflerce kredi verilmediğini iddia etmişlerdir. DP, Nazilli İdare Kurulu İsmet İnönü'nün ziyaretleriyle ilgili bir beyanname yayımlamış, bu beyannamede '*İnönü'nün, seçim kanununun bir an evvel ele alınmasını sağladığı takdirde samimi olduğu anlaşılabacaktır.*' denmiştir.⁷⁰¹

Denizli dönüşü sırasında İnönü Nazilli, Söke ve Kuşadası'nı ziyaret etmiştir. İnönü, Nazilli'de istasyon binasının balkonundan vatandaşlara bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında;

"Nazilli bizim siyaset hayatımızda faal bir köşedir. Burada vatandaşlar muhtelif partiler ve münakaşalar içerisinde birbirlerine karşı bazı sert vaziyet almışlardır. İsterim ki bana gösterdiğiniz muhabbeti birbirinize de gösterin. Ta ki Nazilliler siyasi partilerin mücadelesi içinde sağlam, verimli, feyizli bir yol tutmakta en önde olsunlar... Siyaset mücadelesinin vatandaşlar arasında her türlü münasebeti zedeleyecek hale gelmesinden ciddi endişe ediyorum. Nazilliler, sözlerimi iyi anladınız mı? (Anladık

⁷⁰⁰ Anadolu, 17 Ağustos 1949.

⁷⁰¹ Demokrat İzmir, 18 Ağustos 1949.

Paşam sesleri). Birbirinize itimat ediniz. Serbest seçimle sizin iradenizi tahakkuk ettirmeye bu memlekette hiçbir mani yoktur. Bu itimat teessüs etmezse ne halk için ne ati için rahat yoktur. Bugünkü gerginlik devam ederse yarın ki seçimi hangi parti kazanırsa kazansın gerginlik devam eder. Yarın seçimi kim kazanırsa kazansın huzur halinin devam edeceğine inanmak lazımdır. Bugünden birbirinizi severseniz yarın ki seçimin neticeleri karşısında memleketin huzuru bozulmaz. Yoksa yarın ki seçim ne netice verirse versin gerginlik daha ziyade artacaktır. Demokrasi rejimi vatandaşların birbirine emniyet ve itimadı üzerine kurulacaktır. İnsafsız şekilde bir tarafın diğer tarafı kötülemesiyle demokrasi rejimi kurulamaz. Serbest seçim olacak ve siyasetler boyun eğecektir. Buzlar çözülmüştür, iyiliğe ve emniyete doğru gidiyoruz.” demiştir.

İsmet İnönü istasyondaki hitabesinden sonra büyük bir kalabalık eşliğinde Nazilli Mensucat Fabrikası’na geçmiş ve burada işçilerle sohbet etmiştir. İnönü fabrika salonunda işçilere karşı yaptığı konuşmasında;

“İşçiler kendi siyasi kanatlarının sahipleri olabilirler. Fakat fabrika içerisinde hem müessesenin hem de kendilerinin işlerini siyaset münakaşaları dışında dostluk hisleri içerisinde yürüteceklerdir. Her vatandaş gibi işçiler de kendi meslek menfaatlerini ve kanuni haklarını korumak için feyizli ve nurlu bir şekilde çalışacaklardır. İşçilerin mesleki haklarında kanun teminatından tamamıyla yararlanmak istemeleri ya da vazife (iş yeri) dışında siyasi kanaatlerini göstermeleri ve bununla ilgili faaliyetlere katılmalarından dolayı herhangi bir rahatsızlık duyulmamalıdır. Anlıyor musunuz? (Anlıyoruz ve alkış sesleri). Muhtelif tabakalardan toplanmış yurt çocuklarını ordunun iyi birer muharip olarak yetiştirmesi gibi fabrikalar da muhtelif tabakalardan gelen ve muhtelif siyasi kanaatlere sahip olan işçileri iyi, dost ve birer uzman vatandaş olarak birbirleriyle kaynaştırır.” diyerek temel hak ve özgürlükler, işçilerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması konularına vurgu yapmıştır.

İnönü Nazilli’den ayrılırken istasyondan büyük bir kalabalık tarafından uğurlanmıştır. Çamlık’ta özel vagonunda geceyi geçiren İnönü ertesi gün trenle Selçuk’a gitmiş, buradan otomobille Kuşadası’na geçmiştir. Selçuk İstasyonu’nda İnönü’yü İzmir Valisi ve milletvekilleri karşılamışlardır. İnönü’nün Kuşadası’ndaki

temaslarında pek çok DP'li de hazır bulunmuştur. İnönü burada halka yaptığı konuşmada da şunları söylemiştir:

“İktidarda bulunanlar kendilerini beğenmeyenlerin emniyet ve kanun teminatı içinde çalıştıklarını görmekten şeref duymalıdırlar. Muhalefet safında bulunanlar türlü güçlükler karşısında hür vatandaşlığın misali olarak gururla çalışmakta haklıdırlar. Bugün buhrandan geçiyoruz. Ve bu söylediklerim vatandaşı sükûnetle düşünmeye sevk eden ilaçlardır. Bundan 20 yıl sonra vatandaşların iktidar ya da muhalefet partisinin bir üyesi olmaktan dolayı birbirlerine çalım satmaları gülünecek bir mevzuu olacaktır. Fakat bugün için böyle bir hastalık devresinden geçmekteyiz. Bu söylediklerim vatandaşların birbirlerine itimat ve hürmet etmesini sağlamak amaçlıdır. Hiç böyle münakaşa ve tartışmalara alışmamış bir memlekette iktidarda bulunanlar sürekli sert eleştirilerle karşılaşılırsa, ister istemez olumsuz davranışlar göstermeye meylederler. Böyle bir zamanda iyi niyetle iktidar içinde vazife görmeye çalışmış insanları şahsi teessüre kapılmaktan men edecek başlıca unsur vazife duygusudur. İktidarda bulunanlar kendi kendilerine bütün siyaset cereyanlarını tabii bir hale getirilmesi iktidarda bulunanların sükûnetine ve vazifesini hakkıyla yapmasına bağlıdır. O şerefli vazifeyi yapıyorum diyip tahammül gösterecektir. Eğer iktidarı tahammülsüzlüğe teşvik edenler olursa biliniz ki bunlar maksatları belli karanlık politikacılar ya da maksatları belli karanlık dış güçlerdir. Muhalefet hareketine gelince, Muhalif hareket içinde bulunan insanlarımız, tarihten bugüne sürekli tehdit altında kalmıştır. Şimdi de muhalefet içerisinde bulunan kimi yurttaşlarımız yine fena bir akıbete mi uğrayacağız şeklinde endişe içindedir. Demokratik rejimi bu memlekette yerleştirmek isteyenler daima bu endişeyi tedaviye mecburdurlar. Maksatları karanlık olan politikacılar yada dış güçler muhalefet safında bulunan vatandaşların tarihten gelme endişesini mütemadiyen uyandırıp işletmeye çalışacaklardır. Zaman kâfi derece de geçtikten sonra mesela 20 sene sonra artık bu memlekette siyasi kanaatlerin emniyet içinde çarpışmaları, siyasi istikametlerin serbest seçimlerle taayyün etmesi gibi hakikatlerden kimse bahsetmeyecektir. Ama bugün bu hadiselerin üstesinden gelmek için vatandaşların birbirine muhabbetini, birbirlerine karşı itimatlarını uyandırıp beslemeğe mecburuz. (Varol, yaşa ve alkış sesleri). Vatandaşların birbirlerine karşı olan itimatlarını zehirleyecek vesveselerin temelini kazımak ve vatandaşların seçtikleri siyaset saflarında şerefle vazife ifa eden insanlar gibi huzur içinde, teselli ve gurur

içinde yaşatmak zorundayız. (Yaşa varol sesleri). Türk halkı düşünmeye muktedirdir. Düşüncelerinin başında haksızlığa karşı vaziyet almak gelir.”

İsmet İnönü Kuşadası üzerinden Söke’ye geçmiştir. İnönü kentin ileri gelenlerini kabul edip bir müddet görüştüktan sonra belediye balkonundan halka hitap etmiştir. DP’liler İnönü’nün konuşmasına göğüslerine taktıkları DP rozetleriyle katılmışlardır. İnönü buradaki konuşmasının ardından trenle Ortaklar, Çamlık üzerinden tekrar Selçuk’a; buradan da İzmir’e geçmiştir.⁷⁰²

İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı olarak gerçekleştirdiği son Ege gezisini Anadolu gazetesi ‘III. İnönü Zaferi’ olarak nitelendirmiştir.⁷⁰³ Fakat DP’liler İnönü’nün bu gezisine farklı eleştiriler getirmişlerdir. Osman Kapani İsmet İnönü’nün son Ege gezisiyle ilgili şu yorumu yapmıştır: “*Sayın İnönü, önümüzdeki genel seçimlerde mensup olduğunuz parti, dürüst ve namuslu bir seçim sonunda iktidarda kalırsa sizi Cumhurbaşkanı olarak tebrik etmekten geri kalmayacağız. Aksi olursa, bir muhalif lideri olarak daha uzun yıllar siyasi bilgi ve tecrübenizle bu memlekete yapacağınız hizmetler tarihi şöhretinize yeni başarılar ilave edecektir.*” Osman Kapani devamla: “*Sayın başkan, acaba Cumhurbaşkanı olarak mı yoksa bir parti genel başkanı olarak bu ziyaretleri gerçekleştirmektedir. Eğer bir parti genel başkanı olarak bu ziyaretleri gerçekleştiriyorsa gittiği her yerde devletin valileri niçin kendisine refakat etmektedir? Eğer bir Cumhurbaşkanı olarak bu ziyaretleri gerçekleştiriyorsa CHP bölge müfettişleri ve resmi sifata haiz olmayan diğer kimseler niçin gittiği her yerde İnönü’nün yanı başındadır. Dünyanın hiçbir yerinde devlet başkanlarının siyasi bir nutuk söyledikleri görülmemiştir. Devlet başkanlarının tarafsız olması gerekir. Aslında problem devlet başkanlığı ile bir genel başkanlığının aynı şahısta toplanmasından ileri gelmektedir. Sayın Başkan’ın önce bu durumu düzeltmesi gerekir. Burada Fransız Cumhurbaşkanı Millerand’ın durumu hatırlatmak yerinde olacaktır. Cumhurbaşkanı genel seçimler öncesi birleşen sol siyasi partilerin aleyhinde bir nutuk söylemiştir. Ancak seçimi sol cenah kazanınca istifa etmek zorunda kalmıştır.*”⁷⁰⁴ diyerek İnönü’nün konuşmalarında kullandığı üsluba benzer incelikte eleştiri getirmiştir. İsmet İnönü, yaptığı konuşmalarda CHP’nin seçimleri kaybetmesi durumunda iktidarı devredeceğini

⁷⁰² Anadolu, 20 Ağustos 1949.

⁷⁰³ Anadolu, 19 Ağustos 1949.

⁷⁰⁴ Demokrat İzmir, 17 Ağustos 1949.

açıkça söylemiştir. Buna karşılık DP'li yöneticiler de, kendilerinin seçimleri kaybetmesi durumunda İsmet İnönü'yu devlet başkanı olarak tanımaya devam edeceklerini ifade etmişlerdir. Bu açıklamalar kısa bir süre sonra yapılacak 1950 genel seçimlerin akıbeti açısından oldukça önemlidir.

2.15.3. Cevdet Kerim İncedayı Olayı

Cevdet Kerim İncedayı Türk tarihinde yer etmiş önemli bir siyaset ve devlet adamıdır. 1893 tarihinde doğmuş, 1914 yılında Harbiye'yi bitirmiş, I. Dünya Savaşı'na katılmış, Kafkas Cephesinde savaşmıştır... Kurtuluş Savaşı'nda görev aldıktan sonra Kurmay Binbaşı rütbesinde iken ordudan ayrılmış ve siyasete atılmıştır. 1940-1941 yılları arasında Ulaştırma Bakanlığı yapmıştır. V, VI, VII, VIII ve IX. dönemde Sinop Milletvekili olarak TBMM'de bulunmuştur. Cevdet Kerim İncedayı, VIII. Dönem CHP Sinop Milletvekili ve TBMM Başkan vekiliyken 1949 yılının ocak ayı sonu, şubat ayı başında Aydın ilini ziyaret etmiştir. Ancak bu ziyaret DP ve CHP arasında sert tartışmaların çıkmasına neden olmuştur. Bu tartışmalara dönemin basını geniş yer vermiştir. 21 Temmuz 1946 genel seçimleri sırasında Cevdet Kerim İncedayı CHP İstanbul müfettişliğini yapmıştı. İstanbul'daki seçimler esnasında milletvekili adayı Recep Peker'in seçilebilmesi için İncedayı'nın seçim yolsuzluklarını teşvik ettiği iddiası olmuştu.⁷⁰⁵ İncedayı, seçimlerden sonra 7 Ağustos 1946 tarihinde kurulan ve DP'ye karşı çok sert tutum takınan Recep Peker Hükümeti döneminde Bayındırlık Bakanlığı yapmıştı. Bütün bu nedenlerden dolayı Cevdet Kerim İncedayı, DP'liler tarafından sevilmeyen bir sima olmuştur. Cevdet Kerim İncedayı'nın Aydın ziyaretiyle ilgili o dönemde muhalefetle iktidar arasında tartışmanın çok uzun sürmesi ve sert oluşunun alt yapısındaki nedenler bunlardır.

Cevdet Kerim İncedayı'yla birlikte Aydın milletvekilleri Dr. Sabri Akın, Dr. Mazhar Germen, ve Mithat Aydın da Aydın'a gelmiştir. Heyet önce Nazilli'ye uğramıştır. Heyeti burada CHP İlçe Başkanı Av. Hulusi Çoğullu, Belediye Başkanı Rıfat Tuncer, Halkevi Başkanı Cengiz Özkavruk, ve Alim Mumcu, CHP Müfettişi Hulki Cura, Kaymakam Hilmi Dağcıoğlu ve pek çok yurttaş karşılamıştır.⁷⁰⁶ Bu Heyet CHP Horsunlu Ocağı açılış törenine katılmıştır. İncedayı'nın açılışta yaptığı konuşma

⁷⁰⁵ Burçak, Rıfkı S. age., s. 97-98.

⁷⁰⁶ Anadolu, 30 Ocak 1949.

büyük yankı uyandırmıştır.⁷⁰⁷ Cevdet İncedayı, Horsunlu'dan Aydın'a geçmiş, belediye gelerek burada dilek ve şikâyetleri dinlemiştir. İncedayı'ya Aydın Valisi ve Ticaret Odası Başkanı da eşlik etmiştir. Belediye'ye gelen halk Aydın ilinin elektrik tesisatında yaşanan sorunlar nedeniyle şehrin karanlıklara boğulmasından şikâyetçi olmuştur. Vali ise konuyla ilgili olarak şehre ait üç elektrik motorunun da bozuk olduğunu söylemiştir.⁷⁰⁸

İncedayı Aydın Halkevi'nde bir konuşma yapmış, sonra da Germecik, Söke Ortaklar'ı da ziyaret etmiştir. Ortaklar Halkevi'nde bir konuşma yaparak milletin büyük çoğunluğunun CHP ideali etrafında toplandığını belirterek 1950 seçimlerini CHP'nin kazanacağını iddia etmiştir.⁷⁰⁹ Demokrat İzmir gazetesine göre İncedayı'nın Halkevlerinde yapılan konuşmalarına halk fazla ilgi göstermeyince, dinleyici olarak memurlar gönderilmiştir. İncedayı konuşmalarında özetle şunları söylemiştir: *“Demokrasi birdenbire doğarsa anarşi ve diktatörlük doğar. Memleket o zaman zarar görür. Demokrasi sulh şartları içinde bahar güneşi gibi doğmalıdır. Doğu vilayetlerinde millet cahildir. Okuyup yazma bilmemektedirler. Türkçe konuşamamaktadırlar. O ahaliyi gezerken mektep talebelerinin tercümanlığıyla zorlukla anlaşıldım. Seçimin yapıldığı günlerde jandarma vasıtasıyla tedbir almazsak o cahil halk reylerini Hasoya, Memoya verir. Kimsenin buna vicdanı elvermez...1950 senesinden evvel Meclis feshedilmeyecektir. Böyle olduğu takdir de hangi parti iktidara gelirse gelsin milletin yaptığı mitinglerin tesirine tabi olarak Meclis'in daima vaktinden evvel değişip yenilenmesi adet haline gelecektir.”*⁷¹⁰ İncedayı'nın konuşmasına DP'liler sert tepki göstermişler ve İncedayı'nın doğuda yaşayan vatandaşları aşağıladığını iddia etmişlerdir. Demokrat İzmir gazetesi konuyla ilgili olarak günlerce yayın yapmıştır.⁷¹¹ CHP Aydın İl Başkanı Ekrem Çiftçi bunun üzerine bir tekzip yayımlamış ve söz konusu neşriyatı İncedayı'nın sözlerini çarpıtmakla itham etmiştir. Ona göre, İncedayı irfan meselesinin ülkede hızla ele alınması gerektiğini söylemiştir. Yoksa bilinçlendirilmeyen halk demokratik yaşama geçişte zorluk çekebilir. Bu açıdan CHP en ücra köylere dahi okul açarak buna katkı sağlamaktadır.⁷¹² CHP, Demokrat Parti'nin yayın organları tarafından ağır eleştirilere maruz kalan Cevdet Kerim İncedayı'ya sahip çıkmış, Ekrem

⁷⁰⁷ Anadolu 31 Ocak 1949.

⁷⁰⁸ Demokrat İzmir, 9 Şubat 1949.

⁷⁰⁹ Anadolu, 2 Şubat 1949.

⁷¹⁰ Demokrat İzmir, 2 Şubat 1949.

⁷¹¹ Demokrat İzmir, 9 Şubat 1949.

⁷¹² Demokrat İzmir, 10 Şubat 1949.

Çiftçi'nin tekzibi dışında pek çok CHP ocak başkanının imza attığı şu bildirge yayımlanmıştır: “*CHP her alanda yaptığı çalışmalarla irfan ve kültür alanında önemli gelişmeleri tebarüz ettirmiştir. Memlekette demokrasinin tam olarak tekâmülü ve tekevvünü için milletin kültürel yükselmesini sağlamak her partinin başlıca görevidir. Biz doğuda yaşayan vatandaşlarımızın her birisinin kıymet olduğunu, onların güzel hasletlere sahip olduğunu bilmekteyiz. Sadece bir bölge için değil yapılan hizmetlerin henüz ihtiyaca kâfi gelmediğini söyleyebiliriz. Ancak İncedayı'nın ferah verici bu ifadelerinin değiştirerek bir iftira yağmuru halinde aksettirilmiş olması teessüfe şayandır. İncedayı'yı söylenenlerden tenzih eder ve kendisine sonsuz sevgi ve bağlılıklarımızı bildiririz. Canımız kadar sevdiğimiz doğulu kardeşlerimiz de böylece aydınlatmayı kendimize bir borç biliriz. İncedayı aleyhine yapılan haberler bilhassa doğu illerindeki vatandaşları Halk Partisi aleyhine tahrik etmek ve önümüzdeki seçime karşı güvensizlik meydana getirmek ve Cevdet İncedayı gibi tüm milletin sevdiği bir şahsiyeti çürütme amacındadır.*”⁷¹³

İncedayı Ankara'ya döndükten sonra muhalefet kendisi hakkında Aydın'da yaptığı konuşmalar için TBMM Başkanlığı'na bir soru önergesi vermiştir. Soru önergesini cevaplayan İncedayı kesinlikle böyle sözler söylemediğini, gazeteleri hayretle okuduğunu, söz konusu gazetelere de tekzip gönderdiğini, bahsi geçen sözleri bir delinin dahi söylemeyeceğini ifade etmiştir. Kendisinin I. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesinde yaralandığını, bu ahalinin çocukları tarafından kurtarıldığı, Türkiye'de doğu ve batı ayırımı olmadığını ve Türkiye'nin bir bütün olduğunu belirtmiştir.⁷¹⁴ İncedayı'nın TBMM'deki konuşmasında hakkındaki iddiaları ret etmesi üzerine, muhalefet ve muhalif gazeteler kendisine mahkeme yolunun açık olduğunu, eğer gazeteler kendisinin sözlerini çarpıtıyorsa bunu mahkeme nezdinde ispat etmesi gerektiğini söylemiştir. Bu açıkça muhalefetin meydan okumasıydı.⁷¹⁵ Muhalif gazeteler okuyucu mektuplarını yayımlayarak İncedayı'nın bu sözleri söylediğini ispatlamaya çalışmışlardır.⁷¹⁶ DP'liler, İncedayı hakkındaki iddialarını defalarca tekrar etmişlerdir. ‘İncedayı'nın söylediği sözlere tüm Aydın halkı şahittir’ şeklinde gazetelerde bir haber çıkmıştır. İncedayı'nın görevinden istifa etmesi gerektiği

⁷¹³ Anadolu, 15 Şubat 1949. Bu bildiriye Nazilli CHP'den dokuz tane ocak başkanı imza koymuştur.

⁷¹⁴ Demokrat İzmir, 11 Şubat 1949.

⁷¹⁵ Demokrat İzmir, 12 Şubat 1949.

⁷¹⁶ Demokrat İzmir, 13 Şubat 1949.

belirtilmiştir.⁷¹⁷ Demokrat İzmir gazetesine göre “*Bütün bir matbuatı yalancılıkla suçlayan İncedayı, yaşayan bir ölü haline gelmiştir. Türk siyasi yaşamından silinmek üzeredir. İncedayı gerçeği tahrif edeceğine millettten özür dilemelidir. Kendisine yakışacak olan da budur.*”⁷¹⁸

Cevdet Kerim İncedayı’nın Aydın’ı ziyareti sırasında söylediği iddia edilen ‘*Hamallarla, Hasso ve Memolarla demokrasi olmaz*’ açıklamasından 5 ay sonra bile bu sözlerle tepki olarak DP Aydın il teşkilatı Söğütlü Kahve’de tüm hamallarla birlikte çay içmiştir. Toplantıda Aydın il, Germencik ilçe idare kurulu üyeleri ve Umurlu DP başkanı hazır bulunmuştur. Toplantıda Kamil Sözer, Ulvi Öngel, Rıza Gökdağ, Mehmet Perici, Refik Gürel, Hasan K. Erimez, Cevat Ülkü, Etem Menderes birer konuşma yapmışlardır.⁷¹⁹

CHP Aydın il ilçe örgütleri muhalefet tarafından iyice sıkıştırılmış olan İncedayı’yı yalnız bırakmamış, Nazilli’deki 70’ten fazla köy, bucak CHP ocak başkanı Cevdet İncedayı için Ankara’ya destek telgrafları çekmiştir. Anadolu gazetesi ise İncedayı’nın yaptığı konuşmaların tutanaklarını yayımlamıştır. DP’lilerin ileri sürdükleri iddiaların ise asılsız tutanaklara dayandığını söylemiştir.⁷²⁰ Olay üzerinden aylar geçmesine rağmen DP’liler, İncedayı’yla ilgili iddialarını devam ettirince Nazilli Belediye Meclis’i 1949 yılı Nisan ayının başındaki toplantısında Kerim İncedayı’nın Nazilli ve civarını ziyaretleri sırasında kentin sorunlarıyla gönülden ilgilenmesinden dolayı İncedayı’yı Nazilli’nin fahri hemşehrasi kabul etmiştir. Meclis kararında, İncedayı’nın Nazilli halkının sevgisini kazandığı, meclisin ise aldığı kararla sadece buna tercümanlık yaptığı belirtilmiştir.⁷²¹ Daha sonraları Horsunlu Okulu yararına düzenlenen gecede gelir sağlamak için CHP ocağında İncedayı’nın çerçevelenmiş fotoğrafı açık artırma usulü satılmıştır.⁷²²

Kerim Cevdet İncedayı’yla ilgili tartışmalar 1950 yılı genel seçimlerine kadar sürmüştür. Demokrat Parti bu olayı CHP’yi yıpratma aracı olarak kullanmıştır. 1950

⁷¹⁷ Demokrat İzmir, 17 Şubat 1949.

⁷¹⁸ Demokrat İzmir, 18 Şubat 1949.

⁷¹⁹ Demokrat İzmir, 2 Haziran 1949.

⁷²⁰ Anadolu, 23 Şubat 1949.

⁷²¹ Anadolu, 2 Nisan 1949.

⁷²² Anadolu, 22 Nisan 1949.

seçimlerinde CHP iktidarı kaybederken, tartişmaların odağındaki İncedayı CHP Sinop milletvekili olarak tekrar meclise girmiştir.

III. BÖLÜM: ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ SÜRECİNDE SİYASİ PARTİLERİN AYDIN İL ve İLÇE KONGRELERİ

3.1. CHP KONGRELERİ

3.1.1. 1946 YILI KONGRELERİ

CHP il kongrelerini iki yılda yapmıştır. Aydın’da CHP çok partili yaşama 1944 yılı kongrelerinde oluşmuş kadrolarıyla girmiştir. Çok partili yaşama geçişle birlikte CHP Aydın il teşkilatı ilk kongrelerini 1946 yılında yapmıştır. 1948 senesinden itibaren kongreler çok partili yaşama geçişin etkisiyle her yıl yapılmaya başlanmıştır. Ocak kongrelerinden seçilen delegeler bucak kongresini, bucak kongrelerinden seçilen delegeler ilçe kongresini, ilçe kongrelerinden seçilen delegeler il kongresini, il kongrelerinden seçilen delegeler, parti büyük kongresini oluşturmuşlardır.

Çok Partili yaşama geçiş sürecinde CHP, 1946 yılı büyük kongresini, il kongrelerinin yapılmasını beklemeden gerçekleştirmiştir. Bu kongre, CHP’nin II. Olağanüstü Kurultayını oluşturmuş ve 10 Mayıs 1946 tarihinde toplanmıştır. Parti Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, kurultay konuşmasında, yeni seçim kanununun yasalaşmasından sonra seçimlere gidileceğini açıklamış ve “*serbest seçim hedefimizdir*” demiştir. Olağanüstü kurultayda, tüzük değişikliğine gidilmiştir. ‘Değişmez genel başkan’ ifadesi, ‘genel başkan’ olarak yeniden düzenlenmiş; genel başkanın dört yıl süre için parti milletvekilleri arasından seçilme ilkesi getirilmiştir. Bu çerçevede yapılan genel başkanlık seçiminde, İnönü, 708 oy alarak tekrar genel başkan olmuştur. CHP’nin V. Kurultay’ında oluşturulan ‘Müstakil Grup’ da çok partili yaşamda birlikte işlevini yitirdiği gerekçesiyle kaldırılmıştır.

Ocak Kongreleri

CHP’nin mahalle ve köy teşkilatları ocakları oluşturmuştur. Bu teşkilatların kongreleri güz ayları içerisinde yapıp bitirilmiştir. CHP kongrelerinde, vatandaşlara serbestçe ve her konuda konuşabilme imkânı tanınmıştır. Bu yönüyle kongrelerin oldukça demokratik bir ortamda gerçekleştiği söylenebilir. Kongre seçimleri yine aynı serbestlik içerisinde yapılmıştır. Partinin 1946 yılı köy kongrelerinde kürsüye gelen köylüler şu isteklerde bulunmuştur:

- Köy İhtiyar Kurulları tarafından köylüden alınan fazla salmalar makul seviyeye çekilmelidir.
- Orman Kanunu'nda düzeltme yapılmalı; ormana yakın köylerin de yakacak temin etme amaçlı ormandan yararlanması sağlanmalıdır.
- Tapusuz arazi ve mülklerin tapulandırılması için gerekli çalışmalar hızlandırılmalıdır.
- Vakıflar İdaresi'nin sorumluluğundaki cami, köprü ve su yollarını onarması sağlanmalıdır.
- Köy okullarına yapılan tahsisat artırılmalıdır.
- Çay taşkınlarının ekim ve yerleşim alanlarına verdiği zararlar önlenmelidir.
- Sıtma ile savaş memurları yavaş çalışmakta ve sıtmal hastaların tedavisine hemen başlanmamaktadır. Başlanan tedavilerde ise önemsenmeyerek ağır yapılmaktadır. Bu hususta gerekli tedbirler alınmalıdır.⁷²³

Aydın Merkez İlçe mahalle ocak kongrelerine, CHP Bölge Müfettişi, il ve ilçe CHP idare kurulları ve Belediye Başkanı da iştirak etmiştir. Kongrelerde devrimci Halk Partisi'ne, Milli Şef'e ve Cumhuriyet hükümetine bağlılık ifade edilmiştir. Anadolu gazetesi 1946 yılı ocak kongrelerinin diğer yıllara göre daha çok kalabalık geçtiğini belirtmiştir. Bu kongrelerde genelde Aydın kent merkeziyle çoğunluğu eğitim sorunlarıyla ilgili dilekler ön plana çıkmıştır:

- Aydın'da lise açılmalıdır.
- Kız Sanat Enstitüsü'nün binası biran önce yapılmalıdır.
- Kent merkezindeki ilkokul sorunu çözülmedir.⁷²⁴

Nazilli CHP'nin kimi mahalle kongrelerine, Aydın Milletvekili Emin Bilgen, İlçe Kaymakamı, Askerlik Şubesi Başkanı, neredeyse mülki erkânının tamamına yakını ve Demokrat Parti İlçe Müteşebbis Heyeti de katılmıştır.⁷²⁵ Kasım sonu itibarıyla Nazilli bucak ve köy CHP kongreleri bitirilmiştir.⁷²⁶

⁷²³ Anadolu, 23 Ekim 1946.

⁷²⁴ Anadolu, 20 Kasım 1946.

⁷²⁵ Anadolu, 21 Kasım 1946.

⁷²⁶ Anadolu, 1 Aralık 1946.

İlçe Kongreleri

Karacasu Kongresi

CHP Karacasu kongresi Aydın Bölge Müfettişi ve İzmir Milletvekili Hulki Cura başkanlığında, Milletvekili Emin Bilgen ve Aydın CHP İl İdare Kurulu ve Karacasu Kaymakamı'nın katılımıyla 1 Aralık 1946 tarihinde toplanmıştır. Anadolu gazetesinin anlatımına göre ilçenin 25 köy ocağından gelen delegelerden başka misafirlerle kongrenin yapıldığı salon dolmuş, kalabalık dışarı taşmıştır. Kongreye katılanlar, CHP'ye bağlılıklarını dile getirmiştir.⁷²⁷

Bozdoğan Kongresi

Kongre, Hüseyin Hulki Cura, Emin Bilgen ve CHP Aydın il idare kurulu üyesi Mustafa Güven'in nezaretinde 4 Aralık 1946'da toplanmıştır. Kongre Atatürk aziz ruhu için yapılan saygı duruşuyla başlamıştır. Kongrede ilçe idare kurulunun çalışma raporu okunmuş ve kabul edilmiştir. Hesaplar tetkik edilerek kabul edilmiştir. Köylünün mahsulünün para etmesi ve yavaş yavaş borçtan kurtulmaya başlamasından dolayı kongrede Recep Peker hükümetine teşekkür edilmiştir.^(*) Kongreden Milli Şef'e bağlılık telgrafı çekilmiştir. İlçe İdare Kurulu'na seçilenler şunlardır: İsmail Hakkı Tarhan, Kazım Selçuk, Ahmet Purin, Nurettin Karataş, Tefik Şener, Kemal Tuğrul, Halil Çetinkaya.⁷²⁸

Çine Kongresi

Çine Kongresi, CHP Bölge Müfettişi Dr. Hüseyin Hulki Cura'nın başkanlığında 5 Aralık 1946 tarihinde toplanmıştır. Kongre, Ebedi Şef'in huzurunda saygı duruşuyla açılmıştır. Kongrede CHP lehinde sık sık tezahüratta bulunulmuş ve Milli Şef'e bağlılık sloganları atılmıştır. Katılımcılar, zeytinyağından alınan muamele vergisinin derhal kaldırılması istenmiştir.⁷²⁹ Kongrede seçilen yeni idare heyeti şu isimlerden oluşmuştur: Av. Sadık Karacaoğlu, Osman Balaban, Nuri Güngör, Hidayet Yavaşoğlu, Kazım Akın, Hüseyin Kenar, Süleyman Yılmaz.⁷³⁰

⁷²⁷ Anadolu, 3 Aralık 1946.

^(*)Bu hükümet, döneminde Akçay üzerine setler yapılmak suretiyle bu derenin taşkın zamanlarında tarım alanlarına zarar vermesi önlenmiştir.

⁷²⁸ Anadolu, 6 Aralık 1946.

⁷²⁹ Anadolu, 7 Aralık 1946.

⁷³⁰ Anadolu, 11 Aralık 1946.

Nazilli Kongresi

CHP Nazilli Kongresi, Hüseyin Hulki Cura başkanlığında 6 Aralık 1946'da toplanmıştır. Kongreye Aydın Milletvekili Emin Bilgen, CHP İl İdare Kurulu Başkanı Abdurrahman Akkum ve İdare Kurulu üyelerinden Ekrem Çiftçi ile ilçe kaymakamı da katılmıştır. Dilekler kısmında kongrede ateşli tartışmalar olmuştur. CHP Horsunlu Delegatesi Kemal Arsenal'in yaptığı konuşma takdir toplamıştır. Kongrede, çiftçileri borçtan kurtaran 7 Eylül kararlarından dolayı Milli Şef ve Başbakan Recep Peker'e teşekkür telgrafı çekilmesine karar verilmiştir.⁷³¹ İlçe İdare Kurulu'na seçilenler şöyledir: Haydar Bilgen, Rıfat Tuncer, Nedim Yıldırım, Âlim Mumcu, Ragıp Tapucu, Dr. Ragıp Alptuna, Ahmet Sosyal.⁷³²

Söke Kongresi

Söke CHP Kongresi, Kazım Göktepe'nin başkanlığında 6 Aralık 1946'da toplanmıştır. Kongreye Hüseyin Hulki Cura, Aydın Milletvekili Nuri Göktepe, CHP İl İdare Kurulu üyeleri, İlçe Kaymakamı ve daire müdürleri de katılmıştır. Kongrede Ebedi Şef için saygı duruşunda bulunulmuş, Milli Şef'e bağlılık tezahüratları yapılmıştır. Söke Halkevi Başkanı Pertev Börtçene Halkevi'nin 1 yıllık faaliyetlerini anlatmış ve Söke'ye derhal bir halkevi binası yapılması gerektiğini söylemiştir. Kongrede kimi köylü çocuklar beklenti ve hayalleriyle ilgili konuşmalar yapmıştır. Seçimler sonrasında İdare Kurulu şu şekilde oluşmuştur: Eyüp Özbaş, Kazım Göktepe, Adil Azbazdar, Osman Düle, Hilmi Pastacı, Hilmi Altındağ, Hilmi Fırat.⁷³³

Aydın Merkez İlçe Kongresi

CHP Aydın Merkez İlçe Kongresi 10 Aralık 1946 tarihinde toplanmış ve samimi bir hava içerisinde geçmiştir. Dr Sabri Akın, kongrede yaptığı konuşmada zeytinliklerin Orman Kanunu'ndan ayrı hükme bağlanması gerektiğini vurgulamış ve bu yapıldığı ve köylüye kredi sağlandığı takdirde yıllık 7-8 bin ton olan zeytinyağı üretiminin 20-25 bin tona çıkabileceği belirtmiştir. Kongrede 7 Eylül kararlarının alınmasından dolayı oluşan memnuniyet dile getirilmiştir.⁷³⁴

⁷³¹ Anadolu, 8 Aralık 1946.

⁷³² Anadolu, 11 Aralık 1946.

⁷³³ Anadolu, 8 Aralık 1946.

⁷³⁴ Anadolu, 10 Aralık 1946.

Aydın İl Kongresi

CHP Aydın İl Kongresi, 27 Aralık 1946 tarihinde toplanmış ve kongreye Hüseyin Hulki Cura, Aydın Milletvekili Avukat Neşet Akkor, ilin daire amirleri ve ilin değişik yerlerinden gelen partililer katılmıştır. Kongreyi CHP İl Başkanı Abdurrahman Akkum açmış ve kongre Atatürk'ün aziz hatırası için saygı duruşuyla başlamıştır. Kongre başkanlığına Dr. Sabri Akın, ikinci başkanlığa Fuat Duruk, kâtipliklere Ali Rıza ve Kemal Tuğrul seçilmiştir. İl İdare Kurulu faaliyet raporunda: “*CHP’yi milletin en ümitsiz günlerinde Atatürk kurmuştur. İnönü ise inkılâpçıdır ve bu partimizi dipdiri ayakta tutmuştur. Partimize karşı duydukları vefa ve kadirşinaslığı Aydınlılar son üç seçimde belli etmiştir. Kurulduğu günden bu yana memlekette demokrasi hareketlerinin gelişme ve ilerlemesi için çabalayan partimizin samimiyetine Milli Şef’imizin yakın geçmişte vermiş olduğu Hatay nutku belîğ bir örnektir.*” denmiştir.⁷³⁵ Yine raporda II. Dünya Savaşı’nın altı yıl sürmesi, savaş bittikten sonra kimi yerlerde çatışma risklerinin devam etmesi ve mahallî çatışmaların başlaması ve ülkemiz toprakları üzerinde kimi yersiz isteklerin dile getirilmesine rağmen ülkemizde sükûnet ve emniyetin devam ettiği belirtilmiştir. Raporda devamla “*Dünyada her gün bir başka türlü sü tecelli eden ve artan ihtiras selleri önünde, varlığımızı korumak için en büyük güven kaynağımız olan his ve karar birliğine inanıyor, milli istiklal ve toprak bütünlüğümüzün bekçisi olan kahraman Türk orduna güveniyoruz.*” denmiştir. CHP’nin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetine dayandığı, vatanın kurtuluşunda görev aldığı, inkılâpların banisi olduğu raporda belirtilen diğer bir noktaydı. “*CHP sadece geçmişiyle övünen parti değildir. Yurdu en ücra köylerine kadar, dünyanın en mamur ve medeni memleketleri seviyesine çıkarmak azmindedir.*” Faaliyet raporunda CHP’den istifa edip DP’ye geçtiği söylenen kişilerin çoğunun, CHP’de kaydının olmadığı ve DP’nin kurulmasına rağmen CHP üye kayıtlarının artarak devam ettiği vurgulanmıştır.⁷³⁶ Kongrede Milli Şef’e, TBMM’ye ve CHP hükümetine ve parti büyüklerine bağlılık ve güven arz edilmiştir. 7 Eylül kararlarının köylüye ve müstahsile ferahlık getirdiği bildirilmiştir.

Kongrede parti temsilcilerinin dilekleri şu başlıklar altında toplanmıştır:

-Aydın’a bir lise şarttır. 1947 senesine kadar bu lise açılmalıdır.

-Köy salmaları arazi nispetine göre alınmalıdır.

⁷³⁵ Anadolu, 29 Aralık 1946

⁷³⁶ BCA, 490.01/233.918.2

-Toprak Kanunu bir an önce uygulanmalıdır.

Kongre sonunda İl İdare Kurulu'na seçilenler şu isimlerden oluşmuştur: Abdurrahman Akkum, Mustafa Gürsel, Hikmet Şölen, Ekrem Çiftçi, Süleyman Eraydın, Halim Aysun, Dr. Sabri Akın, Raif Günaydın, Hilmi Özerdem.⁷³⁷

3.1.2. 1947 YILI KONGRELERİ

VII. Kurultay

CHP'nin Aydın kongrelerine geçmeden önce önemli sonuçları olan ve CHP'de değişime yol açacak olan CHP VII. Kurultay'ı hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir. "Kurultay 17 Kasım 1947 tarihinde toplanmış ve on dokuz gün sürmüştür. Burada oldukça önemli kararlar alınmıştır. Kurultayda Genel Başkanlık Divanı kaldırılarak yerine kurultayca seçilen 40 üyeli "Parti Divanı" getirilmiştir. 12 kişilik Genel İdare Kurulu'nun, Parti Divanı arasından seçilmesi esas olarak belirlenmiştir. Cumhurbaşkanlığı ile CHP Genel Başkanlığı'nın aynı kişide birleşmesi uygulamasına yeni bir biçim verilmiş; parti genel başkanı Cumhurbaşkanı kaldığı sürece, başkan olarak bütün yetkileri kurultay tarafından seçilen genel başkan vekiline devretmesi hükmü tüzüğe konulmuştur. Böylece Genel Başkan Vekilliği parti içinde çok önemli bir konuma gelmiştir. Yapılan başkan vekilliği seçimde İnönü'nün adayı Hilmi Uran 646 delegeden 328'inin oyunu almıştır. Recep Peker ise 159 oy alabilmiştir. Kurultayda ayrıca, yıllarca uygulanan merkezden atama yönteminden vazgeçilerek tüm parti örgütlerinin seçimle işbaşına gelmesi ilkesi benimsenmiştir. Partinin milletvekili adaylarının yüzde 70'inin yerel örgütlerce belirlenmesi ilkesi getirilmiştir. Partiye girme yaşı 22'den 18'e indirilmiştir. Kurultayda, Altı Ok yeniden ele alınmış ve Devletçilik ilkesi yeniden tanımlanırken, özel girişime önem veren bir anlayış benimsenmiştir. Bu kurultayda İnönü ilk kez "oybirliği" olmaksızın genel başkan seçilmiştir. İnönü, 645 delegeden 595'inin oyunu almıştır. Seçimde, resmen aday olmamasına rağmen Recep Peker'e 25 oy çıkmıştır. 40 kişilik Parti Divanı seçimleri gizli oy usulüyle yapılmıştır." Seçimlere 18 liste ile gidilmiştir. Belirlenen Parti Divanı, CHP Genel Sekreterliği'ne Tevfik Fikret Sılay'ı getirmiştir. Gazeteci-Yazar Hikmet Bila'ya göre; CHP VII.

⁷³⁷ Anadolu, 29 Aralık 1946.

Kurultayı'nda, yeni tüzüğüyle 'demokratikleşmiş', yeni programıyla 'demokrat'laşmıştır.⁷³⁸

Ortaklar ve Bağlı Köy Kongreleri

1 Ekim 1947'de toplanan Ortaklar Kongresi'nde üreticiyi koruyan 7 Eylül kararlarının alınmasından duyulan memnuniyet ifade edilmiştir. Kongre'nin dilekler ve temenniler bölümünde şu konular dile getirilmiştir:

- Nebati yağlardan alınan muamele vergisi kaldırılmalıdır.
- Köy öğretmenlerinin ücretleri iyileştirilmeli ve terfi işleri düzenlenmelidir.
- Köy öğretmenleri ve sağlık memurları için köy ortak mallarından yapılan istimlâk bedelleri ödenmelidir.

Kongrede İdare Kurulu üyeliklerine: İsmail Girantay, Hasan Karan, Osman Demiral seçilmişlerdir.⁷³⁹

Aydın Merkez Köy Kongreleri

1947 yılı Ekim ayının ilk haftası yapılan Aydın CHP köy ocak kongrelerine CHP'li milletvekilleri de katılmıştır. Aydın Merkez mahalle kongreleri ise CHP Bölge Müfettişi, Bursa Milletvekili Dr. Talat Simer ve diğer milletvekillerinin ve de Belediye başkanlarının iştirakiyle yapılmıştır. Kongrelerde İsmet İnönü'yü bağlılık ifade eden sloganlar atılmıştır.⁷⁴⁰

Nazilli Kongresi

28 Aralık 1947 tarihinde binlerce kişinin katılımıyla Nazilli CHP İlçe Kongresi yapılmıştır. Yeni seçilen CHP İdare Kurulu, 31 Aralık 1947 tarihinde toplanarak kendi arasında işbölümünü gerçekleştirmiştir. Nazilli CHP Kongresi'nde parti delegelerinden Mustafa Dövez imzasıyla bir takım dilek ve talepler sunulmuştur. Kongrede bu talepler üzerinde görüşmeler ve konuşmalar olmuştur:

⁷³⁸ Bila, H. CHP (1919-1999), s.128.

⁷³⁹ Anadolu, 1 Ekim 1947.

⁷⁴⁰ Anadolu, 5 Ekim 1947.

“ *Hukuk işleri,*

En basit davanın aylarca hatta yıllarca devam etmesi adaletin tam manasıyla tecellisini engellemektedir. Dava uzadıkça taraflar yeni delil ya da şahitlerle davanın konusunu ya da seyrini değiştirmektedir. Bu durum yargıçlarımızın isabetli karar vermesini engellemektedir. Haklının hakkını adalet yoluyla alabilmesi böyle uzun ve külfetli olunca bilhassa ihtiyacını günlük kazancıyla temine mecbur olan köylü ve fakir vatandaşlar günlerce mahkeme kapılarında bekleyip iş güçlerinden kalmaktansa davayı yarıda terk edip, mahkemeye gitmeyi bırakmaktadır.

Orman ve Kereste işleri,

Yüzyıllardan beri harp içinde bulunmamızdan harap bir memleket miras aldık. Yunan işgalinde pek çok şehir ve köyümüz yanmıştır. Bu yüzden yurdumuzun her yerinde bina buhranı vardır. Yine mübadeleyle başka ülkelerden gelen insanlarımızla birlikte bina ihtiyacı gittikçe artmaktadır. Ancak milletimiz bugünkü Orman Kanunu ve ifade edilen güçlükler nedeniyle kereste fiyatları çok yüksektir. Bu durum ülkemizde imar çabalarını sekteye uğratmaktadır. Özellikle fakir köy halkı bu nedenle ev yapmamakta, mağaraya benzer izbelerde yaşamaya mecbur kalmaktadır. Devlet kereste fiyatlarını bu denli artırarak ormanları korumak istiyorsa, ormandan evvel insanı korumalıdır.

Kimsesiz Çocuklar,

Annesiz babasız ya da sokağa terkedilmiş çocukların bakılması, barındırılması, eğitimlerin sağlanması, ihtiyaç duydukları şefkat ve sevginin gösterilmesi devletin görevidir. Buna benzer çocuklar için evvelce açılmış daha sonra kapatılmış olan yatılı ve sanat kısmı da bulunan Darüleytamlar yani yetim mektepleri yeniden her vilayette açılmalı ve bu çocuklar devletin himayesine alınarak tahsil ve terbiye görmüş, sanat sahibi insanlar olarak yetiştirilmelidir.

Tıbbi İlaç Temininde Yaşanan Sorunlar,

İlaçlar çok pahalıdır. Tedavisi uzun süren ve devamlı ilaç kullanmak zorunda kalan fakir vatandaşlar ilaç parası temin etmek için ev eşyalarını satmağa mecbur kalmaktadır. Yine ilaçlar eczanelerde kolayca bulunamamaktadır. İthal yoluyla gelen ilaçlar adaletli ve dengeli şekilde ülke içine dağıtılamadığından kimi yerlerde ciddi ilaç sıkıntısı yaşanmaktadır. Yine ilaç temininde karaborsacılık yapan eczaneler hakkında gerekli kanuni yaptırımlar uygulanmalıdır.”⁷⁴¹

⁷⁴¹ Anadolu, 9 Ocak 1948.

Kongrede yapılan seçimlerle CHP Nazilli İlçe İdare Kurulu şu üyelerden oluşmuştur: Avukat Hulusi Çoğullu (Başkan), Âlim Mumcu (Muhâsip-Kooperatif Müdürü), Nedim Yıldırım (Sekreter-Tüccar), Rıfat Tuncer (Murakıp-Belediye Başkanı), Şevki Yıldız (Murakıp-Operatör Dr.), Futuhat Toker (Üye- Nazilli Basma Fabrikası Müdürü'nün eşi), Cengiz Özkavruk (Üye- Doktor), Nuri Sarıkahya (Üye-Tüccar), Haydar Bilgin (Üye-Tüccar).

Kadınların 1930'lu yılların başlarında almış oldukları seçme ve seçilme haklarını kullanma konusundaki ürkekliği 1947 yılından itibaren üzerlerinden atmaya başladıklarını görmekteyiz. Nitekim Nazilli'de ilk defa idare kuruluna bir bayan seçilmiştir. Bu bayan, Nazilli Yardım Sevenler Derneği ve Sümer Kızılay Şubesi İdare Kurulu üyesi olan Fütuhat Toker hanımıdır.⁷⁴²

Aydın Merkez İlçe Kongresi

Kongre, Atatürk'ün manevi huzurunda yapılan saygı duruşuyla açılmıştır. Kongre Başkanlığı'na Ekrem Çiftçi seçilmiştir. Kongrede İdare Kurulu'nun faaliyet raporu okunmuş ve kabul edilmiştir. Kongre dilek ve temenniler kısmında şu başlıklar altında konuşmalar yapılmıştır:

- İktisadi şura derhal toplanmalıdır.
- Orman Kanunu yenilenmelidir.
- Zeytinyağı işleri yeniden düzenlenmelidir.
- Aydın'da bir lise açılmalıdır.
- Kız Enstitüsü binası yapılmalıdır.

Kongrede İdare Kurulu'na: Cihan Orhan Çiftçi, Naim Türköz, Kazım Aydın, Rüştü Başkoru, Mahmut Oral, Mahmut Posacı, Mahmut Sökeli seçilmişlerdir.

CHP Genel Kurultayı'na Aydın CHP namına katılan delegeler, kurultaydaki havayı kongrede yapmış oldukları konuşmalarla aktarmışlardır. Kongreden sonra bir heyet, kongre adına yaşamını yitiren Milletvekili Emin Arkayın'ın ailesine taziyelerini sunmuştur.⁷⁴³

⁷⁴² Anadolu, 4 Ocak 1948.

⁷⁴³ Anadolu, 6 Ocak 1948.

Kuşadası Kongresi

CHP Kuşadası Kongresi, 09 Ocak 1948 tarihinde öğleden sonra toplanmıştır. Kongreye büyük bir halk kitlesi ile Kuşadası Kaymakamı, CHP Divan Üyesi Mehmet Orhon, CHP İzmir İl İdare Kurulu Başkanı Av. Nazif Çağatay, İzmir İl İdare Kurulu üyelerinden General Fevzi Akarçay, Safa Kasapoğlu, Av. Necdet Öktem de katılmıştır. Kongre başkanlığına Mehmet Orhon seçilmiştir. Kongrede faaliyet raporu okunmuş ve kabul edilmiştir. Geçmiş dönemin hesapları incelenerek onaylanmıştır. Kongre’de dilek ve temenniler bölümünde de şu konular konuşulmuştur:

- Tütüncülerden kesilen % 5’lik paralarla tütüncülerin menfaatlerini koruyacak müesseseler tesis edilmelidir.
- Kuşadası’nda içme suyu sorunu bir an önce çözülmelidir.
- Tütün ekimine izin verilecek tarlalar biran evvel tespit edilmelidir.
- Tohumluk temininde çiftçiye yardımcı olunmalıdır.
- Kuşadası-Selçuk arası şose yol bakılmalıdır ve bu yoldaki köprüler acilen tamir edilmelidir.
- Kuşadası’nda yeni bir Halkevi binası yapılmalıdır.
- Hükümet dairelerinde işlerin hızla görülmesi sağlanmalıdır.

İlçe Kaymakamı dile getirilen sorunlar üzerine bir konuşma yapmıştır. Kongre’den sonra CHP Genel Sekreterliği ve Cumhurbaşkanı’na bağlılık telgrafi çekilmiştir.

Kongre sonunda İdare Kurulu asil üyeliklerine: Ali Denizel, Şükrü Aksoy, Şükrü Ok, Haşmet Akdoğan, Mustafa Berberoğlu, Ali Sarıoğlu, Mustafa Duyar;

İdare Kurulu yedek üyeliklerine: Esat Ekmekçi, Ahmet Güntürkün, Hüseyin Bilgin, Yusuf Gökse, İbrahim Onur, Musa Demir, Ali Soysal, Azmi Güvenç, Hasan Kaptanoğlu;

İl Kongresi asil delegeliklerine: Ali Denizel, Haşmet Akdoğan, Rifat Baran, Şükrü Aksoy, Naci Akdoğan, Ahmet Sabri, Ali Sarıoğlu, Mustafa Berberoğlu;

Yedek delegeliklere de: Faruk Alp, Şükrü Ok, Hüseyin Bilgin, Asım Öner, Hasan İzmirli, Ali Sosyal, Sıtkı Özgür, Ali Taşkıncay seçilmişlerdir.⁷⁴⁴

Koçarlı Kongresi

12 Ocak 1948 tarihinde toplanan CHP Koçarlı Kongresi'ne 77 delegenin tamamı iştirak etmiştir. Aydın ve çevreden gelen onlarca misafir de kongreyi izlemiştir. Kongrede Atatürk'ün manevi huzurunda saygı duruşu yapılmış, İsmet İnönü'ye bağlılık dile getirilmiştir. DP tarafından yapılan "Memleketin % 90'ı Demokrattır." açıklamaları yalanlanmıştır. Durumun bunun tersi olduğu ifade edilmiştir. Kongre'de "köylerin okul, köprü, yol ihtiyaçlarının giderilmesi için köylülerin üzerine haddinden fazla salma salındığı ifade edilmiş, salmaların makul çizgiye çekilmesi ifade edilmiştir. Kongre başkanlığına Ekrem Çiftçi yapmış ve kongre'de yaptığı konuşmada CHP'nin ekonomi politikaları ve Halkçılık düşüncesi üzerinde durmuştur.

Kongre sonunda İlçe İdare Kurulu'na: Zeki Yunus, Hamit Pehlivan, Halil Şahin, Hakkı Urgan, Arif Şahinci, Vecihi Zer, Galip Şahinci, Mustafa Cihanoğlu, Mehmet Çoban seçilmişlerdir.⁷⁴⁵

Çine Kongresi

15 Ocak 1948 tarihinde başlayan Çine CHP Kongre başkanlığına Ekrem Çiftçi seçilmiştir. Kongreye CHP Merkez İlçe Başkanı Hüsnü Cihan, CHP Müfettişi Cemal Karamuğla, Aydın Halkevi Başkanı Ziya Eren ve çevre köylerden gelen yüzlerce kişi katılmış ve kongrede 40 delege hazır bulunmuştur.

Kongre dilek ve temenniler bölümünde yapılan konuşmalarda; gazyağı satışının serbest bırakılması, köy salma ve koruma paralarının uygun seviyeye çekilmesi, köylü üzerinden yol, köprü, okul inşa etme yükümlülüklerinin kaldırılması istenmiştir." Ziya Evren Kongre'de yaptığı konuşmada CHP'nin Çine'de zayıfladığı iddiaların reddetmiş, bu iddialar karşısında CHP'lilerin daha çok çalışması gerektiğini belirtmiştir.

⁷⁴⁴ Anadolu, 11 Ocak 1948.

⁷⁴⁵ Anadolu, 14 Ocak 1948.

Kongre’de yeni seçilen İlçe İdare Kurulu: Nuri Güngör, Osman Balaban, Kamil Uzun, Ahmet Gedikoğlu, Ekrem Eroğlu, Hüseyin Kenar, Hidayet Yavaşoğlu, İsmail Çelik, Osman Gültekin, Mustafa Ambarcı isimlerinden oluşmuştur.⁷⁴⁶

Germencik Kongresi

CHP Germencik Kongresi, 6 Mart 1948 tarihinde İl İdare Kurulu müşahitleri Av. Süleyman Eraydın ve Mustafa Güven huzurunda toplanmıştır. Kongrede yapılan konuşmalarda halkın bayındır bir yurt, müreffeh bir millet istediği; bunu, millete istiklal kazandıran ve ülkeye demokrasi ve cumhuriyet getiren CHP’nin getirebileceği vurgulanmış ve 25 yıllık maziye sahip CHP’nin milletin ümit kaynağı olduğu ifade edilmiştir. Kongre’de ilçeye alınacak elektrik motorları için hükümetçe dövizle iş yapma müsaadesinin verildiğinin açıklanması ilçede büyük sevinçle karşılanmıştır.

Kongre’de İlçe İdare Kurulu’na: Ahmet Özaydın, Neşet Zincirci, Nuri Zincirci, İsmail Pekcan, Hilmi Özkan, Mehmet Peynirci, Yaşar Adalı, Hamdi Kızılcık, Ahmet Oğuz seçilmişlerdir.⁷⁴⁷

Aydın İl Kongresi

3 Nisan 1948 tarihinde yapılan Aydın CHP İl Kongresi’ne, CHP Genel Başkan Vekili Hilmi Uran da davet edilmiştir.⁷⁴⁸ Ancak Hilmi Uran kongreye iştirak edememiştir. Kongre 74 delegenin tam iştirakiyle toplanmıştır. Kongreye Aydın milletvekilleri ile CHP Muğla teşkilatından bir heyet iştirak etmiştir. Kongrenin yapılacağı gün 1000 kişilik toplantı salonu tamamen dolmuştu. Kongre, okunan İstiklal Marşı’nın ardından CHP İl İdare Kurulu üyesi Ekrem Çiftçi’nin konuşmasıyla açılmıştır. Kongre başkanlığı’na Bursa Milletvekili Talat Seçer, ikinci başkanlığa Hulusi Çoğullu, kâtipliklere Adil Azbazdar ve Rıza Uğur seçilmiştir. Okunan çalışma raporunda geçen son yılda CHP’ye 3.160 yeni üye kaydı yapıldığı; 1948 yılı Nisan ayı itibariyle Aydın CHP’ye 43.083 üyenin kayıtlı olduğu belirtilmiştir. Kongre üyeleri tarafından daha sonra şehitler abidesine çelenk konulmuş, delegeler şerefine kongrenin yapıldığı akşam şehir gazinosunda 300 kişilik ziyafet verilmiştir.

⁷⁴⁶ Anadolu, 17 Ocak 1948.

⁷⁴⁷ Anadolu, 8 Mart 1948.

⁷⁴⁸ Anadolu, 24 Mart 1948.

Kongre’de Parti’den

- Aydın ilinde mutlaka bir lise açılması,
- Aydın ilinde yeni bir parti binası yapılması,
- Toprak Kanunu’nun biran önce uygulanması,
- Orman ve Evkaf işlerinin düzene konması,
- Zeytinyağı ihracatının serbest bırakılması,⁷⁴⁹
- Halkın sağlığıyla ilgili olarak sabun fiyatlarının ucuzlaması için kostik temini ve bunun satışın en azından zeytin bölgesi olan Aydın ilinde serbest bırakılması gibi talepler bulunulmuştur.⁷⁵⁰

Kongre Başkanı Seçer: “İktidar partisi olarak iktidarı bırakmamak için çok çalışmalıyız. Demokrat Partili arkadaşlarımızın tahriki bizi daha çok çalışmaya sevk etmiştir. Onların bizlerden iktidarı almak için çalışması haklarıdır. Bizim de vermemek vazifemizdir.” şeklinde konuşmuştur. Bu sözler salonda bulunan DP İl İdare Kurulu Başkanı Etem Menderes, Dr. Seçer’i konuşmasından sonra elini sıkarak tebrik etmiştir.⁷⁵¹

Kongrede seçilen Yeni İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Ekrem Çiftçi, Abdurrahman Akkor, Dr. Sabri Akın, Avukat Osman Akçasu, Av. İhsan Uzman, Ziya Evren, Mustafa Gören, Bayan İkbâl Germen, Nuri Arıkan, Rıza Öztürk.⁷⁵²

CHP Aydın İl İdare Kurulu kendi arasında yaptığı iş bölümü sonrası: Ekrem Çiftçi başkanlığa, Abdurrahman Akkor saymanlığa, Mustafa Güven kâtipliğe, Ziya Evren Aydın Halkevi başkanlığına getirilmiştir.⁷⁵³

3.1.3. 1948 YILI KONGRELERİ

Köşk Bucak Kongresi:

CHP Köşk Bucak Kongresi 19 Aralık 1948 tarihinde Aydın CHP İl İdare Kurulu’ndan Bayan İkbâl Germen’in başkanlığında toplanmıştır.

⁷⁴⁹ Anadolu, 5 Nisan 1948.

⁷⁵⁰ CHP Aydın İl Kongresi(3.04.1948), İlçe Kongrelerinden Gelen Dileklerin Özeti, s.4.

⁷⁵¹ Anadolu, 5 Nisan 1948.

⁷⁵² Anadolu, 4 Nisan 1948.

⁷⁵³ Anadolu, 11 Nisan 1948.

Yeni seçilen İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Yusuf Sökeli (Başkan), Fuat Çimen, İsmail Tekeli, Alim Ağa, Mahir Vural, Ahmet Yüksel, Hamit Evgin, Halit Sezer, Hamza Toker.⁷⁵⁴

Ortaklar Kongreleri

Ortaklar CHP köy kongreleri Kasım sonu itibariyle bitirilmiştir. Kongrede ortaya konan dilekler şunlardır:

- Camii ve su yollarına ait vakıf gelirlerinin köy idarelerine bırakılması sağlanmalıdır.
- Başka köy sınırlarında arazisi bulunanlardan yalnızca koruma vergisi alınmalıdır.
- Germencik-Ortaklar yolu üzerindeki tahta köprüler ıslah edilmeli ya da yeniden inşa edilmelidir.
- Germencik'e Ziraat Bankası'nın bir şubesi açılmalıdır.
- Moralı-Germencik arasında kalan demiryolu şarapollerinin demiryolu idaresince temizletilmesi sağlanmalıdır.
- Bölgenin merkezi olan Ortaklar'da bölge köyleri iştirak ettirilerek bir telefon santrali merkezinin kurulması sağlanmalıdır.
- Köy salmalarının adaletli olması, fakir olandan az; zengin olandan çok alınması istenmiştir. Kongrelerde yapılan seçimler sonucunda idare kurullarına şu isimlerden oluşmuştur:

Dereköy: Adem Özen, Durmuş Ali Özgen, Ali Yeşilkaya, Kerim Sarı, Mehmet Paşalıoğlu, Salih Özer, Ahmet Arıkan.

Balatçık Köyü: Abdül Küçükkaya, Ali Doğan, Hasan Arıkan, Ali Acar, Alettin Yılmaz, Ali Yıldırım, Kamil Efe.

Kızılcapınar Köyü: Mehmet Dursun, İbrahim Serin, Ahmet Metin, Şükrü Kırbaş.

Abdurrahmanlar Köyü: Ahmet Şahan, İsmail Sarı, Arif Bircan.⁷⁵⁵

Gümüşköy: Durmuş Kurnaz, Mehmet Baş, Yusuf Aktaş.

⁷⁵⁴ Anadolu, 21 Aralık 1948.

⁷⁵⁵ Anadolu, 24 Kasım 1948.

Gümüşyeniköy: Hasan Kılıcı, Mustafa Ali Püsküllü, Sabri Çakal.

Tekin Köyü: Emin Balyan, Emin Yılmaz, Zülfikar Eser.⁷⁵⁶

Neşetiye Köyü Kongresi

Kongre dilekleri:

- Köy camisinin her üç yılda bir Vakıflar İdaresince bakımının yapılması, ya da bunun için Vakıf İdaresi'nin köy içindeki gelirlerinin köy idaresine devredilmesi sağlanmalıdır.
- Köydeki çeşmelerin ve çürük boruların değiştirilmesi için boru temin edilmeli ve bunun bedeli köylülerce karşılanmalıdır.
- Topraksız çiftçilere yakın bölgelerden toprak verilmelidir.
- Oliver tipi B8 yarım demirli pulluklarının yedek parçaları ve uç demirleri satış kooperatiflerince fazlaca bulundurulmalıdır.
- Orman ve Tapulama kanunları köylü yararına tadil edilmelidir.
- Ortaklar-Germencik şosesi Neşetiye durağından geçirilmelidir.
- Neşetiye durağına yağmurlu günlerde tren bekleyen yolcuların sığınacağı bir bekleme salonu yaptırılmalıdır.
- Yirmi gündür halkı kibritsiz bırakan İnhisar İdaresi piyasaya daha fazla kibrit sürmelidir.

Kongrede İdare Kurulu'na: Hakkı Üstün, Ahmet Akkaş, Halil Coşkun, Adem Çırpan, Mehmet Yavuz, Mehmet Çetindağ, Halil İbrahim Katırcı seçilmişlerdir.⁷⁵⁷

Ortaklar Bucak Kongresi

15 Kasım 1948 tarihinde Ortaklar CHP Kongresi toplanmıştır. Kongre başkanlığı'na A. Hamdi Öztürk, ikinci başkanlığa Hasan Arıkan, kâtipliklere Hüseyin Şafak ve İsmail Giratay seçilmiştir. Kongre dilek ve temenniler bölümünde partililer; Orman Koruma ve Köy kanunlarında halk yararına değişiklik yapılması, imar ve ihya edilmek üzere halka dağıtılan delicelik (Yabani ya da aşılammamış zeytin) sahalarının açma müddetlerinin asgari beş yıla çıkarılması, Ortaklar Köy Enstitüsü içerisinde kalan henüz bina inşa edilmemiş incir bahçelerinin istimlak edilmesinden kaçınılıp sahiplerine

⁷⁵⁶ Anadolu, 15 Aralık 1948.

⁷⁵⁷ Anadolu 17 Kasım 1948.

iade edilmesi, Köy Enstitüsü'nün elindeki fazla arazinin köylüye dağıtılması, köylüye motor ve yedek parça, ziraat aletleri temininin hızlandırılması, Ortaklar-Çamlık, Ortaklar-Aydın arasındaki mesafeyi aza indirecek yol çalışmalarının öne alınması, köy içerisinde yer alan cami gibi taşınmazların Vakıflar İdaresince onarılması ya da köy sınırları içerisinde bulunan vakıf mülk gelirlerinin bu işler için köy idarelerine bırakılması, Germencik'te Ziraat Bankası'nın bir şubesi açılması, köy işlerinin belli bir plan ve bütçeye bağlı olarak yürütülmesi gibi taleplerde bulunmuşlardır.

Gizli oylama sonucu yapılan yeni İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Orhan Taşlı, Muharrem Pazarkuran, Ali Küçükkaya, Ahmet Kertmen, İsmail Demir, Ali Rıza Karabudak, Nazmi Tuğrul.⁷⁵⁸

Bozdoğan İnebolu Kongresi

22 Aralık 1948'de toplanan CHP İnebolu Kongresi'nde gizli oyla seçilen yeni İdare Kurulu şu isimlerden meydana gelmiştir: İskender Danyal, Baki Özkan, Hamdi Güner, Mehmet Eltimur, Fehmi Orhan, Süleyman Özdemir.⁷⁵⁹

İncirlioğlu Bucak Kongresi

25 Nisan 1949'da yapılan CHP İncirlioğlu Bucak Kongresi'ne Aydın Milletvekili Dr. Sabri Akın da katılmıştır. Kongre başkanlığına Ekrem Çiftçi seçilmiştir.

Kongrede yeni seçilen İdare Kurulu'nda: Mahmut Oral, İzzet Ergün, Ali Akdoğan, Abdül Kurt, Fevzi Çetin, Rıfat Balkan, Zülfikar Gündüz isimli kişiler yer almışlardır.⁷⁶⁰

Umurlu Bucağı Kongresi

CHP Umurlu Bucağı Kongresi, 4 Ocak 1949 tarihinde toplanmıştır. İdare Kurulu'na şu isimler seçilmişlerdir: Mustafa Solak, Mehmet Yalçın, Mehmet Coşkun, Mahmut Posacı, Ahmet Gündoğan, Raşit Çokaşar, Hasan Tors, Halit Yağcı.⁷⁶¹

⁷⁵⁸ Anadolu 7 Ocak 1949.

⁷⁵⁹ Anadolu 24 Aralık 1948.

⁷⁶⁰ Anadolu 27 Nisan 1949.

⁷⁶¹ Anadolu 06 Ocak 1949.

Koçarlı CHP Kongresi

CHP Kongresi 11 Ocak 1949 tarihinde Koçarlı Halkevi'nde yapılmıştır. Kongrede Kaymakam, Belediye başkanı, DP Başkanı, Nüfus Müdürü, Ziraat ve Pamuk Memuru, Bıyıklı okulu öğretmenleri hazır bulunmuşlardır. Kongreye Aydın'dan gelen Ekrem Çiftçi, Hüsnü Cihanoğlu, Av. Osman Akçasu da katılmıştır. Kongrede İdare Heyeti'nin çalışma raporu okunmuştur. Hüsnü Cihanoğlu konuşmasında CHP'yi Atatürk'ün kurmuş olduğuna vurgu yapmıştır. İdare Heyeti seçiminden sonra kongre samimi bir hava içinde dağılmıştır.⁷⁶² İdare Heyeti'ne kimlerin seçildiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Nazilli CHP Kongreleri

Nazilli CHP mahalle kongreleri İlçe İdare Kurulu üyelerinin katılımıyla yapılmıştır. Karaçay Mahalle Kongresi 3 Aralık 1948 akşamı toplanmıştır. Kongre'nin açılışında bir konuşma yapan CHP Nazilli İlçe Başkanı Hulusi Coğullu şunları vurgulamıştır: *“Partimizin şahdamarı ocaklarımızdır. Ocaklar çalışırsa partimiz ebediyen payidar olur. Biz, kudret ve kuvveti önce Ata'mızın yüksek manevi varlığından sonra da ocaklarımızın çalışmalarından alırız. Bunu temin içinde ocak idare kurullarına seçilecek arkadaşlarımızın çok çalışması lazımdır. Bugün iktidardayız ama karşımızda 18 tane muhalefet partisi var. Bunların kimilerinin de iddialı olduklarını göz önünde bulundurarak idare kurullarına seçilecek arkadaşlarımızın manen ve madden çalışmayı ülkü edinecek insanlar olmasını istiyoruz. Sizler ne kadar çalışırsanız ve ne kadar muvaffak olursanız bizler de kendimizi o kadar muvaffak olmuş sayacağız. Bize Atatürk'ten armağan olan bu eser ebediyen var olacak ve hiçbir teşebbüs ona gölge bile olamayacaktır. Kesinlikle olumsuz etkilere kapılmadan feragatle çalışmalıyız ve idealimizin muhafazası uğrunda gecenin ve gündüzün bizce farkı yoktur. Biz daima çalışacağız. Yaşasın Cumhuriyet Halk Partisi...”*

Anadolu gazetesi kongrelerin bayram havası içerisinde geçtiği ifade etmiştir.⁷⁶³

Nazilli CHP Sümer Ocağı, Basma Fabrikası'nın varlığı nedeniyle oldukça önemli idi. Bu ocağın kongresine Manisa, Aydın, Muğla, Denizli, İzmir'den gelen pek çok kişi katılmıştır. Kongre başkanlığı'na Nazilli Belediye Başkanı Rıfat Tuncer, ikinci

⁷⁶² Demokrat İzmir, 13 Ocak 1948.

⁷⁶³ Anadolu, 8 Aralık 1948.

başkanlığa Ahmet Dikmen seçilmiştir. Kongre Yeni Sinema Salonu'nda toplanmıştır. Daha önce yapılan DP Sümer Ocağı kongresinde CHP aleyhinde ileri sürülen suçlamalara kongrede cevap verilmiştir.⁷⁶⁴

Bozdoğan İlçe Kongresi

Bozdoğan CHP İlçe Kongresi 5 Ocak 1949 tarihinde toplanmıştır. Bozdoğan'ın köylerinden, Aydın ve Nazilli'den gelenlerle 1000'e yakın vatandaş kongreye iştirak etmiştir. Kongre başkanlığına CHP Bölge Müfettişi Dr. Hulki Cura, ikinci başkanlığı da Ekrem Çiftçi, kâtipliklere Nazilli CHP Başkanı Hulusi Çoğullu ve Yenipazar CHP Başkanı Remzi Gürsoy seçilmiştir. Kongreye sunulan CHP İlçe İdare Kurulu faaliyet raporunda; 1947 yılında Bozdoğan'da CHP'ye toplam 439 yeni üye kaydolduğu söylenmiştir. Bir hafta önce Bozdoğan'da yapılan DP İlçe Kongresi'nde CHP'ye karşı söylenen ağır sözlere karşı CHP İlçe Kongresi'nde şu bildirinin yayımlanmasına karar verilmiştir: *“Haysiyet kırıcı ve kindar hareketlerden uzaklaşarak millet ve memleket yararına yapılacak her türlü muhalefeti takdirle karşılayacağımızdan asla şüphe edilmemelidir.”*

Bozdoğan DP Kongresi'nde CHP'ye karşı yapılan ağır ithamlara verdiği yanıtta Hulki Cura: *“Geçen hafta yapılan Bozdoğan DP kongresinde memlekete ve CHP üyelerine karşı ithamda bulunulmuştur. Bunu hiçbir vakit milli olgunluk ve siyasi terbiyemizle yorumlayamıyoruz. Biz CHP'liler memleket işlerinde hiçbir vakit, hiçbir kimseyi kendimizden ayrı görmedik. Bu sebeple bu konuşulanları, konuşanların kendi şiarlarının tebarüzü sayıyoruz. Böyle konuşan arkadaşlarımız kendilerini iktidar sevdasına kaptırmıştır. Böyle kötü sözler söyleyerek, toplantılar yaparak iktidara ulaşamazlar. Eminim ki Türk milletin şuuru ve izanı vardır. Çok ağır şartlar altında memleketi canıyla, kanıyla kurtarmış olan bu millet sırası geldiğinde yine o dava uğrunda kanını akıtmaktan, canını vermekten çekinmeyecektir. Bu memlekete demokrasiyi getiren partimiz milletin itimatına mazhar oldukça yeni hizmetler yapmaya devam edecektir. Şu nokta iyi bilinmelidir ki Türkiye Cumhuriyeti anarşi ocağı değildir. Burada canla, kanla iktidar alınmaz.”*⁷⁶⁵ demiştir.

⁷⁶⁴ Anadolu, 17 Ocak 1949.

⁷⁶⁵ Anadolu, 10 Ocak 1949.

Demokrat İzmir gazetesi Bozdoğan İlçe CHP Kongresi'nde 23 kişi bulunduğunu söylemiştir. Yine Bozdoğan CHP İdare Kurulu'nun seçimle değil atamayla iş başına geldiğini iddia etmiştir.⁷⁶⁶

Yapılan seçimler sonunda: Mustafa Ağaoğlu, Ahmet Şahin, Nurettin Karakaş, Tevfik Toker, Nazmi Aysan, Mustafa Karaçay, Hasan Özdemir, Mehmet Özbay, Cemal Taygan yeni İdare Kurulu'nu oluşturmuştur.”⁷⁶⁷

3.1.4. 1949 YILI KONGRELERİ **Çeştepe Kongresi**

5 Ekim 1949'da toplanan CHP Çeştepe Kongresi'nde CHP Merkez İlçe Başkanı Dr. Hulusi Eralp, Belediye Başkanı İrfan Saylam, Belediye Meclis üyelerinden İbrahim Uzun, Halit Tezer hazır bulunmuştur. Kongre başkanlığına Dr. Hulusi Çoğullu seçilmiştir.

Kongre sonunda Ocak İdare Kurulu'na: Süleyman Gülcan, Aziz Şıkal, Sadık Kubanlı, Davut Etingün, Sabri Etingün;

Bucak Kongre delegeliğine de: Şerif Demirkapı, Davut Etingün, Süleyman Gülcan, Aziz Şıkal seçilmişlerdir.⁷⁶⁸

Ortaklar Köy Kongreleri

CHP Ortaklar köy kongrelerinin tamamı 1949 yılı Kasım ayının ilk haftasında, Ortaklar CHP Bucak İdare Kurulu üyelerinin himaye ve gözetiminde bitirilmiştir. Kongrelerde yapılan konuşmalarda kurban derilerinin DP'ye asla verilmemesi konusunda vatandaşlar uyarılmıştır. Kongrelerin ardından İdare Kurulu üyeliklerine;

Naipli Köyü'nde : Hasan Erkmen, Raşit Gölten, Mehmet Özcan, Mustafa Yorulmaz, İsmail Demir, Mehmet Öztoprak,

Dereköy'de: Neşet Germen, Mehmet Paşalıoğlu, Ahmet Yeşilkaya, Ahmet Akın, Durmuş Ali Özen, Mehmet Kavas, Mahmut Karacaoğlu,

⁷⁶⁶ Demokrat İzmir, 7 Ocak 1949.

⁷⁶⁷ Anadolu, 10 Ocak 1949.

⁷⁶⁸ Anadolu, 7 Ekim 1949.

Gümüşyeni Köyü’de: Hasan Kılıcı, Mehmet Ak, Mehmet Ali Sarı, Yusuf Sarioğlu,

Balatçık Köyü’nde: Ali Doğan, İsmail Hakkı Öztürk, Alâeddin Yılmaz, Abdil Küçükkaya, Durmuş Arayan, Hasan Acar, Kamil Efe,

Neşetiye’de : İsmail Peker, H. İbrahim Katırcı, Ahmet Gülşen, Mehmet Akkaş, Ömer Önal, H. İbrahim Lop, Hakkı Üstün,

Selahattin Köyü’de: Mehmet Bozdağ, İbrahim Türkmen, İlyas Çıtak, Süleyman Ekici, Hasan Günden seçilmişlerdir.⁷⁶⁹

Nazilli Sümer Ocağı Kongresi

19 Ekim 1949 tarihinde toplanan CHP Nazilli Sümer Ocağı Kongresi’ne MP, DP’li ve partili olmayan vatandaşlar da katılmıştır. Kongreden önce bu ocağa ait yeni binanın açılışı yapılmıştır.

Kongrede dilek ve temenniler bölümünde partililer:

- Nazilli Basma Fabrikası civarına haftanın muayyen günlerinde pazar kurulması,
- Nazilli’de aşağı mahallelere bir ebe tayin edilmesi, burada umumi bir helânın yaptırılması,
- Sümer/Çapahasana mahalleleri arasındaki yolun bir an önce yapılması gibi talepleri dile getirmişlerdir.

Kongre sonunda İdare Kurulu üyeliklerine: Süleyman Öçal, Mehmet Adaş, Behçet Savaşçı, Ali Kamalı, Rıza Sim, Mustafa Onur, Hulusi Ulucan seçilmişlerdir.⁷⁷⁰

Nazilli Kongresi

CHP Nazilli Kongre’si 27 Kasım 1949 tarihinde İlçe’de bulunan Yeni Sinema Salonu’nda yapılmıştır. Kongre’nin yapıldığı 1200 kişilik salon kongreye gelenler tarafından tamamen dolurulmuş olduğundan pek çok kişi kongreyi dışarıdan takip etmek zorunda kalmıştır. Kongreye Aydın milletvekilleri, Denizli, Aydın ve çevresinden pek çok CHP’li yönetici ve yurttaş katılmıştır. Kongrede yapılan konuşmalarda DP’nin yalan ve iftiraya dayalı siyaset yaptığı vurgulanmıştır.

⁷⁶⁹ Anadolu, 4 Kasım 1949.

⁷⁷⁰ Anadolu, 21 Ekim 1949.

Kongrede yapılan seçimler sonucunda İdare Kurulu: Hulusi Coğullu, Halim Mumcu, Rıfat Tuncer, Nedim Yıldırım, Futuhat Toker, Zeki Dikmen, Ragıp Tapucu, Halil Çetiner, Dr. Kamil Alptuna isimlerinden oluşmuştur.⁷⁷¹

Söke Kongresi

CHP Söke Kongresi, 26 Kasım 1949 tarihinde Aydın CHP İl Başkanı Ekrem Çiftçi başkanlığında toplanmıştır. Kongrede İlçe İdare Kurulu'nun çalışma raporu Söke CHP Başkanı Adil Azbazdar tarafından okunmuş ve bu raporda son bir yıl içerisinde Söke'de 500 kişinin CHP'ye yeni kayıt yaptırdığı belirtilmiştir.

Kongre'de partililer;

- Orman ile Toprak Kanunu'nun acilen yeniden düzenlenmesi,
- Menderes Nehri'nin ıslah edilmesi,
- Söke'de yapılacak haradan dolayı çiftçinin zarar görmemesi,
- Antik eserlerle dolu Söke'de turizm faaliyetlerinin başlatılması gibi taleplerde bulunmuşlardır.

İdare Kurulu'na: Pertev Börteçene, Adil Azbazdar, Mehmet Atay, Adil Alpay, Ulvi Sarayköylü, Kazım Göktepe, Mehmet Rebiş, Hilmi Postacı, Mehmet Toyran seçilmişlerdir.⁷⁷²

Germencik Kongresi

CHP Germencik Kongresi 28 Kasım 1949 tarihinde Halkevi salonunda yapılmış, Kongreye CHP Bölge Müfettişi Hulki Cura, İl İdare Kurulu'ndan Ekrem Çiftçi, İkbâl Germen, Av. İhsan Uzman, Merkez İlçe'den İbrahim Uzunç da katılmışlardır. Kongrede 54 delege hazır bulunmuştur. Kongre başkanlığına Ekrem Çiftçi, ikinci başkanlığa Av. İhsan Uzman, kâtipliklere Osman Becerik ve Refik Ünlü seçilmişlerdir. Kongrede yapılan konuşmalarda Ortaklar Belediyesi'nin yaptığı partizanca muameleler üzerinde durulmuştur. Muhalefetin gülünç bir propaganda yapma durumuna düştüğü ve kurban derilerine el uzatacak kadar acizlik içerisinde bulunduğu ifade edilmiştir. Hızla düşen zeytin fiyatlarının makul derece tekrar yukarıya çekilmesi istenmiştir. Ekrem Çiftçi ise Türkiye'deki zeytin fiyatlarının dünyada verilen en yüksek fiyat olduğunu belirtmiştir.

⁷⁷¹ Anadolu, 29 Kasım 1949.

⁷⁷² Anadolu, 28 Kasım 1949.

Kongre’de İdare Kurulu’na: Neşet Zincirci, Ahmet Özyayın, Refik Ünlü, Mehmet Peynirci, İsmail Pekcan, Hilmi Özkan, Yaşar Adalı, Hamdi Kızılırmak, Şahap Ural;

İl Kongresi delegeliğine ise: Refik Ünlü, Hamdi Öztürk, Hilmi Özkan, Neşet Zincirci, Ahmet Özyayın, Orhan Taşlı, Mansur Geyik, Durmuş Ali Moralı seçilmişlerdir.⁷⁷³

Bozdoğan Kongresi

30 Kasım 1949 tarihinde toplanan CHP Bozdoğan İlçe Kongresi’ne Aydın Milletvekili Sabri Akın da iştirak etmiştir. Kongre başkanlığına Dr. Sabri Akın, 2. başkanlığa İkbâl Germen seçilmiştir. Kongre’de partililer zeytinyağı fiyatlarının aşırı düşmesinden şikayet etmişlerdir.

Kongre’de İdare Kurulu’na: İsmail Tarhan, Mustafa Akarçay, Şükrü Salcı, Ahmet Şahin, Hasan Özdemir, Kemal Tuğrul, Mehmet Öztürk, Mustafa Silvan, Fehmi Orhan;

İl Kongresi delegeliğine de: Mustafa Silvan, Ahmet Şahin, Mehmet Taşkıreç, Kemal Tuğrul, İsmail Tarhan, Ali Çakar getirilmiştir.

Koçarlı Kongresi

27 Kasım 1949 tarihinde gerçekleşen CHP Koçarlı Kongresi’ne Hulki Cura, milletvekilleri Mithat Aydın, Dr. Sabri Akın, CHP İl Başkanı Ekrem Çiftçi de katılmıştır. Kongre başkanlığına Ekrem Çiftçi, ikinci başkanlığa Kamil Akgül, kâtipliklere Hakkı Ungan, Hakkı Arıkan seçilmişlerdir. Kongre’de, partililer köylerde pek çok gelir getiren arazisi olmasına rağmen Vakıflar İdaresi’nin yıkılmaya yüz tutmuş köy camilerini onarmaması ve köy suları ile ilgili hiçbir şey yapmaması gibi konularda şikayetçi olmuşlar ve İncirliova-Koçarlı arasındaki Menderes Köprüsü’nün yetersiz olduğunu, köylüye salınan koruma vergilerinin doğru harcanmadığı iddia etmişlerdir. Kongrede söz alan milletvekilleri tarafından Menderes Nehri’nin ıslahı ve sulama sorununun halledilebilmesi için Marshall yardımının önemine değinilmiştir.

⁷⁷³ Anadolu, 30 Kasım 1949.

Kongre’de İdare Kuruluna: Zeki Yunus, Vecihi Özer, Halil Şahin, Vecihi Özdemirhan, Kemal Çetiner, Ahmet Pazarçeviren, Orhan Cihanoğlu, Mehmet Kırdak, Fahri Özcan;

İl Kongresi delegeliğine de: Mehmet Yunus, Zeki Yunus, Mustafa Cihanoğlu, Vecihi Özer, Kemal Çetiner, İlam Arslan, Salih Gül gibi isimler seçilmişlerdir.⁷⁷⁴

Kuşadası Kongresi

Kuşadası CHP Kongresi, 3 Aralık 1949 tarihinde Kent Sineması Salonu’nda yapılmıştır. İzmir CHP İl İdare Kurulu’ndan General Fevzi Akarçay, Av. Necdet Öktem, Yüksek Mimar Arif Kınay müşahit olarak kongrede hazır bulunmuşlardır. Kongre başkanlığına CHP Selçuk İdare Kurulu Başkanı Arif Ertuna seçilmiştir. Kongre’de Devlet Başkanı İsmet İnönü ve daha önce Kuşadası’nın fahri hemşerisi ilan edilen Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan’a bağlılıkların bildirilmesi kararı alınmış ve söz konusu kişilere bağlılık telgrafları çekilmiştir. CHP ile DP kongreleri aynı güne tesadüf etmiştir. Kongrenin dilek ve temenniler kısmında konuşan Arif Ertuğ’un sözleri ayakta alkışlanmıştır. Ertuğ konuşmasında şu temennilerde bulunmuştur:

- Memleketimizin en önemli sorunu Köy Kanunu yeniden düzenlenmelidir.
- Tütün ekim alanları artırılmalıdır.
- Ülkemizde ilkokul sorunu devam etmekte ve pek çok köyde okul bulunmamaktadır. Okul olan yerlerde de öğrencilerin okula devamı sağlanamamaktadır. Eğitim davamıza gereken önem verilmelidir.

Kongre sonunda Yeni İdare Kurulu’na: Ali Denizel, Mustafa Berberoğlu, Haşmet Akdoğan, Ahmet Sarioğlu, Faruk Özsürücü, Hüseyin Bilgin, Naci Akdoğan, Mithat Baysal, Azmi Güvenç

İl Kongresi delegeliğine de: Ali Denizel, Mustafa Berberoğlu, Arif Ertuğ, İsmail Karahan, Haşmet Akdoğan, Faruk Alp, Mithat Baysal, Mustafa Tabak seçilmişlerdir.⁷⁷⁵

⁷⁷⁴ Anadolu, 2 Aralık 1949.

⁷⁷⁵ Anadolu, 5 Aralık 1949.

Karacasu Kongresi

5 Aralık 1949 tarihinde toplanan CHP Karacasu Kongresi'ne Hulki Cura, Ekrem Çiftçi, Dr. Sabri Akın, ve Fuat Dürük de katılmıştır. Kongre başkanlığına Vehbi Tuncer, ikinci başkanlığa ise Kemal Köylü, kâtipliklere Mehmet Sayar ile Ali Özen seçilmişlerdir. Hulki Cura Kongre'de yaptığı konuşmada Geyre Köyü'nün sorunlarına değinerek şunları söylemiştir: *“Geyre Köyü'nde ciddi bir sıtma sorunu vardır. Yine Köy Afrodisias antik kenti içerisinde bulunduğu için hiçbir köylü evlerinde tamir ve onarım işi yapamamaktadır. Bu nedenle köyün yerinin değiştirilmesi için hükümetten talepte bulunduk.”*

Kongre'de partililer köy okul inşaatlarının bir an evvel tamamlanması, köylerde yaşanan öğretmen sıkıntısının giderilmesi gibi taleplerde bulunmuşlardır.

Kongre sonunda Yeni İdare Kurulu'na: Rıza Uğur, Ali Vehbi Tuncer, Ali Galip Yolcu, Mehmet Emin Sayar, Ahmet Altıntaş, Mustafa Konuk, Abdullah Ener, Şerif Özne, Mehmet Ali Tuncer,

İl Kongresi delegeliğine de: Rıza Uğur, Ali Vehbi Tunçer, Abdullah Yener, Mehmet Ali Tuncer, Mehmet Ali Sayar gibi isimler seçilmişlerdir.⁷⁷⁶

Çine Kongresi

CHP Çine Kongresi 23 Aralık 1949 tarihinde Çine Halkevi'nde yapılmıştır. Kongre'ye CHP İl İdare Kurulu'ndan Ekrem Çiftçi, Abdurrahman Akkum, İhsan Uzman, Mustafa Güven, İkbâl Germen, Ali Rıza Özkavruk; Aydın Merkez İlçe İdare Kurulu'ndan İbrahim Uzunç, Hakkı Darcan müşahit olarak katılmışlardır. Kongre başkanlığına Abdurrahman Akkum, ikinci başkanlığa İkbâl Germen, kâtipliklere Muharrem Akın ile Mehmet Tarhan getirilmiştir.

Kongre'de partililer şu dilek ve temenniler bulunmuşlardır:

- Çine Çayı ıslah edilmeli ve Çaltı Köprüsü yaptırılmalıdır.
- Toprak Kanunu'nun tam anlamıyla tatbiki sağlanmalıdır.
- Salma vergileri ıslah edilmelidir.

⁷⁷⁶ Anadolu, 7 Aralık 1949

- Yarım kalan köy okulları tamamlanmalıdır.
- Damarası Köyü'nde^(*) bir kredi kooperatifi açılmalıdır

Kongre sonunda yeni İdare Kurulu'na: Hidayet Yavaşoğlu, Nuri Güngör, Ahmet Göğüsoğlu, Kazım Akın, Rıfat Türkay, Saadettin Karali, Hasan Akbaş, Nuri Şenkaya, Mehmet Dinçer seçilmişlerdir.⁷⁷⁷

Aydın Merkez İlçe Kongresi

12 Aralık 1949 tarihinde toplanan CHP Aydın Merkez İlçe Kongresi'ne Hulki Cura, Milletvekilleri Dr. Sabri Akın, Mithat Aydın eski milletvekillerinden Hamza Osman Erkan, Mehmet Somer de katılmışlardır. Kongre başkanlığına Ekrem Çiftçi seçilmiştir. Faaliyet raporunda son bir yılda Aydın merkezde 740 kişinin daha CHP'ye yeni kayıt yaptırdığı, bu kişilerin çoğunluğunun da DP ve MP'den istifa edip CHP'ye geçtiği belirtilmiştir. Milletvekili Mithat Aydın kongrede yapmış olduğu konuşmada Menderes Nehri'nden yararlanarak yapılacak olan sulama sistemi tamamlanıncaya kadar Marshall yardımından Aydın'a pay aktarılacağını ve aktarılan bu parayla büyük su motorları alınıp Menderes Ovası'nın kısmen sulamasının sağlanacağını söylemiştir. Aydın'a telefon tesisi kurulmak üzere olduğunun müjdesini vermiştir. Kongre adına Cumhurbaşkanı ve parti erkânına bağlılık telgrafları çekilmiştir.

Kongre sonunda CHP Merkez İlçe İdare Kurulu'na şu isimler seçilmiştir: Dr. Hulusi Eralp, Av. Mithat Eraydın, Av. Nedim Müren, İbrahim Uzunç, Hakkı Darcan, Kazım Aydınel, Hamdi Yar, Salih Dinç, Sırrı Gürsel.⁷⁷⁸

Aydın İl Kongresi

CHP Aydın İl Kongresi 30 Aralık 1949 tarihinde, Vali Etem Yetkiner, Aydın milletvekilleri ve Hüseyin Cura'nın iştirakiyle yapılmıştır. Kongreye sunulan İl İdare Kurulu faaliyet raporunda şöyle denmiştir: *"1945'ten beri başlayan Demokratik unsurları tamamlama hamlelerimiz birçok güçlükler ve zorluklarla karşılaşmıştır. Bu devrede vatandaşlar arasında fikir ayrılığı olmasını, partiler arası mücadeleleri pek tabii görmek icap eder. Ancak bunun husumet ve düşmanlık derecesine, memleket iç*

^(*) Bu köyün adı müstecen şekilde alay konusu olunca daha sonra köylülerin talebiyle Altınova olarak değiştirilmiştir.

⁷⁷⁷ Anadolu, 25 Aralık 1949.

⁷⁷⁸ Anadolu, 14 Aralık 1949.

düzeninin ve dış emniyetinin en büyük garantisi olan kanunlara hürmetsizliğe ve varlığımıza inkâra kadar götürülmesi, kanun hudutları içinde dikkatle kalmasını bilen cemiyete huzur ve emniyet veren demokratik rejimle asla bağdaşmaz. Oysaki bütün dehşeti ile sınırlarımızı tehdit eden II. Dünya Savaşı'ndan cennet vatanımızı koruyan, milletimizi galiplerin de mağlupların da henüz içlerinden kurtulamadıkları sefaletten masun tutan milli birlik ve bütünlüğümüzü muhafazaya bugün her zamandan daha ziyade ihtimama mecburuz... Dünya ufkunu kaplayan kara bulutlar henüz dağılmadığı gibi özellikle güzel yurdumuza karşı ihtiraslarını saklamayan ve memleketimizin dimdik ayakta durmasını çekemeyen, bizi içimizden çökertmek için türlü ve belirli faaliyetlerde bulunan asırlık düşmanlarımız karşısında daima uyanık bulunmamız ve birliğimizi korumamız lazımdır. Şüphe yoktur ki bir devletin itibarı hiçbir zaman kitle hacmine dayanmaz, iş kuvvete ve bunu yaratan millet birliğine istinat eder.

Ölümsüz Atatürk 'Cumhuriyet Halk Partisi'nin esas düşünce ve dileği vatandaşları her türlü ayrılıktan korumak; onları kendileri ve Türk ulusu için faydalı kılmaktır.' demiştir. Buna rağmen ona bağlılıklarını tekrarlayan ona başbakanlık yapmakla öğünenler (Celal Bayar kastedilmiştir) millet fertleri arasında düşmanlık yaratmaktan çekinmemişlerdir. Atatürk'e taçsız sultan (Saltanata öykünen anlamında kullanılmıştır) diyen bahtsızları alkışlamaktan geri durmamışlardır. Muhaliflerimiz fikir mücadelesi yerine iftira ve tecavüzü mubah görmüşler, memleket ve millet davalarına sokak politikasını, meydan nümayişlerini tercih etmişlerdir. Ana parti olmamız ve bu memlekette demokrasiyi geliştirmeyi temel prensip edinmemiz neticesi olarak gösterdiğimiz müsamahayı zaafımıza hamletmişler, sabrımızı suiistimal etmekten çekinmemişlerdir...

Devletimizin büyük başı İsmet İnönü'nün Ağustos ayında bölgelerimizde yaptıkları gezilerinde, parti farkı gözetmeksizin halkımızın gösterdiği candan alaka ve yürekten tezahürler, Büyük Türk Milleti'nin doğruyu ve iyiyi candan takdirde emsalsiz hasletinin bir kere daha ve bütün şaşaasıyla ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Partimizin Halkçılık prensibi, Cumhuriyet Halk Partisi hükümetlerinin çalışmalarına 'halk içinde halk için; halkla beraber' düsturu ile temel olmuştur. Bunun içindir ki hükümet erkânı sık sık memleket gezisine çıkar, halkla temas eder, dilek ve şikâyetlerini kendilerinden dinler ve bunu karar ve icraatlarında temel yaparlar. Bu

geziler aynı zamanda halkın iç ve dış siyaseti üzerinde de aydınlanmasını sağlar. Bu yönden Cumhurbaşkanımızdan başka Başbakanımız, Başbakan yardımcımız, Milli Eğitim, Tarım, Ticaret Bakanları şehrimizi ve ilçelerimizi ziyaret etmişlerdir...

Eğitim işlerinde Cumhuriyet Halk Partisi hükümetleri devrim yapmıştır. 1923 yılında ilimizde 113 olan ilkokul sayısı 1948’de 237’ye yükselmiştir. 26 yılda öğrenci sayısı 7.651’den 35 bine; mezun sayısı 865’ten 3.129’a çıkmıştır. Partimizin çalışmaları ile bu sene başında Aydın Lisesi’ni açmaya muaffak olduk. Bu yıl lisede sadece 1. sınıflar eğitim görmektedir. Önümüzdeki yıl hem 2. sınıfta hem 3. sınıfta beraber açacağız.”⁷⁷⁹

Kongre’de yeni seçilen İdare Kurulu daha sonra en yaşlı üye olan Av. Süleyman Eraydın’ın başkanlığında toplanarak iş bölümü ve görev dağılımı yapmıştır. Buna göre; Ekrem Çiftçi başkanlık, Abdurrahman Akkum muhasip üyelik, Mustafa Güven katip üyelik ve Raif Günaydın, Halim Aysın, Hamit Altıparmak, İkbâl Germen, Av. Süleyman Eraydın, Hüsnü Cihan, İrfan Saylam, Dr. Hasan Tokaydın isimleri de üyelik görevlerine getirilmişlerdir.⁷⁸⁰

3.2. DEMOKRAT PARTİ KONGRELERİ

3.2.1. 1946 YILI KONGRELERİ

Tüzük gereği Demokrat Parti kongreleri ocak teşkilatlarından başlamak üzere yılda bir kez yapılmıştır. Partinin ocak kongrelerinde seçilen delegeler, bucak kongresini; bucak kongrelerinde seçilen delegeler ilçe kongresini; ilçe kongrelerinde seçilen delegeler, il kongresini, il kongrelerinde seçilen delegeler ise partinin büyük kurultayını oluşturmuşlardır. 1946 yılı Eylül ayından itibaren DP’nin ilk kongreleri yapılmaya başlanmıştır. Yine söz konusu kongrelerde müteşebbis heyetleri lağv edilerek, idare heyetleri seçilmiştir.

Bucak Kongreleri

Germencik Kongresi

DP Germencik Kongresi 11 Kasım 1946 tarihinde toplanmış ve kongreye on dokuz ocaktan gelen delegelerin tamamı katılmıştır. Kongreyi 300 kadar kişi izlemiştir.

⁷⁷⁹ CHP Aydın İl Kongresi(30.12.1949), İl İdare Kurulu Çalışma Raporu, s.27.

⁷⁸⁰ Anadolu, 3 Ocak 1950.

Kongrede geçmiş dönemin hesapları incelenmiş ve onaylanmıştır. Yeni dönem bütçesi yapılmıştır. Kongrede Etem Menderes ‘Yurttaşlık hak ve hürriyetleriyle’ ilgili bir konuşma yapmıştır. Kongre dilek ve temennilerinde mahalli isteklerin yanında “Seçim, Matbuat, Polis Vazife ve Salahiyet, Orman kanunlarının yeniden düzenlenmesi gibi talepler dile getirilmiştir.

Kongrede müteşebbis heyeti lağv edilerek yeni idare heyeti gizli oyla seçilmiştir. İdare Heyeti’ne: Tahir Arslan (Bşk), Halil Bahadır, Mustafa Mercimek
Yedek üyeliklere: Ahmet Ünal, Kemal Sobcalı, Kamil Sözer seçilmiştir.⁷⁸¹

Dalama Kongresi

Dalama DP Kongresi 16 Aralık 1946’da toplanmıştır. Kongre dilek ve temenniler kısmında partililer şu taleplerde bulunmuşlardır:

- Bucağın içinden geçen Bozdoğan-Koçarlı yolunun ıslah edilmesi sağlanmalıdır.
- Menderes Nehri’nden tarlalara su temin edecek sulama tesisatının döşenmesi sağlanmalıdır.
- Çiftçiye ıslah edilmiş tohum verilmelidir.
- Tütün tohumu ihtiyacı, zamanında ve yeter miktarda giderilmedir.
- Akaryakıt işleri serbestleştirilmelidir.
- Tapulandırma, orman ve evkaf işlerinin bucakta biran evvel bitirilmesi sağlanmalıdır.
- Matbuat, polis yetki ve salahiyet, seçim kanunları yeniden düzenlenmelidir.

Kongrede İdare Heyeti’ne şu isimler seçilmişlerdir: Cevdet Balcı, Mustafa Erkul, Cemal Şentürk, Şükrü Ünal, Kemal Yağcı.⁷⁸²

İncirlioğlu Kongresi

DP İncirlioğlu Kongresi 8 Aralık 1946 tarihinde Eyüp Şahin’e ait bir binada yapılmıştır. Kongrede konuşma yapan Etem Menderes: “*Türk milletinin çıkarları ve ileri milletleri geçme meselesi bütün parti mülahazaların üstündedir. Vatandaşlık hak ve hürriyetleri, şeref ve haysiyeti hiçbir ayırım gözetmeksizin korunmalıdır.*” demiştir.

⁷⁸¹ Demokrat İzmir, 13 Kasım 1946.

⁷⁸² Demokrat İzmir, 18 Aralık 1946.

Kongrede seçilen İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Nevzat Sarı, Yakup Çetiner, Musa Günday, İsmail Kuzgun, Elmas Çetin.⁷⁸³

Yenipazar Kongresi

Yenipazar DP Kongresi 23 Aralık 1946 tarihinde toplanmıştır. Partililer kongre dilek ve temenniler kısmında şu taleplerde bulunmuşlardır:

- Yenipazar Bucağı tam teşkilatlı nahiye haline getirilmeli ve Aydın iline bağlanmalıdır.
- Sümerbank mamullerinin sağlam, ucuz, bol miktarda, her muhitte bulunabilecek şekilde zamanında imal edilmesi ve satışa çıkarılması sağlanmalıdır.
- Gayrimenkulleri tapulama işleri biran evvel bitirilmelidir.
- Sultanhisar'a giden yolda Menderes Nehri'nin üzerine köprü yaptırılmalıdır.
- Hayat pahalılığı önlenmelidir.
- Bozdoğan'a giden şosenin derhal ıslah edilmesi sağlanmalıdır.
- Köylü kadınların üzerinden imece mükellefiyeti kaldırılmalıdır.
- Matbuat ve Seçim Kanunu yeniden düzenlenmelidir.

Kongrede İdare Kurulu'na şu isimler seçilmişlerdir: Ahmet Savuranoğlu, Faruk Yürük, Ali Kolcu, Ahmet Pehlivan, Fehmi İçel, İbrahim Üre.⁷⁸⁴

İlçe Kongreleri

Nazilli Kongresi

DP Nazilli Kongresi 8 Aralık 1946'da Nazilli Belediye binası yakınındaki büyük bir kereste dükkânında toplanmıştır. Kongreye DP İl Başkanı Etem Menderes, İl Müteşebbis Heyeti'nden Dr. Mükerrerem Sarol ve Fabrikatör Eyüp Şahin de katılmıştır. Kongre başkanlığına Etem Menderes, başkan vekilliğine Dr. Mükerrerem Sarol, kâtipliklere Ali Bilgin ve Tahir Çelik seçilmiştir. Kongrede yapılan konuşmalarda özet olarak;

Hüseyin Özsosyal (Pirlibey Delegeşi): *“Menderes sol sahil sulama kanalları biran evvel açılmalıdır. Kanallar yapılmadığı için yüzlerce dönüm arazi sulanamamaktadır.”*

Ali Aksoy (Dumlupınar Delegeşi): *Seçim Kanunu derhal tadil edilmelidir.”*

⁷⁸³ Demokrat İzmir, 12 Aralık 1946.

⁷⁸⁴ Demokrat İzmir, 25 Aralık 1946.

Kemal Gencer (Hukuk Fakültesi Öğrencisi): “*Demokrasi mücadelesi galip gelecektir. DP’nin seçimlere şu anda katılmaması daha doğru olacaktır.*”

Kemal Beyman: “*Sultanhisar Belediye bütçesinden CHP’ye 100 lira ayrılmıştır. Bu doğru değildir. Yine Sultanhisar CHP binası evkafa aittir. Evkaf malı bir siyasi partiye kullanılamaz.*”

Dr. Mükerrerem Sarol: “*Hükümet ve belediyelerden hiçbir partiye tahsisat ayrılmaması gerekir. DP kurulduğundan beri CHP, 30 milyon lira para harcamıştır. Bunun kaynağı nedir? Bu para CHP’nin çiftliklerinden, tesislerinden gelmedi. Vatandaşın ödediği vergiler bu şekilde harcanmaktadır.*”

Dr. Hakkı Şevkay: “*Antidemokratik yasalardan kurtulmamız gerekir. Polis Salahiyet Kanununu, mahkeme kararı olmadan hak ve hürriyetleri sınırlandırıyor. Bu kanuna dayanarak seçimlerde Arpaz DP başkanı füzuli hapsedilmiştir.*” demişlerdir.

Kongrede İdare Heyeti’ne: Dr. Hakkı Şevkay, Sabri Becerik, Dr. Fuat Köseoğlu, Fahri Sevim;

İdare Heyeti yedek üyeliklerine: Ahmet Pulak, Emin Ünal, Dr. Ali Vehbi Apaydın, Cevdet Köşkdere;

İl Kongresi delegeliğine: Fahri Sevim, Şevki Hasırcı, Hakkı Şevkay, Sabri Becerik, Şevket Üstünsoy, Fuat Köseoğlu, Şemsi Bilgenoğlu, Mustafa Aksoy, Emin Ünal, Şükrü Demirayak, Kemal Beyman, Mehmet Bilgin, Ahmet Pulak, Ali Baysal, Adil Giray, Sabri Aydınefe, Nuri Önsay seçilmişlerdir.⁷⁸⁵

Çine Kongresi

23 Aralık 1946’da toplanan DP Çine Kongresi’ne DP Aydın İl İdare Kurulu’ndan Etem Menderes, Dr. Mükerrerem Sarol, Eyüp Şahin, Ekrem Torunlu katılmıştır.

Kongrede partililer şu dilek ve temennilerde bulunmuşlardır:

- İki yıldır bitirilemeyen Çaltı Köprüsü biran evvel bitirilmelidir.
- Çine Çayı’ndan ziraat sulaması için yararlanılması sağlanmalıdır.
- Köy salmaları yumuşatılmalıdır.
- Tapu kadastro işleri biran evvel bitirilmelidir.

⁷⁸⁵ Demokrat İzmir, 10 Aralık 1946.

-Seçim Kanunu yeniden düzenlenmelidir.

Kongrede İdare Kurulu'na şu isimler seçilmişlerdir: Dr. Hüsnü Gök, Nihat Tüzmen, Etem Yaman, Hüsnü Erol, Ali Şen, Ali Dinçer, Ömer Gürdeniz, Mehmet Şahin, Necip Güney.⁷⁸⁶

Aydın Merkez İlçe Kongresi

24 Aralık 1946'da başlayan Aydın DP Merkez İlçe Kongresi'nde Meclisteki bütçe görüşmeleri sırasında Başbakan Recep Peker tarafından kendisine psikopat denilen Adnan Menderes'e kongreden yanındayız mesajı içeren bir telgraf çekilmiştir. Kongreye 500 kişi katılmıştır. Kongre başkanlığına Etem Menderes, ikinci başkanlığa ise Av. Şahap Gürsel seçilmiştir.

Aydın Merkez İlçe Kongresi'nde İdare Heyeti'ne seçilenler şu isimlerden oluşmuştur: Mehmet Nuray, Nizamettin Akçasu, Sabri Erlaçın, Rıza Gökdağ, Ragıp Ege.⁷⁸⁷

Aydın İl Kongresi

DP Merkez İlçe Kongresi'nin hemen ardından yapılan DP Aydın İl Kongresi 26 Aralık 1946'da başlamıştır. Kötü hava koşullarından dolayı birçok kişi ve Yenipazar, Dalama örgütleri kongreye katılamamıştır. Kongrede 63 delegenin 48'i hazır bulunabilmiştir. DP, uygun yer bulamayınca kongre bir depoda yapılmıştır. Kötü hava koşullarından dolayı elektrikler sıkça kesilmiştir. Bunun üzerine Dr. Mükerrrem Sarol, “*Tabiat, bugün CHP'yle işbirliği yapıyor.*” demiştir. Kongreyi Milli Eğitim Müdürü, Ziraat ve Sıhhat müdürleri, Aydın Bölgesi Zootehnik Mühassısı ve Aydın Belediye Başkanı Orhan Çiftçi de takip etmiştir. Kongreye, İzmir Demokratları adına Mustafa Haydar Nazlı, Osman Kapani, Pertev Arat, Dr. Hüsamettin Petek, ve Macit Us katılmıştır. kongre Başkanlığına Mustafa Haydar Nazlı, başkan vekilliğine Dr. Fuat Köseoğlu seçilmiştir. Aydın DP İl Kongresi'nde konuşma yapan

Osman Kapani: “*Aydınlı Demokratlar idari makamların çıkardığı pek çok müşkülât ve engelle karşılaşmaktadır. Bu engellemelere rağmen kanuna sadakatle*

⁷⁸⁶ Demokrat İzmir, 25 Aralık 1946.

⁷⁸⁷ Demokrat İzmir, 25 Aralık 1946.

yollarında yürümeye devam ediyorlar. Aydın'da bir tek demokrata yapılan zulüm tüm demokratları rencide eder. Tenkit herkesin hakkıdır. Biz de bu memlekette can ve mal vergisi veren insanız. Binaenaleyh idari makamlardan verdiğimiz paraların hesabını sorma hakkımız vardır. Buna mukabil bir başbakan, bir partiye karşı uluorta konuşma hakkını hiçbir kimse ya da kanun vermemiştir. Tenkide tahammül edemeyecek kimseler, başvekil değil devlet adamı dahi olamazlar. CHP şahıslara ve şeflere bağlıdır. Biz ise ideal ve prensiplere bağlıyız. Zira bir parti şefle değil, prensiplerle yaşar. Demokrasi mücadelemiz bir gün muzaffer olacak ve memleketin semasında güneş gibi parlayacaktır...”

Etem Menderes: “Aydın'da DP'nin yayılmaması için kaymakamlar, nahiye müdürleri ve vali şiddetli baskı uygulamaktadır. Tahsildarlar, kooperatif müdürleri, jandarma bu hususta onlara yardım etmektedir. Biz her şeye tahammül gösterdik. 11 aylık parti hayatımız çetin mücadeleyle geçti. Seçilmemek dahi davamızı el birliği ile yürütmeye çalışacağız.”

Mehmet Böcekli: “Müteşebbis heyeti fedakârca çalışmıştır. Kimi köylere yaya gitmiştir. Üzerlerimizde baskı ve tazyik vardı. CHP'nin Genel Başkanı'nın bir Cumhurbaşkanı olduğunu unutmayalım.”

Mehmet Emin Apaydın: “İlk zamanlar partiye yazılmak cesaretini gösterenler, kelleyi koltuğa almış demektir.”

Av. Pertev Arat: “Kaymakamlara diyoruz ki yüksek idare makamlarının baskısıyla milleti çiğnemek hareketini tevessül etmeyiniz. Gerekğinde Akçakoca Kaymakamı gibi istifanızı basınız ve bir lokma ekmeği milletin arasında arayınız. İcabında soğan ekmek yiyiniz ama vicdanınız rahat olsun. Bizleri sadece hürriyet ve demokrasi üzerinde konuşmak ve diğer meseleleri konuşmamakla itham ediyorlar. Oysa ki diğer meselelerin çözümü davamızın tahakkukuna bağlıdır... Biz her şeyden evvel milletin söz sahibi olmasını istiyoruz. Bir milleti anormal (Recep Peker) bir insan idare edemez. Biz yeryüzünde dolaşan tanrılar istemiyoruz. Bizim biricik varlığımız mukaddes Türk milletidir.”

Dr. Mükerrerrem Sarol : “*CHP’nin kölesi olan idare mekanizması CHP’nin şerefli mazisini hiçe sayarak bu partiyi inhilale götürüyorlar. DP bir yandan kendini takviye ederken diğer taraftan da murakabe cihazından mahrum kalmamak için Halk Partisi’ni ayakta tutmaya çalışmaktadır.*” mesajlarını partililerle paylaşmışlardır.

Kongreden Başbakan Recep Peker’e ‘*İstifa et ya da tarziye ver*’ diye telgraf çekilmiştir.⁷⁸⁸ Recep Peker’in Adnan Menderes’e Meclis’te sert hitabından sonra ülke genelinde de DP’liler Peker’i istifaya davet etmiştir. Ulus gazetesi bunun tüm DP’lilerce paylaşılmadığına dair bir haber yapmıştır. DP Aydın İl Kongresi, bununla ilgili Ulus gazetesine bir tezkir telgrafı göndermiştir.

Kongrede kimi guruplar müteşebbis heyetinin çalışmalarını överken, başka bir gurup muhalefet etmiştir. Aydın DP İl Kongresi’nde dilek ve temenniler bölümünde istekler şu başlıklar altında dile getirilmiştir:

- Aç işçilerin sol cereyanlara kolaylıkla kapılabileceğinden işçi sınıfının durumunun düzeltilmesi gerekmektedir.
- Çiftçi Mallarını Koruma ve Seçim Kanunu yeniden düzenlenmelidir.
- Köy salmaları köylülere ıstırap verecek düzeydedir. Bununla ilgili gerekli düzenlenme hızla yapılmalıdır.
- Halkevlerinin mahalli kültür evleri olması sağlanmalıdır.
- Evkaf malları belediyelere devredilmelidir.

Müteşebbis Heyeti yerine seçilen İdare Heyeti şu isimlerden oluşmuştur: Etem Menderes, Dr. Mükerrerrem Sarol, Eyüp Şahin, Ekrem Torunlu, Mithat Levent, Kemal Yağcı, Av. Şahap Gürsel, Yedek seçilen İdare Heyeti üyeleri: Asım Köprülü, Mehmet Böcekli, Ragıp Ege, İrfan Uslu, Mehmet Miray, Zeki Başar isimlerinden oluşmuştur.⁷⁸⁹

⁷⁸⁸DP Aydın İl Kongresi’nde yapılan konuşmaların tam metinleri için bkz; Demokrat İzmir, 28 Aralık 1946.

⁷⁸⁹ Demokrat İzmir, 29 Aralık 1946.

3.2.2. 1947 YILI KONGRELERİ

Ocak ve Bucak Kongreleri

1947 yılı DP ocak kongreleri Kasım ayından itibaren başlamıştır. 2 Kasım 1947 tarihinde toplanan Germencik Hıdırbeyli Köyü DP Kongresi'ne Adnan Menderes, Av. Refik Gürel, Av. Şahap Gürsel, Av. Cevat Ülkü de katılmıştır. Bu heyet Turanlar, Üzümlü, ve Aslan Köy^(*) kongrelerinde de bulunmuştur. Adnan Menderes kongre konuşmasında: *“Temin ederim ki yakın bir gelecekte vicdanınızın emriyle DP'ye girmenizden dolayı kimse sizi gizli veya açık tazyik edemeyecektir. Oylarınızı istediğiniz şekilde kullandığınızdan dolayı kimse sizi baskı ve takibe maruz bırakamayacaktır. Artık kimse bu memlekette muhalefeti maksatlarından şüphe olunan, gizli veya açık takibi lüzum görülen ve mevcudiyeti bela kabul edilen bir varlık olarak göremeyecektir. Kimse muhalefetin varlığını adeta yarı meşru görme cesaretini gösteremeyecektir. Muhalefetin hükümet kadar meşru olduğu, milletin en esaslı haklarından birisi olduğu telakkisine varılmış olması fikrimce inkılâpların en ilerisi ve en mühimi olacaktır.”*⁷⁹⁰ demiştir.

10 Kasım 1947 tarihinde Etem Menderes, Kütahya Milletvekili Adnan Menderes ve beraberindekiler parti kongresi için Germencik Reis Köy'e gitmiştir. Anadolu gazetesi'ne göre kongrenin yapılacağı salon dışarıdan gelenlerle ancak doldurulabilmiştir. Kongrede DP'lilerle köy halkı arasında karşılıklı söz düelloları da yaşanmıştır. Adnan Menderes'in: *“Siz DP'li arkadaşlar yaşayınız. Biz Halk Partisi gibi İl Özel İdare bütçesinden tahsisat alarak köyleri bedavadan dolaşmıyoruz, biz kendi paramızla geziyoruz. Biz millet mebusuyuz, hükümetin mebusu değil.”* şeklinde konuşmasına Salih Karaoğlu isimli Reis köylü bir vatandaş *“Affedersiniz Adnan Bey, 5 yıl önce siz de CHP'nin en kıymetli mebusu değil miydiniz? Bize millet mebusu ile hükümet mebusu arasındaki farkın ne olduğunu açıklayabilir misiz? Siz Halk Partisi mebusu olduğunuzda köyleri dolaşmıyorken şimdi hangi sebeple dolaşıyorsunuz?”* şeklinde cevap vermiştir. Adnan Menderes de: *“Ben o zaman köyleri dolaşıp sizlerin haklarını aramış olsaydım beni asarlardı. Siz bunu Cumhurbaşkanı'na söyleyin.”* tarzında karşılıklı bulunmuştur. DP Germencik Ocak Başkanı Kamil Sözer bağırarak: *“Bu adam sarhoştur. Sözüünü dinlemeyin.”* diyerek münakaşayı kesmiştir. Kongre

^(*)Bu köylerde son muhtarlık seçimlerinin baskı ve şiddet altında yapıldığı iddia edilmiştir.

⁷⁹⁰ Demokrat İzmir, 4 Kasım 1947. Hıdırbeyli Köyü'nde 21 Temmuz 1947'de yapılan muhtarlık seçimlerini bu köyde DP adayı kazanmıştır. Ancak seçim kaymakam tarafından iptal edilmiş ve bir başka kişi muhtar olarak atanmıştır.

sonrası DP'liler 'Yaşasın DP'liler' diye bağırmiş ve silah atmışlardır. Köyün huzuru bozulduğu için DP aleyhine gerekli makamlara şikâyetler yapılmıştır.”⁷⁹¹ Anadolu gazetesi DP'lilerin daha sonra tekrar bu köye gelerek halkı rahatsız ettiğini iddia etmiştir. Etem Menderes, 50–60 kişilik bir grupla Reis Köy'e gelerek bir binanın kapısını kırıp, sahibinin izni olmadan burayı parti ocak binası yapmak istemiştir. Yine *“CHP'liler jurnalcidir, komitacıdır, zavallıdır. Biz onların bu kalesini yıkmaya geldik. Halk Partisi sizin verdiğiniz paralarla yeni meclis binası ile kendi ocak binalarını yaptırıyor. Menderes Nehri'nin üzerinde köprü yok buna bakmazlar.”* diyerek CHP'yi hedef almıştır. Köyde yapılan taşkın eylemlerin ardından Cemiyet Kanunu'na muhalefetten ve CHP'ye hakaret etmekten, halkı birbirine, hükümete, demokrasiye ve CHP'ye karşı kışkırtmak suçlamasıyla DP'liler hakkında hazırlanan tutanaklar resmi makamlara ulaştırılmıştır.⁷⁹²

Aydın Germencik Turanlar Köyü DP Kongresi Eczacı Mithat Levent başkanlığında yapılmıştır. Kongreye köy halkı ve Germencik'ten otobüs ve otomobillerle gelen DP'liler de katılmıştır. Etem Menderes kongrede yapmış olduğu konuşmada, “CHP'nin israf zihniyetine sahip olduğunu, Halkevine ayrılan 25.000 liranın CHP'ye aktarılmasının doğru olmadığını” belirtmiştir. Aynı gün içinde Aydın'ın diğer köylerinden İmamköy ve Pınarderesi kongreleri de yapılmıştır.⁷⁹³

Ortaklar Kongresi

DP Ortaklar Kongresi, 06 Aralık 1947 tarihinde yapılmıştır. Kongreye Aydın, Söke ve Germencik'ten gelen pek çok demokrat katılmıştır. Kongre başkanlığına Dr. Baki Öktem seçilmiştir. Ortaklar DP Başkanı Recep Süzen partinin bir yıllık faaliyet raporunu okumuştur. Rapor üzerinde faydalı tenkitler yapılmıştır. Hesap tetkikleri yapılmış ve hesaplar onaylanmıştır. Kongrede İdare Kurulu'nun 1948 yılı bütçe tasarısı tartışılmış, bir takım değişikliklerle onaylanmıştır.

Kongre dilek ve temennilerinde şu konular dile getirilmiştir:

- Orman işleri ıslah edilmelidir.
- Anayasa'nın tam tatbiki sağlanmalıdır.

⁷⁹¹ Anadolu, 12 Kasım 1947.

⁷⁹² Açılan soruşturmanın akıbetiyle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Anadolu, 21 Kasım 1947.

⁷⁹³ Demokrat İzmir, 5 Kasım 1947.

- DP'nin radyodan yararlanması sağlanmalıdır.
- Seçim Kanunu yeniden düzenlemelidir.
- Tapu ve nüfus işleri çabuklaştırılmalıdır.
- Vakıf hizmetlerindeki sorunlar giderilmelidir.
- Hürriyet Misakı tam olarak tahakkuk etmediği taktirde DP milletvekilleri sine-i millete dönmelidir.
- Ortaklar, kaza merkezi yapılmalıdır.

Kongre'de DP Aydın Merkez İlçe Başkanı Rıza Gökdağ, Dr. Baki Öktem ve Ortaklar DP Bucak Başkanı Recep Süzen birer konuşma yapmışlardır. Dr. Baki Öktem konuşmasında halka Hürriyet Misakı'nın önemini anlatmıştır.

Recep Süzen: *"Bize Ortaklar'ın çelik bir kaleye benzediğini ve burada DP teşkilatının asla kurulamayacağını söylediler. Fakat bugün her şey aşikârdır. Sizlerin partinize bağlılığınız ve cesaretiniz sayesinde Ortaklarda DP kurulmuş ve bugünkü muazzam ve nurlu durum hâsıl olmuştur."*

Rıza Gökdağ: *"Bu memlekette bir hak ve hürriyet davası vardır. Fakat bu millet, bu haklı davayı mutlaka kazanacak ve milli iradeyi tecelli ettirecektir. Bundan kimsenin şüphesi olmasın."* şeklinde konuşmuşlardır.

Kongre'de İdare Kurulu'na: Recep Süzen, A. Rıza Alsan, Hüsnü Çelik, Mustafa Yılmaz, Mehmet Akkan, Hurşit İn, Mustafa Atan;

İlçe Kongresi Delegeliğine ise: Recep Süzen, Emin Girgin, Abdullah Yıldırım, Mustafa Yılmaz seçilmişlerdir.⁷⁹⁴

Söke Sazlıköy Kongresi

Kongre, 09 Kasım 1947 tarihinde Dr. Baki Öktem'in konuşmasıyla açılmıştır. Kongre başkanlığına Abdullah Gören, başkan vekilliğine Süleyman Çankaya, kongre kâtipliğine Sıtkı Özyıldırım seçilmiştir. Kongre dilek ve temenniler bölümünde şu konular dile getirilmiştir:

- Toprak Kanununun tatbiki hızlandırılmalıdır.
- Seçim Kanunu değiştirilmelidir.

⁷⁹⁴ Demokrat İzmir, 10 Aralık 1947.

- İşçilere refah temin edilmelidir.
- DP'nin devlet radyosundan yararlanması sağlanmalıdır.
- Hayat pahalılığı önlenmelidir.

Kongre'de İdare Heyeti'ne: Mehmet Kale, İsmail Kıran, Arif Efe, Nuri Tuzova, Ali Kahveci, M. Ali Tekin, M. Ali Zincirkıran,

İdare Kurulu yedek üyeliklerine: Mehmet Varan, Hasan Deniz, Sadık Aras, Mahmut Ova, Süleyman Demir, Rahim Genegeç, Ali Gün

İlçe Kongre delegeliklerine ise : Ahmet Koyuncu, İsmail Kıran, Hüseyin Yavuzer, Nuri Tuzova seçilmişlerdir.⁷⁹⁵

Bağarası Kongresi

21 Kasım 1947 tarihinde toplanan DP Bağarası Bucak Kongresi'ne Aydın DP İl Başkanı Etem Menderes, Söke İlçe Başkanı Dr. Baki Öktem de katılmıştır. Kongre başkanlığına Dr. Baki Öktem, başkan vekilliğine İbrahim Yurtçu, kâtipliğine Kemal Özcan seçilmiştir. Kongrede Dr. Baki Öktem'in teşekkür konuşmasından sonra ölen Eski Bucak İdare Heyeti Başkanı Mehmet Yurtçu için 2 dakikalık saygı duruşu yapılmıştır. Daha sonra geçmiş dönemin faaliyet raporu ve hesapları okunmuş ve bunlar üzerinde tartışmalar yapılmıştır. Yeni yıl bütçesi, bazı düzeltmelerle kabul edilmiştir.

Kongre'nin dilek ve temenniler bölümünde partililer şu taleplerde bulunmuşlardır:

- Seçim Kanunu ve diğer antidemokratik kanunların değiştirilmesi sağlanmalıdır.
- Hayat pahalılığı önlenmelidir.
- Köylü ve çiftçiye ziraat aleti ve tohumluk temin edilmelidir.
- Toprak Kanunu'nun tatbiki hızlandırılmalıdır.
- Menderes nehri ıslah edilmelidir.
- Söke-Bağarası yolu yapılmalıdır.
- Memur Kadınlardan da yol vergisi alınmalıdır.
- Bağarası Bucağı'nda belediye teşkilatı kurulmalıdır.

⁷⁹⁵ Demokrat İzmir, 13 Kasım 1947.

- Atatürk'ün Anıtkabir'i geciktirilmeden yaptırılmalıdır.

Kongre'de bir konuşma yapan ve CHP'de uzun yıllar görev yapan Etem Menderes eski partisine karşı ağır suçlamalarda bulunmuştur: *“CHP müfettişleri, hükümeti yanlış yola sevk ediyorlar ve kendi partilerine zarar veriyorlar. Geçen seneden beri önemli gelişmeler olmuştur. Korka sine toplanan bizler şimdi sinmeden toplanıyoruz. Bu siyaset mektebi milletimizi olgunlaştırmıştır. Karakol, baskı, dayak, kırbaç bizlere korkusuzluğu öğretmiştir. Bu millet kıyama kalkmıştır ve davasını halletmeden de oturmayacaktır.”*

Kongrede seçimlerin açık oylamayla yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan seçimlerin ardından;

İdare Heyeti'ne: Sabri Özkan, Servet Uysal, Kasım Güler, İbrahim Yurtçu, Mehmet Sevim, Kamil Kınacı, Kemal Özcan;

İdare Heyeti yedek üyeliklerine: Nuri Güney, Mustafa Söyler, Mehmet Selçuk, Süleyman Yılmaz, Ahmet Karabaş, Ali Çandır, Muhittin Özdemir;

İlçe Kongresi delegeliğine: Sabri Özkan, Süleyman Seyfun, Kamil Serbest, Hüseyin Cengiz, M. Ali Tanyılı, Servet Uysal, Hasan Özcan, Mehmet Sevim, İbrahim İnegöl, Kasım Güler seçilmişlerdir.⁷⁹⁶

Sultanhisar Kongresi

3 Aralık 1947'de toplanan DP Sultanhisar Kongresi'ne Nazilli DP İdare Heyeti'nden pek çok kişi katılmıştır. Şevki Hasırcı kongre açılışında yapmış olduğu konuşmada: *“DP'nin kuruluşundan beri bugüne kadar yapılan tazyik, demokratları asla yıldırmaıyp bizi çelikleştirmiştir. Allah bizimle beraberdir. Azimle çalışacağız.”* demiştir. Kongre başkanlığına Cevat İnci, 2. başkanlığa Muzaffer Akçora, yazmanlığa Cevdet Köşkderele seçilmişlerdir. DP Sultanhisar Başkanı Süleyman Kayaalp tarafından kongreye sunulan İdare Heyeti'nin çalışma raporu ve hesapları kongrece onaylanmıştır.

⁷⁹⁶ Demokrat İzmir, 25 Kasım 1947.

Daha sonra İdare Heyeti'nin 1948 bütçesi incelendikten sonra kabul edilmiştir. Seçimler açık oylamayla yapılmış, yapılan seçimler sonucunda;

İdare Kurulu'na: Muzaffer Akçora, Haydar Tekeli, Cevdet İnci, Hulusi Güngör, Süleyman Kayaalp, Nuri Yanık, Mehmet Atak;

İdare Kurulu yedek üyeliklerine: Hüseyin Akın, Mustafa Özdemir, Esat Ege, Hidayet Erdoğan, Hasan Güzeban, İbrahim Urungu, Mustafa Kiraz;

İlçe Kongre delegeliğine: Hüseyin Akın, Muammer Keskin, Hidayet Erdoğan, Rıza Uysal, Muzaffer Akçora, Haydar Tekeli seçilmişlerdir.⁷⁹⁷

İlçe Kongreleri

Bozdoğan Kongresi

Bozdoğan DP İlçe Kongresi 11 Aralık 1947 tarihinde toplanmıştır. Kongre dilekler ve temenniler kısmında yapılan konuşmalarda partililer, Seçim Kanunu ile Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun değiştirilmesi üzerinde durmuştur. Kongre seçimleri gizli oy esasına göre yapılmıştır.

Yeni seçilen İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Hüdaverdi Çakır (Başkan), Kemal Şenyılmaz (Başkan Vekili), Nuri Pirim (Muhasip), Kazım Yıldırım (Üye), Ahmet Peker (Üye).⁷⁹⁸

Germencik Kongresi

11 Aralık 1947 tarihinde yapılan DP Germencik Kongresi'ne Aydın, Söke ve Ortaklar'dan gelen pek çok demokrat ve Aydın DP İl Başkanı Etem Menderes ile Merkez İlçe Başkanı Rıza Gökdağ da katılmıştır. Delege yoklaması sonucu ekseriyetin sağlandığı görülünce kongre başlatılmıştır. Kongre başkanlığına Rıza Gökdağ seçilmiştir. Kongrede Etem Menderes ve Germencik DP Başkanı Kamil Sözer birer konuşma yapmışlardır. Kongrede yapılan konuşmalarda;

⁷⁹⁷ Demokrat İzmir, 5 Aralık 1947.

⁷⁹⁸ Demokrat İzmir, 13 Aralık 1947.

Etem Menderes: “*Celal Bayar Germencik’e geldiği gün –karşımızdaki en büyük düşman sefalettir- demiştir. Bir vatandaş da bu konuşma yapılırken –memlekette saltanat yok, cumhuriyet var.- şeklinde bağirmiştir. Recep Peker’in İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, bir gezi esnasında Germencik’e gelerek Celal Bayar’a bağırarak bu kişiyi yanına çağırarak sırtını sıvazlamıştır. Bu hareket tarzı komitacılıktır. DP, böyle hareketlere tevessül etmez. DP’nin mücadelesi daima hak, adalet ve kanun dairesinde olacaktır. Vatandaşın hak ve hürriyetleri kesin sağlandıktan sonra DP daha müspet çalışma fırsatı elde edecektir. O zaman her şey daha iyi olacaktır. DP safında yer almakla bu memlekete hizmet etmiş oluyorsunuz.*”

Kamil Sözer: “*Belediyenin kamyonundan CHP her zaman yaralandığı halde; kongre yapmak için köylere gitmek gerektiğinde parasını ödemek koşuluyla dahi DP’liler bu kamyonu yararlanamamaktadır. Fakat buna rağmen partinin işleri hiçbir zaman aksamış değildir.*” diyerek CHP’ye sert eleştiriler yöneltmişlerdir.

1946 yılı faaliyet raporu ve hesapları Germencik DP başkanı tarafından kongreye sunulmuş ve bunlar kongrede kabul edilmiştir. İdare Kurulu’nun 1948 yılının bütçe tasarısı kongrede şiddetli tenkide uğramıştır. Kongre’nin dilek ve temenniler kısmında partililer şu konuları dile getirmişlerdir:

- Seçim ve Polis Vazife Kanunu değiştirilmelidir.
- Memurin Kanunu ıslahı edilmelidir.
- Halkevleri CHP’den ayrılmalıdır.
- DP’nin radyodan yaralanması sağlanmalıdır.
- Çok partili yaşama geçildikten sonra yapılan tüm seçimler yenilenmelidir.
- Gayrimeşru karı-koca yaşayışı(Nikahsız birlikte yaşamak) önlenmelidir.
- Vergiler şahısların maddi gücüne göre tespit edilmelidir.
- Köy salmaları herkesin gelirine göre ayarlanmalıdır.

Kongre’de yapılan seçimler sonucunda; İlçe İdare Kurulu’na : Kamil Sözer, Mehmet Aksoy, Hüseyin Akgün, Kemal Salıncalı, A. Şükrü Albayrak, Halil Bahadır, Kadri Biber,

İdare Kurulu yedek üyeliklerine: Mehmet Kalkancı, İsmail Özsoy, Ruhi Özenç, Mustafa Mercimek, İrfan Semerci, Ahmet Okyar, M. Ali Dağarcı,

İl Kongresi Delegeliğine: Kamil Sözer, Mehmet Aksoy, Mehmet Kalkancı, H. Fevzi Akgün, Recep Ulus, Refik Gürel seçilmişlerdir.⁷⁹⁹

Kuşadası Kongresi

28 Kasım 1947 tarihinde yapılan Kuşadası DP Kongresi'ne İzmir DP İdare Heyeti'nden Haydar Dünder, Ragıp Sirmen Ok ve Kuşadası Kaymakamı da katılmıştır. Çok sık rastlanan bir durum olmadığı için Kaymakam'ın DP kongresine katılması bazı kimseler tarafından takdirle karşılanmıştır. Kaymakam Cezmi Özışık, kongrenin dilek ve temenniler bölümünde dile getirilen sorunların çözümü hakkında kongrede söz alıp konuşmuştur.⁸⁰⁰

Çine Kongresi

DP'nin ilk ilçe örgütü Çine'de kurulmuştur. Bu açıdan Çine Kongresi oldukça önemlidir. Kongre, 24 Aralık 1947 tarihinde toplanmıştır. Yağan yağmurlar nedeniyle Çaltı Köprüsü'nün yıkılmasından dolayısıyla pek çok delege bu kongreye katılamamıştır. Kongre başkanlığına Cevat Ülkü seçilmiş ve kongreye 15 gün önce göreve başlayan yeni Çine kaymakamı da katılmıştır.

Kongrede yaptığı konuşmada Cevat Ülkü: *“Çok partili sistem asrın icabıdır. Millet kendi yurdunda insan hak ve hürriyetlerini arzu ettiğinden DP meydana gelmiştir. DP'nin anlayışında Anayasal teminat altına alınmış hak ve hürriyetleri gerçekleştirme esası hâkimdir. Bizim birtakım hak ve vazifelerimiz vardır. Bunların başında hürriyetimiz gelir. Hürriyet en tabii hakkımızdır. Türk hür doğar, hür yaşar. Her şeyden önce hürriyet hakkımızın bize teslimini istiyoruz. Söz ve düşünce hürriyetinin gerçekleşmesini istiyoruz. Hürriyet her şeyimizin üzerindedir. Kanunlar karşısında kimseye imtiyaz tanınamaz. Bu kongrede mesut ve müreffeh bir yolun yolcuları olarak istediğinizi söyleyin.”* diyerek çok partili yaşamın ve anayasal düzenin gerekliliğini savunmuştur.

Kongrede faaliyet raporu ve yeni dönem bütçesi, üzerinde tartışıldıktan sonra kabul edilmiştir. Bazı delegeler *“Belediye bütçelerinden DP'ye de pay ayrılın”*

⁷⁹⁹ Demokrat İzmir, 14 Aralık 1947.

⁸⁰⁰ Demokrat İzmir, 2 Aralık 1947.

demıştır. Cevat Ülkü bunun üzerine “*DP’nin, amme hizmeti için ayrılan paralara hiçbir zaman el uzatmayacağını*” belirtmiştir. Bu sözler üzerine kimi delegeler “*CHP’nin de amme paralarından yararlanması engellensin.*” demişlerdir.

Etem Yaman Kongre’de yaptığı konuşmada: “*Çine’de geçen yıl 1.500 ton tütün üretildi. Bunun 200 tonu kesildi. Hükümet, -bu kesintiyle size bankalar açacağım, krediler temin edeceğim, müdahil sıfatıyla piyasa istikrarını sağlayacağım.- dedi. Aradan 1 yıl geçti, bu paralar hala Ziraat Bankası kasalarında atıl durmaktadır. Bundan birkaç gün önce mümessiller Ankara’ya çağrıldı ve bir toplantı yapıldı. Ben de toplantıdaydım. Toplantıda %5’lik kesintinin devamına karar verildi. Biz bu memleket için her şeyimizi hatta canımızı bile veririz. Ancak biz bu paraların memleketin hayrına sarf edilmesini istiyoruz.*” diyerek Çine’yi yakından ilgilendiren tütüncülük sektöründe yaşanan sıkıntılara dikkati çekmiştir.

Kongre’nin dilek ve temenniler bölümünde yapılan konuşmalarda partililer, “Her sene tahribat yapan Çine Çayı’nın ıslah edilmesi, imece yükünün köylü kadınların sırtından alınması, Seçim Kanunu ile anti demokratik kanunların değiştirilmesi, yol vergisinin adil bir şekle sokulması, Çaltı Köprüsü’nün tamir edilmesi” gibi taleplerde bulunmuşlardır. Dilek ve temennilerde dile getirilen sorunlar için Çine Belediye Başkanı ve Kaymakamı kongrede söz alarak sorunların çözümüyle ilgili açıklamalar yapmışlardır. Kongre seçimleri sonrasında; İdare Kurulu üyeliklerine: Necip Güney, Hüsametdin Çoşkun, Hasan Tatlıbaş, Etem Yaman, Ali Şen, Dr. Hüsnü Gökpinar, Ali Dinçer;

İdare Kurulu yedek üyeliklerine: Hüsnü Erol, Ömer Gürdeniz, Necip Çoşkun, Halis Kabadayı, Tahsin Eroğlu, Lütfi Türksöy, Osman Kağnıcı

İl Kongresi delegeliğine: Etem Yaman, Ali Şen, Hüsametdin Çoşkun, Hüsnü Gökpinar, Hasan Tatlıbaş, Ali Dinçer, Necip Güney seçilmişlerdir.⁸⁰¹

Söke Kongresi

⁸⁰¹Demokrat İzmir, 26 Aralık 1947.

Söke DP Kongre'si, 30 Kasım 1947 tarihinde Av. Şahap Gürsel başkanlığında yapılmıştır. Söke DP İdare Heyeti'nin yıllık faaliyeti raporu Dr. Baki Öktem tarafından okunmuştur. Raporda Söke'nin yedi köyü hariç, bütün köylerinde DP'nin teşkilatlandığı bildirilmiştir. Söz konusu 7 köyde de teşkilatlanma çalışmalarının yakında sonuçlanacağı anlatılmıştır. Faaliyet raporu üzerindeki münazaralardan sonra kongre tarafından hesaplar tetkik edilmiş ve onaylanmıştır. Sökelilerin siyasi hedefleri kongrede şu cümlelerle özetlenmiştir: “Bizde benlik yoktur.”, “Milletten üstün şahıs ve makam yoktur.”, “Söz hürriyeti davamızın esasıdır.”

Kongrede Av. Cevat Ülkü, Dr. Baki Öktem, Av. Refik Gürsel, Mekki Özkaya, İlhan Öner, Şahap Gürsel ve Belediye Başkanı Adil Azbazdar yaptıkları konuşmalarda özetle;

Dr. Baki Öktem: *“İki seneden beri her türlü kötü isnada rağmen azimle hareket eden bu teşkilat bugünkü ışıklı durumuna ulaşmıştır. Partimize imanla, bağlılıkla ve azimle sarılmanız imkânsız denileni hakikate çevirmiştir. Böyle de devam ederse memlekette mütegalibe ruhu sönecektir. Er yâda geç hâkimiyet milletin olacaktır.”*

Cevat Ülkü: *“Anayasal hak ve hürriyetlerimizi kimse engelleyemez.”*

Refik Gürel: *“Tek parti iktidarı milletin zararınadır. Bu rejimde pek çok değer ve şahsiyet atıl kalmaktadır. DP, tek parti iktidarına millet olarak karşı duruştur. Bu nedenle DP, bir azınlık hareketi değildir.”*

Mekki Özkaya: *“DP’li arkadaşlarımıza yapılan zulümlerin ortadan kaldırılmasını memleketin en sorumlusu adamlardan ağlayarak rica ediyoruz.”*

İlhan Öner: *“Devletçilik yanında iktidar, ferdi teşebbüse mühim yer vermelidir.”*

Şahap Gürsel: *“Bu yola çıkarken dar geçitler, korkulu boğazlarla karşılaştık. Bu vaziyet karşısında mukadderata boyun eğmek gerekir deyip bizi yolumuzdan alıkoymak isteyenler oldu. Türkler kendi mukadderatını kendisi tayin eden mert ve civanmert bir millettir. Millet karşı gelinmez denilen bu mukadderatı yendi. Dar geçitleri, korkunç boğazları aşarak hürriyet tepesini fethetti. Bundan böyle bu memleket milletin sevgisiyle*

işbaşına gelmiş kimseler tarafından idare edilecektir. Vatandaş, bu hükümet benimdir diyebilecek ve herkes bu vatan benimdir diye haykırabilecektir.” demişlerdir.

Kongre sonunda yapılan seçimler sonucunda; İdare Kurulu üyeliklerine: Baki Öktem, Ahmet Azbadar, Hasan Tuntas, İbrahim Aşçıoğlu, Nurettin Tuna, Kamil Özkaya, İlhan Öner;

İl Kongresi delegeliğine : Baki Öktem, Hasan Tuntaş, Ahmet Azbadar, Nurettin Tuna, İbrahim Aşçıoğlu, İlhan Öner, Sabri Şanlı, Ahmet Özmen, Kamil Özkaya, Hasan Metin, Sabri Özkan, Abdullah Gören seçilmişlerdir.⁸⁰²

Karacasu Kongresi

DP Karacasu Kongresi 30 Aralık 1947 tarihinde bir kahvehanede yapılmış, Nazilli ve Aydın’dan bu kongreye iştirak için gelen misafirler Karacasu’da bandoyla karşılanmıştır. Kongre başkanlığına Şevki Hasırcı ve Eyüp Şahin seçilmiştir. Ali Öktem İlçe İdare Kurulu’nun faaliyetlerinden söz etmiş ve faaliyet raporu kongre tarafından onaylanmıştır. Ali Öktem konuşmasında DP Karacasu teşkilatının üç-dört defa dağılıp tekrar kurulduğunu belirtmiştir. Arif Nihat Amasya, Hüsnü Tekin, Rifat Büyükyapı da kongrede birer konuşma yapmıştır. Selahattin Alpaz kongrede DP’ye üye yapıldıktan sonra yaptığı konuşmada: *“Karacasu’nun toprağı yoktur. Geçim kaynağı dokumacılıktır. Niçin tezgâhlarımızı modernleştiremiyoruz? Neden hala 10 m. kumaşı 10 günde yapıyoruz. (Yaptırmayanlardan bahset sesleri. Selahattin Alpaz hüüngür hüüngür ağlayarak) Yaptırmayanlar utansın!”* diyerek kongrede duygulu anların yaşanmasına neden olmuştur.

Kongrenin dilek ve temenniler kısmında partililer şu başlıklar altında isteklerde bulunmuşlardır:

- Karacasu’da dokumacılık modernleştirilmelidir.
- Karacasu’da Dokumacılar Kooperatifi kanalıyla ucuz iplik tedarik edilmelidir ve tedarik edilen iplik miktarının artırılmalıdır.
- Afyon ve tütün ziraatı serbestleştirilmelidir.
- Ormanlık alanda otlatma yasağı kaldırılmalıdır.
- Antidemokratik yasalar kaldırılmalıdır.

⁸⁰² Demokrat İzmir, 2 Aralık 1947.

-Salma ve imeceler adaletli olmalıdır.

Kongre sonucunda; İdare Kurulu üyeliklerine: Halil Ökdem, Mustafa Çakmak, Mehmet Kazançlı, Hüseyin Gümüş, Hüseyin Bozdağ, Ahmet Küçükkavurmacı, Selahattin Alpaz;

İdare Kurulu yedek üyeliklerine: Kerim Uysal, Necip Gümüştaş, Ali Yavuz, Mustafa Keskin, Necip Okay, Rıfat Büyükyapıcı, Mehmet Alkan

İl Kongresi delegeliğine: Halil Ökdem, Mustafa Çakmak, Hasan Öncü, Hüseyin Tekin, Hakkı Şengül, Mehmet Kazançlı, Hüseyin Kiyreli, Ömer Çelik, Selahattin Alpaz, Ahmet Küçükkavurmacı, Hüseyin Gümüş seçilmişlerdir.⁸⁰³

Koçarlı Kongresi

DP Koçarlı Kongresi, 09 Ocak 1948 tarihinde yapılmıştır. Kongre'ye Nazilli DP Başkanı Şevki Hasırcı, Aydın DP Merkez İlçe Başkanı Rıza Gökdağ, DP Aydın İl Başkanı Etem Menderes ve misafir olarak da Koçarlı Belediye Başkanı Mehmet Çobanoğlu, CHP Koçarlı Başkanı Zeki Yunus da katılmıştır. Kongre başkanlığına Şevki Hasırcı, Rıza Gökdağ seçilmişlerdir. Koçarlı DP Başkanı, İdare Kurulu'nun yıllık faaliyet raporunu okumuştur. Hesaplar incelendikten sonra faaliyet raporu kongrece onaylanmıştır.⁸⁰⁴

Kongrede yapılan konuşmalarda;

Şevki Hasırcı: *“Yenipazar DP bucağın binasından nahiye müdürünün emriyle Türk bayrağı indirilmiştir. Bayrağı kapıdan indirmekle kalplerimizden indiremezsiniz. Bu bir tazyik ve baskıdır. Bunlar bizim daha fazla çalışmamızı sağlayacaktır.”*

Etem Menderes: *“DP, iktidara geçeceğim diye bir dava gütmemektedir. Biz milletin kendi iradesine sahip olması için çalışıyoruz. Bu gerçekleştikten sonra millet iktidarı istediğine verir. Bizim şahıslarla davamız yoktur. Karşı partide yer alan arkadaşlarımıza yurttaş ve birer memleket evladı olarak hürmet ve muhabbet beslemekteyiz. CHP'nin şahsiyeti de muhteremdir. Biz, yurttaşların hakkını vermek*

⁸⁰³ Demokrat İzmir, 2 Ocak 1948.

⁸⁰⁴ Demokrat İzmir, 10 Ocak 1948.

istemeyenlerle mücadele etmekteyiz. Bu zihniyet yalnız CHP’de değil nerede baş gösterirse orada mücadele edeceğiz. Millet, irade ve hâkimiyetini gasp etmek isteyenlere karşı kanun çerçevesinde çarpışmaktadır.”

Sabri Çoban(Koçarlı İlçe İdare Kurulu Üyesi): *“Şahlanan hürriyete şiddet ve cebirle gem vurulamayacağını anlayanlar, şimdi de basit bir oyalama siyaseti takip etmektedir. İçimizde hürriyet aşkı vardır. Onun kuvvetiyle yürüyoruz.”*

Hasan Alpargun: *“Türkiye’de 19 milyon insan var. Bunun 14 milyonu toprakla uğraşüyor. Köylü milletin efendisidir. Fakat efendinin hakkı turp otu olmamalıdır. Köylü toprakla kardeştir. Fakat topraklarımız tapusuzdur. Madem köylü toprak demektir önce bu iş halledilmelidir. Şimdiye kadar kadastro işi bütçe işi denilerek en önemli dava bir yana bırakıldı. Bu sorun çözülmediği için çıkan kavgalarda ölümler, yaralanmalar oluyor. Bankalar tapusuz köylüye 200 liradan daha fazla kredi vermiyor. Tapu memuru veraset ilamı istiyor. Bu ilamı alabilmek için köylü 2-3 sene mahkeme kapılarında sürünüyor. Hükümetin bu sorunu çözmesini isteriz.”* demişlerdir.

Kongre dilek ve temenniler bölümünde yapılan konuşmalarda partililer: *“Salmaların adil bir şekilde düzenlenmesi, Seçim Kanunu’nun değiştirilmesi, ilçede bir eczane açılması ve adliye binasının ikmali, Köy Enstitüleri’nin iyi çalıştırılması gerektiği.”* gibi taleplerde bulunmuşlardır. Kongreden sonra DP ilçe delegelerinden ve İdare Kurulu üyelerinden mürekkep bir gurup, kaymakamı, belediye ve CHP Başkanlığı’nı ziyaret etmiştir.

Kongre sonucunda; İdare Kurulu’na: İbrahim Sarioğlu, Mehmet Aksoy, Hasan Alpargun, Sabri Çobanoğlu, Recep Poyraz, Ahmet Kayhan, Rüştü Sipahi;

İl Kongresi delegeliği’ne: İbrahim Sarioğlu, Hasan Alpargun, Sabri Çobanoğlu, Recep Poyraz, Ahmet Kayhan, Rifat Eroğlu, Hasan Başaran seçilmişlerdir.⁸⁰⁵

Nazilli Kongresi

⁸⁰⁵ Demokrat İzmir, 13 Ocak 1948.

Nazilli DP Kongresi 22 Aralık 1947 tarihinde gergin bir ortamda sabah saat 11’de başlamıştır. İzmir’den kongre için gelen DP üyeleri, misafir edildikleri Şevki Hasırcı’nın evinde erken saatlerde kimlik kontrolü ile karşılaşmışlardır. Bu kişiler arasında Burhan Belge, Pertev Arat ve Macit Uslu da vardır. Demokratlar bu olayı kendi üzerlerinde yapılan bir baskı olarak görmüştür. DP Genel Merkezi ve İçişleri Bakanlığı’na durum, bir telgrafla bildirilmiştir. Kongre başkanlığına Mustafa Haydar Nazlı, ikinci başkanlığa ise Pertev Arat seçilmiştir. Atatürk’ün manevi huzurunda 5 dakikalık saygı duruşu yapıldıktan sonra Nazilli DP Başkanı İsmail Hakkı Şevkay’ın açılış konuşmasıyla kongre başlamıştır. Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Refik Koraltan Meclisteki bütçe müzakereleri sebebiyle kongreye katılamadıklarını birer telgrafla Kongre Divanı’na bildirmişlerdir. İlçe İdare Kurulu’nun faaliyet raporu okunmuştur.⁸⁰⁶ Faaliyet raporu üzerine yapılan konuşmalarda; Etem Menderes: *“Daha geçen sene DP, toplantı yapacağı binadan mahrumdu. DP’nin üzerinde her türlü idari baskı vardı. Recep Peker’in İstiklal mahkemeleriyle ilgili tehdidi vardı. Bunlara rağmen yılmadan çalıştık. Bu memlekette hürriyet havası ciğerlerimize doluncaya ve davamız zaferle sonuçlanuncaya kadar mücadeleimiz sürecektir.”* diyerek demokratik yaşam adına şartların önceki yıllara göre daha da iyileştiğine vurgu yapmıştır. Cevat Ülkü yaptığı konuşmada: *“Anayasa’nın 68. maddesi ‘Türk hür doğar ve hür yaşar.’ demektedir. İdare mekanizması anayasanın bu gerçeğini kabul etmez ve halkçı idare adamları halkı sokak kalabalığı şeklinde görürlerse buna hayret etmek gerekir.”* diyerek CHP iktidarını halkı küçümsemekle suçlamıştır. Rıza Gökdağ ise yaptığı konuşmada CHP’nin küçümsediği halkın bir parçası olan köylünün demokrasiyi öğrendiğini, bu durumun ise CHP’yi telaşlandırdığını belirtmiştir. Pertev Arat ise konuşmasında CHP’nin telaşlanmasının yersiz olduğunu, devleti iyi yönetemeyenlerin iktidarda kalamayacağını vurgulamıştır. Pertev Arat konuşmasını: *“DP için iktidara gelmek emri vakidir. Bu milletin arzusunun yerine gelmesi için DP’nin iktidarı bir zarurettir. DP’nin iktidarı millet idaresinin bir tecellisidir. Çünkü bunu Arslan köylü Ayşe Bacı, Nazillili Efe , Mordoğanlı Ahmet ezcümlle bütün bir millet istiyor.”* şeklinde sürdürmüştür. Burhan Belge Kongre’de: *“Biz Türk milletinin emniyetini kazandık bunu muhafaza edeceğiz. Uçan kuşlar bile bilir ki bizim köy ocak kongrelerinde yakaladığımız havayı onlar kurultaylarında bile bulamazlar. Biz demokratlar, muhalefet saflarında haksızlıklarla, idare baskıyla uğraşarak demokrasinin bedelini*

⁸⁰⁶Demokrat İzmir, 24 Aralık 1947

ödedik. Demokrasiyi öğrenebilmek için bir partinin mutlaka muhalefeti yaşaması gerekir. Bunlar muhalefete geçtikleri gün demokrasiyi öğrenebilecektir. Sizler, dilsiz gibi duran, susan bu milleti oyuna getirmeye çalışmayınız. İktidar makamıyla milleti yer değiştirmeyiniz. Milleti kaybedersiniz.” biçiminde konuşarak, ilginç bir şekilde CHP’nin demokrasiyi öğrenebilmesi için mutlaka muhalefet partisi konumuna geçmesi gerektiğini iddia etmiştir. Nazilli Basma Fabrikası işçisi Celal Ülkü kongrenin en ateşli konuşmasını yapmış; kendisi kongreye katılanlar tarafından güçlü bir biçimde alkışlanmıştır. Celal Ülkü konuşmasında özetle şunları söylemiştir: *“Biz asırlardan beri totaliter idare altında yetişen babaların çocuklarıyız. Bu kötü zihniyeti yıkarak bunun harabeleri üzerinde hürriyet abideleri dikme zamanı gelmiştir. Bu millet kendi kurtuluşunu kendisi hazırlamıştır. ‘Köylüye efendi’ diyerek hala falakaya yatıran siyaset işportacılarından vakit yok ki köylü efendi olabilsin. Çökelek hala köylünün tek gıdasıdır. Köylü ilaç ve ebeyi tanımadı. Köylü için doktor karaborsadır. İşsizlik, hastalık, meskensizlik köylünün de işçinin de talihsizliğidir. Anti demokratik kanunların arkasına sığınarak milletin haklarına kurşun sıkma zamanı geçmiştir.”*

Kongre dilek ve temenniler bölümünde partililer, köylü vatandaşların mahkeme kapıları önlerinde bekletilmesi ve fabrika çalışanlarının işçi sayılmaması gibi konulardan şikayet etmişlerdir. Yine kongrede partililer, kooperatifleşme işlerinin hızlandırılması, orman işlerinin köylüler adına kolaylaştırılması, işçi haklarının genişletilmesi, belediye sularının sağlıklı ve içilebilir hale getirilmesi, antidemokratik kanunların kaldırılması gibi isteklerde bulunmuşlardır.

Kongre sonucunda İlçe İdare Kurulu üyeliklerine: Dr. İsmail Hakkı Şevkay, Şevki Hasırcı, Nail Geveci, Fahri Sevim, Dr. Fuat Köseoğlu, Ali Nihat Amasya, Sabri Becerik seçilmişlerdir.⁸⁰⁷

Aydın Merkez İlçe Kongresi

Aydın DP Merkez İlçe Kongresi Halkevi Salonu ile Aydın Belediyesi’ne ait şehir gazinosu DP’ye tahsis edilmeyince 28 Aralık 1947 tarihinde pazar günü bir depoda toplanmıştır. Kongre başlangıcında DP tarafından salon tahsis yazısına Halkevi ve Belediyece verilen ret cevapları okunmuştur. DP Merkez İlçe Başkanı Rıza Gökdağ

⁸⁰⁷ Demokrat İzmir, 25 Aralık 1947.

kongre açış konuşmasında: “Bizi İnönü’ye çektiğimiz telgraflar yüzünden ihtilal hazırlamakla suçladılar. Demokraside ihtilal yoktur itidal vardır. Bu memlekette hak, vicdan, hakikat, itidal ve kanun vardır. Halk hâkimiyetine geçiş vardır. Biz bu memlekette kanunun egemen olmasını istiyorsak ihtilal bunun neresindedir. Bu memleketin insanları olgun, ızanlı ve ergindir. Atatürk bu millete “efendi” demiştir. Er yâda geç bu millet efendi olacak ve demokrasi gerçekleşecektir.” demiştir. Kongre başkanlığına Mithat Levent, başkan vekilliğine Refik Gürel seçilmiştir. Kongrede faaliyet raporu okunmuş ve faaliyet raporu üzerinde şiddetli tenkitler ortaya çıkmıştır. Faaliyet raporu üzerinde yapılan konuşmalarda;

Kamil Sözer: “Güçlükleri yenmek için İdare Kurulu’nun daha fazla çalışması gerekirdi. İcabında ata, icabında merkebe binip en ücra ve küçük köylere kadar ulaşması gerekirdi. Ne kadar çok çalışılırsa hedefe o kadar hızlı varılır. Bu depoda hava sert ama her birimizin kalbinde bir soba yanmaktadır. Bu ateş daima yanacak ve bunun kudretiyle her güçlük yenilecek, her zorluk eriyecektir.”

Galip Ünlütürk: “Tüzüğün 38. maddesi göz önüne alındığında İlçe İdare Kurulu pek az faaliyette bulunmuştur.”

Recep Ulus: “İlçe İdare Kurulu az çalışmıştır. Biz günden güne güçlenen bir parti istiyoruz.” şeklinde konuşmuşlardır.

Kongrede faaliyet raporu değerlendirildikten sonra hesapları incelenmek üzere bir komisyon oluşturulmuştur. Hesaplarla ilgili uzunca bir rapor hazırlanmış ve bu rapor kongrece onaylanmıştır. Kongrede yeni yıl bütçesi tartışılmış ve birtakım düzeltmelerle onaylanmıştır. Refik Gürel bütçe onayladıktan sonra yaptığı konuşmada: “İnsan bizatihi kıymettir. Hürriyet onun doğumla elde ettiği en tabi hakkıdır. Ferdi hak ve hürriyetleri inkâra kalkan, mutlaka hata etmekte; insanlık tarihini bilmemekte ve milli cinayete irtikâp etmektedir. Sesimiz davamızın bir ifadesi, davamız anayasanın ta kendisidir. Toplanma ve cemiyet kurma hak ve hürriyeti bizim hakkımızdır diye haykırmak bir suç, bir günah ve bir ihtilalse bu vaziyetin teşci ve teşvik faktörü Anayasa’dır. Ben bütün bir kurtuluş davasının müjdecisi gördüğüm anayasamızı bu yolla ithamdan kaçınırım.” diyerek, DP’nin bir ihtilal aracı olmadığını, tam aksine anayasal bir kuruluş olduğunu vurgulamıştır.

Kongrede, hapiste bulunan ve bu nedenle mağdur duruma düşen DP'li için bağış toplanmaya kalkışılınca polisler duruma kanuna aykırılıktan müdahale etmiştir. Arbeye çıkınca bağış toplama iptal edilmiştir.

Kongre'nin dilek ve temenniler kısmında ise dile getirilen talepleri şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

- Seçim ve Polis Vazife Kanunu değiştirilmelidir.
- Memurin Kanunu ıslah edilmelidir.
- Vergiler ıslah edilmelidir
- Hürriyet Misak-ı'nın gerçekleşmesi için daha çok çaba harcanmalıdır.
- Her partinin radyodan istifadesi sağlanmalıdır.
- Halkevleri bağımsız hale getirilmelidir.
- Tapu işleri düzeltilmelidir.
- Karaborsacılık önlenmelidir.
- Mekteplerde ahlak ve fazilet dersleri okutulmalıdır.
- Olağanüstü şartlarda zenginleşenlerin mal varlıkları incelenmeli ve ilgili kanunun tatbiki yapılmalıdır.
- Köylünün sırtından imece usulü kaldırılmalıdır.
- Milletvekilleriye yapılan zamlar durdurulmalıdır.
- Vekiller, millet için çalışmalıdır.
- Komünizm tehlikesi önlenmelidir.

DP Genel Merkezi ve Başbakanlığa kongreden komünizmle ilgili şu telgraf çekilmiştir:

“Başbakanlık ve DP Başkanlığına

Komünizmle ve müseccel komünistlerle ciddi mücadele olunmasını istiyoruz. DP saflarında komünist yoktur. CHP'liler çıkartılan yangınlar ve yapılan sabotajlar için DP'yi suçlamıştır. DP'liler bu ideolojiye düşmandır. Saygı ile bildiririz.

(Aydın İlçe Kongre Başkanı Mithat Levent) ”

Kongrede İdare Kurulu üyeliklerine: Ragıp Ege, Refik Gürel, Rıza Gökdağ, Hakkı Doyuran, Mehmet Önüt, Cemal Ekinci, Hüseyin Karabudak;

İl Kongresi delegeliğine: Rıza Gökdağ, Av. Refik Gürel, Ragıp Ege, Sabri Erilaçın, Mehmet Ögüt, Hakkı Alyörük, Kamil Sözer, Mehmet Derici, Recep Süzen, İbrahim Yılmaz seçilmişlerdir.⁸⁰⁸

Aydın İl Kongresi

Adnan Menderes'in Kongreye katılımı sağlamak için kongre 1948 senesinin ikinci haftasında yapılmıştır. 15 Ocak'ta başlayan kongre iki gün sürmüştür.⁸⁰⁹ Kongre başkanlığına Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, ikinci başkanlığa Namık Kılıçoğlu seçilmiştir. Bu seçimden sonra kongre üyeleri Adnan Menderes'i karşılamak için istasyona gitmiştir. Adnan Menderes istasyondan kongre salonuna büyük bir kalabalık eşliğinde gelmiştir. Bir önceki yılın İl İdare Kurulu raporu Etem Menderes tarafından okunmuş ve raporda *"Geçen yılki kongrelerimizi baskı ve tehdit boyutunu aşan ve tehlikeyi eşiklerimizde gezdiren şartlar altında yaptık. Peker'in İstiklal Mahkemeleri ve idam sehpasıyla tehdidi bizi yıldırmadı. Bizler, bu davanın naçiz vazifelileri ve hizmetkârları kurban edilsek bile milletin ruhunda şahlanan hak ve hürriyet fikri gene ölmez. Bu millet bizlerden boşalan meydanları daha nice arkadaşlarla doldurur ve davasını yürütür. Bütün bir millet kurban edilemez dedik ve daha kuvvetle bir imanla mücadelemize sarıldık. Recep Peker'in İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer seçimleri müteakip vilayetimize geldi. Çine, Aydın, Söke ve Germencik'te Halkevlerinde konuşmalar yaptı. Bu seyahatin mahiyeti, hakikatleri ret ve inkâr etmek; her şeyi bilen ve haksızlığın acıları ile vicdanı sızlayan milletle adeta alay etmek oldu. Kendisine gösterdiğimiz köylerden birini olsun gidip köylünün bir acı kahvesini içip de haksızlıkları ve çekilen ıstırapları köylünün ağzından dinlemeye yanaşmadı. Kanunsuz müdahaleler sebebiyle alakalı makamlara icap eden müracaatlar da bulunduk. Hiçbir neticenin çıkmadığını söylemeye lüzum yok. Bunları hak ve hürriyet mücadelesinin vesikaları olarak tarihin hükmüne tevdi etmiş bulunmaktayız."* denmiştir

Faaliyet Rapor hakkında yapılan eleştirilerde şu meseleler dile getirilmiştir:

Hüsamettin Coşkun: *"Yapılan onca baskılara rağmen il idare kurulu iyi çalışmıştır. Bu açıdan rapor tatmin edicidir."*

⁸⁰⁸ Demokrat İzmir, 31 Aralık 1947.

⁸⁰⁹ Demokrat İzmir 15 Ocak 1948.

Dr. Baki Öktem: “İl idare kurulu daha çok merkez ilçeye alakadar olmuştur. Diğer ilçelere lazım gelen ehemmiyet verilmemiştir.”

Sabri Erlaçın: “Faaliyet raporu önceden delegelere dağıtılmalı, delegelere değerlendirme yapabilmeleri için fırsat verilmeliydi. Raporun edebi kıymeti vardır. Fakat müspet yapıcı kıymeti çok azdır. İdare kurulumuz memleketin münevver gençleri ile temasa geçmemiştir”. demişlerdir. Yapılan eleştirilere Etem Menderes şu şekilde cevap vermiştir: “İl İdare Kurulu irşatlarını devam ettirmektedir. Ancak 23 yaşın altındaki gençlere gelin partiye girin demek kanunen mümkün değildir. Evet, biz daha tenkit edilmek isteriz. Bu; yeni seçilecek idare kurulunu daha fazla çalışmaya sevk eder.” Kongrede idare kurulu faaliyet raporu kabul edilmiştir.⁸¹⁰

Ali Yörük: “Şimdi seçim yapılırsa iktidarı alırsız”

Rıza Gökdağ: “Biz istiklal Savaşı’nı modern ordulara karşı I. Meclisimizi her sınıftan insanla kurmakla kazandık. O yüzden DP üç kanaldan beslenmektedir. Nüfusun % 80’ini oluşturan köylü ve çiftçiler; işçiler, devletçilik telakkimizin içerisinde yer verdiğimiz ferdi teşebbüstür.”⁸¹¹

Adnan Menderes: “İktidarın artık baskı politikasından fiilen vazgeçmiş olması lazımdır. Bunun böyle olması bir yurtseverlik icabıdır ve hakiki durumun takdir edilmesinin bir delilidir. İyi hareketleri daima teşvik etmek DP için bir vazife olmalıdır. Bugün bu gördüğümüz iyi manzara, sizlerin maddi ve manevi feragat ve fedakârlıklarının ve her türlü baskı imtihanından geçerek bu güzel hareketin bütün mana, şümül ve ehemmiyetini herkese anlatmış olduğunuzun bir hâsılası olarak karşımızda durmaktadır. Emin olmamız için pek çok sebepler mevcuttur ki gelecek sene kongremizi akdettiğimiz zaman artık bu gibi şiddetli baskılardan, idarenin taraflılığından ve partimize karşı yapılan her türlü kanunsuzluktan şikâyetle lüzum kalmayacaktır. O kongrede memleketin asıl dertleri, memleket meseleleri ile müspet ve yapıcı şekilde meşgul olma imkânını elde edeceğiz. Demokrat Parti, Türk milletinin vicdanında yaşayan demokrasi duygu ve heyecanının teşkilatlanarak fiil ve hareket haline gelmiş olmasından ibarettir. Şu veya bu müteşebbis heyette, şu veya bu mühim

⁸¹⁰ Demokrat İzmir, 17 Ocak 1948. Anadolu, 18 Ocak 1948.

⁸¹¹ Anadolu, 18 Ocak 1948.

hizmeti yapmanın veya partinin kuruluşunda bulunmanın manevi olarak dahi hiçbir şahsa hiçbir imtiyaz bahşetmeyeceğini söylemem gerekir. Aramızda yorulanlar, duranlar, sapanlar, ayrılanalar olursa, bunların kitle ve saf halinde yürüyüşümüzün manasını kavrayamamış olmalarına hükmetmek gerekir.”

Burhan Belge: “Bunlar komünizmin ne olduğunu bilmiyorlar. Komünizmle mücadele edebilmek için onun ne olduğunu ve nasıl çalıştığını bilmek lazımdır. Bu bir yaygara ve iftira işi değildir. Bilgi, tecrübe ve gerçek vatanseverlik hissinin beraberce yürütülebileceği bir meseledir bu. Evet, Bize komünistlik iftirası ettiler. Ancak biz bunun memleketimizin başına en büyük bela olduğunu; herkesin bunun önlenmesi için elbirliği yapması gerektiğini söylüyoruz. Yarasaların güneşten hoşlanmadığı gibi, komünizm de hürriyetten hoşlanmaz. Biz bu ülkede bu yüzden hürriyetleri geliştirmeye çalışıyoruz.”

Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu: “Yıllardan beri şüphe ve tereddüt, ufunet, hürriyetsizlik ve zindan içerisine bürünmüş bir memlekette yaşadık. Kasvetten kasvete düşen bir millet idik. Hürriyet Misak-ı bu milletin en büyük ümit kaynaklarından biridir. İlk hedef Hürriyet Misak-ı’dır. Bunun tahakkuku için birçok mücadeleler gereklidir. Bu mücadeleler neticesinde 12 Temmuz Beyannamesi’ne kavuştuk. Hürriyet Misak-ı Türk milletin kurtuluş misakıdır. 12 Temmuz Beyannamesi bu misaka uymak taahhüdüdür. Türk milleti hürriyete âşıktır. Kenan Öner partimizi, parti kurucularını hedef alarak suçlamaktadır. DP’yi millet kurmuştur. DP Celal Bayar, Adnan Menderes partisi değildir. Böyle olsaydı bunu Türk milleti kabul etmezdi. Partimizi ne şekilde olursa olsun suçlayanlara yüz vermemek gerekir. Enver Paşa kaymakam ve miralayken memlekete hizmet etmişti. Ancak o zamanki neslin şımartması Enver Paşa’yı çıkırından çıkarmıştır. DP’nin lideri yoktur. Genel başkan ve genel kurulu vardır. Lider de şef de Türk milletidir. Sizler bu memlekete yeni bir zihniyet getirmek için çalışıyorsunuz. Biz her türlü tenkidi sineye çekebiliriz. Meşguliyeti olmayanlar çok şey isteyebilirler.-Kan İstiyoruz, ihtilalsiz hürriyet gelmez,-diyebilirler. Fakat bu yanlıştır. Demokrasiyi sevenler karşılarında muhalefet görmek isterler. Kanunlar dahi çıkarken Anayasaya uygun olmalıdır. Büyük Millet Meclisi’nin önünde bir anayasa mevcuttur. Kanunları tatbik eden şahsiyetlerin de vatandaşlara eşit muamelede bulunması gerekir. Bütün işlerin kaynağı seçim meselesidir. Bu davamızı halletmek yolundayız. Fikirlerin çarpıştığı yerde hisler de müsademe eder. Fikri başka, hissi başka, ilmi başka olan kimseler daima lanetle anılır. Biz her şeyde açıklık düsturunu müdafaa ediyoruz. Fakat

mesuliyet taşıyan kimseler makul hareket etmek zorundadır. Biz korkak kimseler değiliz. Lakin cesaretimiz kadar temkinimiz de var. Gönül ve fikir birliğini ancak ve ancak büyük davaya bağlamak zorundayız başka çare yoktur.”

Refik İnce: *“Bu millet artık demokrasinin nimetlerini görmeye başlamıştır. Düniün kasvetli ve insanın ümidini kesen hallerin geçici olduğunu görmeye başladık. Bir yerde tek parti olunca orada demokrasi vardır iddiası ilme ve mantığa sığmaz. Demokrasi davasına atılanlar, umumi haysiyet ve hukuku hiçe sayarlarsa nefretle anılırlar. Vazifelerimizi ifa etmekle millete faydalı olmak davasını gütmekteyiz. Hislerin ihtirasa taalluk eden kısmını milletin vicdanından çıkarmaya çalışacağız. Ahlaksızlıkların envai vardır. Hırsızlık, katillik vardır. Bunların en belalı yalancılıktır. Biz vazifemizi en iyi şekilde yapmaya çalışırken Demokrat Parti’nin verdiği kararlarda noksanlık olduğunu söyleyenler bu yalancılığı yapan kimselerdir. Hepimizde namuslu olarak yapılan işlerin şevki vardır.”*

Kemal Sayman (Delege): *“Zeytinyağına 160 kuruş fiyat biçen hükümet müstahsile büyük bir darbe indirmiştir. Amerikalıların teklifleri değerlendirilememiştir. Çiftçi böylece perişan edilmiştir. Bugün memlekette okullarda okutulan kitaplar harap halindedir. Lisan parçalanmıştır. Tarih yok edilmiştir. Komünizm yanlısı hainler, bu memlekette elini kolunu sallaya sallaya iş yapmamalıdır.”*

Kadir Arıkan: *“Her şey devlet içindir- parolası tek parti içinde hâkimdi. DP’yle birlikte bu parola, –Her şey millet içindir.- parolasıyla yer değiştirmiştir. CHP ekalliyette olduğu halde iktidardadır. Buna mani olacak yegâne unsur ancak seçimdir. CHP bu imtihandan kaçmamalıdır. Çekinmeden, korkmadan sandık başına gelmelidir.”*

Müfit Önder: *“Memleketin en önemli sorunlarından bir tanesi işçi sorunudur. Biz işçiler, İş Kanunu’nun değiştirilmesini ve ücretlerin hayat standartlarına göre ayarlanmasını istiyoruz. İşçi sadece zeytin ekmek yiyerek beslenmektedir. Hastanelerde işçilerden yüksek ücretler alınmaktadır. Kaza ve diğer sigortaların yeniden ayarlanmasını istiyoruz.”*

Kemal Üren: *“Veremden bu memlekette 2 saatte bir insan ölüyor. Bunun sebebi işsizlik ve sefalettir. İşçi ücretleri artırılırsa hayatın pahalaşacağını söylüyorlar. Ne*

gafler!... Verem ancak saadet ve refaha ulaşmakla önlenir. Memlekette hayat pahalılığı işçiler için tahammülün fevkine çıkmıştır.”

Sabri Özkan: *“Köylü sesini muhtara ve nahiye müdürüne duyuramıyor. Köy muhtarları salmayı istedikleri şekilde tahsil ediyorlar. İmece işlerini keyfi yapıyorlar. En önemli mahsul incir elimizde kalmıştır. Zeytin işleri haraptır. Barut, kapsül gibi inhisar maddeleri karaborsaya düşmüştür.”*

Mehmet Derici: *“ 1.700.000 lira Halkevlerine tahsisat ayrılmıştır. Fakat bu paralar yerinde kullanılmamaktadır. Buraları 3-5 iktidar mensubunun keyfi malikaneleri olmuştur.”*

Hasan Alpargun: *“Sandık köşesine atılmış bir paçavra gibi duran bir varlık var. O varlık Türk Köylüsü’dür. 100-200 sene evveline bakacak olursak bu varlığın hiçbir surette benimsenmediğini görürüz. O varlık imparatorluk kurmuş, birçok yerde canını feda etmiş ve yine de edecektir. Fakat onun açlığına, susuzluğuna hiç göz atılmamıştır. Onlar milletvekilliğini kapıncaya kadar bize efendi demektedirler.”*

Namık Kılıçoğlu: *“Milyonları içine alan Demokratlar içerisinde bir Kenan Öner bulunabilir. Biz öyle bir imana sahibiz ki 1 kişi partiden çekildi diye davamızdan dönecek değiliz. Bunu genel başkan yapsa dahi emin olun teessür duymayız. Saf bir köylü Kenan Öner’den bin defa daha yüksek bir kişidir.”*

Şevki Hasırcı: *“Milletin % 95’inin bizden yanadır. Gönül, millet iradesiyle iktidara gelecek olan DP iktidarın hasretini çekmektedir. Bize, fikir fukarası diyorlar. Evet, biz fukarayız fakat hak ve hürriyet fukarasıyız. Ulu Tanrı! Bugüne kadar bundan sonra da DP’ye müzahir ol ve milli iradeyi koru.”⁸¹²*

Kongre’de İl İdare Kurulu’na: Etem Menderes, Eyüp Şahin, Cevat Ülkü, Ekrem Torunlu, Mithat Levent, Reşat Esatkan, Refik Gürel;

⁸¹² Demokrat Parti, 18 Ocak 1948. Anadolu, 19 Ocak 1948.

İdare Heyeti Yedek üyeliklerine: Mustafa Yalçın, Sadık Ragıp Ege, Sabri Çobanoğlu, Şevki Hasırcı, Baki Öktem, Osman Balkan, Kamil Sözer, Mustafa Aksoy;

İl Haysiyet Divanı'na: Dr. Ali Vehbi Ayaydın, Cihat Buyancı, İhsan Ünlü, Mustafa Talat Yalçın, Hüsnü Gökpinar seçilmişlerdir.⁸¹³

Anadolu gazetesi DP Aydın İl Kongresi'ni Kenan Öner'in DP'den istifasıyla partide meydana gelen çatlağı örtme çabası olarak değerlendirmiştir.⁸¹⁴

3.2.3. 1948 YILI KONGRELERİ

1948 yılı Aydın DP Kongreleri Kasım ayından itibaren başlamıştır. Önce parti ocak kongreleri yapılmıştır. Aydın Merkez Cumhuriyet, Kurtuluş, Güzelhisar, Köprülü, Hasan Efendi DP mahalle kongrelerine Adnan Menderes de katılmış ve bu kongrelerde birer konuşma yapmıştır. Demokrat İzmir gazetesi kongrelerin çok büyük bir alakayla geçtiğini duyurmuştur.⁸¹⁵

Nazilli ilçesinin köy ocak kongreleri Kasım ayı sonu itibariyle tamamlanmıştır.⁸¹⁶ Köy kongrelerine ilçeden pek çok demokrat da katılmıştır. 260 seçmenli Nazilli'nin en büyük köyü Mastavra'da yapılan ocak kongresinde Şevki Hasırcı 1949 yılının Şubat ayı içinde genel seçimlerin yapılmasının muhtemel olduğunu söylemiştir.

Umurlu Kongresi

16 Kasım 1948'deki kongrenin ardından İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Hilmi Üzümcü, Hasan Şimşek, Ahmet Koç, Bahri Aras, İbrahim Özbent, Mustafa Onur.⁸¹⁷

Yenipazar Kongresi

Kongre 07 Ocak 1948 tarihinde yapılmıştır. Kongreye sunulan faaliyet raporunda "CHP'nin idare mekanizmasıyla işbirliği yaparak vatandaşların rey hakkını

⁸¹³ Demokrat Parti, 19 Ocak 1948.

⁸¹⁴ Anadolu, 19 Ocak 1948.

⁸¹⁵ Demokrat İzmir, 05 Kasım 1948.

⁸¹⁶ Demokrat İzmir, 15 Kasım 1948.

⁸¹⁷ Demokrat İzmir, 18 Kasım 1948.

tecavüz ettiği” belirtilmiştir. Ve yine bu raporda “*DP, insanı insan bilip ona hizmet eden bir partidir. DP’nin en büyük şahsiyetiyle en ücra köşelerde yaşayan insan arasında bir ayırım yoktur. Müsavat ve adaleti tecelli ettireceğimize imanımız vardır.*” denmiştir. Kongrede kimi delegeler, sabık idare heyetinin iyi çalışmadığını, köylerle az ilgilenildiğini söylemişlerdir. Etem Menderes Kongre’de yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “*DP’ye baskıda o kadar ileri gittiler ki vatandaşların maişetlerini bile tehdit ettiler. Kooperatiflerde bunu gördük. Bu baskıyı hangi hakla yapmaktadırlar. Hürriyetsizlik, hürriyeti doğurur. Bu şekildeki baskılar vatandaşta infial uyandırır. DP hak ve hürriyetlerin temini için mücadele halindedir. Bu da tahakkuk etmek üzeredir. İşte sayın devlet reisinin kaleme aldığı 12 Temmuz Beyannamesi böyle bir hakkın tahakkuku için kaleme alınmış ve neşredilmiştir.*”

Nazilli Kongresi

Nazilli DP III. Olağan Kongresi 18-19 Aralık 1948 tarihlerinde toplanmıştır. Kongreye İzmir ve İstanbul gazeteleri davet edilmiştir. Kongre için dışarıdan gelenler misafirhanelerde istirahat ettirilmiştir. Kongre şahsa ait bir sinema salonunda yapılmıştır. Kongreye Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Mustafa Haydar Nazlı ve Afyon milletvekili Kemal Özçoban da katılmıştır. Nazilli’nin İzmir Ticaret Borsası’nda önemli bir yeri olduğu için bu kentten simsar ve tüccarlardan oluşan bir grup kongreye katılmıştır. Kongrede okunan faaliyet raporunda Nazilli DP teşkilatının, 3 doktoru, 5 avukatı, 4 eczacıyı, 100’den fazla esnafı bünyesinde topladığı belirtilmiştir. Kongre salonu önüne ‘Yeter Söz Milletindir.’ yazılı büyük bir pankart asılmıştır. 240 delegenin 142’si kongreye katılmıştır. Kongrede Atatürk’ün manevi huzurunda 3 dakikalık saygı duruşunda bulunulmuştur. Kongre başkanlığına Etem Menderes, 2. başkanlığa Av. Reşat Özarda, kâtipliklere Tahir Çelik ve Cevdet Görelî seçilmiştir.⁸¹⁸

Kongrede yeni seçilen Nazilli DP İlçe İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Şevki Hasırcı (Başkan/Tüccar), Reşat Özarda (İkinci Başkan/Avukat), Fahri Sevin (Muhasip/Dava vekili), Sabri Becerik (Üye/Manifaturacı), Halil Şevkay (Üye), Nail Geveci (Üye-Avukat), Ali Nihat Amasya (Üye-Fabrikatör).⁸¹⁹

⁸¹⁸ Demokrat İzmir, 23 Ocak 1948.

⁸¹⁹ Demokrat İzmir, 25 Aralık 1948.

Bozdoğan Kongresi

3 Ocak 1949 tarihi'nde toplanan Bozdoğan DP İlçe Kongresi'ne Şevki Hasırcı ve Etem Menderes de katılmış ve kongrede birer konuşma yapmışlardır.

Bozdoğanlılar Kongre dilek ve temenniler kısmında şu taleplerde bulunmuşlardır:

-Akçay sulama arıkları bir an evvel açılmalıdır.

-Seçim suiistimalleri önlenmelidir.

-Tarım ve tüm kooperatifler üzerindeki siyasi gölge kaldırılmalıdır.⁸²⁰

Yapılan seçimler sonucunda Yeni İdare Kurulu M. A. Özen, N. Atalay, H. Çakır, H. Taka, K. Küpeli, H. Filikçi, A. Korun isimlerinden oluşmuştur.

Aydın Merkez İlçe Kongresi

28 Ocak 1949'da gerçekleşen Aydın DP Merkez İlçe Kongresi gergin bir ortamda başlamıştır. Kongrenin yapıldığı salonda sivil polis olduğu şeklinde bir haber üzerine, DP'liler buna tepki göstermiştir. DP İl Başkanı Etem Menderes ise demokrasilerde hafiyecilik zihniyetinin olamayacağını söylemiştir. Kongreye sunulan faaliyet raporunda üye sayısının bir yılda 7 binden 10 bine çıkarıldığı ifade edilmiştir. DP Merkez İlçe Başkanı Rıza Gökdağ, kongre'de İdare Heyeti olarak eleştirilere açık olduklarını belirtmiştir. 1949 yılı parti bütçesi görüşülürken giderleri hesaplanarak bir bando takımı oluşturulmasına ve bu işlerle ilgilenmesi için bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.

Kongrede konuşan Hilmi Üzümcü, CHP'yi iktidar bulunduğu yirmi beş yıl boyunca hiçbir şey yapmamakla suçlamış ve CHP'nin yirmi beş yıl daha iktidarda kalsa bile yine memleket yararına hiçbir şey yapamacağını iddia etmiştir. Nizamettin Akçasu ise konuşmasında elektrik meselesini halledemeyen Aydın Belediye'sini şu sözlerle suçlamıştır: *“Aydın ili 3 aydan beri karanlıklarla boğuşmaktadır. Elektrik meselesini halledemeyen Aydın Belediyesi görevini yapmamaktadır.”*

Kongrede gizli oylama sonucunda İdare Kurulu'na: Hakkı Doyuran, Mehmet Muray, Ragıp Ege, Mehmet Önüt, Rıza Gökdağ, Kamil Çine, Zeki Başaran

⁸²⁰ Demokrat İzmir, 5 Ocak 1949. Bu bağlamda Bozdoğan Tarım ve Kredi Kooperatifinin başkanının CHP'li olması nedeniyle bu kurum bir partililik zihniyetiyle çalışmaktadır. Köylüye ve kuruma büyük zarar verilmektedir. Keyfiyetin Ticaret Bakanlığı, Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü ile Tarım Kredi kooperatifleri Genel Müdürlüğü'ne bildirilmeli ve gereğinin yapılması sağlanmalıdır.

İl Kongresi delegeliğine: Mehmet Derici, Emin Arslan, Rıza Gökdağ, Mehmet Nuray, Hasan Şimşek, Ragıp Ege, Kamil Akçalı, Hilmi Akdoğan, Nizamettin Akçasu, Hasan Akoğlu, Cemal Ekinci, Zeki Başaran seçilmişlerdir.⁸²¹

Aydın İl Kongresi

2-3 Nisan 1949 tarihlerinde toplanan DP Aydın İl Kongresi'ne Adnan Menderes, Osman Kapani, Sadık Giz, Galip Serter, Feyyaz Tekand, Refet Tavaslıoğlu, Fikret Başaran gibi isimler ile İzmir ve Denizli DP il idare kurulları da katılmıştır. 88 delegeden 15'i kongrede hazır bulunmuştur. Kongre başkanlığına Osman Kapani, ikinci başkanlığa H. Başaran, kâtipliklere Kadir Arıkan ve Sabri Çobanoğlu seçilmiştir.

Kongre başlangınca Atatürk'ün manevi huzurunda iki dakikalık saygı duruşunda bulunulmuştur. İdare Heyeti faaliyet raporu Etem Menderes tarafından okunmuştur: *“Vazifelerimizi mükemmel yaptığımız iddiasında olmadığımız gibi yersiz tevazua da heves edecek değiliz. Demokrat sistemlerin en göze çarpan vasfı fikir ve vicdan hürriyeti cümlesinden tenkide ve tenkit hürriyetine derin bir saygı göstermektir. Huzurunuzda hesap vermek üzere bulunduğumuz şu anda yapılacak tenkitlerin en şiddetlilerine dahi gönül rahatlığı ve memnuniyetle karşılamağa hazırız. DP’de fikir ve ideal birliğinin yarattığı bir kardeşlik hissi ile birbirimize bağlıyız. İftiharla söyleyebiliriz ki Aydın teşkilatı içinde ayrılık ifade eden bir guruplaşma manasına gelen zararlı çekişme ve hareketlere benzeyen hiçbir belirti yoktur. Bu güzel neticeyi teşkilatımızda vazife alan arkadaşlarımızın olgunluğuna bağlıyoruz. Partimizin memleket içinde yayılmasını ve teşkilatlanmasını önlemek ve kurulduğu yerlerden teşkilatlarımızı söküp atma gayretleri Peker hükümeti zamanında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu politikalar, vatandaşlarımızın azmi ile iflas etti. Bu olay sonrası böyle politika yürütenler tereddüt ve bocalama devrine girdi. I. ve II. Saka hükümetleri böyle bir bocalama devrinin ürünü olarak kurulmuştur. Şu anda iktidarın hakikatleri teslim ve kabul ettiği yeni bir döneme girmiş bulunuyoruz. Böyle olmakla beraber iktidar partisine, kimi belediyeler, köy muhtarları, ticaret odaları, kooperatifler bulundukları makamları bir nevi baskı vasıtası olarak kullandıklarını hatırlatırız. CHP bol para sarf ederek siyasi hayatımızda çok elim neticeler yaratacak bir yola sapmıştır. Para ile rey satın almak milletimizin asil duygularına uymayan; siyasi ahlakla telifi mümkün*

⁸²¹Demokrat İzmir, 31 Ocak 1949

olmayan tehlikeli bir yoldur. Bu yollardan yürüyen ve muvaffakiyet vasıtası zor kullanmaktan ibaret olan bir iktidarın memleket efkârında güvenini büsbütün kaybetmesi demektir.

Partimizin inkişaf zamanlarında bazıları ihtirasa kapılıp partimizde nifak çıkartmışlardır. Ancak İl idare kurulumuz uyanık davranıp böyle olayları derhal kavramıştır. O zamanlar biz Genel İdare Heyeti'ne suikast teşebbüsüne geçenlere karşı nifak hareketlerinin bastırılmasını istedik. Gerek Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı görüşlerimizin paralelinde kararlar vermiştir. İlimiz, Parti umumi efkârının düşüncelerine tamamen tevakkuf etmektedir. Parti içinde muvaffak olamayan ihanet sonra karşımıza Millet Partisi olarak çıktı. İl idare heyetinin işbaşına gelmesinden bu yana şartlar çok değişmiştir. Bu süreçte fesat hareketi yenilgiye uğramıştır. Diğer yandan antidemokratik kanunların değişmesi ve hürriyet misakinin tahakkuku yolunda partimiz ilerlemektedir. Şuanda ilimiz mevcudu 300 bin kusur civarındadır. İlimizde DP'ye kayıtlı üye sayısı 54.431 kişidir. İl nüfusundan siyasi rüste erişmeyen kişi sayısını çıkardığımızda partimizin il içinde ne kadar kuvvetli hale geldiği anlaşılabilir. İdari baskı artık ömrünü tamamlamıştır. Germencik muntıkası seçimlerde vatandaşın en çok tazyik gördüğü muntıkaydı. Jandarma süngüsü burada köylünün göğsünde parladı. Bu ilçeye bağlı Ortaklar'da belediye kurumu ihdas edildi. 6 Mart 1949'da Ortaklar belediye başkanlığı seçimleri yapıldı. Bu seçim küçük bir bucağın belediye başkanlığı seçimi değildi. Her türlü baskıya rağmen bu kenti idare edenler bu seçimlerde tarafsız kalmayı başarmıştır. İdare'nin tarafsızlığı adına memlekette bu ilktir. ”

Çalışma Raporu üzerine Delegelerin konuşmaları:

Recep Ulus (Germencik): *“Planlı çalışmak gerekir. Bunu İl İdare Heyeti pek başaramamıştır.*

Nail Keçeci (Nazilli): *“Nazilli DP bir yıldan bir yıldan beri Demokrat Nazilli adıyla bir gazete çıkarmaktadır. Faaliyet raporunda bu gazeteye hiç değinilmemiştir. Önümüzdeki dönemde İl İdare Kurulu'nun bu gazetemizle ilgileneceğine ümit ederiz.”*

Hamdi Çakmak (Ortaklar): *“Ortaklar’da belediye seçimlerini kazanmak kolay olmamıştır. Hak ve hakkaniyet galebe gelmiştir. Seçimlerde gizli oy ve açık tasnif ilkesini sağladıkları için partimizin Genel İdare Kurulu’na teşekkürlerimizi sunarız.”*

Rıza Gökdağ (DP Merkez İlçe Başkanı): *“İl İdare Kurulu iyi çalışmıştır. Bu yüzden kongreye sunulan faaliyet raporunu şaheser olarak nitelendiriyorum.”*

Etem Menderes tenkitlere cevap vermek için kongrede tekrar söz almış ve şunları söylemiştir: *“ Tenkitler çok zayıf ve mütevazı geçti. Biz bir tenkit fırtınası karşısında kalmayı beklerdik. Çünkü partili arkadaşlarımızdan yararlanmak isteriz. Germencik’ten bir arkadaşımız programlı çalışmadığımızdan söz etti. Kendilerinin Germencik’te planlı programlı çalışmış olacak, burada bu çalışmalarını bizimle paylaşırsa kendilerinden faydalanmış oluruz. Ortaklar’dan olan arkadaşımızın tespitleriyle ilgili kendisine teşekkür ederiz. Ortaklar üzerine ihtimamla durduk ve orayı DP’nin kalesi yaptık. Nazilli’de arkadaşlarımızın çıkarttıkları gazeteyle ilgilenmeyi bir görev biliriz. ”*

Etem Menderes’in konuşması’ndan sonra bazı delegeler tekrar söz almıştır.

Şevki Hasırcı: *“Sürekli niçin Ortaklar üzerinde duruluyor. Geçen yıl Nazilli’de seçimlerde 20 köy muhtarlığını kazandık. Bunlar faaliyet raporunda niçin belirtilmemiştir?”*

Celal Bayar, kongreye bir kutlama telgrafı göndermiştir. Kongreden de Bayar’a cevap telgrafı yollanmıştır. Kongrede Nazilli Delegesi Fahri Sevin’in kongreye sunduğu takdir, oylanarak kabul edilmiş ve Başbakanlık ile Adalet Bakanlığı’na aşağıdaki telgrafın gönderilmesine karar verilmiştir:

“Şimdiye kadar dürüst ve tarafsız davranan, memleketimizde demokrasinin yerleşmesi ve inkişafında hizmeti bulunan adalet mekanizmamıza haksız ve kanunsuz olarak reva görülen muameleler bizi üzmektedir. Böyle muameleler yargıçlarımızı haklı olarak adaleti tevzide evham ve endişe içerisinde bırakacaktır. Bunun sonucunda adalet sistemi felce uğrayacaktır. Evham içinde çalışan adalet sisteminin bulunduğu bir memlekette demokrasi ve fert hürriyetinin mevcudiyetinden bahsedilemez. Adalet mekanizmasının devam etmekte olan tarafsız çalışmalarına şu veya bu düşünce ve

vesilelerle müdahaleden vazgeçilmesini kongremizden yükselen milletin sesi olarak tarafınızdan istemekteyiz.”

Kongre Dilek ve Temenniler Kısımında ise şu konuşmalar yapılmıştır;

Hamdi Çakmak (Germencik): *“Demokrat Nazilli gazetesine gerekli ihtimamın gösterilmesini istemekteyim. Aydın’daki evkaf iyi çalışmamaktadır. Bizim paralarımız apartman yapmaya gitmektedir.”*

Kamil Akçalı: *“Köylerden telefon ve yol parası toplanıyor ama köylünün ne yol ne telefon gördüğü var.”*

Şevki Hasırcı: *“CHP ileri gelenlerden birisi bir gün adımı sormuş, adımı söylemişler. Bunun üzerine bu memleket hasırcılarla ile idare edilmez demiş. Bir başkası da kömürcülerle, demircilerle demişti. Ve diğeri Hassoyu, Memoyu hakir görmüştü. Bu memleket nasıl 25 sene Saraçoğlularla, aslanlarla, kaplanlarla idare edildiyse, bundan sonra da dışı aslan değil içi aslan hasırcılarla, kömürcülerle, demircilerle idare edilecektir. Milletin reyile gelen bunlar elbette ki memleketi bunlardan kat kat iyi idare edeceklerdir.”*

Celal Ülkü (Nazilli): *“DP, içtimai adaletsizliği bertaraf etmek için çalışacaktır. Böylece Türk köylüsü ve işçisi artık sefalet arabasının beygiri olmayacaktır.”*

Mekki Özkaya (Söke): *“ Milletvekillerimize tokat atma cüretini gösterdiler. Milletvekillerimiz Mecliste baskı altındadır. Milletin kürsüsünde dilediklerini söyleyememektedirler... Dumlupınar’da, Sakarya’da, İnönü’de düşmanla göğüs göğse çarpışan fakat yeni kurulan DP’ye girmek isteyen vatandaşımızı vatana ihanet etmekle suçluyorlar. Bu vatana ihanet olamaz. Vatana ihanet edenler iktidar partisine yaranmak için her türlü gayreti gösterenlerdir. Sayın Cumhurbaşkanından, cumhurbaşkanı sıfatıyla memlekete yaptığı hizmetleri göz önünde bulundurarak partiler arasında şerefli ve hâkim rolü oynamasını bekleriz. İktidar Partisi 180 nahiye kaza yapmak tasavvurunda. Bundan maksat otorite kuvvetini çoğaltmak, münevver zümreyi iktidar partisine muhtaç hale sokmaktır. Onların 180 nahiye kaza yapmasını bırakın 100 köyü de vilayet yapsalar ve her birine Recep Peker gibi valiler koysalar dahi Türk milletini yürüdüğü şerefli hürriyet yolcuğundan asla döndüremeyecetir. Japonya’nın*

azameti, Almanya'nın yıldırım harbi ve Mussolini'nin savurduğu yumruklara bakarak bunları dünyada yenecek kuvvet yok diye düşünmüştük. Fakat çökmek mecburiyetinde kaldılar. Türk milletinin yürüdüğü hürriyet yolunda iktidar partisi bu zihniyette durdukça lodos değmiş kar gibi kendiliğinden erimeğe mahkûmdur."

Rauf Onursal (DP. İzmir İdare Heyeti İkinci Bşk.): “ *Halk Partisi'nin üç prensibi vardır: Milletten korkmadan israf yapmak, gösterişle vakit geçirmek, milletin reyinden korktuğu için ülkeyi antidemokratik yasalarla idare etmek. Aydın'dan Nazilli'ye gidilecek yol yokken CHP burada (Aydın) bir idare binası yaptırmıştır. Bu gösteriş eserleri o kadar çoktur ki yüzlerce misal verebilirim. Mekteplerin bile yol üstüne yaptırılması gösterişin bir ifadesidir. Milyonlarca lirayla meclis yaptırıyorlar, diğer yandan millet yakacak kandil bulamıyor. Bugün CHP diye bir şey yoktur. Bir zümre vardır. Bunlar paylardan kurulmuştur. Milletvekilliği dahi bazı kimseler için pay müessesesidir. Şükri Sökmensüer bu müessesenin başına getirilmiştir. Bu adam imzasını bile ret etmiş bir demokrasi düşmanıdır. Hava Kurumu'nda 45 milyonluk bir israf yapıldığı halde hesap soran olmamıştır. Bu tamamen faşist bir teşekküldür. Reyimizi çaldırmadığımız gibi paramız da çadırmayacağız."*

Recep Ulus, kongrede genel eğilimin dışında bir konuşma yaparak şunları söylemiştir: “*Kimi delege arkadaşlarımızın ileri sürdüğü devletin dili Türkçedir. Fakat din dili Arapça'dır iddiasını ret ediyorum. Ezanın Türkçe okunmasının devamına taraftarım. Kuran-ı Kerim de Türkçe çevrilmeli ve bu çeviri halka ulaştırılmalıdır."*

Kongrede DP il teşkilatına jeep alınması için bağış toplanmıştır. Bu, kongrede bir hamiyet yarışı olarak takdim edilmiştir. İdare kurulu hesaplarını inceleme komisyonun hazırladığı rapor kongre genel kurulunda okunmuş ve oylanmıştır. Oylama sonucu İl İdare Kurulu'nun hesapları kongre tarafından kabul edilmiştir. Bundan sonra Adnan Menderes konuşmasını yapmak üzere kürsüye geldiğinde salon alkışa boğulmuştur. Adnan Menderes uzun süre konuşmasına başlayamamıştır.

Adnan Menderes: “*DP milli bir partidir, DP vatansever bir partidir, DP milletin hürriyetine çalışan bir partidir. Yarının iktidarına namzet olan DP, memleketin iktidarını ve mukadderatını kuvvetle ele alacak olan medeni bir partidir. Yarın iktidarı ele aldığımız zaman hırpalana hırpalana itibarını kaybetmiş, milletin arzusundan*

mahrum, kudretini tüketmiş bir hükümet ve idare cihazı ile karşılaşacağız. O zaman bu manevi destekleri kuvvetlendirmek vazifesini yükleneceğiz. Onun için bugünkü iktidar mensupları bu milletin haklarına, vatandaş hak ve hürriyetlerine engel olmaktan vazgeçtikleri nispette ve takdirde onları baş tacımız edecek vatansever bir zihniyet taşımaktayız. Millet idaresiyle ve müstakil olarak kurulacak hükümetimiz, herkese kardeş muamelesi yapacaktır. Yekvücut olarak memlekete hizmet edeceğiz.

TBMM kürsüsü hiçbir zaman baskı altında bulundurulamaz. Bir milletvekili söz alıp meclis kürsüsüne geldiği zaman vicdanında en küçük baskı dahi hissetmemelidir. Konuşma edebi içerisinde kalan bir Demokrat milletvekiline ise değil ellerini, dillerini dahi uzatamazlar. Bir Demokrat milletvekilline CHP kürsüsünden tokat atacak hiçbir kimse çıkamayacaktır. Çünkü onların ardında siz varsınız, millet vardır.

Hürriyetin olduğu yerde sefalet olmaz. Eğer Türk milleti kendi işlerini kendi eline almış olsaydı, bugün yaşamakta olduğumuz sefaletin temelleri ortadan kalkmış olurdu. Türlü dertlerimizin sebebi, devleti ve hükümeti idare edenlerin yıllardan beri murakabesiz kalmasıdır. Partimiz işbaşına geldiğinde, hem partimize hâkim olan zihniyet hem de vatandaşımıza tanıdığımız hak ve hürriyetler, partimizi vatandaşımızı kendi dertleri ve ıstıraplarıyla baş başa bırakmayı engelleyecektir. Demokrasilerin egemen olduğu memleketlerde iktidara gelme, iktidarda kalma, tekrar iktidara gelme milyonların reyine bağlıdır. Milleti dertleriyle baş başa bırakan iktidar partileri millettten oy alamazlar. İçtimai adalet, hürriyetin gelişmesi nispetinde inkişaf eder. Hürriyetin hâkim olduğu memleketlerde tesanüt kurulmuş, saadet ve refah hâkim olmuştur. Hürriyetlerin elde edilmesi ise vatandaşların azmine bağlıdır. Bu azmin bir ifadesi olarak DP'nin şerefli saflarında yer almış durumdayız. DP hürriyetlerin ve vicdan hürriyetinin kalesidir.

Laiklik prensibi ifrata varan boyutta ele alınmış ve din düşmanlığı hudutlarına kadar sürüklenmiştir. Bu konudaki yanlış uygulamaları takip etmekteyiz. Dünyanın hiçbir yanında bir partinin bu kadar güçlendiğini tespit etmek mümkün değildir. DP'nin istekleri kayıtsız şartsız tatbik edilmek yolundadır. Siz bu eserin oluşturulmasında Aydın ili demokratları olarak vazife almış ve DP teşkilatını, fikirlerini, ruhunu ovoidan dağa, köyden köye götürmek hususunda muvaffak olmuşsunuzdur. Zaferiniz mübarek olsun! Bizim aramıza kimsenin kıl kadar nifak sokamayacağı kongremizin muhteşem manzara

ile sabittir. Bu partinin şu köşesinde bu köşesinde iâşeleşmeyle ilgili bir hadise görülmeyecektir. Bunu, zamanında partimiz içinde yaptığımız tasfiyeye borçluyuz.

Seçim Kanunu milli bir davadır. Bu kanunun diğer kanunlar gibi milletin arzusu doğrultusunda tadil edilmekte olduğunu size müjdelerim. Yalnız seçim kanunu değil antidemokratik kanunların hepsi bir hazan yaprağı gibi DP'yi teşkil eden sizlerin ayaklarına serilecektir. 2 yıl, 1 yıl hatta 6 ay önce iktidarın yapmış olduğu baskılardan eser kaldı mı? (Hayır sesleri). Senelerin mahsulü olan itiyatların, pasların, kirlerin bir günde kökünden silinmesine imkân yoktur. Her gün bir set yıkıyoruz; bir siper aşıyoruz. Bize CHP'nin müspet girişimlerde bulunmasında samimi olup olmadıklarını soruyorlar. Biz hadisata ve faaliyete bakmaktayız. Bugünkü içtimai ve siyasi şartları ve umumi manzarası içinde milletin istediklerinin kabulünden başka çare kalmamıştır. Ecnebler DP'nin kansız, medeni bir ihtilal yaptığını; Türk milletinin iki sene içinde mucizeler yarattığını söylemektedir.”

Kongrede DP büyük kurultayına delege olarak; Nazilli adına: Şevki Hasırcı, Ali Nihat Amasya, Dr. Reşat Tuncel, Av. Nail Geveci, Dr. İsmail Hakkı Soykan, Sabri Becerik, Av. Reşad Özarda, Av. Şakir Özdamar;

Aydın Merkez İlçe adına: Etem Menderes, Eyüp Şahin, Mithat Levent, Refik Gürel, Kamil Erimez, Ekrem Torunlu, Rıza Gökdağ;

Söke adına: Dr. Baki Öktem, Av. Ahmet Güçsav, Hasan Tuntaş, Ahmet Özmen, Eyüp Menderes;

Koçarlı adına: İbrahim Sarıoğlu;

Germencik adına: Recep Süzen, Hamdi Çakmak, Kamil Sözer;

Karacasu adına: Fahri Sevin;

Bozdoğan adına: M. Ali Özen, Mustafa Öztürk

Çine adına: Dr. Hüsnü Gökpinar, Hasan Tatlıbaş, Hüseyin Yıldız seçilmişlerdir.

İl İdare Kuruluna ise : Etem Menderes (87 oy), Eyüp Şahin (86 oy), Ekrem Torunlu (81 oy), Cevat Ülkü (78 oy), Mithat Levent (73 oy), Hasan Kamil Erimez (63 oy), Dr. Reşat Esenkan (59 oy), Av. Refik Gürel (57 oy), Av. Ahmet Güçsav (47 oy) seçilmişlerdir.

İl İdare Kurulu yedek üyelikleri de : Ali Nihat Amasya, Mustafa Talat Yalçın, İsmail Hakkı Şenkay, Şevki Hasırcı, Kamil Sözer, Rıza Gökdağ, İrfan Konur, Ragıp Ege, Ahmet Aybaz isimlerinden oluşmuştur.⁸²²,

3.2.4. 1949 YILI KONGRELERİ

Aydın merkezde bulunan üç mahallenin DP ocak kongreleri 8 Kasım 1949'da Söğütlü Kahve'de yapılmıştır. Burada Rıza Gökdağ ve Adnan Menderes birer konuşma yapmışlardır. Adnan Menderes konuşmasında şunları ifade etmiştir: *“Konuşmamda Milli ‘Husumet Andı’na açıklık getirmek istiyorum. Milli Husumet diye bir şey yoktur. Husumet rejime değil iktidara karşıdır. Hakkına razı olmayan ve mutlaka yerinde kalmak isteyen bir zihniyete karşı hasım olunacağı tabidir. Biz mutlaka iktidara gelmek için değil demokrasiyi teşekkül etmek için kurulmuş bir partiyiz. İktidara yürüdüğümüze de şüphe yoktur. İyi bir seçim kanunu çıkacak ve iyi bir seçim yapılacaktır. Bugünkü yol bizi mutlaka iktidara götürecektir. Önümüzdeki seçimde milletvekilimiz 150–200 adet olmazsa seçimin hileli olduğu anlaşılacak ve milli bir buhran doğacaktır.”*

Anadolu gazetesi, Adnan Menderes'in kongre konuşmasını lâfazanlık, tehdit ve tezat dolu olarak nitelendirilmiştir. Anadolu gazetesine göre; DP'nin demokrasiyi getirecek parti olarak nitelendirilmesi bir garabettir. Çünkü Türkiye'de demokrasinin kapısı ilk kez CHP tarafından açılmıştır. Yine aynı gazeteye göre DP'nin iktidar olmak amacıyla kurulmadığını söyleyen Adnan Menderes DP'nin iktidara yürüdüğünü söylemesiyle kendi kendisine tezada düşmüştür. Adnan Menderes millete husumetlerinin olmadığını, husumetin iktidara karşı olduğunu söyleyerek lâfazanlık yapmaktadır. Anadolu gazetesi şöyle bir soru yöneltmiştir: *‘İktidarı elinde tutan CHP mensupları başka bir millettendir mi?’* Yine Anadolu gazetesine göre, seçimlerin güvenilir şekilde yapılacağını bile bile Adnan Menderes'in kazanacakları milletvekili sayısını söylemesi ve bu sayının altında milletvekili sayısı çıkarsa buhran doğacağını

⁸²² Demokrat İzmir, 3-4 Nisan 1949.

söylemesi CHP iktidarına ve millete karşı yöneltilen bir tehdittir. DP seçimlerin aleyhlerinde sonuçlanması durumunda bir ihtilal hazırlığı içindedir.⁸²³

Yapılan Seçimler sonucunda; Hürriyet Ocağı İdare Kurulu asil üyeliklerine: Himmet Kaya, Selim Ustabaşı, Sabri İlkil, Şaban Mantar, İbrahim Eren, Ali İşçi,

Hürriyet Ocağı İdare Kurulu yedek üyeliklerine: Şükrü Akyüz, Sabri Yokaç, Kamil Çine, Mehmet Tütüncü, Hakkı Doyuran, M. Ali Kuzu, M. Emin Tuzcu,

Hürriyet Ocağı'ndan ilçe kongre delegeliğine: Hasan Alpargun, Emin Arslan, Nizamettin Akçasu, Şaban Mantar, Ali Uysal, Şükrü Akyüz, Ahmet Özen, İsmail Tunçer, Adil Türkan,

Cumhuriyet Ocağı İdare Kurulu asil üyeliklerine: Galip Ünlütürk, Cemal Ekinci, Sadık Candaş, M. Böcekli, Ali Uysal, İsmail Kutlutürk,

Cumhuriyet Ocağı'ndan ilçe kongre delegeliğine: Galip Ünlütürk, Cemal Ekinci, Sadık Candaş, Fikret Suvari, İsmail Yokaç, Ragıp Güngör, İsmail Kutlutürk seçilmişlerdir.⁸²⁴

Köşk Kongresi

Köşk DP Bucak Kongresi 14 Aralık 1949'da yapılmıştır. Kongre divanına Rıza Gökdağ, Ragıp Ege, Galip Ünlütürk, Mehmet Demir seçilmiştir. Bucak İdare Kurulu'nun faaliyet raporunda CHP'nin muhtarlar ve kooperatifler kanalıyla vatandaşa hala baskı yaptığı ile ileri sürülmüştür. Faaliyet raporu şu cümlelerle sona ermiştir: *“1950 seçimlerinde DP iktidara gelmesi muhtemeldir... Bize hiçbir baskı, hiçbir kanunsuz hareket tesir yapamaz. Çünkü azmimiz ve inancımız büyüktür. Allah haklının yardımcısıdır.”*

Seçimlerden sonra yeni İdare Kurulu'na: Fikri Kaya, Ali Turan, Nuri Altıntaş, Abdullah Keçeci, İbrahim Toksöz, Ahmet Hayta;

⁸²³ Anadolu, 10 Kasım 1949.

⁸²⁴ Demokrat İzmir, 3 Aralık 1949.

İlçe Kongre delegeliğine de: Fikri Kaya, Muammer Elverir, Abdullah Keçeci, Ahmet Hayta, Mehmet Şahin, M. Emin Apaydın, Ali Turan seçilmişlerdir.

Dalama Kongresi

14 Aralık 1949'da yapılan DP Dalama Kongresi Ahmet Güçsay'ın konuşmasıyla açılmıştır. Ahmet Güçsay bu konuşmasında tek partiyle idare edilen tüm ülkelerin bütün dünyanın huzurunda kötü bir durumda olduğunu belirtmiştir. Kongre divanına Rıza Gökdağ, Ragıp Ege, Galip Ünlütürk, Hakkı Uçkaç seçilmiştir. Faaliyet raporu ve bütçe, tartışmaların ardından kabul edilmiştir.

Galip Ünlütürk kongrede yaptı konuşmada CHP'yi çok ağır bir dille suçlamıştır: *“Anayasa'nın 3. maddesi -Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir- der. Fakat ne acıdır ki birçok devlet asırlarca evvel buna kavuştukları halde, biz hale bu ülküyü gerçekleştirmek için uğraşıyoruz. 18 milyonluk Türk milletini sinesinde toplamış olan DP bunda muaffak olacaktır. Millet ister de olmaz mı? O muazzam kuvvetin önünde küçük bir zümreye dayanan CHP nasıl dayanabilir? 25 seneden beri memleketi bir çiftlik gibi idare eden Halk Partisi iktidarını millet artık istemiyor. 1950 seçimleri milli idarenin tecellisi ile neticelenecektir. Gelecek yıl ki kongremiz bir iktidar partisi kongresi olacaktır.”*

Kongre sonunda yapılan seçimlerin ardından İdare Kurulu'na: İsmail Dönmez, Mustafa İnal, İsmail Uğurlu, Raşit Erkal, Mustafa Ünal, Aziz Demirci;

İlçe Kongresi delegeliğine: Mustafa Özkan (Mestan Efe), İsmail Dönmez, Şükrü Balcı, Murat Coşkun, Mehmet Gönel, Ahmet Taşçı seçilmişlerdir.⁸²⁵

Kuşadası Kongresi

1 Aralık 1949'da toplanan Kuşadası DP Kongresi'ne İzmir İdare Kurulu'ndan Osman Kapani, Pertev Arat, Halim Alanyalı, Sadık Giz ve Mehmet Aldemir de katılmıştır. Kongre başkanlığına Ahmet Ferahlı, katipliklere Ahmet Güçsav ve Ahmet

⁸²⁵Demokrat İzmir, 16 Aralık 1949.

Demirci seçilmişlerdir. Kongreye idare kurulu faaliyet raporu ve bir önceki yılın hesapları DP ilçe başkanı Dr. Hulusi Buyral tarafından sunulmuştur.

Osman Kapani kongrede bir konuşma yapmıştır. Kongrede dile getirilen dilek ve temenniler şu başlıklar altında ifade edilmiştir.

- Kuşadası Belediyesi güzel çalışmamaktadır.
- Zeytin fiyatları sürekli yükselip düşmesi çiftçiye zarar vermektedir.
- Tütünçülüğümüzün gelişmesi için Amerikan piyasasına açılmamız gerekmektedir.

Kongre sonunda yapılan seçimlerde yeni seçilen İlçe İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Dr. Hulusi Baykal, İbrahim Öçkal, Kasım Yaman, Şükrü Küçük, Nuri Kutlu, Abdülkadir Çorapçı, Mustafa Yalçın.⁸²⁶

Nazilli Kongresi

Nazilli İlçesi DP Kongresi 25 Aralık 1949'da Yeni Sinema Salonu'nda toplanmıştır Kongre başkanlığına Avukat Nail Geveci, ikinci başkanlığa Dr. Hakkı Şavkay, kâtipliklere Nuri Özsan, M. Ali Özden (DP Bozdoğan Bşk.) seçilmiştir. Kongre'ye 140 delege iştirak etmiştir. Kongrede Millet Partisi İdare Kurulu ve CHP müşahitleri de bulunmuştur. Kongreye sunulan raporda Nazilli DP üye sayısının 18.431 kişi olduğu söylenmiştir. Nazilli'de yayımlanan CHP taraftarı olan kimi gazeteler Nazilli DP'de nifak ve ayrılıkların olduğunu iddia etmiştir. Ancak DP kongresinde yakalanan havayla bu iddialar yalanlanmıştır. Kongreye Avukat Ahmet Güçsay, Mithat Levent, Eyüp Şahin, Ekrem Torunlu da katılmıştır.

Kongrede yeni İdare Kuruluna: Şevki Hasırcı (140 oy), Av. Nail Geveci (133 oy), Dr. Fuat Köseoğlu (106 oy), Dr. Hakkı Şevkay (99 oy), Av Şakir Özdamar (95 oy), Av. Reşat Özer (84 oy), Av. Fahri Sevin (69 oy);

İdare Kurulu yedek üyeliklerine: Ali Amasya(Fabrikatör), Hakkı Zeybek(tüccar), Hakkı Zeybek(Tüccar), Emin Ünal(Tüccar), Rasim Sabuncu(Tüccar), Av. İrfan Onur, Dr. Arif Sarp, Sabri Becerik (Manifaturacı) seçilmişlerdir.

⁸²⁶Demokrat İzmir, 3 Aralık 1949.

İdare Kurulu kendi içinde görev bölümünü şöyle yapmıştır: Şevki Hasırcı Başkanlık, Avukat Nail Geveci ikinci başkanlık, Av. Fahri Sevim muhasip üyelik, Av. Şakir Özdamar katip üyelik.⁸²⁷

Aydın İl Kongresi

DP Aydın İl Kongresi 18 Mart 1950 tarihinde yapılmıştır. Kongrede seçilen kimi adayların tüzüğe uygun seçilmediği konusunda Kongre Divanı'na itirazlar yapılmış ancak bu itirazlar Kongre Divanı'nca dikkate alınmamıştır. Kongrede Eskişehirli selzedelere yardım konusu da gündeme gelmiş ve yardımların parti tarafından oluşturulacak bir komite tarafından toplanması istenmiştir.^(*)

Mekki Özkaya: *“Biz bin dört yüz senelik bir milletiz. Yüz senelik Amerika'dan yardım dileniyoruz.”* derken Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu da aynı görüşler paylaşmıştır. Adnan Menderes bu konuşmalara şu şekilde cevap vermiştir: *“Arkadaşlarım beni affetsin ama bazı sözler hududunu aşıyor. Türk milleti kimseden yardım dilemek mevkiinde değildir. Bunu burada söylemekte fayda vardır, bu yardımdan İngiltere ve Fransa da yararlanmaktadır. Biz de onlar gibi umumi yardımdan faydalıyoruz.”* Ali Amasyalı Türk köylüsünün mahsulünün para etmediğini söylemiştir. Ancak konuşmasının ileri safhalarında kendisinin çalışarak zengin olmuş bir çiftçi olduğunu da söylemeden geçememiştir. Yine Atatürk'ün CHP'nin banisi olduğunu söyleyenler, şunu da bilmelidirler ki Atatürk yaşasaydı şimdi DP'ye geçerdi demiştir. Bu memleketi CHP kurtardı diyenler, Kurtuluş Savaşı'nda CHP'nin adının bile olmadığını bilmelidirler şeklinde konuşmasını sürdürmüştür. Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu kürsüye geldiğinde bu lafazanlıklara son vermek istemiş, bunun için şöyle konuşmuştur: *“DP hareketi başlarken şu veya bu insana, cemiyete ya da zümreye düşmanlık için kurulmuş değildir. DP'nin gayesi bellidir.”*Kongre 2 ay boyunca Celal Bayar kongreye katılabilir diye ertelenmiştir. Buna rağmen Celal Bayar kongreye katılamamıştır.

Etem Menderes'in okumuş olduğu faaliyet raporu kimi delegeler tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Atçalı Şükrü Demirayak *“Raporda 15 sayfalık edebiyat*

⁸²⁷Demokrat İzmir, 26 Aralık 1949.

^(*)Mehmet Böcekli kendisinin aynı yardımlarının konulabilmesi için 45 adet boş teneke verebileceğini söylemiştir.

yapılmıştır” demiş ve İdare Kurulu’nun tekrar seçilmesini istememiştir. Avukat Reşat Özarda raporda Demokrat Parti’nin II. Genel Kurultayı’ndan ve DP’nin bir zaferi olan Seçim Kanunu’ndan bahsedilmemesini büyük bir eksiklik olarak gördüğünü söylemiştir. Kimi delegelerse eski faaliyet raporlarında DP’nin baskı ve şiddete maruz kaldığından söz edildiği halde bu faaliyet raporunda niçin böyle yapılmadığını sormuşlardır. Kongrede yapılan konuşmalarda;

Av. İrfan Konur: “ *Biz henüz iktidarda değiliz. Ancak Ortaklar Belediye başkanlığını kazandık. İnsanlar eğer biz iktidara gelecek olursak bunun nasıl bir yönetim olacağına Ortaklar Belediyesi’ne bakıp anlıyorlar. Ortaklar Belediyesi’nin idaresini alan arkadaşlarımız zayıftır. Onların elinden tutarak yol göstermek lazımdı. Fakat DP İl İdare Heyeti bunu yapmadı. Belediye idaresini ele alan arkadaşlarımız bu yüzden hataya düştüler ya da düşürüldüler. Şimdi adalete hesap veriyorlar.*”

Hamdi Çakmak (Ortakların Meşhur Hatibi): “*Ben ne bir doktor, nede bir avukattım. Nede benim bir tahsilim var. Ben sadece bir çiftçiyim. İl İdare Heyeti’nin faaliyet raporunu inceleyecek kadar ilim sahibi değilim. Ortaklar Belediyesi’ne karşı idare makamları yanlış davranmıştır. Ancak bizim haklarımızı da DP’li avukatlar müdafaa etmemiştir. Bu durum partimiz, Demokrat Partiyi, camları takılmış siva ve boyası henüz yapılmamış ve içi henüz döşenmemiş bir bina gibi göstermektedir.*”

Cevat Ülkü: “*Biz Anadolu gazetesinin Ortaklar Belediyesi’yle ilgili yersiz ve istismarcı yazılarına karşı bizim gazetenin(Demokrat İzmir’in) hakikati ifade eden yazıları görölmedi. CHP parti müfettişinin ve milletvekillerinin tesiriyle oradaki arkadaşlar mahkemeye kadar götürüldüler.*” diyerek, konuşmalarında genellikle DP idaresindeki Ortaklar Belediyesi’ni değerlendirmişlerdir.

DP İl İdare Kurulu yıllık faaliyet raporunu zamanında kongre üyelerine dağıtmaması nedeniyle Etem Menderes delegeler tarafından eleştirilmiştir. Yine Kongre’de DP’nin düzenlemiş olduğu birinci eşya piyangosunun hesaplarıyla ilgili çok sert tartışmalar yaşanmıştır. Yapılan tartışma ve getirilen eleştiriler karşısında kongrede yaptığı konuşmada Etem Menderes eksikliklerini kabul etmiştir.

Aydın DP İl Kongresi konuşmalarını iktidar yanlısı gazeteler Demokratların birer itiraf şeklinde değerlendirmişlerdir. Konuyla ilgili “*Bugün Ortaklar gibi bir belde belediyesini idare edemeyenler koskoca ülke idaresini nasıl yerine getirebileceklerdir*”. diyerek Demokrat Parti’nin iktidar olma yeterliliğinde olmadığını iddia etmişlerdir.⁸²⁸

3.3. MİLLET PARTİSİ KONGRESİ

3.3.1. Millet Partisi Aydın İl Kongresi

Anadolu gazetesinin kinciler, küfür edenler partisi olarak nitelendirdiği MP’nin Aydın İl Kongresi, 11 Nisan 1950 tarihinde toplanmıştır. Aydın MP Kongresi’ne, MP Genel Sekreteri, Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç’ın da kongreye katılacağı duyurulmuştur.⁸²⁹ Dellallar da bağırılmıştır. Ahmet Tahtakılıç kente erken gelmiş, bu nedenle karşılama için istasyona gelen 700 kişi kadar gurup bir süre şaşkınlık yaşamıştır. Kongreye MP üyeleriyle beraber CHP ve DP’li ve herhangi bir parti safında yer almayan vatandaşlar da katılmıştır. Kongre başkanlığı’na İzmir’den Macit Pehlivanoğlu seçilmiştir. Kongre, MP kurulduktan çok uzun zaman sonra toplanabilmiştir. Bu yüzden MP Müteşebbis Heyeti uzun süre İdare Heyeti’ne dönüştürülememiştir.

Faaliyet raporu Müteşebbis Heyeti Başkanı Dr. Cemal Işlak tarafından okunmuştur. Bu raporda, “*Milli Mücadeleyi I. TBMM yapmıştır. Bu meclisin muhalefetine tahammül edemeyenler bu meclisi feshetmiştir. Böylece asırlara sığmayan Türk tarihini 27 yıla sığdırmak isteyenler oldu.*” gibi oldukça sert cümleler yer almıştır. Söz konusu faaliyet raporunu CHP ve iktidar yanlısı gazeteler, Atatürk düşmanlığı, yapılan büyük Türk inkılâbını inkâr etme olarak değerlendirmiştir. Raporda yer alan “*Peçeyi, çarşafı atan kadın plajlarda çıplak dolaşmaya başlamıştır.*” şeklindeki ifadeler kongre salonunda büyük uğultuların çıkmasına neden olmuştur. Buna rağmen MP program ve tüzüğünün millet tarafından çok beğenildiği ifade edilmiş ve Aydın ilinde MP’nin 10.000’e yakın üyesinin bulunduğu söylenmiştir. MP’nin Aydın’a bağlı altı ilçede örgütlendiği büyük bir gururla ifade edilmiştir. Anadolu gazetesi ise MP’nin sadece 5 ilçede örgüt kurduğunu, MP Müteşebbis Heyeti Başkanı Dr. Cemal Işlak’ın

⁸²⁸ Anadolu, 20 Mart 1950.

⁸²⁹ Miting için dağıtılan davet ilanların çoğu pulsuzdur(vergisi ödenmemiş). Anadolu, 21 Mart 1950

kendi memleketi Köşk'ü faaliyet raporunda ilçe imiş gibi gösterdiğini ve 5 ilçede zorla örgüt kurabilmenin övünülecek tarafının olamadığını ifade etmiştir.⁸³⁰

Kongrede yapılan bir canlandırmada MP'yle ilgili haberlerin gazetelerde yer almadığı, MP'nin çıkmasına destek verdiği gazetelerin dağıtımında güçlükler çıkartıldığı anlatılmıştır. Ahmet Tahtakılıç yaptığı konuşmada kısa süre önce vefat eden Recep Peker'i şiddetle eleştirmiş, DP'yi ise CHP'ye karşı ciddi muhalefet yapmamakla suçlamıştır. Adnan Menderes'in Kütahya'dan milletvekili seçilmesinin kendi himmetiyle olduğunu ifade etmiştir. Tahtakılıç konuşmasının devamında *“ABD’de Marshall yardımı alındı. Bu paralarla bütçe açıkları kapatıldı. Traktör ve gıda maddeleri satın alınarak eritildi. Bakalım sonuç ne olacak?”* demiştir. Kongrede İdare Kurulu'nun borçlarını kapatmak için yardım toplanmasının ardından kongre tamamlanmıştır.⁸³¹

⁸³⁰ Anadolu, 13 Nisan 1950. Anadolu gazetesi, MP'nin Aydın ilinde ifade edilen sayıda üyesinin bulunmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir Nitekim bir ay sonra yapılacak genel seçimlerde CHP Aydın ilinde 60.860, DP 76.896 oy alırken, MP sadece 2.820 oy alabilmiştir.

⁸³¹ Anadolu, 13 Nisan 1950

IV. BÖLÜM: ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ SÜRECİNDE

AYDIN İLİNDE YAPILAN SEÇİMLER

4.1.BELEĞİYE SEÇİMLERİ

4.1.1. Koçarlı Belediye Seçimi

1 Nisan 1946 tarihinde Koçarlı ilçe (kaza) haline getirilmiştir. Bu nedenle burada Türkiye genelinde yapılacak olan rutin belediye seçimleri beklenmeden bir belediye seçimi yapılmıştır. Koçarlı belediye seçimi, çok partili yaşama geçildikten sonra yapılan ilk seçimlerden birisi olması nedeniyle önemlidir. Bu seçimde takınılacak tutumlar yakında yapılacak genel seçimler ve belediye seçimleri için neler olup biteceği konusunda belirleyici olacaktır. 24 Nisan 1946'da yapılan seçime 588 kadar yurttaş iştirak etmiştir. Seçim heyetinde bulunan 1 sivil polis, Etem Menderes'in itirazıyla kuruldun çıkarılmıştır. Seçimde asayiş bozacak herhangi bir olay meydana gelmemiştir.⁸³² Koçarlı seçimlerine DP katılmamıştır. Muhalif basına göre seçimde demokratik bir tutum sergilenmemiştir. Demokrat Parti'nin iddialarına göre CHP'nin oy pusulaları seçim görevlilerince vatandaşların eline sıkıştırılmıştır. Seçim sandıkları başında ya da civarında jandarma, polis, bekçilerin varlığı vatandaşın hür bir şekilde oyunu kullanmasını engellemiştir. Yine seçim heyeti sadece CHP'lilerden oluşmuştur. 1160 seçmenin bulunduğu Koçarlı'da seçime katılma oranı oldukça düşük kalmıştır. Demokrat İzmir gazetesine göre; "Koçarlı belediye seçiminde, CHP'nin seçimler konusunda halkı aydınlatmada isteksiz davrandığı ortaya çıkmıştır. Seçim usulü yeteri kadar basında yer almamış ve vatandaşa hiçbir kanalla bilgi verilmemiştir. Bu durum seçimin sağlıklı bir şekilde cereyanını engellemiştir."⁸³³

CHP Müfettişliği raporlarına göre ise Etem Menderes sabahın erken saatinden itibaren seçim mahallinde bulunmuştur. Kapıda usulen duran jandarmaya karşı çıkmıştır. Etem Menderes'e Seçim Kurulu başkanınca seçim sandığı başında bulunamayacağı hatırlatılınca Etem Menderes kendisinin söz konusu mekândan çıkmayacağını söylemiştir. DP, seçim sürecince CHP aleyhinde propaganda yapmıştır. DP'lilerin sandık başlarında dahi propaganda yaptıkları iddia edilmiştir. Seçimlere

⁸³² Demokrat İzmir, 26 Nisan 1946.

⁸³³ Demokrat İzmir, 27 Nisan 1946.

müdahale ediliyor şeklindeki şikâyetlerin önüne geçmek için kendilerine müdahale edilmemiştir. DP'liler seçimi hukuken geçersiz ve usulsüz hale getirme amacıyla seçmenlerden imzasız oy pusulalarını seçim sandığına atmalarını istemişlerdir. DP her ne kadar seçime katılmadıysa da DP'li taraftarlar CHP'nin oylarını bölmek için farklı listelerden seçime girmiştir. Seçim kesin bir şekilde geçmiştir. Koçarlı Belediye seçimi 25 Nisan 1946 tarihinde olaysız bir şekilde tamamlanmıştır. Bu seçim Etem Menderes ve Adnan Menderes'in köyünün Koçarlı sınırları içerisinde kaldığı için önemlidir. En azından CHP adına böyleydi. O yüzden seçim iki parti için de iyi bir deneme olmuştur. Seçim sonunda ortaya çıkan tablo şöyleydi:

Tablo 4.1:Belediye Meclisi Üyeleri

Belediye Meclisi Üyeliklerini Kazanan Adaylarla İlgili İstatistik				
Asil Üyeliği	Kazanlar	Aldığı oy	Partisi	Düşünceler
	Hüseyin Pirlibeyli	520	CHP	-
	Mehmet Çobanoğlu	512	CHP	-
	Kemal Çetiner	504	CHP	-
	Ahmet Pazarçeviren	482	CHP	-
	Ahmet Şahinci	476	CHP	-
	Mustafa Cihanoğlu	463	CHP	-
	Fahri Özcan	461	CHP	Yedek iken asil üyeliğe seçilmiştir
	Muharrem Tozkoparan	456	CHP	-
	Mazhar Tekçe	450	CHP	-
	Vecihi Özdemirhan	449	CHP	Yedek iken asil üyeliğe seçilmiştir
	Nazmi Koç	446	CHP	-
	Niyazi Şahinci	445	CHP	Yedek iken asil üyeliğe seçilmiştir

Tablo 4.2: Belediye Meclisi Yedek Üyeleri

Belediye Meclisi Üyeliklerine Yedek Olarak Kazanan Adaylarla İlgili İstatistik				
Yedek Kazanlar	Üyeliği	Aldığı oy	Partisi	Düşünceler
Hamit Pehlivan		442	CHP	Asil iken yedek olarak seçilmiştir
Kamil Peynirci		441	CHP	Asil iken yedek olarak seçilmiştir
Ramazan Alper		440	CHP	Asil iken yedek olarak seçilmiştir
Ahmet Konya		439	CHP	
Ahmet Eroğlu		431	CHP	
Aziz Bilgili		430	CHP	
Arif Şahinci		416	CHP	
Ahmet İlhan		412	CHP	
Hasan Kural		397	CHP	
Zihni Sipahi		394	CHP	
Kemal Ünal		393	CHP	
Arif Onat		378	CHP	

Tablo 4.2: Belediye Meclisi Üyeliklerine Kazanamayanlar

<u>Belediye Meclisi Üyeliklerine Kazanamayan Adaylarla İlgili İstatistik</u>		
Üyelik Kazanamayanlar	Aldığı oy	Partisi
Hüseyin Sözer	94	DP
İbrahim Sarıoğlu	73	DP
İsmail Çetiner	48	DP
Ahmet Kayıhan	40	DP
Ali Karaçelik	36	DP

Tablo 4.3: Seçmen Durumu

Seçmen Sayısı	Seçime İştirak Eden sayısı	Seçime İştirak Oranı
1166	588	%50

Seçimlere seçmenlerin yarısı katılmış, seçime katılanların büyük çoğunluğu CHP’li Belediye Meclisi adaylarına oy vermiştir.

Koçarlı Belediye Meclisi, 27 Nisan 1946 tarihinde toplanmış ve Ahmet Pazarçeviren’i belediye başkanı seçmiştir.⁸³⁴

İktidar Partisi CHP, DP’nin kurulduğu tarihten itibaren epey mesafe kat etmiş olmasını göz önüne alarak DP’nin kendi iktidarını tehdit edecek bir güç olmasını ortadan kaldırmak için hem genel seçimleri hem de belediye seçimlerini öne almıştır.⁸³⁵ Çok partili yaşama geçilmesinden çok kısa bir süre sonra Aydın’da tüm Türkiye’de olduğu gibi 26 Mayıs 1946 tarihinde belediye seçimleri yapılmıştır. Bu seçimler çok partili yaşama geçiş sürecinde yapılan ilk belediye seçimleri olması nedeniyle önemlidir. Aynı zamanda 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılacak genel seçimlerin ne gibi sonuçlar verebileceğini kestirmek açısından döneminde önemsenmiştir. Bu yüzden iktidar da muhalefet de bu seçimleri dikkate almıştır. **Ancak seçimler DP tarafından boykot edilmiştir. DP, katılmadığı bu seçimleri "dikkatle izleyip usulsüzlükleri, baskıları, vs. 'millet adına' protesto etmiş", seçimlerden bir ay sonra 'Belediye Seçimlerinde Müdahale, Tazyik ve Yolsuzluklara Ait Vesikalar' adlı bir broşür yayımlamıştır.**⁸³⁶ 1946 yılı belediye seçimlerine DP’nin katılmaması CHP’nin kendi adayları arasında rekabeti artırmıştır. CHP karşıtı gazeteler kimi adayların parayla oy satın aldığı iddialarını ortaya atmıştır.⁸³⁷ 1946 yılı belediye seçimlerinde Bozdoğan, Söke, Aydın CHP teşkilatları adayların tespiti için kendi aralarında fikir birliği sağlayamamışlardır. Bunun üzerine CHP Bölge Müfettişi Dr. Şerafettin Bürge ve CHP İl İdare Kurulu’ndan Neşet Akkor ve Ahmet Emin Arkayın duruma müdahale etmiştir. Bozdoğan’da Şemi Duyar ön yoklamayı kazanamayınca basılmış olan seçim listesine ek yapmıştır. Durum anlaşıncı bu listeler imha edilmiştir. Adaylık yoklamaları sırasında

⁸³⁴ BCA, 490.01/245.974.1.

⁸³⁵ Ulus, 27 Nisan 1946.

⁸³⁶ Cem Eroğul, age., s.36.

⁸³⁷ Demokrat İzmir, 30 Nisan 1946.

Atça'dan gönderilen mektup ve telgraflarla Atça Belediye Başkanı Mustafa Aksoy'un yolsuzluk yaptığı ve görevini kötüye kullandığı iddia edilmiştir. Bu nedenle adaylığının CHP Genel Sekreterliği tarafından engel olunması istenmiştir.⁸³⁸

4.1.2. Aydın İlinde Belediye Seçimleri Hazırlıkları

Aydın'da 13 belediyede seçmen listeleri muntazam şekilde düzenlenmiş, bunlar belli bir süre askıda kalmış ve süresi dolduğunda askıdan indirilmiştir. CHP muhalefetin iddialarını ortadan kaldırmak amacıyla adaylarını ön yoklamayla belirleyeceğini ve bununla ilgili açık bir toplantı tertip edeceğini duyurmuştur.⁸³⁹ Belediye seçimleri adaylarının belirlenmesi için CHP'de yapılan ön yoklama çalışmalarına CHP Müfettişi Dr. Fadıl Bürge, CHP İl Başkanı Avukat Neşet Akkor refakat etmiştir. Yoklamalar tam serbesti içinde yapılmıştır. Belediye meclisi üyelikleri için her meslekten üyenin bulunmasına ve bunların halk tarafından sevilen kişiler olmasına dikkat edilmiştir. Parti müfettişi adaylık yoklamalarıyla ilgili şunları söylemiştir: *“Bizim belediye üyelikleri için hiçbir tavsiye ve işaretimiz yoktur. Yoklamalar esnasında herkesi kendi vicdanları ile baş başa bırakıyoruz. Yoklamalarda görülen rekabetin aksine, aday tespitinden sonra tüm arkadaşlarımız arasında tam bir birlik ve tesanüt göze çarpacaktır.”* CHP Aydın teşkilatının güçlü ismi Neşet Akkor da yaptığı konuşmada: *“Siyasi hayatımızdaki son gelişmeler üzerine çıkan yeni partilerin gayesi seçimleri kazanarak idareyi ele almaktır. Ancak 26 yıllık hayat ve teşkilatı olan, yurdu kurtaran, milleti istiklale kavuşturan partimizin yaptığı ve yapmakta olduğu inkılâpları yürütmek; prensiplerini tahakkuk ettirmek için iktidarı elinde tutmaya çalışması hakkıdır. Yakında olacak belediye seçimleri halkımızın partimiz üzerindeki alaka ve mevkiiini gösterecektir.”*⁸⁴⁰ diyerek, CHP'nin devleti kuran parti olarak gücünü ifade etmiştir. DP seçimlere katılmamıştır ama müdahil olmak istemiştir. Bu yüzden Demokrat Parti, teşkilatı bulunan yerlerde sandık başlarında müşahit bulundurma taleplerini hükümete iletmiştir. Hükümet DP'nin bu talebine olumlu cevap verince DP tarafından Aydın'da görevlendirilecek olan müşahit listeleri hükümete verilmiştir.⁸⁴¹

⁸³⁸ BCA, 490.01/245.974.1.

⁸³⁹ Anadolu, 17 Mayıs 1946.

⁸⁴⁰ Anadolu, 20 Mayıs 1946.

⁸⁴¹ Anadolu, 23 Mayıs 1946.

4.1.3. Seçimler

Belediye seçimleri 26 Mayıs 1946'da sabah saat 8:00' de başlamıştır. Seçim nedeniyle parti ve belediye binaları bayraklarla donatılmış, Halkevi bandosu Aydın merkezde marşlar çalmıştır. Seçim sandıklarının başlarında DP müşahitleri de bulunmuştur. Seçime DP'li vatandaşların da iştirak ettiği görülmüştür. Bu kişiler, CHP adaylarına oy vermiştir. Seçime girmemesine rağmen Çine'de DP'ye oy çıkmıştır. Nazilli'de Çapa Hasan Mahallesi'nde CHP'lilerle DP'liler arasında yaşanan küçük bir tartışmanın dışında Aydın'daki seçimlerde herhangi ciddi bir olay yaşanmamıştır. DP müşahidi seçim defterini incelemek istemiş ancak kanunun kendisine bu yetki tanınmadığı gerekçesiyle bu isteği sandık komisyonu tarafından geri çevrilmiştir. Bunun üzerine olay yerine DP başkanı Dr. İsmail Hakkı Şevkay gelmiş, kendisi de bu istek doğrultusunda ısrar edince kanuna göre seçimin gizli olduğu kendisine söylenmiştir.^(*)

Tablo 4.4:Seçime Katılan Seçmen Sayısı

Yerleşim Yeri	Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı ⁸⁴²
Umurlu	1815	1130
Nazilli	5000	2442
Atça	2699	1706
Kuyucak	1528	1259
Bozdoğan	2183	1520
Yenipazar	2144	1050
Karacasu	2255	1285
Çine	1887	1178
Söke	5259	2806
Aydın Merkez İlçe	8987	4775
İncirliova	1746	1129
Germencik	1740	889

^(*)Bu seçimde yürürlükte olan seçim kanuna göre açık oy, gizli sayım ilkesi uygulanmıştır. Daha sonra muhalefet demokratik olmayan bu seçim kanununu değiştirmek için çaba harcayacaktır.

⁸⁴² Anadolu, 27 Mayıs 1946.

Tablo 4.5:Seçime Katılım Oranları

İlçesi, Bucağı	Seçime İştirak Oranı	İlçesi, Bucağı	Seçime İştirak Oranı
Aydın Merkez	%53	Yenipazar	%63,8
İncirliova	%64,7	Çine	%63,9
Germencik	%52,2	Karacasu	%79
Umurlu	%69,8	Koçarlı	%60
Bozdoğan	%74,2	Nazilli	%48
Kuyucak	%82,4	Atça	%63,2
İl Geneli Toplam İştirak Oranı	%63,5		

Seçimlere katılım en düşük olduğu yer Nazilli, en yüksek olduğu yer ise Kuyucak olmuştur.

Seçimlere katılımın düşük olduğu iktidar partisi sorumlularınca da ifade edilmiş ve müfettiş raporlarına göre seçime katılımın düşük olmasının nedenleri şöyle sıralanmıştır:

- Nazilli'de İstanköy muhacirleri, Basma Fabrikası barakalarında iskân etmekteyken bu bölgeden ayrılmıştır.
- Bölgeden göç edenlerin, ölenlerin, askerde olanların kaydı seçmen listelerinden silinmemiştir.
- Pek çok vatandaş listelere adını zamanında kaydettirmediği için oy kullanamamıştır.
- Seçim günü havanın yağmurlu olması seçime iştirak oranını düşürmüştür.

Seçime katılımın düşük olmasından yola çıkarak CHP müfettişi seçmen listelerinin daha uzun süre askıda kalmasını istemiştir. Müfettiş raporlarına göre muhtarların mahalle ya da köylerine göçle yeni yerleşenlerin ya da reşitlik nedeniyle seçmen olan kişilerin tespit etmesi ve listelere yazması sağlanmalıdır. Muhtarlar aracılığıyla askere giden ya da bulunduğu bölgeden göçen veya ölen kişiler tespit edilip bu kişilerin isimleri seçmen listelerden silinmelidir. Seçimlerde oy kullanma süresi birkaç saat uzatılmalıdır.⁸⁴³

⁸⁴³ BCA, 490.01/245.974.1.

Seçimler olaysız geçmiş, Demokratlar bu seçimlerde kendilerinden beklenen olgunluğu göstermiştir. CHP Aydın İl Başkanı Avukat Neşet Akkor “Bu seçimlerin dahan seçimlere göre daha olgun geçtiğini, aynı zamanda seçimlere iştirak oranının yüksek olduğunu” söylemiştir. DP Aydın İl Başkanı Etem Menderes de “seçimlerde demokratik hareket edildiğini belirtmiştir”.⁸⁴⁴ Ancak Demokrat İzmir gazetesine göre halk seçime karşı ilgisiz davranmıştır. Gazete Aydın merkezde 8.987 seçmenden 4.775 seçmenin seçime iştirak etmesini bunarnek göstermiştir. Vali, seçime katılan insan sayısında artış olur beklentisiyle oy kullanma suresini bir saat daha uzatmak istemiştir. Fakat DP’lilerin müdahalesiyle bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Seçimde bazı bayanların, sizi jandarma bekliyor denilerek seçim sandığının başına getirildiği grlmştir.özellikle memur ve memur aileleri tazyik altında seçimlere iştirak etmiştir. Kimi oy pusulalarını seçim sandığı başındaki memurların doldurduğu grlmştir.⁸⁴⁵

Seçimler sonucunda Aydın Belediye Meclisiyeliklerine seçilenler:

Raif Aydoğdu (Belediye Başkanı)

Orhan ifti (ifti)

Eyüp şahin (Fabrikatör)

Dr. Hulusi Eralp (Serbest hekim)

A. Emin Arkayın (Türk Hava Kurumu Direktörü)

Raif Günaydın (Tüccar)

Hasan Sabuncuoğlu (Tüccar)

Vehbi Aydınlier (Müteahhit)^(*)

İhsan Uzman (Avukat)

Hüsnü Cihan (Avukat)

Rifat Kodik (Manifaturacı)

İrfan Salyam (Fen memuru)

Ali Rızazkavruk (Tuhafiyeci)

Kazım Aydınel (Kırtasiyeci)

Osman Nuri Akçasu (Avukat)

Dr. Nuri Erkan (Serbest operatör)

⁸⁴⁴Anadolu, 27 Mayıs 1946.

⁸⁴⁵Demokrat Parti, 27 Mayıs 1946.

^(*) Bahçıvan Vehbi olarak tanınmaktaydı.

Hilmi Yazıcıoğlu (Manifaturacı)
 Hikmet Şölen (THK muhasibi)
 Nail Ergun (Çiftçi)
 A. Şükrü Saray (Bakkal)
 Dr. Nafiz Yazgan (Serbest hekim)
 Lütfü Taşkın (Keresteci)
 Abdullah Eğilmez (Zeytinyağcı).⁸⁴⁶

Nazilli'de Belediye Meclisi üyeliğini kazananlar:

Rıfat Tuncer (Belediye Başkanı)
 Emin Bilgin
 Dr. İsmail Süner
 Dr. Kamil Alptuna
 Mehmet Erten
 Ragıp Tapucu
 İbrahim Yavaşoğlu
 Haydar Bilgin
 Mehmet Bukey
 Halil Çetinel
 Hakkı Orguç
 Nedim Yıldırım
 Nuri Tükenmez
 Ahmet Soysal
 Ahmet Çilingiroğlu
 Hüseyin Adaş
 Sezai Dalyan
 Ali Gedik
 Süleyman Öcal
 Haydar Gürsel
 Osman Akyavaş
 Necip Tiryakioğlu

⁸⁴⁶ Anadolu, 29 Mayıs 1946.

Diğer yerleşim yerlerinde belediye başkanlıklarını kazananlar:

1-Mustafa Aksoy (Atça)

2-Arif İlgi (Kuyucak)

3-Mehmet Oral (İncirliova)

4-Neşet Zincirci (Germencik)

5-Mehmet Ali Tuncer(Karacasu)

6-Mehmet Çobanoğlu(Koçarlı).⁸⁴⁷

⁸⁴⁷ Anadolu, 2 Haziran 1946

Tablo 4.6:Belediye Başkanlığına Seçilenler

Belediye Başkanlığına Seçilenlerle İlgili Bilgi İstatistiği						
Seçildiği İlçe, Bucak	Seçilen Kişi	Doğum Yeri	Doğum Tarihi	Tahsil Durumu	Mesleği	Yeni veya Tekrar mı Seçildiği
Aydın Merkez	Orhan Çiftçi	Aydın	1329/Rumi	Kolej	Çiftçi	Yeni
Bozdoğan	Nurettin Karakaş	Bozdoğan	1328/Rumi	İlk	Çiftçi	Yeni
Çine	Osman Balaban	Akseki	1318/Rumi	Rüştiye	Tüccar	Tekrar
Koçarlı	Mehmet Çobanoğlu	Koçarlı	1319/Rumi	İlk	Çiftçi	Yeni
Karacasu	Mehmet Ali Tuncer	Karacasu	1323/Rumi	İlk	Tüccar	Yeni
Nazilli	Rıfat Tuncer	Nazilli	1317/Rumi	Rüştiye	Çiftçi	Tekrar
Söke	Adil Azbazdar	İzmir	1908/Miladi	Sanat Okulu	Çiftçi	Yeni
Germencik Bucağı	Neşet Zincirci	Germencik	1326/Rumi	Orta	Çiftçi	Tekrar
İncirliova Bucağı	Mahmut Oral	Manastır	1321/Rumi	Orta	İncir Müstahsili	Tekrar
Umurlu Bucağı	Mehmet Yalçın	Karahayıt	1312/Rumi	İlk	Çiftçi	Tekrar
Yenipazar Bucağı	Ali Remzi Gürsoy	Yenipazar	1318/Rumi	Rüştiye	Tüccar	Tekrar
Atça Bucağı	Mustafa Aksoy	Atça	1315/Rumi	Ziraat Lisesi	Çiftçi	Tekrar
Kuyucak Bucağı	Arif İzgi	Nazilli	1320	Rüştiye	Çiftçi	Tekrar

Aydın ilinde seçilen belediye başkanları tamamı çiftçi ya da tüccar kökenlidir. Bürokrat ve memur kökenli kişiler belediye başkanlıklarına talip olmamışlardır.

Belediye Başkanlığı Ve Meclisi Üyeliklerini Kazanan Adaylarla İlgili İstatistikler:

Tablo 4.7:Aydın Merkez İlçe

Aydın Merkez İlçe						
İlçesi	Seçilen CHP'li Başkan	Seçilen DP'li Başkan	Seçilen Bağımsız Başkan Sayısı	Seçilen CHP'li Üye	Seçilen DP'li Üye	Seçilen Bağımsız Üye sayısı
Aydın merkez ilçe	1	-		22	1	-
Germencik	1	-	-	11	-	-
İncirliova	1	-	-	11	-	-
Umurlu	1	-	-	12	-	-

Aydın Merkez İlçe'de DP'ye kayıtlı bir vatandaşın belediye meclis üyeliğine seçilmesi gözlerden kaçmamıştır.

Tablo 4.8:Bozdoğan

Bozdoğan						
İlçesi	Seçilen CHP'li Başkan	Seçilen DP'li Başkan	Seçilen Bağımsız Başkan Sayısı	Seçilen CHP'li Üye	Seçilen DP'li Üye	Seçilen Bağımsız Üye sayısı
Bozdoğan ilçesi	1	-	-	15	-	-
Yenipazar	1	-	-	13	-	-

Tablo 4.9:Çine

Çine						
İlçesi	Seçilen CHP'li Başkan	Seçilen DP'li Başkan	Seçilen Bağımsız Başkan Sayısı	Seçilen CHP'li Üye	Seçilen DP'li Üye	Seçilen Bağımsız Üye sayısı
Çine İlçesi	1	-	-	13	-	-

Tablo 4.10:Karacasu

Karacasu						
İlçesi	Seçilen CHP'li Başkan	Seçilen DP'li Başkan	Seçilen Bağımsız Başkan Sayısı	Seçilen CHP'li Üye	Seçilen DP'li Üye	Seçilen Bağımsız Üye Sayısı
Karacasu İlçesi	1	-		15	2	-

Tablo 4.10:Koçarlı

Koçarlı						
İlçesi	Seçilen CHP'li Başkan	Seçilen DP'li Başkan	Seçilen Bağımsız Başkan Sayısı	Seçilen CHP'li Üye	Seçilen DP'li Üye	Seçilen Bağımsız Üye Sayısı
Koçarlı	1	-	-	11	-	-

Belediyelerin meclis üye sayısı sahip oldukları nüfusa göre belirlenmiştir. Buna dayanarak ilçe belediyelerinden en az meclis üyesine sahip yer Koçarlı olmuştur.

Tablo 4.11: Nazilli

Nazilli						
İlçesi	Seçilen CHP'li Başkan	Seçilen DP'li Başkan	Seçilen Bağımsız Başkan Sayısı	Seçilen CHP'li Üye	Seçilen DP'li Üye	Seçilen Bağımsız Üye Sayısı
Nazilli İlçesi	1	-	-	21	-	-
Atça	1	-	-	13	-	-
Sultanhisar	1	-	-	11	-	-
Kuyucak	1	-	-	11	-	-

Tablo 4.12: Söke

Söke						
İlçesi	Seçilen CHP'li Başkan	Seçilen DP'li Başkan	Seçilen Bağımsız Başkan Sayısı	Seçilen CHP'li Üye	Seçilen DP'li Üye	Seçilen Bağımsız Üye Sayısı
Söke	1	-	-	20	-	1

Aydın ilinde 14 yerleşim yerinde yapılan belediye seçimlerinde başkanlıkların tamamını CHP'li adaylar kazanmıştır. Başkanlıkları bağımsız adaylardan kazanan olmamıştır. DP'liler seçime katılmamasına rağmen kendilerine mensup ya da temayül gösteren şahsiyetlerin seçilmesine çalışmışlardır. Bu yüzden pek çok DP mensubu vatandaşlar seçimlerde oy kullanmışlardır. Seçimlerle ilgili olarak CHP Müfettişi seçim sandıklarının dolaştığını DP'liler dahil hiç bir şikâyetle bulunulmadığını parti Genel Sekreterliği'ne rapor etmiştir. CHP il genelinde belediye meclisleri için 199 üye kazanırken, bağımsızlar 1, DP ise 3 üyelik kazanmıştır. Belediye seçimlerinden sonra Eski Aydın Milletvekili Fuat Erilaçın 03 Haziran 1946 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği mektupta, CHP'nin çok büyük hata yaptığını, 15 yıl boyunca maske takmış kişilere Aydın'da iktidar verdiğini söylemiştir. Bundan dolayı da istidadı büyük pek çok insanın ihmal edildiğini, CHP'nin kendi kadrolarını yetiştirmediğini belirtmiştir. CHP'nin çok hızlı bir şekilde bu meseleyi ele alması ve kendi kadrolarını yetiştirmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Seçimler sonucu belediye meclislerinde ehreler değişmiş ve meclisler genel olarak genleşmişti. İl genelinde belediye meclislerin üye sayısının %59 yeni seçilmiş üyelere oluşmuştur. CHP kendi belirlediği adayların dışındaki adaylara oy veren CHP’li üyelere ihtar cezası vermiştir. CHP müfettişliğince hazırlanan seçim raporunda Aydın ilinde seçimlerin genelde şikâyetsiz, düzenli ve kanunlara uygun olarak gerçekleştiği ifade edilmiştir. Seçimlere iştirak oranı %63’tür. Raporda seçilen üyelerin halkı memnun ettiği ve yeni başkanların eskilere oranla daha yeterli bulunduğu iddia edilmiştir. Demokrat Parti’nin seçimleri etkileme çabalarının da sonuçsuz kaldığı vurgulanmıştır.⁸⁴⁸

4.2.ÇOK PARTİLİ YAşAMIN İLK GENEL SEÇİMİ (21 TEMMUZ 1946)

4.2.1. Seçimlerin Öne Alınması

Dört yılda bir yapılan genel seçimler çok partili yaşama geçilmesiyle birlikte iktidar partisi CHP tarafından bir yıl öne alınmıştır. Bu nedenle VII. Dönem TBMM’si 3 yıl görev yapmıştır. Normalde 1947 yılının Ekim ayında yapılması gereken genel seçimin, 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılmasına karar verilmiştir. Seçim öne alının aksine tek dereceli yapılmıştır ve oy çokluğu esasına dayalı olmuştur. CHP, seçimlerinin öne alınmasını çok partili yaşama geçilmesiyle meclis çalışmalarının aksamasını gerekçe göstermiştir. Çünkü milletvekillerinin büyük bir kısmı seçim bölgelerinde zaman geçirmeye başlamıştır. İsmet İnönü ise CHP’nin seçimleri zamanında yapma niyetinde olduğunu ancak CHP’nin gelişen iç ve dış şartlar nedeniyle seçimi öne aldığını söylemiştir. İnönü’ye göre dünya çok daha bulanık, karanlık, uzun bir sürünceme yolunu tutmuştur. Bir yıl sonrası Türkiye’nin önüne çıkacak risk ve ihtimallere karşı temsil süresi bitmiş bir meclisle çıkmak doğru olmayacaktır. Yine VII. Dönem Meclis’i, üzerinde yapılan siyasi tartışmalar nedeniyle yıpranmıştı. Dolayısıyla iç ve dış politika, otoritesi şüpheye düşmüş bir meclisle yürütülemezdi.⁸⁴⁹ Muhalefet ise iktidarla aynı görüşü paylaşmıyordu. Muhalefete göre CHP tarafından seçimlerin bir yıl erkene alınması seçimlerde DP’yi hazırlıksız yakalamayı amaçlamaktaydı. Seçimlerin erkene alınmasıyla ilgili Adnan Menderes şu tespiti yapmıştır: “İsmet Paşa’nın

⁸⁴⁸ BCA, 490.01/245.974.1.

⁸⁴⁹ Feroz ve Bedia Turgay A. (1976), Türkiye’de çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi(1945-1971), s.21-22.

seçimleri bir yıl erkene almasının hikmeti bugün daha iyi anlaşıyor. Aydın gibi bir yerde bile henüz istediğimiz şekilde teşkilatlanamadık.”⁸⁵⁰ TBMM, içte ve dışta ortaya çıkan gelişmelere karşı ülke yönetimini daha kararlı hale getirme amacıyla iktidar partisi milletvekillerinin oylarıyla 10 Haziran 1946 tarihinde erken seçim kararı almıştır. Ancak muhalefet seçimin tam bir baskın seçim olduğunu yinelemiştir.⁸⁵¹ Muhalefetin bu iddiasında kısmen haklı olduğunu düşünmekteyim. Çünkü iktidarın seçimleri erkene alabileceği söylentisinin çıktığı Mayıs ayında muhalefetin pek çok yerde teşkilatlanamadığı görülmüştür.^(*)

Celal Bayar ve Adnan Menderes, erken seçim kararının TBMM’den geçmemesi için çok çaba sarf etmiş, Ancak bunda başarılı olamamışlardır. Muhalefet erken seçim kararıyla tam bir şok yaşamıştır. Demokrat Parti Genel Merkezi, bu karara karşı strateji geliştirmek için DP il başkanlarını derhal Ankara’ya davet etmiştir. Yapılacak toplantıda seçimlerin DP tarafından boykot edilip edilemeyeceği il başkanlarına sorulacak buna göre tavır belirlenecekti. Davet üzerine Etem Menderes önce İzmir’e gitmiş, buradan Manisa ve İzmir DP il başkanlarıyla birlikte trenle Ankara’ya hareket etmiştir. Ankara’ya hareketten önce İzmir İl Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ, Aydın İl Başkanı Etem Menderes ve Manisa İl Başkanı Hüsnü Yaman kendi aralarında toplantı yapmış ve DP’nin seçime katılması tezini Ankara’daki toplantıda savunmaya karar vermişlerdir.⁸⁵² 16 Haziran 1946 tarihinde gerçekleşen Ankara’daki toplantıda DP’nin seçime katılması kararı çıkmıştır.

4.2.2. Seçim Hazırlıkları

Partilerin seçim hazırlıkları çok gergin bir atmosferde gerçekleşmiştir. Demokrat Parti, taraftarlarını meydanlara davet etmiştir. Demokrat Parti’nin tertip etmiş olduğu bu büyük mitingler o döneme kadar Türk demokrasi tarihinde alışılmadık bir görüntüdür. DP’nin en büyük propaganda silahı tertip etmiş olduğu bu mitingler olmuştur. Bu mitinglere binlerce kişi katılmıştır. Tek parti yönetimi nedeniyle bu duruma pek alışık olmayan CHP, bu mitingleri anarşi ya da ihtilal hareketi olarak görmüştür. CHP’de önemli konuma sahip olan Falih Rıfkı Atay bu durumu “*DP, bir siyasi hareket*

⁸⁵⁰ Sarol, M. Bilinmeyen Menderes s.39.

⁸⁵¹ Toker, M. (1990), Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları/Tek partiden Çok Partiye Geçiş, s.21

(*) Örneğin Aydın’ın en büyük ilçesi Nazilli’de DP, teşkilatını 19 Mayıs 1946 tarihinde kurabilmiştir.

⁸⁵² Tasvir, 13 Haziran 1946.

*olmaktan çıkıp bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketine dönüşmüştür.”*⁸⁵³ diyerek özetlemiştir. Seçim sürecinde partiler birbirini sert bir şekilde suçlamışlardır. Siyaset propagandası sınır tanımamış camilere kadar girmiştir. Düzce Müftüsü Mehmet Sıtkı Otluoğlu cuma vaazında, “*Ey Müslümanlar, şu anda Allah’ın emirlerini tebliğ ve sizleri irşat için bu kürsüye çıktım. Bazı aptessiz Demokrat Parti mensupları halk içine girerek tefrika ve fesat tohumları ekmeye çalışıyorlar. Bunlar mektepleri kaldırmaya bu surette halka yaranma amacındadır. Sakın bunların tahriklerine kapılmayınız. CHP’den ayrılmayız doğru yol budur.*” CHP Demokrat Parti’yi dini alet etmekle suçlarken böylece bünyesindeki kimilerinin söylem ve davranışlarıyla kendisi de aynı pozisyona düşmüştür.⁸⁵⁴ Aydın’daki toplantılarda ise DP temsilcileri CHP’yi inançlar konusunda halka baskı yapmakla suçlamışlardır. Ortam bu kadar gerilmişken seçimlere iki gün kala Aydın’da Çakırbeyli köyü DP ocak başkanıyla, Adnan Menderes’in çiftlik kâhyası öldürülmüştür. Türkiye, seçim dönemine gergin bir atmosferde girmiştir.

Demokrat Partililer iktidarın seçimleri öne alabileceği dedikodusunun çıktığı Mayıs ayından itibaren seçim çalışmalarını başlatmışlardır. Aydın ilinde Demokrat Partililer en ücra köylere kadar giderek partilerini tanıtmaya çalışmışlardır. Demokratların halka yaklaşımı bu partiye olan sempatiyi artıran unsurlardan biri olmuştur. Kuşadası DP başkanı Dr. Hulusi Buyral, fakir halkın muayenesi ve tedavisi için parasız muayene uygulamasını başlatmıştır. Bu durum bir tellalla halka duyurulmuştur.⁸⁵⁵ Nazilli DP Müteşebbis Heyeti Başkanı Dr. İsmail Hakkı Şevkay, DP Bozdoğan ilçe merkezinde halkı ücretsiz muayene etmiştir. Siyasi partilerin sosyal etkinlikleri memnuniyetle karşılanmıştır. Parti etkinliği dışında yapılan muayene ücreti olan 250 kuruşu da DP Bozdoğan şubesine teberru edilmiştir.⁸⁵⁶

Celal Bayar ve Adnan Menderes 1946 yılı Temmuz ayının ikinci haftası seçim çalışmaları yapmak üzere birlikte Ege gezisine çıkmışlardır. İki lider önce İzmir’de düzenlenen mitinge katıldılar.⁸⁵⁷ 17 Temmuz 1946 günü, milletvekili seçimlerinden dört

⁸⁵³ Ulus, 4 Temmuz 1946.

⁸⁵⁴ Sönmez, S.(1998), 1946-1950 Yılları Arasında İktidar Muhalefet İlişkileri Açısından Demokrat Parti’nin İşlevi, s.26.

⁸⁵⁵ Demokrat İzmir, 17 Temmuz 1946.

⁸⁵⁶ Demokrat İzmir, 24 Mayıs 1946. DP’lilerin bu tip uygulamaları 1946 genel seçimlerinden sonra da devam etmiştir. Ancak DP’lilerin 1950 seçimlerinden sonra bu tip uygulamaları devam edip etmedikleri ayrıca araştırılması gereken bir konudur.

⁸⁵⁷ Demokrat İzmir, 16 Temmuz 1946

gün önce de DP Aydın'da bir miting düzenlemiştir.⁸⁵⁸ Bu mitinge İzmir'deki çalışmalarını tamamlayan Adnan Menderes ve Celal Bayar da katılmışlardır. Mitingde bir konuşma yapan Adnan Menderes şu konular üzerinde durmuştur:

“Güdümlü demokrasiden söz ediyorlar. DP hiçbir kimsenin lütfu ve müsaadesiyle kurulmamıştır. DP bir kukla teşekkülü değildir. DP, Türk kanunlarının çizdiği hudut içerisinde yürüdüğünden Türk milletinin iftiharına mazhar olmuştur... Kimileri Demokrat Parti'nin Rus parasıyla kurulduğunu söylediler. Bu menfur propagandayı köylere kadar yaymak için neler yaptıklarına çoğunuz şahit olmuştur. Bunu devlet memurlarından bazıları da söylemiştir... Bu iftiraları atmak için gözlerinin ne kadar kararmış olduğunu siz tahmin edin. Şahıslarla uğraştığımız iddiası tamamen uydurmadır. İhtiras daima bizden uzakta kalacaktır... Devlet reisi(Cumhurbaşkanı İnönü), mücadelesine makamının nüfuzunu parti işlerine karıştırmakla başlamıştır. Bazı devlet memurlarının (partilere karşı) tarafsızlıklarını muhafaza edememeleri, bundan ileri gelmektedir. İktidar partisinin devlet parasından ve vasıtalarından istifade etmelerinin de sebebi budur.”

CHP'ye muhalif gazetelere göre DP'nin Aydın mitingi çok görkemli geçmiştir.⁸⁵⁹ Anadolu gazetesi, DP'nin iki liderinin konuşmasına kuru bir kalabalığın katıldığını ve mitingde coşkunun olmadığını iddia etmiştir. Bu toplantılara katılan kimi CHP'liler: *“Bizi aldatamazsınız. CHP'ye ve Milli Şef İnönü'ye bağlıyız. CHP adaylarına oy vereceğiz.”* şeklinde bağırmıştır. Bu grup, *“Dağ başını duman almış”* marşını söyleyerek Aydın sokaklarında dolaşmıştır. Nazilli'de ise Celal Bayar'ın Dalyan Palas'ta yaptığı konuşması sırasında CHP'li vatandaşlar, *“Bizi Halk Partisi'nden ancak Allah ayırabilir, başka çaresi yoktur.”* diye bağırarak Bayar'ı protesto etmişlerdir. Burada DP üyesi Dr. Fuat Köseoğlu, Celal Bayar'a Nazilli halkının yanında olduğunu söyleyince, CHP'li vatandaşlarla kendi arasında sert bir tartışma yaşanmıştır. CHP'li vatandaşlar Fuat Köseoğlu'nun Nazillililer adına söz söyleyemeyeceğini belirtmişlerdir. Tartışmalar daha sonra CHP idare binasında da devam etmiştir. CHP'li vatandaşlar, CHP yönetiminden Fuat Köseoğlu'nun resmen ihtar edilmesini istemiştir. CHP Nazilli İlçe Başkanı Emin Bilgen 21 Temmuz seçimlerine çok az bir zaman kaldığını belirterek verilecek oylarla DP'nin ve Fuat

⁸⁵⁸Adnan Menderes'in Konuşmaları ve Demeçleri-Makaleleri (1991), C.3, s.93.

⁸⁵⁹ Mitingle ilgili ayrıntılar ve mitingde yapılan konuşmaların tamamı için bkz; Demokrat İzmir, 18 Temmuz 1946. Yeni Asır, 18 Temmuz 1946.

Köseoğlu'nun tekzip edileceğini söylemiş ve heyecanlı kitleyi bu şekilde sakinleştirmiştir.⁸⁶⁰

DP yanlısı gazeteler ise seçim sürecinin başladığı ilk günden son güne kadar büyük başlıklarla vatandaş seçime iştirak etmeye ve DP'ye oy vermeye davet etmişlerdir: Gazeteler, *“İdare edilen değil, idare eden olmak için reyini Demokrat Parti'ye ver.”*⁸⁶¹ *“Harpte düşmandan korkmayan vatandaş! Sandık başında kimden korkacaksın? Korkmadan reyini kullan.”* *“DP'ye rey vermek kendini hâkim kılmaktır.”*⁸⁶² başlıklarını atarak halktan DP'ye destek vermelerini açık bir şekilde istemişlerdir.

Demokratların yoğun seçim propagandası içinde olması CHP'leri de harekete geçirmiştir. CHP Bölge Müfettişi ile CHP İl Başkanı Neşet Akkor, Aydın Merkez ve Bozdoğan, Nazilli, Söke ilçeleriyle bu ilçelere bağlı tüm bucakları seçim nedeniyle dolaşmıştır. Buralarda partililerle temaslarda bulunulmuş ve milletvekili seçimleri konusunda konuşmalar yapılmıştır. CHP ilçe başkanları Aydın'da parti bölge müfettişi ile il başkanı nezaretinde seçim işlerini görüşmek üzere bir toplantı yapmışlardır.⁸⁶³ DP'nin köy çalışmalarından etkilenen CHP milletvekilleri de köy köy dolaşarak seçim faaliyetlerine katılmışlardır. CHP'liler de mitingler yapmış ve değişik etkinlikler de bulunmuştur. Örneğin Koçarlı'da pazarın kurulduğu günde CHP tarafından bir açık hava toplantısı düzenlenmiş, toplantıda bir konuşma yapan Avukat Şahap Gürsel şunları söylemiştir: *“CHP'nin geçmişte yaptıkları, gelecekte yapacaklarının teminatıdır. İnönü ne yalnız bir devlet başkanı ne de yalnız partimizin şefi değildir. O inkılâpların her basamağında Atatürk'ün yanında bulunmuştur. Adını Atatürk'ün hizasına kazımıştır. Gönüllerimize nesilden nesle sürüp gidecek bir emanet olarak sevgisini yazmıştır. Onu bir kahraman olarak tanıyoruz ve onun safında toplanıyoruz. İnönü bizim için eserinden vazgeçemeyeceğimiz bir baştır.”*

⁸⁶⁰ Anadolu, 18 Temmuz 1946.

⁸⁶¹ Demokrat İzmir, 2 Temmuz 1946.

⁸⁶² Demokrat İzmir, 20 Temmuz 1946.

⁸⁶³ Anadolu, 16 Haziran 1946.

Mitingde dinleyiciler sürekli: “*Varolsun İnönü, Yaşasın İnönü’nün Partisi, CHP’den ayrılmayacağız, onun eserine bir taşa biz koyacağız.*” şeklinde tezahürat yapmışlardır.⁸⁶⁴

4.2.3. Seçim Komisyonlarının Teşekkülü

1946 genel seçimlerinde Aydın ili 426 seçim bürosuna ayrılmıştır. Merkez İlçe’de 113, Bozdoğan’da 62, Çine’de 83, Koçarlı’da 24, Karacasu’da 24, Nazilli’de 81, Söke’de 39 adet seçim komisyonu kurulmuştur.⁸⁶⁵ 1946 seçimleri yapılırken seçimler üzerinde henüz adli teminat yoktur. İl seçim kurulları yada komisyonları idari denetim altında oluşturulmuştur. Seçim kurullarının başı hâkimler değildir. Aydın’da il seçim kurulu şu şekilde oluşturulmuştur:

Salim Gündoğan (Başkan, Aydın İl Valisi)

Orhan Çiftçi (İkinci Başkan, Aydın Belediye Başkanı-CHP)

Etem Menderes (Üye, Demokrat Parti İl Başkanı),

Ahmet Emin Arkayın (Üye, CHP),

Rıfkı Ulusoy (Üye),

Fuat Dürük (Üye),

Eyüp Şahin (Üye),

Hüsnü Cihan (Üye),

Dr. Nuri Erkan (Üye),

-İrfan Salyam (Üye)⁸⁶⁶

4.2.4. Adaylar

CHP Milletvekili Adayları

CHP Genel Sekreterliği’ne çok güçlü isimler ve sahasında söz sahibi kimseler milletvekilliği adaylığı için başvurmuştur. Marko Mercan (Avukat), Ali Rıza Turgut (Bucak Müdür), Lütfi Bilgen (Aydın Veteriner Müdürü), Kemal Gencol (Tütün tüccarı), Nuri Vural (Albay), Enver Ağar (Ağır Ceza Yargıç), Nazım Kılıç (Zeytin Mütchassısı), Halit Çayırılı (Tüccar), Hulusi Aksudoğan (Tarih öğretmeni), Durmuş Hamdi Terzioğlu (Çiftçi), Aziz Aydın (Mektup dağıtıcısı), Yılmaz Erpulat (Kooperatif müdürü), Ulvi Alacakaptan (İstanbul Muhakemat Müdürü), Fikret Başaran (İlköğretim müfettişi),

⁸⁶⁴ Anadolu, 16 Temmuz 1946.

⁸⁶⁵ Anadolu, 15 Haziran 1946.

⁸⁶⁶ TBMM, TBMM Üyelerine Ait Sicil Defterleri, VIII. Dönem, Defter No:96, Zarf No:6.

Süreyya İnan (Ev hanımı), Esat Orhan Aydınöğlu (Harp Akademisi Hukuk Profesörü), Zeki Mesud Alsan (Eski Milletvekili, Hukuk Profesörü), Eyüp Şahin (Tüccar ve Çiftçi), Nedim Müren (Yargıç), Fuat Şahin Erlaçın (Eski Aydın Milletvekili ve Belediye Başkanı), Eşref Demirağ (Demiryolları İşletme Müdürü), Hüsni Berker (Danıştay üyesi), Salih Kalaycı (Yüzbaşı), Rıfat Korkut (Yargıç), Enver Arar (Yargıç) gibi isimler CHP'ye Aydın milletvekilliği adaylığı için başvuran adaylar içerisinde bulunuyordu. Genel Sekreterlik, Aydın milletvekili aday listesini açıkladığında pek çok kimse kendi isimlerini listede göremeyince hayal kırıklığı yaşamıştır. Kimileri bu duruma aldırmandan CHP'ye bağlılık ve hizmetlerini sürdürmüşlerdir. Bazı CHP'liler ise olanları sineye çekip büyük bir sessizliğe bürünmüşlerdir. Sessiz kalmayan ciddi bir kesim ise CHP'ye karşı cephe almıştır. Örneğin Eyüp Şahin seçimlere bir hafta kala CHP'den istifa ederek DP'ye geçmiştir.⁸⁶⁷ Daha sonra, Seçim Kurulu'nda yer alan Eyüp Şahin seçilen hiçbir milletvekilinin mazbatalarını Etem Menderes'le birlikte imzalamayacaktır.⁸⁶⁸ CHP'den istifa edenler arasında emekli müfettiş Fikret Başaran da bulunuyordu. Fikret Başaran seçimler sonrası DP tarafından düzenlenen seçimleri protesto mitinginde yaptığı konuşmada CHP'yi açıkça hedef almıştır.⁸⁶⁹ CHP üyesi Halit Çayırılı CHP Genel Sekreterliği tarafından Aydın milletvekilliği aday listesine adı konmayınca adaylığını bağımsız olarak koymuştur. Bu nedenle CHP, Halit Çayırılı'yı parti mevzuatına ters davranmaktan dolayı partiden ihraç etmiştir.⁸⁷⁰

1946 Genel Seçimleri CHP Milletvekili Adayları:

- General Refet Alpman
- Dr. Mazhar Germen
- Nuri Göktepe
- Neşet Akkor
- Ahmet Emin Arkayın
- Emin Bilgen
- Mithat Aydın⁸⁷¹

⁸⁶⁷ Demokrat İzmir, 15 Temmuz 1946.

⁸⁶⁸ TBMM, TBMM Üyelerine Ait Sicil Defterleri, VIII. D., Z. No:6, D. No:93, 96, 97, 98, 99, 101, 102.

⁸⁶⁹ Demokrat İzmir, 9 Ağustos 1946.

⁸⁷⁰ BCA, 490.01/139.560.1.

⁸⁷¹ Anadolu, 19 Temmuz 1946. TBMM, TBMM Üyelerine Ait Sicil Defterleri, VIII. Dönem, Zarf No:6, Defter No:93, 96, 97, 98, 99, 101, 102.

-General Refet Alpman: Emekli Levazım Tümgeneraldir. 1877 yılı İstanbul doğumludur.VII ve VIII. dönemde Aydın milletvekili seçilmiştir. Adaylık tarihinde Ankara'da ikamet etmektedir.

Milletvekili adayları açıklandığında Emin Bilgen ismi hariç CHP'nin Aydın'da yeni yüzlere listede yer vermediği görülmüştür.

Demokrat Parti Adayları:

1946 milletvekili seçimlerinde DP adaylarının 52'si avukat, 41'i çiftçi, 40'ı doktor, 15'i emekli general, 14'ü mühendis, 13'ü öğretmen geri kalanı çeşitli meslek sahipleridir. "DP, 49 ilde seçimlere katılmış ve bu illerden 273 aday göstermiştir."⁸⁷²

Aydın ilinde DP adayları konusunda pek çok kişinin adı ortaya atılmıştır. Nazilli'de Şevki Hasırcı DP'den adaylığını koymak istemiştir. Bu nedenle yaşını düzeltmek üzere mahkemeye başvurmuştur. Eski jandarma karakol komutanlarından ve kömür tüccarı Emin Ünal, DP Müteşebbis Heyeti Üyesi Fabrikatör Ali Nihat Amasya'nın damadı Yüksek Ticaret Okulu Memuru Kemal Topeli'nin DP'den aday olacakları arasında adı geçmiştir.⁸⁷³ Albay Ali Rıza'nın Nazilli muhitinden ve DP listesinden aday olacağını açıklamıştır. Bu nedenle kendisi bunu sağlamak için trenle İstanbul'dan Nazilli'ye gelmiştir. Albayı CHP başkanı ve yüzlerce halk istasyonda karşılamıştır.⁸⁷⁴ Sonuçta DP Aydın milletvekili adayları olarak şu isimleri açıklamıştır:

-Adnan Menderes^(*)

-Zekai Kavur

-Av. Cevat Ülkü^(**)

-Dr. Mazhar Germen: 1887 Aydın doğumludur Tıbbiye'den mezun olduktan sonra Eskişehir Askeri Hastanesi baştabipliği yapmıştır. TBMM I. Dönem milletvekili olarak seçilmiş ve kesintisiz sekiz dönem Aydın milletvekilliği yapmıştır. Ayrıca Birinci Ali Fethi Okyar Hükümetinde, Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Bakanlığı yapmış Türk hekimi ve siyasetçisidir.

-Nuri Göktepe: V, VI, VII, VIII. dönemlerde Aydın Milletvekili olarak TBMM'de bulunmuştur.

-Neşet Akkor: Hukuk Fakültesi mezunudur ve avukattır. Kaymakamlık görevinde de bulunmuştur. I. ve VIII. dönem milletvekilidir. Aydın Cumhuriyet Halk Partisi İl İdare Kurulu ile Aydın Baro Başkanlığı yapmıştır.

-Ahmet Emin Arkayın: 1928-1931 yılları arasında Aydın belediye başkanlığı yapmıştır. Uzun yıllar Türk Hava Kurumu Aydın Şubesi Başkanlığını yürütmüştür.

-Emin Bilgen: Nazilli doğumludur. Nazilli'de çiftçi ve tüccardır. CHP Nazilli İlçe İdare Kurulu başkanıdır. 13 senedir bu görevi sürdürmektedir. Milli Mücadelede Aydın cephesinde bulunmuştur. Katkılarından dolayı İstiklal Madalyasıyla taltif olunmuştur. Daha sonra Türk Ocakları başkanlığı görevinde bulunmuş ve Nazilli'de 11 sene belediye başkanlığı da yapmıştır. VIII. Dönem Aydın milletvekilidir.

-Mithat Aydın: TBMM 1. ve 2. döneminde Aydın milletvekili, V, VI ve VII. dönemlerde Trabzon milletvekili, VIII. dönemde Aydın milletvekili olarak bulunmuştur.

⁸⁷² Vatan, 19 Temmuz 1946.

⁸⁷³ Anadolu, 16 Haziran 1946.

⁸⁷⁴ Demokrat İzmir, 3 Temmuz 1946.

(*) Aynı zamanda Kütahya milletvekili adaydır.

(**) DP iktidarı döneminde Aydın Belediye başkanlığı yapmıştır. Daha sonra IX, X ve XI. dönemlerde Aydın milletvekili olarak TBMM'de bulunmuştur.

- Ahmet Or
- Dr. Mükerrerem Sarol^(***)
- Ahmet Vehbi Ayaydın⁸⁷⁵

Bağımsız Adaylar:

- Avni Deniz.⁸⁷⁶
- Halit Çayırılı.⁸⁷⁷

4.2.5. Seçim Sonuçları

Dönemin seçim sistemi gereğince Aydın'da en çok oyu CHP almış ve buna göre Aydın CHP adaylarının tamamı meclise girerken, DP adayları ve bağımsızlardan milletvekili seçilen olmamıştır. Anadolu gazetesi, seçimden kısa bir süre sonra sonuçları açıklamıştır. Ancak Anadolu gazetesinin okuyucusuna biran önce bilgi ulaştırmak için seçimle ilgili verdiği rakamlar sağlıklı olmamıştır.⁸⁷⁸ Seçim mazbatalarına göre Aydın'dan milletvekili seçilen CHP adaylarının aldığı oyların kesin dökümü şöyledir:

- General Refet Alpman: 62.058
- Dr. Mazhar Germen: 58.319
- Nuri Göktepe^(*)
- Avukat Neşet Akkor: 59.460
- Ahmet Emin Arkayın: 59.432
- Emin Bilgen: 57.636
- Mithat Aydın: 59.741

21 Temmuz 1946 seçimleriyle 1946–1950 yılları arasında görev yapan VIII. Dönem TBMM'si oluşmuştur. Bu dönemde Aydın milletvekillerinin tamamı CHP'lidir. 1948 senesinde yapılan ara seçimlerinde de bu durum değişmemiştir.⁸⁷⁹ 1946 genel

(***) 1909 yılı Gediz doğumludur. IX, X. Dönem İstanbul, XI. Dönem Edirne Milletvekili seçilmiştir. Menderes Hükümetleri döneminde Devlet Bakanlığı yapmıştır.

⁸⁷⁵ Demokrat İzmir, 17 Temmuz 1946.

⁸⁷⁶ Anadolu, 16 Haziran 1946. Aydın ortaokulu öğretmenidir.

⁸⁷⁷ BCA, 490.01/139.560.1.

⁸⁷⁸ Anadolu, 23 Temmuz 1946. Anadolu CHP adaylarının aldığı oyları şöyle açıklamıştır: General Refet Alpman: 61.958, Dr. Mazhar Germen: 58.012, Nuri Göktepe: 58.278, Av. Neşet Akkor: 59.204, Ahmet Emin Arakayın: 59.219, Emin Bilgen: 57.405, Mithat Aydın: 59.495

(*) Mazbatası dosyasında bulunamamıştır

⁸⁷⁹ Yediyıldız, N. (1996), VIII. Dönem TBMM(1946–1950), s.36

seçimleri sonucunda ülke genelinde CHP: 396, DP: 61, Bağımsızlar: 7 milletvekilliğı kazanmıştır.

Anadolu gazetesinin yazdığına göre Adnan Menderes ve arkadaşları Aydın’da CHP’nin aldıkları oyun ancak yarısı kadar oy alabilmiştir. Gazetenin belirttiğine göre Aydın’da CHP ezici bir çoğunlukla seçimi kazanmıştır.⁸⁸⁰ Milletvekili seçilen Neşet Akkor ve Ahmet Emin Arkayın’ın yerine Aydın CHP İl İdare Kurulu’na, kereste tüccarı Lütfü Taşkın ile çiftçi Nail Ergün getirilmiştir.⁸⁸¹ Aydın’da seçim kaybeden Adnan Menderes Kütahya ilinden milletvekili seçilmiştir. Durum Adnan Menderes’e gazeteciler tarafından sorulunca Menderes “*Milletimin olgunluğuna inanıyorum, halk bizimle beraberdir, Muvaffak olacağımıza eminim.*” açıklamasını yapmıştır.⁸⁸²

4.2.6. Seçimlerle İlgili Yapılan Spekülasyonlar

Seçimler sonunda itirazlar daha çok Demokrat Parti tarafından ortaya atılmıştır. Demokrat Parti, seçimlerde DP aleyhine yolsuzluk yapıldığını, idari mekanizmanın partiler karşısında tarafsız kalamadığını iddia etmiştir. Bu iddialara göre idare mekanizması eliyle sandık başlarında usulsüzlükler yapıldığı gibi vatandaşa da oyunu iktidar partisine verme konusunda baskı yapılmıştır. CHP müfettişliğince hazırlanan seçim raporunda Belediye, 21 Temmuz ve daha sonra il genel meclisi seçimlerinde Aydın ili kaymakamlarının ve valisinin devlet memuru olmalarına rağmen CHP adına çalışmalarından dolayı takdirname ile ödüllendirilmesi ya da 500 lira kadar bir ikramiye ile CHP’ye hizmetlerine devamlarının sağlanması parti Genel Sekreterliğine teklif edilmiştir. Adnan Menderes’e göre bu durum DP’nin iddialarını güçlendirmektedir.⁸⁸³

Seçimlerde “Açık Oy, Gizli Tasnif” ilkesi uygulanmıştır. DP yanlısı gazeteler seçimlerle ilgili pek çok olaydan söz ederken, CHP yanlısı basın nedense sanki seçimlerde hiçbir şey olmamış gibi sessizliğe bürünmüştür. Demokrat İzmir gazetesinin belirttiğine göre seçimler Aydın ilinde olaylı geçmiştir. Nazilli’de Demokrat İzmir gazetesi muhabiri seçimi takip etmek için gittiğı sandık başından CHP’li Av. Hulusi Çoğullu’nun emri ile polis tarafından uzaklaştırılmıştır. Polisin ilgili kişinin sözünü dinlemesi DP’liler tarafından garip karşılanmıştır. Zeytinli Mahallesi’nde camide

⁸⁸⁰ Anadolu, 23 Temmuz 1946.

⁸⁸¹ Anadolu, 2 Ağustos 1946.

⁸⁸² BCA, 490.01/139.560.1.

⁸⁸³ Adnan Menderes’in Konuşmaları ve Demeçleri-Makaleleri(1991), C.1, s.95.

bulunan 81 numaralı sandık başındaki Mal Müdürü Süleyman Bülbül, DP mensuplarının elindeki oy listelerini yırtmış ve halkın eline CHP oy listelerini verdiği iddia edilmiştir. DP mensupları seçim sandığı civarında oy pusulası dağıtınca polis tarafından tutuklanmışlardır. Yapılan seçim yolsuzlukları seçim kurulu başkanlığı ile kaymakamlığa bildirildiği halde durum geçirtilmiştir.⁸⁸⁴ Nazilli’de yaşanan başka bir olayda “3 numaralı sandık başında ortaokul müdürü Arif Gönendik çok miktarda CHP aday listelerini zarf içine yerleştirip sandık içine atmak üzereyken DP Müşahidi Nuri Baloğlu tarafından fark edilmiş, durumla ilgili tutanak DP’liler tarafından hazırlanınca Baloğlu ile Gönendik arasında kavga çıkmıştır. Gönendik’in tutanağı yırtması üzerine yeni bir tutanakla durum Cumhuriyet Savcılığı’na iletilmiştir. CHP’li Nazilli Ortaokul Müdürü Gönendik savcılıkta ‘oy pusulalarını kendisinin atmadığını bunu DP’lilerin yaptığını’ iddia etmiştir. Savcılık Gönendik hakkında takipsizlik kararı vermiştir.⁸⁸⁵ Akşam saatlerinde oyların sayımı sırasında seçmen imzasıyla kullanılan oylar arasında tutarsızlıklar görülmüştür.⁸⁸⁶

DP, ortaya çıkan seçim sonuçlarını, seçimin adil yapılmadığını belirterek kabul etmeyeceklerini açıklamışlardır. Bu amaçla partililer seçim kurullarına gerekli itirazlarda bulunmuştur. DP yöneticileri seçimlerde sandık başlarında yolsuzluk yaptığına inandığı kişiler için adli mercilere başvurmuştur. Aydın İl Seçim Kurulu’nda yer alan Etem Menderes, DP’li diğer arkadaşıyla birlikte seçim mazbatalarını imzalamamıştır. Aydın’dan milletvekili seçilen CHP’li adaylar imza eksikliği bulunan bu mazbatalarla TBMM’ye gidip burada üye kayıtlarını yaptırmışlardır⁸⁸⁷. Adnan Menderes ise Meclis’te yaptığı konuşmada bu mazbataların Meclisçe iptalini istemiştir. Cumhurbaşkanı’na çekilen telgraflarla ve ülkenin değişik kentlerinde düzenlenen mitinglerle seçimlerde yaşanan yolsuzluklar protesto edilmiştir. Meclis’in toplanmasından sonra da ilgili itirazlar meclis bünyesine taşınmıştır.

4.2.7. Aydın’da DP Tarafından Düzenlenen 1946 Seçimlerini Protesto Mitingi

7 Ağustos 1946 günü DP Aydın’da büyük bir kalabalığın katılımıyla seçimleri protesto mitingi düzenlemiştir. Halk “Onları biz seçmedik” diye haykırmıştır. Mitinge Demokrat İzmir Gazetesi muharriri Burhan Belge de katılmıştır. Belge mitingde yaptığı

⁸⁸⁴ Demokrat İzmir, 22 Temmuz 1946.

⁸⁸⁵ Demokrat İzmir, 9 Ağustos 1946.

⁸⁸⁶ Demokrat İzmir, 24 Temmuz 1946.

⁸⁸⁷ TBMM, TBMM Üyelerine Ait Sicil Defterleri, VIII. D., Z. No:6, D. No:93, 96, 97, 98, 99, 101, 102.

konuşmada; ‘Dünya’nın gözü önünde yapılan bu seçimlerde Türk milletinin demokratikleşemeyeceği; bu olgunlukta olmadığı tezi DP’ye yapılan haksızlıklar nedeniyle pekişmiştir. Biz CHP’nin zulmünün karşısındayız. Ancak şu bilinmelidir dışarıdan memleketimize bir tehdit yönelse o zaman kimsenin şüphesi olmasın biz CHP’nin yanında olacağız. Bizim parti arkadaşlığımız bir öküz öldü ortaklık bitti mukavelesi değildir. Biz ne bir seçim iştirak şirketi nede CHP’yi iktidardan indirme aletiyiz. Biz kanuna inanmış ve kanun kadar temiz insanlarız. Bunu bir gün karşı tarafta onaylayacaktır.’⁸⁸⁸ derken Dr. Mükerrerem Sarol da; ‘Bir köylünün buğday ektiği tarlada çavdarla karşılaşması kadar seçimlerin sukutu hayale uğrattıcı olduğunu söyleyebilirim. Adnan Menderes buralıdır. Bu muhit onu sevmektedir. Bu insanın böyle bir muhitten seçilememesi ilginçtir. Onlara millet iradesiyle inat etmenin boşa çıkacağını; er geç zaferin millette kalacağını göstereceğiz.’ şeklinde konuşmuştur.

DP’nin düzenlemiş olduğu söz konusu protesto mitingi, mitinge katılımın fazla olmasını sağlamak için Aydın pazarının kurulduğu Salı gününe denk getirilmiştir.^(*) Hükümet meydanında yapılan mitinge merkep ve kağınlarıyla şehre inen pek çok köylünün katıldığı görülmüştür. Miting, Gençlik ve Cumhuriyet marşları söylenerek açılmıştır. Demokrat İzmir gazetesinin yazdığına göre halk protesto mitingi sırasında ‘Seçilmediler tayin oldular.’ ‘Seçilmeden seçildim diyenler utansın.’ ‘Biz sizi seçmedik; size güvenimiz yoktur.’ şeklinde dövizler taşımıştır.

Mitingde CHP’lilerle DP’liler arasında sözlü sataşmalar olmuştur. Kimi CHP’liler ‘İştahınızı 4 yıl sonraya saklayın boş sandalye kalmadı.’ derken kimileri ‘Utanın 24 yıldır CHP’nin ekmeğini yiyorsunuz.’ diye bağırmıştır. Mitingde konuşanlar tarafları itidale davet etmiştir. Burhan Belge CHP’lilere karşı: ‘Bugün burada DP’nin protesto mitingini yapıyoruz. Kanuni müsaade alarak bu meydanda toplandık. Siz de yarın ya da öbür gün izninizi alıp kendi mitinginizi yapabilirsiniz. Bu miting medeni bir tezahürün ifadesidir. Türk milletinin bu medeni manzarasını bozmayınız. hakkımızı elbette arayacağız’⁸⁸⁹ diye seslenince Fabrikatör Mehmet Külahcı, Belge’ye “Hak benim değirmendedir.” diye bağırmıştır. CHP’liler çıkan konuşmacılara miting boyunca “yalan söylüyorsunuz, vekilleri biz seçtik. Bizi İnönü’nün partisinden ayıramazsınız.”

⁸⁸⁸ Demokrat İzmir, 7 Ağustos 1946.

^(*) Çok partili yaşama geçiş sürecinde kır nüfusu, kent nüfusundan daha fazladır. Ulaşım vasıtaları henüz yaygın değildir. Köylü acil durumlar dışında sadece pazarın kurulduğu zaman şehre inmiştir.

⁸⁸⁹ Demokrat İzmir, 9 Ağustos 1946.

diye tepki göstermişler ve “*Yaşasın İnönü, yaşasın CHP!*” diye slogan atmışlardır. Anadolu gazetesi, DP’lilerin Aydın mitingini tam bir fiyasko olarak nitelendirmiştir. Yine bu gazeteye göre, mitingin Aydın pazarına denk getirilmesine rağmen ancak 1200 kişi katılmıştır. Gazete, mitingde DP’lilerin çocukların ellerine pankartlar tutuşturduklarını ifade etmiştir.⁸⁹⁰

4.2.8. Seçim İtirazlarının Meclis’e Taşınması

Adnan Menderes, Aydın’da yapılan seçim yolsuzluklarını hazırlanan tutanaklarla birlikte seçimlerden sonra toplanan VIII. Dönem Meclis’inde gündeme getirmiştir. Ancak diğer DP milletvekillerinin gündeme getirdiği seçim usulsüzlükleri iddialarıyla birlikte bu iddialar da meclis tarafından kabul görmemiştir.⁸⁹¹ Ancak bu seçim yolsuzlukları, DP’nin bundan sonraki hareket tarzını belirlemiştir.⁸⁹² Adnan Menderes Meclis görüşmeler sırasında şunları söylemiştir: “*21 Temmuz tarihinde yapılan milletvekili seçimlerinde birçok yolsuzluklar ve kanunsuzluklar olduğu hakkında olduğu hakkında teessüs eden kanaat umumidir. TBMM’ce Aydın’dan seçilen milletvekillerinin mazbataları onaylanmamalı ve kişilere iade edilmelidir. Bu kanaatin bütün vicdanlarda yer etmesine sebep kanunu tatbiki memur makamlar ve vazifeliler tarafından her türlü kanunsuz hareket ve muamelelerin, her çeşitten tazyik ve tehditlerin zor ve şiddet kullanma hadiselerinin her yerde açıktan açığa yapılmış olmasıdır. Ve hiç kimseden çekinmeden işlenen bu kanunsuzluklarının şehir, kasaba ve köylerde yığın yığın vatandaşların maruz kalmış bulunmasıdır.*”

Adnan Menderes, sözlerinin devamında yapılan usulsüzlükler nedeniyle seçimlerin milletin iradesini yansıtmadığını ileri sürmüştür. Meclis Seçim Tutanaklarını İnceleme Komisyonu’nun seçimleri bozmak şöyle dursun, yapılan şikâyetler için hiçbir tahkikat yapmamasını, bununla ilgili tüm serzenişleri kulaklarını tıkamasını teessürle karşıladığını söylemiştir. Ona göre CHP tek parti olma anlayışından henüz uzaklaşmamıştır. Bu yüzden kendisine karşı gelişen tüm partilere karşı, hile ve şiddete başvurmaktadır. İktidar partisi aynı anlayıştan dolayı kendisi dışındaki partilerin yayılıp gelişmesine meydan vermeden seçimleri öne almıştır. Yine seçimlere hile karıştırmak suretiyle dört yıl daha iktidarda kalmayı garanti altına almıştır. Böylece Türk milletin

⁸⁹⁰ Anadolu, 7 Ağustos 1946.

⁸⁹¹ TBMM, ZC; D. 8, c.I (04.08.1946).

⁸⁹² Yediyıldız, N., agt., s.49.

vatandaşlık haklarına kavuşma arzusu bir kez daha ertelenmiştir. Millet fertlerini vatandaş olma bilincine yükselten seçme hürriyetine müdahale edilmiştir. Seçim Kanunu ise millet iradesini yansıtmak gayretinden daha ziyade CHP'nin sadece seçimleri kazanabilmesi amacıyla yapılmıştır. Yine İktidar Partisi, yapılan usulsüzlüklerin kamuoyunca duyulmasını engellemek için matbuat kanunuyla basını baskı altına alarak 21 Temmuz seçimlerinin üzerine bir perde çekmek amacındadır.

Adnan Menderes'e göre Aydın'daki seçimlere gölge düşüren olaylar şöyle gelişmiştir:

- 1)Nazilli'de 3 numaralı sandıkta komisyon başkanı olan Ortaokul Müdürü Arif Gönendik içlerinde CHP aday listeleriyle dolu zarfları sandığa atarken yakalanmıştır. Bunu tespit için yapılan tutanakta CHP müşahitlerinin de imzası vardır. Seçmen listesinde 402 imza sayıldığı halde, sandıktan 380 oy pusulası çıkmıştır. Çünkü Arif Gönendik diğer oy pusulalarını sandığa atamadan yakalanmıştır.
- 2)Aydın merkezde Halk Partisi aday listeleri kapalı ve mühürlü zarflar içerisinde dışarıda muhtarlarca halka dağıtılmıştır.
- 3)Söke kaymakamı Çalışlı muhtarını yanına çağırarak ona 700 lira vermiş ve muhtardan bu paranın CHP'ye oy sağlanması için dağıtmasını istemiştir. Reisköy muhtarı ise aynı köyün DP başkanına seçimlerle ilgilenmemesi karşılığında 100 lira vereceğini söylemiştir.
- 4)Bozdoğan'da hayatta olan pek çok Demokrat Partili vatandaşın adları seçim kütüklerine yazılmamıştır. Bunun yerine ölü pek çok kişinin adları yazılarak onlar adına CHP'ye oy atılmıştır. Bazı sandıklarda yazılı olan seçmenlerin yerine oy kullanılmıştır. Olaylar, asıl seçmenler sandık başına gelince ortaya çıkmıştır. Söke'de 35 numaralı sandıkta ve Çine'ye bağlı Cumalı köyündeki sandıkta bu tür usullükler yapıldığına dair tutanaklar tutulmuştur.
- 5)Koçarlı, Söke kaymakamları ile Yenipazar, İncirlioğlu, Akköy bucak müdürleri ve Aydın merkez polis komiserinin adam hapsedip dövdürdüklerine dair şikâyetler gelmiştir. Pek çok köyde de köy odasına çekilen köylüler tazyik edilmiştir.
- 6)Nazilli'de sekiz sandıkta, Söke'nin Güllübahçe, Çine'nin Kayıklı ve Kuşuk köylerinde DP'nin fazla oy aldığını gösterir seçim tutanakları düzmece tutanaklarla değiştirilmiştir.
- 7)Sandık başlarında görevli 356 DP temsilcisinden 105'i sandık başlarından uzaklaştırılmıştır.

Adnan Menderes'in Aydın seçimleriyle ilgili konuşmasından sonra Aydın'dan CHP milletvekili seçilen Neşet Akkor meclis kürsüsünde Adnan Menderes'e şu yanıtı vermiştir: *“Adnan Menderes'in iddiaları sadece Ankara'ya çekilen telgraflara dayanmaktadır. Üstelik bu telgraflar seçimlerin bitmesinden 10–12 gün sonra toplu halde çekilmiştir. Hiç şüphesiz ki bu telgraflar bir merkezden verilen bir direktifle bildirilmiş ve hiçbir kıymet taşımayan sözlerden başka bir şey değildir... Seçim Komisyonlarının CHP'lilerden oluştuğunu iddia edenler, noterlerle var olan seçim yolsuzluklarını tespit edebilirdi. Bu da mümkün değilse delil tespiti için mahkeme kararı alabilirlerdi. Bunları yapmayanlar, çekilen telgraflarla, yazılmış birkaç tutanakla seçimlerin uygunsuz yapıldığı söylemektedir. Ancak mevzuat itibariyle bu iddialar hiçbir kıymet ifade etmez”*.⁸⁹³

Karşılıklı suçlamalar sonrasında 21 Temmuz seçimlerinde Aydın'dan milletvekili seçilen Neşet Akkor, General Refet Alpman, Ahmet Emin Arkayın, Mithat Aydın, Emin Bilgen, Mahzar Germen, Nuri Göztepe'nin TBMM'de 26.08.1946 yapılan genel kurul toplantısında mazbataları onaylanarak milletvekillikleri kesinleşmiştir.

1946 seçimleri, tek parti döneminde belirlenen meclisin son kez yenilenmesini sağlamıştır. Demokrat Parti tarafından ileri sürülen seçimlerdeki yolsuzluk iddiaları, yenilenmeyen seçim kanunu, idari amirlerin muhalefet üzerindeki baskısı, bu seçimlere gölge düşürmüştür. Meclis yenilenmiştir fakat seçim, Demokrat Parti'nin tutumu nedeniyle TBMM'nin ihtiyaç duyduğu güvenilirliği ve meşruiyeti kendisine sağlayamamıştır. 1946 seçimleri öncesinde DP 16 ilde örgütlenememiştir. Örgütlendiği illerde ise henüz tam güçlenememiştir. Dolayısıyla DP'nin seçimleri kaybetmesi doğal bir sonuçtur. Toker, seçimlerde usulsüzlük yapıldığı tezini savunurken,⁸⁹⁴ Goloğlu seçimlerdeki usulsüzlük iddialarını kısmen kabullenmekle birlikte durumun DP'liler tarafından abartıldığını söylemiştir.⁸⁹⁵ Demokrat Parti'nin 21 Temmuz seçimlerinin sonuçlarına itiraz için giriştiği bütün çabalar sonuçsuz kalmıştır. 1950 seçimlerine kadar DP bu konuyu devamlı sıcak tutmaya çalışmıştır. Ortaya koyduğu seçimlerdeki yolsuzluk iddialarıyla halkın DP'ye olan teveccühünü daha da artırmayı amaçlamıştır.

⁸⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi(Dergisi), 1946, 8. Dönem, 1. Cilt, 8. Birleşim, 2. Oturum s.202-205, TBMM “21 Temmuz Seçim Tutanaklarını Araştırma Komisyonun Raporlarının Görüşülmesi”.

⁸⁹⁴ Toker, Tek Partiden Çok Partiye, s.123.

⁸⁹⁵ Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.65.

DP, 21 Temmuz'dan tarihinden sonra yeni seçim kanununun biran evvel çıkmasını sağlamak için büyük bir çalışma başlatmıştır.⁸⁹⁶ Şüphesiz ki DP mazlum ve mağdur bir parti kimliğiyle Türk insanının duygusal, ezilenlerin yanında olan yapısından yararlanma fırsatı yakalamıştır.

4.3. ÇAKIRBEYLİ CİNAYETİ

Türkiye'de çok partili yaşama geçiş sürecinde yapılan siyasi tartışmalar cinayetle sonuçlanacak boyutlara ulaşmıştır. Bu tip olaylardan birisi de Aydın'da gerçekleşmiştir. 21 Temmuz genel seçimleri öncesi Adnan Menderes'in de çiftliğinin bulunduğu Çakırbeyli Köyü'nde işlenen cinayet bütün Türkiye'de yankı bulmuştur. Cinayet seçimlerinden 48 saat önce Aydın'da DP Çakırbeyli ocak başkanı ve Adnan Menderes'in çiftlik kâhyasının öldürülmesiyle gerçekleşmiştir.⁸⁹⁷ Anadolu gazetesinin verdiği habere göre, olay gece yarısı 01:30 sularında meydana gelmiştir. Katil ya da katiller DP Çakırbeyli köyü Ocak başkanı Mehmet Budaklı'yı hedef almıştır. Olayda Adnan Menderes'in çiftlik kâhyası ölmüş, köyün öğretmeni de ağır yaralanmıştır. İlk bulgular katil ya da katillerin pusu kurarak ve planlı bir şekilde cinayeti işlediğini ortaya koymuştur. Olaydan sonra on kadar kişi gözaltına alınmıştır. Cinayetin oluş zamanı ve cinayete kurban gidenlerin kimlikleri, döneminde cinayeti çok tartışmalı hale getirmiştir. Demokrat Parti, olayın başlarında cinayetin siyasi olduğunu iddia etmiştir. Aydın Valisi ilk açıklamasında 'Öldürülen Mehmet Budaklı, düşmanı çok olan eski bir sabıkalıdır. Bazı kadınları da tecavüz ettiği iddiaları ortada dolaşmaktadır.' diyerek cinayetin siyasi olamayacağını belirtmiştir.⁸⁹⁸ Olayın duyulmasının ardından basın da ayrıntıları okuyucularına aktarmaya başlamıştır. Demokrat İzmir gazetesi olayı şu şekilde nakletmiştir: Mehmet Budaklı ve Menderes'in kâhyası Kadri Çelik, köy öğretmeni Mehmet Ali Eroğlu köy kahvesinde otururken birden meçhul şekilde kendilerine yaylım ateşi açılmıştır. Mehmet Budaklı ve Kadri Çelik saldırı sonrasında ölürken, öğretmen ağır şekilde yaralanmıştır. Olay yerinde 16 mermi kapsülü bulunmuştur. Bunlar 9 mm.dir. Cinayette kullanılan silahın şarjörü 20 mermiliktir. Bu silah normal koşullarda bulunabilen bir silah değildir. Demokrat İzmir gazetesine göre bu iş organizedir. Etem Menderes bu nedenle teessürlerini bildirmiştir. Aydın Valisi ise

⁸⁹⁶ Çolak, F. agt., s.94.

⁸⁹⁷ Vatan, 20 Temmuz 1946.

⁸⁹⁸ Anadolu, 20 Temmuz 1946.

olayın basit bir zabıta vakası olduğunu tekrarlamıştır.⁸⁹⁹ Valinin beyanatına rağmen Demokratlar iddialarını tekrarlayınca “İçişleri Bakanlığı konuyla ilgili bir tebliğ yayımlamıştır.”⁹⁰⁰ Gerek bakanlık gerekse valilik tarafından yapılan beyanatlarda cinayetin siyasi olmadığı vurgulansa da katilin uzun süre yakalanamamış ve kimliğinin tespit edilememiş olması cinayet üzerindeki tartışmaları alevlendirmiştir.

Kamuoyunu oldukça meşgul eden Çakırbeyli cinayetinin sorumlusu olaydan yaklaşık üç ay sonra yakalanabilmiştir. Mehmet Bardakçı adındaki bu kişi ilk ifadesinde cinayeti maktulle aralarındaki kırınlıktan dolayı işlediğini, cinayetin siyasi bir yanının olmadığını söylemiştir. Cinayette kullanılan İngiliz malı otomatik tabanca, Mehmet Bardakçı’nın yer göstermesi sonucu kendisinin toprağa gömdüğü yerden çıkartılmıştır.⁹⁰¹ Mehmet Bardakçı çıkarıldığı mahkemece tutuklanmıştır. Böylece yargılama süreci başlamıştır. DP kongresinde Çakırbeyli cinayetinde ölenlerden birisi olan Mehmet Budaklı –Demokrasi şehidi- olarak anılmıştır. Anadolu gazetesi ise bu cinayetin kişisel sebeplerden dolayı işlendiğini ancak bunun bazı kesimlerce siyasi malzeme yapıldığı söylemiştir. Anadolu gazetesi, Mehmet Bardakçı’nın zamanında maktul Mehmet Budaklı’nın kahvehanesinde çalıştığını ve kar meselesi yüzünden aralarının açıldığını, bu nedenle maktulün, Bardakçı’yı kahvehaneden çıkardığı gibi köyden de kovduğunu ifade etmiştir. Böylece aralarında kişisel bir husumet doğmuştur.⁹⁰²

Duruşmalar Aydın Ağır Ceza Mahkemesi’nde görülmeye başlanmıştır. Davada maktul’ün eşi Davacı Hatice Budaklı, müdahil avukat Şahap Gürsel ve hadisede yaralanan Mehmet Ali Eroğlu bulunmuştur. Sanık daha önce kendisi’nin verdiği ifadeleri tamamen reddetmiştir. Bunları baskı ve işkence altında verdiğini söylemiştir. Mahkeme heyeti cinayetin siyasi boyutu olup olmadığını sorgulamak istemiştir. Bardakçı’ya cinayetten önce Koçarlı’ya niçin gittiğini ve burada birilerinden cinayeti işlemesi konusunda kendisinin talimat alıp almadığını sormuştur. Bardakçı, Mahkemede verdiği ifade de köy muhtarı Osman Hamamcı ile birlikte Koçarlı’ya, CHP Koçarlı başkanının çağırması nedeniyle gittiklerini söylemiştir. CHP başkanının, kaymakam, jandarma komutanı, muhtarında bulunduğu bir ortamda DP’li Ocak başkanı Budaklı’nın

⁸⁹⁹ Demokrat İzmir, 20 Temmuz 1946.

⁹⁰⁰ Demokrat İzmir, 21 Temmuz 1946.

⁹⁰¹ Anadolu, 15 Eylül 1946.

⁹⁰² Anadolu, 27 Ocak 1947.

halka zulmettiğini, bu nedenle ortadan kaldırılması gerektiğinden söz ettiyse de kendisinin bunu kabul etmediğini dile getirmiştir. Ancak Maktulün kendisinin nişanlanması için yardımcı olduğunu, daha sonra maktulün nişanlığını kendisine ayarlamaya çalıştığına dair köyde söylenti çıktığını belirtmiştir. Bardakçı ifadesini söyle devam ettirmiştir: *“Bu sorun küllenmek üzereydi. Ancak bu arada askere gittim. Ben askerdeyken nişanlım başkasına kaçtı. Bununla ilgili çıkan dedikodular nedeniyle Budaklı’yla aralarımız açıldı.”* Bardakçı, cinayette kullandığı silahı kendisinin satın aldığını söylemiştir. CHP tarafı, CHP başkanı ve erkânın bu işle bir ilgisinin bulunmadığı, sanığın önceki ifadelerinde ve mahkemedeki ifadesinde cinayeti kendisinin işlediğini itiraf ettiğini söylemiştir. Müdahil avukat ve maktulün kardeşleri Sami ve Hüseyin Budaklı mahkemede ifade değiştirerek bu cinayete başkalarının da adının karışmış olabileceğini söylemiştir.⁹⁰³ Demokrat İzmir gazetesi ise cinayetin siyasi olduğu iddialarını yenilemiştir. Demokrat İzmir gazetesine göre CHP Müfettişi Fazıl Şerafettin Bürge’nin otomobilinin olaydan sonra Koçarlı’da görülmesi cinayetin politik olduğunu göstermektedir.⁹⁰⁴ Mahkeme 19 Mart’a bırakılmıştır.

19 Mart 1947 tarihindeki duruşmada Müdahil avukat, üç-beş kuruş alacak meselesinin sanığın cinayet işlemesi için yeterli olamayacağını söylemiştir. Cinayetin ardında başka sebepleri aranmalıdır. Avukat böylece tekrar cinayetin perde arkasında siyasi sebep olabileceğini ima etmiştir. Mahkeme’de Jandarma karakol komutanı şahit olarak dinlenmiştir. Komutan cinayet günü sanıktan şüphelendiğini ancak maktul’ün kardeşi Sami Budaklı’nın sanık için bizim ekmeğimizi yedi ondan şüphelenmiyoruz deyince soruşturmanın seyrini değiştirdiklerini, CHP Koçarlı başkanı ve Kaymakam’ın cinayete azmettirdiklerine inanmadığını söylemiştir. Sanık verilen ifadeleri reddetmiştir. Daha önce hastaneye gönderilen sanık için sağlık kurulu kararıyla akıl sağlığı yerinde olduğuna dair rapor verilmiştir.⁹⁰⁵ Mahkemede savunma şahitlerinin kimileri yüzleştirilmiştir. Duruşmada tanıklar dinlenmiştir. Duruşma 2 Haziran’a tadil edilmiştir.⁹⁰⁶ Duruşmalara ara verilen zaman diliminde Demokrat İzmir gazetesi sürekli bu konudan söz ederek konunun sıcak kalmasını amaçlamıştır.⁹⁰⁷ 2 Haziran’daki duruşmada Bardakçı, pek çok kişinin tanıklığını aralarında husumet olduğu gerekçesiyle

⁹⁰³ Anadolu, 21 Şubat 1947.

⁹⁰⁴ Demokrat İzmir, 19 Şubat 1947. Demokrat İzmir, 21 Şubat 1947.

⁹⁰⁵ Anadolu, 20 Mart 1947.

⁹⁰⁶ Demokrat İzmir, 24 Mayıs 1947.

⁹⁰⁷ Demokrat İzmir, 30 Nisan 1947. Demokrat İzmir, 10 Mayıs 1947.

ret etmiştir. Şahitlerin dinlenmesinden sonra duruşma 12 Haziran'a bırakılmıştır.⁹⁰⁸ 12 Haziran'daki duruşmada savunma şahitleri dinlenmiştir. Müdafanın son savunmasını yapması ve savcı iddianamesinin son şeklinin verilmesi ve karar duruşması için mahkeme 21 Hazirana tarihine ertelenmiştir.⁹⁰⁹

Mahkeme Kararını, 17 Eylül 1947 tarihinde vermiştir. Karar duruşmasında müdahil avukat Şahap Gürsel; Mehmet Bardakçı'nın, maktul Mehmet Budaklı'nın ekmeğini çok yediğini, aralarında bir husumetin mevcut olmasının mümkün olmadığını, cinayete azmettirenler olduğu iddiasını yinelemiştir. Ancak mahkeme mevcut deliller doğrultusunda Bardakçı'yı idama mahkûm etmiştir ve diğer iddiaları delil yetersizliğinden dikkate almamıştır.⁹¹⁰ Mahkeme, Çakırbeyli cinayetinin siyasi nedenlerle değil kişisel husumet nedeniyle işlendiğini kanaat getirmiştir. Mahkeme tutanaklarına cinayet nedeni on bir yıl önce maktul Mehmet Budaklı, katil Mehmet Bardakçı'nın nişanlısını kendisinden ayırması şeklinde geçmiştir. Sanık karar okunurken heyecanlanmış ve mahkeme salonu dışına çıkarılırken de bir nişanlı yüzünden adam asılmaz. Kararı temyiz edeceğim" diye bağırmıştır.⁹¹¹

Cinayet davası temyiz süreciyle beraber dört yıl sürmüştür. Yargıtay katil Mehmet Bardakçı hakkında verilen idam kararını bozmuştur. Davanın son aşamasında Aydın Ağır Ceza Mahkemesi'nde, sanık reddi Hâkim talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine dava dosyası Muğla Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderilmiştir. Savcılık, duruşmada Yargıtay'ın bozma kararına uyulmasına talep etmiştir. Ancak Hâkimler Heyeti önceki kararda direterek sanık hakkında idam kararı vermiştir. Mahkeme, maktul ve katilin bir kahvenin işletmesinde ortaklık yaptığını, katilin nişanlısından ayrıldığını, bunun sorumlusu olarak maktulü gördüğünü, bu nedenlerle aralarında husumet oluştuğunu, cinayetinde bu yüzden planlı olarak işlendiği kararına varmıştır.⁹¹² Hükümlü 1950 yılında ilginçtir Demokrat Parti iktidarı tarafından çıkartılan genel aftan yararlanarak idam cezasından kurtulmuştur. Hükümlü toplam 14 yıl hapis yattıktan sonra 1960 tarihinde tahliye olmuştur.⁹¹³

⁹⁰⁸ Demokrat İzmir, 3 Haziran 1947.

⁹⁰⁹ Demokrat İzmir, 15 Haziran 1947.

⁹¹⁰ Demokrat İzmir, 18 Eylül 1947.

⁹¹¹ Anadolu, 19 Eylül 1947.

⁹¹² Anadolu, 22 Nisan 1950.

⁹¹³ Budaklı, M. 1934 yılı Çakırbeyli doğumlu(Maktul Mehmet Budaklı'nın oğlu) Görüşme Tarihi: 17 Eylül 2007, Görüşme Yeri: Çakırbeyli Köyü, Aydın. Görüşme sıcak bir ortamda başladı. M. Budaklı beni

Muhalf gazeteler kişisel mesele nedeniyle ortaya çıkan Çakırbeyli cinayetini, kendi amaçları doğrultusunda siyasi bir zemine taşımaya çalışmış, kamuoyunu bu yöne doğru sürüklemek istemiş, bunda da epey başarılı olmuşlardır.

4.4. İL GENEL MECLİSİ SEÇİMLERİ

Eylül 1946'da yapılması düşünülen İl Genel Meclisi seçimleriyle ilgili partiler hummalı bir faaliyet içerisine girmişlerdir. Demokrat Parti Genel İdare Kurulu 15 Ağustos 1946 tarihinde bir toplantı yaparak İl Genel Meclisi seçimlerine katılıp katılmama konusunda İl teşkilatlarını serbest bırakmıştır. DP, Aydın il teşkilatı da yaptığı toplantıların ardından aldığı kararla seçimlere katılma kararı almıştır. Aydın ilinde memur ve bürokratlar yine bu seçimde iktidar yanlısı bir tutum sergilemiştir. Aydın Valisi, CHP toplantılarında bulunduktan sonra zaman zaman CHP müfettişi, yine CHP azası olan Ziraat Bankası müdürü ve diğer CHP azalarıyla birlikte parti çalışmaları için İncirlioğlu, Germencik ve Söke'ye gitmiştir.⁹¹⁴ CHP müfettişince CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen İl Genel Meclisi seçimi ön raporuna göre CHP Aydın'da önce adaylık yoklamaları yapmıştır. Söz konusu adaylar, CHP Milletvekili Emin Bilgen ve Müfettişi Dr. Fazıl Şerafettin Bürge gözetiminde ön yoklamalarla belirlenmiştir. Ön yoklama yapılmasının ardından İl Genel Meclisi Seçimleri 1 Eylül 1946 Pazar günü yapılmıştır. 20 sandalyelik il meclisinin 19 sandalyesini CHP adayları, 1 sandalyesini ise bağımsız aday kazanmıştır. İl Genel Meclisi seçimlerindeki CHP'nin zaferi önce bir

ilginç tarihte bulduğunuz. Bugün Adnan Menderes'in idam edildiği gün diye söze başladı. "Cinayetin işlendiği tarihte 12 yaşındaydım. Babam yakışıklı uzun boylu, bir adamdı. Girişkendi, Çakırbeyli çevresindeki tüm köylerin yönünü DP'ye çevirmişti. Olay günü bostan bahçesindeydik. Kahveye vardığımızda her taraf kan gölünü dönmüştü. Adnan Menderes'in kahyası sandalyenin üzerinde oracıkta can vermişti. Babam ölüme biraz direnmiş ama biz oraya ulaştığımızda çoktan can vermişti. Benim de öğretmenim olan köy öğretmenini ağır yaralı şekilde hastaneye kaldırdık. 12 yaşında kahvede her şeyi görmüştüm. Bu olay bende derin iz bıraktı. Kahvemiz işlek bir yol üzerindeydi(Çine-Aydın yolu), kır kahvesiydi ama taş binaydı. Çok iyi yapılmıştı. Bu olay olduktan sonra görüp durmayalım diye bu binayı yıktık. Bana bu olayları soranlara da yahu üzerinden elli atmış sene geçmiş bir olay neyinize gerek diyerek geçiştiriyordum. Çünkü her anlatışımda olayı bir daha yaşıyordum. Benim babam o kadar güzel bir adam ki Aydın'a Salı pazarına gittiğinde kadınlar babama dönüp dönüp bir daha bakardı. Cinayet günü hiç bir şey henüz belli değilken o günün Aydın Valisi Salim Gündoğan'ın bu bir adı vakadır şeklinde açıklamaları bizi üzdü. Sonra Mehmet Bardakçı yakalandı. Bardakçı bunu niye yaptı bilmiyoruz. O evimize giren çıkan bir insandı. Biz ona Mehmet Efe(ağabey) derdik. O zamanlar garibanlık çoktu. Yanımıza sığınmışlardı. Sonra babamla ayrıldılar. Buna kızarak mı cinayet işledi bilmiyorum. Ancak Bir avukat cinayeti hükümetin işlettiğini, hükümet aleyhine dava açmamızı bize söyledi. Cinayette kullanılan silah onda bulundu. Ancak o gün balistik inceleme yoktu. O yüzden Bardakçı suçunu sürekli inkar etti. Dava dört yıl sürdü. Biz her davadan sonra Ulus, Demokrat İzmir gazetelerini gelişmeleri takip etmek için satın alıyorduk. Adnan Menderes ise kendi kahyasını ve benim babamı vuran adamı, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle affetti. Bizim aile Çakırbeyli köyünde oldukça etkiliydi. Adnan Menderes'a çıkarılan bu afla ilgili sitemimizi iletince bize affın genel bir af olduğunu ima ederek babam için ölen tek Mehmet mi diye haber yollamış. Çok üzüldük."

⁹¹⁴ Demokrat İzmir, 22 Ağustos 1946.

telgrafla acele olarak CHP Genel Merkezine bildirilmiştir. Sonra seçim evrakları gönderilmiştir.

Tablo 4.13:İlçelerin İl Genel Meclisi Üye Sayısı

Aydın İli 1946 Senesi İl Genel Meclisi Seçimini Kazanan Adayların Partilere Göre Dağılımı⁹¹⁵				
İlçesi	CHP'li	DP'li	Bağımsız	TOPLAM
Aydın Merkez İlçe	5	-	-	5
Bozdoğan	3	-	-	3
Çine	2	-	1	3
Karacasu	1	-	-	1
Koçarlı	1	-	-	1
Nazilli	4	-	-	4
Söke	3	-	-	3
TOPLAM	19	-	1	20

⁹¹⁵ BCA, 490.01/245.974.1.

Tablo 4.14:İlçelerin İl Genel Meclisi Üyeliklerine Seçilenler

İl Genel Meclisine Seçilen Adayların Listesi⁹¹⁶		
İlçesi	CHP	Bağımsız
Aydın Merkez İlçe	1-Halim Aysın (Çiftçi) 2-Yahya Çayırılı (Çiftçi) 3-Mahmut Oral (İncirliova Belediye ve Halkevi Başkanı) 4-Nuri Köşklü (Çiftçi) 5-Dr. Sabri Akın (Germencik Halkevi Başkanı ve Serbest Hekim)	-
Bozdoğan	1- İ. Hakkı Tahran (Tüccar, CHP İlçe İdare Kurulu Başkanı) 2-Tevfik Şener (Terzi) 3-Ahmet Dalyan (Çiftçi)	-
Çine	1-Nuri Güngör (CHP Çine İlçe Başkanı) 2-Osman Cerit (Tuhafiyeci)	1-Mehmet Şahin(Çiftçi)
Karacasu	1-Ali Tuncer (Çiftçi)	-
Nazilli	1-Nuri Tükenmez (Tüccar, Ticaret Odası Başkanı) 2-Ali Sönmez (Fabrikatör) 3-Ahmet Ünsal (Fabrikatör) 4-Fuat Dürük (Çiftçi)	-
Söke	1-Eyyüp Özbaş (Çiftçi, CHP İlçe İdare Kurulu Başkanı) 2-Kazım Göktepe (Çiftçi, Kooperatif Başkanı) 3-Osman Dicle (Fabrikatör)	-
Koçarlı	1-Kemal Çetiner (Fabrikatör)	-

İlçelerin İl Genel Meclisi'nde temsil sayısı ilçe nüfusunun il toplam nüfusuna oranıyla belirlenmiştir. Çok partili yaşama geçiş sürecinde Koçarlı bir üyeyle İl Meclisi'nde temsil edilirken Aydın Merkez İlçe beş üyeyle temsil edilmiştir.

⁹¹⁶ Anadolu, 3 Eylül 1946.

Tablo 4.15: Seçimlere İştirak Oranı ve Partilere Göre Oy Dağılımı

Seçimlere İştirak Nispetleri ve Partilere göre oy dağılımı					
İlçe	Seçmen Sayısı	Seçime İştirak Eden Seçmen Sayısı	Seçime İştirak Oranı	CHP'nin Aldığı Oy Sayısı	DP'nin Aldığı Oy Sayısı
Aydın Merkez İlçe	41765	18616	%44,58	12808	6041
Nazilli	31720	13271	%41,84	10959	1817
Söke	15743	6516	%41,38	6088	Seçime iştirak etmemiştir
Bozdoğan	15933	6977	%41,90	9190	811
Çine	15990	8419	%42,19	5559	3528
Karacasu	6606	3512	%53,16	2049	-
Koçarlı	7805	3340	%42,79	1764	1418
İl Genel Toplamı	135562	60651	%44,74	45417	13615

İl Genel Meclisi seçimlerinde neredeyse Aydın'ın tüm ilçelerinde seçime katılım oranı % 50'nin altında kalmıştır. Sadece Karacasu'da seçime katılım oranı % 50'nin biraz üzerine çıkmıştır.

Tablo 4.16:Seçmenlerin Cinsiyetine Göre Seçime Katılım Sayıları

Seçmenlerin Cinsiyet Analizi							
İlçesi	Kadın Seçmen Sayısı	Erkek Seçmen Sayısı	Toplam Seçmen Sayısı	Seçime Katılan Kadın Seçmen Sayısı	Seçime Katılan Erkek Seçmen Sayısı	Toplam Seçime Katılan Seçmen Sayısı	Seçime Katılım Oranı (%)
Aydın Merkez İlçe	19517	22248	41765	9451	9165	18616	44,58
Bozdoğan	8871	7162	15933	2589	4388	6977	41,90
Çine	7023	8967	15990	4335	4084	8419	42,19
Karacasu	3691	2915	6606	1683	1829	3512	53,06
Koçarlı	4229	3576	7805	1147	2193	3340	42,79
Nazilli	16933	14784	31717	5826	7445	13271	41,84
Söke	8186	7557	15733	3295	3221	6516	41,38
TOPLAM	68350	67209	135559	28326	32325	60651	44,74

Yirmi sandalyeli İl Genel Meclisi'ne 16 aday ilk defa, 4 aday ise yeniden seçilmiştir. Söke'de DP seçime katılmamıştır.⁹¹⁷ Yapılan il genel meclisi seçimlerinde DP % 30 oranında oy almıştır. Adaylıkların tamamını CHP kazanmıştır.⁹¹⁸ 21 Temmuz 1946 genel seçimlerinde CHP'nin çoğunluğu ele geçiremediği Söke ve Aydın merkezde dahi bu sefer çoğunluğu ele geçirdiği ifade edilmiştir. Milletvekili seçimlerinde dörtte üçünün CHP'nin aleyhine oy verdiği tespit edilen devlet memurları Aydın Valisi tarafından uyarılmış ve bu seçimde CHP'ye oy vermeleri sağlanmıştır. Seçim emniyet içinde geçmiştir. 21 Temmuz seçimlerindeki şikâyetlere bu seçimde rastlanmamıştır. CHP müfettişi tarafından hazırlanan seçim raporunda Etem Menderes'in Vali'ye uydurma şikâyet mektupları gönderdiği ifade edilmiş ve acizlik içerisinde olduğu buna göre Demokratlara acımak gerektiği belirtilmiştir. Raporda dikkat çeken başka bir değerlendirmede Söke'de DP'nin kendisine aday bulmayınca seçime girmediği ifade edilmiştir. Meclis üyesi seçilen kimi adaylar, CHP Genel Sekreterliği'ne seçimlerinden dolayı bağlılık mesajları içeren telgraf göndermişlerdir.⁹¹⁹

4.5. KÖY ve MAHALLE MUHTARLIĞI SEÇİMLERİ

DP ile CHP arasında siyasi rekabet bu kez köy ve mahalle muhtarlığı seçimlerinde yaşanacaktır.^(*) Seçimler 1947 yılı Şubat ayı içerisinde yapılmıştır. Seçimlerde cereyan eden olaylar Recep Peker hükümeti ile Demokrat Parti arasındaki mevcut gerginliği iyice artırmıştır. Türkiye'de çok partili yaşama geçiş sürecinde kırsal nüfus, kent nüfusuna göre daha fazladır. Bu nedenle partiler için muhtarlık seçimleri hayati önem taşımıştır.

Mahalle ve köy muhtarlıkları seçimleri renkli bir o kadar da gergin bir ortamda gerçekleşmiştir. Nazilli köylerinde yapılan muhtarlık seçimlerinde ilçe kaymakamı oyların sayımının gizli yapılmasını ve sayım odalarında seçim heyeti dışında kimsenin bulunmamasını emretmiştir. DP ilçe başkanı bir heyet oluşturarak duruma kaymakamlık nezdinde itiraz etmiştir. Ancak bu itiraz kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Etem Menderes partisinin itirazlarını Valiliğe kadar taşımıştır. Vali ise oy sayımının halk huzurunda yapılmasının münakaşa çıkaracağından böyle bir uygulamanın doğru olmadığını, kaymakamlık makamının haklı olduğunu bildirmiştir. Etem Menderes gizli

⁹¹⁷ BCA, 490.01/245.974.1.

⁹¹⁸ Anadolu, 2 Eylül 1946.

⁹¹⁹ BCA, 490.01/245.974.1.

^(*) Bu seçimler Demokrat Parti'nin I. Büyük Kongresi'nden sonraki sürece rastlar.

sayımın suiistimale yol açabileceğini bildirince Vali, “suiistimali *münazaraya tercih ederim*” demiştir. DP, bu açıklamayı Aydın için talihsiz bir beyan olarak değerlendirmiştir. DP, oy sayma işlerinin gizli olmasının idare amirleri tarafından iktidar partisine usulsüz oy sağlayabileceğini iddia etmiştir.⁹²⁰ DP, Nazilli’nin en büyük köylerinden birisi olan İsabeyli’de muhtarlık seçimini kazanmıştır. Ancak bu seçim yolsuzluk yapıldığı iddiasıyla bozulmuştur. Yapılan 2. seçimi de DP almıştır. 2 kez daha tekrarlanan seçimi yine DP kazanmıştır. DP’liler şu yorumu yapmıştır: “*Şimdi DP’lilerin seçimlere katılmak istemeyişi nasıl tasvip edilmez. Mızıkçı pehlivanlar gibi sırtının yere geldiğini bir türlü kabul etmeyen, her yenilişinde titizlenen bir parti ile herhangi bir siyasi bir maç yapılamaz. Bir köyün kendi muhtarını seçebilmesi için 4 kez rey kullanmaya çağırılması Türkiye’nin seçim tarihinde rastlanmamıştır*”.⁹²¹

Seçimle ilgili yolsuzluk ihbarları daha çok DP yanlısı gazetelerde görüldü. Kuşadası Soğucak Köyü’nde oy tasnifi sırasında bucak müdürü seçim sandığının bir odada açılıp oyların gizlice sayılmasını istemiştir. Yapılan tüm itirazlar kabul görmemiştir. Demokrat İzmir gazetesine göre; Kirazlı Köyü’nde ise seçimlerde ziraat ve tapu memurları CHP lehine çalışmış ve halka ikramlarda bulunmuşlardır. Yeniköy, Burgaz Köy, Çınar Köyü gibi seçimlere müdahale edilmeyen yerlerde seçimleri DP kazanmıştır.⁹²²

Kuşadası Davutlar Köyü’nde 20 Şubat 1947 tarihinde yapılan muhtarlık seçimini DP’li aday kazanmıştı. Ancak seçim, köy nüfusuna kayıtlı olmayanların oy kullandığı gerekçesiyle iptal edilmiştir. Seçim, 27 Şubat 1947 tarihinde tekrar edilmiştir. Seçim’in köy meydanında yapılması konusunda köy derneğinin sözü dinlenmemiş, sandık okula götürülmüştür. Kimi kadınlar sandığın köy meydanına getirilmesi konusunda girişimde bulununca jandarma süngü takarak kadınlara müdahale etmiştir. Olaylar Kaymakam’a kadar intikal edince, Kaymakam köye kadar gelmiş ve seçimin idaresini üzerine almıştır. Kaymakam’a Emniyet Komiseri ve polisler de eşlik etmiştir. Seçim okulda devam etmiş, 90 oya karşılık 241 oyla DP’li aday ve ihtiyar heyeti seçimi kazanmıştır.⁹²³

⁹²⁰ Demokrat İzmir, 24 Şubat 1947.

⁹²¹ Demokrat İzmir, 24 Mayıs 1947.

⁹²² Demokrat İzmir, 25 Şubat 1947.

⁹²³ Demokrat İzmir, 3 Mart 1947.

Germencik Bozköy ve civar köylerde muhtarlık seçimlerinde on kadar DP'li tutuklanmıştır. Demokrat Parti'nin iddiasına göre Germencik, İncirlioiva, Dalama bucak müdürleri seçimlere kadar bir hafta boyunca köyleri jandarmayla dolaşarak kanunsuz bir şekilde diledikleri köylüyü tazyik etmişlerdir.⁹²⁴ Şubat ayı içerisinde Bozköy'de yapılan muhtarlık seçiminde usulsüzlük yapılmasıyla muhtar olabilen kişi çok zaman geçmeden görevinden istifa etmiştir. Bunun üzerine 11 Mayıs 1948 tarihinde yeniden yapılan seçimi %99 oy oranıyla köyün DP Başkanı Mehmet Ulusoy kazanmıştır.⁹²⁵ Köşk Bucak Müdürü, muhtar seçilen kimi DP'lileri DP'den istifa ettirmeye çalışmıştır. Bazı memurlar yetkilerini DP aleyhine kullanmıştır. Seçimi kazanan bazı DP'li muhtarların mazbatalarının verilmeyeceği şeklinde halka propaganda yapılmıştır.⁹²⁶ İncirlioiva'nın Akçeşme Köyü muhtarlığını CHP adayı kazanmış olmasına rağmen Hasan Erdoğan adlı DP'li vatandaş seçimi DP'nin kazandığına dair tutanak tutunca jandarma tarafından tutuklanmıştır.⁹²⁷

Demokrat Parti'ye göre Germencik Moralı Köyü muhtarlık seçimleri bir oldu bittiye getirilmiştir. Sandıklar köy odasından dışarı çıkartılmamıştır. 442 sayılı kanunun 23. maddesi gereği köy imamı değişmez seçim üyesi iken oy tasnifi sırasında bu duruma uyulmamış, imam seçim alanından uzaklaştırılmıştır. Köy imamı dışarı çıkmak üzereyken önceden hazırlanmış bir kısım oy pusulalarının sandığa atıldığını görmüştür. Kimi köy halkı bunu öğrenince seçimin durdurulmasını istediğinde halka “*kimse işimize karışamaz, oyunu kullanmak isteyen işte sandık, istemeyene işte kapı*” denmiştir. Daha sonra köye sivil polisler, jandarma gelmiştir. Bunların tazyiki altında seçime devam edilmiştir.

Germencik Üzümlü Köyü halkından Mustafa Ayan, İzzet İrimantı, Safi Demirörs, Kerim Yirmibeş, Mustafa Doyuran, Ramazan Emirhan, Ali Temel, Mustafa Acun tarafından Demokrat İzmir gazetesine çekilen telgrafta Nahiye Müdürü'nün usulsüzlüklerinden söz ediyordu: “*Nahiye müdürü tarafından seçimlere müdahale edilmiştir. Vali Bey buna göz yummuştur. Nahiye Müdürü'nün baskılarından*

⁹²⁴ Demokrat İzmir, 26 Şubat 1947.

⁹²⁵ Demokrat İzmir, 14 Mayıs 1948.

⁹²⁶ Demokrat İzmir, 26 Şubat 1947.

⁹²⁷ Anadolu, 6 Mart 1947.

*şikâyetçiyiz. Kanun ve nizamın yerine gelmesi, adaletin yerini bulması için hakkımızın aranmasını saygı ile yalvarırız”.*⁹²⁸

Bozdoğan Araplı köyünde 85 kişinin oy kullandığı sandıktan 225 oy çıkması üzerine olaylar yaşanmıştı. Köylü seçim için okul bahçesine toplanmıştır. Muhtar, sandığın okul içine alınacağını ve kimsenin içeriye alınmayacağını söylemiştir. Köylüler sandığın herkesin görebileceği yere konmasını istemiştir. Tartışma çıkınca, köylü okul bahçesinden dışarı çıkarılmıştır. Köyde sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Jandarma komutanının devreye girmesiyle seçim sandığı tekrar okul avlusuna alınmıştır. 5 köylü, imza atılıp kendilerinin yerine oy kullanıldığı, beyan edince kaymakam devreye girmiş, köylüye olayla ilgili soruşturma açılacağı duyurulmuştur.⁹²⁹

Demokrat İzmir gazetesinin yazdığına göre DP'lilerin seçimi kazandıkları yerlerde, seçimler baskı altında tekrarlanmıştır. Bu yüzden kimileri, hile ile yurttaşlık haysiyeti çiğnenerek köylünün gönül yarasına rağmen işbaşına getirilmiştir. İdari baskı altında yapılmış olan seçimler onca itiraza rağmen derhal onaylanmıştır. Reisköy, Turanlar, Üzümlü, Karaağaçlı, Mursallı, Hıdırbeyli, İmamköy, Musluca köyleri yukarıdaki şikâyetlerin yaşandığı köylerden birkaçı olmuştur. Demokrat Parti yapılan baskılar ve gasp edilen hakların, hak ve hürriyet davasını yurttaşların kalbinde daha ateşli hale getirdiğini açıklamıştır. Demokrat Parti'nin açıklamasının devamı şu şekildedir: “*Seçimlerde uygulanan baskılar nedeniyle halkın şuuru önüne geçilmez bir fikir cereyanı halinde canlanmıştır. Bu fikir akımının önüne kesmek mümkün değildir*”.⁹³⁰

Aydın'da seçimlerin tazyik ve baskı altında yapıldığına dair Etem Menderes'in kaleme aldığı, Başbakan Recep Peker'e hitaben seçim usulsüzlükleriyle ilgili bir telgraf çekilmiştir. Telgrafta; “*Köylülerin hürriyetleri kısıtlanarak, zor kullanılarak seçimler yaptırılmış ve köy derneklerinin hak ve salahiyetleri tanınmamıştır. DP'den seçilen muhtarlar bu partiden istifa ettirilmiş ya da seçimlerin bozulmasına çalışılmıştır. Yapılan şikâyet müracaatları savsaklanmıştır. Bu açıdan idare amirleri güvenilirliğini yitirmiştir. Yine yapılan muameleler neticesinde hükümet halk nezdinde güvenilirliğini*

⁹²⁸ Demokrat İzmir, 27 Şubat 1947.

⁹²⁹ Demokrat İzmir, 5 Mart 1947.

⁹³⁰ Demokrat İzmir, 28 Şubat 1947.

yitirmiştir. Mesuller hakkında amme huzurunda kanuni muamele yapılmalı ve kamu vicdanı rahatlatılmalıdır”.⁹³¹ denilerek hükümete karşı ağır ithamlarda bulunulmuştur. Demokrat Parti’nin seçimlerle ilgili iddialarına karşılık Anadolu gazetesi, muhtarlık seçimlerinin Aydın ilinde sükûnetle geçtiğini ve idare amirleri ve jandarmanın seçimlere kesinlikle müdahale etmediğini söylemiştir. Bununla beraber muhtar seçilemeyen kişilerin, seçim yolsuzluklarıyla ilgili ihtirasla yaptıkları şikâyetler değerlendirilmiş, haklı görülenlerin işlemleri acele yapılmıştır. Anadolu gazetesine göre, Demokrat Parti Aydın İl Başkanlığı’nın matbuata verdiği seçim yolsuzluklarıyla ilgili haberler gerçek değildir. Sadece seçimi kaybetmiş olmanın verdiği hezeyanlar olduğu belirtilmiştir.⁹³²

Demokrat İzmir gazetesi seçim usulsüzlükleriyle ilgili haberler yaparken Anadolu gazetesi seçim usulsüzlükleriyle fazla ilgilenmemiş daha çok CHP’nin hangi köylerde seçimi kazandığını okurlarına duyurmayı tercih etmiştir. Anadolu gazetesinin verdiği bilgilere göre Ortaklar, Serçeköy, Domalan, Emirdoğan,⁹³³ Bozdoğan’a bağlı Güney, Koyuncular, Alioğulları, Altuntaş köyleri muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerini CHP’li adaylar kazanmıştır.⁹³⁴ Araplı Köyü muhtarlığına Süleyman Barlas, Ziyaretli Köyü muhtarlığına Ali Turan, İnebolu muhtarlığına Fehmi Orhan, Koyuncular köyü muhtarlığına Ali Öcalan, Biresse Köyü muhtarlığına Ahmet Ecel seçilmiştir. Bozdoğan’a bağlı otuz dokuz,⁹³⁵ Yenipazar Bucağı’na bağlı on, Karacasu’ya bağlı iki, Nazilli’ye bağlı 70 köyde CHP’li adaylar seçimleri kazanırken; DP’liler de birkaç küçük köyde başarı elde etmişlerdir.⁹³⁶ Anadolu gazetesi muhtarlık seçimlerinin sonuçlarını açıklarken, 448 köyün 405’inde CHP’li 43 köyde ise DP’li adayların seçimi kazandığını belirtmiştir.⁹³⁷ Seçimlerin kesin resmi sonuçları şu şekildedir:

⁹³¹ Demokrat İzmir, 27 Şubat 1947.

⁹³² Anadolu, 2 Mart 1947.

⁹³³ Anadolu, 21 Şubat 1947.

⁹³⁴ Anadolu, 28 Şubat 1947.

⁹³⁵ Anadolu, 2 Mart 1947.

⁹³⁶ Anadolu, 28 Şubat 1947.

⁹³⁷ Anadolu, 2 Mart 1947.

Tablo 4.17: 1947 Yılı Köy Muhtarlıkları Seçim Sonuçları

1947 Yılı Köy Muhtar ve İhtiyar Kurulları Seçim Sonuçları							
İlçe	Köy Sayısı	Seçilen CHP'li Muhtar Sayısı	Seçilen DP'li Muhtar Sayısı	Bağımsız Muhtar Sayısı	CHP'li Seçilen Aza Sayısı	DP'li Aza Sayısı	Seçilen Bağımsız Aza Sayısı
Aydın Merkez	125	115	10	-	393	107	-
Bozdoğan	52	52	-	-	198	10	-
Çine	79	77	2	-	298	22	-
Karacasu	20	19	1	-	68	8	4
Koçarlı	47	40	6	1	144	44	-
Nazilli	83	69	13	1	261	81	-
Söke	42	38	4	-	130	38	-
TOPLAM	448	410	36	2	1492	310	-

Tablo 4.18:1947 Yılı Mahalle Muhtarlıkları Seçim Sonuçları

1947 Yılı Mahalle Muhtar ve İhtiyar Kurulları Seçim Sonuçları⁹³⁸							
İlçe	Mahalle Sayısı	Seçilen CHP'li Muhtar Sayısı	Seçilen DP'li Muhtar Sayısı	Bağımsız Muhtar Sayısı	CHP'li Seçilen Aza Sayısı	DP'li Aza Sayısı	Seçilen Bağımsız Aza Sayısı
Aydın Merkez	18	18	-	-	72	-	-
Bozdoğan	7	7	-	-	28	-	-
Çine	4	4	-	-	16	-	-
Karacasu	3	3	-	-	12	-	-
Koçarlı	3	3	-	-	12	-	-
Nazilli	17	17	-	-	68	-	-
Söke	5	5	-	-	20	-	-
TOPLAM	57	57	-	-	228	-	-

Bağımsız muhtar ve aza adayları seçimlerde hiçbir varlık gösterememişlerdir. Seçimler sonucunda DP kentlerde (mahalle), hiçbir muhtarlık ve azalık kazanamamıştır.

⁹³⁸ BCA, 490.01/245.974.1.

4.6. 1948 YILI ARA SEÇİMLERİ

4.6.1. Yeni Seçim Kanunu Çalışmaları

Çeşitli sebeplerden dolayı Meclis'te boşalan milletvekillikleri için 1948 yılında bir ara seçim yapılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Söz konusu seçimler Ekim ayının ikinci pazar günü gerçekleştirilmiştir. Bu seçimler öncesinde DP, seçim kanununun değişmesini bir kez daha istemiştir. 21 Temmuz 1946 genel seçimleri tecrübesi nedeniyle DP bu konuyla ilgili ısrarcı olmuştur. Bu aşamada, iktidar partisi, seçim kanununun yeniden düzenlenmesi gerektiğini kabul etmiştir. Ancak düzenlemenin 1950 yılında yapılacak olan genel seçimler öncesi yapılacağını duyurmuştur.⁹³⁹ Demokrat Parti ise bu durumu kabul edilemez bulmuştur. Yapılan tartışmalar neticesinde açık oy-gizli tasnif ilkesi, gizli oy-açık tasnif şeklinde değiştirilerek 8 Temmuz 1948 tarihinde seçim kanunda değişikliğe gidilmiştir. Muhalefet bu durumu tek başına yeterli görmemiş ve seçimlerin adli teminat altına alınmasını istemiştir.⁹⁴⁰ Demokrat Parti, önerisinin yerine getirilmemesi sonucunda seçimlere katılmayacağını duyurmuştur.

4.6.2. Demokrat Parti'nin Seçimleri Boykot Etmesi

Aydın Demokratları 1948 yılı ara seçimleri yaklaşırken bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyannamede DP'nin ara seçimlere girmeme nedeni ve yeni seçim kanuna karşı görüşü dile getirilmiştir.

“Aziz yurttaşlar,

Memlekette DP'nin kuruluşu ile başlayan çok partili usulden milli iradenin tecellisini ve buradan da devlet idaresinde halk hâkimiyetini doğmasını beklemekteyiz. Millet idaresi ancak serbest ve emniyetli bir seçimle tahakkuk edebileceğinden DP bütün gayretini bu noktada toplamıştır. DP, 21 Temmuz seçimlerinde iktidar tarafından vatandaşın oy kullanma hakkına yapılan çeşitli müdahaleleri ve birçok yerde rey sandıklarına ve mazbatalarına nasıl el uzatıldığını göz önünde tutarak, milletin arzu ve iradesine uygun bir seçim kanunu çıkartmak için açtığı mücadeleyi sonuna kadar yürütmeyi başta gelen milli vazife saymıştır. Fakat Büyük Millet Meclisi'nde çoğunluğu elinde bulunduran CHP, milletin bütün arzusuna ve çalışmasına rağmen seçim

⁹³⁹ Demokrat İzmir, 9 Ağustos 1948.

⁹⁴⁰ Rıfki Salim Burçak, age., s.161.

kanununa milli iradeyi sağlayacak hükümler koymamakla inat etmiş, seçim kanunda yer alan sandık başlarındaki komisyonlara parti temsilcilerini kabul etmemek, tasnif biter bitmez rey pusulularını yakmak gibi hileli yollara başvuran hükümleri değiştirmemiştir. Böylece, CHP tek gayenin her pahasına olursa olsun seçimleri kazanmak ve iktidara sıkı sıkı sarılmak olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Bu durum karşısında Demokrat Parti milli iradeyi tam manasıyla tecellisine mani olan bir seçim kanununu ile seçimlere girmemeyi ve herhangi bir adayı desteklememeyi prensip kararı olarak kabul etmiştir. CHP'nin önümüzdeki seçimleri kazanmak için bilhassa köylere giderek hileli yollarla bir takım propagandalar yaptırmakta olduğu görülmektedir. Ezcümle partimiz mensupları ve diğer yurttaşlara seçimler konusunda çeşitli baskılar ve tehditler tatbik edileceği, seçim günü yurttaşların sandık başına zabıta marifetiyle davet edileceği, bahçelerden insanların göç ettirileceği, oylarını kullanmayanların isimlerinin Ankara'ya bildirileceği ve cezaya çarpılacağı tarzındaki sözler, kanun bakımından hiçbir tatbik kabiliyeti olmayan siyasi ürkütmelerden ibarettir. Yurttaşların reyini kullanması veya kullanmaması tamamıyla kendi düşünce ve kanaatine göre taalluk eder. Bir vatandaşın reyini kullanmayı zorlayacak kanun hükmü olmadığı gibi, vatandaş üzerinde herhangi bir şekil ve surette zor kullanmaya da kimsenin hakkı ve salahiyeti yoktur. Bu hareketlerin kanun dışı zorlamalar olduğunu bütün yurttaşların bilmesi lüzumuna kani olan idare kurulumuz, önümüzdeki ara seçimlerde vatandaş hak ve hürriyetinin herhangi baskı ve tehdidin tesirinden uzak kalması ümidiyle bu beyannameyi Aydın ili halkına neşretmeyi vazife saydı. Saygılarımızla

Demokrat Parti Aydın İdare Kurulu.”⁹⁴¹

Aydın DP İl İdare Kurulu 1948 yılı ara seçimleriyle ilgili beyannameler yayımlarken aynı zamanda DP tarafından Aydın'da çok büyük bir miting tertip edileceğini duyurmuştur. Mitinge özel bir önem veren DP, miting hazırlıklarını Ekim ayı başından itibaren başlamıştır. DP, ara seçimlerin arifesinde yapılacak olan bu mitingin memleket politikasında önemli bir yer teşkil edeceğine inanıyordu. Bu mitinge DP Genel İdare Kurul üyelerinin de katılacağı halka önceden duyurulmuştur.⁹⁴²

Miting hazırlıkları büyük bir hızla tamamlanmıştır. DP Genel Başkanı Celal Bayar bu mitinge katılmak için 13 Ekim 1948 tarihinde İzmir'e gelmiş, buradan

⁹⁴¹ Demokrat İzmir, 9 Ekim 1948.

⁹⁴² Demokrat İzmir, 07 Ekim 1948.

otomobille Aydın'a geçmiştir. Mitinge Adnan Menderes ve Refik Koraltan da iştirak etmiştir. Bu gruba İzmir DP İdare Heyeti'nden Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ile Refik Şevket İnce de katılmıştır. Mitingin bayramın üçüncü gününe tesadüf eden 15 Ekim 1948 Cuma günü^(*), saat 13.00'te Hükümet Meydanı'nda yapılacağı ve mitingde ara seçimler hakkında DP'nin görüşünün bir kez daha dile getirileceği duyurulmuştur.⁹⁴³

DP Aydın İl İdare Kurulu vilayet makamından gerekli izni aldıktan sonra⁹⁴⁴ miting ilan edildiği tarih ve saatte toplanmıştır. Demokrat İzmir gazetesinin bütün ayrıntılarını okuyucusuna aktardığı miting sırasında elektrikler kesilmiş, bu yüzden ses sistemi arızalanmıştır. Elektrik kesilmesiyle ilgili DP'liler Aydın Belediye Başkanı'nın bunu kasten yaptığını düşünmüştür. Konuşmalar, bir grup tarafından gürültü çıkarılarak engellenmeye çalışılmıştır. DP'lilere göre gürültü yapan bu grup üç-beş kuruş parayla tutulmuş insanlardır. Yine bu gruptaki bazı kimseler iş vaadiyle şehirdeki CHP temsilcileri tarafından kandırılmıştır. Mitinge neredeyse DP'nin tüm kurmayları katılmıştır. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Şevket İnce, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Etem Menderes mitingde birer konuşma yapmıştır. Mitingde DP'nin seçimler ve Seçim Kanunu hakkında görüşü ilan edilmiştir. Demokrat İzmir gazetesi mitinge yaklaşık 35.000 kişinin katıldığını iddia etmiştir. Mitinge İzmir, Muğla, Denizli illeriyle bu illere bağlı pek çok köy ve ilçeden vatandaş katılmıştır. Yine Aydın'a bağlı Nazilli, Bozdoğan, Yenipazar gibi yerleşim yerlerinden toplam 5.000 kişi mitinge katılmıştır. Miting bandonun çaldığı İstiklal Marşı'yla başlamıştır. Mitinge katılanlar sık sık "*hürriyet istiyoruz, refah istiyoruz, milli hâkimiyet ve namuslu seçim istiyoruz*" diye haykırmıştır.⁹⁴⁵ Anadolu gazetesine göre DP'liler Aydın mitingini seçimlere olumsuz etki yapmak ve hükümeti baskı altına almak için düzenlemiştir. Aynı gazetenin iddiasına göre, DP yanlısı gazetelerin mitinge 30-40 bin kişinin katıldığı haberi doğru değildir. Miting bitiminde CHP hoparlörleri "*Vatandaşlar yalana dolana kulak asma, sandık başına git!*" şeklinde anonslar yapmıştır. İktidar partisine göre, DP bu mitingle amacına ulaşamamıştır. CHP'liler mitingi, DP'nin ihtiras ruhunun bir ifadesi olarak değerlendirmiştir. DP program üretmekten daha ziyade lafebeliği yapmaktadır.⁹⁴⁶ Yine Anadolu gazetesinin iddiasına göre Demokratların Aydın mitingi sırasında Püskülsüz

(*) Bu tarih ara seçimlerden iki gün öncesidir.

⁹⁴³ Demokrat İzmir, 10 Ekim 1948. İzmir, Manisa, Balıkesir ve Muğla'dan yapılacak olan bu mitingde kafiyeleler halinde katılımcı beklenmiştir.

⁹⁴⁴ Demokrat İzmir, 8 Ekim 1948.

⁹⁴⁵ Demokrat İzmir, 17 Ekim 1948.

⁹⁴⁶ Anadolu, 17 Ekim 1948.

Ahmet adlı vatandaş 10–15 kişi tarafından yerlerde sürüklenmiş ve dövülmüştür. Mağdur kişiye doktorlar uzun süre iş göremez raporu vermiştir. Söz konusu kişi davacı olmuş, DP'lilerin hışmından korktuğu için daha sonra davasından vazgeçmiştir.⁹⁴⁷ Mitingde Celal Bayar, Muhittin Erener, Fikret Başaran, Etem Menderes, Refik Koraltan, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu birer konuşma yapmışlardır. Celal Bayar konuşmasında şu konular üzerinde durmuştur: *“Birbirini yalanlayan perakende ve perişan kararlarla saadet yoluna girilemez. Umumi seçimlerin de tam bir emniyet içinde biran evvel icrasını istemekteyiz. Memleketin öncelikli davası emniyetli seçimi gerçekleştirmektir. Milli iradenin hâkim olmasıyla diğer bütün meseleler hal yoluna girecektir. 21 Temmuz faciasını tüm yurttaki olduğu gibi özellikle Aydın’da tüm şiddetiyle gördük. Resmi makam sahipleri politikacılarla birleşerek milli iradeyi hiçe sayan hiçbir hareketten çekinmemişlerdir. 21 Temmuz faciasını meclis kürsüsünden haykırdığımız zaman hiçbir kimse bunların tevkifi gerekir deme cesaretini gösterememiştir. DP seçim emniyeti üzerinde ısrarla duruyor, çünkü seçim milli hâkimiyetin temelidir. Böyle hayati bir konuda asla pazarlığa girişmeyeceğiz. Eldeki seçim kanunu Türk milletinin ana haklarını koruyan bir kanun şeklinde çıkacağına yere iktidar partisinin hodkâmlığının bir vesikası olarak çıkmıştır. Böyle bir kanunla ara seçimlere girmeme azmindeyiz. Bu pazar sizler için bir imtihan günü olacaktır. Seçim kanununu asla kabul etmediğinizi, 21 Temmuz faciasının tekrarını asla izin vermeyeceğinizi, iktidarın hodkâm zihniyetinin değiştiğine inanmadığınızı seçim sandıklarının başına gitmemekle bütün yurda ve dünyaya ilan etmiş olacaksınız. Türk milleti kendi mukadderatını kendi eline almaya layık bir millettir. Böyle olduğu halde memleketi bizden daha iyi idare edecek kimse yoktur iddiasıyla bir zümrenin ısrar ve temerrütle devam etmesi cidden hazindir. Bu iddia kendilerinin münevver, milletin ise cahil olduğu esasına dayanır. Zaten memleketi münevverler idare etmelidir derlerken kendilerini kastetmektedirler. Öyleyse kendilerinin münevver, memleketi idare etmeye ehil oldukları hükmünü kim verecektir. Buna bir kişi hüküm verirse bu istibdattır. Eğer bir parti ya da gurup bununla ilgili hükmü verirse kendi görüşleri doğrultusunda karar vereceklerdir. İstibdat ve tahakkümden kaçınmak için hükmün milletin vermesi lazımdır. Bize memleket meseleleriyle ilgili yol göstermediğimizden söz edenler bize iftira etmektedir. Bunlar meclis tutanaklarına baktıklarında iktisadi, zirai, ticari ıstıraplarımız ve dertlerimiz üzerine düşüncelerimizi çok vazıh bir şekilde ortaya koyduğumuzu göreceklerdir. DP*

⁹⁴⁷ Anadolu, 18 Ekim 1948.

içinde bulunduğumuz harici ağır şartlar altında muhalefet vazifesini büyük bir vatanperverlik ve feragatle olduğu kadar vukuf ve ehliyetle yerine getirmektedir. Ne istiyorlar, bizden proje, teferruatlı program mı istiyorlar, baksınlar vekâletlerin mahzenlerine. Orada ecnebi uzmanların hazırladığı onlarca rapor ve proje göreceklerdir. Sadece raporlar ve projeler işe yarasaydı bu memleketin şimdi birçok ıstırabından kurtulması gerekirdi. Hasan Saka hükümetinin hayatı ucuzlatma projesi vardı. Ne oldu? Rapor, tenkit, proje başkadır tatbik başkadır.”

Muhittin Erener: “Seçime katılımın düşük olacağından endişelenen iktidar partisi, muharrirleri aracılığıyla partimize karşı bir karalama kampanyası başlatmıştır. Seçim mevzuu bu memleketin en hayati davasıdır. Bu mevzuda partimiz hiçbir laubaliliğe, ihmale ve oyuna tahammül gösteremez. Seçim emniyetini sağlayacak kanun getirilmemesine karşı bu seçime katılmıyoruz. DP’nin katılmadığı seçimlere tek başına giren iktidar partisi memleketteki itibarını acı bir şekilde görecektir. Bunu bilen iktidar partisi onun içinde meczupça davranmaktadır. Vatandaş olarak seçimlerin cereyan şeklini kontrol edeceğiz. Karşı taraf eğer bilinen marifetlerini kullanarak seçime katılma nispetini yüksek göstermeye kalkarsa onu kendi vicdanının cenderesinde ezilmiş bir hale düşüreceğiz. Bir parti, vatandaştan oy isteyebilmesi için geçmişteki parlak icraatlarına veya gelecek için kendisine bağlanan ümitlere dayanabilir. İktidar partisi, anayasa ve millet haklarının üzerine oturmak ve iktidarı şahıslar için bir nimet haline getirmek kabahatlerinden başka ne yapmıştır. Her sene birkaç yüz milyon artan bütçeler ve canavar gibi halkı kasıp kavuran hayat pahalılığı bu iktidarın liyakat ve kabiliyetini göstermeğe kâfidir. İçerisindeki malum zihniyet ve insan malzemesiyle istikbal için bu partiye ne kadar ümit bağlayabiliriz. Şimdi İktidar partisinin iktidarını muhafaza hususunda her zaman dile getirdiği milli birlik mevzuuna temas edeceğim. Dünya şuanda tehlikeli ve zor bir dönemden geçmektedir. Milletimizin tam birlik halinde bulunması ve bu birliktelikle doğacak olan kudret ve kuvvetle acele kalkınması becamızın başlıca şartını teşkil eder. Ancak bu milli birlik, millet iradesine tam dayanan iktidarın sevk ve idaresiyle sağlayabilir.”

Fikret Başaran (DP Nazilli İlçe Başkanı): “Tarihini kanıyla yazan, büyük milli inkılâplarını yine kan ve can vererek hazırlayan ve dünya çapında mertliğin, kahramanlığın sembolü olan Türk milletinden insan hak ve hürriyetlerini esirgeyen iktidar partisi tarih karşısında mesuldür. Millet çoğunluğu iktidara karşı üç yıldan

beri, yeter artık! 25 yıldır tecrübe edildin, işlediğin hatalardan vicdan azabı bile duymadığına bu millet şahit oldu. Artık sana güvenimiz kalmadı. Artık hamleci, başarılı, dinamik, enerjik, ileri görüşlü bir iktidarın hasretini çekiyoruz. Sana yakışan en şerefli hareket derhal çekilmek, yerini millete ve onun iradesine bırakmaktır tavsiyesinde bulunuyor. Bu milletin çelik iradesi karşısında granit setlerin yıkılacağına, siyasi hakları çemberleyen zincirlerin kırılacağına hala inanmayanlar, milli vicdanın sesini duymak istemeyenler, gaflet uykusundan uyanarak şu millet topluluğunun dehşet saçan manası karşısında irkilmeli ve korkmalıdır. İhtiyar iktidar, titrek dizlerinin üstünde, çok ağır bir yükün altında bocalamaktadır. Tedrici çökmek üzere olduğunun bile farkına varmadan hala milli heyecan ve istekler karşısında lakayt bulunuyor. İktidar zihniyetinde zerre kadar değişiklik yapmamıştır. Bir taraftan memleket ucuzluğa kavuşturulacak, vergiler hafifletilecek teraneleri yükseliyor. Diğer yandan vergiler artıyor, gıda maddelerinin fiyatları fahiş oluyor. Bugün memleket ve millet idaresinde bir beceriksizlik, iktidarsızlık, iktidara karşı bir hoşnutsuzluk varsa bunun sebebini seçim emniyetsizliğinde aramak lazımdır.”

Etem Menderes: “*DP, bütün çalışmalarını kanununa dayanarak yapmaktadır. Bu mitingi de 40 sene evvel Meşrutiyet devrinin hürriyetperver zihniyetinin bıraktığı kanuna dayanarak yapmaktayız. Ancak kanuni haklarımızı engellemek isteyenler var. Onlar, bu toplantıları engellemek için çeşitli tertiplere başvurmaktadırlar.”*

Refik Koraltan: “*Ulus gazetesinde yer alan DP’liler için sarı çizmeliler, cahiller şeklindeki söylem, bu millete yapılmış büyük bir hakarettir. Yine gazetede seçimlerde iktidar partisi yanlısı tutum sergileyen idarecilere zaferin mübarek olsun denmektedir. Bu milletin siyasi tarihindeki şekavettin adına zafer mi denecek? Hakikat şudur ki gerek iç durum gerek dünyanın içinde bulunduğu şartlar bakımından içinde bulunduğumuz tehlikelerden kurtulmak için gidilecek tek bir yol kalmıştır. O da milletin rey ve iradesine dayanan ve milletin çoğunluğu tarafından istenilen ve tutulan bir iktidarın kurulmasıdır.”*

Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu: “*Bu Pazar Türkiye’nin 13 vilayetinde bir oyun var. Belki de 21 Temmuz faciasının başka bir perdesi açılmış olacak.”* diyerek DP’nin girmedığı bu seçimlerin sonuçlarının Türk demokrasisini tahrip edeceğini belirtmişlerdir. DP’liler özetle bu mitingde “ seçimlerin yargı gözetiminde yapılmasını,

parti temsilcilerinin seçim komisyonlarında yer almalarını, oy pusulalarının seçimden hemen sonra yakılmayıp bir müddet muhafaza edilmesini” istemişlerdir.

Mitingin yapıldığı tarihte Ticaret Bakanı Cemil Sait Barlas Aydın ilini ziyaret etmiştir. Bakan Aydın Halkevi’nde çoğu talebelerden oluşan 80 kişilik topluluğa konuşurken dışarıdan Celal Bayar’ın geçişi sırasında Bayar’a yapılan alkışlarla sözü sık sık kesilmiştir. Bakan burada halkın dertlerini dinlemiş ve bunları not etmiştir. Artırılan vergileri müdafaa etmiş ve 120 bin memurun işten çıkarılmasının ülke ekonomisinin selameti için gerekebileceğini söylemiştir.⁹⁴⁸

Aydın mitinginden sonra Celal Bayar ve beraberindeki heyet Denizli’ye gitmek için hareket etmiştir. Heyet yol üzerindeki Nazilli ilçesine de uğramıştır.⁹⁴⁹ Bunun üzerine Nazillili DP’liler hoparlörlü bir aracı kent sokaklarında dolaştırarak miting yapacaklarını duyurmuştur. DP binası önünde böylece izin alınmadan bir toplantı düzenlenmiştir. Celal Bayar’ın konuşması hoparlörle yayımlanmıştır. Bu arada 200 metre uzaklıkta Halkevi hoparlörü de Ankara radyo neşriyatını yayımlamıştır. DP’liler buna kızmış, Polis merkezine giderek yayının durdurulmasını istemişlerdi. Polis bir girişimde bulunmayınca Halkevi’ne gidilmiş, burada Halkevi Başkanı Rıfat Tuncer’le konuşulmuştur. Bunun üzerine radyo yayını kesilmiştir. Ancak çeyrek saat geçmeden radyo yayını tekrar başlamıştır. Refik Koraltan sinirlenerek “*Bu ne haddini bilmezlik, bu ne saygısızlık, burada Celal Bayar konuşuyor, başka zaman yayın yapabilirler.*” demiştir. Şevki Hasırcı yanına 10–15 kişi alarak Halkevi’ne gitmiş, burada çıkan arbedede halkevinin camları kırılmıştır. Anadolu gazetesinin iddiasına göre DP’li grup Halkevi’nin kapısını kırıp hoparlör ve radyonun kabloları kopartmıştır. Küfürler savurarak orada bulunan iki kişiyi de dövmüştür. Bekçi vukuatı silah çekerek durdurabilmiştir. Dayak yiyenlere doktor 10 gün iş yapamaz raporu vermiştir. Daha sonra olaya karışanlar mahkemeye sevk edilmiştir. Şevki Hasırcı, Celal Bayar’la Denizli’ye gittiğinden mahkeme bu kişinin zor kullanılarak mahkemeye getirilmesine karar vermiştir.⁹⁵⁰ Şevki Hasırcı ve diğer kişiler aleyhinde Nazilli’de dava açılmıştır. Mahkeme, CHP binasına zarar verdikleri ve orada bulunan Mahmut Kırpar ve Fahri Türksoy’u darp ve tahkir ettikleri iddiasıyla yargılanan Nazilli DP İlçe Başkanı Şevki

⁹⁴⁸ Demokrat İzmir, 17 Ekim 1948.

⁹⁴⁹ Anadolu, 17 Ekim 1948.

⁹⁵⁰ Anadolu, 18 Ekim 1948. Demokrat İzmir, 18 Ekim 1948.

Hasırcı ve arkadaşlarının suçlarını sabit görerek Şevki Hasırcı'nın otuz sekiz gün hapis, mağdurların her birine otuzar lira tazminat ödeme cezasına çarptırmıştır. Mahkeme sanıklardan Sabri Becerik ve Ali Aksoy'un üçer gün hapsine karar vermiştir. Diğer sanıklar ise berat etmiştir.⁹⁵¹

4.6.3. Aydın'da İlinde 1948 Yılı Ara Seçimi

VIII. Dönem CHP Aydın Milletvekili Ahmet Emin Arkayın, 03 Ocak 1948 tarihinde Aydın'da yaşamını yitirdi. 14 Ocak 1948 tarihinde TBMM'nin 30. Birleşiminde müteveffa milletvekili'nin ölüm haberi genel kurulda okunmuştur. Böylece Meclis'te Aydın milletvekillerine ait bir sandalyenin boşaldığı resmileşmiştir. TBMM Başkanlığı'nın, Başbakanlığa yazmış olduğu boşalan sandalye için seçim yapılması lüzumuna dair yazıyla Aydın ilindeki ara seçim süreci başlamıştır.⁹⁵² Aydın ilindeki ara seçim, aynı durumda bulunan on iki il ile birlikte yapılmıştır. Bu seçimlere DP katılmamıştır.

Ziraat Bankası Baş Müşaviri Yusuf Saim Atasagun,⁹⁵³ Aydın eski valisi Salim Gündoğan^(*) Aydın Halkevi Yönetim Kurulu üyesi, Aydın Ortaokulu tarih öğretmeni Aksudoğan milletvekilli adaylığı için CHP Genel Sekreterliği'ne müracaat etmiştir.⁹⁵⁴ Parti merkezi, Aydın milletvekilliği için Dr. Sabri Akın'ı aday göstermiştir. Akın, seçime tek aday olarak girmiştir.

CHP Aydın'daki seçimlere tek parti ve tek adayla girmesine rağmen seçimlere katılımı artırmak için önemli çalışmalar yapmıştır. CHP Bölge Müfettişi ve Milletvekili Dr. Hulki Cura, Aydın milletvekilleri Dr. Mazhar Germen, Mithat Aydın, Neşet Akkor, Nuri Göktepe, General Refet Alpman, Emin Bilgen, Aydın CHP İl Başkanı Ekrem Çiftçi Halkevi salonunda Aydınlılarla bir araya gelmişlerdir. Toplantı'ya MP ve DP'liler de katılmışlardır. Halkın sorunlarıyla ilgili sorduğu soruları vekiller cevaplamışlar, Ankara'dan çözülebilecek sorun ve dilekleri not almışlardır. Aydın halkı milletvekilleri ve CHP ileri gelenlerine isteklerini şu başlıklar altında dile getirmişlerdir:

⁹⁵¹ Anadolu, 27 Ekim 1948.

⁹⁵² TBMM, Milletvekillerine Mahsus Sicil Defterleri, zarf No:6, Defter no: 98.

⁹⁵³ BCA, 490.01/291.1170.02. CHP Genel Merkezince Aydın boş (münhal) milletvekilliğine aday aday gösterilmiştir. Ancak bu kişinin Aydın ilinde adaylık ön yoklamasında seçilmesi şartı konmuştur.

^(*)Gündoğan, Milletvekilliği adaylığı başvurusuyla ilgili olarak Aydın halkının kendisine teveccühü olduğunu gösterir belgeleri CHP Genel Sekreterliği'ne sunmuştur.

⁹⁵⁴ Anadolu, 17 Ekim 1948.

- Aydın'da polis ve bekçi kadrosu takviye edilmelidir.
- Zirai asayiş temin edilip hayvan ve zirai madde hırsızlığının önüne geçilmelidir. Bununla ilgili verilecek cezalar ağırlştırılmalıdır.
- Halkın dilek ve şikâyetleri her zaman dinlenip dikkate alınmalı ve çözümlenmelidir.
- Seyyar esnaf üzerindeki kazanç vergisi oranı hafifletilmelidir.
- Çiftçi mallarını koruma kanununun tam tatbik edilmesi sağlanmalıdır.
- Lüks mal sayılan fotoğraf makinelerinin ithali kolaylaştırılmalıdır.
- Orman işletmelerindeki fazla masraf ve israf önlenmelidir.

Toplantı sonunda Mazhar Germen yeni seçim kanunu hakkında bilgi vermiş ve her yurttaşın seçime iştirakini istemiştir. Toplantı tam bir demokrasi havası içinde gayet serbest ve samimi bir biçimde geçmiştir. Bu ekip, Köşk Halkevi salonunda da bir toplantı düzenlemiştir. Burada partinin milletvekili adayı Dr. Sabri Akın halka tanıtılmıştır.⁹⁵⁵

Aydın ilinde ara seçimlerde 437 sandık komisyonu iş yapmıştır.⁹⁵⁶ Seçimler sakın geçmiştir. Münferit birkaç olay için savcılıkça soruşturulmasına karar verilmiştir. Demokrat İzmir gazetesi tarafından Asım Alper adlı vatandaşın CHP'liler tarafından İmamköy kırında dövüldüğü iddia edilmiştir.⁹⁵⁷

DP, "Türkiye'nin 13 vilayetinde yapılan kısmi seçimlerde halkın iktidara büyük bir ders verdiğini" iddia etmiştir. Demokrat İzmir gazetesinin verdiği habere göre seçime katılma oranı % 5 ile 15 arasında kalmıştır. Bitlis, Mardin gibi yerlerde seçime iştirak oranı % 80 ya da 90'lara bulurken, Ankara'da seçime katılma oranı çok düşük kalmıştır.^(*) Gazeteye göre seçime katılım oranları şöyledir: İstanbul ortalaması % 7.1, Tokat: % 10, Bolu: % 8, Gerede-Düzce: % 5-6, Ordu-Ünye: % 10.5'tir. Yine seçimlerde oy kullanmak isteyen kimi vatandaşlarda listelerde isimlerini bulamamıştır.

⁹⁵⁵ Anadolu, 13 Ekim 1948. Dr. Akın, Milli Mücadele döneminde Köşk Cephesi doktorluğu yapmıştır. Onun için muhitte tanınmıştır.

⁹⁵⁶ Anadolu, 21 Ekim 1948.

⁹⁵⁷ Demokrat İzmir, 18 Ekim 1948.

^(*) Ankara Altındağ'da, 780 seçmene sahip 32 nolu sandıkta sadece 12 kişi, yine Ankara Tabakhane'de 520 seçmene sahip 15 numaralı sandıkta 21 kişi oy kullanmıştır. Ankara'da seçime katılım oranı %5 ile 7 arasında değişmiştir.

Aydın merkezde 9.089 seçmenden sadece 1.332 kişi oy kullanmıştır. Yeniköy’de hiçbir vatandaş oy kullanmamıştır. Kadıköy ve Eymir köylerinin bağlı bulunduğu 565 seçmene sahip sandıktan sadece 8 oy çıkmıştır. Aydın Kavaklı’da 260 seçmenli yerde, 54 kişi; 91 seçmenli Kabaca’da 15 kişi; 1.133 seçmenli Sultanhisar’da 325 kişi; 217 Seçmenli Damlıca’da 37 kişi oy kullanılmıştır. Gereniz, Kalfaköy, Danişment’e ait müşterek sandık, 282 seçmenlikti ve bu sandıktan yalnızca 6 oy çıkmıştı. 343 seçmenli Keşkene köyünde 36, 464 seçmenli Baltaköy’de 75, 78 seçmenli Sıralar Köyü’nde 12, 409 seçmenli Işıklı Köyü’nde 19, toplam 328 seçmenli Şevketiye ve Arapköy’de 45 kişinin oy kullandığı tespit edilmiştir. Aydın Zafer Mahallesi’nde 46 rey kullanılmış ancak bu reylerin 6’sı boş çıkmıştır.

Toplam 9617 seçmenli Nazilli Merkez’de 1.167 kişi oy kullanırken, seçime katılma oranı % 12.1 olarak gerçekleşmiştir. Söke’ de 1.270 seçmenli Kemalpaşa Mahallesi’nde 60 kişi, 1.231 seçmenli Konak Mahallesi’nden 93, 1.209 seçmenli Yeni Camii Mahallesi’nde 93, 1.580 seçmenli Çeltikçi Mahallesi’nde 61, 400 seçmenli Fevzipaşa Mahallesi’nde 24 kişi seçime iştirak etmiştir. Toplam 5.690 seçmene sahip Söke merkezde 331 kişi oy kullanmıştır. Seçime katılma oranı %5’tir. Anadolu gazetesinin haberine göre ara seçimlerde Aydın genelinde 138.929 seçmenden 37.442 kişisi oy kullanmıştır. Aydın merkez ilçede seçime katılma oranı % 23.80, Bozdoğan’da % 34.06, Çine’de % 32.20, Germencik’te % 28.40, Karacasu’da % 22.60, Koçarlı’da % 32.65, Söke’de % 16.78, Nazilli’de % 27.60, Aydın il genelinde ise % 27 oranında olmuştur.

DP’liler tarafından kapı kapı dolaşıp halka sandık başına gitmemeleri öğütlenmiştir. Sandık başlarında kimi vatandaşların oy kullanması DP’lilerce engellenince bu kişiler düzenlenen tutanaklarla adliyeye sevk edilmiştir.⁹⁵⁸ İktidar partisi seçime katılım oranının DP’lilerin olumsuz propagandasına rağmen yüksek çıktığını söylemiştir. Demokrat Parti CHP’nin bu açıklamasını “*İktidar Partisi durumunu kabullenmeyerek seçimlere katılım oranını yüksek gösterme gayreti içine girmiştir*” şeklinde değerlendirmiştir.⁹⁵⁹ Objektif kriterlere göre Aydın’da yapılan ara seçimlere tek bir kişinin aday gösterilmesi ve DP’nin olumsuz propagandası nedeniyle seçime katılım oldukça düşük gerçekleşmiştir.

⁹⁵⁸ Anadolu, 18 Ekim 1948.

⁹⁵⁹ Demokrat İzmir, 19 Ekim 1948.

Muhalefet partisi iddialarına göre bazı yerlerde seçime katılımı artırmak için vatandaşa baskı ve tazyikler yapılmıştır. 21 Temmuz seçimleri kadar olmasa da bu seçimlerde de yolsuzluk yapıldığı iddiaları sık sık dile getirilmiştir. Bu iddialara göre kimi seçmenlere zorla oy kullandırılmış, kimi sandıklardan oy kullanan kişilerden daha fazla oy pusulası çıkmıştır.^(*) Aydın'da bazı vatandaşlara birden daha fazla oy kullandırılmıştır. Bazı CHP'liler de ev ev dolaşarak vatandaşları seçim sandıklarının başlarına çağırmışlardır. CHP milletvekili emekli General Rafet Alpman jandarmaya emir vererek seçimleri seyreden vatandaşları sandık mahallinden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bazı muhtarlar da vatandaşa oy kullanmaları konusunda tehditler savurmuştur.⁹⁶⁰

1948 yılı ara seçimi sonucunda Dr. Sabri Akın, Aydın milletvekili olmuştur. Ancak seçimlere katılımın düşük olması ve seçimlere hile karıştırıldığı şeklinde haberler nedeniyle İstanbul gazetelerinde Dr. Sabri Akın'ın milletvekilliğinden istifa edeceği söylentileri çıktığı ifade edilmiştir. Bu haberler Anadolu gazetesi tarafından tekzip edilmiştir.⁹⁶¹ Anadolu gazetesi, DP'ye yönelik taarruzlarda özellikle bu partiden istifa söylentilerini öne çıkararak DP'yi halk nazarında güçsüz bir parti izlenimi yaratmaya çalışmıştır. Nitekim gazete 1948 yılı Ekim ve Kasım aylarında DP'nin ara seçimlere katılmaması için vatandaşlara baskı uygulaması sonucunda bu partiden özellikle Köşk yöresinden istifaların arttığını iddia etmiştir.⁹⁶²

Millet Partisi Aydın İl İdaresi ara seçimlerden sonra bir beyanname yayımlamıştır. MP'nin beyannamesi şöyle idi: *“MP seçime girmek kararını vererek her türlü teminat ve murakabeden azade olan yeni seçim kanunu ile milli iradenin hâkim kılınamayacağı, CHP'nin her türlü iddialarına rağmen tekrarlamıştır. Pazar günü yapılan seçimlere iştirakin çok az olması göstermiştir ki kanunun lehinde yapılan tüm propagandalar birer laftan ibaret kalmıştır. Teminatlı, murakabeli bir seçim kanununun çıkmasını bir zümre zihniyeti engel oldukça memlekette demokrasiden bahsedilmez. Milletin iradesine bir an evvel ram olmasını tarih huzurunda CHP*

^(*)Nazilli'de 570 Seçmenli Cumhuriyet Mahallesi'nde 75 kişi oy kullanmıştır ancak sandık'tan 125 oy çıkmıştır. 1.035 seçmenli Karaçay mahallesinde 81 kişi oy kullanmış, tasnifte oy sayısı 157'ye çıkmıştır.

⁹⁶⁰ Demokrat İzmir, 18 Ekim 1948.

⁹⁶¹ Anadolu, 20 Ekim 1948.

⁹⁶² Anadolu, 24 Ekim 1948. Anadolu, 3 Kasım 1948.

iktidarından bekliyoruz. Yolumuz demokrasi yoludur. Dün çok partili sistemin şiddetli taraftarları kesilip aynı yolda yürüdüğünü iddia eden DP kurucuları Aydın mitinginde iktidara layık olmadıklarının en canlı misallerini vermiştir. Yaptığı hizmetler bakımından olduğu gibi, bilhassa ahlak bakımından memlekette abidesi dikilmeye layık olan büyük Türk Mareşali Fevzi Çakmak'ın başkanlığında kurulan Millet Partisi için DP kurucuları Adnan Menderes'in ağzından bir siyasi şantaj teşekkülü olduğunu yüzleri kızarmadan söylediler.

Aziz Aydınlılar,

Hepimiz Adnan Menderes'i de tanırız. Bu zat Serbest Cumhuriyet Partisi'nin Aydın Başkanlığı'nı yapmıştır. Şekeri 5 kuruşa vatandaşa yedireceğiz diyen o zamanın da muhalifi olan Adnan Menderes, merhum Fethi Okyar'ın bir mağaza kapatır gibi fırkasını kapattıktan sonra bir harabeye dönen muhalefetin enkazı üzerinde ağlayacağı yerde, beraber çalıştığı muhalif arkadaşlarını sokak ortasında bırakarak CHP'nin uzattığı milletvekilliği sandalyesine oturmuştur. Toprak Kanunu ile menfaatlerinin haleldar olacağını anlayınca DP kurucuları arasına katılmıştır. Adnan Menderes, hocası Köprülü ile takip ettikleri iftiracı ve mağrur bir politika sebebiyle DP'yi inhilale sürüklemektedir. DP dört diktatörü başından atmadıkça, programına köylü ve çiftçinin menfaatlerini koruyacak umdeler koymadıkça, CHP'nin bir kopyası gibi kaldıkça inhilalde devam edecektir. Daha şimdiden Büyük Türk Milleti bu şahısların partiyi nereye götürdüğünü anlayarak: Uşak'ta, Boyabat'ta, Ayvancık'ta, Gerze'de Edirne'de muhalefet kalelerinin anahtarlarını DP kurucularının ellerinden alarak hakiki bir muhalefet partisi olan Millet Partisine teslim etmiştir. İşte Adnan Menderes'in MP'nin kuruluşuna sevinemiyoruz diye feryadının sebebi budur. Evet, Adnan Menderes sevinemeyeceksin zira 12 Temmuz Beyanname'si'yle iktidarın kucağına attığın muhalefet artık sizin arkanızda değildir. Bugün seçim emniyeti diye yanıp tutuşan Mazinin Ethem Menderes'ini (Kadri) de tanırırsınız. Bu zat sabık belediye ve CHP başkanıdır. Bu zat o zaman ki partisine dayanarak Ramazan Paşa Camisi karşısında, Aydın halkına karşı reyinizi verseniz de vermeseniz de ben yine belediye başkanı olacağım demedi mi? Kendisine rey vermeyenlere ekmek ve gazyağı karnesi verilmeyecek tehdidinde bulunmadı mı? CHP başkanı iken antidemokratik tutum takınan kendisi değil midir? O zamanlar tek parti diktatörlüğünün Aydın mümessili olan Etem Menderes bugün hürriyet bayraktarlığı kisvesi altında gene yalnız milletvekili olmak ateşiyle yanmaktadır. Mazi istikbalin aynasıdır ve tarih tekerrürden ibarettir. Birçok milletvekilinin DP'den ayrılmasına sebep olanlar, peşlerine taktıkları demokrasi

hasretiyle yanıp tutuşan masum mensupları demokrasiden ayırmaktadır. Bilirsiniz ki: Millet Partisi onların bu hareketlerinin bir reaksiyonu olarak ortaya çıkmıştır. Onun için partimiz için söylenen “siyasi şantaj” sözünü aynen onlara iade ederiz. MP her bakımdan vatandaşların hasretini çektiği hakiki, ivazsız, iyiye iyi, kötüye kötü diyebilen bir muhalefet partisidir. O hiçbir zaman bir başka parti mensubuna çürük yumurta atan, yuha çeken ve bununla iftihar eden bir parti değildir ve olmayacaktır. Evet, Bay Adnan Menderes siz yine bunun için sevinemiyorsunuz. İktidara ümit verenler ancak ve ancak muhalefeti parçalayacaktır. Mazide olduğu gibi belki bir gün CHP saflarına döneceksiniz. Fakat Demokrat Türkiye’de hürriyet bayrağını taşıyacak eller bulunacaktır.

Muhterem Vatandaşlar, bir partinin programıyla ve bu programı tatbik edecek ellerle yaşayacak olduğunu çok iyi bilirsiniz. Her partinin programını okuyun ve bu programları tatbik edecek elleri düşünün, tarihi karar sizindir.

Millet Partisi Aydın İl İdare Kurulu⁹⁶³

4.7. TEK PARTİ DÖNEMİNİN SON BELEDİYE SEÇİMİ ORTAKLAR SEÇİMİ

Çok partili yaşama geçiş sürecinde Germencik bucak iken 1948 yılında ilçe haline getirilmiş, Germencik’e bağlı Ortaklar ise bir yıl sonra bucak yapılmıştır. Germencik’in ilçe yapılmasıyla birlikte Ortaklar’ın çok kısa zaman içerisinde bucak haline getirileceğini düşünen Demokrat Partililer doğal olarak Ortaklar’da bir belediye seçiminin olasılığını hesaplamaktan geri kalmamış, bunun için ciddi hazırlıklar yapmışlardır. Ortaklar’da DP tarafından 1948 ara seçimleri öncesinde kent merkezlerini aratacak şekilde büyük bir miting tertip edilmiştir. Çünkü Ortaklar’ın bucak haline getirilmesiyle burada yapılacak belediye seçimlerini DP’nin kazanması durumunda resmi olarak ilk kez Aydın ilinde bir belediye seçimini DP kazanmış olacaktı. 1950 yılı genel seçimlerine çok az bir zaman kala gerçekleşecek bu tablo elbette DP için önemli sonuçlar doğuracaktı.

⁹⁶³ Anadolu, 22 Ekim 1948.

4.7.1. Demokrat Parti'nin Ortaklar'da Düzenlemiş Olduğu Miting

DP tarafından Ortaklar DP teşkilatının kuruluşunun ikinci yıldönümü münasebetiyle Ortaklar'da 4 Temmuz pazar günü bir kutlama töreni yapılması kararlaştırılmış, durum Bucak Müdürlüğü'ne bildirilmiştir. Bucak müdürlüğü bu talep karşısında önce isteksiz davranmış, ardından mitingin yapılmasına izin vermiştir.^(*) Tören esnasında DP teşkilatı tarafından fakir çocukların sünnet düğünü yaptırılması planlanmış, miting sosyal içerikli gövde gösterisine dönüştürülmüştür.⁹⁶⁴ Tören sabahı yirmi kadar fakir çocuk giydirilip sünnet ettirilmiştir. Bu, muhitte iyi bir tesir bırakmıştır. Saat 14:00'te Tire bandosunun çaldığı İstiklal Marşı ile tören Cumhuriyet meydanında başlamıştır. Törene İzmir, Aydın, Nazilli, Söke, Germencik, Bafa, Tire ve civar yerleşimlerden gelen misafir DP'li vatandaşlar iştirak etmiştir.

Törende açılış konuşmasını DP Bucak Başkanı Recep Süzer yapmıştır. Törende Hulusi Buyral (Kuşadası-DP Bşk.), Küçük Gülderen (Selçuk'tan), Nezahat Sivri (Hıdırbeyli'den), İrfan Karasulu (Germencik'ten), Remzi Tuntaş (Söke'den), Dr. Baki Öktem (Söke DP Bşk.), Ahmet Ferahlı (Selçuk'tan) birer konuşma yapmıştır. Av. Cevat Ülkü (Aydın'dan), Eyüp Menderes (Söke'den), Mehmet Becerik (İncirliova'dan), Hamdi Sözer, Av. Ahmet Güçvar (Söke'den), Av. Osman Kapani (İzmir'den), Etem Menderes (Aydın İl DP Bşk.), Şevki Hasırcı (Nazilli DP İlçe Bşk.), Ali Rıza İncealemdaroğlu da (CHP'den istifa eden Zonguldak milletvekili) birer konuşma yapmışlardır. Burada yapılan konuşmalarda 'tek parti iktidarının sonuna gelindiğini ve bunun CHP'nin lütfu ile değil, Türk halkının demokrasi talepleri sonunda gerçekleştiği' vurgusu yapılmıştır. Av. Osman Kapani konuşmasında: *“Ortakların kahraman evlatları, ulvi bir vecde içinde, ne istediğini bilen insanlar olarak hak ve hürriyetlerimizi vaktiyle elimizden alanlardan onları geri almak ve onlardan hesap sormak için toplandık. Türkiye’de şimdiye kadar devam ede gelen tek parti sisteminin artık bundan sonra devam edemeyeceği aşikârdır. Memlekette esen demokrasi rüzgârı CHP’nin bir lütfü değildir. CHP demokrasiyi gönülden değil onun memlekette gelişmesine karşı gösterilen bir tezahürden dolayı kabul etmiştir. Onlar 25 sene evvel yurttan açılan hürriyet bayrağı ve onun etrafında toplanan, kalpleri vatan aşkıyla çarpan bizleri karşılarında görünce anladılar ki bu selin önüne geçmek için hile ve fesada sapmak lazımdır. 21 Temmuz seçimlerinde yapılan rezaletler, kepezelikler hepimizin*

(*)Bucak müdürü kutlama komitesinden törende çocuklara siyasi nutuk ve şiir okutulmamasını istemiştir.

⁹⁶⁴ Demokrat Parti, 3 Temmuz 1948.

vicdanını hala sızlatmaktadır. Onlar bundan sonraki seçimde de buna devam edebileceklerini zannediyorlar (Malaka yok sesleri...). Bundan önceki seçime müsamaha göstermişsek bu yurttaş kanının akmasını istemeyişimizdendir. Biz onları, seçim rezaletini yaratanları, teşhir etmekle yetindik. Önümüzdeki kısmi seçimlerde yine o iktidar mensupları böyle bir rezalet yaratmak azmiyle sandık başına gelirlerse vasiyetnamelerini de beraberinde getirsinler (Yaşa, varol, sesleri..). Daha dün CHP’li biz korkmuyoruz, biz yılmıyoruz diyor. Arkadaşlar, biz tehdit etmiyoruz. Sadece hileli seçimlerde çıkacak olan hadiseleri onlara haykırmakla vatan borcumuzu yapıyoruz. O milletvekili kendisine güveniyorsa gelip seçim sandığı başında hile ve fesat karıştırsın, seçim sandığının nasıl başına geçirildiğini görecektir (Gelsin de gösteririz, sesleri). Arkadaşlar, Hürriyet de vatan gibi bir bütündür, parçalanamaz. Hürriyet ya tamdır veyahut da hiç yoktur. Milletin kanunu bir kene gibi emerek saltanatlarını devam ettirenler, artık bu saltanatlarını devam ettiremeyeceklerdir. Milletin haklarını engelleyen bu ejderhanın kollarını ve kanatların kopartacağız. Yıllardan beri iktidarda kalan o zümrede biraz millet sevgisi olsaydı milleti tatmin edecek bir seçim kanunu çıkartırdı. Bu yurtta herkes eşit muamele görmelidir. Reisicumhurdan dağdaki çobana kadar herkes birdir. Biz bu memlekette tek adam, tek parti sistemini bir daha hortlamamak üzere tarihe gömüyoruz. Bundan sonrada tek adam sistemini yaşatmayacağız (Yaşatmayacağız, sesleri..). Millet davasında daima yürüyeceğiz. Bu kafayı bu bedenden ayırmadıkça bu davaya karşı gelmek, balıkların şarkı söylemesi; leyleklerin saz çalması kadar abes olur, arkadaşlar!..” şeklinde konuşarak mitingin en sert konuşmasını yapmıştır. Bu üslup CHP tarafından tehditkar, tahrik edici olarak bulunmuştur. Şevki Hasırcı da Osman Kapani’nin kullandığı sert üslubu konuşmasında devam ettirerek, “Seçim sandıklarında vazife alan ve hileye sapacak olanların kafaları çok sağlam olmalıdır. Çünkü seçim sandıkları başlarında parçalanacaktır” demiş, Etem Menderes ise DP’nin Ortaklar’daki teşkilat oluşumundan söz ederek “Demokrat Parti’nin Ortaklar’da kurulması tam 6 ay sürdü. Bu, kurucu arkadaşların ihmallerinden değil, iktidar partisinin baskı ve zulümlerinden meydana geldi. Demokrat Parti’ye uygulananları facia dedirtecek pek çok uygulama vardır. Bozköy muhtarımız jandarma dipçikleri altında inledi. Yine bugün bir serserinin yapmış olduğu ölçüsüz hareketi esefle karşılıyoruz. Artık baskı azalmıştır ve şuursuz birkaç bucak müdürünün yapmış olduğu baskıdan başka baskı kalmamıştır. En büyük inkılâbı millet yaptı: Kurtuluş İnkılâbı. İkinci büyük inkılâbı DP yaptı: Hürriyet ve Demokrasi inkılâbı...” şeklinde konuşmuştur.

Törene son verilmeden önce DP Bucak Başkanı Recep Süzer gelen telgrafları okumuştur.⁹⁶⁵

4.7.2. Seçim Hazırlıkları

Seçim hazırlıkları devam ederken, Seçmen listeleri de askıya çıkarılmıştır. Demokrat İzmir gazetesi, seçmen listelerinde isimlerini göremeyen vatandaşların isimlerinin listelere eklenmesi taleplerinin resmi makamlarca bir bahane bulunarak geri çevrildiği iddialarında bulunmuştur. Aynı gazetenin bir başka haberinde bucakta meyhane sahibi Arap Süleyman, gece yarısı silahlı bir şekilde bazı DP'lilerin evlerinin önüne gelip siyasi gayzla tehditler savurmuştur.⁹⁶⁶ Seçimlerden önce CHP Genel Sekreterliği Aydın mülki idareye yazdığı bir yazıda Ortaklar seçiminin tam bir bağımsızlık, tarafsızlık ve emniyet içerisinde yapılmasını istemiştir. Bunun sağlanması için yıldırım telgrafıyla CHP Bölge Müfettişi'nin olayı gözetlemesi emrini vermiştir. Seçim yolsuzluklarını önlemek için seçmenler, direk Başbakanlığı telefonla arayabileceklerine dair uyarılmıştır.

Ortaklar belediye seçimi DP'nin katılacağı ilk belediye seçimlerinden birisiydi. DP daha önce Türkiye genelinde yapılan belediye seçimlerine katılmamıştı. DP'nin seçime katılacağını açıklamasının ardından Ortaklar'da yapılacak belediye seçimi üst düzeyde bir rekabetin yaşanacağı bir seçim olmuştur. Ekrem Çiftçi 26 Ocak 1949 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne göndermiş olduğu yazıda Aydın ilinde tüm CHP idare kurullarının Ortaklar belediye seçim hazırlıklarını başlattığını duyurmuştur. Yine 14 Ocak 1950 tarihinde CHP İl İdare Kurulu tarafından Ortaklar ve Germencik CHP teşkilatları Ortaklar seçimine ciddi hazırlık yapılması konusunda uyarılmıştır. CHP seçime yakın bir tarihte Ortaklar'da bir miting düzenlemiştir. Aynı gün DP'liler de Ortaklarda bir miting yapmıştır. DP'nin Ortaklar'da düzenlemek istediği mitingden Aydın Valiliği'nin haberi olmadığı ortaya çıkınca ortalık birden bire karışmış, jandarma mitinge müdahale etmek istemiştir. Valiliğin yaptırdığı kovuşturma sonrası mitingden Germencik Kaymakamlığı'nın haberdar olduğu ancak bunun valiliğe bildirilmediği ortaya çıkmıştır.⁹⁶⁷ Yukarıdaki nedenden dolayı buradaki seçim sürecinde eşine pek

⁹⁶⁵ Demokrat İzmir, 7 Temmuz 1948.

⁹⁶⁶ Demokrat İzmir, 2 Mart 1949.

⁹⁶⁷ BCA, 490.01/245.974.1.

rastlanmayan bir olay olmuş, ilk kez CHP'liler ile kendi atadıkları bir ilçe kaymakamı arasında sürtüşme yaşanmıştır. Kavga çıkmaması için DP'liler kaymakamın uyarılarına dikkate alarak sakin olmuşlardır. CHP'liler çektikleri telgrafla kaymakamı Ankara'ya şikâyet ederlerken, buna karşılık DP'liler karşı telgraflarla kaymakamın davranışını savunmuşlardır.

Ortaklar mitinginde DP Aydın İl Başkanı Etem Menderes, Av. Refik Gürel, Aydın DP Merkez İlçe Başkanı Rıza Gökdağ, Koçarlı DP İlçe Başkanı Sabri Çobanoğlu, Germencik DP İlçe Başkanı Kamil Sezer hazır bulunmuşlardır.⁹⁶⁸

4.7.3. CHP Mitingi

CHP seçim öncesi partide önemli konuma sahip kişilerden oluşan grupta Ortaklar'a adeta bir çıkarma yapmıştır. Anadolu gazetesi CHP tarafından yapılan mitinge binlerce kişi katıldığını iddia etmiştir. Mitingde CHP Divan Üyesi Lebit Yurdoğlu, İzmir CHP'den Rauf Sarıtepe, CHP Bölge Müfettişi Hüseyin Hulki Cura, Aydın milletvekillerinden Mazhar Germen, Mithat Aydın, Dr. Sabri Akın, Aydın CHP ve Nazilli CHP idare kurulu üyeleri de hazır bulunmuştur. CHP Ortaklar mitinginde Dr. Lebit Yurdoğlu, Dr. Mazhar Germen, Yüksek Mimar Arif Kınay birer konuşma yapmışlardır.

Mitingde Dr. Lebit Yurdoğlu: *“Birkaç gün önce bir kısım muhalifler, bucağınızda köylülerin yalın ayak olduğundan söz etmiştir. Geldiğimden beri söz ediyorum. Hiç birinizi yalın ayak görmedim. Kimseye minnet etmeden alnının terine güvenerek çalışan ve kazanan Türk köylüsü, Türk elinden çıkma deri ayakkabılar, kumaştan elbiseler giymeye başlamıştır. Asil Türk köylüsüne daha güzel günler, süslü yarınlar beklemektedir. Yarın bir seçime gireceksiniz ve oy kullanacaksınız. Bir oyun bile çok kıymeti vardır. Nasıl bazen cephedeki Mehmetçiğin bir mermisi memleketin mukadderatını değiştirebilirse vatandaşın da iyi veya fena kullanılan oyu yurdu saadete veya geriliğe götürebilir. O halde bu mühim vazifeyi yaparken vicdanınızın sesini dinleyiniz. Karşıınızdaki partileri tetkik ve tahlil etmelisiniz. Şunu unutmayınız seçim ve parti mücadeleleri katiyen kardeş boğazlaşması haline getirilmemelidir. Aramızdaki siyasi çarpışmalar tam bir kardeşlik ve karşılıklı sevgi içerisinde yapıp hudutlarımızın*

⁹⁶⁸ Demokrat İzmir, 3 Mart 1949.

dışında düşmanlara karşı tek bir cephe halinde ayakta kalmalıyız, kalacağız da. Eğer bu birliği sarsmak, yurttaşlar arasında kin ekme yoluna sapanlar olursa kanun kuvvetli yumruğu başlarında bulacaklardır.

Memlekette pek çok hizmetin yerine getirilmediği konusunda bizi eleştirmektedirler. Yapılan hizmetleri anlayabilmek için bu memleketin bizler tarafından nasıl teslim alındığına bakmak gerekmektedir. Bu memleket yüzlerce sene bakımsız kalmıştır, ihmal edilmiştir ve bin macera peşinde harcanmıştır. Yıllarca başka memleketlere saadet getiren su, bu memlekette sadece sellerle felaketin adı olmuştur. Yüzlerce sene ana ve çocukların gözlerinden yaş kamış, göğüslerinden hıçkırma eksik olmamıştır. İşte bu rejimin memleketi teslim aldığı zaman manzara buydu. O günlerden bugünlere fark yok mudur? Elbette vardır. Ve bir siyasi teşekkül olarak bu farktan dolayı övünmeye hakkımız vardır. Elbette kusurlarımız da olmuştur. Nasıl biz kusurlarımızı kabul ediyorsak onların da hizmetlerimizi inkâr etmemesini istemekteyiz. Bunları inkârâ devam edenlerin alnını tarih ebedi olarak nankör damgasıyla damgalayacaktır.

Demokratlar seçim beyannamesinde halkın hizmetinde olduklarını söylemişler. Bu hizmetler nelerdir acaba? Beceremedikleri meşhur piyangolarını, ya da İzmir’de sık sık tekrarladıkları balolar mı? Namzet gösterip seçtirdikleri milletvekillerini birkaç sene sonra yerin dibine geçirecek hale gelen bir siyasi teşekkül henüz olgunlaşmamıştır. Onlar halktan oy isteyebilmeleri için kongrelerinde olgunlaşmaları ve programları üzerinde daha da çalışmak zorundadır. Tenkit kolay, yapmak zordur. Sadece tenkit etmek bir meziyet olamaz. Çalışsınlar, varlıklarını bir fikir ve ülkü halinde olgun bir hüviyetle ortaya koysunlar. O zaman belki biz kendilerine hak veririz. Demokrasi bir silaha benzer. Bu silahın dikkat ve bilgiyle kullanılması gerekir. Böyle kullananın elinde pek müessir olan bu silah beceriksiz olanların elinde de zararlı olur. Demokrasiye geçerken bu milletin bunu kullanmayacağı yaygarasını koparanlar, parlayıp sönen bir alev gibi ortadan kayboldu. Türk milleti demokratik sistemi tam bir kudret ve kabiliyetle kullanmaktadır ve kullanacaktır. Şimdi sinsi propaganda ve gizli iftiralarla Cumhuriyet Halk Partisi’nde vazife alan her kıymeti yıpratmaya çalışmaktadırlar. Şurası iyi bilinmelidir ki, bu kıymetler yıpransa bile demokratik sistem elden ele teslim edilecek ve eser mutlaka muvaffak ve muzaffer olacaktır.

Kurtuluş Savaşı yıllarında bu bölgede savaşan mülazım Aziz adında bir kahraman vardır. Bu kahraman kendisine bağlı küçük bir grupta düşmana karşı

direnirken vurulur. Bu arada müfrezesinden de sadece iki kişi kalmıştır. Düşmanın iyice yaklaştığı bir anda Aziz, bu iki ere müfrezesindeki makineli tüfeği alıp götürmelerini ister. Erler çok ağır şekilde yararlanan Mülazım Aziz'i götürmek isteyince, siz beni bırakın ordumuzun bu silaha ihtiyacı var der. Erler makineli tüfek yerine kendisini götürmeleri konusunda ısrar edince, Aziz çok sert bir şekilde erlerini vurmakla tehdit eder. Erler makineli tüfeği götürürken son kalan kurşunlarını düşmana sıkmaya başlar ve erlere zaman kazandırır. Bu kahraman vatan evladı da yiğitçe çarpışarak düşman süngüleriyle şahadet mertebesine ulaşır. Demokrasi davasında hepimiz birer mülazım Aziz olacağız. Belki tek tek yıpratılacağız, feda edileceğiz ama ne olursa olsun demokrasi bu yurda iyilik ve saadetler getire getire elden elde teslim edilecektir.” şeklinde konuşmuştur.”⁹⁶⁹

4.7.4. Seçim

Ortaklar Belediye seçimi 06 Mart 1949 tarihinde yapılmıştır. Seçimler % 83 ile büyük bir oranda katılımla gerçekleşmiştir. Her seçimde olduğu gibi spekülative haberlerin önü alınamamıştır. Demokrat İzmir gazetesi CHP'nin seçim için 30 bin lira para harcadığını iddia etmiştir. Bu iddialara CHP Aydın İl Başkanı Ekrem Çiftçi verdiği yanıtta oy pusulasının hazırlanması için 15 lira'nın dışında CHP seçimde hiçbir para harcamamıştır diyerek Demokrat İzmir gazetesinde çıkan haberi tekzip etmiştir. Ancak gazete bu iddialar konusunda ısrarcıdır ve bu konuyla ilgili olarak tekrar haber yapmıştır.⁹⁷⁰ DP Milletvekili Hakkı Gedik, İzmir DP İl İdare Kurulu'ndan Adnan Düvenci, Pertev Arat seçimin gidişatını yerinde izlemek amacıyla Ortaklar'a gelmişlerdi. Yine onlarca kişi DP adına seçim müşahitliği için trenle Ortaklar'a geldiler. Ortaklar Köy Enstitüsü öğrencileri de bu seçimde oy kullanmışlardır. Ancak seçimden bir gün önce CHP müfettişinin okulu ziyaret etmesi DP'lilerin tepkisine neden olmuştur. Sandık başlarında Enstitü öğrencilerinin öğretmenlerinin gözü önünde alenen oy kullanması durumu ortaya çıkınca DP'liler buna öğrenciler etki altında kalabilirler iddiasıyla engel olmuştur. DP'li heyetlerle CHP'li heyetler arasında zaman zaman sertleşen tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle CHP İl Başkanı Ekrem Çiftçi ile DP'li Pertev Arat arasında sert tartışmalar ortaya çıkmıştır. Gerginleşen hava nedeniyle jandarma kimi zaman önlem almak zorunda kalmıştır. Demokrat İzmir gazetesine göre

⁹⁶⁹Mitingde yapılan tüm konuşmaların metinleri aynı bkz, Demokrat İzmir, 6 Mart 1949.

⁹⁷⁰Demokrat İzmir, 12 Mart 1949.

idare amirleri bu seçimde tarafsız davranmıştır. Germencik Kaymakamı Reşat Akşemsettinoglu, Nahiye Müdürü Hüseyin Seçkingil, Mahalli İdare'den Bahri Özer ile Germencik Jandarma Komutanı ve Aydın Emniyet Müdürü'nün tarafsız tutumları halk tarafından taktirle karşılanmıştır. Oy sayımı gazyağı lambaları altında gece yarısına kadar devam etmiş ve sakin geçmiştir. Tasnif sonucunda 1.533 seçmenden 1.272 seçmenin seçime iştirak ettiği ortaya çıkmış, bazı sandıklarda 2-3 oy fazla, bazılarında az çıktığı tespit edilmiştir. Bu durum seçime katılan çevrelerce şikâyet konusu yapılmamıştır. Anadolu gazetesi seçim sonuçlarını 655 oy DP; 574 oy CHP, 54 oy bağımsız aday kazanmıştır şeklinde açıklamıştır.⁹⁷¹ Demokrat İzmir gazetesine göre DP seçimde 700 oy almıştır. CHP'ye 433 civarında oy çıkmıştır. DP'liler, CHP'yi üç-beş şakşakçısı kalmış yenik bir pehlivana benzetmiştir.⁹⁷² Ortaklar DP Bucak İdare Kurulu, Aydın İl CHP İdare Heyeti'ne ve Günaltay Hükümeti'ne Ortaklar'daki seçimlerde gösterdikleri tarafsız tutuma karşı bir teşekkür mektubu neşretmiştir.⁹⁷³ DP'nin 14 Mayıs 1950'de elde edeceği büyük zafer öncesi Ortaklar belediye seçimi onlar için ciddi hazırlık olmuştur.

Tablo 4.19: Seçimde Kullanılan Oy Dökümleri

Sandık NO	Seçmen Sayısı	Seçime İştirak Eden Sayısı	Çıkan Oy Sayısı	Çıkan Oyla Seçmen Sayısı Farkı
1	544	448	452	4 oy fazla
2	496	406	400	6 oy eksik
3	493	418	433	15 oy fazla
TOPLAM	1533	1272	1285	25 oy fark

⁹⁷¹ Anadolu, 8 Mart 1949.

⁹⁷² Demokrat İzmir, 7 Mart 1949.

⁹⁷³ Demokrat İzmir, 20 Mart 1949.

Tablo 4.20: Belediye Meclisi Seçimlerinde Adaylar

Belediye Meclisi Üyeliği Adaylarının Aldıkları Oylar			
ADI SOYADI	OY SAYISI	ADI SOYADI	OY SAYISI
Ali Kunlar	709	Fethi Akkuş	563
Hüseyin Öncel	709	Halit Atçalı	576
Tahsin Ertan	698	Osman Demiral	544
Recep Süzen	699	Hüseyin Gezgin	569
Mehmet Taçyıldız	681	İsmail Demir	527
Mustafa Yılmaz	672	Hilmi Yıldırım	534
Mehmet Karan	676	Cemal Sümer	573
Mustafa Delgen	687	Talat Uzun	530
Hamdi Çakmak	688	İbrahim Özden	534
İsmail Eroğlu	681	Ali Rıza Ünalı	508
Recep Yılmaz	685	Mehmet Kesen	564
Hakkı Öktem	681	Mustafa Öncel	560
Emin Osan	678	Muharrem Ergün	540
Mehmet Kılıçarslan	682	Emin Yurt	557
Mehmet Beldağ	680	Nazmi Tuğrul	538
Ali Gözen	679	Ali Kemal Akkan	548
Mustafa Atıcı	684	İsmal Kırantay	532
Halil Nalbant	675	Ali Rıza Karabudak	529
Hüseyin Tekinkuş	677	Sait Özen	564
Nuri Öktem	675	İsmail Özden	534
Şakir Erden	679	Muharrem Pazarkuran	552
Hurşit İn	667	Hasan Karan	543
Niyazi Ersoyman	684	Mehmet Hadi Taşlı	566
Mehmet Akkan	673	-	-

Seçimlerle ilgili CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen müfettiş raporunda seçimin kaybedilmesi şu ifadelerle anlatılmıştı: “*CHP’li arkadaşlar arasındaki ihtilaf ve anlaşmazlık; Demokratların kanun ve nizam tanımayan tecaviüz, baskı ve yolsuzlukları;*

idarenin pasife denilebilecek kadar lakayt kalması ve ilçe kaymakamının muhaliflerimizi alenen iltizam, hatta teşvik etmesi gibi nedenlerle seçimi CHP kaybetmiştir”.

CHP'nin seçim raporu, seçimin sonucunun neredeyse kendilerinin dışında gelişen olumsuzluklar üzerine kurulan senaryolarla doluydu. Seçim pusuluları mühürlenmiş zarflarla önceden DP'lilerce vatandaşa dağıtılmıştı. Zarfların kimisi Seçim Kurulu'ndan çalınmıştır. Sandık başında bulunan Etem Menderes, Hakkı Gedik ve Pertev Arat seçmenleri etkilemeye çalışmış, Halk Partililer ise olaya müdahale etmişlerdi. Oyların tasnifi dürüstlük içerisinde Halk Partililerin gözetiminde yapıldı. Kaymakam, seçimler esnasında Vali'nin telefonla ısrarla aramasına rağmen karşısına çıkmamış ve seçimden sonra DP'lilere, seçimi kazanmalarını sağlamak için elinden geleni yaptığını söylemiştir. Seçim Komisyonu söz konusu seçim yolsuzluklarıyla ilgili tutanak tutmuştur. Bazı seçmenler de Valiliğe ve İçişleri Bakanlığı'na şikâyetlerini mektupla bildirmiştir.⁹⁷⁴ Seçimlerde olup bitenlerin ayrıntıları ise hem Anadolu hem de Demokrat İzmir gazetelerinde yer almıştır. Seçim başlarındaki heyetler yarı CHP'den yarı DP'den oluşturulmuştur. Sabahtan sandık başlarında izdiham yaşanmıştır. Bu durum oy puslularının mühürlü zarflara vatandaşlara DP'liler tarafından dışarıda da koyabilecekleri telkini ve uygulamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu karışıklık öğleden sonra önlenebilmiştir. Öğleden sonra atılan zarfların tutanakla atılması sağlanmıştır. Seçimi kaybeden CHP'lilerin seçime itirazları olmuştur. Seçim günü propaganda yasağı olmasına rağmen 1. numaralı sandık başında Etem Menderes'in Köy Enstitüsü öğrencilerine alenen propaganda yaptığı görülmüştür.⁹⁷⁵

Seçimlerden sonra yapılan meclis toplantısında Ortaklar Belediye Meclis üyeleri, DP'li Ali Kunlar'ı belediye başkanı seçmişlerdir. Anadolu gazetesi bu seçimi ve toplantıyı kanunsuz ilan etmiştir. Neden olarak Belediye Meclisi'nin ilk toplantısını Vali'nin davetiyle yapmamasını göstermiştir. Oysa ilgili yasa bunu hükmetmekteydi.⁹⁷⁶ Ortaklar Belediye Başkanı Ali Kunlar, kendisinin usulsüz seçildiğiyle ilgili böyle bir haber yayımlanınca, Anadolu gazetesine haberle ilgili bir tezip göndermiştir. Anadolu

⁹⁷⁴ BCA, 490.01/245.974.1.

⁹⁷⁵ Anadolu, 8 Mart 1949.

⁹⁷⁶ Anadolu, 15 Mart 1949.

gazetesi haberin doğru olduğunu söyleyerek tezkibi yayımlamamıştır.⁹⁷⁷ Sonuç olarak büyük tartışmalara neden olan Ortaklar seçimi, Danıştay Genel Kurulu'nun 25 Ekim 1948 günlü 48-196/171 sayılı kararı 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 7. maddesine göre tevfikân onaylanmıştır.⁹⁷⁸

4.7.5. Ortaklar Belediye Seçiminin Ardından Yaşananlar

Ortaklar Belediye başkanlığı seçimlerinden sonra Mahalle muhtarlıkları seçimleri de yapılmıştır. İki mahallesi bulunan Ortaklar'da DP, Belediye başkanlığı seçimlerinden sonra muhtarlık seçimlerinde iki muhtarlığı da kazanmıştır.⁹⁷⁹

CHP Ortaklar'da belediye ve muhtarlık seçimlerini kaybedince ortalarda sorumlu aramaya başlamış ve fatura Germencik Kaymakamı'na kesilmiştir. 1949 yılı Haziran ayında Germencik kaymakamı Reşat Akşemsettinoğlu hakkında tarafsızlığı kaybettiği gerekçesiyle işlem yapılmıştır. Germencik'e bağlı Ortaklar belde haline getirildikten sonra Aydın Valilik makamından izin alınmadan burada mahalleler oluşturulmuş ve Ortaklar Bucak Müdürü ile Germencik Kaymakamı'nın işbirliğiyle ansızın muhtarlık seçimleri yapılmıştır. CHP bu ansızın yapılan seçime son anda katılmış ve ilgili makamlardan bu seçimin bozulmasını; İlçe Kaymakamı ve Bucak Müdürü hakkında işlem yapılmasını istemiştir. 19 Mayıs 1949 tarihinde durum bir yazıyla CHP Genel Sekreterliği'ne bildirilmiştir. Aydın İl CHP İdare Kurulu tarafından gönderilen yazıda Kaymakam'ın Germencik'teki CHP'li köy muhtarlarını zorla görevinden istifa ettirip seçimleri yenilediği iddia edilmiştir. Germencik Belediye Başkanı Neşet Zincirci sağlık durumunu gerekçe göstererek görevinden istifa etmiştir. CHP İl İdare Kurulu CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği 14 Ocak 1949 tarihli bir yazıda Neşet Bey'in Kaymakam'ın tazyikleri nedeniyle görevinden istifa etmiş olduğu belirtilmiştir.⁹⁸⁰

Resmi ihale ilanlarının genelde Anadolu gazetesine verildiği görülmüştür. Ancak Ortaklar belediye başkanlığının DP'ye geçmesinden sonra Demokrat İzmir gazetesi de

⁹⁷⁷ Anadolu, 23 Mart 1949.

⁹⁷⁸ BCA, 490.01/245.974.1.

⁹⁷⁹ Demokrat İzmir, 19 Mayıs 1949.

⁹⁸⁰ BCA, 490.01/245.974.1. CHP Genel Sekreterliği Germencik eski belediye başkanı Neşet Zincirci'ye yapmış olduğu hizmetlerden dolayı 2 Mart 1949 tarihli teşekkür mektubu göndermiştir. Yeni başkan, belediye meclis üyelerinin kendi arasında yaptığı seçimle belirlenmiş, Neşet Zincirci'nin yerine CHP'li bir üye olan Hilmi Özkan seçilmiştir.

ilk kez resmi ihale ilanları yayımlamaya başlamıştır. İlanlar Ortaklar Belediyesi tarafından verilmişti.⁹⁸¹ Bu ilanlardan bir tanesinde Ortaklar Belediyesi'ne ait mührün kaybolduğu bu mührün geçersiz olduğu söylenmiş, Ardından verilen ikinci ilanda mührün kaybolmadığı duyurulmuştur. Görünen o ki DP kamu kaynaklarının kendi çıkarları doğrultusunda kullanılması konusunda çok acemice davranmıştır. CHP'liler belediyenin mührünü kaybetmesi olayı CHP'liler tarafından uzun süre alay konusu olmuştur.⁹⁸²

Ortaklar Belediye Başkanlığını DP'nin kazanmasından sonra CHP bu belediyeyi mercek altına almıştır. Belediyenin kusurlu davranışlarını DP idaresinin bir örneği olarak görmüş ve konuyu ileride muhtemel DP iktidarının nasıl olabileceğiyle ilgili örnek olarak kamuoyuna sunmuştur. Örneğin Anadolu gazetesinin verdiği habere göre DP idaresi nedeniyle 7 Eylül'de Ortaklar'da Kurtuluş Günü etkinlikleri yapılamamıştır. DP İl Başkanı buradaki Demokrat Partilileri Aydın'daki Kurtuluş Günü etkinliklerinde kortej olmaya çağırınca Ortaklar'daki kutlamalar sekteye uğramıştır. Ortaklar CHP teşkilatı, söz konusu hareketi Ortaklar'ın Milli Kurtuluş Bayramı'na yapılan sabotaj olarak yorumlamıştır. Aydın Kurtuluş Günü etkinliklerine Milli Mücadele'de yararlılık göstermiş Kuva-yı Milliye mensubu efeler ve bu mücadeleye katkı sağlamış kadın mücahitlerden Dudu Eren, Fatma Işık, Ayşe Şahbaz gibi kadınlarda törenlere ve resmi geçide katılmışlardır. DP'liler milli bayram ve Kurtuluş bayramlarını bile gösteri ve propaganda yapma aracı haline getirmişlerdir. Bayram günü kürsüden konuşmalar yapılırken, DP'lilerin bando çaldırmaları halk tarafından hoş karşılanmamıştır.⁹⁸³

Ortaklar'da belediye seçimleri sonrasında en büyük sorun fırıncılarla belediye arasında yaşanmıştır. Narh konusunda fırıncılarla belediye anlaşmazlığa düşmüş, fırınlar iş bırakınca Ortaklar'da halk ekmeksiz kalmıştır. Ekmek ihtiyacı bir süre için Germencik'ten karşılanmıştır. Bu ulaşım imkânlarının kısıtlılığı nedeniyle güç olmuştur. Sorun Nahiye Müdürü'nün araya girmesiyle düzeltilebilmiştir. Olup bitenler Anadolu gazetesi tarafından DP idaresinin beceriksizliği olarak gösterilmiştir.⁹⁸⁴

⁹⁸¹ Demokrat İzmir, 9 Aralık 1949.

⁹⁸² Anadolu, 18 Mart 1949.

⁹⁸³ Anadolu, 9 Eylül 1949.

⁹⁸⁴ Anadolu, 18 Eylül 1949.

Tek parti iktidarının kamu imkânlarından sonuna kadar yararlandığını biliyoruz. Ancak çok partili yaşama geçiş sürecinde Demokrat Parti bu duruma karşı ciddi bir muhalefet sergilemişti. Ortaklar belediye seçimlerini DP'nin kazanmasıyla beraber kamu kaynaklarının kullanımıyla ilgili DP ile CHP arasında sert tartışmalar yeniden alevlendi. Belediye, kendisine ait ve CHP tarafından kullanılan dükkânların önce kirasını artırmış, daha sonra CHP'nin bu dükkânları tahliye etmesini sağlamak dükkânların çatılarında sorun olduğunu ileri sürerek çatıları açtırmıştır. Bu uygulamayı Germencik Kaymakamı müdahale ederek durdurmuştur. Bunun üzerine belediye kararında diretmiş ve uygulamanın doğru olduğunu göstermek için İzmir'den bir yüksek mimar getirerek dükkanların tadilata ihtiyacı olduğuna dair rapor hazırlatmıştır. CHP belediye tarafından yapılan bu işlerin tamamını keyfilik olarak nitelendirmiş ve bu keyfiliğin hesabının sorulacağını belirtmiştir. Gelişen olaylar üzerine mülki idare soruşturma açmıştır. Bayındırlık Müdürlüğü'nün düzenlemiş olduğu raporda ise binaların sağlam olduğunu, açılan çatıların hemen kapatılması gerektiğini belirtmiştir. Bu durum karşısında valilik makamı bir müfettişi (kontrolör), Ortaklar'a göndermiştir. Belediye başkanı ve kimi belediye memurları hakkında görevi kötüye kullanma ve belediyeyi zarara uğratma suçlamasıyla soruşturma açılmıştır.⁹⁸⁵

Ortaklar DP teşkilatı, Ortaklar belediyesi hakkında yapılan neşriyat üzerine Anadolu gazetesine bir tekzip göndermiştir. Tekzipte “DP idaresinde olan belediyede çalışanların tamamının vazifelerini daima memleket hisleriyle ve tarafsızlıkla yapmayı ilke edindikleri” ifade edilmiştir. Demokrat Parti'ye göre kendilerini parti ihtiraslarından kurtaramayanlar, belediyenin müspet icraatlarını mümkün olduğu kadar kötüleme gayreti içerisindedir. Onlar bu tutumlarıyla idari makamlarını belediyeye karşı tahrik etme amacındadır. Yine tekzipte gazetede yayımlanan iddiaların tamamının bir yalandan ibaret olduğu söylenmiştir. “*Dükkân kiralari Ortaklar belde olmadan önce köy statüsündeyken muhtarlıkla dükkân kiracıları arasında yapılan kontrat sonucunda artırılmıştır. Ortaklar belde olduktan sonra muhtarlıktaki tüm sözleşme ve evraklar belediyeye devredilmiştir. Kiracılar uzun süre söz konusu artırılmış kiralalarını muhtarlığa ödemelerine rağmen, belediye seçimlerine DP'nin kazanması üzerine kiracılar bazı çevrelerin tahriki sonucunda DP idaresindeki belediyeye zarara uğratmak için kiralalarını ödemek hususunda isteksiz davranmışlardır. Belediye burada*

⁹⁸⁵ Anadolu, 21 Kasım 1949.

sadece kamu alacağının peşindedir. Dükkânların ise gerçekten tamire ihtiyacı vardır. Bunun yapılabilmesi için dükkânların geçici olarak boşaltılması konusunda kiracılara tebliğ de bulunulmuştur. Germencik kaymakamı ise bu tamirat olayını durdurmamıştır, sadece tamirat sonunda daha önce yapılan kira kontratları gereği dükkânların tekrar eski kiracılara verilmesini söylemiştir. Şu anda beldemizde bir mülkiye müfettişi vardır. Bu müfettişin araştırmaları sonucunda ve Türk adaletinin(mahkemelerinin) önünde hakikatin ortaya çıkacağını umuyoruz.”

Recep Süzen/Ortaklar Belediye Başkanı.⁹⁸⁶

Belediye ile kiracılar arasındaki basit bir sorun taraflarca büyütülerek tam bir siyasi krize dönüştürülmüştür. Ortaklar'dan belediyenin kiracısı olduğu söylenen bazı kimseler Anadolu gazetesine gönderdikleri mektuplarla, Ortaklar Belediye Başkanı'nın Anadolu gazetesinde yayımlanan tekzip mektubunu ve Demokrat İzmir gazetesinde çıkan Ortaklar Belediyesi lehindeki haberleri yalanlamışlardır. Gönderilen mektupta bu kişiler kira artışı yüzünden belediyenin kendilerini mahkemeye verdiğini ve mahkeme sonucunu beklemeden dükkânların tahliye edilmesi için tebligatta bulunulduğunu söylemişlerdir. Daha sonra dükkânların içerisinde birkaç tahtanın çürümesi bahane edilerek dükkânların tamirat edilmesi kararı alınmıştır. Dükkânların çatıları açılmış ve kiracıların eşyaları yağmur altında bırakılmıştır. Yine DP üyesi kimi kiracıların dükkânları dokunulmamıştır. Belediye taraflı davranmıştır. CHP üyelerine karşı hasımca davranan belediye asli görevlerini yapmamıştır. Örneğin beldede açık alanlarda sağlıksız koşullarda hayvan kesilip et satışı yapıldığı halde bununla ilgili tedbir almamıştır. Sahipleri DP üyesi diye sağlıksız koşullarda hizmet veren hanlar haklarında herhangi bir işlem yapmamış olanları görmezden gelmiştir.⁹⁸⁷

Ortaklar Belediye seçimleri sırasında yaşananlar ve seçim sonuçları, iktidarın değişmesiyle nelerin ortaya çıkabileceğinin habercisi olmuştur.

4.8. 14 MAYIS 1950 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ

4.8.1. 1950 Seçimlerinin Genel Özellikleri

14 Mayıs 1950 genel seçimleri Türk Demokrasi tarihinin en önemli seçimlerinden birisidir. Avrupa'da özgürlükler ve demokrasi kanlı ihtilaller sonucunda

⁹⁸⁶ Anadolu, 23 Kasım 1949.

⁹⁸⁷ Anadolu, 7 Aralık 1949.

elde edilmişti. Ancak “Türkiye’de 1946 yılında tek parti iktidarından çok partili yaşama barışçı yollarla geçilebilmiş, iktidar ise dört yıl sonra yine aynı barışçı yolla devredilmiştir”.⁹⁸⁸ CHP, dürüst ve şaibesiz yapılacak 1950 genel seçimlerinde halkın oylarıyla iktidarda kalmayı istemişti. Bu nedenle 1950 genel seçimleri öncekilerine oranla çok farklı geçmiştir. Bu seçim diğerlerinden ayıran iki önemli özelliği olmuştur. Bu seçime iktidar ve muhalefetin uzlaşarak çıkardığı güvenilir bir seçim kanunuyla gidilmiştir. Bu Türk demokrasi tarihinde ilktir. İktidarı da muhalefeti de 1950 seçimleri öncesinde ilk kez seçim çalışmalarını kapalı salonlardan çıkarmışlar ve alanlara taşımışlardır. Ömürlerinde hiç milletvekilli görmemiş köylüler bu kişilerin köylerine kadar gelip kendileriyle temasa geçtiklerine şahit olmuşlardır. Bu konuyla ilgili görüşlerine başvurduğumuz, Saadettin Demirayak, Mustafa Kemal Yılmaz ve Ünal Uyguç; 1950 genel seçimlerinde Aydın Milletvekili Adayı Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu’nun sıska ve kambur bir fiziğe sahip olduğunu; bu nedenle parti çalışması için gittiği yerlerde ‘milletvekili olacak adam buymuş mu!’? şeklinde özellikle zihinlerinde çok farklı bir vekil imajı olan köylüler tarafından hayret edildiğini; ancak Lütfü Karaosmanoğlu’nun yaptığı konuşmalarla insanları kendisine hayran bıraktığını, şaşırttığını söylemişlerdir.⁹⁸⁹

4.8.2. Seçim Sathı Mahalli ve Parti Faaliyetleri

Demokrat Parti Faaliyetleri

Demokrat Parti köy gezilerine ülke seçim sathı mahalline girerken çok büyük bir önem vermiştir. Yapılan miting ve toplantılar sıklaştırmıştır. Yeni parti ocakları açmış, var olan teşkilatlar için açılış yıl dönümü kutlamaları yapmıştır.

Horsunlu Mitingi

Nazilli’ye bağlı Horsunlu köyünde DP yapılan DP mitinginde Nazilli’ye bağlı köy bucaklardan ve Nazilli ve Aydın merkezden gelen pek çok katile katılmıştır. Mitingde Burhaniye DP Başkanı Avni Sarıoğlu, Sultanhisar DP Başkanı Süleyman Kaya, Sultanhisar’dan Hasan Erdoğan, Nazilli DP Başkanı Şevki Hasırcı, Nail Geveci, Reşat Özer birer konuşma yapmıştır.

⁹⁸⁸ Zürcher, E. J. Age., s. 317.

⁹⁸⁹ Mustafa Kemal Yılmaz, Sadettin Demirayak, Ünal Uyguç ile 15 Mayıs 2007 tarihinde görüşülmüştür.

Nail Geveci konuşmasında: “ (Başlayan yağmuru işaretle) Görüyorsunuz ki DP’nin girdiği yerde yağmur duasına ihtiyaç hissedilmiyor. Cevdet Kerim İncedayı koltuğunda oturup vatandaşları hakir görmekte; hasso, memo ve hamal olarak nitelendirmektedir. Biz hamalız. Çünkü bugüne kadar açlık, sefalet ve haksızlıkların yükünü taşıdık. CHP’liler görececek ki seçim sandıklarından Cevdet Kerim İncedayı değil ama Ahmedi, Hassoyu, Memoyu çıkaracağız.” derken, Nazilli İdare Kurulu İkinci Başkanı Reşat Özer de: “Atatürk’ün mezarı hala yapılmamıştır. Peygamberlere layık bir hürmetle anılması gereken Atatürk’ün resimleri mahzenlere kaldırılmıştır.”⁹⁹⁰ diyerek iktidar partisi CHP’ye inanılmaz ağır saldırılarda bulunmuşlardır.

Nazilli Mitingi

19 Mayıs 1949 günü Nazilli’de Cumhuriyet Meydanı’nda DP çok büyük bir miting düzenlemiştir. Mitingi özel muhabiriyle takip eden Demokrat İzmir gazetesi, mitinge binlerce vatandaşın katıldığını söylemiştir. Mitinge Aydın DP İdare Kurulları’nın tamamı katılmış, eğlenceli geçen mitingde davul zurnalar çalınmıştır. Mitingde DP’de önemli konuma sahip pek çok kimse konuşma yapmıştır. Günün en önemli konuşmasını DP Genel İdare Kurulu Üyesi Muammer Alakat yapmıştır. Alakat konuşması’nda “ Bugün Nazilli’de iki bayramı birden kutluyoruz. Bu iki bayramın bir güne denk gelmesi, bu iki davanın birbiriyle olan yakınlığını pek güzel anlatmaktadır. Bunlardan birisi İstiklal davasıdır, diğeri hürriyet davasıdır. Anayasa hukukunu, insan haklarını her Türk’ün kullanacağı şekilde hâkim kılmak bir demokrasi meselesidir. Bu mesele hala hal edilmemiştir. İstiklal Mücadelesinde saltanatı isteyenler, bu mücadeleyi baltalamak için uğraştılar ama başarılı olamadılar. Bugünde bu tip insanlar karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu mankafalar milletin azmi karşısında mutlaka yıkılacaklardır. CHP milletin dertlerine çare bulamadığı ve demokrasiyi benimseyemedikleri için tutunamadı. 3 yıldır güç kaybediyor. Bundan 4 ay evvel Şemsettin Günaltay Kabinesi kuruldu. Bu kabine kurulurken milletin dertlerine çare bulacaklarına esasen inanmıştık. Bu kabine programına vatandaşlara eşit muamele etmek, demokratik prensipleri gereği gibi tatbik etmek, seçim kanununu meclise sevk etmek gibi pek çok konuyu almıştı. Aradan bunca zaman geçti vaatlerin hiçbirini yerine gelmedi. Ümitlerimiz boşa çıktı. Şimdi bu kanun 1950’de çıkar diyorlar. Dün ile bugünkü zihniyet aynıdır. Sadece ifadeler değişmiştir. Seçim Kanunu istenirse 1 ayda çıkarılabilir. Başbakan seçimlerde

⁹⁹⁰ Demokrat İzmir, 15 Mayıs 1949. Demokrat İzmir, 16 Mayıs 1949.

adli teminatının sağlanması ilkesini kabul ettireceğini söylüyor. Bunu yerine getirmek bir borçtur. Vadesi gelmiş borçları ödemeyenler milletin itimadını kaybeder. DP, dış politikada CHP'yle birliktedir. Dış politikamızın esası, yurttan sulh cihanda sulh ve kolektif emniyet sistemi içinde, Dünya demokrasilerinin safında şanlı bir demokrat olarak yer almaktır. Birkaç seneden CHP dış politika konusunda başarısızlık göstermektedir. Bu konuda hükümeti tenkitten dış dünyaya zayıf görünmemek adına çekiniyorduk. Bu meseleler dünya ve Türk matbuatında yer aldıktan sonra yarın ülke mukadderatını ele almaya aday bir parti olarak görüşlerimizi açıklamak bir borç olmuştur. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak Amerika'dan eli boş dönmüştür. Meclis'e bununla ilgili ciddi bir açıklama yapmadı. Biz yine bazı hassasiyetleri düşünerek sükût ettik. Dış siyasette iktidarın beceriksizliği, 1945 yılında düşünülen Marshall planında kendisini göstermiştir. Amerika, Türkiye ve Avrupa'ya yapılacak yardımlar konusunda planlarınızı hazırlayınız dedi. Ancak 1946'da Paris'te yapılan 16'lar toplantısına esaslı plan ve programlar göndermediler. Onun için bize 10 para bile Marshall yardımı yapmadılar. 2 yıl sonra faiziyle ödünç olarak 42 milyon lira verildi. Bir zaman düşman safında bulunan İtalya dahil bütün Avrupa bu yardımlardan yararlanmıştı. Bugün dış dünyada tecrit edilmiş durumdayız. Bunun sebebi iktisadi planlarımızı hazırlamamız ve iç siyasetimizdeki aksaklık ve bozukluktur. Hala Demokrasi meselesi memlekette halledilmemiştir. Dünya iki bölüme ayrılmıştır. Bir tarafta demir perde, diğer yanda demokrasi âlemidir. Biz demokratik âlemde yer almak istiyoruz. Davamızı halletmedikçe demokratik milletler camiasında hak ettiğimiz itibarı görmememiz mukadder bir akıbetir. 1950 senesinin bir pazar günü milletimiz için tarihi bir gün olacaktır. 18 milyon, millet iradesinin tecellisi için sandık başına gidecektir. Bunu engellemeye çalışmak beyhude harekettir. Bunu bir gün iktidar partisi de anlayacaktır. O zaman her vatandaş demokrasinin bahşettiği meyveleri görecektir.”⁹⁹¹ diyerek özellikle DP'nin iktidara gelmesi durumunda nasıl bir dış politika ortaya koyacağını açıklamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi Faaliyetleri

1946 seçimleri kadar kolay bir zafer kazanamayacağını düşünen CHP 1950 yılı seçimlerini oldukça önemsemiş, seçim çalışmalarına çok erken bir tarihte başlamıştır. CHP Aydın ilinde mitingler yapmış, yeni parti ocakları açmıştır. Aydın

⁹⁹¹ Demokrat İzmir, 20 Mayıs 1949.

milletvekillerinin tamamını Aydın'a göndermiştir. Bu milletvekilleri köy köy, bucak bucak dolaşıp halkla temaslarda bulunmuştur. CHP Aydın vilayetinde 'Türk Kadınlar Birliği' gibi yeni örgütlenmelerin şubelerini açmıştır. Devlet kurumlarındaki ya da kooperatiflerdeki etkinliğini devam ettirmek istemiştir.

Kuşadası'nda beş yeni mahallenin parti ocak binalarının açılışı adeta siyasi gövde gösterisine dönüştürülmüştür. Kuşadası'nda CHP Kaleiçi Mahallesi, Dağ Mahallesi, Alaca Mescit Mahallesi, Cami Kebir Mahallesi, Hacı Feyzullah Mahallesi ocak açılışına CHP İzmir İl Başkanı Nazif Çağatay, İl İdare Kurulu'ndan Av. Baha Nasuh Yörük, Av. Hulusi Selek, Av. Kerim Beşe de katılmışlardır. Katılımcı CHP İzmir İdare Kurulu üyeleri ve Kuşadası Belediye Başkanı Haşmet Akdoğan açılışlarda birer konuşma yapmışlardır. Haşmet Akdoğan konuşmasında: “ *CHP tarih çapında milletine hizmet etmiştir. Demokrasimiz değişik safhalardan geçmiştir. Fakat şu anki muhalefette zararlı ve fena bir mücadele sistemi vardır. Demokrat Parti'nin milli hâkimiyet davalarına rağmen bu parti kendi bünyesinde bir tahakküm zihniyeti ve buna muvazi olan ihtiras hâkimdir. DP Genel Merkezi Fuat Köprülü diktatörlüğünü parti içinde sağlayabilmek için kendi elemanlarıyla kavga etmeye göze aldı. Bu da DP'nin parçalanmasına yol açmıştır. Bu DP'nin memleket meselelerinde ne kadar verimsiz, bilgisiz ve kof bir muhalefet seviyesine düştüğünü bize göstermektedir.*”⁹⁹² diyerek DP'nin söylemlerinin aksine milli egemenliği içine sindiremediğini belirtmiştir.

CHP öncülüğünde Kuşadası'nda Kıbrıs konusu'nda da büyük bir miting düzenlemiştir. Miting de yapılan konuşmalarda 'Ön Asya'da Komünizme karşı koyabilecek tek devletin güçlü bir Türkiye olduğu vurgulanmıştır. Bunun için Kıbrıs'ın Türkiye'ye terk edilmesi gerektiği söylenmiştir. Türk hükümeti tarafından Türkiye'nin güvenliği için Kıbrıs'ın Türkiye'ye katılması üzerinde durulmuştur. Bununla ilgili olarak TBMM Başkanlığı'na bir telgraf çekilmiştir.⁹⁹³

Kuşadası Çocuk Esirgeme Kurumu'nun yıllık kongresi yapılmıştır. Yeni yapılan idare kurulu seçimini DP Başkanı Hulusi Buyral kaybetmiştir. Yeni seçilen İdare Kurulu'nun çoğunluğu CHP'li üyelere aittir. Yeni İdare Kurulu Süleyman Kaplan, Doğan Tanyeri, Naci Akdoğan, Hüseyin Bilgin, Kamil Turan, Mustafa

⁹⁹² Anadolu, 22 Ocak 1949.

⁹⁹³ Telgraf metni için bkz; Anadolu, 29 Ocak 1949.

Berberoğlu isimlerinden oluşmuştur. Anadolu gazetesi Hulusi Buyral döneminde Çocuk Esirgeme Kurumu'nun çok kötü idare edildiğini iddia etmiştir.⁹⁹⁴ Aynı gazetenin haberine göre; Kuşadası'nda devlete teslim edilen çocukların yüzleri yeni seçilen idare kuruluyla yeniden gülmeye başlamıştır. Çocuklara yemek takviyesi ve giysi takviyesi yapılmıştır.⁹⁹⁵ Yönetim değişikliğine giden Kuşadası Çocuk Esirgeme Kurumu İlçede ilkokulda okuyan fakir çocuklara öğle yemeği sağlamaya ve giyecek temin etmeye başlamıştır. Bu okullar Mahmut Esat Bozkurt Okulu'yla, Yedi Eylül ilkokullarıdır. Bu harcamaların giderleri ada sakinlerinden Mehmet Erdem, Mustafa Adalı, Kazım Adalı, İbrahim Ünüvar, Hüseyin Bilgin, Naci Akdoğan gibi kişiler aynı ve nakdi olarak karşılamaktadır.⁹⁹⁶ Yapılan bütün bu çalışmalar Anadolu gazetesine göre; CHP'nin halk nezdinde itibarını artırmıştır. Bu çalışmalarla Halk CHP ile DP yönetimi karşılaştırma imkânı bulmuştur.

CHP, seçim sathı mahallinde Aydın vilayetindeki yatırımlara hız vermiştir. Bu yatırımlarda halkın beklentileri dikkate alınarak şekillendirilmiştir. Aydın Nazilli arasına yapılan şose yol Sultanhisarlıların yolun portakal bahçelerinden geçmesine itiraz etmeleri üzerine durdurulmuş, planlar yeniden gözden geçirilmiştir.⁹⁹⁷ Bu dönemde Aydın ilinde Ortaokulu olan ilçe sayısı hızla artırılmıştır.⁹⁹⁸

Aydın Milletvekilleri Dr. Mazhar Germen, Av. Neşet Akkor, Mithat Aydın, Nuri Göktepe, General Refet Alpman Aydın'da mahallelerde kahve toplantıları yapıp halkla temasta bulunmuşlardır. Milletvekilleri Aydın'a bağlı bucakları da ziyaret etmişlerdi.⁹⁹⁹

1950 yılına girilirken CHP'nin tüm Aydın milletvekilleri Aydın vilayetinde neredeyse gidilmedik köy bırakmamıştır. Milletvekilleri Aydın Merkez'e bağlı Baltaköy, Gölhisar ve Merkez Dalama bucağı, Köşk bucak merkezi ve buraya bağlı Başçayır, Çiftkahveler, Salavatlı, Yavuz köylerde temaslarda bulunmuşlardır. Milletvekillerine merkez İlçe CHP idare kurulu üyelerinden İbrahim Uzunç, Kazım Aydın, Hakkı Darcan, Halit Tezer de iştirak etmiştir. Milletvekillerinin gezilerde

⁹⁹⁴ Anadolu, 11 Şubat 1949.

⁹⁹⁵ Anadolu, 16 Şubat 1949.

⁹⁹⁶ Anadolu, 25 Şubat 1949. Çalışmamızda bu bilgileri teyit edebilecek başka bulgulara rastlanmamıştır.

⁹⁹⁷ Anadolu, 6 Temmuz 1949.

⁹⁹⁸ Anadolu, 11 Temmuz 1949.

⁹⁹⁹ Anadolu, 24 Eylül 1949.

halkın istek ve şikâyetlerini tek tek not aldığı gözlemlenmiştir. Köylüler milletvekilleriyle yapılan toplantılarda şu dileklerde bulunmuştur:

- Menderes Nehri ıslah edilmelidir.
- Ziraat makine ve aletlerinin dağıtımı hızlandırılmalı ve daha geniş alanlarca kullanılması sağlanmalıdır.
- Komünistlere verilen cezalar artırılmalıdır.
- Hayvan hırsızlarına verilen cezalar ağırlaştırılmalıdır.
- Hayvan taşıyan vagonların merkez istasyonlarda çok bekletilmemesi sağlanmalıdır.
- Veremle savaş hızlandırılmalıdır.
- Vakıf işleri düzene konmalıdır (Kimi köylerde vakıflara ait çok büyük zeytinlikler olmasına rağmen Vakıflar İdaresi'nin söz konusu köylere hiçbir yatırımda bulunmaması, camileri ve suyollarını tamir ettirmemesi eleştiri konusu olmuştur.)
- Kimi yollar devlet yolları kapsamına alınıp gerekli tamirat yapılmalıdır.

Milletvekilleri istek ve dileklerin takibi için kendi aralarında işbölümü yapmışlardır. Yol işlerine Mithat Aydın, hukuk işlerine Neşe Akkor, Zirai ve iktisadi meselelere Nuri Göktepe ve Dr. Sabri Akın, Toprak Kanunu uygulamasıyla ilgili sorunlara Refet Alpman, vakıf işlerine Dr Mazhar Germen bakmışlardır. Milletvekilleri vakıflarla ilgili köylü şikâyetlerini haklı bulmuşlar ve konunun takipçisi olacaklarını söylemişlerdir. Ancak milletvekilleri o günlerde kullanılan büyük tarihi eserlere ait vakıf mülklerinin pek çoğunun Aydın vilayeti sınırları dışında kaldığını, bunun üzerine bölgedeki vakıf gelirlerinin bu eserlerin yaşatılması için transfer edildiğini, köylü bundan mağdur oluyorsa buna bir çözüm bulunacağını söylemiştir. Yine milletvekilleri vaatle bulunmanın devleti idare etmekten daha kolay olduğunu, muhalefetin de sadece laf ürettiğini ancak kendilerinin devleti idare etme sorumluluğunda olduklarını söylemişlerdir. Ülkemizde yaşanan kuraklığı dahi hükümet için kusur sayacak bir muhalefet anlayışı olmaması gerektiğini vurgulamışlardır.¹⁰⁰⁰ Aydın milletvekilleri Söke ve buraya bağlı bucakları da ziyaret etmişlerdir. Yapılan toplantıda vatandaşlar şu dileklerde bulunmuştur:

- İhtiyaca cevap vermeyen Çiftçi Mallarını Koruma Kanunu esaslı bir şekilde yeniden düzenlenmelidir.

¹⁰⁰⁰ Anadolu, 28 Eylül 1949.

- Zaman zaman meydana gelen av malzemeleri buhranı önlenmeli ve bu malzemeler birer karaborsa metaı olmaktan kurtarılmalıdır.
- Söke ortaokulu inşaatına başlanmalı ve okul biran önce bitirilmelidir.
- İnşası süren köy okullarının tamamlanması için acilen yardım yapılmalıdır.
- Köylerin mera sorunları çözümlenmelidir.
- Ziraatın makineleşmesi sonucunda eski ortakçılık sistemi bittiğinden köylerde işsizlik ortaya çıkmıştır. Bunun çözümü olarak Toprak Kanunu'nun uygulaması hızlandırılmalıdır.
- İl, ilçe, bucaklar arası yolların yapımı hızlandırılmalıdır.
- Didim, Milet ve Priene gibi yerler biran evvel turizme kazandırılmalıdır.
- Akköy Bucağındaki liman tekrar ithalat ve ihracata açılmalıdır.¹⁰⁰¹

Aydın milletvekillerinin tamamı Çine, Karpuzlu, Akçova, Çaltı ve Karakullar'ı ziyaret ederek halkla temasta bulunmuşlardır.¹⁰⁰² Aydın Milletvekilleri Karacasu ve tekrar Nazilli'yi ziyaret etmiştir. Nazilli'de Aydın milletvekillerine CHP'nin kadın milletvekillerinden Ankara Milletvekili Av. Mebrure Aksoley, Seyhan Milletvekili Dr. Makbule Dıblan da katılmıştır. Bu heyet Salâvatlı CHP köy ocağı kongresine katılmıştır. Bu milletvekilleri konuşmalarında II. Dünya Savaşı'nın çok büyük bir yıkıma yol açtığını söylemişlerdir. Hollanda'da bile bir müddet ekmek ve diğer temel iâşe maddelerinin karneyle dağıtıldığını, bunlara bakarak benzer sıkıntıların Türkiye'de de yaşanmış olmasının normal olduğunu, ancak şimdi her şeyin normale döndüğünü ve Türkiye'nin CHP ile kalkınabileceğini belirtmişlerdir.¹⁰⁰³ Adı geçen CHP'nin iki kadın milletvekili Türkiye Kadınlar Birliği'nin kurucu üyelerindendir.¹⁰⁰⁴ Anlaşılan o ki kadınlar 1950 genel seçimlerinde listelerde fazla yer almasa da partilerin seçim çalışmalarında ön plana çıkmaya başlamışlardır.

¹⁰⁰¹ Anadolu, 7 Ekim 1949.

¹⁰⁰² Anadolu, 12 Ekim 1949.

¹⁰⁰³ Anadolu, 16 Ekim 1949.

¹⁰⁰⁴ Anadolu, 19 Ekim 1949. Bu iki kadın milletvekili Aydın'ı ziyaretleri sırasında bu birliğin Aydın teşkilatını kurmuşlardır. Yine bu teşkilatın ilk kongresine katılmışlardır. Teşkilatın İl İdare Heyeti şu kişiler oluşmuştur: Fikret Yetkiner, Hümeıra Çiftçi, İkbâl Germen, Meşküre Turhan, Dr. Dürdane Taylan, Melahat Bibioğlu, Saffet Alpan, Nevzat Çiftçi, Piraye Levent, Meliha Özgirgin, Nilüfer Arıkan, Meliha Özgirgin, Nilüfer Erkan, Meliha Tokay, Mebrure Yatağan, Tevhide Yar, Ayten Koçak, Yaşar Aksan, Sıdıka Besan, Nefise Arınç, Müriıvvet Kutbay, Necmiye Erkan, Razan Orhun, Nadire Darcan, Feyziye Mutlu, Fatma Gürel.

Halkevi üyeleri CHP politikaları çerçevesinde tercih kullanmak istemiştir. Bu nedenle Halkevleri CHP tarafından yapılan etkinliklere ev sahipliği yapmış, yaklaşan genel seçimlerle ilgili konuşmaların gerçekleştiği mekanlardan birisi olmuştur. Germencik Halkevi'nde İnönü zaferleri'nin yıl dönümü bir etkinlikle kutlanmıştır. Ancak bu kutlama daha çok CHP lideri olarak İnönü'nün yüceltildiği bir toplantı olmuştur.¹⁰⁰⁵

Seçimlere aylar kala CHP'nin düzenlediği etkinliklerde ciddi bir artış görülmüştür. Nazilli'de CHP Sümer Ocağı 19 Mart 1950 günü akşamı çay toplantısı yapmış, toplantıya CHP İl ve İlçe idare kurulu üyelerinin tamamı katılmıştır. İşçiler de bu toplantıya iştirak etmişlerdir. Toplantıda yapılan konuşmalarda muhalefetin eleştirilerine cevap verilmiş ve yaklaşmakta olan milletvekili seçimlerinde CHP'nin her zaman olduğu gibi birlik ve beraberlikle Türk tarihindeki bu muazzam sınavı şerefle vereceği ifade edilmiştir.¹⁰⁰⁶ İncirliova'da CHP'liler tarafından çok büyük bir toplantı tertip edilmiştir. Germencik'e bağlı Mursallı Köyü'nde, Germencik, Ortaklar, Üzümlü, Reis, Karaağaçlı köylerinden gelen kalabalıkla CHP ocağı levha asma töreni bando eşliğinde yapılmıştır. Törende önemli konuşmalar gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁰⁷

4.8.3. 1950 Genel Seçimlerinde Yaşanan Rekabet

İktidar yanlısı Anadolu gazetesi, DP'ye karşı saldırılarında sınır tanımaz bir hale gelmiş ve Demokrat Parti içerisindeki kavga ve bu partiden istifa haberlerini sütunlarına taşımayı sürdürmüştür. Söke Atburgazı köyünde 12 Kasım 1948 tarihinde DP kongresinde azalık yüzünden tartışma ve kavga çıkmıştır. Bu anlaşmazlık daha sonraki günlerde de sürmüş, bunun üzerine DP'den bir kısım köylüler istifa etmiştir. Vatandaşların gönderdikler istifa mektuplarından birisi şöyledir:

“Bizler Atburgazı Köyü DP ocağında kayıtlı bulunuyoruz. Bu partiye girmekteki maksadımız millet ve memleket işlerinin hakikat üzere görüşüleceği ve götüğümüz davaların zannı idi. Hâlbuki bu da bizlerin ümidine göre çıkmadı. Herkes bir sandalye kapması ve kuş tüyünden birer koltuğa oturmak maksat ve gayesi ile koşuyormuş. İspat isterseniz izah etmekten çekinmeyeceğiz. Küçük bir köyde böyle şahsi sandalye davası

¹⁰⁰⁵ Anadolu, 15 Ocak 1950.

¹⁰⁰⁶ Anadolu, 19 Mart 1950.

¹⁰⁰⁷ Konuşmaların tamamı için bkz.; Anadolu, 20 Nisan 1950.

*olduktan sonra daha üstlerde kim bilir şahsi hırs uğruna neler oluyor? Yapılan mitinglerde şahıs yok millet var diye bar bar bağıyoruz. Bunda bizlerin avutulduğunun farkına vardık. Bu yüzden DP'den çekilmeye karar verdik.”*¹⁰⁰⁸

Demokrat İzmir gazetesi bu haberlere karşılık asıl CHP'den istifaların arttığını iddia etmiştir.¹⁰⁰⁹ Demokrat İzmir gazetesi CHP'yi devletin idari teşkilatıyla işbirliği yaparak demokratlara baskı yapmakla suçlamıştır. Seçimler yaklaştıkça bu iddialar sıklaşmıştır. Neşetiye Köyü'ne zaman zaman Türk Hava Kurumu tahsildarı gelip CHP propagandası yapmıştır. DP'liler, tahsildarın propaganda yapmasını bırakın, içkili gelip köylüyü rahatsız ettiğini iddia etmiştir. Gazetenin iddialarına göre köy baskıyla CHP'nin kalesi haline getirilmek istenmiştir.¹⁰¹⁰ Söke Balat köyü DP ocağı açılışında yapılan eğlenceyi Akköy Bucak müdürü engel olmaya çalışmıştır.¹⁰¹¹ Halk Partililer tarafından kimi vatandaşlar ve DP'liler devlete, CHP'ye, devlet büyüklerine hakaret ettiği gerekçesiyle şikâyet sonucu mahkemeye gönderilmiştir. Bu durumun seçimler yaklaşırken halk üzerinde baskı oluşturduğu Demokrat İzmir gazetesi tarafından iddia edilmiştir. Söke'de 23 Şubat 1949'da bu şekilde açılan davaların üçü beraatla sonuçlanmıştır. Mahkemeye verilenlerden birisi Bağarası DP Bucak Başkanı idi.¹⁰¹² İdarecilerin uygulamalarından rahatsız olan bazı kişiler gazetelere mektup yazmış, bunların duyurulmasını istemiştir. Yusuf Nural adlı vatandaş kendisinin DP'li olduğu gerekçesiyle Ortaklar Morali köy muhtarının nakil kâğıdını imzalamadığını iddia etmiştir.¹⁰¹³ Nazilli'de DP kongresi sırasında DP Afyon milletvekili Kemal Özçoban'ın konuşmasını neşreden Demokrat Parti Nazilli İlçe idare Kurulu Başkanı Şevki Hasırcı, yazı işleri müdürü Ahmet Türker'in TBMM'nin meşruiyetine şüphe düşürecek şekilde yayın yaptıkları iddiasıyla mahkemeye verilmişler ve açılan davada mahkûm olmuşlardır.¹⁰¹⁴

DP ve CHP birbiriyle seçim sathi mahallinde köylere varıncaya kadar her yerde teşkilatlanma konusunda rekabete tutuşmuşlardır. Ortaklar Bucağı'nın Neşetiye Köyü'nde DP'nin şube açmasından sonra Dr. Sabri Akın bir heyetle buraya gelerek 45-

¹⁰⁰⁸ Anadolu, 12 Ocak 1949.

¹⁰⁰⁹ Demokrat İzmir, 3 Mart 1949.

¹⁰¹⁰ Demokrat İzmir, 28 Nisan 1949.

¹⁰¹¹ Demokrat İzmir, 3 Eylül 1948.

¹⁰¹² Demokrat İzmir, 3 Mart 1949.

¹⁰¹³ Demokrat İzmir, 20 Nisan 1950.

¹⁰¹⁴ Anadolu, 15 Haziran 1949.

50 kişilik bir gurubun katıldığı törenle şube açılışını gerçekleştirmiştir.¹⁰¹⁵ İki parti arasındaki tartışma ve rekabet kooperatif birliklerinin kongrelerinde de devam etmiştir. 25 Şubat 1949 tarihli Kuşadası Tarım Kredi Kooperatifi Genel Kurul Kurulu, yeni idare heyeti seçimlerini CHP'liler, DP'lilere karşı 70 oya karşılık 287 oyla kazanmıştır. CHP bu tip teşekküllerde siyaset yapmayı prensip olarak karşı olduklarını kamuoyuna duyurmuştur. Kongre başkanlığına Haşmet Akdoğan, Kâtipliklere Naci Akdoğan ve Faruk Alp seçilmiştir. Kongrede yeni seçilen İdare Heyeti; Haşmet Akdoğan, Sıtkı Özgür, Mustafa Kurtuluş isimlerinden oluşmuştur. Bu seçimle DP'nin Kuşadası'nda yok olmanın eşiğine geldiği yorumları yapılmıştır.¹⁰¹⁶ Çok partili yaşama geçiş sürecinde CHP'nin kamu olanaklarından ciddi olarak yararlandığı eleştirisi muhalefet tarafından sıkça dile getirilmişti. Bu çerçevede Sultanhisar'da CHP'nin belediyeye ait bir binada herhangi bir kira ödemedi faaliyet göstermesi eleştiri konusu yapılmıştır. Demokratların iddialarına göre CHP'liler bu gayri menkulün CHP üzerine geçirilmesi içinde faaliyette bulunmuştur.¹⁰¹⁷ Oysa Demokrat Partililer aynı imkânlardan DP'nin yararlanmadığını, bunun da haksız rekabete neden olduğunu belirtmişlerdir. Demokrat İzmir gazetesi, Aydın eski belediye binasının DP tarafından şube açılmak üzere kiralandığı, ancak Belediye kira sözleşmesini bu binanın kütüphane yapılacağı gerekçesiyle feshettiği, bunun üzerine DP'nin duruma itiraz ettiğini ve İçişleri Bakanlığı'na şikâyetinde bulunduğunu ifade etmiştir. İçişleri Bakanlığı durumu Devlet Şurasına havale etmiş, ancak Devlet Şurası ise DP'yi haksız bulmuştur.¹⁰¹⁸

DP'liler 1950 bütçesine seçim işleri için 3,5 milyon lira ve köşk giderleri için yüksek ödenekler ayrılmasını, bunun yanında Anıtkabir'in yapılması için bütçeye bir ödenek konmamasını şiddetle eleştirmişlerdir.¹⁰¹⁹ Demokratların CHP'nin genel politikalarını böylesi eleştiriler yöneltirken, yerel ölçekte de CHP idaresindeki belediyelere sert eleştiriler getirmişlerdir. Germencik Belediye Başkanı vakıflara ait çarşı meydanındaki camiyi tamir ettirmiş, DP buna "İş Vakıflar İdaresi'nin işidir" diye karşı çıkmıştır. DP'lilere göre halka şirin görünmek isteyen Belediye Başkanı, asıl görevlerini yerine getirmemiştir.¹⁰²⁰

¹⁰¹⁵ Demokrat İzmir, 28 Nisan 1949.

¹⁰¹⁶ Anadolu, 7 Mart 1949.

¹⁰¹⁷ Demokrat İzmir, 15 Mart 1949.

¹⁰¹⁸ Anadolu, 31 Mart 1950.

¹⁰¹⁹ Demokrat İzmir, 3 Aralık 1949.

¹⁰²⁰ Demokrat İzmir, 5 Mayıs 1949. Belediye'nin yerine getirmedeği asli görevleri şunlardır: - Germencik susuzluktan şikâyetçidir. Germencik Güzelleştirme Derneği tarafından 40.000 lira harcanarak üç yıl önce

Partiler arası yapılan tartışmalarda partilerin birbirini yıpratma amacı ön planda olmuştur. Bu amaçla kendilerine yandaş gazeteler ve onların imkanlarından sonuna kadar yararlanma yoluna gitmişlerdir.

4.8.4. Yeni Bir Seçim Kanunu

Demokrat Parti ile iktidar arasında en sert mücadelelerin Seçim Kanunu'nun düzeltilmesi konusunda yaşandığını tezimizin başından beri belirtmiştik. 1950 yılının başında iktidar ve muhalefet bir seçim kanunu çıkartmak için masaya oturmuştur. Masada çok sert tartışmalar olmuştur. Sonuçta 7 Şubat 1950 tarihinde mecliste görüşülmeye başlanan Seçim Kanunu tasarısı 16 Şubat 1950 tarihinde uzlaşmayla kabul edilmiştir. Oylamada 341 evet oyu, 10 ret oyu kullanılmıştır. Ret oyu verenler Millet Partisi milletvekilleri olmuştur.¹⁰²¹

Yeni Seçim Kanunu'nda seçimlerde gizli oy açık tasnif ilkesiyle yapılması benimsenmişti. Seçim bölgelerinde sandık alanları halkın denetimini sağlayacak şekilde daraltılmıştır. Bu kanunla sandık kurullarında partiler eşit miktarda üye; aynı zamanda partilere sandık başlarında gözcü (müşahit) bulundurabilme hakkı da tanınmıştır. Yine bu kanun sandık kurulu başkanları ve üyelerinin tarafsızlık andı içip görevlerine bu şekilde başlamalarını öngörmüştür. Kanun, güvenlik memurlarının (polis ve jandarma) çağrılmadığı sürece sandık başlarına yaklaşmasını yasaklamıştır. Kanun, seçime her itirazın derhal tutanak defterlerine yazılmasını, sayım sonrası hazırlanan tutanaklardan birisinin o mahalle halkını sandıklardan çıkan seçim sonucuyla ilgili bilgilendirmek amacıyla sandık başına asmayı emretmiştir. Kanun seçimleri adli teminat altına almıştır. Kanun bütün il ve ilçelerde seçimlerin hâkimlerin gözetiminde yapılmasını emretmiştir.

Hıdırbeyli köyünden istasyon başına kadar getirilen su uzun zaman boşuna akmıştır. Bir yıl önce bu dernek feshedilmiştir. Derneğe ait 10.000 lira belediyeye devredilmiştir. Hal böyleyken beş dakikalık mesafedeki ilçe merkezine su getirilmemiştir.

-CHP başkanının evinde şu anda kaymakam ikamet etmektedir. Bu eve su getirilmiştir. Bunun masraflarının nasıl karşılandığını millet bilmek istemiştir.

-Denizli'den gelen tüccarlar 750 gr beyaz ekmeği 30 kuruştan satışa sunduklarında bu engellenmiştir. Bunun yanında İzmir ofisinden getirilen kalitesi bozuk, esmer unla yapılan 650 gramlık ekmeğin 25 kuruştan satılmıştır. Bunun kime hizmet ettiği anlaşılamamıştır.

-Belediye, kendisine ait gayrimenkulları satarak büyük gelirler elde etmiştir. Bunun yanında elektrik üretim santralinde ciddi sorunlar vardır. Bu santral asıl işlevi dışında kullanılmaktadır. En önemlisi bu santral, garaj, tamirhane fonksiyonuyla birkaç zümreye tahsis edilmiştir.

- Elektrik motorlarından sorumlu kişi, belediyenin kasasından maaş aldığı halde sürekli görevinin başında bulunmamaktadır.

¹⁰²¹ Burçak Rıfkı Salim, age., s.192.

Kanun, seçim aksaklıklarını Yüksek Seçim Kurulu'nun TBMM'ye rapor etmesini hükme bağlamıştır. Kanun oy kullanabilme yaşını alt sınır olarak 22 yaş kabul etmiştir. Kanuna göre kapalı yer parti toplantılarına sadece o mahallede bulunan seçmenler katılabilecektir. Seçimlerde çoğunluk ilkesi uygulanacaktır. Yani bir seçim bölgesinde hangi parti çoğunluğu sağlamışsa o bölge milletvekili kontenjanının tamamını o parti kazanmış olacaktır. Seçim tekniğinin kanunda böyle yer almasını özellikle seçimler konusunda kendisine oldukça güvenen CHP istemiştir. Seçim Kanunu'nun kabulü ülkede büyük bir rahatlık sağlamış ve olumlu bir hava içinde ülke 1950 seçimlerine girmiştir.¹⁰²²

4.8.5. Seçim Hazırlıkları

Demokrat Parti, 21 Temmuz 1946 genel seçimlerindeki olumsuzlukları bir daha yaşamamak için seçimler sırasında bir koalisyon hükümeti kurulmasını CHP'ye teklif etmiştir. Bu teklif CHP tarafından reddedilmiştir.¹⁰²³ Ancak Demokrat Parti'nin çekincelerinin hiçbirisi gerçekleşmedi. Seçim sürecinde ülke'de parti mitingleri ve diğer çalışmaların verdiği coşku ve gerilimin dışında herhangi bir sorun yaşanmadı.

Aydın'da seçmen kütüklerinin hazırlıkları Şubat ayı sonunda bitirilerek askıya çıkarılmıştır. Mahalle ve köy muhtarları ile DP ve CHP temsilcileri vatandaşlara seçmen listeleri konusunda yardımcı olmuştur. Ancak MP seçmen listeleri başında gelen vatandaşa yardımcı olmak amacıyla temsilci bulunduramamıştır.¹⁰²⁴ Aydın Umurlu'da DP Bucak Başkanı Mehmet Derici ve İstasyon Mahallesi Ocak Başkanı Hasan Çavuşoğlu, Üye Muammer Serdar, İstasyon Mahallesi muhtarına bazı kimselerin seçim kütüklerine kaydedilmediği gerekçesiyle fiziksel saldırı da bulunmuşlardır.¹⁰²⁵ Seçmen listeleri yukarıdaki olay hariç herhangi bir ciddi aksaklık görülmeden askıdan zamanında indirilmiştir.

Kanuna göre seçim kurulları başında hâkimler bulunmuştur. Seçmen kütükleri hâkimlerin gözetiminde düzenlenmiştir. 1950 senesi Mart ayının başından itibaren Aydın ilinde seçimlere başkanlık edecek hâkimler görevlendirilmiştir. Nazilli'de Seçim

¹⁰²² Cem Eroğul, age., s. 43-44.

¹⁰²³ Cumhuriyet, 20 Mart 1950.

¹⁰²⁴ Anadolu, 28 Şubat 1950.

¹⁰²⁵ Anadolu, 9 Mart 1950.

Kurulu Başkanlığı'na Hâkim Hüsnü Vidinoğlu atanmıştır.¹⁰²⁶ Germencik'te Seçim Kurulu Başkanlığı'na Asliye Yargıcı Mustafa Rasim Baykal atanmış, hâkim göreve başladıktan sonra CHP, DP Germencik ilçe ve Ortaklar bucak başkanlarıyla bir toplantı yapmıştır. Toplantıda seçim kurulu oluşturmak için kura çekilmiş, çekilen kura sonucunda; İlçe Seçim Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Mustafa Rasim Baykal (Hâkim, başkan), Neşet Zincirci (Üye, CHP'den), Durmuş Ali Moralı (Üye, CHP'den), İhsan Sayar (Üye, DP'den), Kamil Sözer (Üye, DP'den), Nuri Zincirci (Üye, Belediye namına), Faik Avutmen (Üye, Belediye namına)

Yedek üyeliklere ise: İsmail Ergen (CHP'den), Sabahattin Rençber (DP'den), Hasan Tırtıl (Belediye'den) isimleri seçilmişlerdir.¹⁰²⁷

Aydın İl Seçim Kurulu başkanlığına Hâkim Hamdi İyigün atanmıştır. İlçe Seçim Kurullarından gelen seçim sonuçlarını bu kurul değerlendirmiş ve il genelinde adayların aldıkları oyları hesaplayarak sonuçları açıklamış ve seçimleri kazanan adayların mazbatalarını imzalamıştır. Hâkim başkanlığında yapılan oylama sonucu teklif edilen kişiler arasından CHP ve DP üyelerin de bulunduğu İl Seçim Kurulu şöyle oluşmuştur: Hamdi İyigün (Başkan), Abdurrahman Akkum (Üye), Süleyman Eraydın (Üye), Cevat Ülkü (Üye), Mithat Levent (Üye), Fahri Emnalar (Üye), Muzaffer Kırımlı (Üye), Mahmut Oral (Üye), Nuri Köşklü (Üye), Mehmet Ali Denker (Üye).

4.8.6. Milletvekili Adayları

Sekizinci Dönem TBMM dağılmadan önce son toplantısını 24 Mart 1950 tarihinde gerçekleştirmiş ve aynı gün seçimlerin 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılmasına karar vermiştir. Nisan ayının sonuna doğru partiler kesin milletvekili adaylarını açıklamıştır. İktidar ve muhalefet de bu aşamadan sonra kendi adaylarını tanıtmaya başlamıştır. Gazeteler günlerce milletvekilleri aday listeleri ile kısa özgeçmişlerini yayımlamıştır.¹⁰²⁸ DP 24 Nisan 1950'de aday listesini yayımlamıştır. Buna göre Adnan Menderes hem Aydın'dan hem İstanbul'dan; Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ise hem Manisa'dan hem Aydın'dan adaylığını koymuştur.

¹⁰²⁶ Anadolu, 5 Mart 1950.

¹⁰²⁷ Anadolu, 8 Mayıs 1950.

¹⁰²⁸ Anadolu, 2 Mart 1950.

Yürürlükteki Seçim Kanunu'na göre adayların aynı anda iki seçim çevresinden aday olması mümkündür.

CHP Aydın Milletvekili Adayları:

- Dr. Sabri Akın (8. dönem Aydın Milletvekili)
- Mithat Aydın (8. Dönem Aydın Milletvekili)
- Dr. Hulki Cura (8. Dönem İzmir milletvekili)
- Dr. Mazhar Germen (8. Dönem Aydın Milletvekili)
- Yusuf Saim Atasagun (Ziraat Bankası Baş Müşaviri)
- Ekrem Çiftçi (Tüccar, CHP Aydın İl İdare Kurulu Başkanı)
- Agah Sırrı Levent (İnönü Ansiklopedisi Genel Sekreteri)¹⁰²⁹

Aydın DP Milletvekili Adayları:

- Adnan Menderes (Milletvekili, DP Genel Kurul Üyesi)
- Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu (Çiftçi, DP Genel İdare Kurulu Üyesi)
- Etem Menderes (Avukat, DP İl Başkanı)
- Namık Gedik (Doktor)
- Şevki Hasırcı (Çiftçi)
- Baki Öktem (Doktor)
- Lütfü Ülküman.¹⁰³⁰

4.8.7. Seçimlere Giderken

DP'nin seçim beyannamesi Mayıs ayının ilk haftası yayımlanmıştır¹⁰³¹ CHP 1950 seçim propaganda çalışmalarında ülkenin dış siyaset açısından tehlikeli bir merhaleden geçtiğini böyle bir ortamda ülkenin tecrübesiz ellere bırakılmayacağını iddia etmiştir. Halkı buna inandırmaya çalışmıştır.¹⁰³² Demokrat Parti ise seçim çalışmalarında halka daha cazip gelecek pratik konulara yönelmiştir. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği sıkıntılar nedeniyle yağ sıkılan tekneler mühürlenmiş, köylü memur gözetiminde yağını sıktıktan ve devlete yükümlü olduğu yağı verdikten sonra tekne mühürlenmişti. DP'liler, Aydın'da mühürlü yağ tenekelerini miting meydanlarına

¹⁰²⁹ Anadolu, 23 Nisan 1950.

¹⁰³⁰ Demokrat İzmir, 25 Nisan 1950.

¹⁰³¹ Demokrat İzmir, 9 Mayıs 1950.

¹⁰³² Burçak, age., s.204.

getirip ‘teknelerdeki mührü devlet kesmese biz keseceğiz’ şeklinde propaganda yapmışlardır.¹⁰³³

Partiler seçimlere giderken Aydın ilinde son mitinglerini yapmışlardır. Kuşadası’nda İzmir CHP milletvekili adaylarının da katıldığı bir miting düzenlenmiştir. CHP, bu mitingle adaylarını tanıtmak, partiye oy sağlamayı amaçlamıştır. Miting Cumhuriyet Meydanı’nda yapılmıştır.¹⁰³⁴ Bazen DP’yle, CHP arasındaki mitingler aynı yerde aynı güne denk gelmiştir. Bunlardan en ilginç olan İncirlioğlu mitingidir. Sabah saatlerinde Adnan Menderes’in de iştirak ettiği DP mitinginden hemen sonra aynı meydana CHP de miting tertip etmiştir. Sabah DP’nin Nazilli’de miting yaptığı meydana öğleden sonra CHP de bir toplantı yapmıştır. Mitingler Sümer Mahallesi’ndeki geniş meydana yapılmıştır. Mitinglere çevre ilçe, köy ve illerden vasıtalarla gelen binlerce insan katılmıştır. CHP mitinginde iki tane bandonun çaldığı marşlarla topluluk coşturulmuştur. Mitinge Mazhar Germen, Sabri Akın, Emin Bilgen, Ağâh Sırrı Levent, Yusuf Saim Atasagun, Âlim Mumcu, Haydar Bilgen, Mehmet Ali Akdeniz, Şevket Arsel gibi partinin önemli isimleri de katılmışlardır.¹⁰³⁵

CHP, 05 Mayıs 1950 tarihinde Karacasu’da bir açık hava toplantısı yapmış, mitinge Mazhar Germen, Ağâh Sırrı Levent, Ekrem Çiftçi de katılmıştır. Miting de sürekli “Varolsun İnönü” sloganı atılmıştır. Aynı tarihte akşam saatlerinde Umurlu Bayramyeri’nde de bir kahve toplantısı yapmıştır. Toplantıya CHP Aydın milletvekili adayları da katılmıştır. Karacasu toplantısında Yusuf Atasagun ve Dr. Hulusi Eralp birer konuşma yapmışlardır. CHP Aydın Merkez İlçe Başkanı Dr. Hulusi Eralp: *“Muhafızlar CHP’ye karşı nankörlük etmektedir. Onların muhalefet anlayışı yalan ve iftiraya dayanmaktadır. Ancak memleketin mukadderatını seçmen belirleyecektir. CHP zaferinden emindir.”* şeklinde konuşmuştur.¹⁰³⁶

Seçimlerden önce seçimlerin kaderini etkileyecek önemli gelişmeler yaşanmıştır. Mart ayının başında Millet Partisi Kurucusu Prof. Kenan Öner vefat etmiş,¹⁰³⁷ bu olayın ardından Eski Başbakan Recep Peker’in 1 Nisan 1950’de İstanbul’da öldüğü haberi

¹⁰³³ Yılmaz, Mustafa K. ve Demirayak, S. Görüşme tarihi ve yeri: 15 Mayıs 2007; Aydın.

¹⁰³⁴ Anadolu, 6 Mayıs 1950.

¹⁰³⁵ Anadolu, 10 Mayıs 1950.

¹⁰³⁶ Anadolu, 8 Mayıs 1950.

¹⁰³⁷ Demokrat İzmir, 9 Mart 1949.

gelmiştir.¹⁰³⁸ Bu ölüm haberinden hemen sonra kamuoyunu derinden etkileyen Fevzi Çakmak'ın 12 Nisan 1950 tarihinde İstanbul'da öldüğü haberi kamuoyuna duyurulmuştur. Seçim arifesinde Mareşal Fevzi Çakmak'ın ölüm haberi üzerine devlet radyolarının normal yayın akışına devam etmesi, CHP için oldukça talihsiz bir gelişme olmuştur. İktidar bunu kasten böyle yapmamış olsa bile muhalefet bu olayı çok iyi bir şekilde iktidar aleyhinde kullanmıştır. CHP, İstanbul'da üniversite öğrencilerinin yapmış olduğu gösterilerle protesto edilmiştir.¹⁰³⁹ Sadece İstanbul'da değil İzmir'de de Yüksek Talebe Birliği Fevzi Çakmak'ın anısına bir yürüyüş tertip etmiştir.¹⁰⁴⁰ Ancak bu yürüyüşte CHP protesto edilmemiştir. Fevzi Çakmak için İstanbul'da düzenlenen cenaze törenine 100 binin üzerinde kişi katılmıştır. Beyazıt Cami'nde kılınan cenaze namazından sonra cenaze omuzlara alınmış, kalabalıktan dolayı planlanan devlet töreni yapılamamıştır.¹⁰⁴¹ Mareşal Fevzi Çakmak'ın ölüm haberini Anadolu gazetesi 'yatacağı topraklar nur olsun!' şeklinde büyük bir başlıkla duyurmuştur.¹⁰⁴² Gazete günlerce Fevzi Çakmak'ın en güzel fotoğraflarını basmış ve hizmetleriyle ilgili yazılar yayımlamıştır.

4.8.8. Seçimler

Seçimler daha önce ilan edilen tarih olan 14 Mayıs 1950'de yapılmıştır. Anadolu Gazetesi seçim günü şu başlığı atmıştır: *“BUGÜN MİLLETVEKİLLERİMİZİ SEÇECEĞİZ. Temennimiz Şudur: Allah Türk Milletinin Muini olsun! Bugünkü dünya şartları içerisinde bir milletin kuvvetli bir idareye sahip olması, bugününü ve yarınını kudret ve kıfayet sahibi ellere tevdi etmesi büyük bir bahtiyarlıktır. Bu seçimle 9. Dönem Milletvekilleri belirlenecektir.”*¹⁰⁴³

Seçimlerde Aydın il genelinde 154.371 seçmenden 140.244'ü oy kullanmıştır. Seçime iştirak oranı % 90,84 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran oldukça yüksek ve Türkiye ortalamasının üstündedir. Seçimde CHP 60.860, DP 76.896, MP 2.820 oy almıştır.¹⁰⁴⁴ Kasaba ve köylere de dâhil olmak üzere Nazilli'de kayıtlı 37.658 seçmen

¹⁰³⁸ Anadolu, 3 Nisan 1950.

¹⁰³⁹ Burçak, a.g.e. s.219.

¹⁰⁴⁰ Anadolu, 14 Nisan 1950.

¹⁰⁴¹ Anadolu, 13 Nisan 1950.

¹⁰⁴² Anadolu, 12 Nisan 1950.

¹⁰⁴³ Anadolu, 14 Mayıs 1950.

¹⁰⁴⁴ Milletvekilleriine mahsus Sicil Defterleri, zarf No:6 TBMM.

132 sandığa taksim edilmiştir. Kasaba ve köylerden seçim sonuçları geç ulaşmıştır.¹⁰⁴⁵ Seçimler genelde sakin bir şekilde geçmiştir. Ancak CHP'liler seçimleri gözeten yargıcı, seçimde DP lehine hareket ettiği iddiasıyla Yüksek Seçim Kurulu'na şikâyet etmiştir. Ortaklar, Söke, Aydın merkez ilçede de DP seçimi önde bitirmiş olduğu Demokrat İzmir gazetesi tarafından sütunlarına taşınmıştır. Seçimden iki gün sonra kesin sonuçlar ilan edilmiştir. Ülke genelinde olduğu gibi Aydın ilinde de seçimin galibi DP olmuştur. Zafer üzerine DP yanlısı gazeteler şu başlığı atmıştır: “*Bütün Memleket, DP'nin zafer şarkılarını terennüm ediyor.*” Seçimde Aydın ilinin 7 milletvekili kontenjanının tamamını DP kazanmıştır. CHP'nin Aydın'da aldığı oy miktarı azımsanmayacak kadar çok olduğu halde seçimde uygulanan oy çokluğu ilkesinden dolayı CHP Aydın'dan hiçbir milletvekili çıkaramamıştır. Aydın ilinde CHP'nin bilenen simaları Dr. Mazhar Germen, Neşet Akkor gibi isimler seçimi kaybetmiştir.¹⁰⁴⁶ Bunların içerisinde Dr. Mazhar Germen, I. Meclis'ten başlayarak 1950 seçimlerine kadar kesintisiz 8 dönem Aydın milletvekilliği yapmıştır. Seçim sonuçlarının kesinleşmesiyle birlikte 16 Mayıs 1950 tarihinde milletvekili seçilen kişilerin mazbatalarını İl Seçim Kurulu hemen düzenleyip ilgili kişilere vermiş,¹⁰⁴⁷ mazbatalarını alan milletvekilleri 17 Mayıs 1950 tarihinde Ankara'ya gitmek üzere yola çıkmışlardır. Kimi DP'liler bu seçimleri ‘Kansız İhtilal’ olarak nitelemiştir.¹⁰⁴⁸

Aydın'dan Milletvekilliğini Kazanan Adayların Aldıkları Oylar Şöyledir:

Adnan Menderes: 77.138 oy,
 Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu: 77.108 oy,
 Namık Gedik: 76.630 oy,
 Şevki Hasırcı: 76.784 oy,
 Etem Menderes: 76.625 oy,
 Baki Öktem: 76.588 oy,
 Lütfü Ülküman: 50.988 oy.

Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu Manisa'dan da seçimleri kazanmıştır. Karaosmanoğlu TBMM'ye verdiği dilekçeyle Manisa milletvekilliğini tercih ettiğini

¹⁰⁴⁵ Demokrat İzmir, 15 Mayıs 1950.

¹⁰⁴⁶ Demokrat İzmir, 16 Mayıs 1950.

¹⁰⁴⁷ Milletvekillerine mahsus Sicil Defterleri, zarf No: 6.

¹⁰⁴⁸ Demokrat İzmir, 7 Mayıs 1950.

belirtmiştir. TBMM’ce bu istek onaylanmıştır.¹⁰⁴⁹ Seçimlere İstanbul ve Aydın DP listelerinden giren Adnan Menderes her iki ilde de seçimleri kazanmıştır. Adnan Menderes TBMM Başkanlığı’na İstanbul milletvekilliğini tercih ettiğini bildirmiştir. Bu istek TBMM Genel Kurulu’nun 15 Aralık 1950 tarihli 19. Birleşiminde onaylanmıştır.¹⁰⁵⁰ Bu nedenle TBMM’de Aydın ilini temsil eden iki milletvekilliği sandalyesi boş kalmıştır. 1951 yılında bu sandalyeler için Aydın ilinde yapılan ara seçimi DP’den Avukat Namık Gedik ve Belediye Başkanı Cevat Ülkü kazanarak Aydın’ı TBMM’de temsil hakkını elde etmişlerdi.

1945 yılından sonra CHP iktidarında ülkede pek çok olumlu gelişmeye imza atılmıştır. Bunlar CHP için iyi bir not olmalıydı. Ancak 1950 senesine gelindiğinde ülkede hala işsizlik, kıtlık ciddi bir sorun olmuştur. Söz konusu dönemde her sene 40 bine yakın insan veremden yaşamını yitiriyordu. Halk II. Dünya Savaşı sırasında ülkede yaşanan sıkıntıları bir türlü unutamamıştır... CHP bunları göz ardı edip ve seçim tekniği olarak çoğunluk ilkesini benimsemiş ve bunu DP’ye kabul ettirmiştir. Seçim Kanunu bu şekilde çıkmıştır. CHP, kendisinin öncülük yaptığı bu prensibin kurbanı olmuş ve seçimi kaybetmiştir. Bazı seçim bölgelerinde CHP oyları DP’nin oylarına oldukça yakın olmasına rağmen CHP o bölgede çoğunluğu sağlayamadığı için hiçbir milletvekili çıkaramamıştır. Ülke genelinde DP oyların % 52,68’ini alarak 487 üyeli Meclis’e 408 milletvekili ile girerken, oyların % 39,45’ini alan CHP ise meclise ancak 69 milletvekili yollayabilmiştir. Oyların % 3,11’ini alan MP Meclis’te 1 milletvekili (Osman Bölükbaşı) ile temsil edilebilmiştir.¹⁰⁵¹ Bağımsız adaylar ise seçimlerde % 4,76 oranında oy almışlardır.¹⁰⁵² CHP’nin kırsal bölgelerde oy çokluğunu sağladığı görülmüştür. Büyük şehirler ve kentlerde ise çoğunluk DP’den yana oy kullanmıştır. Ege, İç Anadolu Bölgelerinin hiçbir kentinde CHP oy çokluğunu sağlayamamıştır. Akdeniz Bölgesi’nde sadece Hatay’da, Marmara Bölgesi’nde ise sadece Bilecik’te DP’den fazla oy elde edebilmiştir. Karadeniz’de kimi yerlerde CHP, kimi yerlerde de DP çoğunluğu sağlamıştır. CHP’nin oy çokluğunu sağladığı iller genelde Doğu Anadolu Bölgesi’nde yoğunlaşmıştır. CHP’nin seçimi önde bitirdiği iller Bilecik, Bingöl, Bitlis, Erzincan, Hakkâri, Hatay, Kars, Malatya, Sinop, Trabzon, Van olmuştur.

¹⁰⁴⁹ TBMM Üyelerine Mahsus Sicil Defterleri, zarf NO:6, Defter NO:103.

¹⁰⁵⁰ TBMM Üyelerine Mahsus Sicil Defterleri, zarf NO:6, Defter NO:105.

¹⁰⁵¹ Burçak, a.g.e, 219.

¹⁰⁵² www.tbmm.gov.tr.

İsmet İnönü ve arkadaşları Malatya'dan seçimi kazanmıştır. Seçim sonuçlarını duyan İnönü'nün sağlığının bozulduğu şeklinde haberler ortalığı sarmıştır. İnönü'nün sağlığıyla ilgili haberler yalanlanmış, İnönü'nün partisinin başında yoluna devam edeceği açıklanmıştır. Başbakan Günaltay'ın kabinesinde ise Günaltay'ın kendisi hariç hiçbir bakan seçimi kazanamamıştır. Başbakan Şemsettin Günaltay seçimlerin ardından yaptığı açıklamada kendisinin ve kabinesinin bir an evvel görevlerini DP'ye devretmek istediklerini ifade etmiştir. DP Başkanı Celal Bayar'ın yeni hükümetin kurulması için acele eden Günaltay'dan TBMM'nin toplanmasına kadar beklemesini istemiştir.¹⁰⁵³ Meclis çok partili seçimler sonrası 22 Mayıs 1950 tarihinde ilk kez toplanmıştır. Cumhurbaşkanlığı'na Celal Bayar, TBMM Başkanlığı'na Refik Koraltan seçilmiştir.¹⁰⁵⁴ CHP milletvekilleri TBMM genel kurul toplantısı öncesi bir araya gelmiş, CHP meclis gurubu başkan vekilliklerine Erzincan Milletvekili Şemsettin Günaltay ve Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu'yu seçmişlerdir.

Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle İnönü CHP'nin başına geçmiştir. İnönü, CHP Genel Başkanı olarak yayımladığı ilk mesajında milli birlik ve bütünlüğün önemine işaret ederek “*Vatanda dirlik, düzenliğin muhafazası, vatanımızın bütünlüğünün korunması her mülhazanın üstündedir*” demiştir.¹⁰⁵⁵ CHP iktidarı kaybetmiş olsa da ülkenin pek çok yerinden İnönü'ye bağlılık telgrafları çekilmiştir.¹⁰⁵⁶ CHP İnönü'nün etrafında sıkıca kenetlenerek hakiki bir muhalefet oluşturacağını duyurmuştur Amerika Birleşik Devletleri yayımlanan seçim sonuçlarından memnunluk duymuştur. ABD yayımladığı bildirgede seçimleri övmüş, 600 yıl saltanatla yönetilmiş bir ülkede Atatürk tarafından kurulmuş demokratik sistemde 26 yıl içerisinde çok partili sisteme geçilmesi ve de bir seçimle iktidarın değiştirilmesi takdirle karşılanmıştır denilmiştir.¹⁰⁵⁷

Seçimlerde Demokratlar “Egemenlik milletindir” ilkesini bizzat halkın içinde savunmuştur. Bu cesur propaganda sayesinde Türkiye’de bir büyük demokratik adım atılmıştır. Yüzyıllardan beri Türkiye halkı, kendi arzusu ile idarecilerini ilk kez değiştirmiştir. O zamana kadar Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e uzanan bütün demokratik

¹⁰⁵³ Anadolu, 17 Mayıs 1950.

¹⁰⁵⁴ Anadolu, 22 Mayıs 1950.

¹⁰⁵⁵ Anadolu, 24 Mayıs 1950.

¹⁰⁵⁶ Telgraflar için bkz; Anadolu, 22 Mayıs 1950.

¹⁰⁵⁷ Anadolu, 18 Mayıs 1950.

reformlar hep tepeden inme yapılmıştır. İlk defadır ki 1950 seçimleriyle aşağıdan yukarıya bir reform yapılmıştır. Halk, hükümet adamlarını kendisinin tayin edebileceğini görmüş, halkın kendisine olan güveni artmıştır. İkincisi, oyunu almak için siyasetçilerin ayağına gelişlerini seyretmiş, böylece hem gücünü kavramaya başlamış hem de siyasetin erişilmez bir varlık olmadığını görmüştür.¹⁰⁵⁸

14 Mayıs 1950 genel seçimlerinden sonra aynı yıl içinde yapılan 3 Eylül 1950 tarihli belediye seçimlerinde 600 civarında belediyenin 560'ını DP kazanmıştır. Bundan sonra 15 Ekim 1950 İl Genel meclisi seçimleri yapılmış, bu seçimleri de yine Demokratlar kazanmıştır”¹⁰⁵⁹ Bu süreçte DP iktidarını iyice sağlamlaştırmıştır. Adnan Menderes 3 Eylül 1950 seçimlerinden sonra kazanılan zaferle birlikte “*Türk milleti 14 Mayıs'ta CHP'yi iktidardan tasfiye etmişti. 3 Eylül'de de muhalefetten tasfiye etmiştir*”¹⁰⁶⁰ demiştir.

¹⁰⁵⁸ Eroğul, C. age., s.202.

¹⁰⁵⁹ Eroğul, C. age., s.70.

¹⁰⁶⁰ Cumhuriyet, 5 Eylül 1950. 1950–1960 Yılları arasında Adnan Menderes başkanlığında, 19, 20, 21, 22, 23. hükümetler kurulmuştur. Bu hükümetler, 1, 2, 3, 4, 5. Menderes hükümetleri şeklinde anılır. Adnan Menderes Aydın'lı olmasına ve Başbakanlığı süresince Aydın'daki çiftlik ve mal varlığını sürdürmesine rağmen İstanbul milletvekili olarak TBMM'de bulunmuştur. Aydın milletvekili İbrahim Etem Menderes, Namık Gedik Menderes Hükümetlerinde bakan olarak bulunan isimlerdendir.

SONUÇ

1950 yılı Türk demokrasisi için önemli bir dönüm noktasıdır. Geline bu nokta 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'den bu yana parlamenter seçim tecrübelerinin, 1908-1913 (II. Meşrutiyet), 1923-1925 yılları arasındaki ve 1930 yılındaki çok partili yaşama geçiş çabalarının bir sonucuydu. Söz edilen süreçlerde demokrasi kültürü toplumda henüz özümsememiş, kolayca sınırlandırılıp engellenmiştir. Bütün bunlara rağmen 1945 senesine gelindiğinde demokrasi en başından inşa edilmek zorunda değildi. Bu nedenle Tanzimat sonrası genel siyasi gelişmelerin kısaca ele alınması 1945 yılında Türkiye'de çok partili yaşama geçiş sürecinin ve demokratikleşme olayının anlaşılmasında bizlere yardımcı olacaktır. İncelediğimiz konu, siyasi tarihimizde önemli bir fonksiyon üslenmiş Aydın ve çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın'da siyasal yaşam ise bu ilin siyasi geçmişine mutlaka bakılmalıdır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası deneyiminden 1946 yılına kadar ilin siyasi tarihinin özetlenmesi 1946-1950 yılları arasında Aydın'da meydana gelen siyasi gelişmeleri somut, etkili, anlaşılır bir şekilde ortaya konması açısından önemlidir.

1945 yılında Türkiye'de çok partili yaşama geçişin alt yapısında yatan en önemli faktör II. Dünya Savaşı'nın ülke içi ve dışında doğurmuş olduğu sonuçlardır. Savaş öncesi Türkiye'nin tehdit algılaması Güney Akdeniz ve Batı Avrupa iken savaş sonrasında bu algılama Doğu Avrupa'yla yer değiştirmiştir. Gerçekte II. Dünya Savaşı'nın iki tane galibi vardı: ABD ve SSCB. İngiltere ve Fransa gibi Batı Avrupa ülkeleri savaşın galipleri arasında yer alsalar da II. Dünya Savaşı'ndan kendilerine harabeye dönmüş birer ülke kaldı. Savaş sonrası ABD ve SSCB arasında adına soğuk savaş denen bir egemenlik mücadelesi başlamıştır. SSCB, Litvanya, Estonya, Letonya, Polonya gibi ülkeler üzerinden Baltık Denizi yoluyla Batı Avrupa üzerinde baskı kurarken Boğazlar ve Doğu Anadolu Bölgesi etkisi altına almak suretiyle Akdeniz ve Ortadoğu'yu denetlemek istemiştir. SSCB tehdidine karşı ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin desteğinin alınmasını kendisi açısından zorunlu gören Türkiye, rejimini bu ülkelerin siyasi yapısına benzetmek zorundaydı. 1945 yılında Birleşmiş Milletler Anayasası'nı imzalarken Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Reuters Haber Ajansı'na yaptığı açıklamada Türkiye'nin demokrasi yolunda ilerleyeceğini belirtmesi; bundan birkaç gün sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs kutlamaları münasebetiyle yaptığı konuşmada Türkiye'nin demokratikleşeceğini ima eden açıklaması, 12 Temmuz

1947’de Amerikan-Türk Yardım Anlaşması imzalandığı gün, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından muhalefetle iktidar arasındaki gerginliğin giderilmesini amaçlayan 12 Temmuz Beyannamesi’nin yayımlanması Türkiye’de çok partili yaşama geçiş üzerinde dış dünyada meydana gelen gelişmelerin ne denli etkili olduğunun delilleridir.

II. Dünya Savaşı’nın ülke içerisinde doğurmuş olduğu sıkıntılar daha çok 1950 senesinde iktidarın el değiştirmesinde etkili olmuştur. Tarımda teşkilatlanma eksikliği, ilkelik, verimsizlik, ulaştırma konusundaki birçok yetersizlikler; ülkenin sıkıntılarını hafifletecek milli stokların ve stoklama yapılabilecek depolama tesislerinin olmaması gibi nedenlerle savaş yıllarında ülkemizde açlık, kıtlık ve sefalet çok kısa bir sürede yaygın ve etkili şekilde kendisini hissettirmiştir. Nüfusunun büyük bir kısmının tarımla ilgilendiği ülkemizde savaş nedeniyle askere alınan insan sayısı en üst düzeye ulaşmış, bu durum üretici kesimleri tüketici duruma getirmiş, üretimin düşmesine bağlı olarak ülkede ekmek sıkıntısı baş göstermiştir. Temel ihtiyaç maddelerini tedarik etmede zorluk çeken halk büyük bir ordunun ihtiyaçlarını karşılamak isteyen hükümetin getirmiş olduğu ekonomik yükümlülükleri de sırtlanmak durumundaydı. Savaş nedeniyle oluşan her türlü darlık ve sıkıntının faturasını geniş halk kesimleri öderken, belli bir kesim karaborsa, ihtikar ve vurgunculuk yaparak savaş zengini durumuna geçmiştir.

Tek parti iktidarı CHP tarafından yapılan Türkiye’de çok partili yaşama geçileceğini ima eden açıklamaların ardından 18 Temmuz 1945’te Nuri Demirağ önderliğinde Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. Bu partinin kurulmasından kısa bir sürede çok fazla sayıda parti faaliyete geçmiştir. Çok partili yaşama geçiş sürecinde kurulan ilk muhalefet partisi olma özelliğine sahip Milli Kalkınma Partisi, CHP içindeki muhalefetin harekete geçmesi ve Demokrat Parti’nin kurulmasını dolaylı bir katkı yapmıştır.

1945 yılı bütçe görüşmeleri ve Meclis’e görüşülmek üzere sevk edilen Toprak Reformu Yasa Tasarısı muhalefetin öncülerini ortaya çıkarmıştır. Muhaliflerden Adnan Menderes, Refik Koraltan, Celal Bayar ve Fuat Köprülü, CHP Meclis Grup Başkanlığı’na ‘Dörtlü Takrir’ adıyla bilinen bir önerge sunmuşlardır. Halkın, anayasa ile teminat altına alınmış demokratik hak ve özgürlüklerini kullanmasının önündeki engellerin kaldırılması istenen bu önerge, CHP’nin ilgili kurulu tarafından ret edilmiştir.

Dörtlü Takrir'i verenlerden önce Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, ardından Refik Koraltan CHP'den ihraç edilmiştir. Bu süreçten çok az bir zaman sonra Celal Bayar 28 Eylül 1945 tarihinde önce milletvekilliğinden, 2 Aralık 1945'te ise CHP  yeliğinden istifa etmiştir. Celal Bayar başkanlığı'nda bir araya gelen bu grup 2 Ocak 1946 tarihinde DP'yi kurduklarını açıklamışlardır. DP kurucuların kamuoyu tarafından biliniyor olması ve II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu sıkıntılardan dolayı CHP iktidarına karşı halkta meydana gelmiş sıkıntıdan dolayı bu parti kısa sürede teşkilatlanarak güçlü bir muhalefet partisi haline gelmiştir. DP'lilerin siyaseti halkın ayağına g t rd kleri; felsefi tartışmalardan daha çok pratik öneri ve söylemlerle siyaset yaptıkları, bu nedenle geniş halk kesimlerine rahatlıkla ulaşabildikleri bilinen bir durumdur.

DP'nin güçlü bir muhalefet partisi olarak ortaya  ıkışı Türkiye tarihinde önemli bir yere sahip CHP'yi hem düşünce hem yapı açısından değişikliğe uğratmıştır. DP'nin kurulması üzerine il, ilçe, ocak teşkilatlarından istifalar yaşanan ve pek çok yer idare kurullarında çözülme görülen CHP yeni idare kurulları teşekkül ettirmiş; pek çok yerde yeni ocaklar açmıştır. Çok partili yaşama geçiş sürecinde CHP'den istifaların artmasına rağmen CHP'nin toplam  ye sayısında ciddi bir düşüş yaşanmamıştır. Çünkü CHP yeni  ye kayıtlarıyla teşkilatlarında oluşmuş boşlukları hemen doldurmaya çabalamıştır. Tek parti döneminde politikadan uzak pek çok kişi gerek CHP gerekse DP eliyle siyasi mücadeleye katılmıştır. Çok partili yaşama geçiş aşamasında CHP'nin inkılap i zihniyetinden uzaklaştığı; pek çok söylem ve eyleminden vazgeçtiği g r lm ştir.

Demokratikleşme adına çok partili yaşama geçiş sürecine gelindiğinde Aydın ilinin çok zengin bir siyasi alt yapısı vardı. Konumu, sosyal ve ekonomik yapısıyla Aydın her zaman siyasi gelişmelerde  nc  bir rol üstlenmiştir. Osmanlı'nın son döneminde Avrupa'nın sömürü kollarının Anadolu'da ilk girdikleri yerlerden bir tanesi Aydın idi. Geç Osmanlı döneminde Aydın ve çevresinde sosyal adalet bozulurken, Avrupa'nın sömürgeci kollarıyla temasa geçen bölge insanı aynı zamanda özgürlükçü akımları öğrendiler. II. Meşrutiyet döneminde Aydın ilinde çok canlı bir siyasi yaşamın olduğu bilinmektedir. Bu dönemde yaşanan partiler arasındaki rekabet Aydın halkının demokratik bilincinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu bilinçle Kurtuluş Savaşı sırasında Nazilli Kongreleri toplanabilmiş, bağımsızlık adına ortak kararlar alınabilmiş ve Aydın toprakları işgal altında olmasına rağmen Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve I.

TBMM seçimleri Aydın'da sağlıklı bir biçimde yapılabiliyordu. Cumhuriyet döneminde ise Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübelerinin en canlı yaşandığı yerlerden birisi de Aydın olmuştu. Bu denli zengin bir alt yapıya sahip Aydın çok partili yaşama geçişte elbette önemli bir yere sahip olacaktı. Ulusal gazetelerin bile günü gününe Aydın'da meydana gelen her türlü siyasi gelişmeleri hiçbir ayrıntısını atlamadan okuyucularına aktarmaya çaba göstermesi, çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın ilinin üslenmiş olduğu fonksiyonu açıkça ortaya koymaktadır.

Aydın il nüfusu Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1940'a kadar sürekli artmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında Aydın'da neredeyse durma noktasına gelen nüfus artış hızı, çok partili yaşama geçiş sürecinde tekrar çok hızlı bir artış sürecine girmiş, buna bağlı olarak Aydın ilinde seçmen sayısı ve niteliğinde değişiklik meydana gelmiştir. Savaş yıllarında pek çok sıkıntı yaşanan Aydın ilinde 1946 yılından sonra tekrar ekonomik bir canlanma, idari yapıda değişiklik, tarım ve hayvancılıkta verimlilik, sağlık, belediye, eğitim, imar-bayındırlık ve ulaştırma hizmetlerinde iyileşme görülmüştür. 1946-1950 arasında Aydın ilinde görülen yeniden kalkınma, halkın sorunlarını hızla çözme hamlesi 1950 seçimlerinin sonucunu etkilemiştir. 1950 genel seçimlerinde DP ile CHP'nin aldıkları oy sayısında ciddi bir farkın olmaması çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın ilinde II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan sıkıntıların büyük bir hızla ortadan kaldırılmasının sonucudur.

Avrupa'nın sömürü kolları demiryolu ve telgraf ağlarıyla Batı Anadolu içlerine doğru girdikçe özgürlükçü akımlardan etkilenen bölge insanı, sosyal adaletin bozulmasına bağlı olarak muhalif bir duruş sergilemeye başlamıştır. Geç Osmanlı'dan çok partili yaşama geçiş sürecine kadar Aydın'ın sosyal dokusunda da muhalif bir duruş egemen olmuştur. 19 yüzyıl sonu, 20 yüzyıl başlarında Aydın ve çevresinde görülen zeybeklik ve eşkıyalık olayları; Cumhuriyet döneminde Aydın ilinde yaşanan SCF deneyimi savımızı desteklemektedir. Etem Menderes, Adnan Menderes Serbest Cumhuriyet Fırkası dönemi muhaliflerindendi. Serbest Fırka'nın kapatılmasıyla adı geçen kişiler CHP'ye geçip bu parti içerisinde önemli görev ve fonksiyonlar üslenmişlerdir. Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminden sonra siyasi yaşamda bir sessizlik dönemine girilmiştir. Ancak CHP içerisinde açığa çıkmak uygun zaman ve zemin bekleyen bir muhalefet vardı. Bu muhalifler pek çoğu eski Serbest Fırkacılar idi.

II. Dünya Savaşı sonrası Adnan Menderes DP parti kurucuları arasında yer alırken Etem Menderes, bu partinin Aydın teşkilatlanmasında önemli bir görev üslenmiştir.

Aydın, Ankara'dan hemen sonra DP'nin il teşkilatının kurulduğu ikinci vilayet idi. CHP Aydın il idare kurullarında görev alan pek çok kimse bu görevlerinden istifa ederek DP müteşebbis heyetlerinde yer almışlardır. CHP Aydın il teşkilatı neredeyse çözüle safhasına gelen idare kurullarını 1946 kongrelerinde yenilemiştir. DP ise önce müteşebbis heyetleri oluşturarak Aydın ilçe, belde, köy ve mahallelerinde teşkilatlanmıştır. 1946 kongrelerinde müteşebbis heyetleri kaldırılarak yerlerine idare heyetleri oluşturulmuştur. Başta Adnan Menderes olmak üzere DP kurucu ve üst düzey yöneticilere Aydın'a her fırsatta yaptıkları ziyaretle ilde partinin teşkilatlanma çalışmalarını refakat etmişlerdir. Söz konusu ziyaretler partilileri çalışmalarında şevk verirken, halkın DP'ye olan ilgisini artırmıştır. DP'nin kurulma aşamasındaki olumlu hava kısa sürede sona ererek, yerini CHP ve DP arasındaki gerginliğe bırakmıştır. DP, kendisine baskı yapıldığını her fırsatta iddia ederek geniş halk kitlelerini arkasında toplayabilmiştir.

DP'nin Aydın'da hızla teşkilatlanması karşısında CHP, örgütlerini tekrar gözden geçirmiş ve yeniden yapılandırmıştır. CHP'nin tek parti olduğu dönemlerde ocak kurmayı düşünmediği pek çok yerde parti teşkilatı kurduğu görülmüştür. Demokrat Parti'nin hayat pahalılığını sona erdirecekleri; özgürlükleri genişleteceklerine dair yaptıkları propaganda çalışmalarına CHP'liler kendilerinin vatani kurtaran, Cumhuriyet'i kuran, inkılapların banisi olan bir parti olduklarına dair söylemlerle cevap vermişlerdir. Ancak söylem ve yöntem açısından propaganda konusunda DP'nin daha başarılı olduğu söylenebilir.

Aydın ilinde CHP ve DP arasında, Halkevlerinden yararlanma, CHP'nin kamu kaynaklarından yararlanması, CHP'ye il özel idare ve belediye bütçelerinden kaynak aktarılması, CHP'li başkanların devlet protokolünde yer alması gibi konularda ciddi tartışmalar çıkmıştır. Tartışmalarda getirilen eleştiriler, saygı sınırını aşınca taraflar birbirleri aleyhinde yüzlerce dava açmıştır. Açılan davalarda onlarca kişi değişik cezalara mahkum edilmiştir. DP'lilerin şiddetli itirazlarına rağmen 1950 genel seçimleri sonuna kadar CHP'ye kamu kaynaklarından pay aktarılmasına devam etmiştir. Ancak aynı kaynaklardan yararlanamayan DP kendisine deve güreşleri düzenlemekten eşya

piyangolarına varıncaya kadar çok farklı gelir kaynakları yaratmıştır. Halkevleri ise çok partili yaşama geçiş sürecinde yapılan tartışmalar nedeniyle eski canlılığını kaybetmiştir. DP iktidarı döneminde Halkevlerinin kapatılmasının alt yapısını oluşturacak pek çok olay Aydın ilinde yaşanmıştır.

Tek parti döneminde devlet ve parti eşdeğer anlam taşımıştır. Bu nedenle devlet memurları birer CHP'liydi. Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte devlet memurları ve bürokratlar önceleri nasıl davranacakları konusunda şaşırılmışlardır. Parti-devlet bütünleşmesinin getirmiş olduğu anlayıştan hemen kopmak mümkün değildi. Devlet memurlarının pek çoğu çok partili yaşama geçiş süreci başlarında tarafsız kalamadılar ve DP'ye karşı açıkça tavır aldılar. Hatta 21 Temmuz 1946 seçimlerinde Aydın ilinde pek çok bürokrat ve memurun CHP lehinde çalışma yaptığı CHP müfettiş raporlarına yansıyan bir durum idi. Demokrat Parti'nin güçlenmesine bağlı olarak bazı bürokrat ve memurların saf değiştirip DP propagandası yapmaya başlamıştır. Bunun üzerine önceleri kendisi lehine çalışma yapıldığında bunu öven, teşvik eden CHP iktidarı aynı devlet memurlarını tarafsızlıklarını kaybettikleri gerekçesiyle cezalandırma yoluna gitmiştir. Geline nokta devlet memurları DP ve CHP yanlısı olarak ikiye bölünmüştür. Bu durum vatandaşların işlerini ve devlet hizmetlerinin görülmesini aksatmıştır. Ülkemizde çok partili yaşama geçiş sürecinde ismen varolan kamu personeli kavramının demokratikleşmemiş toplumlarda sindirilmesi için zamana gereksinim duyulmuştur.

Aydın ilinde DP ile CHP arasında tam bir propaganda savaşı yaşanmıştır. Yapılan psikolojik harpte partiler kendilerine bağlı gazeteler aracılığıyla birbirlerini yıpratmak, kendi taraftarlarına şevk vermek için her türlü propaganda silahını kullanmışlardır. Gazetelerde her gün partilere katılım ya da partilerden istifa haberleri yayımlanmıştır. Partiler bandolar oluşturarak eğlenceler tertip etmişler ve sıkça mitingler yapmışlardır. Ufak bir köyde dahi yapılan mitinge binlerce kişi katılmıştır. Partiler için bu propaganda aracı çok önemli olduğundan başka yerleşim yerlerinden yüzlerce kişi bu miting alanlarına taşınmıştır. Rekabet Ticaret Odaları idare kurulu seçimlerinden kooperatiflere varıncaya kadar her alana yayılmıştır. Öyle ki partilerin gençlere ulaşmak için spor klüpleri kurdukları görülmüştür. Geline nokta resmi bayram kutlamaları bile partiler tarafından tam bir gövde gösterisine dönüştürülmüştür. Partiler resmi bayram kutlamalarını oluşturdukları ayrı ayrı kortejlerle katılmışlardır.

Taraftar sayısını fazla göstermek isteyen partiler en ücra köylerden dahi insan getirerek bu kortejlere katılımını sağlamışlardır. Keskin rekabet nedeniyle partiler arası ilişkiler kimi zaman gerginleşmiş, vatandaşlar arasında kavgalar çıkmıştır. Yaşanan olaylar cinayetle sonuçlanacak boyuta ulaşmıştır. Bunlardan en önemlisi 21 Temmuz 1946 genel seçimlerinden 48 saat önce işlenen Çakırbeyli Cinayeti'dir.

21 Temmuz 1946 genel seçimlerini Aydın'da CHP kazanmıştır. Ancak toplumdaki genel atmosferi okumakta gecikmeyen CHP Aydın'da büyük bir çalışma başlatmış, seçim galibi olmasına rağmen teşkilatlarını kuvvetlendirme çabası içerisine girmiştir. Pek çok bakan bu aşamada Aydın'ı ziyaret etmiştir. CHP iktidarı tarafından Aydın iline yapılan yatırımlar artırılmış, çiftçi ve esnaf II. Dünya Savaşı yıllarından kalma pek çok mükellefiyetten kurtarılmıştır. Bölge için oldukça önemli olan zeytin ve zeytin yağından alınan muamele vergisi kaldırılmış, bunun yanında bölge için yardım ve kredi muslukları sonuna kadar açılmıştır. Amerikan Marshall yardımından yararlandırılan pek çok çiftçi bu dönemde traktör sahibi yapılmıştır. Buna karşılık ise Demokrat Parti ortamı sürekli gergin tutmaya çabalamış, sürekli II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan sıkıntıları vurgu yapmış, bundan CHP iktidarını sorumlu tutmuştur.

Partiler arası ilişkiler önüne geçilmez şekilde gerginleşince Demokrat Parti, Hürriyet Misakı adlı bir bildirge yayımlayarak sine-i millete dönme tehdidinde bulunmuştur. Bunun üzerinde Cumhurbaşkanı İnönü devreye girerek partiler arasındaki bu gerginliği bitirmek istemiştir. İsmet İnönü, 12 Temmuz 1947 yılında yayımlamış olduğu beyannamede partiler arasında eşitlik ilkesinin gözetileceğini ifade etmiştir. Geline nokta sertlik yanlısı Başbakan Recep Peker görevinden istifa etmiştir. DP, içerinden bir grup ise DP genel idare kurulunu CHP'yle anlaşma yapmakla suçlayıp bu partiden istifa etmişlerdir. Demokrat Parti parçalanma sürecine girmiştir. Millet Partisi bu süreçte doğmuştur. Demokrat Parti yöneticileri izledikleri ince taktikle yaşanan sarsıntıyı atlatmayı başarmışlardır. DP Aydın il teşkilatı yaşanan bu sarsıntının atlatılmasında önemli bir fonksiyon üslenmiştir. Yeni kurulan Millet Partisi, DP Aydın teşkilatına büyük bir darbe vurmak için çok çabalamış ancak bunda başarılı olamamıştır.

Recep Peker hükümeti döneminde CHP iktidarı, DP'ye karşı çok sert bir tutum takınmıştır. Adı geçen başbakanın görevinden istifa etmesinden sonra CHP iktidarı DP'ye karşı daha anlayışlı davranmaya başlamıştır. Ancak gergin siyasi atmosferin

kendisine fayda getireceğini gören DP, Aydın ilinde yapılan 1948 yılı ara seçimlerini boykot etmiştir. 1948 yılı genel kongresinden sonra ise Milli Husumet Andı adı verilen bir bildirge yayımlamıştır. Bu bildirge nedeniyle takındığı olumlu tutum karşısında CHP oldukça şaşırılmış ve buna bir anlam verememiştir. 1950 seçimleri yaklaştıkça Aydın ilinin önemi bir kez daha ortaya çıkmış, DP ve CHP'den pek çok yönetici Aydın'ı daha çok ziyaret etmiştir. Bu dönemde Aydın'a en üst düzeyde ziyaret Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından gerçekleştirilmiştir. DP'liler ise CHP'nin bu ataklarına cevap vermekte gecikmemişlerdir. DP'liler, CHP'nin gerçekte bir halk partisi olmadığını iddia etmişlerdir. Bu iddialarını ispatlamak için Kerim Cevdet İncedayı'nın Aydın'ı ziyareti sırasında belki iyi niyetle söylemiş olduğu bir sözü 1950 genel seçimlerine kadar yaklaşık bir yıl CHP aleyhine propaganda aracı haline getirmişlerdir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü ise Aydın'ı ziyaretleri sırasında tarafsız kalmayıp CHP propagandası yapmakla suçlamışlardır.

Çok partili yaşama geçiş sürecinde partilerin Aydın ilindeki 1946-1950 yılları arasındaki kongreleri oldukça heyecanlı gerçekleşmiştir. Dönemin gazeteleri bu kongreleri özel muhabirleriyle takip etmişler ve tüm ayrıntılarıyla okuyucularına iletmişlerdir. Kongrelerde hemen hemen her partiliye konuşma hakkı tanınmış ve kongreler tam bir demokratik çerçevede yapılmıştır. Kongrelerde yapılan konuşmalar dönemin siyasi atmosferini anlamamıza yardımcı olacak niteliktedir. Kongrelerde dile getirilen istek ve temenniler Aydın ilinin çok partili yaşama geçiş sürecindeki sosyal, ekonomik, kültürel dokusu ya da sorunlarıyla ilgili önemli ip uçları vermektedir.

1946-1950 yılları arasında Aydın'da Koçarlı belediye seçimi, belediye seçimleri, 21 Temmuz 1946 genel seçimleri, İl Meclisi genel seçimi, muhtarlık seçimleri, 1948 yılı ara seçimleri, Ortaklar belediye seçimi, 14 Mayıs 1950 genel seçimi gibi seçimler yapılmıştır. Koçarlı belediye seçimi ve belediye seçimlerine DP katılmamıştır. 21 Temmuz genel seçimlerine katılan DP seçimlere itiraz etmiş ve seçimlere hile karıştırıldığını iddia etmiştir. Aydın'daki seçimleri düzenledikleri mitinglerle protesto eden DP'liler bu itirazlarını TBMM'ye taşımışlardır. İtirazları değerlendiren TBMM seçimleri geçerli saymıştır. Muhtarlık seçimlerinde de DP'liler yine seçimlerin baskı altına yapıldığını iddia etmişlerdir. Uygun bir seçim kanunu çıkartmak isteyen DP'liler 1948 yılında yapılan ara seçimleri boykot etmişlerdir. Bunun üzerine seçim kanununda ilgili değişikliklerin bir kısmı CHP tarafından gerçekleşince DP Ortaklar Belediye

seçimine katılmıştır. Seçimi DP kazanmıştır. CHP, bunun üzerine uzun süre Ortaklar Belediyesi'ni gözetim altında tutmuş, bu belediyenin her türlü aksaklığını kamuoyuna aktarmıştır. 1950 genel seçimlerine giderken DP seçim kanunda ilgili düzenlemelerin tam anlamıyla yapılmaması durumunda bir kez daha seçimleri boykot edeceğini duyurmuştur. Bunun üzerine iktidar ve muhalefet yeni bir seçim kanunu konusunda anlaşmışlar ve Türkiye yeni bir seçim kanunuyla 1950 seçimlerini gerçekleştirmiştir.

“Açık Oy Gizli Tasnif” şeklinde yapılan 21 Temmuz 1946 Milletvekili seçimlerindeki olaylar Demokrat Parti'ye olan ilgiyi artırmıştır. Demokratlar Adnan Menderes'in bu muhitten seçilememesine içlerine sindirememişlerdir. Buna karşılık varlığının bekası için CHP var gücüyle çalışmıştır. Bu durum Aydın sathını iktidar ile muhalefet arasında sert bir rekabet alanına çevirmiştir. Aydın'da meydana gelen pek çok gelişme genel siyasi gidişe yön verecek niteliğe kavuşmuştur.

1950 seçimleri tam serbesti ve eşit şartlar altında ama bir o kadar tansiyonu yüksek bir kampanya döneminden sonra gerçekleşmiştir. Bu seçimlerde öncekilerin tersine katılım oranının çok yüksek olduğu görülmüştür. Türk halkının güven duyduğu koşullarda bilinçli oy kullanabileceğini kanıtlayan ilk büyük seçimdi. Tek Parti iktidarında yapılan seçimlerin işin doğasından kaynaklanan sebeplerle bu denli heyecanlı geçmemiştir. Aydın ili bu süreçte tarihinde şahit olmadığı renkli olaylara sahne olmuştur. Çoğunlukla siyasi partiler arası rekabetten kaynaklanan nedenlerle Aydın ili büyük bir kalkınma hamlesine uğramıştır.

1950 genel seçimlerinde CHP'nin kazandığı iller Ankara'nın doğusunda kalmıştı ve bu illerin toplum dokusu aşiretlere dayanmaktaydı. Bu bölgelerde CHP'ye bağlı aşiret reisleri, toprak ağaları ve eşraf halkın özgür iradesiyle kullanması gereken oyları denetlemişlerdir. Ancak Aydın ilinde halk biraz daha bağımsız dokuya sahipti. Meydana gelen sosyal ve siyasal olaylardan ve ekonomik sıkıntılardan ilk etkilenen illerden birisi Aydın'dı. Biz bu çalışmamızda 1950 seçimlerini direk etkileyen Aydın ilinin sosyal ve ekonomik yapısını çok ayrıntılı bir şekilde ele aldık. Çalışmamızı önemli kılan nedenlerden birisi de budur. Bu tez çalışması sonucu Türkiye'de çok partili yaşama geçiş sürecinde iktidar ve muhalefet arasında yaşanan en çetin mücadelelerin geçtiği illerden birisinin Aydın olduğu tarafımızdan belirlenmiştir. Ankara'da meydana gelen siyasi gelişmeler anında Aydın'ı etkilemiş, Aydın ilinin buna verdiği tepki diğer

illere de hızla yayılmıştır. Aydın'ı çok partili yaşama geçiş döneminde bu denli etkili kılan ilin tüm sosyal ve ekonomik dinamikleri ortaya konmuştur.

Tarafımızdan yapılan literatür çalışmasında çok partili yaşama geçiş sürecini yerel boyutta ele alan tezimize benzer bir çalışmaya rastlayamadık. Bu nedenle tezimizin sahasında önemli bir boşluğu dolduracağı düşüncesinde olduğumuzu ve bu konuda yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu belirtmeliyim.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları:

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi

BCA/490.01/139.560.1.
 BCA/490.01/233.718.2.
 BCA/490.01/233.918.2.
 BCA/490.01/245.973.1.
 BCA/490.01/245.974.1.
 BCA/490.01/291.1170.1.
 BCA/490.01/824.261.1.
 BCA/490.01/825.263.1.
 BCA/490.01/825.974.1.

TBMM

Düstur, Tertip 3, c.XXIII.
 Resmi Gazete s. 5010(19.01.1942) k.s.247, kn.2/17141,(13.01.1942).
 TBMM ZC, D.5, C.26, I.3(28.06.1938),TBMM.
 TBMM ZC, D:6, C.8, I.1,(18.01.1940),TBMM.
 TBMM Tutanak Dergisi, D.7,c.17,T.2(29.5.1945), TBMM.
 TBMM Tutanakları Dergisi D. 8, c.I (14.8.1946), TBMM.
 TBMM, TBMM Üyelerine Ait Sicil Defterleri, VIII. Dönem, Zarf No:6, Defter No:93, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108,109, 110.

GAZETELER

Akşam
 Anadolu
 Cumhuriyet
 Demokrat İzmir
 Halkın Sesi
 Hizmet
 Tasvir
 Ulus

Vatan

Yeni Asır

Diğer Arşiv Belgeleri

Aydın, İncirliova, Erbeyli İlköğretim Okulu, 1 ve 2 Numaralı Öğrenci Kütükleri(1933-1953).

Sözlü Kaynak

Kadir Özden, 1932-Bozdoğan, Güvendik Köyü Doğumlu.

Mehmet Göçen, 1930-Kavaklıdere Doğumlu.

Mustafa Budaklı, 1934-Aydın, Çakırbeyli Köyü.

Necati Özçöllü, 1924 Aydın Doğumlu.

Sadettin Demirayak, Eski Aydın Senatörü.

Mustafa Kemal Yılmaz, Eski Aydın Milletvekili.

Ünal Uyguç, Eski Bakanlık Danışmanı.

TEZLER

Bal(Akkaşoğlu), D. (2001) *Demokrat Parti'nin Kuruluş Çalışmaları ve Çok Partili Siyasi Yaşama Katkıları/1930–1950*,. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. Sos. Bil. Ens.: Ankara.

Çelik, B. (1996), *Cumhuriyet Dönemi'nde Aydın'ın Sosyo- Ekonomik Yapısı (1923-1950)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz eylül Üniv. Atatürk İlk. İnk. Ens.: İzmir

Çolak, F. (1995) *Demokrat Parti'nin İzmir'de Kuruluşu ve Gelişimi(1946–1950)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.

Deniz, A. (2002) *Kapanış Sürecinde Türk Ocakları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya

Haytoğlu, E. (1994) *Millet Partisi-Cumhuriyetçi Millet Partisi-Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (1948-1960)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü: İzmir.

Haytoğlu, E.(1990) *Milli Kalkınma Partisi ve Siyasi Hayatı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü: İzmir

Sönmez, S. (1998) *1946–1950 yılları arasında İktidar-Muhalefet İlişkileri Açısından Demokrat Parti’nin İşlevi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens.: Konya.

Tosun, E. (2002) *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel Değişimlere Yol Açan İç ve Dış Etmenler(1945–1960)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, İnkılap Tar. Enstitüsü: Ankara.

Uğur A. (2003), *Aydın Şehir Coğrafyası*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Yediyıldız, N. (1996) *VIII. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi(1946-1950)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü: Ankara.

Yeşil, A. (1992) *Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Enstitüsü: Ankara.

Yayımlanmış Eserler

Adnan Menderes’in Konuşmaları ve Demeçleri-Makaleleri (1991), Cilt:1, Demokratlar Kulübü Yayınları: Ankara.

Ağaoğlu, S. (1993) *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul.

Ağaoğlu, S. (1993) *Siyasi Günlük / Demokrat Parti’nin Kuruluşu* (2. Baskı), Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, İletişim Yayınları: İstanbul.

Ağaoğlu S. (1993) *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul.

Ağaoğlu, S. (1972) Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru, Baha Matbaası: İstanbul.

Ahmad, F. (1999) *Modern Türkiye'nin Oluşumu*(2.baskı), Kaynak Yayınları: İstanbul.

Ahmad, F. (1996). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*(2. Baskı), Hilal Yayın: İstanbul.

Ahmad F., Bedia T. (1976) *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, İstanbul.

Akandere, O. (1998) *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)*, İz Yayıncılık: İstanbul.

Akkerman, C. (1950) *Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*, Ankara.

Akşin, S. (1995) *Osmanlı Devleti Tarihi/1600–1908*(4. Basım), C: 3 Cem Yayınları: İstanbul.

Aras, Tefik R. (1968) *Görüşlerim*, II. Kitap, İstanbul.

Armağan S. (1978) Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri, *Kanun-i Esasi'nin 100. Yılı Armağanı*, Ankara.

Armaoğlu F. (2000). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi/1914-1995*(13. Baskı), Alkım Yayınları: İstanbul.

Atatürk, Mustafa K. (2005) *Nutuk*, Afa Yayınları: İstanbul.

Avcıoğlu, D. (1997). *Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın*, I. Kitap, Tekin Yayınları: İstanbul.

Aybars, E. (2000) *Atatürkçülük ve Modernleşme*, Ercan Kitabevi: İzmir.

Aydemir, Şevket S. (1968) *II. Adam*(1938–1950), C: 2, İstanbul.

Aydın İl Yıllığı, (1967).

Aydın İl Yıllığı, (1973).

Bağlum, K. (1991) *Anıpolitik 1945-1960*, Bilgi Yayınevi: İstanbul.

Barutçu, Faik A. (1977). *Siyasi Anılar(1939-1945)*, İstanbul.

Başar, Ahmet H. (1981) *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan sonra Türkiye(2. Baskı)*, Ankara.

Başgil, Ali F. (1966) *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Çev. Av. M. Ali Sebük ve Av. İ. Hakkı Akın, İstanbul.

Bayar, C. (1986) *Başvekilim Adnan Menderes*, Derleyen: İsmet Bozdağ, Tercüman Gazetesi: İstanbul.

Bayazıt, M. T. (1992) *İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi (1923-1950)*, İzmir.

Birand, Mehmet A., DüNDAR, C. Çaplı, B. (1995). *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu(7. Baskı)*, Milliyet Yayınları: İstanbul.

Boratav, K. (1982). *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara.

Burçak, Rıfkı S. (1979) *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş(1945-1950)*, Olgaç Matbaası: Ankara.

Candar, N. C. (1961) *Aydın'da Demokrasi Mücadelesi*, Karınca Matbaası: İzmir.

CHP Aydın İl Kongresi Zabıtları (1949). CHP Basımevi: Aydın.

CHP Aydın Aydın İl Kongresi (1948) CHP Basımevi: Aydın.

CHP Büyük Kurultayı Zabıtları (1939), Ulus Basımevi: Ankara.

Çavdar T. (1983) Halkevleri, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C: IV İletişim Yayınları: İstanbul.

Demirel, A. (1994) *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Demokrat Parti Tüzük ve Programı (1946) Galata Merkez Basımevi: İstanbul.

Deringil, S. (1994). *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.

DİE(TÜİK) Genel Nüfus Sayımı Sonuçları (1945)

Dumont P. (1995) *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, Cem Yayınları: İstanbul.

Erer, T. (1965) *Yasakçılar*, Toker Matbaası: İstanbul.

Erer, T. (1964). *Türkiye'de Parti Kavgaları*, Düşünen Adam Yayınları: İstanbul.

Erkanlı, O. (1972). *Anılar Sorunlar Sorumlular*, Baha Matbaası: İstanbul.

Erkin, Feridun C. (1980) *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar Yorumlar*, C.I, Ankara.

Erkin, Feridun C. (1968) *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara.

Eroğul, C. (1970). *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, Ankara Üniv. Siyasal Bil. Fak. Yayınları: Ankara.

Esmer,Ahmet Ş., Sander O. (1974) *Olaylarla Dış Politika (1919–1973)*, TTK: Ankara.

Fersoy, Cemal O. (1971), *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, Maytaş Yayınları: İstanbul.

Giritlioğlu, F. (1965), *'Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii'*, Ay yıldız Matbaası: Ankara

Goloğlu, M. (1982) *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, Kaynak Yayınları: İstanbul.

Goloğlu, M. (1974) *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Ankara.

Goloğlu, M. (1972) *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, Başnur Matbaası: Ankara.

Göçek, Fatma M. (1999) *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü*, İstanbul.

Gönlübal M., Cem S. (1974) *Olaylarla Türk Dış Politikası*, AÜSBF Yayınları: Ankara.

Gönlübol M., Ülman A. H. (1996) *Türk Dış Politikası'nın Yirmi Yılı*, C.XXI, AÜSCFD:Ankara.

Güneş, G. (2006). Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C:XXV, Ankara Üniversitesi DTCF: Ankara.

Güneş, G. (2006) *Atatürk ve Aydın*, Aydın Ticaret Odası Yayınları: Aydın.

Güneş, G. (2004) Atatürk'ün Nazilli Seyahatleri ve Seyahatlerin Yaratdığı Sonuçlar, *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 2004*, Genelkurmay ATASE Yayınları: Ankara.

Güneş, G. (2003) Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydın, *Tarih ve Toplum Dergisi*, İstanbul.

Güneş, G. (2002) Türkiye'de Savaş Ekonomisi ve Toplumsal Yaşama Etkileri, *Türkler Ansiklopedisi*, C: XVII, Türkiye Yayınları: Ankara.

Hacıpaşaoğlu, S. (1997) *Politika*, Ceylan Matbaası: İstanbul.

Haytoğlu, E.(1992) Milli Kalkınma Partisi Kurucusu Nuri Demirağ'ın Hayatı ve Projeleri, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt I, Sayı 2, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılâpları Enstitüsü: İzmir,

İnan, S. (2006) *Muhalefette Adnan Menderes*, Liberte Yayınları: İstanbul.

İncioğlu, Nihal K. (1992) Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları, *Tarih ve Demokrasi*, Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan, Cem Yayınevi: İstanbul.

İnönü İ. (1987) *Hatıralar*, C: II, Ankara.

İsmet İnönü'nün Söylev ve Demeçleri(1919-1946) (1946), İstanbul.

Lewis, B. (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTDK Yayınları: Ankara.

Kabasakal, M. (1991). *Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*, Tekin Yayınları: İstanbul.

Karpat, K. (1976) *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matbaası: İstanbul.

Kili, S. (1983) *Atatürk Devrimi Bir Çağdaştırma Modeli*, Ankara.

Kili, S. (1982) *Türk Anayasaları*, Tekin Yayınevi: İstanbul

Koçak, C. (2002) Siyasal Tarih (1923-1950), *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*(7. Basım), Cem Yayınevi: İstanbul.

Koçak, C. (1996) *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt I-II, İletişim Yayınları: İstanbul.

Kongar, E. (1977) *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Cem Yayınları: İstanbul.

Köker, Levent (2000). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi (6. Baskı)*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Mardin, Ş. (1983) Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri; Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci, *Felsefe Yazıları* 5. Kitap: İstanbul.

Mete O. (1947) *Bütün Tafsilat ve Ayrıntılarıyla DP’nin I. Büyük Kongresi*, İstanbul.

Okyar, A. F. (1987) *Serbest Fırka Nasıl Doğdu ve Nasıl Feshedildi*, İstanbul.

Öner, K. (1948). *Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi*, İstanbul.

Öymen, Ö. (1986) *Bir İhtilal Daha Var*, İstanbul.

Özdemir, H. (2002) Siyasal Tarih (1960-1980), *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980* (7. Baskı), Cem Yayınevi: İstanbul.

Özgüldür, Y. (1993) *Türk-Alman İlişkileri 1923–1954*, Genelkurmay Basımevi: Ankara.

Öztürk, Adil A. (1999) *Türkiye’de Modern Eğitimin Gelişimi ve Aydın İli*, Aydın Valilik Yayınları: Aydın.

Parla, T. (1995) *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt 3 Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve C.H.P’nin Altı Ok’u*(2. Baskı), İletişim: İstanbul.

Ressamoğlu, E. L. (1952) *Aydın ili Coğrafi, Tarihi, İktisadi-Ticari, Zirai ve Sınai Çehresiyle* Gümüşayak Matbaası: İzmir.

Sarol, M. (1983), *Bilinmeyen Menderes*, C:I, Kervan Yayınları: İstanbul.

Seçkin, H. (1990) *Olaylar ve Belgelerle 1946 Seçimleri ve Yakın Demokrasi Mücadelemiz*, İstanbul.

Sencer, M. (1971). *Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, Geçiş Yayınları: İstanbul.

Soyak, Hasan R. (1973), *Atatürk’ten Hatıralar*, C: II, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Tanyeli, H., Topsakaloğlu, A. (1958) *İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi*, İstanbul.

Tellal, E. (2001) 1945-1960 SSCB’yle İlişkiler, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul.

Tellal, E. (2001) 1960-1980 SSCB’yle İlişkiler, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul.

Teziç, E. (1976) *Siyasi Partiler, Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler*, Gerçek Yayınevi: İstanbul.

Teziç, Erdoğan(1976). *100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler)*, İstanbul: Gerçek Yayınları: İstanbul.

Timur, T. (2003). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş (3. Baskı)*, İmge Kitabevi: Ankara.

Toker, M. (1998) *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950 (4. Basım)*, Bilgi Yayınevi: Ankara.

Toker, M. (1991) *DP'nin Altın Yılları 1950-1954(2. Basım)*, Bilgi Yayınevi: Ankara

Toker, M. (1991) *Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, Bilgi Yayınevi: Ankara.

Toker, M. (1990). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973)*, İstanbul.

Tökin, F. H. (1965). *Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi*, Elif Yayınları: İstanbul.

Tunaya, Tarık Z. (1952) *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul.

Tuncay, M. (1999) *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931(3. Basım)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.

Turan, İ. (2000) *Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Alfa Yayınları: İstanbul.

Turan, Ş. (2000) *İnönü’nün Yaşamı Dönemi ve Kişiliği*, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara

Uran, H. (1959) *Hatıralarım*, Ankara.

Uyar, H. (1999) *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi(2. Baskı)*, Boyut Yayıncılık: İstanbul.

Üstel, F. (2004) *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları 1912-1931*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Yalman, Ahmet E. (1970). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim/1922-1947*, Rey Yayınevi: İstanbul.

Yalman, Ahmet E. (1970). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim/1945-1971*, C:4 Rey Yayınları: İstanbul.

Yeşil A. (2002) *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Cedit Neşriyat: Ankara.

Yeşil, A. (2001) *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş (2. Baskı)*, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.

Yetkin, Ç. (2003) *Karşı Devrim/1945-1950(2.Baskı)*, Otopsi Yayınları: Aydın

Yetkin, Ç. (1997) *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları: İstanbul.

Yetkin, Ç. (1983). *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, Altın Kitaplar Yayınevi: İstanbul.

Yıldız, Z. (2003). *Politika Sözlüğü*, Timaş Yayınları: İstanbul.

Yücel S. (2001). *Demokrat Parti*, İlke Yayınları: İstanbul.

Yücel, S. (1997). *Demokrat Parti Kongreleri*, Emek Matbaası: Ankara.

Yurt Ansiklopedi, Aydın Maddesi, II. Cilt.

Zürcher, Erik J. (2002) *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi(13. Baskı)*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Zürcher, Erik J. (1992) *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Bağlam Yayınları: İstanbul.

EKLER

Resim 1: Adnan Menderes/1951 yılı
(Ağaoğlu Samet, Arkadaşım Menderes kitabından, 1967)

Resim 2: Ekrem Çiftçi

**Çok partili yaşama geçiş sürecinde CHP Aydın İl Başkanı Aydın Ticaret Odası
Eski Başkanı.**

(Aydın Merkez Ekrem Çiftçi İlköğretim Okulu Arşivi/2007)

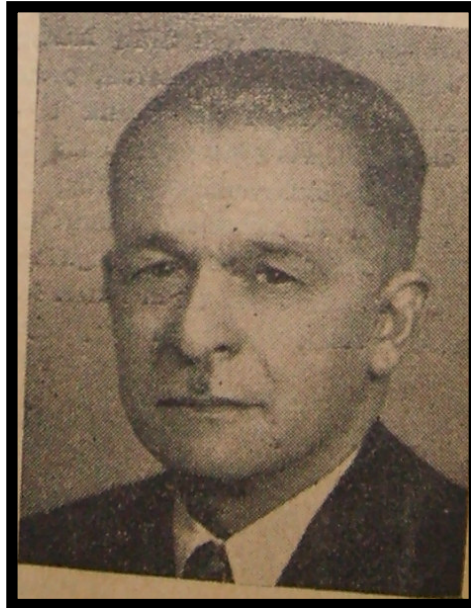
Resim 3: I, II, II, III, IV, V, VI, VII ve VIII. Dönem Aydın Milletvekili

Mazhar Germen.

(Anadolu, 8 Mayıs 1950)

Resim 4: VI, VI ve VII. Dönem İzmir Milletvekili ve çok partili yaşama geçiş sürecinde CHP Aydın Bölge Müfettişi olan Hüseyin Hulki Cura.
(Anadolu, 8 Mayıs 1950)

Resim 5: II, III ve VIII. Dönem Aydın; V, VI ve VII. Dönem Trabzon Milletvekili Mithat Aydın.
(Anadolu, 8 Mayıs 1950)

**Resim 6: Çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın Merkez Baltaköy Demokrat Parti'nin en etkili isimlerinden Osman Cerit.
(Menderes Akdağ Arşivi, 2007)**

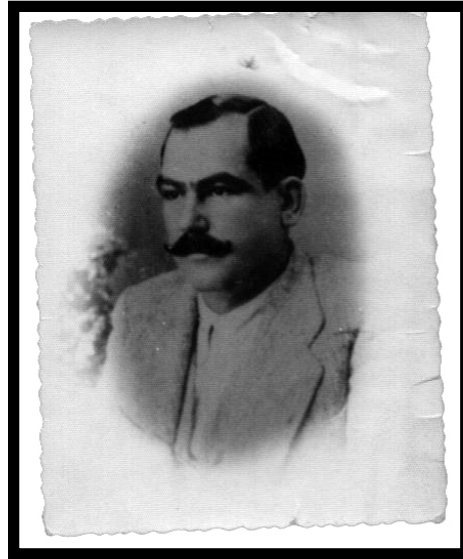

Resim 7: 1949 Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Bayar'ın Başkanlığında. Birinci sıra soldan itibaren: Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Dr. Saip Özer, Celal Bayar, Refik Koraltan, Samet Ağaoğlu, Celal Ramazanoğlu; ikinci sıra: İhsan Şerif Özgen, Zeki Erataman, Mustafa Haydar Nazlı, Adnan Menderes, Zühtü Hilmi Velibeşe, Refik İnce.

(Ağaoğlu Samet, Arkadaşım Menderes kitabından, 1967)

Resim 8: Adnan Menderes ve Nazilliler Demokrat Parti açılış töreninde.
(Bingöl Adalığ Arşivi, 2005)

Resim 9: Çakırbeyli Cinayetinde kurban giden Çakırbeyli Köyü DP Başkanı
Mehmet Budaklı- 1945 Yılı
(Menderes Akdağ Arşivi, 2007)

**Resim 10: DP akırbeyli Köyü Başkanı Mehmet Budaklı ailesiyle birlikte, 1940'lı
yıllar
(Menderes Akdağ Arşivi, 2007)**

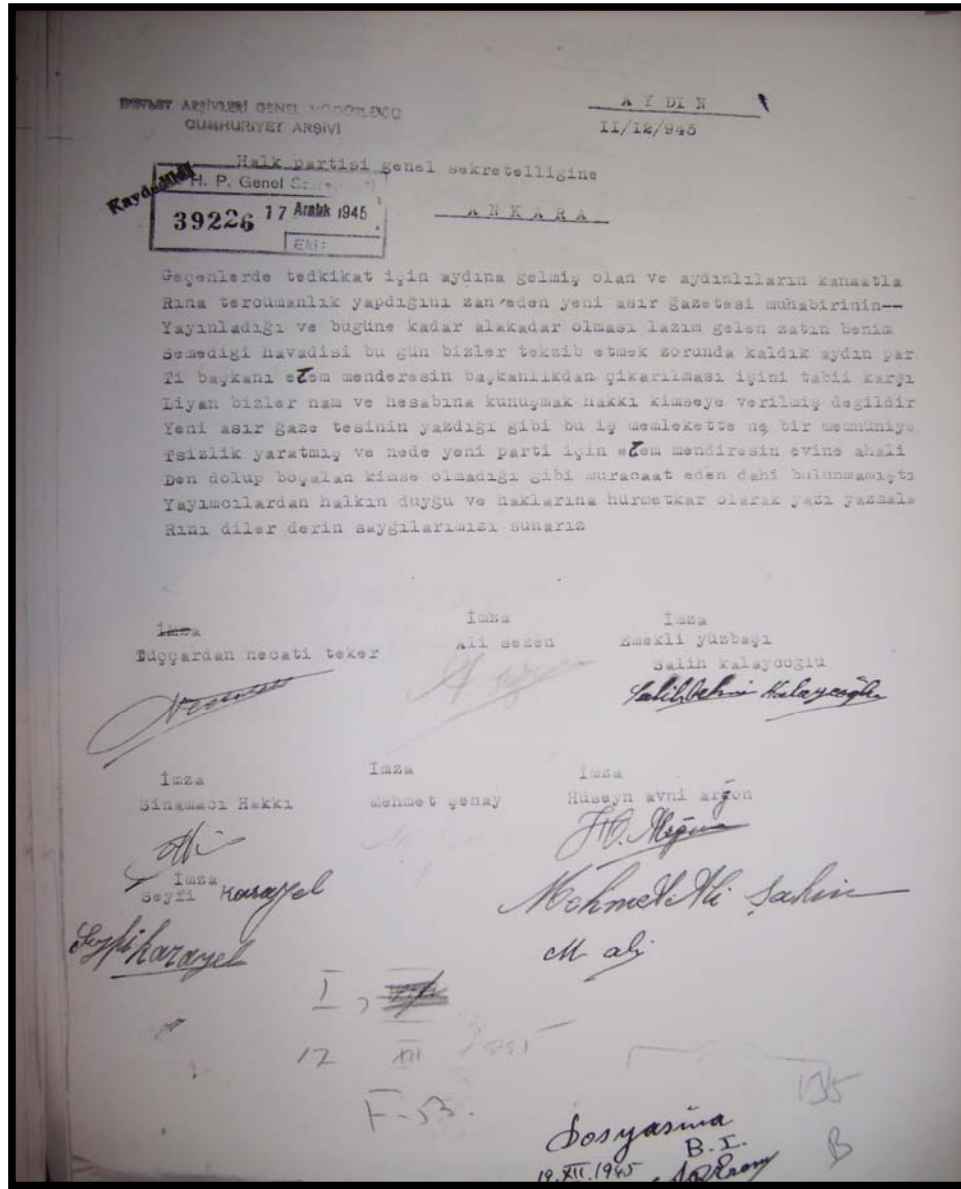
Belge 1: Türkiye’de çok partili yaşama hangi dış şartlar altında
geçildiğine dair.

(Demokrat İzmir, 22 Ağustos 1946)

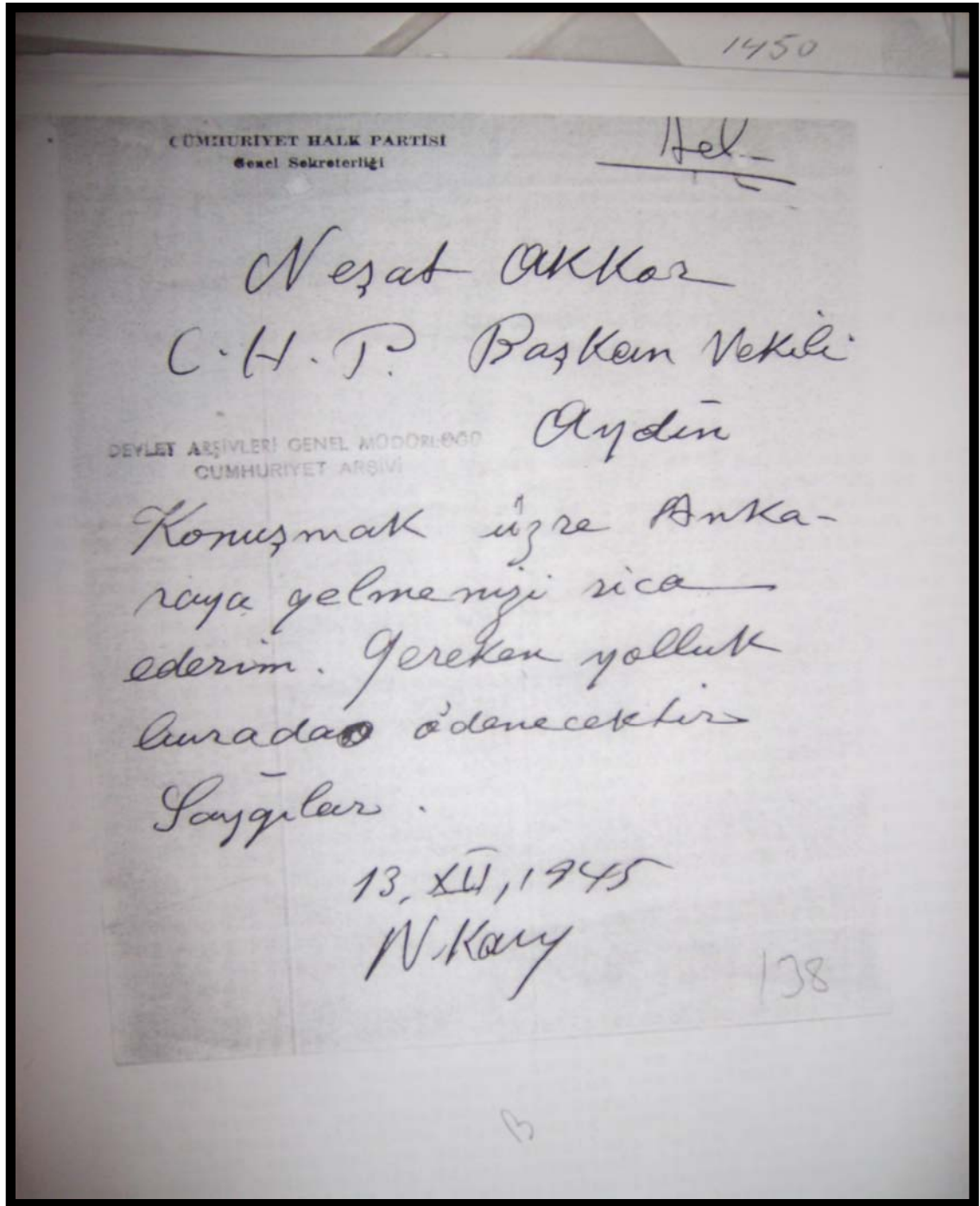
Belge 2: Türkiye’de çok partili yaşama hangi dış şartlar altında
geçildiğine dair.

(Anadolu, 23 Kasım 1946)

Belge 3: Etem Menderes'in CHP Aydın İl Başkanlığı görevinden alınmasının Aydın'da yarattığı etkilerle ilgili gazetelerde çıkan haberlerin kimi CHP'lilerce yalanlandığına dair.

(BCA/490.01-139.560.1)

Belge 4: Etem Menderes'in CHP Aydın İl Başkanlığı görevinden alınmasının Aydın'daki etkilerini soruşturmak üzere CHP Aydın İl Başkan Vekili Neşat Akkor'un Ankara'ya çağrılmasına dair.

(BCA/490.01-139.560.1)

Her yerde tazyik

Kuşadası sıhhat memuru Halk Partisine kaydolunmayanların eşyalarını etüvden geçirecekmiş

C. H. P. ye kaydolunmayan vatandaşlar kahvelerde dövülüyor

Nazilli'de bir vatandaşın evi taşlanıyor

Demokrat Parti İzmir Merkezi aşağıdaki mektubu almıştır:

İzmir,

Demokrat Parti İl İdare Kurulu Başkanlığına,

Son zamanlarda müteebbis heyeti kuralan İlçemizin Davutlar bucağında başta bucağın müdürü olduğu halde Orman ve sıhhat memurları memuriyet nâfzlarını sulistimsal ed-

"Artık harbe inanmıyorum"

Başkan Truman Profesörler grubu önünde böyle dedi

Washington, 15 (A.A.) — Harp dolayısıyla talim ve terbiyede ortaya çıkan mes-

toplantı olan 150 kişilik profesör grubu önünde Truman şöyle demiştir.

Belge 5: Demokrat Parti'ye iktidar tarafından baskı yapıldığı iddialarına dair.
(Demokrat İzmir, 13 Temmuz 1946)

İdare âmirlerinin tazyiki artıyor

Aydın Valisi Demokrat Partinin faaliyetini önlemek için bütün kuvvetiyle çalışıyor

Bir jandarma komutanından dayak yiyen Demokrat bir vatandaş haykırıyor:

KAFAMI ALABİLİRSİNİZ, FAKAT KALBİME HİÇ BİR ZAMAN HÂKİM OLAMAZSINIZ!

Ankara 11 (Husust) — Son zamanlardan Demokrat Parti merkezine gelen haberlere göre, Aydın valisi Demokrat Partinin faaliyetlerini önlemek için bütün kuvvetiyle çalışmaktadır. İdare âmirlerinin mülahazeleri açık bir surette yapılmaktadır.

Aktöy Bacak müdürünün mülahazeleri ve tazyiki tesbit edilmiştir.

Bursa 11 (Husust) — Bursa Vâliyetinde, kazalarda ve köylerde idare âmirlerinin tazyiki gittikçe artmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda bildiriyoruz:

A) Demokrat Parti Orhangazi Başkanı İbrahim ve arkadaşları İznik partilileri temasta bulunmak üzere kasabadan ayrıldıkları esnada Orhangazi kaymakamı İznike telefon ederek İznik iskelesine motorün yansıdığı sırada gelenlerin karaya çıkmasına jandarma vasıtasıyla mani olumasını bildirmiştir.

Gerçekten motor sahile yaklaşınca jandarmalar aldıkları emir mucibince karaya çıkamalarına mani olmuştur.

Münakağa esnasında İznik kaymakamı Hikmet ile jandarma komutanı iskeleye gelmiş ve gelenlere hitaben:

— Disariya çıkamazsınız hükümet otoritesi bozulacak buna asla müsaade edemem, ben Türk evlâdım, demistir.

— Ya, biz neyiz? Türk de-

C.H.P. nin müdafaa taktiği

BURHAN BELGE

Seçim mücadelesi, Demokratik bir teşkilatla temsil edilebilmesi hem yollarından hem de garantilerinden biridir. Çünkü partilerin geniş halk yığınları ile teması, gelebileceklerini, programlarını, idare edilebilirliklerini, birbirlerini tenkit ve kendilerini takdim etmelerini, bu mücadele temin eder.

eğer aynı şehir ve kasabada o gün iki yahut üç partinin içtimalar yapması lazım geliyorsa (ki, çokluk vakidir), hükümet değil bu 48 saatlik çok uzun mehil, içtima beyanamesi toplanmadan (1) bir kaç saat önce verilmiş olsa dahi, içtimalara iştirak eden ve giderken yahut dışarken geyrin

muhtelif sokak ve meydanlarından geçmekte olan kalabalıkları karşılayıp birbirlerine karşı sömüyüşler tavırlar takınmaması ve bu suretle bir hâdiseye sebep olmaması için, o şehirde, buna göre bir seyrü-sefer tertibatı almakla mükelleftir.

— Devamı sahife 4 te —

Belge 6: Demokrat Parti'ye iktidar tarafından baskı yapıldığı iddialarına dair.
(Demokrat İzmir, 12 Temmuz 1946)

DEVLET ARŞİVİ
CUMHURİYET ARŞİVİ

KEMAL GENCOL

TÜTÜN VE BİLUMUM
MAHSULATI ARZİYE
TİCARETİ

İzmir - ÇİNE

TELEFON : 4067
TELGRAF : GENCOL

3028

12/6/ 19 46

Pek Sayın Nafi Atuf Kansu
C. H. Partisi G.Sekreteri

Yüksek huzurlarına çıktığım şu tezkeremle kısaca tercümei halimi arz etmiş bulunacağım: İstanbul doğumlu ve 46 yaşımdayım. Mülkiye kaymakamlıklarında, Birinci Umumi Müfettişlik Heyeti tahririyesinde, Milli harekâtta Muğla ve havalisinde, Aydın'ın istirdadında Hükümeti mahalliyenin teşkilinden evvel Ankaranın tensibile Aydın ve havalisi imdat heyeti idare emniyetinde fevkalade vazifelerde bulundum. Halen de on bir senedenberi yaprak tütün ticaretiyle iştigal etmiş bulduğum Aydın'ın Çine kazası halkı ile yakın alakam bu muhit halkı üzerinde ciddi bir sevgi ve tam bir itimat toplamama vesile oldu. O kadar ki, kadın, erkek, çoluk, çocuk 40 bin nüfusu müteceviz Çine kazası halkı üzerinde bila mubalaga arz ederim, tam bir kudreti intihabiyeyi haiz bulunmaktayım. Milli harekâtın bîdayetindenberi kalpten bağlı bulduğum inkılâpçı partimizin umdelerine ve prensiplerine sadık kalarak Aydından partimiz namına namzetliğimi koymayı yüksek tasviplerine arz etmeyi yerinde buldum. Seciye ve ahlaki temayülüm hakkında Aydın Partisi Müfettişliğinden tedkikat ve tahkikat icra ettirilerek bu mînakada intihap kudretim varsa Parti namına derhal namzet gösterilmeme müsaade buyurulmasını haklı olarak rica edeceğim. Partimizin, halkın sevgi ve itimadını kazanmış ve parti disiplin ve prensiplerine tam manasile sadık kalmış benim gibi bir arkadaşını bu şereitten mahrum etmeyeceğine emin olduğum gibi tensip buyurulmadığı takdirde Partime bir nefer gibi her hangi bir hizmetten geri kalmıyacak basiret sahibi olduğuma da itimat buyurulmasını arz ederken bu işte maddi bir düşünce ile dahi malûl bulunmadığımı ilave etmekten kendimi men'edemedim. Çünkü bu havaliden her sene şahsan ikiyüz bin kiloyu müteceviz tütün alırım. Şu hal takdir buyurulur ki maddi bir düşüncenin asla mahsulü olamaz. Binaenaleyh, bu müracaatım mînta ka halkının içten bildiğim arzunu izhara vesile olacaktır. Ben de bu uğurda memleketime ve Partime hizmet edebilirsem ne mutlu bana.

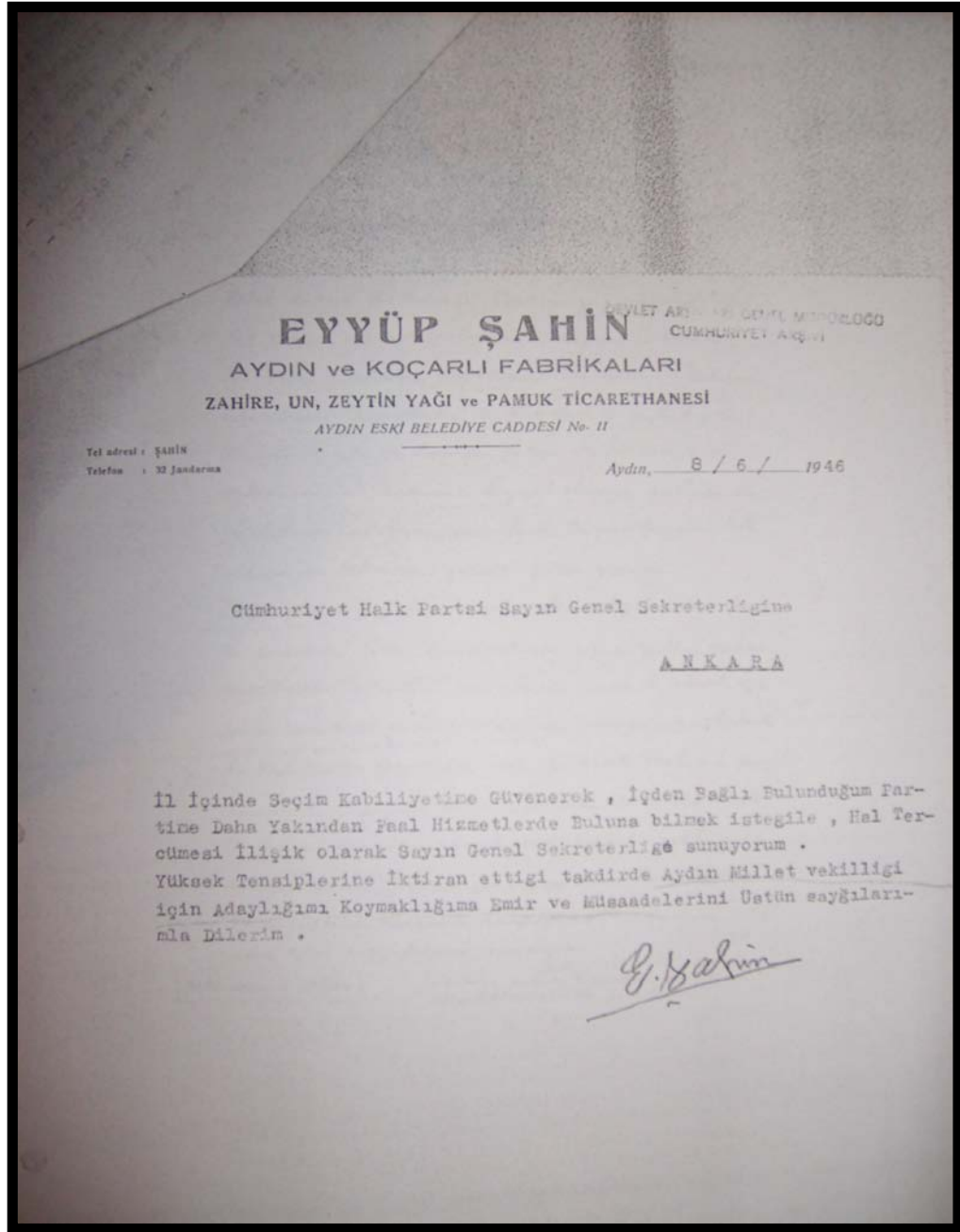
Netice : arz ettiğim hususata binaen Aydından Partimiz namına adaylığımı yüksek tasviplerine arz eyler, aşağıdaki ikamet adresime lûtf buyurulacak emirlerine muntazır bulunurum, efendim.

Saygılarımla

K Gencol

İzmir- Basmahane Zeybek
apartmanı NO. 1
Tüccar Kemal Gencol

Belge 7: 21 Temmuz 1946 genel seçimleri için Kemal Gencol'un CHP Genel Sekreterliği'ne yapmış olduğu Aydın milletvekilliliği adaylık başvurusu.
(BCA/490.01-1170.1)

Belge 8: 21 Temmuz 1946 genel seçimleri için Eyüp Şahin'in CHP Genel Sekreterliği'ne yapmış olduğu Aydın milletvekilliliği adaylık başvurusu.

(BCA/490.01-1170.1)

DEVLET ARŞİVİ GENEL MODERLEŞTÜRÜLMÜŞ
CUMHURİYET ARŞİVİ

1775

Adı soy adı : Nedim Müren
Doğum tarihi : 1330
Doğum yeri : Sivas, Aydın nüfusunda kayıtlı.
Seçim yeri : Aydın İli
Bu günkü işi : İstanbul İkinci Toplu Millî Korunma Mahkemesi Üyesi.
Parti Kaydı : Devlet Memurluğuna girmeden önce Aydın' da kayıtlı idim.

Kısa hal tercemesi : İlk tahsilini "Aydın Yedi Eylül ilk okulunda bitirdim. İzmir Kızıl Çullu Amerikan Koleji'nin "son sınıfından" aurlularak İzmir Erkek Lisesinde Bakalorya im-tihanını vererek 934 te İstanbul Hukuk Fakültesine girdim, ve 936-937 ders senesinde mezun oldum. 937 Senesi Ekim ayında İstanbul'da Yedek subay okuluna sevkoldum. 37 inci Aydın Piyade Alayında Yedek Subaylık görevimi ifa ederek terhisimi müteakip 938 senesi Kasım ayında Aydın Hâkim namzetliğine ve 939 senesi Eylül ayında Pa-sarSorgu Yargıçlığına tayin olundum. Erzinca felâketinin akibinde yetkili olarak Ordu Savci Yardımcılığına gönderildim. ve Ordu'da ondo-kuz ay bu görevi ifa ettim. Millî Korunma Mahkemelerinin teşkili Üs-rine Zonguldak Millî Korunma Mahkemesi Hâkim Muavinliğine, Oradan Üsküdar Millî Korunma Savcılığı Yardımcılığına ve Toplu Millî Korunma Mahkemelerinin teşkili Üzerinde İstanbul İkinci Toplu Millî Ko-runma Mahkemesi Üyeliğine tayin kıldım. Hâlen bu vaaifedeyim. 942 senesinde Hâkimler Kanununa göre Ankara'da Adalet Bakanlığında ya-pılan İngilizce imtihanına muvaffakiyetle geçirdim.

Belge 9: 21 Temmuz 1946 genel seçimleri için Nedim Müren'in CHP Genel Sekreterliği'ne yapmış olduğu Aydın milletvekilliliği adaylık başvurusu.

(BCA/490.01-1170.1)

2646
5

DEVLET RESMİ KÂĞIT
Cumhurbaşkanlığı

Çok sayın Nafi Atuf Kansu
C.H.F. genel sekreteri
==Ankara==

Çok sayın genel sekreterim :

Yedek subaylık ödevimi yapmağım dolayısıyla Aydın Millet vekilliğine adaylığımı koymayı düşünmemiştim. Fakat bu defa senelik iznimi istimal etmek üzere memlekete geldiğimde bütün hemşehrilerimin ısrarları ve parti müfettişimizin de bu ısrarlara iştirakiyle karşılaştım. Bu güne kadar gerek tahsil devremde gerekse bilfiil girdiğim ziraat ve ticaret hayatımda ve içtimai vazifelerimde elde ettiğim tecrübelerle memleketime hayırlı bir millet vekili olabileceğime kani' olduğum için, müracaat zamanının geçmiş olmasına rağmen, tensip buyurulduğu takdirde, partim adına Aydın millet vekilliğine adaylığımı koyuyorum.

İlişik mazbatayı ve kısa hâl tercümemi de beraber takdim ediyorum. Şahsiyetim hakkında arzu buyurulduğu takdirde sayın Memduh Şevket Esendal ve parti müfettişimizden de ayrıca malumat alabilirsiniz.

Çok derin saygılarımla ellerinizden öperim.

Halit Çayırılı

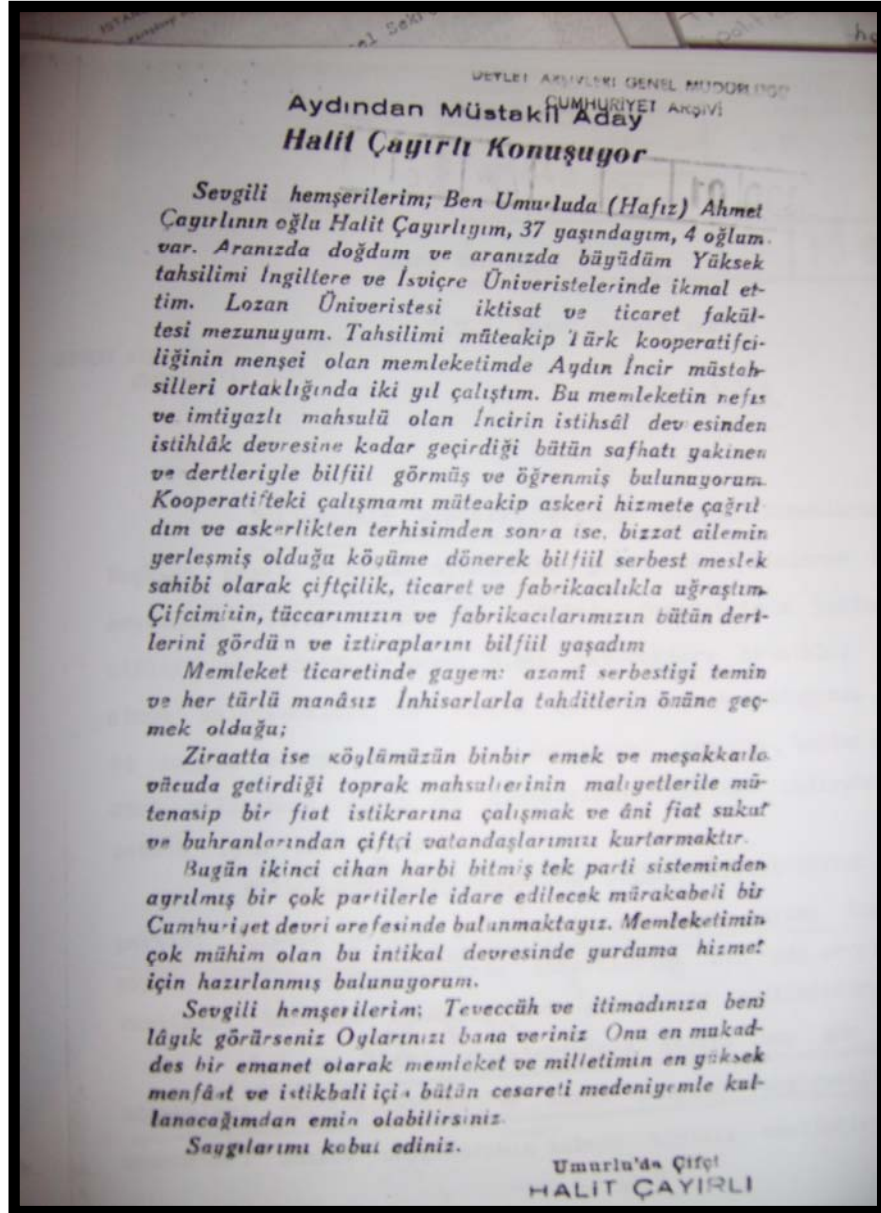
Adres : Halit Çayırılı
Umurlu - Aydın

İlişik : Bir mazbata
Bir Hal tercümesi
3 adet fotoğraf

19

Belge 10: 21 Temmuz 1946 genel seçimleri için Halit Çayırılı'nın CHP Genel Sekreterliği'ne yapmış olduğu Aydın milletvekilliliği adaylık başvurusu.

(BCA/490.01-1170.1)

Belge 11: 21 Temmuz 1946 genel seçimlerinde Aydın bağımsız milletvekili adayı

Halit Çayırılı'nın halka dağıttığı seçim bildirgesi.

(BCA/490.01-139.560.1)

Henüz hüviyeti tespit edilmeyen biri tarafından

Çakırbeyli Köyünde İki Demokrat öldürüldü

Köy kahvesinde oturan Demokrat Parti Başkanı ve bir azası bir makineli tabanca ile öldürüldü

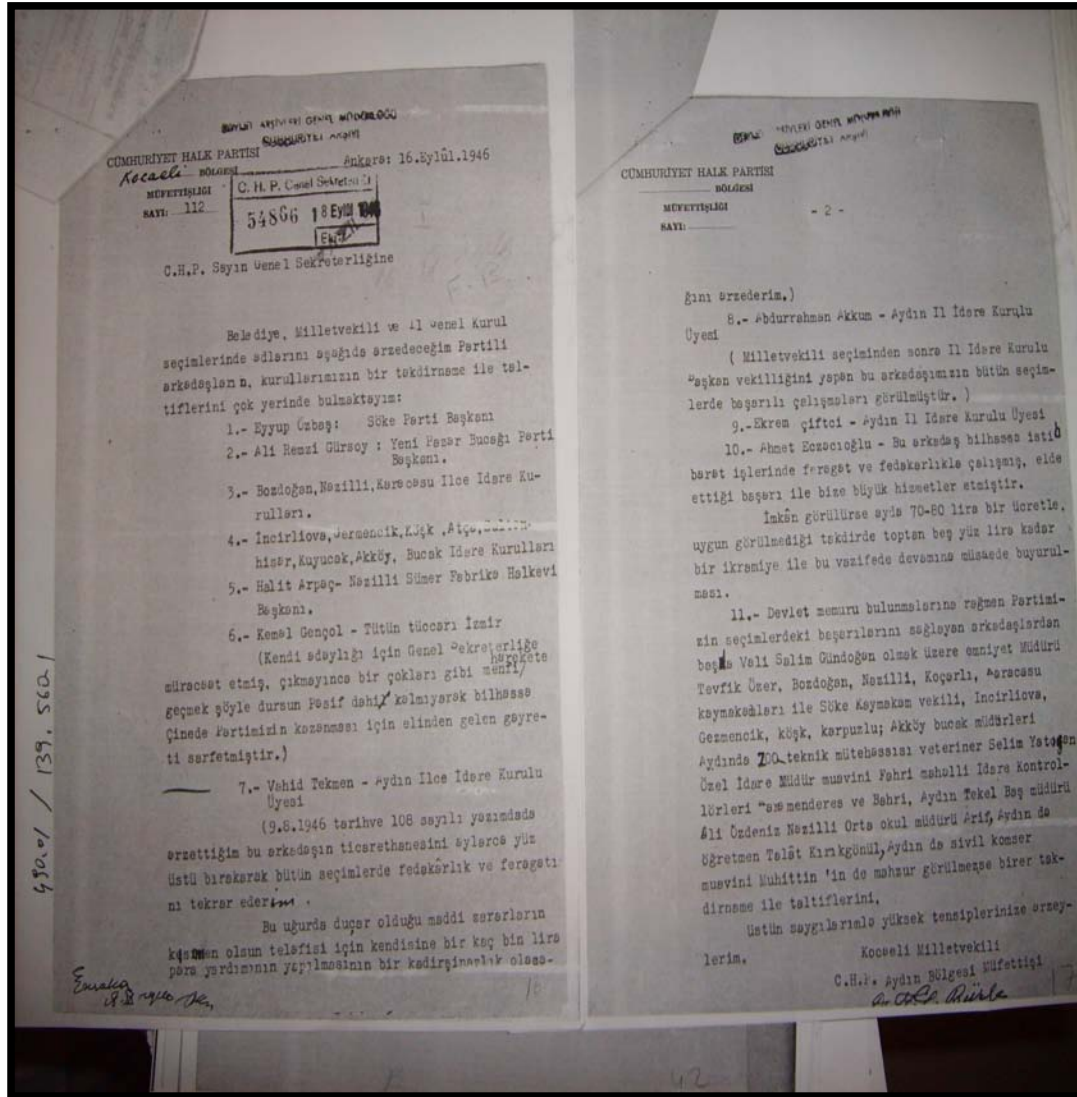
Aydın Valisi hâdisenin basit bir zabıta vakası olduğunu söylüyor

Aydın, 18 (Hususi) — Seçim mücadelesinin insan dünyasına verdiği istikamet her ne kadar bütün hadiseleri parti mücadelesi yolunda ya-
pılmış olarak kabul etmek temyizlünü yarattırsa da dün gece Aydın'ın Koçarlı kazasına bağlı Çakırbeyli köyünde Demokrat Parti başkanı ile,
yine aynı partili ve Adnan Menderesin çiftlik kahyasının öldürülmesi ve köy eğitimini ağır surette yaranaması her halde ha it bir ala-
cak verecek veya eski bir düşmanlıktan doğan bir hâdise değildir.
Dün gece yarısına doğru Çakırbeyli köyü kahvesi önünde Demokrat Parti başkanı Mehmed Budaklı, Adnan Menderesin kahyası Kadri Çelik ve köy eğitmeni Mehmed Ali otururlarken birdenbire meçhul bir el tarafından kullanılan bir makineli tabancanın yayılım ateşi ortabığı taraması ve Mehmed Budaklı ile Kadri Çelik derhal öldükleri yere yıkılıp ölmüşler ve köy eğitim-
— Sonu 4 ncü Sayıfede —

DEMOKRATLAR! SANDIK BAŞINA!

BURHAN BELGE

Belge 12: 21 Temmuz 1946 genel seçimlerine iki gün kalan meydana gelen Çakırbeyli Cinayeti'ne dair.
(Demokrat İzmir 20 Temmuz 1946)

Belge 13: Seçimlerde CHP lehinde çalışmalar yapan Aydın il bürokrat ve memurlarının CHP Genel Sekreterliği'nce ödüllendirilmesinin parti müfettişliği teklifine dair.

(BCA/490.01-139.560.1)

Belge 14: 21 Temmuz 1946 genel seçimlerini protesto etmek için Aydın'da Demokrat Parti tarafından düzenlenen mitinge dair.
(Demokrat İzmir, 9 Ağustos 1946)

ig edilmiştir. den geçiremi. Hepimiz binyo-

Nazilli Demokratla- rının Kongresi

Toplantıda mühim dilekler ileri sürüldü ve yeni idare heyeti seçildi

Nazilli — Hususi muhabiri-
miz Şevki Hasırcı bildiriyor :
Günlerdenberi beklenen De-
mokrat Parti Nazilli ilçe kon-
gresi Cumartesi günü Belediye
civarındaki Kereste mağazası-
nda toplanmıştır. Şiddetli yağ-
murlara rağmen en uzak köy-
lerden dahi gelen delegelerin
çokluğu halkın demokrasiye kar-
şı bağlılığını ifade ediyordu.

Bu kongre için Aydın İl Ba-
şkanı Etem Mendres ve İl müte-
şebbis heyetinden Doktor Mü-
kerrem Sarol ve fabrikatör Ey-
yüp Şahin gelmiş bulunuyor-
lardı. Kongrede samînin de-
legelerden çok bir yekûn teşkil
etmesi dikkati çekmekte idi. E-
tem Mendres Ziya Paşa ve Nâ-
mık Kemalden itibaren bugüne
kadar gelmiş olan hak, hürriyet
adalet, ve demokrasi inkişafı-
rını belirterek Demokrat Parti
nin hangi lüzum ve ne şartlar
altında kurulduğunu ifade eden
uzun bir hitabede bulundu. Bun-
dan sonra ilçe müteşebbis hey-
eti başkanı Doktor Hakkı Şevkay
kısa ve veciz bir hitabe ile kon-
grenin açıldığını bildirdi.

Açık oyla yapılan seçimde
kongre başkanlığına Etem Men-
dres başkan vekillğine Doktor
Mükerrem Sarol, katipliklere A
li Bilgin ve Tahir Çelik seçildi
ler.

Müteşebbis heyetin siyasi, ida-
ri, ve mali raporu okunup U-
mumi heyet tarafından tasvip
ve ibra edildikten sonra dilek-
te bulunmak için sıra almak hu-
susunda acele ediyordu. İlk söz
alan Pitlebey delegesi Hüseyin
Öz Soysal oldu. Menderes sol
sahili Devlet sulama kanalının
bir an evvel işletmeye açılma-
sını, uzun senelerdenberi su ge-
tirilmesine muvaffak olunama-
dığını bu yüzden köylünün bin

lerce dönüme yaklaşan arazisi-
nin susuz bırakıldığını ifade et-
tikten sonra bu büyük derdin
bir an evvel yok edilmesinin te-
minini istedi.

Dumlupınar delegesi Ali Ak-
soy seçim kanununun sakat nok-
talarından bahsederek tadelini is-
tedi. Bu mevzu üzerinde söz al-
an Doktor Mükerrerrem Demokrat
lar tarafından son olarak Meclis-
e verilen seçim kanununun red
dedilmesini doğru bulmadığını
teklif edilen bu kanunda be-
lirtilen hususlarla seçim yapı-
lırsa Milli iradenin tecelli ede-
bileceğini söyledi ve eldeki se-
çim kanunu baki kaldıkça tama-
men tadel edilmedikçe yeni bir
seçime iştirak edilmemesini ta-
lep etti. Bunun üzerine söz alan
Hukuk Fakültesi son sınıf tale-
belerinden Kemal Gencer Dok-
tor Mükerrerrem fikrine iştirak
etmediğini, Demokrasi ceryanı
bu kadar kuvvetle ilerlemiş bu-
lunan memleketimizde hangi ka-
nun, hangi kuvvet kalırsa kal-
sın mutlaka demokrasinin ve
Demokratların galebe çalacağı-
nı, seçimlere girmemenin doğru
olmayacağını bildirdi. Seçim ka-
nunu üzerindeki bu tartışmalar
dan sonra Sultanhisar delegesi
Kemal Bayman Sultanhisar
Belediye Bütçesinden C. H. P.
emrine yüz lira ayrıldığını bil-
direrek bu para üzerinde gerek
Demokrat gerekse C. H. P. li
bütün vatandaşların hakları bu-
lunduğunu bu tahsisatin doğru
olmadığını, sebeplerinin araştı-
rılmasını istedi. Aynı zamanda
Sultanhisar C. H. P. binası Ev-
kafa aittir. Bir vakıf olan bu bi-
nanın Halk Partisi eline geçme-
sinin ne suretle vukubulduğu-
nun araştırılmasını istedi. Ke-
mal Bayman Evkaf işleri üzerin-

— Sonu 4 cü Sahifede —

Belge 15: Nazilli Demokrat Parti 1946 yılı kongresine dair.
(Demokrat İzmir, 10 Aralık, 1946)

Belge 16: Aydın'da 1948 yılında yapılan ara seçimlerin Demokrat Parti tarafından boykot edildiğine dair.
(Anadolu, 17 Ekim 1948)

**AKHISAR İSTASYON
BÜFESİNDEN**

Çuza, tenezi YEMEK, kahve,
paz, Nargile bulunuz. Muntazam
servislerle tamamiyi hizmetini siya-
ret edilmek.

Müdürlüğü
SARAN HASCAN

Demokrat İzmir

YIL: 3 - SAYI: 849

Yan İşleri Filisi İdare eden : FETİHAZ ERONAT
İmtiyaz Sahibi: ADNAN DÜVENÇİ

4 Nisan 949 Pazartesi

10 Kuruş

Numarada Çıkmazı No: 25

**Amerikanın en kuvvetli
kravözörü denize
indirildi**

Néyork, 2 (Nisan) — Birle-
şik Amerikanın en kuvvetli kra-
vözörü pazartesi günü donan-
maya itilerek emniyet olmaktadır. Bu
anlık iminisi taşıyan bu kra-
vöz 17.000 tonluk.

Aydın ve Bursa Demokrat Parti kongreleri dün sona erdi

Celâl Bayar ve A. Menderes'in konuşmaları

Adnan Menderes diyor ki:

Demokrasinin hakim olduğu memlekette iktidarda kalabilme milyonların reğine bağlıdır

Dün mühim bir konuşma yapan Adnan Menderes İzmir Demokratları arasında...

Celâl Bayar diyor ki:

Haksız bir iddiada bulunmak istemiyoruz, bilakis haksızlığı tamir etmek istiyoruz

Demokrat Parti Genel Başkanı Celâl Bayar bir memleket seyahatinde...

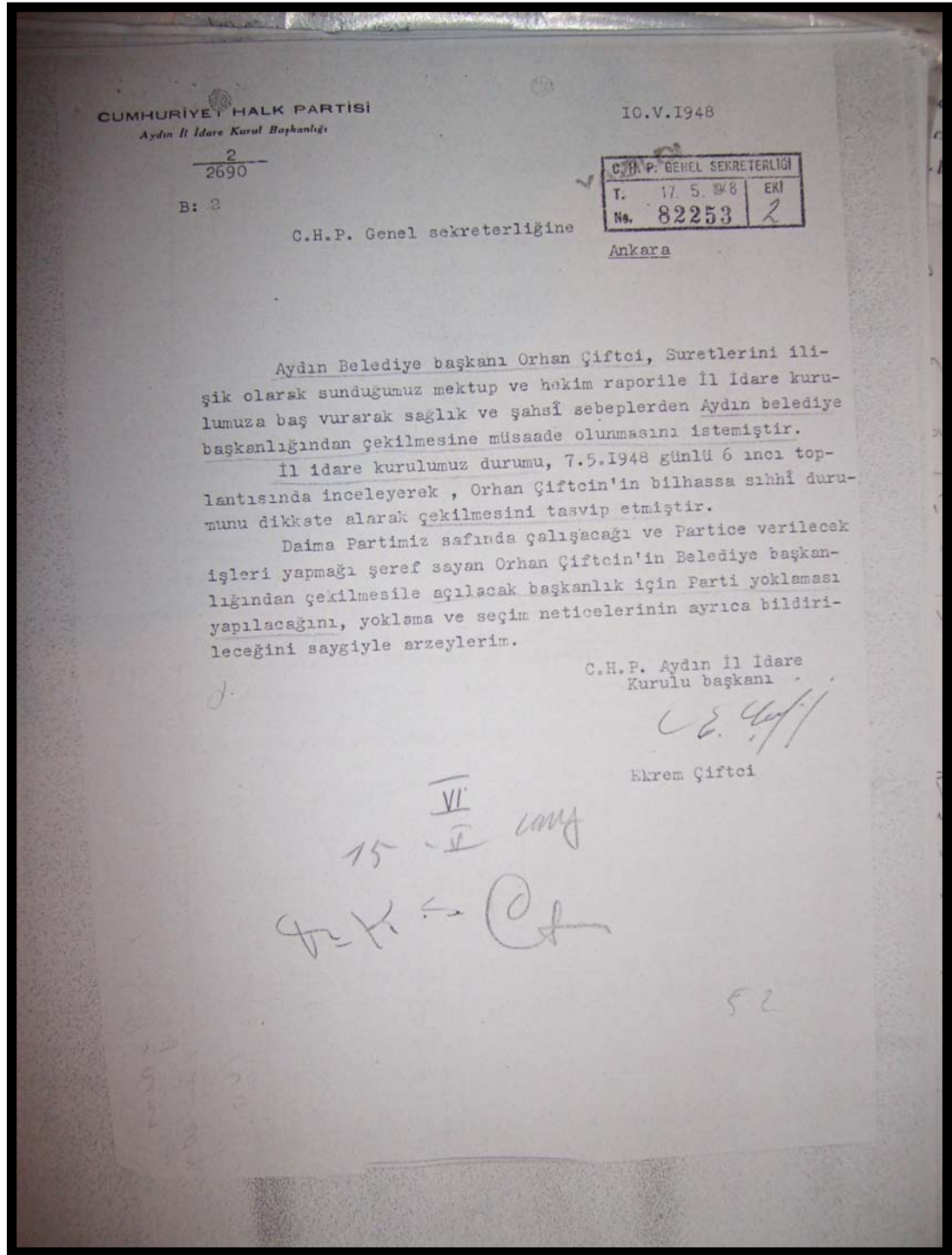
**Demokrat
Parti**

Aydın D.P. Kongresi sona erdi

Aydın, 3 (Hürriyet) suretiyle kon-
gresi takibe giden arkadaşlarımız
Hürriyetin bülleteninde heyecanlı-
ca duran Adnan Menderes'in umumi
(Hürriyet Sayı 5 Say 1 den)

Demokrat Parti

Belge 18: Demokrat Parti'nin 1949 yılı Aydın İl Kongresi'ne dair.
(Demokrat İzmir, 4 Nisan 1949)

Belge 19: Çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın Belediye Başkanı Orhan Çiftçi'nin bu görevinden istifa ettiğine dair.

(BCA/490-01.245.974.1)

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

Ankara: 2.6.1949

21854

Özeldir

Sayın Emin Erişirgil,
İçişleri Bakanı

1.12.1948 gün ve 4/16629 sayılı yazımıza ektir:
Görevine politika karıştıran ve bitarafliğini kay
betmiş bulunan Germencik Kaymakamı Reşat Akşemsettinoğlu'nun
dikkate değer durumu hakkında Aydın teşkilimizden alınan yazının
özetini yakın ilginize arz eder, saygılar sunarım.

C.H.P.Genel Sekreteri A.
Erzurum Milletvekili

EAĞLİŞİ

Cevat Dursunoğlu

6. Haziran 1949

490 01 245 974 1

Belge 20: 1950 genel seçimlerine yakın kimi bürokratların görevlerine politika karışıkları iddialarına dair.
(BCA/490.01-245.974.1)

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Aydın İl İdare Kurulu Başkanlığı

VII
4494

9.3.1949

C.H.P. Genel sekreterliğine
Ankara

1.2.1949 ve VI/18255 sayılı yazı karşılığıdır.
6 Mart 1949 Pazar günü yapılan Ortaklar Belediye seçimi Demokrat Parti tarafından kazanılmış bu hususa ait mufassal rapor Parti bölge müfettişimiz tarafından yüksek katınıza sunulmuştur.

Seçim neticesinde oy alan D. P. adaylarıyla Partimiz adaylarını ve aldıkları oy sayısını gösterir pusulalar, Partili arkadaşlarımız tarafından çizilmek suretile kullanılan oy pusulalarla birlikte ilişik olarak ve üç seçim sandığına iştrâk eden seçmen sayısını gösterir cetvel de aşağıda takdim edilmiştir.

Bu seçim hususunda bölge müfettişimizin noktai nazar ve kanaatlarına tamamiyle iştrâk ettiğimizi saygılarımla arz ederim.

C.H.P. Aydın İl İdare Kurulu başkanı.
Ekrem Çiftçi

Sandık No:	seçmen sayısı	İstrâk eden	Çıkan oy	fazlası	eksiği
1	544	448	452	4	8
2	496	406	400		
3	493	418	433	15	
Toplamı..	1533	1272	1285	19	6

Nisbeti : % 83

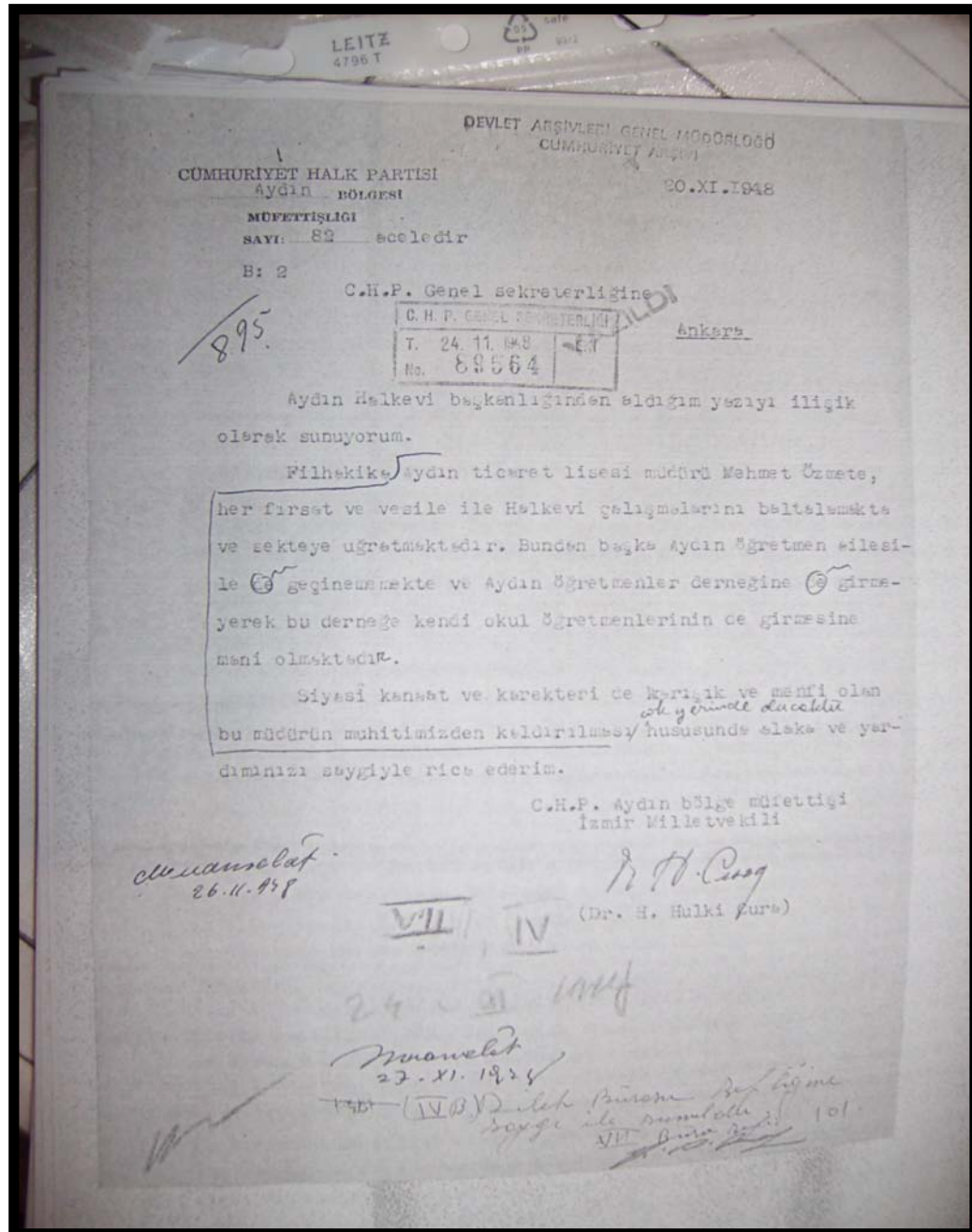
VI
16 - 14 14449
6-4

16 Mart 1949
27 Mayıs 1949

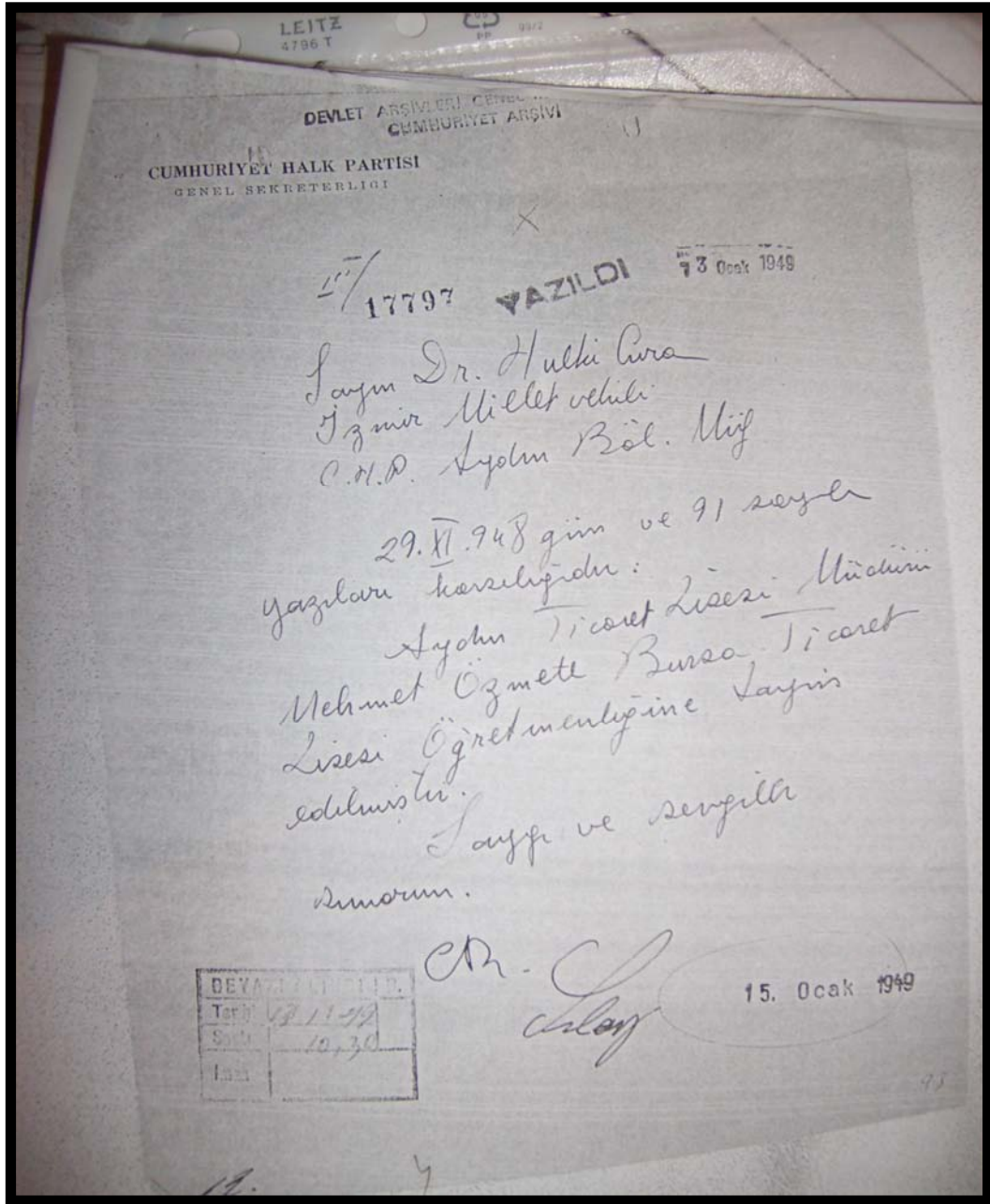
not. 94158

Belge 21: 6 Mart 1949 tarihinde yapılan Aydın Ortaklar Beldesi belediye seçimine dair.

(BCA, 490.01/245.974.1)

**Belge 22: Aydın Ticaret Lisesi Müdürü Mehmet Özmete aleyhinde açılan
soruşturmaya dair.
(BCA/490.01-824.261.1)**

Belge 23: Aydın Ticaret Lisesi Müdürü Mehmet Özmete görevden alındığına dair.
(BCA/490.01-824.261.1)

Belge 24: Anadolu gazetesi'nin 14 Mayıs 1950 genel seçimleri için CHP Aydın milletvekili adaylarını tanıttığına dair.
(Anadolu, 8 Mayıs 1950)

16 Mayıs 1950
ANADOLU
16 Mayıs 1950

ANADOLU
HERGÜN SABAHLARI İZMİRDE ÇIKAN, SİYASİ GAZETEDİR

D. P. Seçimi Kazandı, iktidarı Aldı

Millet şimdiden düşünüyor: Hani Mecliste mürakabe kuvvetlenecekti? Bu hazırlıksız yeni iktidar acaba ne yapacak?

D. P. nin 376 milletvekilliği aldığı bildiriliyor

İnönü'nün yerine Cumhurbaşkanı'na kim getirilecek?

Yeni bir ittifak teklifi
Schuman mühim bir bağ kurulmasını istedi

Dünkü hava şehitleri ihtifa

Amerikan askerî yar
Türkiye seçimlerinin neticesi ne olursa
Amerikan yardımı devam edecek
Türkiye seçimlerinin İngilteredeki

D. P. iktidarı millete Hayırlı olsun

Rus tehlikesi
Başkan Trumanın yeni demeci

Yeni bir ittifak teklifi
Schuman mühim bir bağ kurulmasını istedi

Dünkü hava şehitleri ihtifa

Amerikan askerî yar
Türkiye seçimlerinin neticesi ne olursa
Amerikan yardımı devam edecek
Türkiye seçimlerinin İngilteredeki

D. P. iktidarı millete Hayırlı olsun

Rus tehlikesi
Başkan Trumanın yeni demeci

Belge 25: 14 Mayıs 1950 genel seçimleri sonuçlarına dair.

(Anadolu, 16 Mayıs 1950)

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Menderes AKDAĞ
Doğum Yeri ve Tarihi : Aydın, 19.02.1974

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Tarih
Öğretmenliği Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Bölümü
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce ve Felemenkçe
Bilimsel Faaliyetleri : Sosyal Bilimlerin ilköğretim düzeyinde öğretimiyle ilgili
yayınları var.

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Bilgiler Öğretmeni

İletişim

e-posta Adresi : mendereseefe@hotmail.com

Tarih : 26.06.07